

ÚSTAV ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKOVÉ PÉČE BRNO, V.V.I.

PRAVĚK

SUPPLEMENTUM

33

MIROSLAV ŠMÍD

NÁLEVKOVITÉ POHÁRY NA MORAVĚ

S příspěvkem Martiny Roblíčkové

BRNO 2017

Vydání této publikace bylo financováno Jihomoravským krajem.

Jihomoravský kraj

PhDr. Miroslav Šmíd (*1950 Horní Štěpánov). Archeologii a historii vystudoval na FF UJEP v Brně (1974–1979). V letech 1969–1987 působil v Muzeu Prostějovska v Prostějově. V letech 1988–1993 v Archeologickém ústavu ČSAV v Brně; v letech 1993–1994 v Památkovém ústavu v Olomouci. Od roku 1995 je zaměstnán v Ústavu archeologické památkové péče Brno, v.v.i. Předkládaná práce je vyvrcholením jeho celoživotního badatelského úsilí a zájmu o eneolit zejména kulturu nálevkovitých pohárů.

Rediguje Andrea Matějčková

Recenzenti: PhDr. Miroslav Dobeš, Ph.D.

Mgr. Pavlína Kalábková, Ph.D.

© Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

ISBN 978-80-86399-50-8

ISSN 1804-5731

OBSAH – CONTENT

1. Úvod	6
2. Vývoj názorů na postavení moravských nálevkovitých pohárů	7
3. Návrh nové periodizace moravské skupiny nálevkovitých pohárů	12
3.1. Závěr epilengyelu	13
3.2. Stupeň I – předbaalberský, fáze Ia a Ib (4100–3900/3800 př. n. l.)	22
3.2.1. Pramenná základna, rozsah a struktura osídlení	24
3.3. Stupeň II – baalberský, fáze IIa a IIb (3900/800–3500 př. n. l.)	27
3.3.1. Pramenná základna	28
3.3.2. Rozsah a struktura osídlení	31
3.3.3. Keramika zdobená technikou brázděného vpichu	32
3.4. Stupeň III – bolearský, fáze IIIa drahanovická, fáze IIIb ohrozimská (3500–3200 př. n. l.)	33
3.4.1. Pramenná základna	37
3.4.2. Rozsah a struktura osídlení	37
3.4.3. Fáze III a – drahanovická (3500–3350 př. n. l.)	38
3.4.4. Fáze III b – ohrozimská (3350–3200 př. n. l.)	40
4. Sídelní areály	41
4.1. Výšinná a výšinná opevněná sídliště	41
4.1.1. Topografie	43
4.1.2. Typologie eneolitických výšinných sídlišť	45
4.1.3. Vztah výšinných sídlišť KNP ke komunikacím	46
4.1.4. Krajinná dominance	48
4.1.5. Vodní zdroje	49
4.1.6. Fortifikace	49
4.1.7. Brány a vstupní koridory	62
4.1.8. Stratigrafie	63
4.1.9. Členění vnitřního prostoru a charakter zástavby výšinných opevněných sídlišť	67
4.2. Otevřená sídliště	69
4.2.1. Nížinné osady agrárního charakteru	69
4.2.2. Větší neopevněné osady na výrazných terénních dominantách	73
4.2.3. Menší nehrazené osady a usedlosti rozptýlené v krajině	74
4.2.4. Jeskyně	77
4.3. Objekty	79
4.3.1. Obytné stavby	79
4.3.2. Běžné sídlištní objekty a hliníky	82
4.3.3. Sklípky a síla	82
4.3.4. Pyrotechnická zařízení	83
4.3.5. Výrobní objekty	85
4.3.6. Studny	86
4.4. Pohřebiště	86
4.4.1. Pohřební ritus KNP na Moravě	86
4.4.2. Mohylová pohřebiště	87
4.4.2.1. Nekropole	87
4.4.2.2. Mohyly	87
4.4.2.3. Úprava a umístění hrobů v mohylách	89
4.4.3. Inhumace	89
4.4.4. Kremace	91
4.4.5. Chronologie mohylových pohřebišť	92
4.4.6. Chronologie nebo demografie?	99
4.4.7. Nálezy starší keramiky v násypech mohyl	102
4.4.8. Původ moravských mohylových pohřebišť a možné podněty jejich vzniku	103
4.4.9. Plochá pohřebiště	104
4.4.9.1. Baalberské hroby v prosté zemi	104
4.4.9.2. Hroby s pohřby v natažené poloze	104

4.4.10. Pohřby v sídlištních objektech	107
5. Movité památky	127
5.1. Keramika	127
5.1.1. K technologii výroby a k věcem souvisejícím	127
5.1.2. Nálezy smolné hmoty	130
5.1.3. Skladba keramiky a účel jejího použití	130
5.2. Stupeň I – předbaalberský, fáze Ia, Ib	130
5.2.1. Keramická náplň	130
5.2.1.1. Hrnce	130
5.2.1.2. Poháry	133
5.2.1.3. Mísy	135
5.2.1.4. Amfory	135
5.2.1.5. Džbány	139
5.2.1.6. Šálky	139
5.2.1.7. Naběračky a lžice	139
5.2.1.8. Talíře	140
5.2.1.9. Závěrečné shrnutí tvarosloví keramiky předbaalberského stupně	140
5.2.2. Diskuze	141
5.3. Stupeň II – baalberský, fáze IIa, IIb	142
5.3.1. Hrnce a poháry	142
5.3.1.1. Poháry kónické	146
5.3.3. Mísy	147
5.3.4. Amfory	149
5.3.4.1. Amory se dvěma uchy	149
5.3.4.2. Amfory se čtyřmi uchy	149
5.3.4.3. Amforovité nádoby bez uch	150
5.3.5. Džbány	152
5.3.6. Šálky	155
5.3.7. Láhve s límcem	157
5.3.8. Drobné keramické předměty	161
5.3.8.1. Zoomorfní plastika	161
5.3.8.2. Antropomorfní plastika	161
5.3.8.3. Textilní keramika	161
5.3.1.9. Závěrečné shrnutí tvarosloví keramiky baalberského stupně	165
5.4. Stupeň III – bolerázský, fáze IIIa – drahanovická, fáze IIIb – ohrozimská	167
5.4.1. Bolerázský stupeň, starší fáze, tj. drahanovická – IIIa	167
5.4.1.1. Pramenná základna	167
5.4.1.2. Hrnce	167
5.4.1.3. Poháry	168
5.4.1.4. Mísy	170
5.4.1.5. Amfory	170
5.4.1.6. Džbány	171
5.4.1.7. Šálky	172
5.4.1.8. Láhve s límcem	172
5.4.1.9. Závěrečné shrnutí tvarosloví keramiky drahanovické fáze bolerázského stupně KNP	174
5.4.2. Bolerázský stupeň, mladší fáze, tj. ohrozimská – IIIb	175
5.4.2.1. Pramenná základna	175
5.4.2.2. Keramika	175
5.4.2.3. Závěrečné shrnutí tvarosloví keramiky mladší fáze, tj. ohrozimské (IIIb) bolerázského stupně	182
5.4.3. Drobné keramické předměty bolerázského stupně KNP	183
5.4.3.1. Miniaturní nádoby	184
5.4.3.2. Zoomorfní nádoby	184
5.4.3.3. Zvířecí plastika	184

5.4.3.4. Plastiky mužů	185
5.4.3.5. Závěsky – kotouče	185
5.4.3.5. Závěsky v podobě miniaturních nádob	187
5.4.3.6. Závěsky – keramické miniatury sekeromlatů	187
5.4.3.7. Předměty z keramiky používané k textilní výrobě	188
5.4.3.7.1. Přesleny	188
5.4.3.7.2. Keramické cívky	188
5.4.3.7.3. Závažička	189
5.4.3.7.4. Zátěže osnov tkalcovských stavů	189
5.5. Kamenná broušená industrie	189
5.5.1. Ploché sekeromlaty skupiny F	190
5.5.2. Čepcovité sekeromlaty skupiny K	190
5.5.3. Sekeromlaty s obloukovitým tělem skupiny R	191
5.5.4. Kulovité mlaty – bulavy skupiny B	192
5.5.5. Pracovní sekeromlaty skupiny P	192
5.5.6. Sekery	192
5.5.7. Krevel	193
5.5.8. Ostatní skupiny broušených kamenných nástrojů kultury nálevkovitých pohárů	193
5.5.9. Zdroje surovin	193
5.6. Štípaná kamenná industrie	197
5.7. Kostěná a parohová industrie a výrobky ze schránek měkkýšů	200
5.7.1. Větší soubory kostěných nástrojů v sídlištních objektech	204
5.8. Metalurgie mědi, nástroje a ozdoby KNP	207
6. Strava	208
6.1. Zvířecí osteologický materiál z období osídlení lidem kultury nálevkovitých pohárů na lokalitách Kostelec na Hané a Držovice	209
Martina Roblíčková, Ústav Anthropos Moravského zemského muzea Brno	
6.1.1. Osteologická analýza zvířecích kostí z Kostece na Hané	210
6.1.2. Osteologická analýza zvířecích kostí z Držovic	216
6.1.3. Závěrečné shrnutí	219
7. Závěr	224
8. Literatura citovaná	228
9. Literatura související	246
10. Shrnutí (résumé)	253
11. Přílohy – soupisy lokalit	265
11.1. Jordanovská kultura na Moravě. Státní archeologický seznam doplněný P. Kalábkovou (KALÁBKOVÁ 2009) a M. Šmídem	265
11.2. Kultura nálevkovitých pohárů na Moravě. Soupis evidovaných lokalit	266
11.3. Moravské a dolnorakouské lokality II. (baalberského) stupně KNP	271
11.4. Moravské lokality III. (bolerázského) stupně KNP	273
12. Katalog	
DRŽOVICE NA MORAVĚ, okr. Prostějov	274
HRUŠOVANY U BRNA, okr. Brno-venkov	284
IVANOVICE NA HANÉ, okr. Vyškov	285
KOSTELEEC NA HANÉ, okr. Prostějov	289
OLŠANY U PROSTĚJOVA, okr. Prostějov	296
PŘEMYSLOVICE, okr. Prostějov	299
ROUSÍNOV-ROUSÍNOVEC, okr. Vyškov	301
SELOUTKY, okr. Prostějov	309
SENICE NA HANÉ, okr. Olomouc	312

KULTURA NÁLEVKOVITÝCH POHÁRŮ NA MORAVĚ

Díky mnoha příznivým okolnostem se kultura nálevkovitých pohárů stala předmětem mého odborného zkoumání. Na samém počátku cesty to byl Miloš Čižmář, kolega z prostějovského muzea, který mi doporučil věnovat pozornost právě nálevkovitým pohárům s akcentem na mohylová pohřebiště střední Moravy místo zamýšlené kultury s moravskou malovanou keramikou. Pak se již vše odvíjelo podle známého scénáře. Před tříadvaceti lety jsem na stránkách nové řady Pravěku zveřejnil „Nástin periodizace kultury s nálevkovitými poháry na Moravě“ (ŠMÍD 1994). Od tohoto okamžiku se fond nálezů uvedené kultury rozrostl o cenné soubory z celého území Moravy a umožnil korigovat, věřím, že správným směrem, původní představy o vývoji sledovaného území v závěru časného, ale zejména během staršího a středního eneolitu. Výsledkem je předložená práce. Je mou milou povinností poděkovat kolegyni Blance Mikulkové a kolegům Michalu Přichystalovi, Petru Kosovi a Martinu Geislerovi za poskytnutí materiálu kultury nálevkovitých pohárů (KNP) z jejich výzkumů ke zpracování. Stal se neodmyslitelnou oporou při koncipování předložené chronologie. Současně chci poděkovat kurátorům muzejních sbírek prakticky z celého území Moravy, že mi umožnili přístup ke starším nálezovým fondům. Na prvním místě Aleně Humpolové z Moravského zemského muzea v Brně, dále Haně Čižmářové z Muzea a galerie v Prostějově, Janě Langové z Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Kláře Rybářové z Muzea Vyškovska ve Vyškově, Soně Králové ze Slezského zemského muzea v Opavě, Zuzaně Jarůškové z Muzea regionu Boskovicka v Boskovicích, Lukášovi Hlubkovi z Vlastivědného muzea v Olomouci, Alešovi Drechslerovi z Muzea Komenského v Přerově, Jaromíru Šmerdovi z Masarykova muzea v Hodoníně a Františkovi Trampotovi z Regionálního muzea v Mikulově. Za cenné podněty a konzultace řešených problémů Pavlíně Kalábkové z UP v Olomouci, Miroslavu Dobešovi a Milanovi Zápotockému z AÚ AV ČR v Praze a Antonínu Přichystalovi z PřF MU v Brně. Kresebná dokumentace archeologických nálezů na tabulkách i v textu nese rukopis Jitky Molčíkové a Aleny Krechlerové. Také jim jsem zavázán za ochotu a trpělivost, se kterou přistupovaly k mým požadavkům. Pavlu Fojtíkovi pak za konzultace problémů odborného i technického rázu. Zvláštní poděkování náleží Andrei Matějčíkové, ředitelce Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., a příslušným orgánům Jihomoravského kraje, bez jejichž vstřícnosti by nebylo možné práci realizovat.

Bílovice-Lutotín, duben 2017

Miroslav Šmíd

1. Úvod

Ve starším eneolitu zaujala na Moravě dominantní postavení kultura nálevkovitých pohárů (KNP), jejíž název je odvozen od typicky utvářeného hrdla nádob. Právě nálevkovitě rozevřené hrdlo je hlavním charakteristickým znakem rozsáhlého kulturního komplexu, který se na rozhraní časného a starého eneolitu zformoval na rozsáhlých územích severní a střední Evropy. Jak již konstatovala řada autorů, územní rozšíření této kultury sahá od jižní Skandinávie po předhůří Alp a západních Karpat na jihu, od Rýna na západě k řece Bugu na hranicích Polska s Běloruskem. Podle M. ZÁPOTOCKÉHO (1992, 4) je šířka vymezeného prostoru, a to jak ve směru rovnoběžky tak poledníku, zhruba 1400 km. Kulturní variabilita na tak rozsáhlém území je poměrně značná a projevuje se celou řadou specifických forem tvarů a typů výzdoby jak v produkci keramického zboží, tak kamenné industrie.

Moravské a dolnorakouské nálevkovité poháry leží na jižní periferii rozšíření tohoto kulturního komplexu. Moravské úvaly, vtěsnané do prostoru karpatské předhlubně a ohraničené z východu Karpatami a od západu Českým masivem, tvořily přirozený koridor mezi středním Podunajím na jihu a územím Velké středoevropské nížiny na severu. Pruh snadno prostupných pohoří nebyl sice vážnější komunikační překážkou, ale na straně druhé respektovanou hranicí mezi jižní a východní skupinou kulturního komplexu. Otevřenost prostoru, protkaného hustou sítí vodních toků, ale současně s výraznými krajinnými dominantami (Pálava, Blučina, Velký Kosíř, Moravská brána), přispívaly ke snadné orientaci v krajině a usnadňovaly kontakty jak mezi Transdanubií a již zmíněnou Velkou středoevropskou nížinou, tak mezi karpatskou kotlinou na JV a Polabím na SZ. Čilé kontakty s okolním světem se staly podnětným zdrojem inspirací jak pro domácí KNP, tak pro sousedící skupiny. Je však třeba si uvědomit, že Morava nebyla územím s jednotným kulturním

Obr. 1. Mapa Evropy s rozšířením a členěním kultury nálevkovitých pohárů (podle M. S. MIDGLEY 1992).

Fig. 1. Map of Europe showing the variants and geography of the Funnelbeaker Culture (FBC) (according to M. S. MIDGLEY 1992).

vývojem. Bylo to území transferní, kde se přicházející nové vývojové trendy buď rychle ujaly a rozvinuly ve svébytnou kulturu, budovanou od konce neolitu na základech místní lengyelské kultury, nebo územím prošly bez výraznější reflexe. To vedlo v rámci jednotlivých regionů k diferenciaci vývoje, jehož jednotícím rámcem často byly jen obecné vývojové trendy konkrétního časového horizontu.

Teritorium rozšíření

Lokality sledované skupiny kultury nálevkovitých pohárů se koncentrují na úrodných, převážně správných půdách moravských úvalů a přiléhajících pásmech podhůří Českého masivu. K nim patří východní výběžky Zábřežské, Dražanské, Boskovické, Lipovské a Leskounské vrchoviny, Znojenské a Jevišovické pahorkatiny s přiléhajícími zvlněnými terény Dolního Rakouska. Genetickou součástí moravské KNP jsou odpovídající nálezy ze severní části Dolního Rakouska, konkrétně severní poloviny Vídeňské pánve, na jihu ohraničené tokem Dunaje, a to zejména v závěru časného a během staršího eneolitu (předbaalberský a baalberský stupeň KNP). V prvních fázích eneolitu středního je patrné výraznější sblížení s kontaktním územím Slezska. Přihlédl jsem proto k vývoji osídlení ve sledovaném úseku pravěku na české části Horního Slezska.

2. Vývoj názorů na postavení moravských nálevkovitých pohárů

Objev kultury nálevkovitých pohárů na Moravě je spojen s osobností Jaroslava Palliardiho. Povoláním notář, ale jinak široké badatelské veřejnosti znám jako vynikající archeolog, objevitel moravské malované keramiky, ale v našem kontextu především autor studie o relativní chronologii moravského eneolitu (PALLIARDI 1914). Těto zásadní práci předcházela pečlivá a metodicky sofistikovaná výzkum souvrství na eneolitickém hradisku Starý Zámek u Jevišovic. Stratigrafie čtyř tamních eneolitických vrstev, jím označených písmeny B, C1, C2 a D – reprezentujících konkrétní časové a kulturní horizonty, byla přijata jako základ chronologie středoevropského eneolitu obecně. Palliardi zcela správně začlenil kulturu nálevkovitých pohárů, nazývanou do této doby podle předpokládaného centra jejího šíření od severu kulturou nordickou, do svého staršího stupně eneolitu (Palliardi sám ho nazýval mladým neolitem). V materiální kultuře KNP rozpoznal dvě složky – vlastní KNP („nordickou“) a „nákolní“ – podle nálezů ze švýcarských jezerních osad. Na výsledky bádání J. Palliardiho na Starém Zámku u Jevišovic navázal Oswald Menghin, který moravský a český eneolit rozdělil na tři stupně: nosvický (nazvaný podle slezské lokality Nosovice-Nosowitz, měl být směsí jordanovské kultury a severských vlivů – H. SEGER 1916, 1–89), jeho pokračováním byla kultura badenská (staré podloží obohacené cizími prvky – keramikou kanelovanou a walternienburskou). Závěrečnou fází jeho periodizace tvořil stupeň jevišovický, nazvaný podle vrstvy B na Starém Zámku, v němž se projevil zásah šňůrové keramiky (MENGHIN 1926). Myšlenky Palliardiho a Menghinovy rozvinul koncem 20. let minulého století J. BÖHM (1929). Domníval se, že na sklonku vývoje podunajského lidstva (jordanovský typ) přichází od severu mocná vlna nordického lidu s nálevkovitými poháry a láhvemi s límcem (nosvický typ). Krátce na to pronikla na Moravu z jihovýchodu vlna lidu s badenským typem, jehož složkou je i lid s kanelovanou keramikou. Tím se Morava dostala opět pod vliv Podunají, přičemž došlo k částečnému splynutí nordických a jihovýchodních prvků v „ohrozimském typu“. Jen o několik let později, ve společné práci s K. Snětinou, své závěry revidoval a poukázal na souvislosti mezi moravskou malovanou keramikou a keramikou nordickou (BÖHM – SNĚTINA 1934). Znaky této symbiózy opřel o následující pozorování:

1. Nádoby s románskou římsou na okraji nastupují již v nejmladší fázi MMK, charakterizované J. Palliardim na základě jámy z Boskovštejna (parcela č. 221; VILDOMEK 1928/29, 36; PALLIARDI 1911, 40–48, 125–140). Rozvoj této keramiky se pak váže až na následující nordický stupeň. Současně je skeptický k názoru, že původ této keramiky tkví v oblasti nákolních staveb.
2. Dochází k opětovnému rozšíření zoomorfních nádob, tak typických pro starší období podunajského lidu, i když v období MMK vystupovaly jen sporadicky.

3. Souvislost idolů, zvířecích plastik, stoliček a lžic, vyskytujících se v obou kulturách.
4. Mísy na nožce vyznívají až během trvání nordické kultury.
5. Techniku vypíchání, která se objevila nejen na idolech a na zoomorfních nádobách, ale i na další keramice nelze považovat za pozdní ohlas kultury s vypíchanou keramikou. Tato technika vpichu se objevuje v nejmladší fázi MMK a byla součástí kolekce z již uvedené boskovštejnské jámy, což je mu důkazem, že nositelé moravské malované keramiky přechází do nordické kultury jako významná složka.
6. Dalším důkazem tohoto tvrzení je Böhmovi výskyt střepů pozdní fáze MMK na nordických sídlištích.

V diskusi s názory Oswalda Menghina došel J. Böhm k přesvědčení, že Menghinovo dělení moravského eneolitu neodpovídá skutečnosti. Značný rozdíl mezi slezským (noswickým) a moravským materiálem noswického stupně jasně odporuje teorii o posunu „nordických“ kmenů ze severu na jih. Je přesvědčen o tom, že na Moravě během starého eneolitu probíhal plynulý vývoj domácího obyvatelstva s tím, že jeho keramika je pouze obohacena noswickými prvky (dvouuchá amfora, láhev s límcem) a chybí zdobená noswická keramika. Jevišovické vrstvy C2 a C1 považuje za jednu kulturu, dělí se na dvě časové fáze. Mladší náleží kultuře s kanelovanou keramikou, ještě s ojedinělými staršími prvky a starší s prvky pozdní MMK považuje za mezistupeň, v němž MMK vyznívá a kanelovaná keramika vyrůstá (BÖHM 1927; 1929). V syntéze z roku 1941 připouští větší podíl severského proudu s nálevkovitými poháry na formování domácího kulturního prostředí. Přejít ke kanelované keramice vysvětluje dialektikou vývoje, kdy postupné hromadění kvantitativních impulzů z karpatské kotliny vede k revolučnímu zvratu, tedy k prudkému nástupu nové kvality – kultury (BÖHM 1941, 166–167).

Se zcela novou teorií přišel ve třicátých letech E. ŠIMEK (1935). Všechny tři domácí kultury eneolitu – kulturu nálevkovitých pohárů, s kanelovanou keramikou a jevišovickou – zahrnul do jednoho pojmu – jevišovické kultura. Lid této kultury měl podle Šimka přijít podél Dunaje z oblasti michelsberské, stoupat podél Moravy do Slezska a Malopolska a pod tlakem severského lidu, obohacen o jeho prvky, ustoupit zpět na jižní Moravu a do rakouského Podunají, kde rychle změnil svoji hmotnou kulturu na styl badenský.

Zbývá se zmínit o pracích I. L. Červinky – Kultura severská a Kultura jevišovická, jejichž význam spočívá především v jejich soupisových částech (rukopisy uložené v archivu AÚ AV ČR v Brně) a K. Schirmeisena, který díky výzkumům v Lazcích u Uničova vyslovil vlastní teorii o vzniku a šíření KNP na Moravě (SCHIRMEISEN 1933; 1942).

S novou koncepcí chronologie eneolitu vystoupil v polovině padesátých let J. NEUSTUPNÝ (1958). Pozdní dobu kamennou rozdělil na dva stupně: starší z nich zaujala kultura nálevkovitých pohárů, dělená podle vrstev jevišovické stratigrafie na D, C2 a C1, mladší stupeň pak vlastní jevišovická kultura. Neustupného koncepce nebyla přijata.

Tato poněkud upravená periodizace československého eneolitu, tentokrát se spoluautorstvím E. Neustupného, vyšla na stránkách Sborníku Národního muzea v roce 1960 (NEUSTUPNÝ, E. – NEUSTUPNÝ, J. 1960, 95–221). V ní dělí eneolit na 3 stupně (starý, střední a mladší). Starší stupeň zahrnoval v chronologické posloupnosti fáze božickou, baalberskou a ohrozimskou, střední stupeň kulturu s kanelovanou keramikou společně s jevišovickou kulturou, reprezentovanou materiálem z vrstvy B jevišovické stratigrafie, a třetí stupeň kultury se šňůrovou keramikou a se zvoncovitými poháry. V této souvislosti je příhodné citovat názor autorů uvedené práce na původ kultury nálevkovitých pohárů: „Její původ je zatím nejasný, kromě poznatku, že jej musíme hledat ve střední Evropě, někde v okruhu pozdních skupin lengyelských. Řešení otázky příchodu nebo vzniku kultury nálevkovitých pohárů v Československu je velmi ztíženo tím, že neznáme dokonale pozdní lengyelské skupiny a ani chronologie koncových fází kultury s vypíchanou keramikou není zcela jasná. Předpokládá se, zatím bez dostatečných důkazů, že pozdní fáze kultury s vypíchanou keramikou i lengyelské kultury jsou s nejstarší kulturou nálevkovitých pohárů ještě současné. Stupeň B kultury nálevkovitých pohárů tvořil však již v každém případě výlučně osídlení v Čechách i na Moravě“ (ibidem, 126).

V poválečném období se problematikou kultury nálevkovitých pohárů na Moravě zabývala Alena Houšťová. Výsledky obhájené diplomové práce „Lid kultury nálevkovitých pohárů a jeho význam v moravském eneolitu“ na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (HOUŠŤOVÁ 1957) zveřejnila v několika studiích (ibidem 1958; 1959; 1960). Autorka jako první aplikovala na Moravu Beckerovo třídění nálevkovitých pohárů (BECKER 1948) a spojila depot z Božic s jeho AB fází, která se stala prvním stupněm jejího dělení moravských nálevkovitých pohárů. Na základě shromážděného materiálu a v daném okamžiku dostupných informací vydělila 4 vývojové stupně, přičemž odmítla možnost vzniku KNP přímo z kultury s moravskou malovanou keramikou. Nevyloučila však, že je výsledkem následného vývoje některé z jiných lengyelských skupin. Vyslovila hypotézu, že nejstarší fáze kultury nálevkovitých pohárů se na Moravě setkala spíše se střední fází kultury s malovanou keramikou, než s fází nejmladší (HOUŠŤOVÁ 1960, 6). K nejstarší moravské KNP nachází obdoby v Beckerovu stupni AB pro střední Evropu a řadí k nim vedle depotu z Božic také nálezy z Mohelnice a Kovalovic.

Následující druhý stupeň podle ní charakterizuje baalberská keramika. V jejím případě nevyloučila, že jde o keramiku do moravského prostředí vtroušenou ze sousedních Čech. Na základě některých společných detailů na nádobách božického depotu předpokládala určité styky baalberské skupiny s nejstaršími moravskými nálevkovitými poháry.

Houšťové chronologie pokračuje fází (stupeň) jevišovickou (míněna vrstva C2 jevišovické stratigrafie – poznámka autora), jejíž náplň považuje za „nejtypičtější, nejbohatší a nejčistější ze všech ostatních“. „Právě ona představuje klasickou kulturu nálevkovitých pohárů na Moravě“ (HOUŠŤOVÁ 1960, 6). Poukázala na koncentraci nálezů „jevišovického“ stupně KNP na jihozápadní Moravě a nejsevernější její výskyt v Olomouci a Moravičanech na Mohelnicku. Čtvrtý, ohrozimský stupeň moravské KNP, s koncentrací nálezů na střední Moravě, doporučila odlišit od vlastní kultury nálevkovitých pohárů. Výskyt láhví s límcem, jednoho z charakteristických tvarů keramické produkce kultury, spojila právě s ohrozimským typem a upozornila na jejich zcela ojedinělý výskyt v jižněji položených oblastech. Konec kultury nálevkovitých pohárů na Moravě definovala jako konvergenci s keramikou kanelovanou, která navázala na tradice KNP, „podobně jako kultura nálevkovitých pohárů se stala dědicem lengyelských zemědělců, jejichž některá místní skupina dala jí vzniknout. Stěží to však byla kultura s moravskou malovanou keramikou“ (ibidem 1960, 7).

Přesvědčení o podílu některé z lengyelských skupin na formování moravských nálevkovitých pohárů nebylo vlastní jen A. Houšťové a své zastánce mělo a stále má až do současnosti (PODBORSKÝ 1970, 235–310, 263; PAVELČÍK 1974; NEUSTUPNÝ 2008, 60). Jiří Pavelčík periodizaci A. Houšťové přijal, odmítl však ohrozimský stupeň s tím, že pohřebiště měla delší trvání a začala již ve třetím stupni její periodizace (PAVELČÍK 1958, 1969).

Ve stejné době jako A. Houšťová aplikoval Beckerovo dělení severských nálevkovitých pohárů na materiál z Čech a z Moravy také M. Zápotocký a došel k obdobným závěrům (ZÁPOTOCKÝ 1957, 206–208, 217–235). Platformou Zápotockého periodizace byla podrobná analýza božického depotu, který společně s nemnoha dalšími nálezy z Čech i Moravy označil za společný středoevropský AB stupeň kultury nálevkovitých pohárů. Následuje baalberský stupeň a jako třetí v pořadí stupeň, jehož náplní je zdobená keramika, obdobná wiórecké fázi v Polsku a v Čechách reprezentovaná „hrobem“ ze Siřemi. Čtvrtý stupeň je pak charakterizován tvary české salzmündské skupiny. Podle Zápotockého probíhal na Moravě shodný vývoj s Čechami až do třetího stupně, pak měl již odlišný ráz: „Zatímco nálezy nejstaršího stupně jsou rozprostřeny po celé střední Evropě, je následující vývoj již v různých oblastech odlišný. Nastává lokalizace vývoje. Jedním z nejobtížnějších problémů zůstává původ kultury nálevkovitých pohárů. Starší teorie, předpokládající šíření z ‚nordické‘ oblasti, jsou již většinou opuštěny. Bylo také ukazováno na silné typologické konexe mezi baalberskými tvary, které jsou důležitou složkou kultury nálevkovitých pohárů od počátku jejího vývoje u nás, a amforovitými tvary moravské malované keramiky (ZÁPOTOCKÝ 1957). Ale všechny tyto vztahy se zdají být spíše časové a kulturní, než genetické. Projevují se spíše až v průběhu

1

2

3

4

5

6

7

8

9

Obr. 2. Tváře badatelů, kteří významnou měrou přispěli k poznání moravských nálevkovitých pohárů: 1. J. Palliardi (*1861 Telč, †1922 Moravské Budějovice), 2. J. Böhme (*1901 Holešov, †1962 Praha), 3. J. Neustupný (*1905 Plzeň, †1981 Praha), 4. E. Neustupný (*1933 Praha), 5. M. Zápotocký (*1933 Praha), 6. A. Medunová-Benešová (*1929 Znojmo, †2001 Brno), 7. A. Houšťová (*1934 Brno), 8. J. Pavelčík (*1934 Brno), 9. P. Košťurík (*1946 Brno, †1998 Rapotice).

Fig. 2. Faces of researchers who have contributed to the study of the Moravian Funnelbeaker Culture.

vlastního vývoje kultury, než na jejím počátku a jsou vysvětlitelné současnou existencí více kultur na téže území. Uvedené nálezy (Boskovštejn, Troubelice, Rybníček – poznámka autora) však naznačují plynulý přechod nejmladší moravské malované keramiky v jordanovskou skupinu, což se shoduje s názory většiny badatelů, a nemohou tedy být považovány za podloží, z něhož by dalším vývojem vyrůstala kultura nálevkovitých pohárů. V českých zemích tak dosud schází předpoklady, které by dovolovaly soudit na domácí původ této kultury.“ (ibidem, 230–232).

V následujícím roce vyšla Zápotockého další obsáhlá studie s poznatky jeho dalšího bádání. Náplň prvního stupně (I) ponechal, II. stupeň charakterizoval baalberskou keramikou z objektu ze Slánské hory u Slaného (1950) a na Moravě baalberskou keramikou z Hradiska u Křepic doplnil souborem typických baalberských džbánů. Ve stupni III nachází první podstatnější rozdíly v inventáři současných moravských a českých nálezových souborů. Na Moravě charakterizuje III. stupeň KNP vrstva C2 jevišovické stratigrafie, v Čechách pak, mimo jiné, soubory z Čelákovic a Siřemi. Typická je kolkovaná výzdoba, pravouhle zalomená ucha a celkově ostřejší profilace keramiky.

Ve IV. stupni se rozdíly mezi moravským a českým materiálem prohlubují, což je způsobeno odlišnou intenzitou působení kultury s kanelovanou keramikou. Na Moravě reprezentují tento stupeň nálezy z mohylových pohřebišť KNP v Ohrozimi a Slatinkách, a dále pak obsah vrstvy C1 na Starém Zámku

u Jevišovic. V Čechách je vývoj shodný se středoněmeckou salzmündskou skupinou. V závěrečném shrnutí zdůraznil potřebu označovat vývojové stupně číselnou řadou a ne názvy lokalit. Je zastáncem dlouhé chronologie KNP (ZÁPOTOCKÝ 1958).

V šedesátých a sedmdesátých letech minulého století byla publikována celá řada dílčích studií, zúročujících výsledky aktuálních výzkumů a současně umožňujících novou interpretaci tradičních pířlřů periodizace moravského eneolitu. S překvapujícím zjištěním přišla E. RUTTKAY (1971), že nálezy typu Božice nepatřl kultura nálevkovitých pohárů, ale představují náplň skupiny Balaton II, tedy starší horizont brázděného vpichu. Ke stejnému závěru došel také J. LICHARDUS (1976b, 161–164), který odmítl postavení božického depotu v rámci kontinentálního stupně AB a synchronizoval ho s nálezy mladší baalberské skupiny (ibidem, 170, Abb. 5). Pro českou část Horního Slezska vytvořil základní chronologickou sekvenci J. PAVELČÍK (1974) a pro polskou J. BUKOWSKA-GEDIGOWA (1975). Shodli se v tom, že místní KNP není starší jak poslední fáze starého eneolitického stupně. Otevřenu ponechali charakteristiku počáteční fáze středního eneolitu, a to v tom smyslu, že není možný jednoznačný rezultat, zda jde o mladší fázi KNP se silnými bolerázským vlivy (Bukowska-Gedigowa) nebo bolerázský stupeň badenské kultury se silnými KNP reminiscencemi (Pavelčík). Chronologii časného až středního eneolitu na Moravě jsou věnovány také další Pavelčíkovy studie (PAVELČÍK 1973a; 1973b; 1975–76; 1980; 1987; 1988), ve kterých je patrné badatelovo přesvědčení o kulturní kontinuitě mezi časným až středním eneolitem.

V poslední třetině dvacátého století se fond KNP na Moravě rozrostl do té míry, že bylo možné přistoupit ke korekci obecně přijaté periodizace A. Houšťové ze závěru padesátých let. Pomyslným zrnkem na miskách vah se stal soubor keramiky ze dvou objektů náhodně zachráněných roku 1989 v poloze Padělký u Velatic, okr. Brno-venkov (KOS – ŠMÍD 1993).

Mnou předložená periodizace moravské KNP je dvoustupňová (stupně I – starší a II – mladší) a dále dělená na fáze a v případě mladší fáze staršího stupně ještě na dvě subfáze (ŠMÍD 1994a). Fázi I A, označenou jako michelsbersko-baalberský horizont, reprezentovaly vedle Božic nálezy z Rousínovce, Křižanovic, Mušova, Mohelnice, Mezic a Kovalovic. Názvem michelsbersko-baalberský horizont jsem chtěl akcentovat chronologickou pozici vůči české, ale především středoněmecké baalberské skupině. Fázi I B jsem postavil na úroveň plně vyvinuté baalberské skupiny, přičemž subfáze I B1 plynule navázala na předcházející vývoj, ale byla ovlivněna silnými baalberskými vlivy ze západního sousedství a opírala se o nálezové soubory z Brna-Maloměřic, Pohořelic-Klásterky, Lovčiček, Velatic a ze Seloutek na Prostějovsku. Subfáze I B2 je vyvrcholením předcházejícího vývoje, ovlivněného přílivem nositelů baalberské keramiky ze západu. V jejím průběhu začínají na Moravu pronikat ohlasy nově se formujícího komplexu z karpatské kotliny, předznamenávající nástup badenské kultury. Tomuto úseku vývoje patří soubory z Přítluk, Hradiska u Křepic, Kramolína, starších vrstev na Rmízu u Laškova a středomoravských mohyl KNP s kostrovými pohřby pod souvislým kamenným pláštěm.

Mladší stupeň (II) je plynulým pokračováním předchozího, plně se však prosadila jihovýchodní kulturní orientace. Dělí se na fázi A a mladší B. Ze sídlištního materiálu jsem do tohoto úseku vývoje KNP zařadil materiál z vrstev C2 a C1 jevišovické stratigrafie a hrobové celky z mohyl druhé a třetí skupiny (později označených jako mohyly drahanovické a ohrozimské fáze). Obecně akceptovaná periodizace byla postupně zpřesňována dílčími studiemi (ŠMÍD 2001b; 2003a; 2006). Zcela zásadní je teze, že podstatná část materiálu z vrstvy C2 jevišovické stratigrafie stojí již na úrovni starší fáze bolerázského stupně badenské kultury (ŠMÍD 2001c). Nové kolekce nálezů otevřely možnost dělení nejstarší fáze na kratší časové úseky (Božice – Kostelec na Hané – Kobylí; ŠMÍD 2006, tab. 2).

Zatím poslední periodizace moravských nálevkovitých pohárů vzešla z pera P. Košťuríka a je věnována posloupnosti vývoje této kultury na jižní Moravě (KOŠTUŘÍK 1996; 1997; 2007). Autor vyšel z dřívějšího třídění moravské KNP A. Houšťové a M. Šmída a svoji periodizaci vystavěl na analýze nálezů z Hra-

diska u Kramolína, zkoumaného v letech 1971–1977. Koštuříkův chronologický systém KNP pro jižní Moravu obsahuje 3 stupně. I. stupeň (předbaalberský), II. stupeň (baalberský) a III. stupeň (jevišovický). Rozdíly mezi materiálem z vrstev C2 a C1 na Starém Zámku u Jevišovic spatřuje jako zcela zásadní a odmítá svébytnost KNP na sledovaném území po III. (jevišovickém) stupni.

3. Návrh nové periodizace moravské skupiny nálevkovitých pohárů

Při koncipování předložené periodizace kultury nálevkovitých pohárů jsem dlouho zvažoval podobu jejího verbálního vyjádření. V současné době evidujeme na sledovaném území celkem 282 nalezišť kultury nálevkovitých pohárů (Příloha č. 2). Časová disproporce mezi konečnou fází moravského epilengyelu a plně zformovanou kulturou nálevkovitých pohárů v závěru 5. a počátkem 4. tisíciletí př. n. l. na straně jedné a přibývajícím nálezům typologicky starší než soubory typu božického depotu na straně druhé, mě vedly k přesvědčení, že se nejedná o krátký časový úsek – „horizont“, ale o delší periodu. Jejímu označení lépe odpovídá výraz stupeň, umožňující dělení na kratší úseky – fáze, eventuálně subfáze než horizont. Z tohoto důvodu jsem akceptoval periodizaci, kterou předložil pro jižní Moravu Pavel Koštuřík (KOŠTUŘÍK 1997) a kterou jsem aplikoval na celé území rozšíření moravské KNP. Oporu jsem našel také v třístupeňové periodizaci KNP v Čechách M. Zápotockého, definované ve studii o KNP v severočeském Polabí (ZÁPOTOCKÝ 2013, 387–313). Budou-li oba předložené návrhy akceptovány, dojde ke sjednocení periodizačních systémů staršího úseku eneolitu na obou územích.

Na základě analýzy nálezového fondu a komparací dostupných pramenů, ale také se zřetelem k situaci na sousedících územích, se tedy aktuálně jeví jako optimální dělení moravských nálevkovitých pohárů do tří stupňů I. – předbaalberského, II. – baalberského a III. – bolerázského. Předbaalberský stupeň zahrnuje nálezové celky, ale i jednotlivosti, které zcela evidentně patří nálevkovitým pohárům, ovšem habitem a aplikovanou výzdobou se diametrálně liší od skupiny památek, obecně spojovaných s baalberskou skupinou. Již na první pohled je patrný rozdíl mezi nálezovými celky typu božického depotu (Božice, okr. Znojmo, Kostelec na Hané, okr. Prostějov, objekt 508/2001 – tab. 51, 52), které se jeví být mladší, což potvrzují i radiokarbonová data, a objekty, jež obsahují nálevkovité poháry v daleko čistější podobě, než v uvedených depotech (Kostelec na Hané, obj. 511/2000; tab. 49). Na samém počátku předbaalberského stupně stojí dosud nepočtená skupina památek typu Olgersdorf v Dolním Rakousku a Brně-Maloměřicích (obr. 69:B, C) s archaickými formami nálevkovitých pohárů provázených starobylým brázděným vpichem. Ty pak tvoří přechodný horizont mezi závěrem domácího epilengyelu a plně zformovanými nálevkovitými poháry. Dalším omezujícím faktorem je vlastní položení Moravy v centru Evropy, navíc na průsečíku důležitých komunikačních tras, které z tohoto území činí kontaktní zónu hned s několika kulturními skupinami, z čehož vyvěrají tendence k lokálnímu vývoji jednotlivých, samou přírodou určitým způsobem formovaných sídelních komor. Dosavadní poznatky naznačují dvoj- i trojkolejnost kulturního vývoje v průběhu celé KNP. V předbaalberském stupni vyzníval epilengyel jako takový, ale pravděpodobně i mladší formy MMK. Na materiální kultuře baalberského stupně je patrný rozdíl mezi památkami z předpolí Českého masivu a více k východu položenými oblastmi, a v bolerázském stupni pak, jak již samo označení napovídá, zásah bolerázské skupiny.

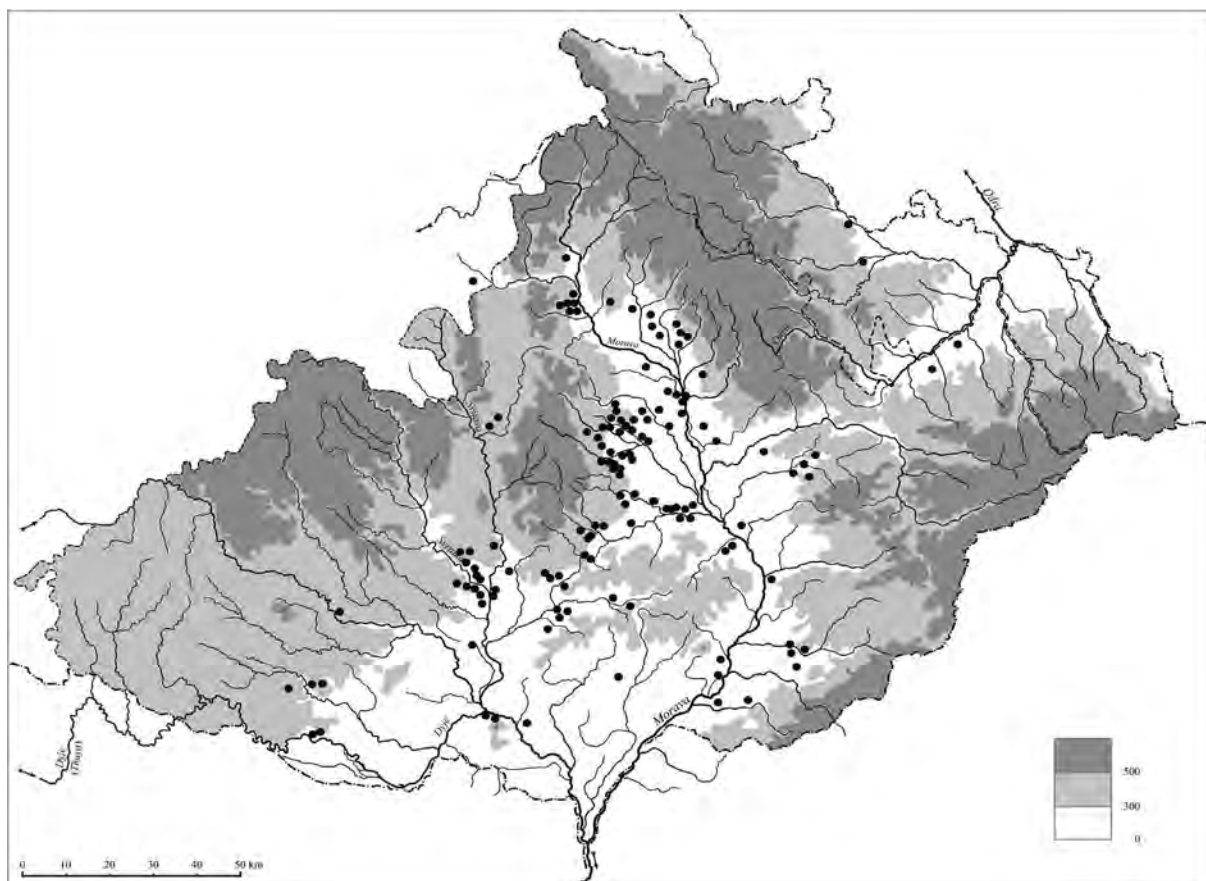
Přes omezený počet nálezových celků předbaalberského stupně je možné rozlišit soubory jeho starší a mladší fáze a celkem spolehlivě předložit typologickou skladbu keramické produkce mladšího vývojového úseku (fáze Ib), ale její předcházející podobu zatím spíše tušíme s tím, že její součástí budou archaické formy brázděného vpichu. Přesto lze postihnout určitou chronologickou sekvenci (tab. 15). Předbaalberskému stupni je vymezen přelom 5. a 4. tisíciletí př. n. l., ca 41. až 39. století př. n. l.

Lépe patrné jsou rozdíly na keramice baalberského stupně, jemuž je na základě aktuálních radiokarbonových dat vymezen časový úsek mezi 39.–35. stoletím př. n. l. Je celkem pochopitelné, že 400 roků

trvající vývoj se projevil na morfologii keramiky a dělení na starší a mladší fázi je v tomto případě exaktnější. Dva kratší vývojové úseky lze postihnout také v trvání bolerázského stupně. Navíc jsou umocněny dvěma vývojovými fázemi mohylových pohřebišť – drahanovickou a ohrozimskou. V případě přídomku „ohrozimská“ jde v první řadě o aspekt chronologický, a až sekundárně kulturní. Výzkumy mohylových pohřebišť KNP na střední Moravě v závěru minulého století ukázaly, že ke kulturní „kontaminaci“ domácího prostředí badenskými vlivy z karpatské kotliny docházelo mnohem dříve než v ohrozimské fázi mohylových pohřebišť v původním Böhmově pojetí (BÖHM 1929; 1941, 192). Ohlasy formující se badenské kultury nacházíme v domácím prostředí už v závěru baalberského stupně, ale výraznější podíl je patrný až ve stupni závěrečném, kdy se, a opět s rozdílnou intenzitou, projeví vlivy bolerázské kultury a následně mladších stupňů badenské kultury. Je však třeba poznamenat, že v centrální části země a v okrajových zónách sledovaného území jsou tradice KNP zřetelné hluboko do středního eneolitu, kdežto v oblastech bezprostředního kontaktu s karpatskou kotlinou a Podunajím vyznívají během jeho počáteční fáze. Dosavadní poznatky dovolují uvažovat o tom, že na exponovaných sídlišťích řemeslnického charakteru bude situace poněkud jiná než na běžných agrárních osadách, kde nové tvary a výzdoba jen doplňují tradiční formy keramické produkce (Přemyslovice, Senice na Hané). Závěrečnému stupni moravské KNP je vyhrazeno 35.–32. století př. n. l.

3.1. Závěr epilengyelu

Procesy vzniku a formování archeologických kultur jsou provázeny řadou nejasností, plynoucích nejen z omezeného množství nálezových souborů, ale také obtížemi s jejich interpretací. Vznik nálevkovitých pohárů na Moravě netvoří v tomto směru žádnou výjimku. Množící se nálezy zejména keramiky, když ne přímo michelsberské, tak silně ovlivněné, ba přímo kopírující michelsberské tvary, dovolující synchronizaci s jejím III., ale i II. stupněm, kladou symptomy vzniku moravské KNP do závěru časného eneolitu. V tomto okamžiku se situace na Moravě jeví tak, že do této chvíle nebyly determinovány nálezy mezi závěrečnou fází epilengyelu (Lengyel IV c) a nálezovými celky z Kostelce na Hané (objekty 555/1997, 509/1998 a 511/2000, tab. 48, 49, 53), které představují již plně zformovanou, nikoliv však nejstarší moravskou KNP. Samotná jordanovská kultura působí v rámci přímé návaznosti a posloupnosti vývoje lengyelské kultury na Moravě příliš cizorodě. Předlohy vhloubené výzdoby na starší jordanovské keramice bychom mohli vnímat jako pokračování vhloubené výzdoby III. stupně moravské malované keramiky (viz hromadný hrob ze Džbánic – PODBORSKÝ 1993, obr. 79). Ovšem ta měla větší časový potenciál rozvinutí mimo vlastní území Moravy. Do úvahy přitom přicházejí Čechy, kde se v průběhu časného eneolitu plně rozvinula jordanovská kultura a na ní navazující kulturní skupiny, tvořící substrát nastupujících nálevkovitých pohárů, ale také severozápadní část Hornomoravského úvalu (Uničovsko) a Mohelnicko s 54 v současné době evidovanými epilengyelskými lokalitami (KALÁBKOVÁ 2009). V této souvislosti bych rád upozornil na závěry B. Novotného, který před téměř 70 roky konstatoval: „V době, kdy na naši mladou vypíchanou keramiku působí pokročilá Morava a kdy se v Čechách objevuje moravská malovaná keramika i její nepomalovaná odvozenina, vyrůstají kořeny vlastní jordanovské skupiny. Toto je přirozeným výsledkem příznivého vyrovnávání, k němuž došlo mezi jihovýchodními proudy a kulturou domácího obyvatelstva. Jordanovská skupina podržela některé typické tvary jihovýchodu, přibrála však řadu nových forem. Ve své výzdobě uchovala mnohé ornamentační náměty, obvyklé v moravské malované keramice, ale pozměnila techniku jejich provedení. Zdá se, že právě v této technice je možno pozorovati podíl domácího prostředí“ (NOVOTNÝ 1950, 251). Hustota osídlení jordanovskou kulturou na území tradičních sídelních komor v Čechách (ZÁPOTOCKÝ 2016) a severozápadní Moravě není náhodná a je tedy možné uvažovat o tom, že se šířila po sledovaném území právě z těchto směrů, tedy od SZ. Téměř identické tvary keramiky společně s aplikovanou vhloubenou výzdobou z obou částí země (Praha-Střešovice versus Troubelice, Rybníček, Smržice; ČIŽMÁŘ – PAVÚK – PROCHÁZKOVÁ – ŠMÍD 2004, obr. 7:11; 17:10) jsou dokladem úzké genetické vazby v prvních fázích epilengyelu.

Obr. 3. Mapa Moravy s epilengyelskými lokalitami. Podle Státního archeologického seznamu ČR a soupisu P. Kalábkové (2009) doplnil M. Šmíd (příloha č. 1).

Fig. 3. Map of Moravia showing Epilengyel sites, according to the State list of archaeological sites of the Czech Republic and P. Kalábková (2009) updated by M. Šmíd (Appendix number 1).

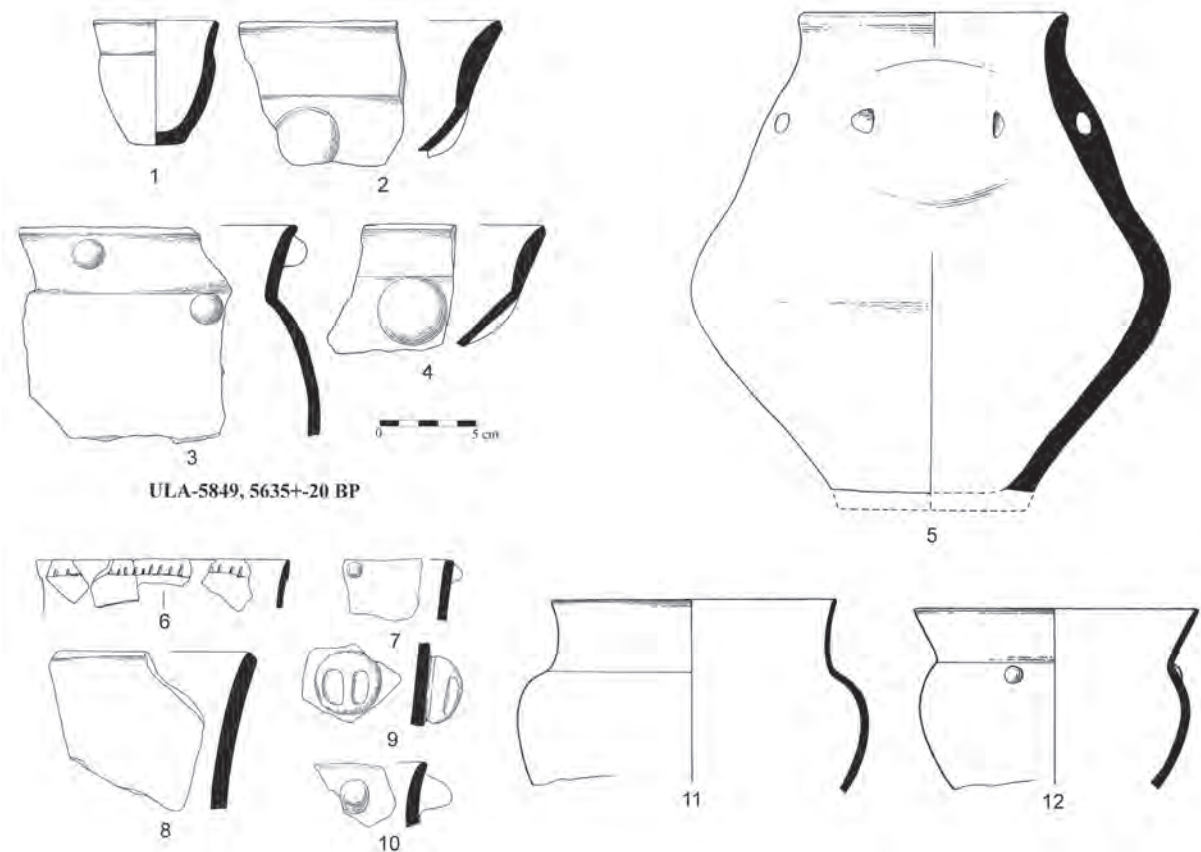
Postupem doby je Morava vystavena silicím vlivům od jihovýchodu, které ovlivnily habitus i výzdobu produkované keramiky. Vedle výzdoby ryté se objevilo žlábkování, které znamenalo vyvrcholení, ale současně i konec vlastní moravské jordanovské kultury. Od tohoto okamžiku až do nástupu nálevkovitých pohárů ztrácíme na Moravě povědomí o kulturním vývoji. Získaná radiokarbonová data kladou závěr moravského epilengyelu mezi 42. a 41. století př. n. l., co je však podstatné, z detekovaných vzorků jsou téměř shodná radiokarbonová data jak pro počáteční, tak konečnou fázi jordanovské kultury – Slatinky, objekt 532/20002 (epilengyel, fáze IV a), Poz-54088, 5340 ± 40 BP; Mostkovic, objekt 506/2006 (epilengyel IV c), Poz-60109, 5315 ± 40 BP.

V Čechách byl žlábkovaný dekor vystřídán rytými motivy, charakteristickými pro pozdní jordanovskou kulturu s typicky modelovanými schussenriedskými džbány. Otevřený zůstává podíl prvků kultury michelsberské, které se prokazatelně objevují již v době mladšího vývoje kultury jordanovské a ve svých mladších fázích jsou buď považovány za integrální součást českého pravěku (NEUSTUPNÝ 2008) nebo bývají zahrnuty pod nejstarší projevy baalberského stupně KNP v Čechách (ZÁPOTOCKÝ – ČERNÁ – DOBEŠ 1989, 30–58; ZÁPOTOCKÝ 1998, 291–302; 2013, 391–394).

Ve stejné době se na Moravě na starším lengyelském substrátu s doznívajícími vlivy jordanovské kultury a za přispění kulturních impulzů zvenčí formuje místní skupina nálevkovitých pohárů.

Nezpochybnitelnou roli přitom sehrála, stejně jako v Čechách, michelsberská kultura. Nové lokality ze středních Čech, připisované michelsberské kultuře, včetně typicky hrazených areálů jsou potencionál-

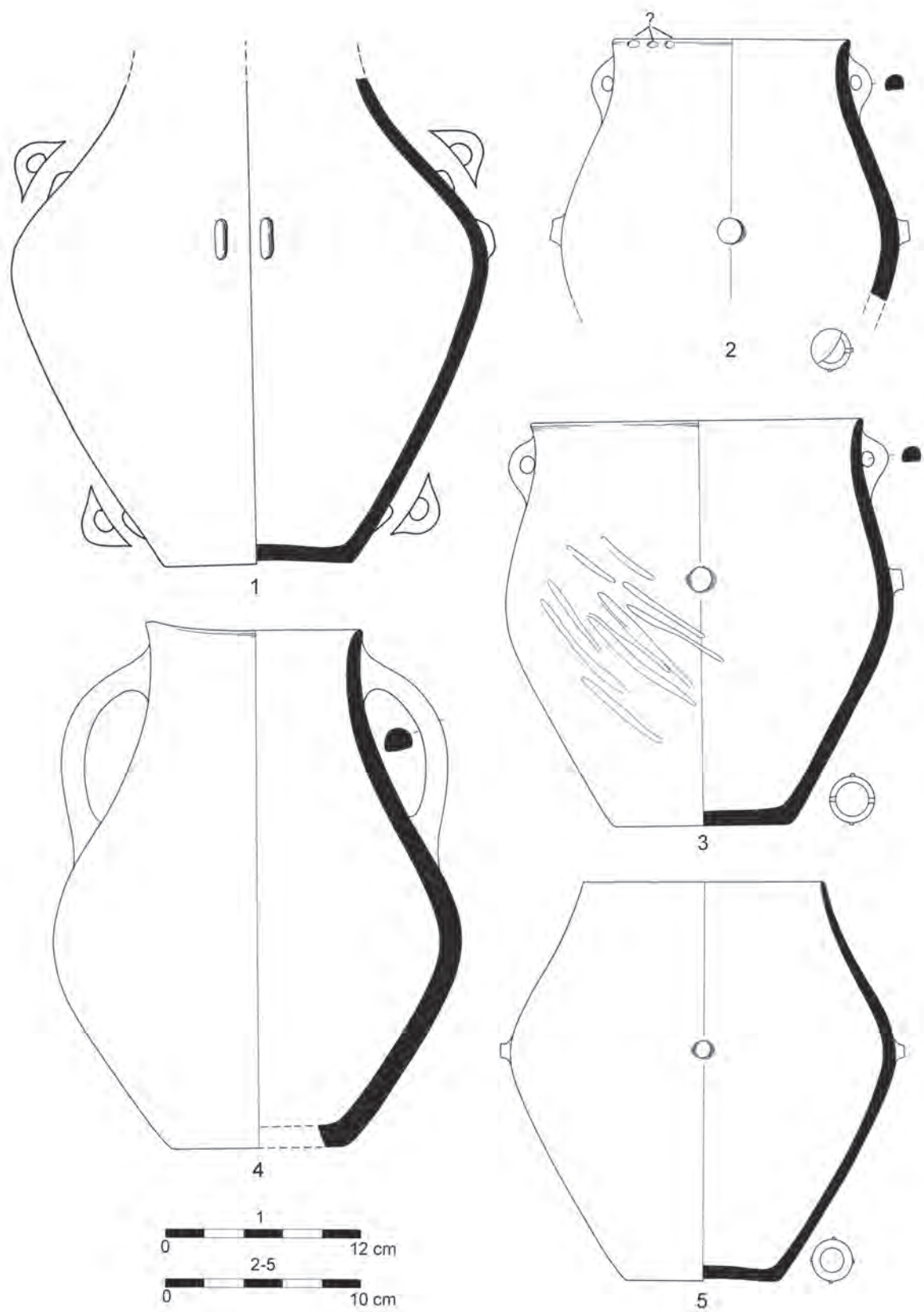
Obr. 4. První náznaky změn. 1 - 4 Určice, objekt 521/2001; 5 Držovice na Moravě, obj. 504/2013; 6 - 10 Mostkovice, okr. Prostějov, obj. 520/2011; 11, 12 Křižanovice, okr. Vyškov.

Fig. 4. First indications of changes 1 - 4 Určice, feature number 521/2001; 5 Držovice, feature number 504/2013; 6 - 10 Mostkovice, Prostějov County, feature number 520/2011; 11, 12 Křižanovice, Vyškov County.

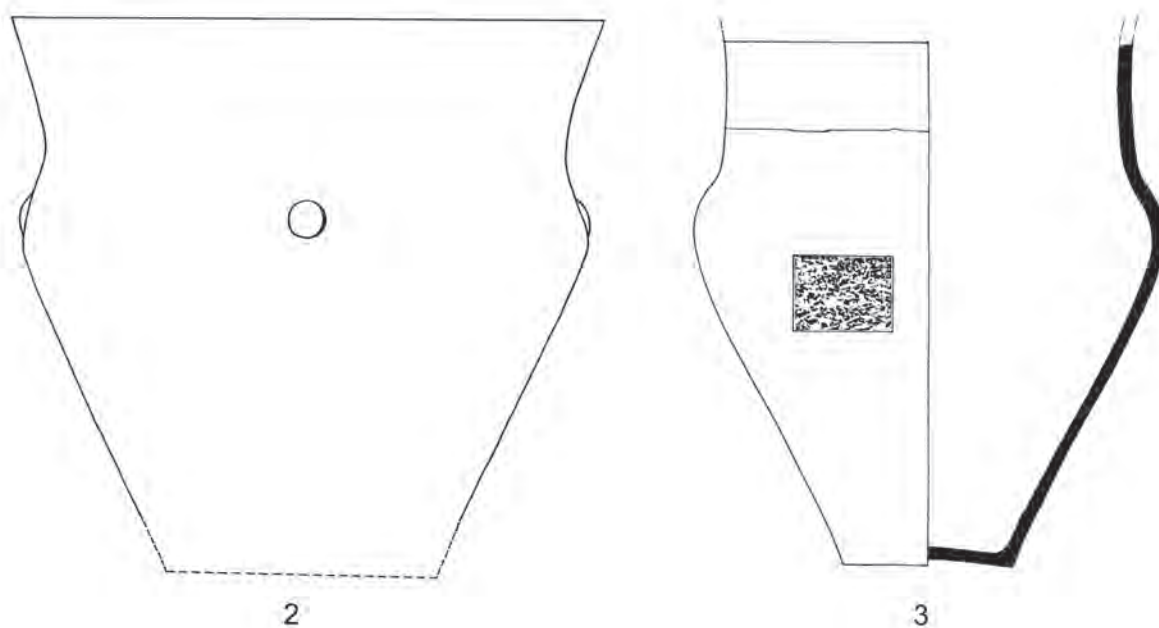
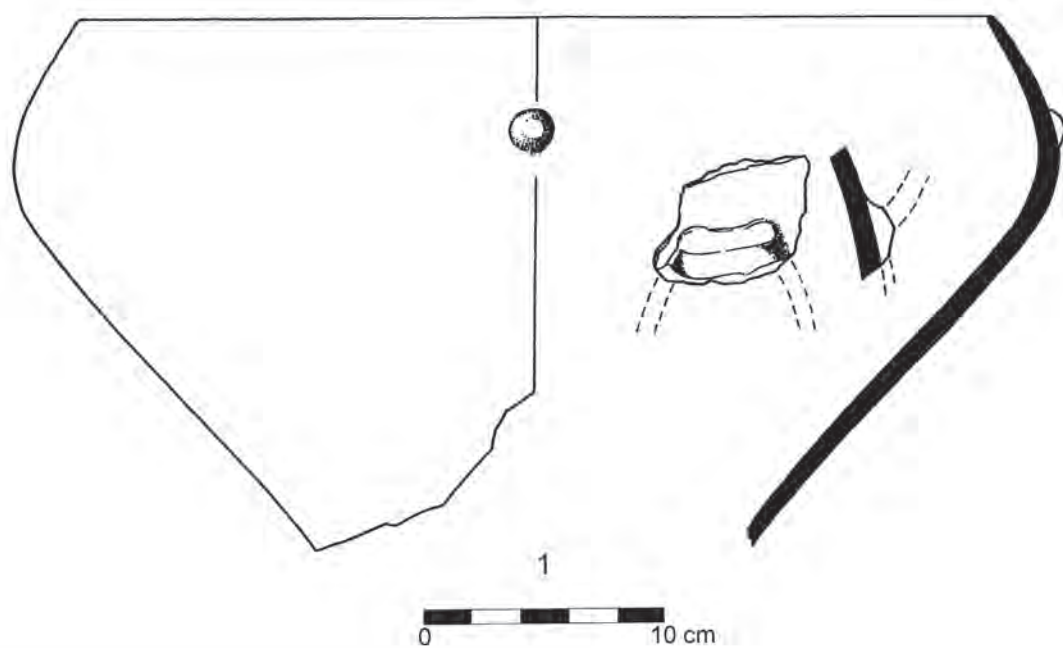
ním zdrojem kulturních impulzů, projevujících se na keramice několika moravských lokalit v závěru 5. tisíciletí př. n. l. Poněkud nečekaný, nikoliv však ojedinělý (viz NEUGEBAUER-MARESCH 1995, Abb. 23:10) je nález zlomku pohárku s límcovitým okrajem z objektu III. lengyelského stupně na dně Plumlovské údolní nádrže (ŠMÍD 2013c; obr. 4:6). Shodně, tedy do III. stupně MMK, je na základě průvodní keramiky datován objekt 521/2001 z Určic, okr. Prostějov, poloha Větrák, s miniaturou nálevkovitého poháru (obr. 4:1). Radiokarbonové datu získané z kosti z určického objektu – ULA-5849, 5635±20 BP – však odpovídá spíše hodnotám II. stupně MMK (MOG) než datům stupně třetího, která jsou o zhruba o 200–300 let nižší (STADLER et al. 2006, Abb. 9–10).

Poněkud staršího data (1939, CHYLA 1941) je nález několika nádob z Charvát, okr. Olomouc (obr. 5). Tvarové spektrum souboru propojuje III. stupeň kultury s moravskou malovanou keramikou s jordanovskou kulturou. S přihlédnutím k dvouuché nádobě vakovitého tvaru – „dvouuchým nádobám“ – až s její mladší fází. Pavel Košťuřík ji považoval za staroeneolitickou složku v rámci tvarů keramiky II. stupně MMK (KOŠTUŘÍK 1972, 34, Taf. 12:11–14, 17) a Jiří PAVELČÍK (1974, 143) soubor nádob z Charvát jako celek, za doklad přežívání lengyelských skupin hluboko do nejmladšího horizontu staršího eneolitu (fáze Balaton III-Bajč-Retz-Křepice).

Džbány obdobného charakteru jsou jedním z charakteristických tvarů jenštejnské skupiny časného eneolitu, považované za součást mladší jordanovské kultury a jsou provázány pohárovitými nádobami s románskou lizénou při okraji (ZÁPOTOCKÝ – DRESLEROVÁ 1996, 5–58, Abb. 7:1, 2; 11:8; 15:1;

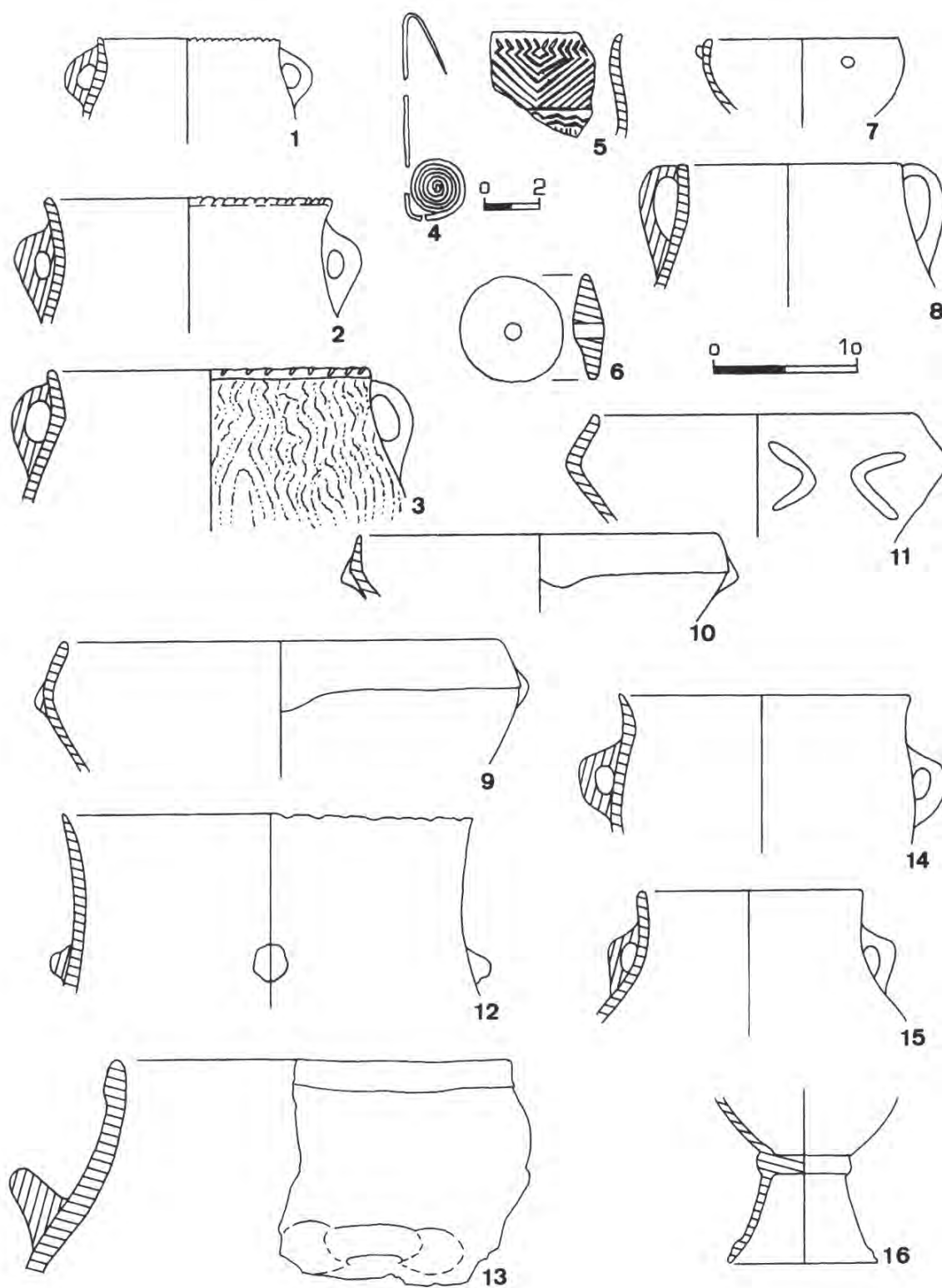

Obr. 5. Charvátý, okr. Olomouc, hliník místní cihelny. Soubor nádob z objektu 1/1939.
 Fig. 5. Charvátý, Olomouc County, clay pit of local brick kiln. Set of vessels from feature number 1/1939.

Obr. 6. Keramika předbaalberského stupně z Čech pod Kosířem, okr. Prostějov (1) a Rmízu u Laškova (2, 3).
 Fig. 6. Pottery items associated with the pre-Baalberg phase from Čechy pod Kosířem, Prostějov County (1) and Rmíz near the village of Laškov (2, 3).

ZÁPOTOCKÝ 1998, 292, Abb. 1; NEUSTUPNÝ 2008, 50, obr. 10). Proti klasickým dvouuchým nádobám jordanovské kultury, jsou jejich ucha posazena pod okrajem. Drobný fragment nádoby z objektu 501/2009 z Rousínova-Rousínovce s výzdobou odpovídající výzdobnému stylu na džbánech z Jenštejna (tab. 82:7; srovnej se ZÁPOTOCKÝ 1998, Abb. 2:8, 12), eventuálně na obdobných tvarech ve skupině Ústí v severočeském Polabí (ZÁPOTOCKÝ 1996, obr. 7:15), a stejně tak zlomek michelsberského „talíře“ (tab. 77:9) připouští možnost intenzivnějších kontaktů střední Moravy s Polabím.

Obr. 7. Výběr keramiky z lokality Wien 23-Leopoldau (podle RUTTKAY 1995, Abb. 11).

Fig. 7. Selected pottery items from the site at Wien 23-Leopoldau (according to RUTTKAY 1995, Abb. 11).

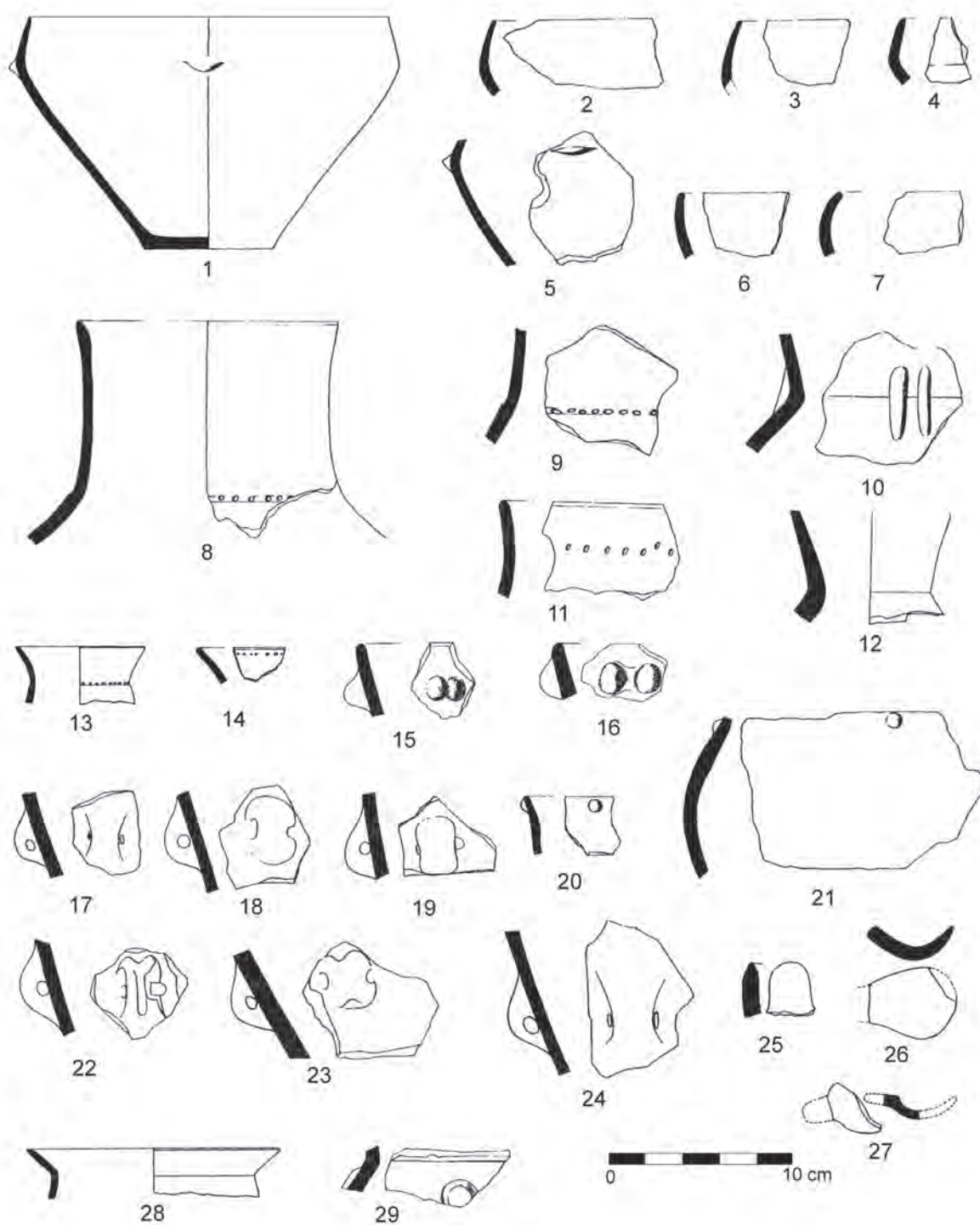
V trase Vodovodu Pomoraví na katastru Hluchova, okr. Prostějov, byl roku 1999 odkryt objekt s materiálem jordanovské/nejordanovské kultury. Šlo o zlomek mísy a část spodku hrubší nádoby s povrchem opatřeným blátivým slípem (Schlickbewerb). Jemně písčité materiálu obsahuje příměs drobných i větších kamének a diametrálně se liší od keramiky jordanovské kultury. Není jisté náhodou, že zhruba 100 m po svahu níže byl při budování vodovodu zachycen žárový hrob jedné z mladších fází mohylových pohřebišť. Již společný výskyt v jednom místě evokuje situaci na ostatních nekropolích, kde je archaický materiál běžnou součástí násypů mohyl (ŠMÍD 2001d; 2004a, 2005, obr. 7). Objekt 500/1999 v poloze Za dvorem na katastru obce Čechy pod Kosířem, okr. Prostějov, obsahoval torzo jordanoidní mísy a zlomek ucha s náběhem na plastické „vousy“ při spodním úponu. Keramická hmota byla shodná s materiálem mísy z Hluchova, ale díky plastickým „vousům“ pod úponem páskového ucha a dalším drobným zlomkům několika nádob bylo zřejmé, že nalezený soubor překročil pomyslný „Rubikon“ mezi epilengyelem a kulturou nálevkovitých pohárů (obr. 6:1).

Další indicií dokumentující vývoj následující po konečné fázi jordanovské kultury je nádoba s tunelovitým uchem na plecích z objektu 504/2013 v Držovicích na Moravě (obr. 4:5). Dvojkónickým habitem navazuje na hrncovité nádoby jordanovské kultury, ale tunelové ucho je již prvkem přejatým z michelsberské kultury.

V závěru časného eneolitu lze tedy na Moravě, stejně jako v Čechách, předpokládat přežívání lokálních skupin, na Moravě absorbujících, mimo jiné, kulturní podněty z českého Polabí. V Dolním Rakousku by tomuto horizontu odpovídala smíšená skupina s brázděným vpichem, reprezentovaná souborem z Vídně 23-Leopoldova (obr. 7) a na Slovensku nálezy s brázděným vpichem typu Bajč, ale spíše dosud málo známé nálezy pozdní fáze ludanické skupiny, které by měly být současné s pozdní fází skupiny Bodrogresztúr, včetně její transformace do skupiny Hunyadihalom-Lažňany-Vajska (ČIŽMÁŘ – PAVŮK – PROCHÁZKOVÁ – ŠMÍD 2004, 215).

Poněkud komplikovanější je synchronizace závěru časného eneolitu v přílehlé části Horního Slezska. Dvouuché nádoby popsaného typu známe z Otic u Opavy (KOŠTUŘÍK 1972, Taf. 12:16), ze slezské Racibórze-Studziennej (NEUSTUPNÝ 1961, fig. 46; HACHMAN 1973, Abb. 2:4–5; LICHARDUS 1976a, Taf. 67 B) a Niedźwiedze v Malopolsku (BURCHARD 1968, 37–40 – podle PAVELČÍK 1974, 143). Soubor z Racibórze-Studziennej obsahoval vedle dvouuchého džbánu s uchy typu Hunyadihalom láhev s límcem a tulipánovitý pohár. Tomasz Chmielewski soubor chronologicky fixoval na úroveň rakousko-moravské baalberské skupiny E. Ruttkayové, michelsbersko-baalberského horizontu Šmídovy periodizace KNP na Moravě (ŠMÍD 1994) a Janákova IV. stupně slezského lengyelu/epilengyelu (JANÁK 1994, 15). V rámci absolutní chronologie se jedná o první čtvrtinu 4. tisíciletí př. n. l. (CHMIELEWSKI 2014, 200). Osobně se však domnívám, že v tomto případě jde o podobnost čistě náhodnou, neboť ucha jsou vytažena přímo z okraje a reprezentují zcela odlišný typ nádoby (látka, na Slovensku mliečnik), objevující se v karpatské kotlině běžně již od časného eneolitu a následně v kulturách s brázděným vpichem (Balaton, Mondsse). S tímto horizontem pravděpodobně souvisí i část nálezů ze sídliště KNP z Opavy-Vávrovic, které vykazují jak prvky závěrečné fáze epilengyelu, tak nálevkovitých pohárů, ale již s patrnými vlivy baalberské keramiky (obr. 77).

Poměrně intenzivní výskyt michelsberských prvků ve středních Čechách (Kly, okr. Mělník – GOJDA et. al. 2002; Chrástany u Českého Brodu – VÁVRA 2011; Všechlapy, okr. Nymburk – KOS 2013; Vlíněves, okr. Mělník – DOBEŠ – STRÁNSKÁ – KŘIVÁNEK – LIMBURSKÝ 2016) mohl být zdrojem kulturních impulzů, podílejících se na formování moravských nálevkovitých pohárů, pochopitelně s využitím tvarového potenciálu místního lengyelského podloží. Na blízkou tvarovou příbuznost některých typů nádob starých nálevkovitých pohárů s nádobami fáze IIb (III) MMK poukázala již v polovině minulého století řada autorů (HOUŠŤOVÁ 1960, 6; NEUSTUPNÝ – NEUSTUPNÝ 1960, 126 a řada dalších). Někteří badatelé dodnes považují Moravu za jedno z primárních teritorií vzniku KNP (NEUSTUPNÝ 2008, 60). Dokladem intenzivních kontaktů Moravy se západem a severozápadem v předbaalberském stupni

Obr. 8. Brno-Slatina, Stránská skála. Výběr keramiky z objektu využitého ke zpracování místního rohovce na přelomu časného a staršího eneolitu.

Fig. 8. Brno-Slatina, Stránská skála. Selected pottery items from feature used to process hornstone at the turn of the Early and Lower Eneolith.

KNP jsou amfory s věncem uch hluboko pod max. výdutí (FARKAŠ 1996, 29–30, obr. 16:1). Nelze vyloučit, že stimulujícím faktorem mohl být kontakt s metalurgickými centry jednak v karpatské kotlině, ale možná přímo na Moravě. Svěbytné tvarosloví měděné industrie moravské jordanovské kultury připouští existence místního metalurgického centra (ZÁPOTOCKÝ 2016, 5–49).

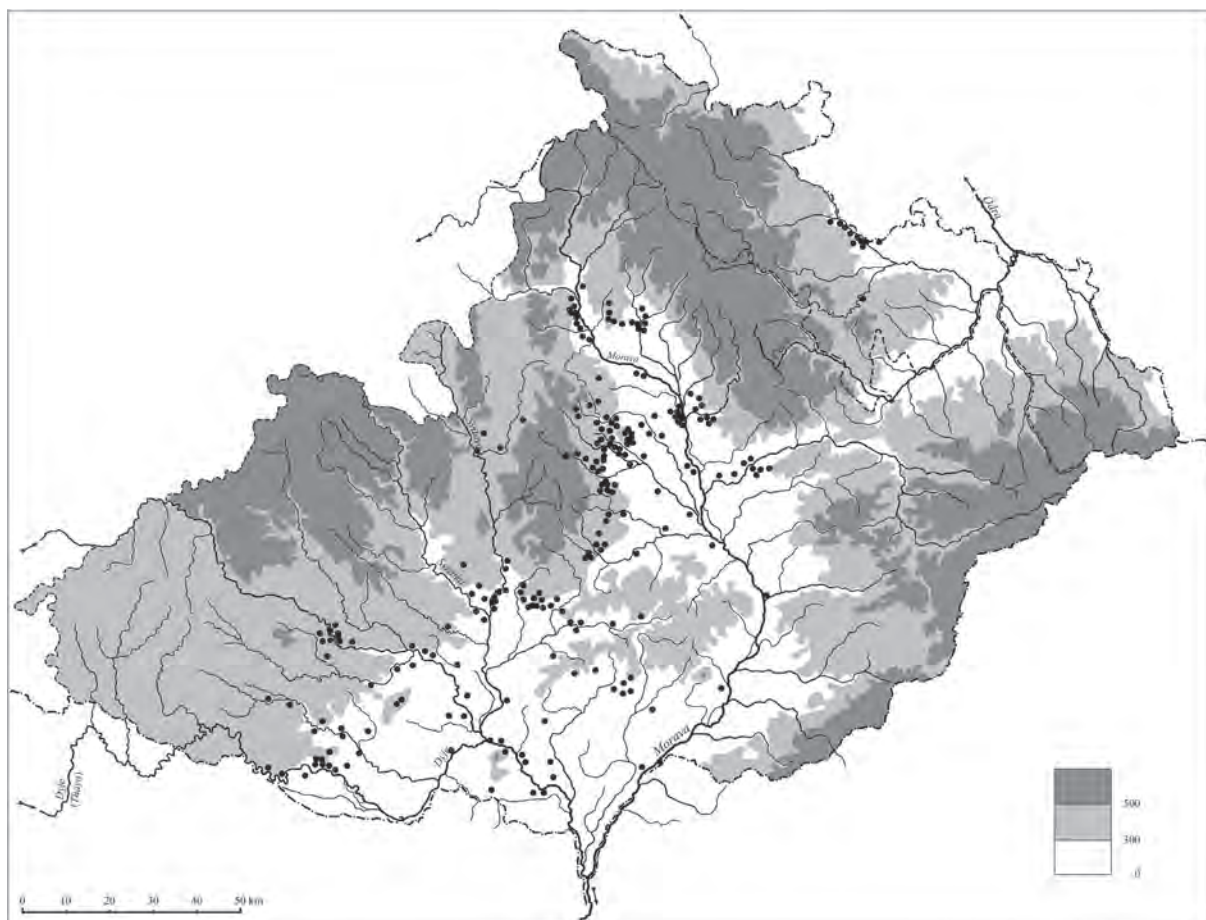
Jedinečným způsobem je vývojový úsek přechodu mezi časným a starším eneolitem zachycen v nálezo-
vém souboru z výplně exploatační jámy na Stránské skále v Brně-Slatině. Z celkové situace vyplynulo, že opuštěný hliník byl k uvolňování rohovcových konkrecí a následně k výrobě štípané industrie využit až ex post. Objekt MMK v jeho blízkosti pravděpodobně indikuje dobu jeho otevření. Z objektu byla získána poměrně obsáhlá kolekce materiálu; má však z pochopitelných důvodů jen omezenou vypovídací hodnotu. Ta je však vyvážená jeho kvalitou a zřetelně demonstruje posun od epilengyelu doznívajícího v podobě jordanoidních mís a vázovitých nádob ke starým nálevkovitým pohárům s amforami s věncem uch pod max. výdutí a plynule pokračuje keramikou baalberského stupně (obr. 8). Spektrum tvarů a výzdoby doplnily dva drobné zlomky s brázděným vpichem archaického typu (SVOBODA – ŠMÍD 1996, 79–125).

Nevyhraněné kulturní prostředí na přelomu časného a starého eneolitu podporují také nálezy z nejstarší kulturní vrstvy (C2) na Rmízu u Laškova, jejíž obsah je evidentně heterogenní a vedle vlastní baalberské keramiky obsahuje tvary inklinující právě k časnému eneolitu (obr. 6:2, 3). Kamenná architektura zdejší nejstarší hradby je datována OCR metodou k roku 3870 BP, což je hodnota o 70 let starší než nejstarší ¹⁴C datum baalberské kultury v Německu. Na tomto místě nezbyvá než ocitovat závěry kolegů z USA, vycházející ze společného projektu, označeného jako Czech/American Research Program (CARPRO) a publikované v roce 2008 (BALDIA – FRINK – BOULANGER 2008, 35–36). „*Nejstarší osídlení Rmízu (úprava terénu) je vymezeno OCR daty do let 4526–4127 BC. Nejstarší (lengyelské?) aktivity mohou evokovat OCR data 4057–3874 BC, což může být spojováno s TRB I, ale artefakty pro diagnostiku typologicky nejranějších nádob KNP nejsou ze Rmízu známy. První kamenná konstrukce ve třetím pásmu opevnění je datována OCR metodou na 3870 BC a může být přiřazena k nádobám TRB IB. To je minimálně o 70 let dříve než uznávané chronologické datování v Německu. Jedna z ploch obývaných během fáze KNP IB je datována OCR metodou k roku 3611 BC. To dobře navazuje na ¹⁴C data a archeologický konsensus*”.

Metoda OCR datování je založena na efektu biochemického rozkladu zuhelnatělého a organického materiálu v půdě, který je možné získat stanovením poměru oxidovatelného uhlíku vůči celkovému jeho množství. Jelikož je poměr zuhelnatělého organického materiálu relativně stabilních forem v půdě proměnlivý v různých fyzických a přírodních podmínkách, odvíjí se stáří zkoumaného vzorku od výsledku porovnání obou komponent s přihlédnutím k biologickému vlivu kyslíku, vlhkosti, teploty a reaktivity zeminy (FRINK 1992; 1994).

Po těchto slovech se vnucuje otázka: “a opravdu artefakty nejstarší KNP na Rmízu chybí?” V tomto okamžiku ponecháme stranou několik málo zlomků lengyelské keramiky, nalezené na západním úpatí akropole společně s keramikou platěnické kultury (ŠMÍD 1995, 44, obr. 26:9). Opět je k dispozici jen materiál z kulturních vrstev, ale některé zlomky, dokonce tvary, se vymykají běžnému standardu baalberské keramiky. Shodou okolností jde v obou evidentních případech o zásobní hrnce, považované za jeden z důležitých symptomů kulturní příslušnosti (např. ZÁPOTOCKÝ – ZÁPOTOCKÁ 1997, 140–141; JANÁK 2013, 240–242). V první řadě je to torzo měkce trojitě profilovaného hrnce se čtyřmi plochými výčnělky ve spodní části plecí, těsně nad max. výdutí (obr. 6:2). Jde o jeden z tvarů s blízkými analogiemi v mladším vývojovém úseku lengyelské kultury (KOŠTUŘÍK 1972, Taf. 2:12; 8:25). Druhá nádoba vysloveně vázovitého tvaru je na povrchu opatřena blátivým slipem, jakousi dodatečně nanesenou engobou, v daném případě se šupinovitou odlučností (obr. 6:3). Úprava povrchu touto technikou (blátivý slip, Schlickertechnik, Schlickbewerb) je běžná zejména v Čechách na hrubších nádobách časného eneolitu, kde je typickým projevem michelsberské kultury. Velmi starobyle rovněž působí zlomek poháru s nízkým přímým hrdlem a oběžnou řadou drobných vpichů na vnější straně okraje (obr. 82C).

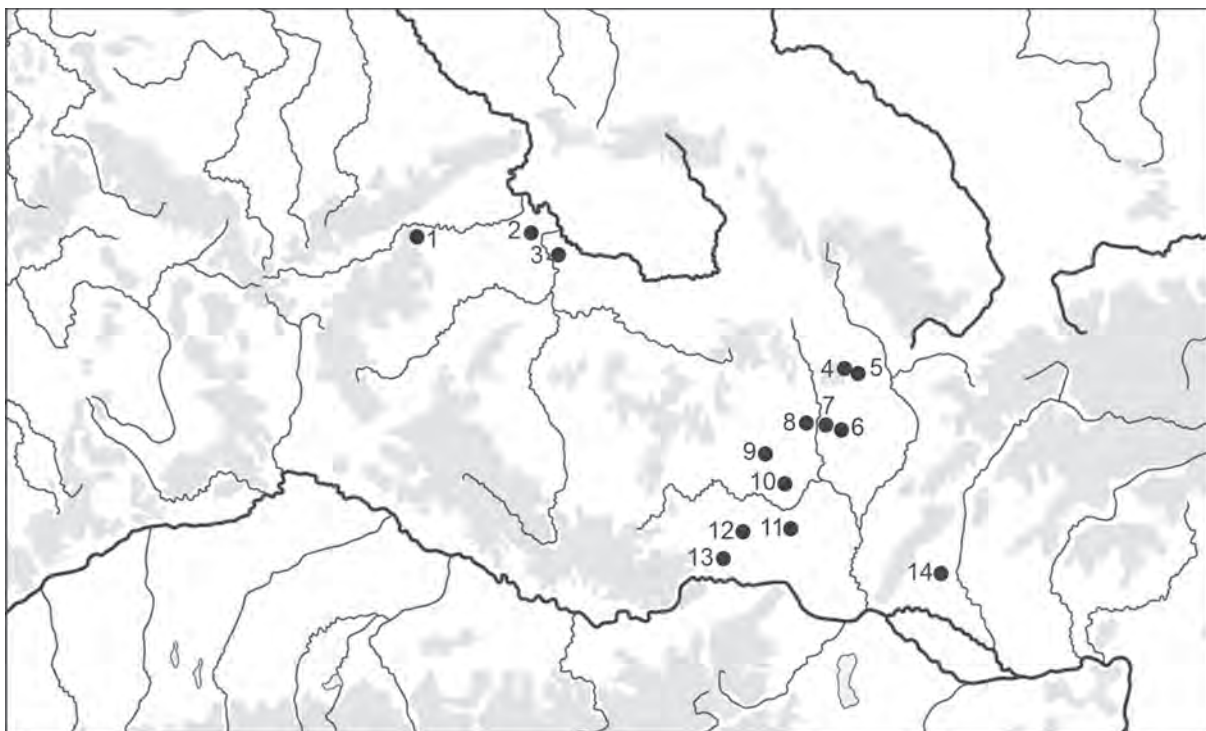
Obr. 9. Osídlení Moravy kulturou nálevkovitých pohárů (příloha č. 2).
 Fig. 9. Settlement of Moravia by the people of the FBC (Appendix number 2).

Během uplynulých dvaceti let, jež nás dělí od autorem zveřejněného nástinu periodizace KNP na Moravě (ŠMÍD 1994), byly získány obsáhlé kolekce archaických nálevkovitých pohárů téměř z celého území Moravy. K depotu z Božic tak přibýly nálezy z Rousínovce u Rousínova, okr. Vyškov, zkoumaného v několika etapách (1985, 2006, 2009), Kostelce na Hané, okr. Prostějov, Hrušovan u Brna, okr. Brno-venkov, Hněvotína, okr. Olomouc, Brna-Horních Heršpic, Brna-Maloměřic, Modřic u Brna a několika dalších, sice ne vždy tak obsáhlých, ale neméně důležitých. Jejich zpracování umožnilo detailnější pohled na kulturní klima Moravy v závěru 5. a v průběhu 4. tisíciletí př. n. l.

3.2. Stupeň I – předbaalberský, fáze Ia a Ib (4100–3900/3800 př. n. l.)

Nástup nové kultury na scénu moravského eneolitu je provázen zjevnou diskontinuitou mezi končícím epilengyelem, v našem případě jordanovskou kulturou, a vlastními nálevkovitými poháry. Typologická návaznost nejstarší KNP na tvarosloví jordanovské keramiky prakticky neexistuje, o výzdobě raději ani nemluvě. Ostřejší profilaci nádob, tak příznačnou pro starší fázi baalberského stupně, lze bez velkých obtíží odvodit z tvarů pozdní lengyelské keramiky. V Čechách je patrná diskontinuita mezi I. a II. stupněm jordanovské kultury, jediným spojovacím prkem jsou tam zdobené džbány (NEUSTUPNÝ 2008, 27), ale přechod z epilengyelu do nálevkovitých pohárů je díky poměrně výraznému průniku michelsberské kultury víceméně plynulý. Na Moravě výsledky nových zjištění ukazují, že mezi vlastní jordanovskou kulturou a soubory typu Božice existoval do této doby

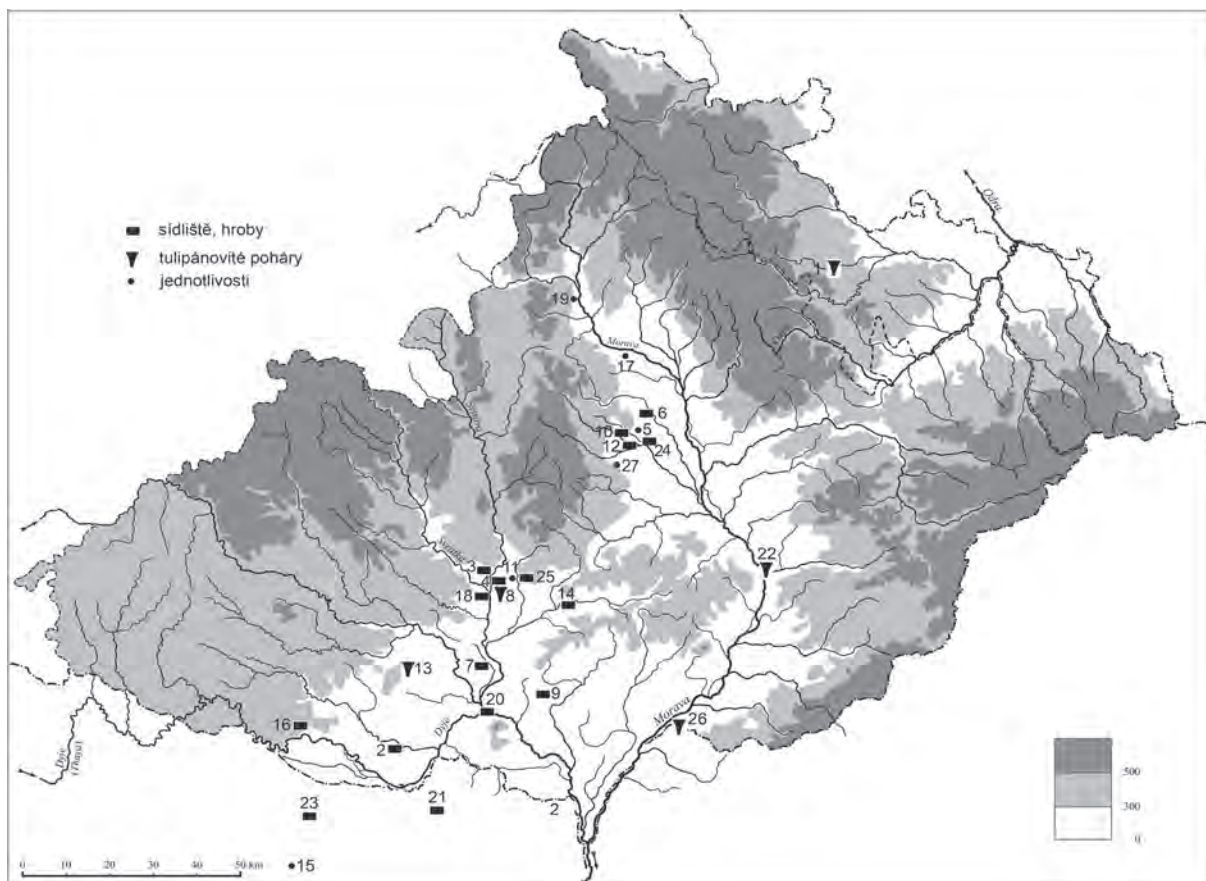

Obr. 10 A. Území střední Evropy s nálezy lahvovitých tvarů předbaalberského stupně KNP. 1. Veliká Ves (ZÁPOTOCKÝ – ČERNÁ – DOBEŠ 1989); 2. Uhy (MOUCHA 2010); 3. Roztoky u Prahy (STOLZ – POLIŠENSKÝ 2016); 4. Kostelec na Hané; 5. Kralice na Hané; 6. Rousínovec; 7. Brno-Slatina; 8. Brno-Horní Heršpice; 9. Moravský Krumlov (KOVÁRNÍK 1998); 10. Božice; 11. Olgersdorf (RUTTKAY 1995); 12. Platt (FERA 2010); 13. Maissau (SCHMITSBERGER 2010); 14. Bučany (FARKAŠ 1996).

Fig. 10 A. Area of Central Europe with the finds of bottle-shaped vessels associated with the pre-Baalberg phase of FBC. 1. Veliká Ves (ZÁPOTOCKÝ – ČERNÁ – DOBEŠ 1989); 2. Uhy (MOUCHA 2010); 3. Roztoky u Prahy (ŠTOLZ – POLIŠENSKÝ 2016); 4. Kostelec na Hané; 5. Kralice na Hané; 6. Rousínovec; 7. Brno-Slatina; 8. Brno-Horní Heršpice; 9. Moravský Krumlov (KOVÁRNÍK 1998); 10. Božice; 11. Olgersdorf (RUTTKAY 1995); 12. Platt (FERA 2010); 13. Maissau (SCHMITSBERGER 2010); 14. Bučany (FARKAŠ 1996).

nepojmenovaný kulturní horizont (nyní starší fáze předbaalberský stupeň KNP), během kterého se na bázi domácího epilengyelského substrátu a kulturních podnětů zvenčí, zformovala na území Dyjskosvrateckého úvalu a přilehlých částí Dolního Rakouska specifická domácí skupina starých nálevkovitých pohárů. Jejím výrazovým prostředkem se vedle specifických forem keramiky staly plastická a vhloubená výzdoba, odlišné od všech okolních skupin nálevkovitých pohárů. Charakteristickým prvkem jsou, mimo jiné, dlouhé svislé lišty na plecích pohárových nádob a v případě výzdoby vhloubené jde o plošně aplikované motivy provedené technikou brázděného vpichu. Jejich koncentrace na Brněnsku dovoluje uvažovat o tom, že právě ono s širším okolím Dyjsko-svrateckého úvalu se stalo její krystalizační oblastí.

Poměrně omezená skupina památek tohoto stupně vykazuje značné rozdíly nejen v tvarosloví keramiky, ale také v aplikované výzdobě, což dovoluje, a to zcela reálně, uvažovat o delší době jeho trvání a rozdělení na dvě po sobě následující fáze: starší – s prvotními formami nálevkovitých pohárů a keramikou zdobenou archaickými motivy provedenými technikou brázděného vpichu (obr. 69) a fází mladší – s již plně vyvinutými nálevkovitými poháry. Posloupnost těchto fází lze vyjádřit graficky, ale k detailní deskripci hmotné kultury starší fáze nemáme dostatečný počet nálezových celků. Počínaje starší fází probíhala intenzivní exploatace rohovců ze Stránské skály.

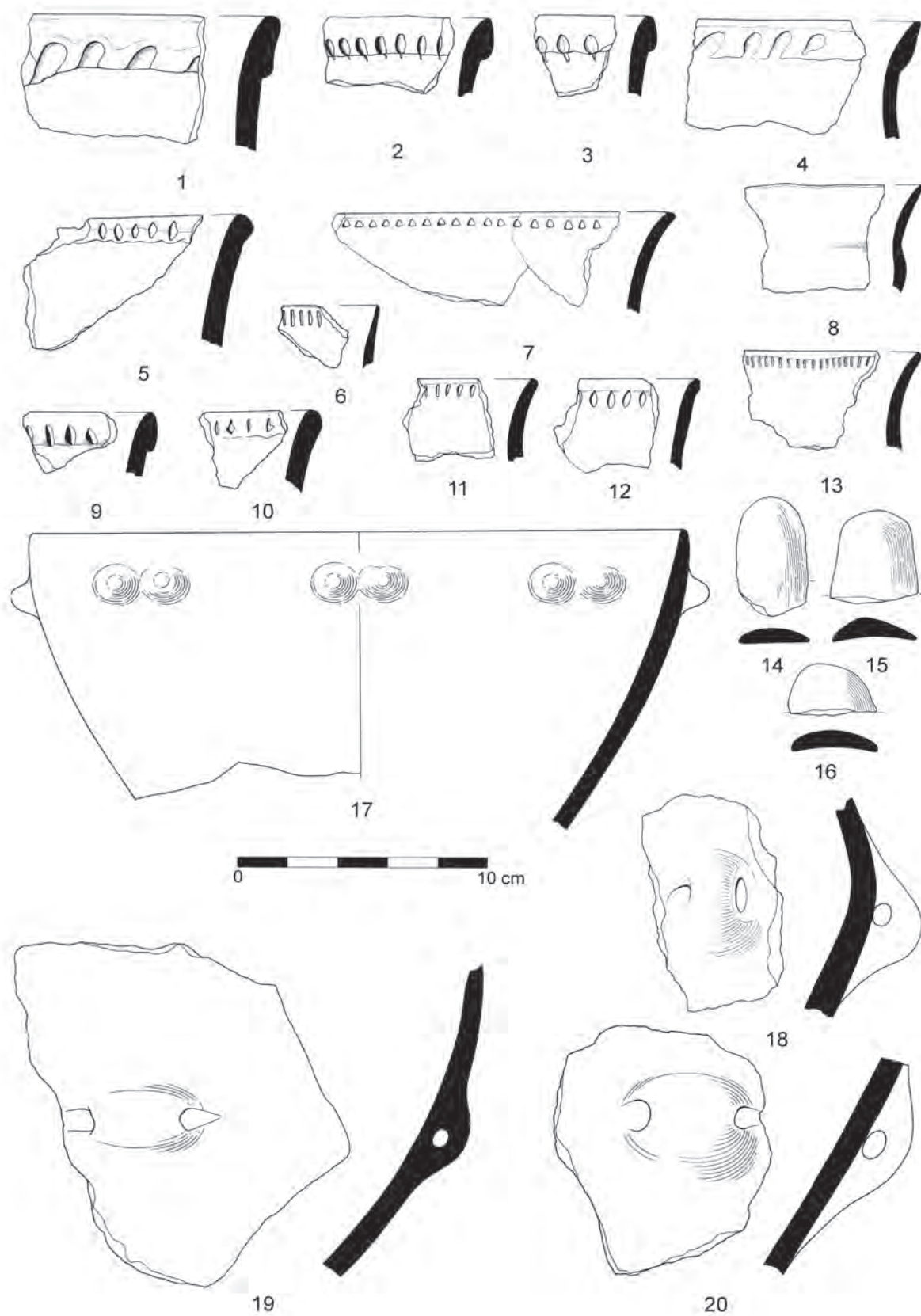

Obr. 10 B. Morava, Slezsko a Dolní Rakousko s nálezy předbaalberského stupně KNP. 1: Horní Benešov; 2. Božice; 3. Brno-Maloměřice; 4. Brno-Slatina – Stránská skála; 5. Držovice na Moravě; 6. Hněvotín; 7. Hrušovany u Brna; 8. Jiříkovice; 9. Kobylí; 10. Kostelec na Hané; 11. Kovalovice; 12. Kralice na Hané; 13. Krumlovský les; 14. Křižanovice; 15. Maissau; 16. Mašovice; 17. Mezice; 18. Modřice; 19. Mohelnice; 20. Mušov; 21. Olgersdorf; 22. Otrokovice; 23. Platt; 24. Prostějov-Čechůvky; 25. Rousínovec; 26. Sudoměřice; 27. Vranovice.

Fig. 10 B. Morava, Silesia and Lower Austria with finds attributed to the pre-Baalberg phase of FBC. 1: Horní Benešov; 2. Božice; 3. Brno-Maloměřice; 4. Brno-Slatina – Stránská skála; 5. Držovice; 6. Hněvotín; 7. Hrušovany u Brna; 8. Jiříkovice; 9. Kobylí; 10. Kostelec na Hané; 11. Kovalovice; 12. Kralice na Hané; 13. Krumlovský les (OLIVA 2014, obr. 13); 14. Křižanovice; 15. Maissau; 16. Mašovice; 17. Mezice; 18. Modřice; 19. Mohelnice; 20. Mušov; 21. Olgersdorf; 22. Otrokovice; 23. Platt; 24. Prostějov-Čechůvky; 25. Rousínovec; 26. Sudoměřice; 27. Vranovice.

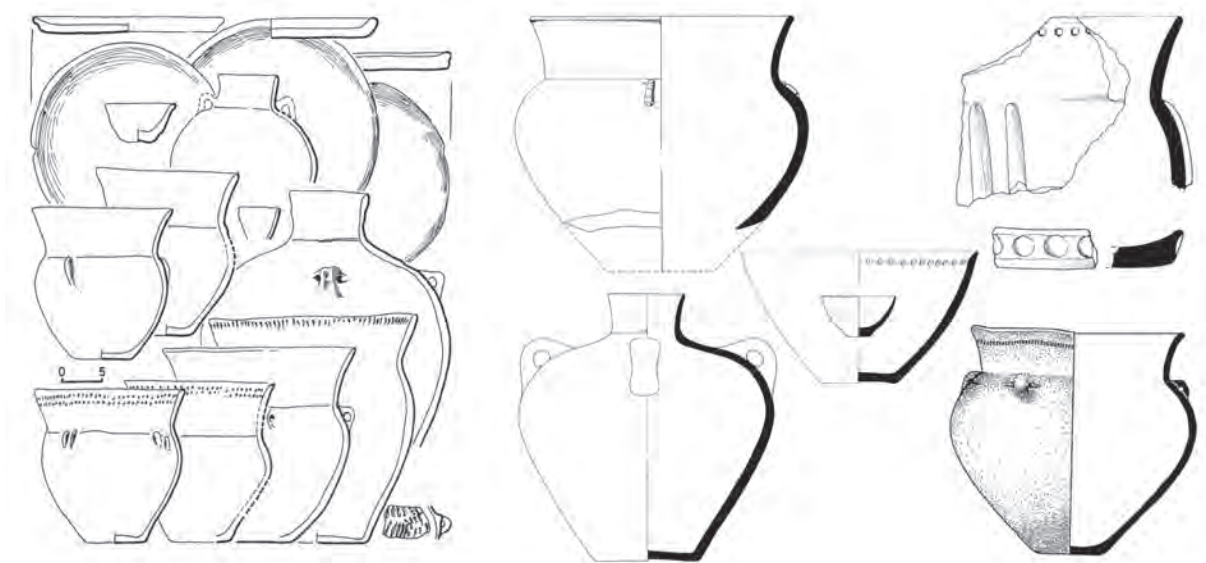
3.2.1. Pramenná základna, rozsah a struktura osídlení

Aktuálně jsou k dispozici soubory z 27 lokalit včetně jednotlivostí v podobě tulipánovitých pohárů (Benešov, Jiříkovice, Krumlovský les, Otrokovice, Sudoměřice). Topografie výskytu zatím nepočtené skupiny památek předbaalberského stupně ukazuje na jejich rovnoměrné rozložení na ploše tradičních sídelních komor, a to bez výraznějších disproporcí. Absenci NP na Kroměřížsku a Zlínsku, konkrétně v jižní části Hornomoravského úvalu po Napajedelskou bránu (výjimkou je tulipánovitý pohár z Otrokovic) naznačuje, že nová kultura se šířila severojižní diagonálou pravobřežím Moravy a zaujala vyhovující polohy Hornomoravského a Dyjskosvrateckého úvalu a přiléhajících úrodných sprašových terénů. Vymežujícími horopisnými útvary se staly východní svahy Českého masivu, Vyškovská brána a jižní svahy Ždánického lesa (Dambořická vrchovina). Proud zasáhl nejen zmíněné oblasti Moravy a Rakouska, ale pronikl až na západní Slovensko, kde splýnul s formující se kulturou brázděného vpichu (FARKAŠ 1996, 29–30, obr. 16).

Obr. 11. Kralice na Hané, okr. Prostějov. Výběr materiálu z objektu 538/2006.

Fig. 11. Kralice na Hané, Prostějov County. Selection of finds from feature number 538/2006.

Obr. 12. Srovnání souborů keramiky z Kosina (severozápadní Polsko) a moravských nálevkovitých pohárů předbaalberského stupně. Keramika z Polska podle WIŚLAŃSKI 1983.

Fig. 12. Comparison of sets of pottery items from Kosino (NW Poland) and Moravian funnel beakers attributed to the pre-Baalberg phase. The pottery items from Poland according to WIŚLAŃSKI 1983.

V závěru časného eneolitu se tak na území Moravy formuje svébytná pohárová kultura s doznívajícími lengyelskými tradicemi. Ty však mají jen málo společného s vlastní jordanovské kulturou. Závěsy na putně z božického depotu mají charakter rohatých „uch“, která na zásobnicích jordanovské kultury nenajdeme. Rovněž v Hrušovanech u Brna je součástí souboru archaických nálevkovitých pohárů rohaté „ucho“ (tab. 33:9). Analogie k vybraným typům keramiky, eventuálně aplikované výzdoby, a to jak plastické, tak vhloubené, nacházíme v počáteční fázi epilengyelu, eventuálně ve tvarech keramiky obvykle spojovaných s předcházejícím stupněm moravské malované keramiky (MMK I Ib/Lengyel III). V absolutních datech, která máme v současné době k dispozici, jde o závěr 5. a počátek 4. tisíciletí př. n. l. (4100–3900/3800). Nově získané soubory z Kostelce na Hané a dalších moravských lokalit společně s radiokarbonovými daty ukazují, že nálezy typu Božice nejsou tím nejstarším, co lze na Moravě s nálevkovitými poháry spojovat. Při tomto úhlu pohledu se tyto (Božice, Kostelec na Hané, objekt 508/2001, tab. 51, 52) jeví jako výsledek splývání dožívajícího lengyelského substrátu s novými kulturními impulzy ze sousedství, zejména z Polabí, ale také ze západněji položených oblastí Polska, kde nacházíme tvarové analogie k nejstarším pohárovým nádobám (WIŚLAŃSKI 1983, ryc. 1 a 5; obr. 12). Velmi důležité soubory nejstarších nálevkovitých pohárů byly získány na polských Kujavách (sarnovská fáze polských KNP), bohužel radiokarbonová data s hodnotami atakujícími polovinu 5. tisíciletí př. n. l. budí u badatelů jisté pochybnosti (NOWAK 2009, 263 a následující). S takto vysokými daty by pak bylo možné lépe chápat přítomnost nálevkovitého poháru v kontextu s keramikou fáze I Ib/III z Určic (obr. 4:1) a snad i láhev s límcem ze dna sila (objekt 109) v Těšeticích-Kyjovicích, datovaného do I. stupně MMK (PODBORSKÝ 1988a, 146, obr. 119:24).

Na tvarové shody mezi moravskými nálevkovitými poháry a keramikou mladších vývojových fází domácího lengyelu upozornila v minulosti řada badatelů (HOUSŤOVÁ 1957; 1960; NEUSTUPNÝ, E. – NEUSTUPNÝ, J. 1960, 126; PODBORSKÝ 1970, 263). Naposled také P. KOŠTUŘÍK (1997), který upozornil na technologické i výzdobné shody mezi domácí produkcí baalberské keramiky a fází I Ib kultury s moravskou malovanou keramikou (ibidem, 48). Severozápadní proud vlivů, dosud nevíme, zda se jednalo jen o přenos informací či migraci skupin obyvatel, nesměřoval do Hornomoravského úvalu

Moravskou branou, ale z některého více k západu posunutých koridorů (mezi Krnovem a Opavou, nebo sníženinou mezi Kralickým Sněžníkem a Orlickými horami směrem na Zábřeh a Mohelnicí). Tvarem, už ne zcela skladbou, jsou nádoby tohoto horizontu srovnatelné s časnými nálevkovitými poháry z Pomoranska, představenými T. Wiślańskim souborem z Kosina u Štětína (WIŚLAŃSKI 1983).

V tuto chvíli nedokážu odpovědět na otázku zda, a zda vůbec, s tímto proudem souvisel materiální kulturou nepodložený příliv obyvatel pohřbívajících své zesnulé v natažené poloze, o kterém předpokládáme, že pronikl na Moravu z téhož směru, tedy od severu, podle radiokarbonových dat někdy na počátku baalberského stupně. Nově objevené pohřební areály na území polského Kladska (PRZYBYŁ 2014; 2016) vzdálené jen několik kilometrů severně od hranice České republiky, a nápadnou koncentrací štípané industrie z moravských surovinových zdrojů v tomto prostoru lze chápat jako tradiční směr šíření znamenáných kulturních i duchovních impulzů. Výsledkem tohoto působení je specifická domácí forma starých nálevkovitých pohárů, disponující omezenou škálou výzdobných i technických prvků plastické výzdoby, navíc aplikovaných značně uvolněným způsobem. Součástí nálezových celků s nejstaršími nálevkovitými poháry je keramika s brázděným vpichem archaických forem (Olgersdorf, Maloměřice), které vykrývají prostor mezi konečným stádiem místního epilengyelu a horizontem nálezů typu Božice. Zcela nepochybně reprezentují starší fázi předbaalberského stupně, kterou dosud nelze z pohledu typologie keramiky jednoznačně definovat.

3.3. Stupeň II – baalberský, fáze IIa a IIb (3900/800–3500 př. n. l.)

Od počátku baalberské fáze vystupují moravské nálevkovité poháry jako svébytná kultura s plně vyvinutým a ustáleným projevem eneoliticko-bronzového keramického komplexu. Baalberskou fázi lze synchronizovat s chronologickým stupněm „starší eneolit“ (3900/3800–3600/3500 př. n. l.) a památky tohoto vývojového úseku najdeme na celém území Moravy (vyjma oblastí, kde dosud nebylo osídlení KNP prokázáno) v takovém množství, že někdejší úvahy, zda vůbec lze o baalberském osídlení Moravy hovořit, ztratily na významu. Na několika plošně zkoumaných lokalitách s doloženým osídlením již v předbaalberském stupni pokračovalo osídlení také ve stupni baalberském (Kostelec na Hané – Koží brada, Rousínov-Rousínovec). Starší eneolit se tak jeví jako doba kulturní konsolidace, která vystřídala kulturně dvoukolejný časný eneolit. S baalberskou fází jsou spojena první skutečná hradiska, budovaná v polohách vysloveně defenzivního charakteru a v případě Rmízu u Laškova s vůbec nejstarší hradbou s čelní kamennou zdí ve střední Evropě. OCR data kladou její vznik k roku 3870 BC. Mimořádné postavení Rmízu u Laškova umocňuje tvarová škála baalberské keramiky, která nebyla dosud nikde jinde na Moravě objevena. Tamní velmi kvalitní keramické zboží vykazuje dvě odlišné komponenty: 1. bez zjevné příměsi ostriiva, 2. ostřené drobnými kaménky, v obou případech dobře vypálené s povrchem vhlazeným do matného lesku. Použití písku k tomuto účelu je zcela marginální záležitostí. Památky uvedeného charakteru jsou příznačné pro lokality na předpolí Českého masivu, kdežto v souborech ze sídlišť dislokovaných více k jihovýchodu (Ivanovice na Hané, Rousínovec) převažuje ostření pískem, ovšem bez podstatných tvarových odlišností, snad jen s poněkud omezenější škálou plastické výzdoby. Na základě ¹⁴C dat trvala baalberská fáze NP téměř 400 roků, což je doba poměrně značná a je zcela přirozené a na materiální kultuře patrné, že nestagnovala, ale plynule se vyvíjela. Obecnějším rysem je přechod od ostřejší profilace k profilaci plynulejší a vyznívání některých prvků plastické výzdoby a jejich nahrazení prvky novými. To umožnilo rozdělit II. stupeň moravské KNP na dva kratší úseky – fázi IIa a mladší IIb. V jejím závěru se také na Moravě prosadila kolkovaná výzdoba charakteru širemské fáze v Čechách. Setkáme se s ní na tradičních tvarech baalberské keramiky a nemá, na rozdíl od Čech, charakter samostatné vývojové fáze. Rozhodující byl časnější nástup žlábkované výzdoby, pronikající do moravských úvalů z karpatské kotliny. Součástí materiální kultury baalberského stupně KNP je keramika zdobená brázděným vpichem, které až na výjimky představuje jedinou formu vhloubené výzdoby tohoto stupně. Se soubory starší fáze vystupuje výzdobný styl charakteristický pro skupinu Retz, s keramikou mladší

fáze pak typ Křepice. V závěru baalberského stupně se v severozápadní části střední Moravy objevila mohylová pohřebiště, jejichž vývoj dále pokračoval ve III. stupni a vyzníval společně s projevy materiální kultury nálevkovitých pohárů.

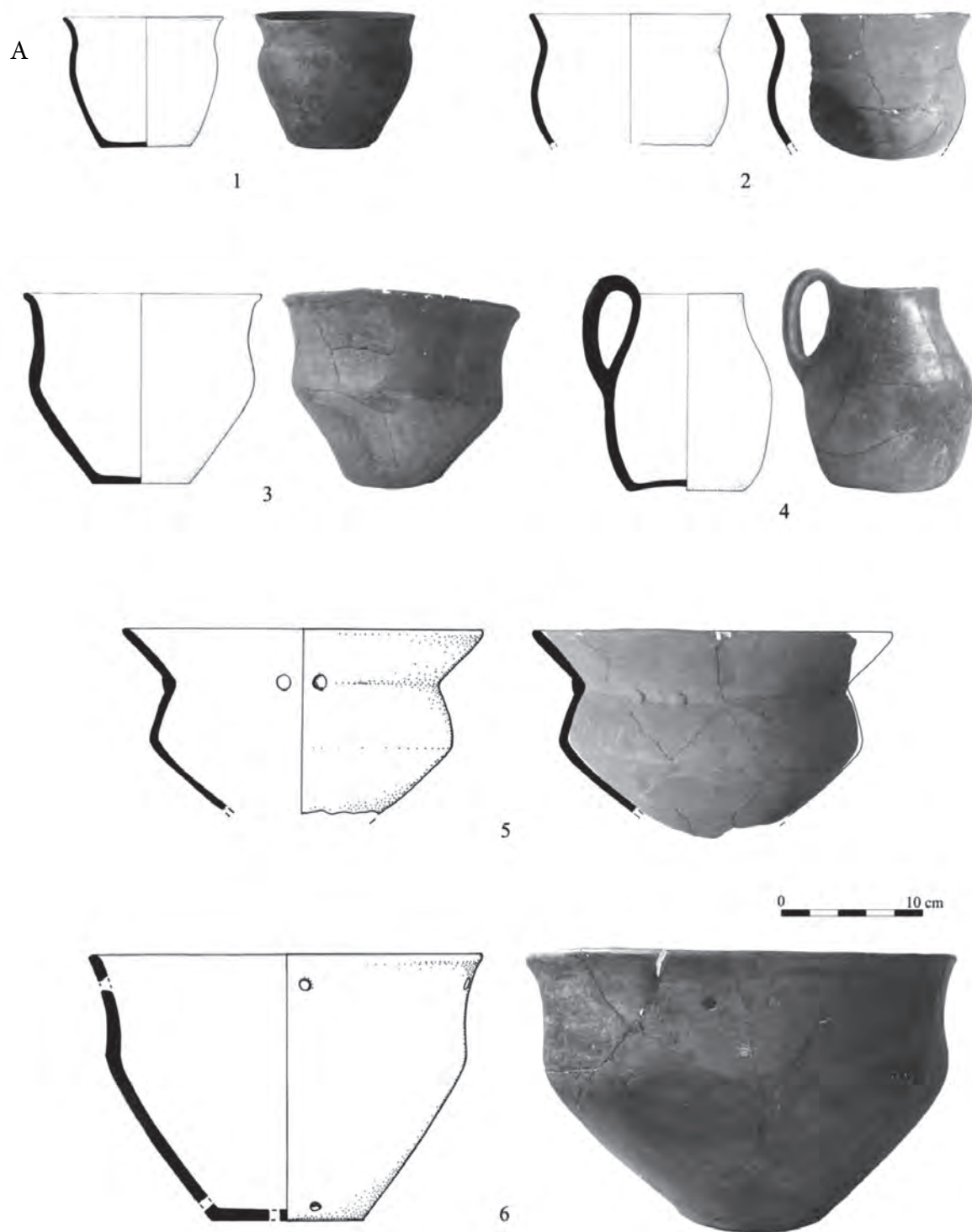
3.3.1. Pramenná základna

Pramennou základnu baalberského stupně moravských nálevkovitých pohárů tvoří ucelenější soubory, v menší míře pak drobné kolekce z povrchových sběrů a jednotlivosti v podobě nálezů jednotlivých nádob, zejména džbánů, ze 119 lokalit. Do tohoto počtu nejsou zahrnuta místa nálezů kamenné broušené industrie. Zcela zásadní komponentou materiální kultury a oporou chronologie baalberského stupně zůstala keramika v celé šíři eneoliticko-bronzového keramického komplexu s tvarovými analogiemi v baalberské skupině NP v sousedních Čechách. Ke zvláště charakteristickým tvarům patří vedle nálevkovitých pohárů a hrnců specificky tvarované mísy, baalberské džbány několika typů, ale téměř vždy s horním úponem ucha pod okrajem hrdla a čtyřuché amfory s cylindrickým hrdlem a uchy posazenými na max. výduti. Spektrum keramiky doplňují drobné tvary, k nimž patří šálky, láhve s límcem, lžíce a ostatní běžné výrobky z hlíny. Keramika má své nezaměnitelné rysy na celém území svého rozšíření, ovšem díky drobným odchylkám a odlišnostem v technologii výroby evidujeme rozdíly mezi zbožím ze západomoravských lokalit a lokalit nacházejících se ve východněji položených oblastech karpatské předhlubně, kde materiální kultura, a do jisté míry i nadstavbová sféra, inklinovaly více k pozdnělengyelským tradicím. Pokračovaly intenzivní kontakty přes řeku Moravu na území jihozápadního Slovenska, kde se rozvíjela kultura s brázděným vpichem. Aktuální stav poznání je možné interpretovat tak, že kontakty obou kultur zanechaly viditelnější stopy na tvarosloví keramiky na slovenském území než na Moravě. Týká se to i keramiky zdobené brázděným vpichem, kdy na Moravě převažuje výzdobný styl typu Retz a Křepice, kdežto jeho provedení v „čatajském stylu“ je zcela výjimečné (obr. 80).

Obdobnou situaci pozorujeme také na území Horního Slezska, kde jsou baalberské vlivy méně zřetelné, přesto však patrné. V tamním kulturním prostředí je možné pozorovat na keramice výrazné reminiscence (úzká vazba na lengyelsko-polgárskou oblast). Přesto habitus některých tamních nádob nápadně koresponduje s tvary keramiky v oblastech značně vzdálených (Vávrovice – Rohatec; Vávrovice – Kramolín) a je dokladem přenosu informací dnes jen těžko postižitelnými cirkulačními systémy.

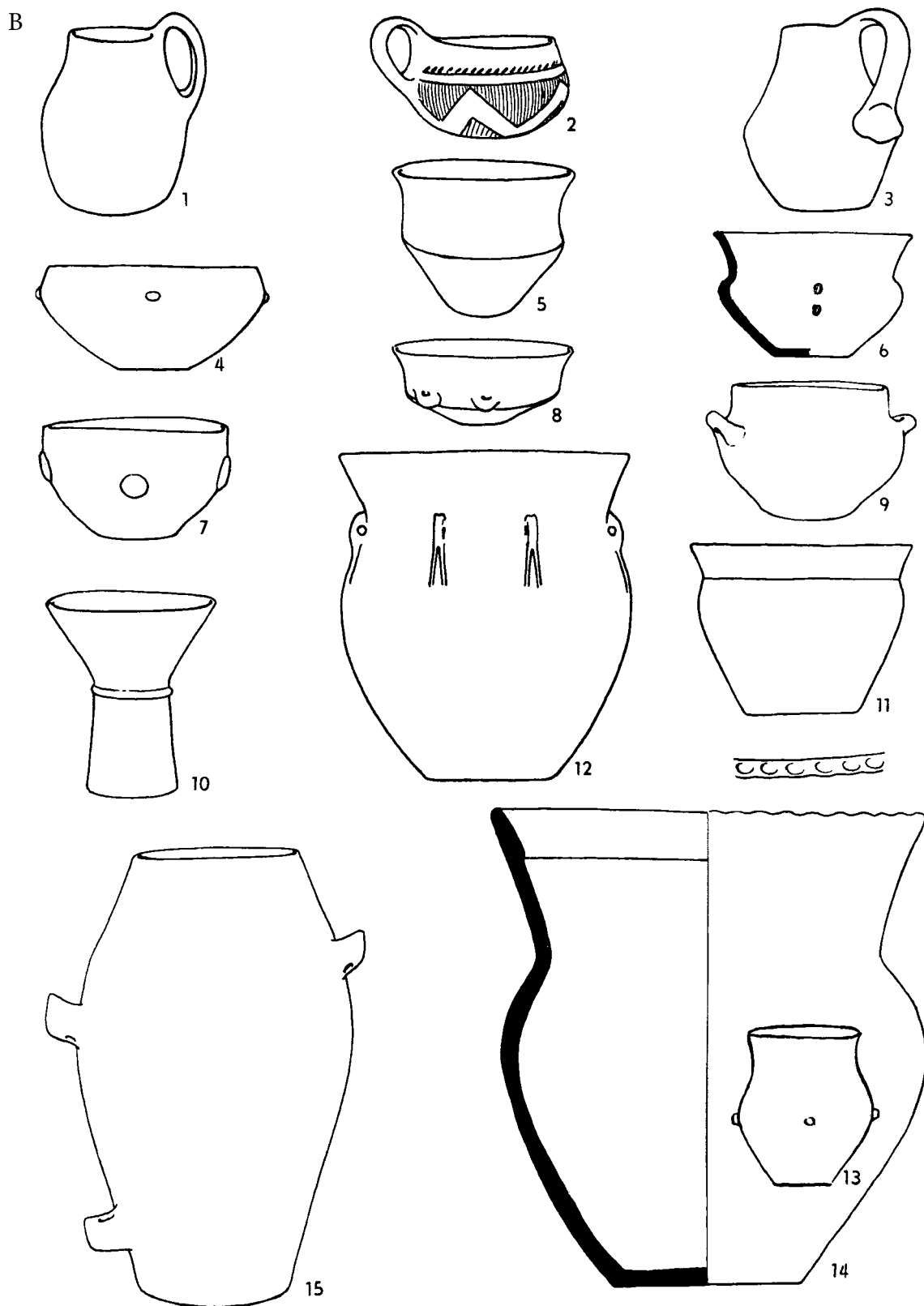
S baalberským stupněm nálevkovitých pohárů vstupují vůbec poprvé na scénu moravského pravěku výšinná opevněná sídliště, v případě Rmízu u Laškova s další střeoevropskou prioritou – s hradbou, jejíž součástí byla čelní kamenná zeď, doplněná příkopu. Důležitým prvkem stability hradby byla berma, prostor mezi čelem hradby a vnitřní hranou příkopu. Ekvivalentem středomoravského Rmízu, i když nepoměrně menšího rozsahu, jsou na jihozápadní Moravě výšinná sídliště Hradisko u Kramolína s doloženou, ale bohužel nedatovanou fortifikací, a Znojmo-hrad. Z hradisek byla získána reprezentativní kolekce keramiky, jež se do jisté míry vymyká souborům z nížinných sídlišť a bude jim věnována zvýšená pozornost na jiném místě této práce.

Oporou chronologie baalberského stupně moravských nálevkovitých pohárů jsou pochopitelně také soubory z nížinných sídlišť, zpravidla náhodně odkrytých v rámci systematických výzkumů řešících problematiku jiných období pravěku (Lovčičky – struktura KNP objektů v areálu velatické osady, Pohořelice-Klásterka, objekty KNP na ploše středověkého kostelního pohřebiště), ale v posledních letech také při plošných záchranných výzkumech (Rousínovec u Rousínova a Ivanovice na Hané). Ve všech uvedených případech reprezentují nálezové celky konkrétní vývojový úsek moravských nálevkovitých pohárů. V Rousínovci je horizontální statigrafii doložena následná lokace předbaalberské KNP osady na místě jordanovského sídliště a její pokračování během starší fáze baalberského stupně (tab. 73–91). U zbývajících tří jde pak o soubory starší baalberské fáze (obr. 75A, B; tab. 35–40). Ke klíčovému celkům

Obr.13. A. Čataj, okr. Senica, Slovensko. Ukázka KNP vlivů v souborech keramiky s brázděným vpichem (převzato od L. GDOVINOVÁ 2016).

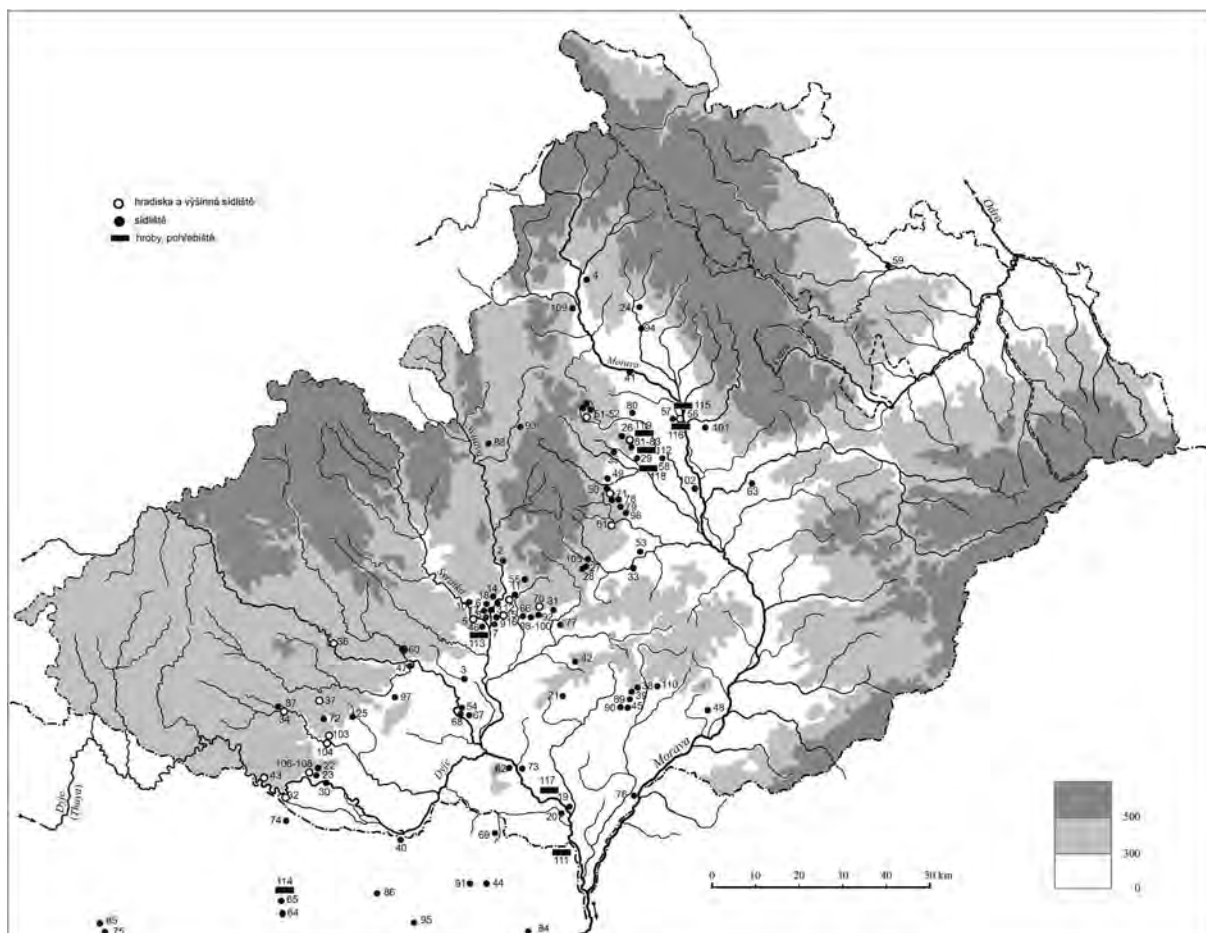
Fig. 13. A. Čataj, Senica County, Slovakia. Example of FBC influences on sets of pottery items with striated incision (according to L. GDOVINOVÁ 2016).

Obr.13.B. Výběr tvarů keramiky s brázděným vpichem ze Slovenska a Maďarska (podle V. NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ 1982).

Fig. 13.B. Selection of pottery items with striated incision from Slovakia and Hungary (according to V. NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ 1982).

Obr. 14. Mapa Moravy s nálezy baalberského stupně KNP a orientačním přehledem lokalit na území Dolního Rakouska (příloha č. 3).

Fig. 14. Map of Moravia showing finds attributed to the Baalberg phase of FBC and brief list of sites in Lower Austria (Appendix number 3).

dále patří nálezy z Držovic na Moravě (tab. 5, 12, 16, 22, 26), Kostelce na Hané (tab. 54, 55:3; 56, 58, 59), Dobšic (obr. 71:D), Seloutek (tab. 93, 94), z hradisek Rmíz u Laškova (obr. 82), Křepic, Kramolína, Znojma a mnoha dalších. Z pohřebišť pak Slatinky (obr. 50:1–3), poloha Boří, s hroby volně rozptýlenými i pod mohylami, Olomouc-Řepčín a Držovice na Moravě (obr. 50:4, 5).

Tyto nálezné soubory společně s dalšími dovolují sestavit kompletní škálu a variabilitu keramické produkce.

3.3.2. Rozsah a struktura osídlení

Během baalberského stupně dosáhlo osídlení Moravy kulturou nálevkovitých pohárů svého územního maxima. Osídleny byly úrodné půdy charakteru černozemí a hnědozemí na ploše moravských úvalů, ovšem se zvýšenou koncentrací podél východních výběžků Českého masivu, zejména pak na Olomoucku a Prostějovsku, Brněnsku a Znojensku, ale také na Hodonínsku, kde se koncentrují podél jižních a východních svahů Ždánického lesa a na Břeclavsku. Osídlení je rozloženo rovnoměrně a jen výjimečně překračuje hranici rozšíření předbaalberského stupně. K těmto výjimkám patří především Uničovsko a Olomoucko, kde nové výzkumy prokázaly osídlení z baalberského stupně také na levém břehu řeky Moravy (Velký Týnec, PROCHÁZKOVÁ 2002). Až překvapující je velmi slabé osídlení Přerovska a zcela nedotčeno památkami baalberského stupně zůstalo Kroměřížsko, Zlínsko a severní části Dolnomorav-

ského úvalu (po Napajedelskou bránu) s tím, že intenzivnější osídlení NP začíná opět až na pomezí okresů Uherské Hradiště a Hodonín. Sídliště se koncentrovala kolem páteřních i místních vodních toků, které určovaly směr hlavních i lokálních komunikačních tras.

3.3.3. Keramika zdobená technikou brázděného vpichu

Na Moravě je s kulturou nálevkovitých pohárů neodmyslitelně spjata keramika zdobená brázděným vpichem, zde známá již od roku 1887 (JANÁK 1993, 161) a v odborné literatuře uváděné od počátku 20. století (PALLIARDI 1912; 1914; MENGHIN 1926, 47; BÖHM 1929, 142; MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1964, 120). Celou tuto dlouhou dobu zaměstnává badatele hledáním odpovědi na otázky spojené s její genezí a historickou interpretací. Kořeny jsou spatřovány v bavorské pozdně-össensské kultuře (KALICZ 1991, 368; HORVÁTH 1994, 91) ovšem na domácí – moravské – produkci se zřetelnými vlivy pozdně-lengyelskými a starých nálevkovitých pohárů (JANÁK 1975–1976; 1993). Z tohoto předpokladu vychází konstrukce jejího šíření z Bavorska přes Moravu a Rakousko na jihozápadní Slovensko a dále do karpat-ské kotliny (KOŠTUŘÍK 1996; 2007, 33–43). Syntézu věnovanou problematice keramiky s brázděným vpichem zveřejnil počátkem osmdesátých let S. Dimitrijevič, který ji spojil s pasteveckými kmeny žijícími na okraji zemědělské oikumeny a považoval za kolébku jejího vzniku území Moravy a přiléhající části Rakouska (DIMITRIJEVIČ 1980, 54). Diasporický charakter výskytu keramiky s brázděným vpichem v rámci „cizího“ kulturního prostředí (KOS – KOŠTUŘÍK 1974, 207) je dáván do souvislosti s šířící se metalurgií do střední Evropy (KALICZ 1982). K tomuto problému snad jen tolik, že keramika zdobená brázděným vpichem technologií zpracování keramické hmoty nevybočuje z kontextu ostatní keramiky a je obvykle shodná se zbytkem nálezového celku. V případě výšinných sídlišť odpovídá kvalitou některé z komponent získané keramiky.

Vyčerpávající přehled vývoje názorů na postavení keramiky zdobené touto specifickou technikou na Moravě do poloviny 90. let dvacátého století podal ve své habilitační práci P. KOŠTUŘÍK (1996, 2007), proto jen stručně.

V roce 1976 vyšla z pera V. JANÁKA studie věnovaná problematice keramiky zdobené brázděným vpichem, ve které dělí nálezy této kulturní skupiny, na základě starších nálezů z Hradiska u Křepic, z vrstev C1 jevišovické stratigrafie a III na Starých Zámčích v Brně-Líšni, do tří časových horizontů v následující chronologické posloupnosti: Křepice – Brno-Líšeň vrstva III – Jevišovic vrstva C1. Podle představ Janáka se vývojová linie MMK rozštěpila a vedle progresivní větve (KNP) existovala současně pozdní MMK a o něco později k ní přistoupila další větev v podobě keramiky s brázděným vpichem. Shodně uvažovali V. PODBORSKÝ a V. VILDOMEK (1972, 71). S odstupem téměř dvaceti let se V. Janák k problematice keramiky typu Retz-Křepice vrátil a rozdělil památky tohoto charakteru jen na dvě následné časové fáze, z nichž starší – Křepice – člení do dvou variant podle území a druhou, mladší, fázi typu Retz, pokládá za zánikový horizont (JANÁK 1993, 162–164). Dvoustupňové dělení keramiky s brázděným vpichem preferovala také A. MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ (1986, 6), přičemž do starší fáze řadí nálezy z Hradiska u Křepic a do mladší nálezy z vrstvy C1 jevišovické stratigrafie a vrstvy III z Brna-Líšně. V citované práci upozornila na to, že Janákův druhý a třetí horizont jsou identické. Z tohoto důvodu uvažovala pouze o dvou horizontech – starším (Křepice, s vazbou na baalberskou KNP) a mladším (Brno-Líšeň, Jevišovic C1). S pozměněným názorem na řešenou problematiku přišel také V. PODBORSKÝ (1989, 59–60). Jeho třístupňové dělení má následující sekvenci: nejstarší představují nálezy horizontu Bajč-Ondrochov, následují památky typu Retz-Křepice-Znojmo a do závěrečného horizontu řadí nálezy z Nitranského Hrádku, Jevišovic – vrstvy C1 a z III. vrstvy v Brně-Líšni.

Krokem vpřed je stanovisko J. Pavelčíka (PAVELČÍK 1987, 375), který rozlišuje v souladu se situací na Slovensku a v Dolním Rakousku dvě nálezové skupiny, označené jako Retz-Bajč, představující au-

tonomní chronologicko-typologickou entitu, a Retz-Křepice, která je jen kolekcí forem, vystupujících na Moravě v sídlištních souborech pozdněengyelských a KNP (ZÁPOTOCKÝ 2000b, 597).

Ze zahraničních badatelů se moravskými nálezy keramiky s brázděným vpichem zabývali vedle S. DIMITRIJEVIČE (1980, 24–51) také L. A. HORVÁTH (1994, 76–79) a J. LICHARDUS (1976b). Posledně uvedený badatel přehodnotil božický depot z pohledu kulturní provenience v tom smyslu, že keramika tohoto depotu představuje hrubší domácí keramiku brázděného vpichu bez výzdoby (ibidem, 1976b, 164). Z našeho pohledu považujeme za důležité Lichardusovo konstatování, že typ Křepice se nalézá též ve vrstvě III na Starých Zámčích v Brně-Lišni a existuje ještě před počátkem bolerázské skupiny (ibidem, 164), a to v souvislosti s chronologickou pozicí této keramiky vůči vrstvě C2 jevišovické stratigrafie.

Na území Rakouska vydělila E. RUTTKAY (1995, 129, Abb. 10; 1997, 165–180) dvě entity této keramiky, které považuje za časově paralelní. První je „gemischte Gruppe mit Furchenstichkeramik“ se styly Gajary a Bajč, odpovídající „smíšené skupině“ A. TOČÍKA (1961), jejíž vznik vysvětluje smíšením domácího pozdněengyelského prostředí s baalberským stupněm KNP a skupinami Lažňany/Hunyadi-halom. Druhou je pak „Baalberger Gruppe mit Furchenstichkeramik (Typus Retz)“, patřící do okruhu KNP. Také na Slovensku s přibývajícím nálezy keramiky s brázděným vpichem se vymezuje její chronologická pozice mezi ludanickou skupinou a bolerázským stupněm badenské kultury (PAVÚK 1981, 291; NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1982; PAVÚK – BÁTORA 1995, 64; FAR-KAŠ 1996).

Z mého pohledu je zcela zásadní studie M. Zápotockého, v níž vyjádřil svůj názor na synchronizaci staroeneolitických památek tohoto charakteru v Čechách, na Moravě a ve středním Podunají (ZÁPOTOCKÝ 2000b, 595–622). Nálezy řadí do tří časových horizontů:

1. Nejstarší horizont (typy Bajč, Gajary), s těžištěm na středním Podunají a s převahou džbánů nad koflíky, se kulturně váže na „smíšenou skupinu s brázděným vpichem“, a to na její starší fázi, která má ještě výrazně pozdněengyelský charakter.

2, 3. Následujícím období náleží zdobené koflíky různých typů (Retz, Křepice). Kulturně se váží na starší baalberskou moravsko-dolnorakouskou KNP a patří i na mladší fázi „smíšené skupiny s brázděným vpichem“. Nálezy z prostředí KNP dělí do dvou horizontů: starší jsou soubory s ornamentací typu Retz, mladší jsou soubory s převahou koflíků typu Křepice, spadající do před-siřemské fáze KNP.

4. Mladší datování keramiky není podle M. Zápotockého přesvědčivé (ibidem, 614–616).

V tuto chvíli posledním pokusem o chronologické členění památek sledovaného charakteru na Moravě je práce M. Šmída a P. Kalábkové (ŠMÍD – KALÁBKOVÁ 2015, 76–79), kteří vyčlenili dva časové horizonty s touto specifickou výzdobou, oba se dvěma následnými fázemi:

1. Starší horizont

1.1. smíšená skupina – epilengyel Bajč, Gajary, Vídeň 23-Leopoldau, Krumlovský les, výzdoba meandr – Speerspitze)

1.2. smíšená skupina – KNP (Olgersdorf – výzdoba kosočtverce)

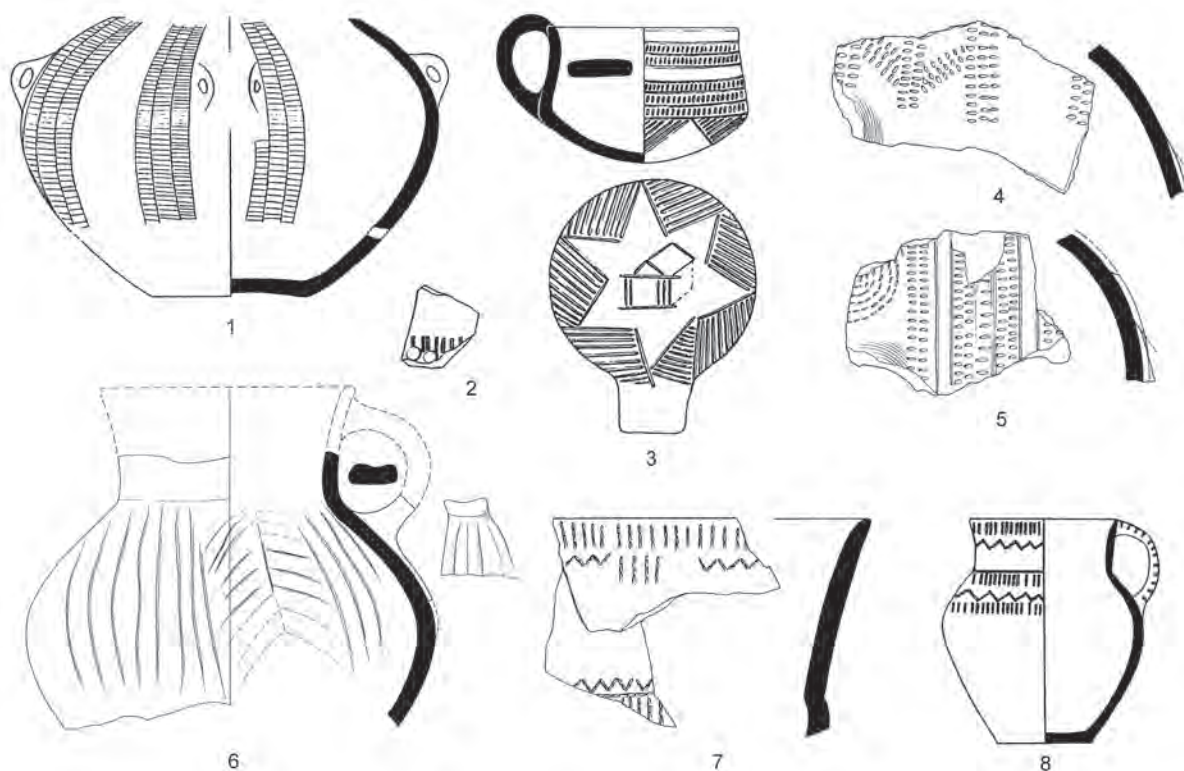
2. Mladší horizont

2.1. starší baalberská fáze KNP – typ Retz (džbány kónických forem nižších i vyšších tvarů), v pojetí E. Ruttkay s víceméně oválným uchem (RUTTKAY 1997)

2.2. mladší baalberská fáze KNP – typ Křepice (nízké šálky se širokým uchem, brázděný vpich často doplněný vpichem růžencovým – linie hrotitých vpichů)

3.4. Stupeň III – bolerázský, fáze IIIa drahanovická, fáze IIIb ohrozimská (3500–3200 př. n. l.)

Závěr baalberského stupně se stejně jako v Čechách projevil nástupem keramiky zdobené kolkováním, ale na rozdíl od Čech v daleko menším rozsahu a pouze v západní části sledovaného území. Ve stejnou

Obr. 15. Typy výzdoby na keramice ze závěru II. stupně moravských nálevkovitých pohárů. 1, 7 - Slatinky, okr. Prostějov; 2 - Náměšť na Hané, okr. Olomouc, Rmíz u Laškova; 3 - Olomouc-Řepčín; 4, 5 - Náměšť na Hané, okr. Olomouc; 6 - Seloutky, okr. Prostějov; 8 - Jevišovice, okr. Znojmo, Starý Zámek.

Fig. 15. Types of decorations used on pottery from the final stage of Phase II of Moravian FBC. 1, 7 – Slatinky, Prostějov County; 2 – Náměšť na Hané, Olomouc County, Rmíz near the village of Laškov; 3 – Olomouc-Řepčín; 4, 5 – Náměšť na Hané, Olomouc County; 6 – Seloutky, Prostějov County; 8 - Jevišovice, Znojmo County, Starý Zámek.

dobu se Morava dostává do kontaktu s bolerázskou skupinou, která v závěru 1. poloviny 4. tisíciletí před naším letopočtem sjednotila kulturní roztržitost dozívajících epilengyelských skupin v severní části karpatské kotliny a skupiny na bázi starší KNP v širším Podunají. Oboustranné kontakty Moravy s Povážím, tak čilé v průběhu starého eneolitu, se stávají, tedy alespoň na základě morfologie a výzdoby keramiky, opět jednostrannou záležitostí, ale tentokrát v opačném gardu, tj. od JV na SZ. Pronikání nových kulturních impulzů od jihovýchodu se projevilo nejprve aplikací vhloubené výzdoby na v tomto směru téměř sterilní domácí keramické produkci (obr. 15:6).

Značnou rozkolísanost názvosloví nejstaršího úseku badenské kultury (bolerázský stupeň, bolerázská skupina, bolerázská kultura) bylo třeba pro potřeby této práce řešit. Situaci zkomplikovalo nově navržené pojmenování střední fáze moravského eneolitu jako „bolerázský stupeň“ (KALÁBKOVÁ – PEŠKA – ŠMÍD v tisku) a s tím související označení odpovídajícího úseku moravské KNP - III. bolerázský stupeň KNP. Také nově použitý výraz „moravská bolerázská kultura“, jako ekvivalent ohrozimského typu, k přehlednosti nepřispěl (PEŠKA 2015, 95-118). Rozhodl jsem se proto pro v minulosti zcela běžně používané „bolerázská skupina“ (TORMA 1969; NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ 1979; 1984).

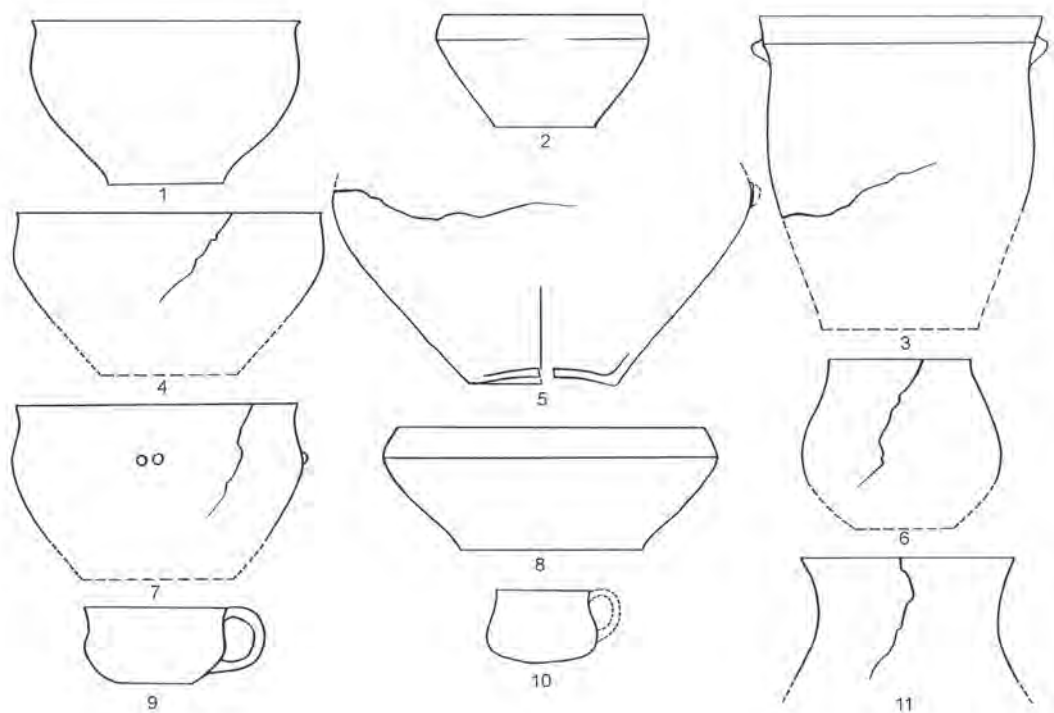
Je přirozené, že reakce na nový výzdobný styl jsou intenzivnější v kontaktních zónách než v centrální části země. Zvláštní je pak aplikace klasického sířemského dekoru na poháru ze Slatinek, okr. Prostějov, ovšem provedeného technikou brázděného vpichu (obr. 15:7). Ta, jak se zdá, byla domácím obyvatelstvu bližší než otisk obdélného kolku. Pokračují také kontakty severozápadní Moravy s územím dnešního Polska a to ve směru přes Zábřežskou vrchovinu na Kladsko a dále na sever. Jen tak lze vysvětlit ohlasy moltzowského výzdobného stylu z Pomořanska na baalberské keramice z Rmízu u Laškova (obr. 82:1–3). Preferování tohoto kontaktního koridoru dokladuje vedle keramiky rovněž zvýšená koncentrace štípané industrie z moravských surovinových zdrojů (obou variet Krumlovského lesa a olomučanského rohovce) v Kladsku, jinak v tomto směru zcela saturovaného surovinou z místních eratických silicítů. Ve sféře

---

Za informaci děkuji A. Přichystalovi z PřF MU v Brně.

nadstavbových jevů jsou dokladem vzájemných kontaktů mohylová pohřebiště střední Moravy. Předpokládám, že ze severu pronikaly do centrální části Moravy megalitické ideje a v opačném směru pak náboženské představy, jejichž výrazem je spalování zesnulých. S územím severně od hranic může souviset také zvýšený výskyt láhví s límcem, jejichž nálezy se koncentrují zejména v severní části Moravy, zatímco v jižní buď zcela chybí, nebo jsou tvarem zcela výjimečným. Geografická poloha v centru Evropy přisoudila Moravě roli prostředníka mezi jihovýchodní a severní Evropou již v dobách předcházejících a nebylo tomu jinak ani na přelomu staršího a středního eneolitu, kdy zprostředkovala již z části transformované impulzy nového výzdobného stylu z karpatské kotliny dále na severozápad, a pochopitelně i na sever. Nové podněty zvenčí se neomezily jen na tvarosloví a výzdobu keramiky, ale zasáhly kompletně všechny sféry života, společenskou, duchovní, ale především hospodářskou. Změny se odehrávaly během 36. a 35. století př. n. l., což dokládají také radiokarbonová data. Předpokládám, že důležitou, ne-li rozhodující úlohu v tomto procesu sehrála výšinná opevněná sídliště, jejichž počet dosáhl na počátku středního eneolitu dobového maxima. Vzhledem k doložené výrobní specializaci byly právě tyto exponované osady nositelem pokroku. Od neolitu budované areály hrazené palisádami a hlubokými i vícenásobnými příkopy obnášely obrovský objem prací a jejich realizaci si nelze představit bez pevné mocenské struktury a jasné vize se smysluplnou motivací. Tím spíše u prvních skutečných hradisek založených v průběhu baalberského stupně (Rmíz u Laškova, Křepice, Znojmo-hrad, Jevišovice Starý Zámek). S nástupem středního eneolitu vznikají hradiska nová, a společně pak tvoří pátevní strukturu osídlení až do konce středního eneolitu. Z velikosti ohrazené plochy, ale i z charakteru opevnění, dále prokázané výrobní specializace a rozmístění v krajině lze usuzovat na určitou rajonizaci s akcentem na vodní toky, strukturalizaci – od center moci, přes osady s koncentrací specializované výroby až po opevněné body kontrolující důležité i lokální komunikační tepny.

Všechny shromážděné indicie ukazují, že vše probíhalo plynule bez náhlých zvrátů a situací na sídlištích a pohřebištích lze interpretovat tak, že na území jedné sídelní komory žily skupiny obyvatel lpící na tradicích a po určitou dobu ignorující nové vývojové trendy, vedle skupin obyvatel s otevřenějším přístupem k novým inspiračním zdrojům. Stávající vize je ovlivněna stavem výzkumu, přesto je i v tomto směru patrné výjimečné postavení hradisek vůči osadám v otevřeném terénu. Zdaleka však nelze tuto premisu generalizovat, protože některá nížinná sídliště (Držovice na Moravě, poloha U hřbitova), překračují obvyklý rámec běžných zemědělských osad. Další skupinou jsou osady sice neopevněné, ale umístěné na hraně náhorních plošin, nebo na temenech kopců s mimořádným výhledem po okolní krajině (Kostelec na Hané – Niva, Přemyslovice – Nad rybníkem, Olbramice, Určice – Horní Golštýn, Olomouc – Olomoucký kopec), které jakoby se vymezovaly vůči obyvatelům nížin. Jejich postavení v rámci sídelní struktury nelze v tuto chvíli jakkoliv specifikovat. Celkem s jistotou lze však říci to, že na exponovaných místech byly osady zakládány již v průběhu baalberského stupně (Drahanovice – Lusthóz).

Obr. 16. Náměšť na Hané, okr. Olomouc, Rmíz u Laškova. Keramika ze sídlištního objektu ve vrstvě C1 místní stratigrafie.

Fig. 16. Náměšť na Hané, Olomouc County, Rmíz near the village of Laškov. Pottery items from settlement feature in layer C1 of local stratigraphy.

Kontinuitu osídlení a plynulý přechod z baalberského stupně do stupně boletázkého je možné demonstrovat na posloupnosti sídelních horizontů na dvou dlouhodobě osídlených výšinných sídlištích, a to na Starém Zámku u Jevišovic (PALLIARDI rukopis) a na Rmízu u Laškova (ŠMÍD 1995; 2007). Vícefázovou sekvenci osídlení vykazují Starý Zámek v Brně-Líšni, ovšem v průběhu boletázkého stupně (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1964) a Zelená Hora u Radslavic se dvěma sídelními horizonty s boletázkou keramikou, oddělenými světlejší sterilní vrstvou (STAŇA 1981). Zatímco jevišovická stratigrafie postihuje kontinuitu osídlení od závěrečné fáze baalberského stupně až k rozvinutému boletázkému horizontu bez uzavřenějších nálezových celků, na Rmízu u Laškova se podařilo z vrstvy C1 vyzvednout jedinečný soubor, na kterém lze postihnout tvarosloví keramiky počáteční fázi III. stupně. Vyhodnocení odkryté situace v místě výzkumu (řez třetím valem – 3/90) ukázalo, že se jedná o pozůstatky žarem zničeného nadzemního objektu (ŠMÍD 1995, 38–39). Soubor se zásadně liší od baalberské produkce z vrstvy C2 měkkou esovitou profilací prakticky všech zastoupených tříd keramiky. Vedle menších vakovitých nádob, jejichž nástup spadá již do mladší fáze baalberského stupně, jsou to zlomky plynule profilovaných nálevkovitých hrnců, šálků s páskovým uchem a oblým dnem a hrdlo shodně tvarované amfory. Více jak polovinu všech rekonstruovaných nádob tvoří esovitě profilované mísy a mísy s dovnitř skloněnými plecemi, které jsou nejmladší variantou mís jordanoidních (obr. 16).

Důležitou oporou poznání závěrečného stupně moravské KNP jsou mohylová pohřebiště, konkrétně pak jejich drahanovická a ohrozimská fáze. Jsou dokladem kontinuity pohřebního ritu mezi oběma fázemi uvedeného stupně a odrážejí, stejně jako situace na sídlištích, splývání dvou komponent – kultury nálevkovitých pohárů a boletázké skupiny, a to během poměrně dlouhé doby.

Radiokarbonová data kladou závěr boletázkého stupně moravských nálevkovitých pohárů mezi 33. až 32. století př. n. l.

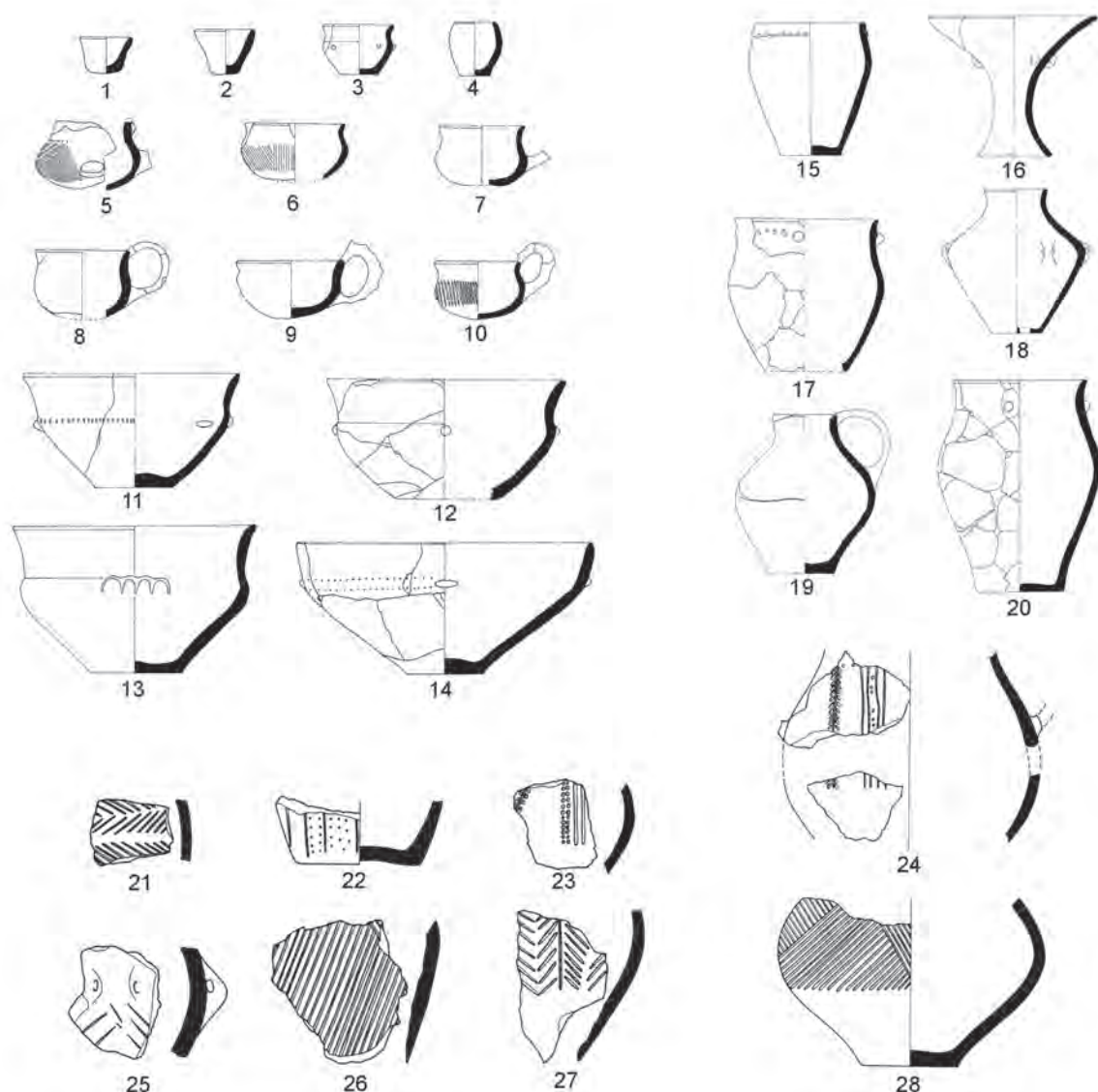
3.4.1. Pramenná základna

Zásadní význam pro poznání vývoje moravské kultury nálevkovitých pohárů v průběhu jejího bolesázského stupně měly vedle mohylových pohřebišť výzkumy na polykulturní lokalitě v Držovicích na Moravě, poloha U hřbitova. Téměř kontinuální osídlení místa od mladého neolitu až do pozdního eneolitu, navíc umocněné velmi kvalitními nálezovými celky ze všech jmenovaných období, přispělo k řešení několika přelomových úseků moravského eneolitu. Byly to nálezy z objektu 519/1998, které evokovaly myšlenku na vypracování nové chronologie moravského epilengyelu (ČIŽMÁŘ – PAVÚK – PROCHÁZKOVÁ – ŠMÍD 2004), a nálezy z objektu 508/1998 (ŠMÍD 1999a) posloužily k vydělení přechodného stupně Držovice-Strachotín mezi mladším a pozdním eneolitem (PEŠKA 2000). Důležitým zdrojem informací se držovické sídliště stalo také při řešení chronologie bolesázského stupně KNP, ke kterému poskytlo dva uzavřené celky v podobě výbavy pohřbů v sídlištních objektech a větší množství dalších nálezových souborů, které se staly spolehlivou oporou chronologie tohoto úseku pravěkých dějin střední Moravy. Z dalších nížinných sídlišť jsou to především Přáslavice u Olomouce se 72 objekty (PROCHÁZKOVÁ – VITULA 2001), Laškov, poloha na Kuse, se 41 prozkoumanými objekty (ŠMÍD 1997) a Seloutky, poloha U Pláničky (tab. 94–97). Využil jsem i materiál z výšinných sídlišť, ovšem s vědomím, že může sloužit k základní orientaci, ale už ne jako pevná opora při charakteristice jednotlivých fází. Naproti tomu zcela jedinečnou oporou chronologického členění závěrečného stupně jsou středomoravská mohylová pohřebišť, disponující 41 hroby drahanovické a 96 hroby ohrozimské fáze.

Z pohledu stavu dnešního poznání je zcela výjimečné, a to jak rozlohou, tak počtem prozkoumaných objektů, na území Horního Slezska sídliště KNP v Opavě – Vávrovicích (STABRAVA 2000, 115–117; HLAS 2015, 170–171). Osídlení polohy nálevkovitými poháry spadá do baalberského stupně, ale plynule pokračovalo v následujícím bolesázském stupni KNP, kdy se uplatnily vlivy z prostředí bolesázské skupiny. Počtem 730 objektů, dislokovaných na ploše 4 ha, představuje vůbec největší aglomeraci nálevkovitých pohárů na sledovaném území. Obsáhlý soubor nálezů není dosud vyhodnocen, ale na zhlédnutém materiálu odpovídajícího časového úseku jsou patrné spíše vlivy z prostoru formující se bolesázské skupiny, než zásadní změna materiální kultury, což lze interpretovat tak, že osídlení vyznívá na samém počátku středního eneolitu a v době rozvinutého „Bolesázu“ už neexistovalo. Naproti tomu v Holasovicích, vzdálených jen 5 km proti proudu řeky Opavy, jsou ohlasy bolesázské skupiny velmi intenzivní (obr. 17).

3.4.2. Rozsah a struktura osídlení

V průběhu závěrečného stupně doznalo osídlení Moravy podstatné územní redukce, ovšem vyvážené nápadným zahuštěním sídelní struktury v severněji položených oblastech sledovaného území. Stejně jako v baalberském stupni i nyní se osídlení koncentrovalo v západní polovině země podél východních výběžků Českého masivu, ale od Rousínova směrem ke Znojmu prořídlo a až na výjimky se přesunulo na exponované polohy – hradiska. Od Rousínova směrem k severozápadu, podél podhůří Dražanské a Zábřezské vrchoviny a přiléhajících terénech Hornomoravského úvalu, se naopak sídelní struktura výrazně zahustila. Ze 124 evidovaných lokalit jsou jich plně 4/5 právě na tomto území. Vedle tradičního Vyškovska, Prostějovska a Olomoucka se osídlení kumuluje na Mohelnicku, Uničovsku, ale v Horním Slezsku také na Opavsku. Také zde doplňuje agrární sídliště poměrně hustá síť hradisek na střední Moravě a všechna dosud známá mohylová pohřebišť. Opět zcela chybí nálezy na podstatné části Přerovska, na Kroměřížsku a na území okresů východní a jižní Moravy (okresy Zlín, Uherské Hradiště, Hodonín a Břeclav). Zcela logicky jsou příčiny tohoto stavu spojovány s nárůstem sídlišť bolesázské kultury, ne vždy je však úbytek sídlišť KNP v tomto prostoru, jak by se dalo očekávat, kompenzován nárůstem sídlišť bolesázské kultury. Situace se mění až na úrovni klasické fáze badenské kultury, kdy do úvalů v jižní části země pronikají památky charakteru I. a II. stupně dolnorakouské ossarnské kultury. Ukazuje se, že hradiska starého a středního eneolitu měla jiný statut než běžná sídliště agrárního charakteru.

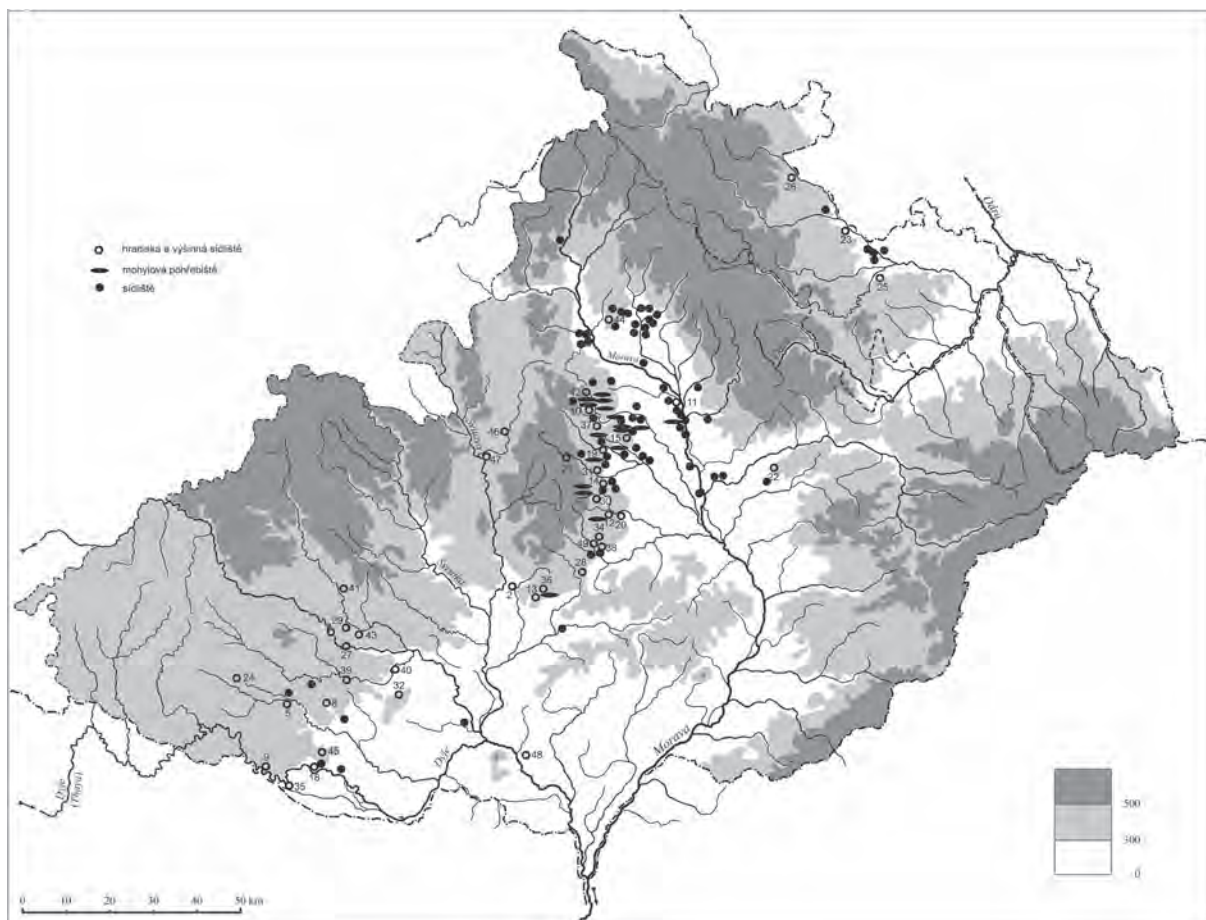

Obr. 17. Holasovice, okr. Opava. Výběr materiálu z výšinného sídliště (podle HLUBEK, L. 2008).
 Fig. 17. Holasovice, Opava County. Selected items from hilltop settlement (according to HLUBEK, L. 2008).

3.4.3. Fáze III a – drahanovická (3500–3350 př. n. l.)

Starší fázi třetího stupně moravské KNP charakterizuje keramika z vrstvy C2 jevišovické stratigrafie, keramika z vrstvy C1 na Rmízu u Laškova a jedinečným způsobem několik objektů ze sídliště v Držovicích na Moravě, zejména výbava pohřbu dítěte v sídlištním objektu 557/H1 (tab. 8, 9) a obsah několika dalších objektů, zejména ze záchranného výzkumu v roce 2013 (tab. 27, 28). Tomuto horizontu nálezů zhruba odpovídají mohylová pohřebiště KNP drahanovické fáze s obvodovou kamennou konstrukcí. Doba jejího trvání je vymezena daty 3500–3350 př. n. l. Co se verbálního označení fáze týče, přicházelo do úvahy pojmenování zohledňující stratigrafii vrstev na Starém Zámku u Jevišovic, konkrétně její vrstvy C2. Ta sice může být chápána, díky archaickým i progresivním prvkům materiální kultury, jako odraz probíhajících kulturních procesů, ale zdaleka nedosahuje hodnoty uzavřených nálezových celků, které máme k dispozici z hrobů střední části země. Z tohoto důvodu byl zvolen název plně vystihující charakter památek tohoto horizontu. Rozsah osídlení proti předcházející baalberské fázi se projevuje

Obr. 18. Mapa Moravy s lokalitami III. – bolezázkého stupně KNP (příloha č. 4).

Fig. 18. Map of Moravia showing the Boleraz (III.) phase of FBC (Appendix number 4).

určitou disproporcí. Sídliště nacházíme opět především na úrodných půdách moravských úvalů, hustě osídlených již od neolitu (vnitřní sídelní zóna – ZÁPOTOCKÝ 2002, 184, obr. 47), ale aktuálně s větší koncentrací na zvlněných terénech výběžků Českého masivu – Znojensko, Brněnsko, Vyškovsko a na území celého horního Pomoraví, tedy v západní část karpatské předhlubně. V tomto okamžiku není možné říci, zda je to způsobeno stavem výzkumů, nebo vykrýváním JV části území nastupující bolezázkou kulturou. Přírozené trasy šíření proti proudu páteřních vodních toků však v případě kultury nálevkovitých pohárů platí jen s určitými výhradami. Absence osídlení středního Pomoraví kulturou nálevkovitých pohárů ve starém eneolitu se projevuje i na počátku eneolitu středního. Lze se proto domnívat, že vlivy bolezázké skupiny se šířily od JV přes Ždánický les směrem k Vyškovské bráně a odtud dále k severozápadu do Hornomoravského úvalu na Prostějovsko, Olomoucko a Mohelnicko. Otázkou zůstává směr pronikání bolezázu do Horního Slezska na Opavsko, kde se na některých lokalitách (Holavice – obr. 17) představil v celé šíři tvarů keramické produkce včetně zásobních hrnců. Vraťme se ještě k sídelní oikumeně mladých nálevkovitých pohárů. Vedle vnitřní sídelní zóny jsou patrné významné aktivity v prostoru vnější sídelní zóny (Zápotockého zóna B – ZÁPOTOCKÝ 2002a), navíc rozšířené o lesní zónu „E“, přičemž doklady o využívání těchto pásem na střední Moravě překračují rámec sezónnosti. Středomoravská mohylová pohřebiště KNP v několika případech atakují hranici 400 m n. m. nebo se této hranici přibližují, a stejně tak i některá hradiště (viz kapitola věnovaná výšinným sídlištím). Materiální kultura, především však keramika, představuje plynulý vývoj směřující od poměrně omezeného sortimentu tvarů baalberského stupně ke značné tvarové variabilitě mladších nálevkovitých pohárů.

Již v úvodu jsem konstatoval, že předěl mezi II. a III. stupněm KNP, jinými slovy mezi starším a středním eneolitem, se neprojevil jen změnou habitu nádob, to bylo to nejmenší, ale byl provázen společenskými procesy, jež se dotkly v globále všech oblastí společenského života, hospodářstvím počínaje a věrskými představami konče. Příčinu těchto výrazných změn spatřuji v transformaci kulturních a myšlenkových proudů, procházejících Moravou v duchu Böhmovy přirovnání Moravy k „čarodějnému kotli“, v němž se „setkávaly a křížily prvky blízké i vzdálené, příbuzné i naprosto cizí, které vlivem prostředí, nutnosti soužití v téže prostora a působením času vyrovnávaly navzájem své protivy a sblížovaly se“ (BÖHM 1941, 213).

3.4.4. Fáze III b – ohrozimská (3350–3200 př. n. l.)

Dlouho jsem zvažoval, zda použít k označení závěrečné etapy nálevkovitých pohárů na Moravě eponymum „ohrozimská“ fáze a došel jsem k závěru, že by bylo svým způsobem sice označením zavádějícím, ale na druhé straně plně vystihujícím skutkovou podstatu. Název je od 30. let minulého století spojen s mohylovými pohřebišti středomoravských nálevkovitých pohárů (BÖHM 1929) a v novodobé historii jejich výzkumů pak s jejich 3. závěrečnou etapou (ŠMÍD 2003a). Ve světle současného stavu poznání je zřejmé, že pod násypy mohyl všech dnes determinovaných fází mohylových pohřebišť spočinuly pohřby několika generací a lze proto hovořit nikoliv o kulturním, ale chronologickém horizontu, během něhož do prostředí domácích nálevkovitých pohárů difundují prvky nového výzdobného stylu. Jde o dlouhodobý proces, projevující se již v závěru baalberské fáze a s narůstající intenzitou pokračující po celý střední eneolit. Vždy však v kontextu KNP, jejíž kontinuita je zcela přirozeně podmíněna kontinuitou pohřebního ritu. Obdobně lze interpretovat nálezy celky na otevřených agrárních sídlištích, kde, ovšem s rozdílnou intenzitou, sledujeme prvky stejného procesu prakticky po celou dobu trvání středního eneolitu. Rozdíly v materiální kultuře mezi sídlišti stejného časového horizontu mohou být chápány jako odlišný postoj (konzervativní/liberální) k nově se prosazujícím vývojovým trendům. Budeme-li přistupovat k označení „ohrozimská“ fáze z tohoto úhlu pohledu, je toto označení plně akceptovatelné.

Stejně jako v předcházející fázi pozorujeme velké územní disproporce. Památky tohoto horizontu jsme schopni identifikovat především na sídlištích v Hornomoravském úvalu. Hradiska založená v průběhu III. stupně vykazují určitou časovou posloupnost, a to na základě kulturního substrátu, který obsahuje buď zřetelně identifikovatelnou složku keramiky nálevkovitých pohárů (fáze IIIa – Jevišovice-Starý Zámek, Hrad u Bílovic, Hlinsko u Lipníku nad Bečvou, Holasovice), nebo pouze nevýrazné reminiscence nálevkovitých pohárů, např. v podobě použité technologie výroby keramiky, ale s naprosto převažující složkou boležovské skupiny (IIIb – Zelená Hora, Ohrozim-Čubernice, Stavenice/Úsov – Na flecích). Společně pak přežívají do klasických stupňů badenské kultury. Obdobně lze interpretovat situaci na zkoumaných nížinných sídlištích, ovšem tam často s výraznějším podílem nálevkovitých pohárů (Laškov – Na kuse, Senice na Hané – Loucká hora, tab. 99 a 100). Radiokarbonové datování objektu 2/1995 z Loucké horu u Senice na Hané (4530±60 BP) poskytlo hodnotu na úrovni klasického Badenu (3200 BP).

Během ohrozimské fáze se plně prosadila vhloubená výzdoba jako výrazný prvek jihovýchodního kulturního proudu v podobě žlábků, plošných rytých motivů a vícenásobných řad vpichů, ale často na tvarech, které nejsou reprodukcí badenských vzorů, ale vycházejí z tradičních forem nálevkovitých pohárů. Výjimkou nejsou mladé formy nálevkovitých pohárů, láhve s límcem, tradiční formy šálek, koflíků a mís – Držovice na Moravě (tab. 4; 10), Přemyslovice (tab. 67–72). Variabilita tvarů všech tříd domácí keramiky pak překročila šíři obvyklého sortimentu (obr. 86). Jediným pramenem poznání tohoto závěrečného horizontu jsou opět mohylová pohřebiště KNP ohrozimské fáze, vyznačující se proti předchozím (baalberské a drahanovické fázi) zjednodušenou formou konstrukce mohyl a s pokračujícím žárovým pohřebním ritem. Mohyly ohrozimské fáze poskytly jak hroby

vybavené keramikou nálevkovitých pohárů, tak hroby s keramikou klasického Badenu a je zřejmé, že sloužily k pohřbívání hluboko do středního eneolitu.

Trvání ohrozimské fáze lze odhadnout na zhruba 150–200 roků a její vyznívání směřuje k datu 3200 př. n. l. V průběhu této fáze se dostává od jihu do moravských úvalů keramika klasických fází badenské kultury, obdobná nálezům z dolnorakouského Ossarnu.

Strukturu osídlení ani velikost nížinných sídlišť nejsme s to za současného stavu poznání posoudit. Z dosavadních poznatků vyplývá jen to, že šlo o osady založené už v předcházející fázi, eventuálně již v baalberském stupni (Držovice na Moravě, Olomouc, Přemyslovice). Celkem logicky lze předpokládat, že v oblasti, kde se plně neprosadila keramika ve formách klasické fáze Badenu, přetrvávala „hybridní kultura“ na bázi nálevkovitých pohárů.

4. Sídlní areály

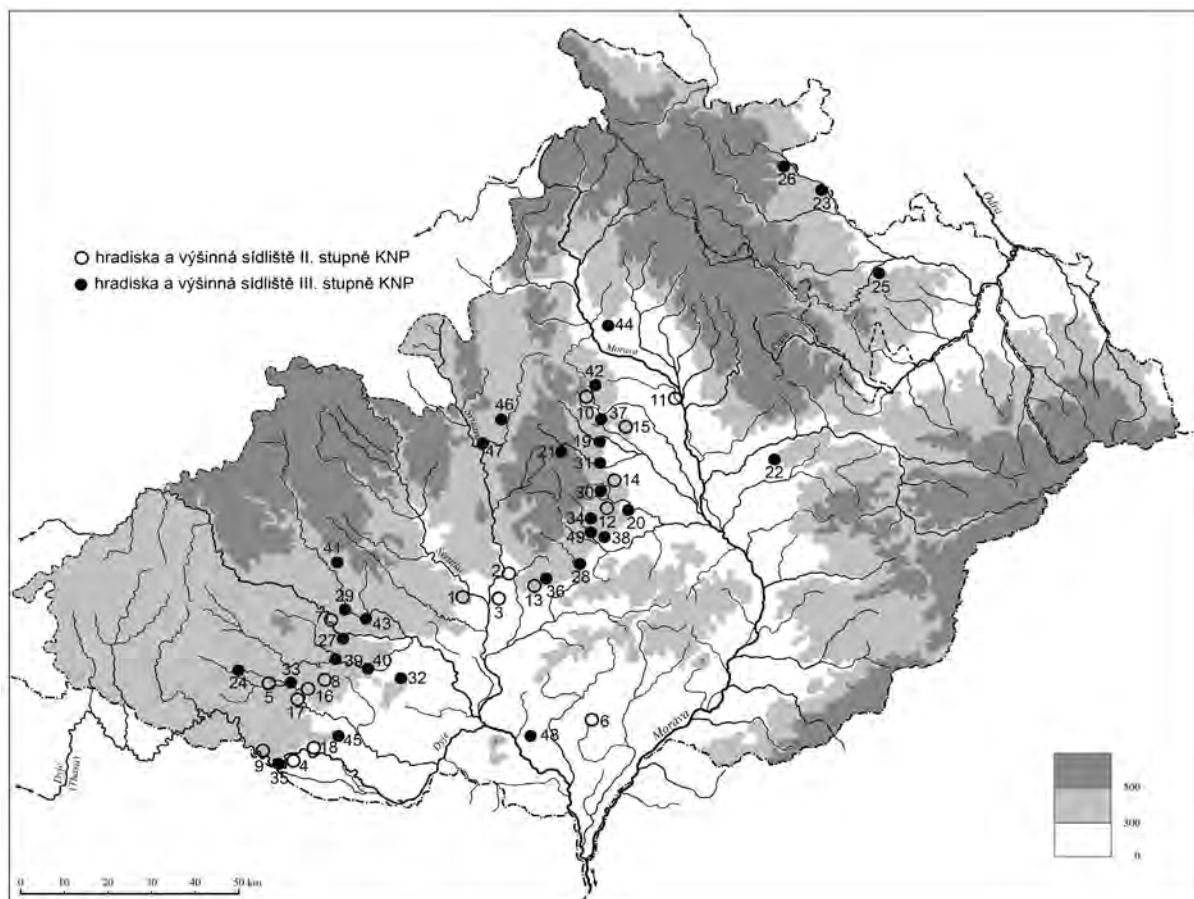
Hospodářský, společenský a duchovní potenciál eneolitu se projevil zvýšenou intenzitou využívání krajiny, a to jak z pohledu sídelně geografického, tak sociálně ekonomického. Důležitým aspektem ve vnímání krajiny člověkem byla duchovní reflexe přírody, která do značné míry ovlivnila intenzitu a charakter jejího využívání. S následnými přelomovými mezníky ve vývoji lidské společnosti se postoj populace k okolní krajině korigoval, ale nikdy nepozbyl na důležitosti. Detailní studium využívání krajiny ve východní části středních Čech ve starém až mladém eneolitu dovolilo M. ZÁPOTOCKÉMU (2002a) rozdělit toto území do pěti zón:

- A. Vnitřní sídelní zóna – tzv. staré sídelní území, trvale osídlená zpravidla již od neolitu.
- B. Vnější sídelní zóna, lemující či obklopující zónu A. Proti vnitřní zóně se projevuje horšími klimatickými i půdními podmínkami.
- C. Sídelní enklávy v jinak neosídlené krajině.
- D. Liniové směry s ojedinělými nálezy.
- E. Lesní zóna – území prakticky beze stop pobytu, ale s artefakty, které jsou dokladem průchodnosti této ekozóny.

Zápotockého dělení krajiny z pohledu intenzity jejího využívání do pěti zón je plně akceptovatelné také pro moravské nálevkovité poháry a omezeně jeho dělení obytných areálů na výšinná sídliště, hrazené areály situované v otevřeném, rovinném terénu, velké osady v otevřených polohách beze stop ohrazení, menší nehrazené osady a usedlosti rozptýlené v krajině a přechodná stanoviště. Na rozdíl od Čech disponujeme na Moravě pohřebními areály. Hrazené areály v otevřené krajině, k nimž v Čechách patří zejména čtvercové ohrazení nedaleko Makotřas na Kladensku a několik dalších areálů vymezených příkopy s větším množstvím přerušení (Kly, okr. Mělník – GOJDA et. al. 2002; Chrástany u Českého Brodu – VÁVRA 2011; Všechlapy, okr. Nymburk – KOS 2013; Vliněves, okr. Mělník – DOBEŠ – STRÁNSKÁ – KŘIVÁNEK – LIMBURSKÝ 2016), nebyly dosud na Moravě nalezeny. Jejich místo mohou suplovat větší osady sice bez zjištěných stop opevnění, ale na výrazných terénních dominantách, umožňujících kontrolu širokého okolí.

4.1. Výšinná a výšinná opevněná sídliště

Trend osidlování výšinných poloh se sice objevil již v neolitu, ale příznačný se stal až pro eneolit. Vedle prostých osad budovaných na exponovaných místech s výhledem po okolní krajině se objevily první osady důmyslně fortifikované. Výběr poloh pro jejich zakládání byl promyšleným aktem, zohledňujícím jak defenzivní charakter místa samého, tak přírodních útvarů, umocňujících obtížnost zdolávání budovaných obranných systémů. Tato první skutečná hradiska se stala fenoménem doby a v průběhu kultury nálevkovitých pohárů dosáhla jednoho ze svých vrcholů. Dislokace hradisek podél vodních toků s vazbou na zemědělské zázemí zcela nepochybně odráží dosaženou úroveň společensko-ekonomických struktur a vazeb a v některých případech s prokázanou specializací na určitá

Obr. 19. Mapa Moravy s výšinnými sídlišti starého a středního eneolitu.

Fig. 19. Map of Moravia showing hilltop settlements from the Early and Middle Chalcolithic. 1. Brno-Bosonohy, 2. Brno-Líšeň (Staré Zámky), 3. Brno-Slatina (Stránská skála), 4. Hnanice IV (SSZ obce na pravém břehu Dyje), 5. Jevišovice (Starý Zámek), 6. Lukov I (Ostroh), okr. Znojmo, 7. Kobylí (Lumperky), 8. Kramolín (Hradisko), 9. Křepice (Hradisko), 10. Náměšť na Hané (Rmíz u Laškova), 11. Olomouc (Olomoucký kopec), 12. Otaslavice (Obrova noha), 13. Pozořice-Jezera (Hlásnica), 14. Prostějov-Čechovice (Čechovsko), 15. Slatinky (hradisko U Varhan), 16. Výrovce I (Velká, Vysoká skála), 17. Výrovce II (pod vesnicí), 18. Znojmo (hrad a předhradí), 19. Bílovice-Lutotín - Hrad u Bílovic; 20. Brodek u Prostějova - Hůrka; 21. Březina (dříve Stínava) - Nad Prádly, 22. Hlinsko - Nad Brůžovým; 23. Holasovice; 24. Hostim - Za Ovčínem; 25. Hradec nad Moravicí; 26. Krnov - Přední cvilínský vrch; 27. Lhánice - Na Hrádku; 28. Luleč - Sv. Martin; 29. Mohelno - Na Hradiskách (Skřipina); 30. Mysle-jovice - Křeb; 31. Ohrozim - Čubernice; 32. Olbramovice - Leskoun; 33. Plaveč - Šance; 34. Podivice - Chochoľa; 35. Podmolí - Šobes; 36. Pozořice - Rékovi; 37. Přemyslovce - Nad rybníkem; 38. Radslavice - Zelená hora; 39. Rašice; 40. Rokytná - Malé a Velké Hradisko; 41. Sedlec - Sedlecký hrad; 42. Senička - Křeb; 43. Senorady - Velká skála (Na Hradiskách); 44. Stavenice/Úsov - Na flecích; 45. Suchohrdly - Starý Zámek; 46. Sudice (Vejšťice); 47. Svitávka; 48. Velké Bílovice - Zimáčky; 49. Vyškov - Dědice-Kozí horka.

odvětví řemeslné výroby (PAVELČÍK 1991; ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015). Využívání výšinných poloh nositeli nejstarších nálevkovitých pohárů je sice nesporné (Alojzov – Frolinková, archaická keramika předbaalberského a baalberského stupně v násypch mladších mohyl; Kobylí – Lumperky; ŠMÍD 2001d; BÁLEK 2004, 259–268), bezpečně prokázané opevnění z tohoto nejstaršího horizontu moravské KNP však postrádáme. Do stejné kategorie patří také exploatační jáma ze Stránské skály v Brně-Slatině (SVO-BODA – ŠMÍD 1996).

Osídlování výšinných poloh je jedním z typických znaků končícího neolitu a ve středoevropském prostoru se týká zejména lengyelských sídlišť, jejichž počet se stále zvyšuje. Počátkem 90. let mi-

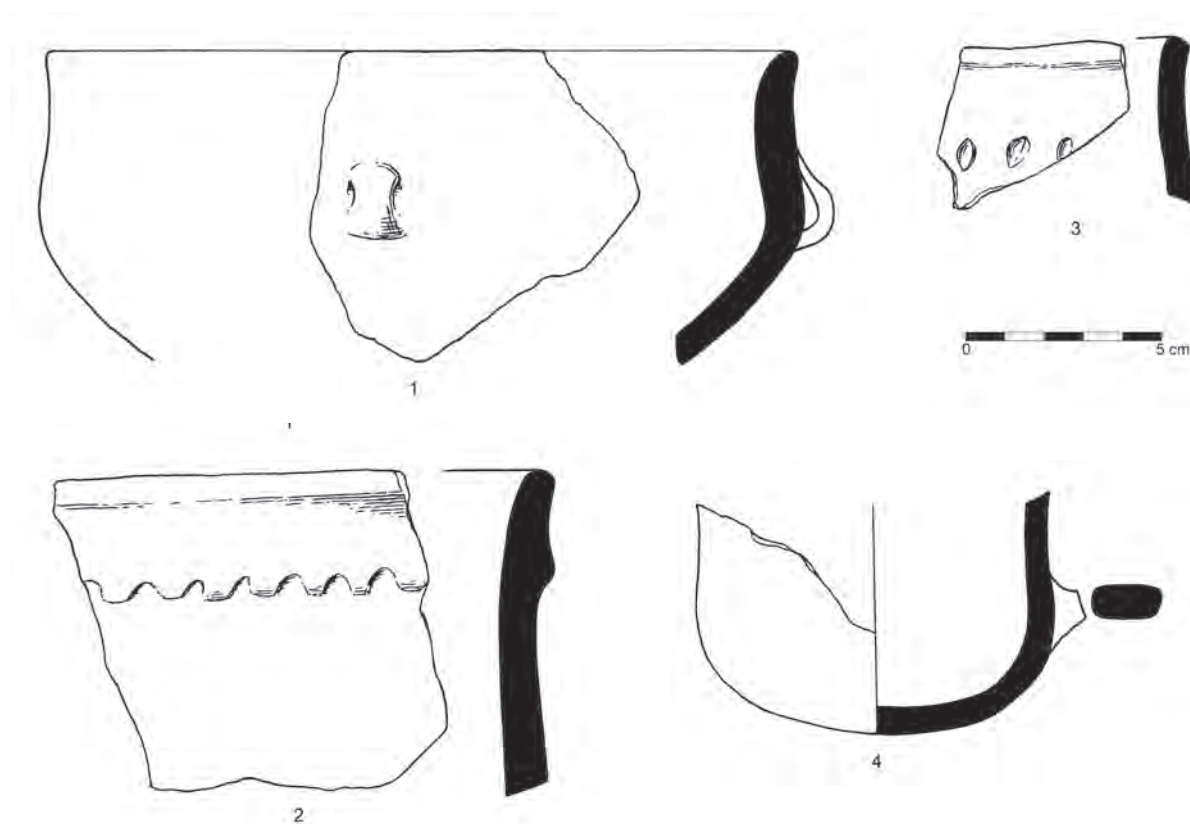
nulého století bylo z území Moravy evidováno 24 výšinných poloh s doklady osídlení kulturou s moravskou malovanou keramikou (RAKOVSKÝ 1990), ale o 15 let později už 39 lokalit (ČIŽMÁŘ 2004). V případě kultury nálevkovitých pohárů je rozdíl uvedených lokalit v obou pracích vyjádřen poměrem 16:28. U KNP však nebyl zohledněn chronologický aspekt osídlení, což situaci poněkud rozostřuje. K problému strategie lengyelské kultury na střední Moravě více P. KALÁBKOVÁ (2008; 2011). Na počátku středního eneolitu je domácí kulturní prostředí ovlivněno silnými impulzy z oblasti s rozvíjející se boležovskou skupinou a její působení v kontaktních zónách je časnější a intenzivnější než v centrální části a na periferii tradičních sídelních komor. Upřednostňují spíše kulturní ovlivnění než přímou migraci větších skupin obyvatel, proto při prokázaném kontinuálním osídlení preferují transformaci vnějších impulzů. Poněkud jiný statut mohou mít jen nově založená sídliště, ale i v takovém případě šlo o procesy veskrze demografické, odrážející změnu společenského klimatu, vyvolanou hospodářským rozmachem. Zohledním-li vlastní přesvědčení, že brázděný vpich typu Křepice se váže na II. – baalberský stupeň, pak je s ním možné ztotožnit následující výšinná sídliště: 1. Brno-Bosonohy, 2. Brno-Líšeň (Staré Zámky), 3. Brno-Slatina (Stránská skála), 4. Hnaniče IV (SSZ obce na pravém břehu Dyje), 5. Jevišovice (Starý Zámek), 6. Lukov I (Ostroh), 7. Kobylí (Lumperky), 8. Kramolín (Hradisko), 9. Křepice (Hradisko), 10. Náměšť na Hané (Rmíz u Laškova), 11. Olomouc (Olomoucký kopec), 12. Otaslavice (Obrova noha), 13. Pozořice-Jezera (Hlásnica), 14. Prostějov-Čechovice (Čechovsko), 15. Slatinky (hradisko U Varhan), 16. Výrovce I (Velká, Vysoká skála), 17. Výrovce II (pod vesnicí), 18. Znojmo (hrad a předhradí), 19. Sudice (Vážany) – Vejštice; celkem tedy 18 výšinných sídlišť. Jejich počet v průběhu středního eneolitu vrostl na 49 a dosáhl svého maxima.

4.1.1. Topografie

V západní části Moravy, od Znojma na jihu po Krnov na severu, tvoří výšinná sídliště souvislou linii, lemující východní výběžky Českého masivu. Nápadná je jejich absence podél jihovýchodních a východních výběžků Oderských vrchů a Vítkovské vrchoviny, obě lemují Středomoravskou nivou od severu a severozápadu, dále v prostoru Bečevské brány a brány Oderské. Místopisně jde o úsek mezi Olomoucí a Hradcem nad Moravicí. Mezi těmito body zatím doklady o existenci výšinných sídlišť postrádáme. Izolovanost hradiska ve Hlinsku u Lipníku nad Bečvou je ve srovnání se situací na opačné straně teritoria tak nápadná, že se až nechce věřit, že by nebylo také ono součástí kontinuální řady sídlišť obdobného charakteru. Naproti tomu se zcela reálně rýsuje pokračování výšinných eneolitických sídlišť od Náměště na Hané směrem k severozápadu, přes nově objevené výšinné opevněné sídliště v poloze Křeb u Seničky, okr. Olomouc (FALTÝNEK – ŠLÉZAR 2016; ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 23) směrem k Mohelnické brázdě s doloženým intenzivním osídlením KNP. Uvažovat tak lze o vrchu Třesín u Mladče s odpovídajícími nálezy broušené a štípané industrie, který leží zhruba uprostřed mezi Seničkou a hradiskem v poloze Na flecích mezi Stavenicemi a Úsovem. Málo srozumitelná je absence nejen hradisek, ale osídlení KNP vůbec, v severní části Boskovické brázdě, v prostoru Malé Hané. Z tohoto území jsou uváděna dvě výšinná sídliště: spolehlivě Vejštice u Sudic (dříve Vážany) a poněkud nejistá zmínka o keramice KNP? z Hradiska u Svítavky, ale pouze jedno nížinné sídliště z Uhřic (ŠTROF 1994, 171; JARŮŠKOVÁ – ŠTROF 2014, 85, mapa 4). Eneolitické osídlení krhovského hradiska (RAKOVSKÝ 1990, lokalita označená číslem 22) není doloženo nálezy. Na druhé straně byla zjištěna dvě nová výšinná sídliště v jižní části Kyjovské pahorkatiny (Kobylí a Velké Bílovice), která je podhůřím Ždánického lesa. Vzhledem k poměrně intenzivnímu osídlení tohoto prostoru kulturou nálevkovitých pohárů se dá předpokládat, že budou součástí početnější struktury osad na exponovaných místech v širším okolí. Určitou mezerovitost pozorujeme rovněž v souvislé linii výšinných sídlišť podél Českého masivu. Na první pohled zaujme pravidelnost rozestupů mezi jednotlivými hradisky na Prostějovsku a Olomoucku, kde se pohybuje

kolem 6 km a jen zcela výjimečně překračuje hranici 7 km. Zcela konkrétně jde o vzdálenost mezi Hradem u Bílovic a Rmízem u Laškova – 7,3 km a opačně pouhé 3,2 km mezi Čechovskem u Čechovic a Čubernicí u Ohrozimi. Pokud je proluka mezi sousedními hradisky nápadně velká, je dosti pravděpodobné, že výšinné opevněné sídliště nebylo dosud identifikováno. Větší rozestupy, nikoliv však nějak dramatické, vykazují hradiska mezi Starými Zámky v Brně-Líšni a Zelenou horou u Radslavic na Vyškovsku. Vzdálenost mezi Líšní a Pozořicemi – Hlásnicí je 7 km, mezi Hlásnicí a Sv. Martinem u Lulče 8 km, ovšem mezi Sv. Martinem a Zelenou horou u Radslavic již překračuje 10 km. Mezi oběma jmenovanými sídlišti se však nachází Kozí horka ve Vyškově-Dědicích, kde bylo osídlení KNP zjištěno na vrcholu ostrožny nad tokem Velké Hané a jejím bezejmenným levostranným přítokem (obr. 20). Ta je od Zelené hory vzdálena pouhé 3 km, tedy přibližně stejně jako Čubernice od Čechovska.

Viditelnost mezi sousedními hradisky je spíše výjimkou než pravidlem. Tak například hradisko U Varhan u Slatinek je umístěno na k JV exponovaném svahu z dálky viditelného Velkého Kosíře. Ohrazený areál je však vůči Dražanské vrchovině situován na odvrácené straně kopce a vizuální kontakt lze předpokládat pouze z protilehlé strany Hornomoravského úvalu a s Hlinskem u Lipníku nad Bečvou. Podle mapového grafikonu je viditelnost možná mezi Čechovskem u Čechovic a Rmízem u Laškova, vzdálených vzdušnou čarou 15,9 km, ale v žádném případě ne mezi Čechovskem a Čubernicí. Na druhé straně lze viditelnost předpokládat u lokalit dislokovaných podél jedné vodoteče. Při pohledu z Obrovy nohy směrem k východu zcela nepochybně uvidíme Hůrku v Brodce u Prostějova a stejně tak, v případě odlesnění, dohlédneme z hradiska Nad Prádky u Stínavy na Čubernici.

Obr. 20. Vyškov-Dědice, okr. Vyškov. Keramika nálevkovitých pohárů z výšinného sídliště Kozí horka.
Fig. 20. Vyškov-Dědice, Vyškov County. FBC pottery from hilltop settlement at Kozí horka.

Pozoruhodné je „vrstvení“ výšinných eneolitických sídlišť na řekách jihozápadní Moravy, sahající i desítky kilometrů proti proudu těchto toků. V případě Jevišovky a jejích menších přítoků můžeme ve směru proti proudu jmenovat Výrovce, Plaveč, Jevišovice, Grešlové Mýto, Křepice a Hostim. Ne vždy jsou ovšem osídlena nálevkovitými poháry, byť v literatuře uváděnými (ČIŽMÁŘ 2004 – zde s odkazy na starší prameny). Je to případ Grešlového Mýta, ovšem podíl keramiky NP je v publikovaném materiálu, pokud vůbec, tak zcela zanedbatelný (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1973a). Nicméně vzdálenost mezi jednotlivými výšinnými sídlišti odpovídá hodnotám ze střední Moravy: Výrovce – Plaveč 4 km, Plaveč – Jevišovice 7 km, Jevišovice – Grešlové Mýto 6,4 km, Výrovce – Křepice 5 km, Plaveč – Křepice 5 km, Grešlové Mýto – Hostim 3 km. Podle výškového grafikonu je pravděpodobný vizuální kontakt mezi Plavčí a Jevišovicemi, Jevišovicemi a Grešlovým Mýtem, Jevišovicemi a Křepicemi, Grešlovým Mýtem a Hostimí, Plavčí a Křepicemi.

Na řece Dyji jde o výšinné polohy v obci Dyje, Znojmo-hradní návrší a jeho nejbližším okolí, Bezkov 2, Podmolí, Lukov, Vysočany, Staré Hobzí. Také u těchto lokalit není vždy osídlení KNP spolehlivě doložené. Jako příklad uvedu Vysočany – Palliardiho hradisko, kde jsem v publikovaném materiálu keramiku KNP nenašel. Bezpečně je však prokázáno v případě Znojma-hradu, Podmolí a Lukova. Vzdálenost mezi Znojemem a Podmolím je 6,5 km a mezi Podmolím a Lukovem 6,7 km. Vizuální kontakt mezi těmito sídlišti je podle grafikonu nemožný.

Tok Jihlavy vroubí 6 výšinných sídlišť, ale pouze na dvou máme bezpečně doloženo osídlení nálevkovitými poháry. Konkrétně se jedná o Lhánice a Kramolín. V blízkosti obou je Mohelno na řece Oslavě, vzdálené od Lhánic 4,2 km a 7,6 km od Kramolína. Mezi Kramolínem a Lhánicemi naměříme 8,7 km. Z devíti hradisek na řece Oslavě je vedle Mohelna s nálezy KNP doloženo eneolitické osídlení kulturou s kanelovanou keramikou ze Senorad a ze Sedlece. Vzdálenost mezi těmito sídlišti je následující: Senorady – Mohelno 3,2 km a Mohelno – Sedlec 3,8 km. Dohlednost lze předpokládat pouze mezi Senorady a Mohelnem.

4.1.2. Typologie eneolitických výšinných sídlišť

Milan Zápotocký (ZÁPOTOCKÝ 2002, 480–483) rozlišuje podle topografické polohy 5 typů eneolitických výšinných sídlišť s tím, že takové označení je oprávněné pouze pro ty, které jsou přírodou chráněny nejméně ze tří stran, typ A – ostrožny, typ B – terénní bloky, pseudoostrožny; typ C – vysoké terasy s převýšením nad 50 m; typ D – izolovaná návrší; typ E – kopce. Podle terénních poměrů, situací a nálezů pak rozlišuje:

- 1) hradiště (osídlení se složitější fortifikací),
- 2) opevněná výšinná sídliště (s jednoduchým ohrazením),
- 3) výšinné polohy s doklady osídlení, avšak (zatím?) bez ohrazení či fortifikace,
- 4) výšinné polohy s nevýraznými či nejistými stopami osídlení,

---

5) opevněná výšinná sídliště, ale spojitost s osídlením KNP nebyla prokázána.

Z pohledu této typologie evidujeme na území Moravy a Slezska 37 výšinných sídlišť kultury nálevkovitých pohárů v polohách vysloveně defenzivního charakteru. Z uvedeného přehledu je patrná převaha umístění sídlišť na ostrožnách (A – 27 poloh), následují sídliště na kopcích (E – 5 poloh), izolovaných návrších (D – 3 polohy) a vysokých terasách (C – 2 polohy).

Druhou komponentitou je opevnění: u 18 výšinných sídlišť nebyla prokázána souvislost fortifikace s osídlením, u 10 lokalit jde o skutečná hradiska se složitější fortifikací, následuje 6 osad s doklady osídlení, ovšem zatím bez fortifikace, dále 2 sídliště s jednoduchým ohrazením a 1 s nevýraznými stopami osídlení. Do skupiny sídlišť s jednoduchým ohrazením řadím eneolitickou osadu na Starých Zámcích v Brně-Lišni, kde byla ostrožna přepažena mělkým příkopem, a hradisko U Varhan na Velkém Kosíři

Lokalita	LgK	KNP I	KNP II	KNP III	KNP	poloha	typ	n. výška	rozloha v ha
Brno-Bosonohy	+					D	5	330	1,5
Brno-Líšeň	+		+	+		A	2	325	4,5
Brno-Slatina	+	+	+			E	3	310	
Hnánice IV	+		+			A	3	307	0,5
Jevišovice			+	+		A	5	360	0,3
Lukov	+		+			A	5	350	
Kobylí		+				D	5	270	
Kramolín	+	+	+			A	5	380	1,5
Křepice	+	+	+			A	5	330	5,5
Náměšť na Hané - Rmíz	+		+	+		A	1	360	17,5
Olomouc - Olomoucký kopec	+		+	+		E	3	230	12
Otaslavice - Obrova noha			+	+		A	3	370	9,5
Požořice Hlásnica	+	+	+	+		A	1	375	1,6
Prostějov- Čechovice - Čechovsko			+	+		A	1	340	7
Slatinky, hradisko U Varhan			+	+		E	3	390	7
Výrovice I	+		+			A	5	250	
Výrovice II	+		+			C	3	270	
Znojmo - hrad			+	+		A	5	290	
Bílovice - Hrad u Bílovic	+			+		A	1	335	1,35
Březina (Stínava) Nad Prádlý				+		A	1	318	2,5
Hlinsko u Lipníku nad Bečvou	+			+		E	1	318	2,5
Holasovice	+			+		A	1	273	
Hostim					+	A	5	410	
Hradec nad Moravicí					+	A		330	
Krnov - Přední cvilínský kopec					+	E	1	397	
Lhánice	+				+	A	5	330	
Luleč				+		A	5	360	
Mohelno	+				+	A	5	320	
Myslejovice -Křeb					+	A	4	390	
Plaveč - Šance					+	A	5	307	1,5
Podivice - Chochola	+				+	A	3	375	0,7
Podmolí - Šobes	+			+		A	5	330	8
Přemyslovice - Nad rybníkem	+			+		C	3	370	7
Stavenice/Úsov				+		A	1	312	3,5
Sudice - Vejštice	+		+	+		A	1	410	0,5
Velké Bílovice	+				+	D	5	260	
Vyškov-Dědice - Kozí horka				+		A	3	270	

Tab. 1. Moravská výšinná sídliště starého a středního eneolitu.

Tab. 1. Moravian hillforts attributed to the Early and Middle Eneolith.

u Slatinek, okr. Prostějov. Tam je areál umístěn na k východu exponovaném svahu kopce a ohraničen valem rozevřeným směrem k místní vodoteči. Poměrně řídké stopy osídlení, ale především přítomnost birituálního mohylového pohřebiště KNP dovoluje uvažovat, že jde spíše o areál spirituálního určení než o refugium (ŠMÍD 2012, 151–178). Koncentrace a charakter nálezů na některých nížinných lokalitách na okraji středomoravské nivy (Skrbeň, Držovice na Moravě) překračuje rámeček běžných zemědělských osad a určitá forma ohrazení se v jejich případě jeví jako pravděpodobná.

4.1.3. Vztah výšinných sídlišť KNP ke komunikacím

Dislokace výšinných sídlišť v krajině je dávana do souvislosti s trasami dálkových obchodních cest a jejich vytváření, coby stabilní komunikační sítě, je považována za jeden z charakteristických znaků

eneolitu (LICHARDUS 1991, 788; ZÁPOTOCKÝ 2000, 246–249; 2002, 484, zde i související literatura). Pro sledované období byly hlavními komoditami suroviny na výrobu štípané a broušené industrie, samy kovové předměty, sůl a pochopitelně i výrobky z organických materiálů, které se nedochovaly. Kontakty se sousedními oblastmi dokladují importy a v neposlední řadě vlastní kulturní vlivy, a to nejen v kontaktních zónách, ale často na velké vzdálenosti. Při rekonstrukci komunikačních tras jsme omezeni jednak stavem poznání vlastní struktury osídlení, ale i přírodních faktorů (klima, vegetace, hydrologie), které se v průběhu tisíciletí měnily. Jsem však přesvědčen, že jejich hlavní směry zůstaly zachovány a byly jen lokálně modifikovány (více k problému MARTÍNEK, J. a kol. 2014).

Převážná většina eneolitických výšinných sídlišť lemuje toky místních vodotečí, které je možné považovat za komunikační trasy lokálního charakteru. Na střední Moravě pouze výšinná sídliště Čechovsko u Čechovic a U Varhan na Velkém Kosíři stojí stranou významnějších toků. Nadregionální charakter lze celkem oprávněně předpokládat u trasy vedoucí od Olomouce přes Náměšť na Hané a odtud Terezským údolím kolem Rmízu do Laškova a dále na Konici, kde se na ni napojovala stezka vedoucí podél říčky Romže od Prostějova, strážena Hradem u Bílovic a hradiskem Grünberg u Stražiska. Společně pak pokračovaly jedním ze dvou možných směrů do Boskovické brázdy, a to Nectavským údolím na Chornici, Městečko Trnávku a Moravskou Třebovou nebo na Šubířov, Jaroměřice a Jevíčko. Rozložení pravěkých hradisek Biskupce 2 a Kladky v údolí Nectavy (ČIŽMÁŘ 2004, 82; VÍCH 2012), ale zejména středověkých opevněných bodů (Durana u Úsobrna směrem na Jaroměřice a hrad Planckenberg na západním okraji Nectavského údolí) naznačuje, že obě větve této cesty byly využívány. Někde v tomto prostoru došlo i k napojení další komunikační tepny, vedoucí od Mohelnice proti toku Třebůvky. Odtud směřovaly několika možnými směry do Polabí a dále k severozápadu. Hrad u Bílovic a Rmíz u Laškova jsou posledními výraznějšími body na západním okraji Hornomoravského úvalu a od výškové kulminace u Dzbelu, která v této části vrchoviny tvoří rozvodí mezi Boskovickou brázdou a Hanou, jsou vzdáleny přibližně stejně – Rmíz 13,5 a Hrad 14,4 km. V úvahu je však třeba brát i napojení „olomoucké“ trasy právě pod Hradem u Bílovic, čímž by se vyhnula nejvyšším partiím Bouzovské a Konické vrchoviny. Cesta by v tomto případě vedla údolní nivou k Čechám pod Kosířem, odtud k Hluchovu a Běleckému Mlýnu.

Průběh této komunikační tepny jsme schopni odvodit také z dislokace nálezů kamenných broušených artefaktů. Ze strany Hornomoravského úvalu ho určuje kamenná industrie z Čunína a Konice, v obou případech okr. Prostějov (VÍCH 2000), v prostoru Boskovické brázdy pak nálezy kamenné industrie z Březinek, Biskupic, Chornice, Linhartic a Starého Města u Moravské Třebové (VÍCH 1997; 2002). Ze severní části Boskovické brázdy směrem do Polabí je známo několik obchodních tras, které fungovaly od nepaměti až do středověku. Ukazuje se, že jedna z nich směřovala na Vysoké Mýto, v jehož okolí, a to i ve směru na Boskovickou brázdou, se doklady eneolitického osídlení s novými výzkumy množí (TICHÝ 1997, 5–11; VÍCH 2002, obr. 2; 2004). Díky novým poznatkům se trasa předpokládaného spojení rýsuje celkem zřetelně, přičemž vzdálenost mezi nejvýchodnějším záchytným bodem (Dětrichovem) a v opačném směru Starým Městem u Moravské Třebové je pouhých 9 km.

Stejnou roli nadregionální spojnice sehrál tok Hloučely, pramenící na Štěpánovské planině, podcelku Konické vrchoviny. Od pramene k východu je její tok lemován celou řadou hradisek, mezi nimiž nechybí oppidum Staré Hradisko, směrem k západu terén klesá údolím říčky Bělé k Boskovicím. Necelé 2 km od jejího pravého břehu se nachází eneolitické hradisko Vejštice u Vážan. Konkrétní doklady o používání těchto přirozených komunikačních tras v eneolitu bohužel postrádáme. Zdroje kamenné broušené i kamenné štípané industrie jsou buď místní proveniencie (horniny kulmského stáří) nebo pocházejí ze vzdálenějších částí na opačných koncích Moravy, dokonce mimo ni. Tak třeba zastoupení surovin vhodných k výrobě štípané industrie a těžných v relativně blízké Boskovické brázdě (křídové spongolity od Bořitova) nebo Moravském krasu (Olomučany) je na našich lokalitách zcela zanedbatelné. Převládají eratické silicity ze severomoravských a slezských glacienních sedimentů kontinentálního zalednění.

V případě hornin použitých k výrobě kamenné broušené industrie pozorujeme orientaci na Opavsko (vyloučit však nelze ani využívání dosud neidentifikovaných zdrojů této suroviny přímo v oblasti Dražanské vrchoviny s hojným zastoupením hornin kulmského stáří) a na okolí Brna, kde jsou doloženy výchozy vyvřelin typu diorit-andezit, používaných k výrobě BI např. na Čechovsku (PŘICHYSTAL 2010; ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015).

V této souvislosti si dovoluji citovat několik závěrů, a to jak teritoriálních, tak kulturních, ze společné studie J. KOVÁRNÍKA a V. PODBORSKÉHO (2006, 5–33), věnované cestám v pravěku a rané době dějinné, které s nastíněnou problematikou souvisejí.

– Počátek vytváření důležitých a ustálených obchodních stezek a cest velmi pravděpodobně souvisí zejména s počátkem zemědělského pravěku. V neolitu totiž dochází k zakládání prvních stálých lidských sídlišť, která potřebovala propojení. Již samo šíření neolitické zemědělské revoluce bylo vázáno na tento jihovýchodní směr (PODBORSKÝ 1993, 71).

– Z horního Pomoraví vedla zřejmě hlavní trasa pronikání neolitických zemědělců po proudu toků labského povodí do východních a středních Čech a odtud do středního Německa (RULF 1997).

– Pravděpodobnost vzájemného propojení sousedních území stezkami nebo jednoduchými cestami dokládají zvláště importy artefaktů nebo surovin příznačných pro jistou kulturní oblast a v neposlední řadě i příbuznost samotného kulturního vývoje. Vedle tradiční spojnice například proti toku Třebůvky ze staroneolitické hornomoravské sídelní komory Uničov – Mohelnice – Zábřeh přes Svitavsko, nebo Moravskou a Českou Třebovou do východních Čech (Vysokomýtsko, Chrudimsko a dále) podél Tiché Orlice (ve směru na Královéhradecko) či údolím Loučné (k ústí do Labe u dnešních Pardubic) musel s největší pravděpodobností existovat ještě další „průtah“ jihozápadní Moravou přes zvlněné terény Českomoravské vrchoviny do Čech (ZÁPOTOCKÝ 2000, 104–105, Abb. 39). Nasvědčuje tomu nápadný posun výšinných sídlišť KNP proti proudu řek směrem k západu. Nevysvětlitelná je absence výšinných sídlišť a sídlišť KNP vůbec v Boskovické brázdě, v místě vyústění trstenické stezky.

4.1.4. Krajinná dominance

Z pohledu krajinné dominance rozlišil Milan Zápotocký dvě skupiny poloh, a sice lokality, které ze svého místa ovládají jen bližší okolí – okruh o průměru řádově několik kilometrů a lokality, jejichž terénní dominance je natolik nápadná, že působí až monumentálním dojmem (ZÁPOTOCKÝ 2002, 481). Většinu moravských výšinných sídlišť KNP bude možné zařadit do jeho první skupiny. Z většiny oceníme jedinečný výhled po okolní krajině, ale jen málo z nich je možné označit jako významný orientační bod, protože splývají se zvlněnou krajinou podhůří Českého masivu, a to jak na střední a severní Moravě, tak u výšinných sídlišť lemujících hluboká koryta řek na Moravě jihozápadní. Výraznější krajinnou dominanci vykazují naproti tomu Hlinsko u Lipníku nad Bečvou, Sv. Martin u Lulče, Velký Kosíř s hradiskem U Varhan, Otaslavice – Obrova noha, lokálně i Olomoucký kopec, Stránská skála v Brně-Slatině, Cvilínský kopec u Krnova ale také Velké Bílovice-Zimarky. Nadmořská výška jejich vrcholových partií se pohybuje zpravidla kolem 350 m, je-li vyšší, jen zcela výjimečně překročí hranici 400 m (Hostim, Krnov-Cvilín). U lokalit vysunutých více k východu do pahorkatin a úvalů nadmořská výška osídlených poloh klesá úměrně se změnou charakteru krajiny (Kobylí 270 m, Olomouc 230 m, Výrovce II 270 m).

Nepřehlédnutelné je řazení výšinných eneolitických sídlišť podél vnější linie Konické a Zábřežské vrchoviny v několika pruzích. Vnitřní linie je ukryta uvnitř hvozdu (Kozlének, Křeba, Terasa nad Hloučelou, Ptenský Dvorek), druhá běží po jeho vnějším okraji (Obrova noha, Čechovsko u Čechovic, Čubernice, Hrad u Bílovic, Rmíz u Laškova, Křeb u Seničky) a třetí tvoří sídliště na vrcholových partiích kopců Prostějovské pahorkatiny (Brodek u Prostějova – Hůrka, Kostelec na Hané – Niva, Senice na Hané – Loucká hora), případně Přemyslovské vrchoviny (Přemyslovice – Nad rybníkem).

4.1.5. Vodní zdroje

Dislokace výšinných eneolitických sídlišť podél vodních toků řeší dostupnost zdrojů vody. Na mnoha z nich se do dnešních dnů dochovaly prameny, a to buď přímo v areálu sídliště (Rmíz u Laškova, Obrova noha u Otaslavic – pramen dnes vyvěrá na východním úbočí ostrožny, ale dosud jsou v terénu patrné stopy, které posouvají jeho původní vyvěrání o mnoho metrů výše), nebo v jeho bezprostřední blízkosti (Hrad u Bílovic, Prostějov-Čechovice – Čechovsko, Slatinky – hradisko U Varhan, Sv. Martin u Lulče, Vyškov-Dědice – Kozí horka, Výrovce).

4.1.6. Fortifikace

Opevněná výšinná sídliště jsou jednou z charakteristik eneolitu. První opevněné areály se v Evropě objevily s budováním trvalých sídlišť prvních zemědělců, kde mají podobu příkopu, někdy doplněného palisádou (BERNHARDT 1990; HÖCKMANN 1990; PODBORSKÝ 1993; BERKOVEC 2004) a jejich charakter v mnoha případech nedovoluje jednoznačně stanovit, zda se jedná skutečně o obrannou linii nebo jen vymezení určité části sídelního areálu. Nicméně souhlasím s názorem S. Vencla, že většinu z nich lze funkcionalisticky vykládat jako materializovanou podobu obav o život, majetek a kulturní identitu, za projev o zachování vlastní existence (VENCL 1983, 2002). Jako doklad oprávněné interpretace těchto neolitických liniových staveb uvádí doložené masakry, které jsou nepřímým důkazem existence masivních skupinových konfliktů a z nich vyplývajícího strachu, respektive potřeby bezpečí (ibidem 2002, 431).

I složitější systémy z pokročilého neolitu jsou většinou kombinací příkopu či příkopů a palisády a mají charakter spíše ohrazení, popřípadě vymezení určitého prostoru, než skutečné pevnostní architektury. Do obecného povědomí vstoupily především kruhové areály – rondely, nejčastěji interpretované jako sociokulturní architektura (PODBORSKÝ 1988b, 2006; KOVÁRNÍK 1997). Přesto jsme v tomto závěrečném úseku mladší doby kamenné svědky budování složitějších konstrukcí, kde již dřevěná palisáda nebyla pouhým plotem, ale stěnou hradby s předsunutým příkopem (Hluboké Mašůvky – PODBORSKÝ 1993, 2006; ČIŽMÁŘ, Z. – ČIŽMÁŘ, M. – LISÁ 2004; Křepice – TICHÝ 1975/76, obr. 1; Topol – VÁVRA 1985). Tyto stavby představovaly obrovský objem lidské práce, který musel být vyvážený motivací, organizací a s tím souvisejícím určitým stupněm společenské diferenciací. Od nich je již jen krůček k michel-sberským a altheimským Grabenwerke a Erdwerke (např. DRIEHAUS 1960; GOJDA et. al. 2002 – zde i další literatura).

V eneolitu se součástí fortifikačních systémů stává hradba složitější konstrukce, budovaná z hlíny, kamene a dřeva (ČIŽMÁŘ 2004). Dřevěných kůlů, tvořících z počátku vertikální stabilizační prvek budované hradby, se postupem doby začíná využívat i v horizontální rovině ke zpevnění tělesa hradby, tedy jako armatury. Zdokonalování těchto konstrukčních prvků umožňovalo budování stále složitějších a dokonalejších fortifikací, které jsou vedle zbraní dokladem standardizace ozbrojeného násilí (VENCL 1998, 29). Přesto zůstal příkop trvalou součástí fortifikačních systémů nejen v eneolitu, ale přes celý pravěk a středověk až do současnosti.

Vraťme se však zpět do pozdní doby kamenné. Na některých sídlištích jsou příkopy tím jediným, co se do dnešních dnů z původního opevnění dochovalo. Na hradisku Čubernice u Ohrozimi byla koncem 90. let minulého století odkryta část mělkého příkopu lichoběžníkovitého profilu (šířka na úrovni podloží 2,2 m, hloubka 0,5 m), přerušeného vstupem (ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ – UNGER 2000, 26). Jeho průběh umožnil stanovit rozlohu ohrazené části sídliště přibližně na 4 hektary. Geofyzikální měření provedené roku 2014 však prokázalo existenci ještě druhého, s prvním paralelně běžícího příkopu. Oba pak byly v pravidelných intervalech přerušeny několika vstupy (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015; obr. 21). Průběh nově detekovaného opevnění umožnil odhadnout plochu hradiska na 6 hektarů. Obdobný charakter mělo geofyzikou zachycené opevnění na výšinném sídlišti Čechovsko v Prostějově-Čechovicích (obr. 22) a na hradisku v poloze Na flecích mezi Stavenicemi a Úsovem (DANIHEL 2014a; 2014b). Na Starých

Obr. 21. Ohrozim, okr. Prostějov, hradiště Čubernice. Výsledek geofyzikálního měření z roku 2014. A. North, Univerzita M. Luthera v Halle, SRN.

Fig. 21. Ohrozim, Prostějov County, Čubernice hillfort. Results of geophysical survey from 2014. A. North, Martin Luther University, Halle, Germany.

Zámčích v Brně-Lišni se příkop nacházel ve zcela nestrategickém místě. Děлил sídliště na dvě přibližně stejné poloviny s doloženým osídlením na obou stranách. Charakter a situování příkopu vyvolává pochybnosti, zda jde o opevnění v pravém slova smyslu či jen o pouhé vymezení určité části osady (ME-DUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1964, 103).

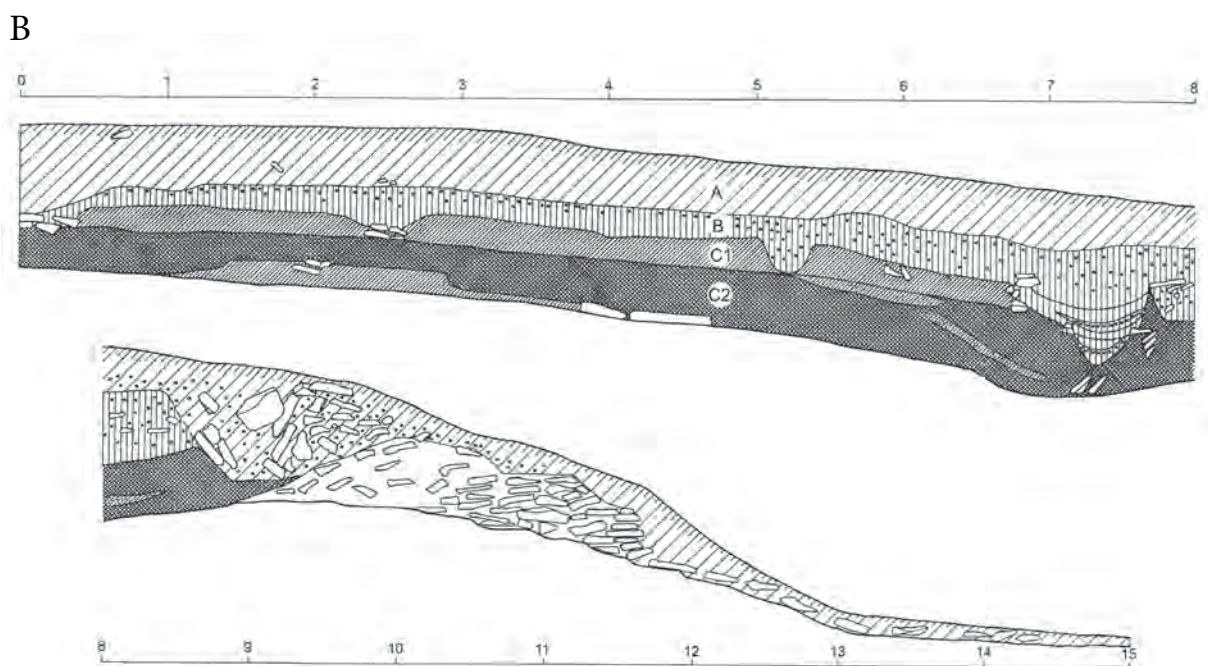
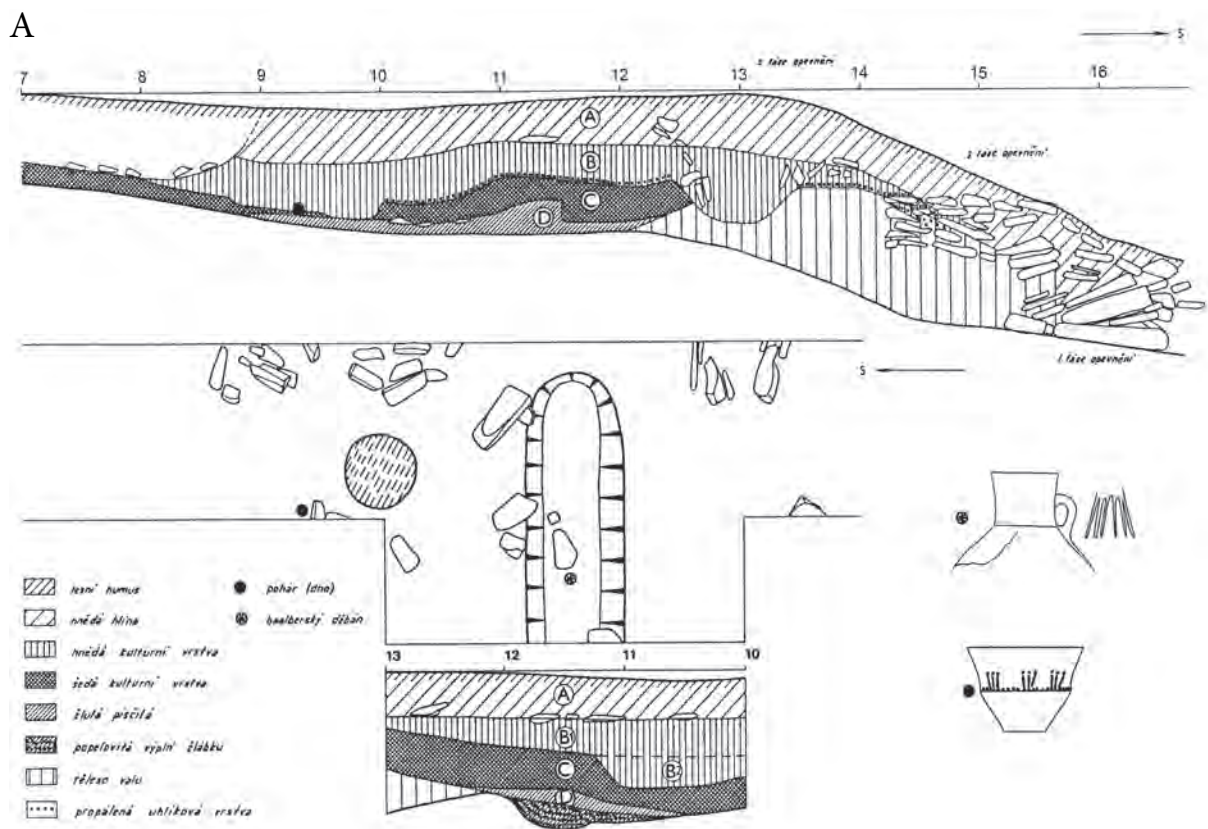
Na některých hradišcích byly odkryty pozůstatky hradby, jejíž součástí byla čelní kamenná zeď (plenta), – zcela nový prvek opevnění. Jejím důležitým stabilizačním prvkem se stala berma – prostor mezi vnitřní stěnou příkopu a čelem hradby, který podstatnou měrou eliminoval působení povětrnostních faktorů. Oba tyto nové konstrukční prvky byly součástí hradby ve třetím pásmu opevnění na severním předhradí **Rmízu u Laškova**, která je prozatím nejstarší svého druhu nejen na našem území, ale v celé střední Evropě. Hradba rozdělila plochu hradiště o rozloze 17,5 ha na dvě části, vnitřní areál sídliště s akropolí o rozloze 9,4 ha a rozsáhlé severní předhradí (ŠMÍD 1995; 2007). Byla zkoumána dvěma řezy. Řez 1/1989 odkryl kamennou čelní plentu, jištěnou z vnitřní strany hlinitokamenitým násypem, na který dosedaly 2 nejstarší eneolitické vrstvy C a D. Svrchní dvě vrstvy – A a B – již překrývaly jak destrukci nejstarší hradby, tak její mladší reparaci. Předsunutý příkop lichoběžníkovitého profilu běžel ve vzdálenosti 1,2 m a byl široký u dna 2 a na úrovni podloží 3 m. Výškový rozdíl mezi jeho dnem a základem hradby

Obr. 22. Prostějov-Čechovice, hradisko Čechovsko. Výsledek geofyzikálního měření z roku 2014. A. North, Univerzita M. Luthera v Halle, SRN.

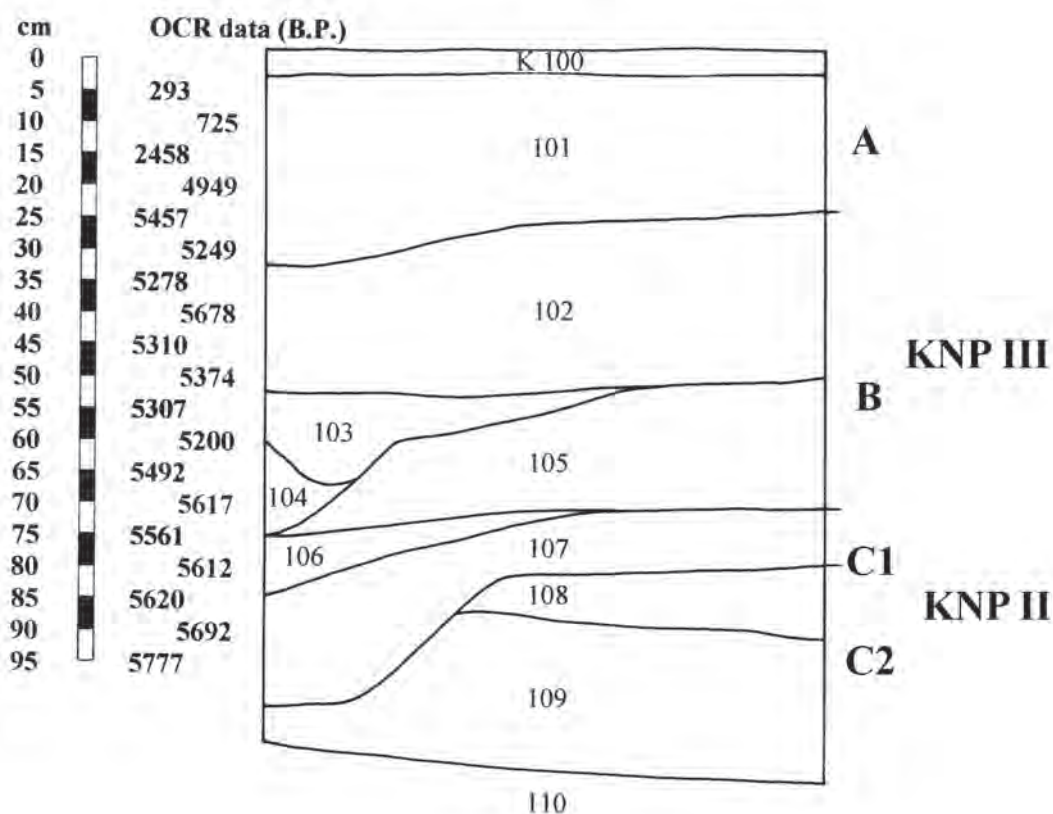
Fig. 22. Prostějov-Čechovice, Čechovsko hillfort. Results of geophysical survey from 2014. A. North, Martin Luther University, Halle, Germany.

činil 1,15 m. Ve vzdálenosti 5 a 9 m od popsaného příkopu se nacházely paralelně běžící kamenné struktury, lemující plytkou prohlubeň. Jde o pozůstatky předsunuté fortifikace, označené J. Poulíkem na plánu z roku 1942 jako linie opevnění III (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 22, obr. 12 A). Charakter provedených výzkumů neumožnil odpovědět na otázku, zda předsunutý druhý příkop třetího pásma opevnění s kamennými strukturami po obou jeho stranách byl součástí nejstarší hradby, nebo vznikl až v pozdější době při reparaci opevnění, které mělo v nejmladší fázi existence podobu palisády.

Obr. 23. Náměšť na Hané, okr. Olomouc, hradisko Rmíz u Laškova. Profily řezů 1/1989 (A) a 3/1990 (B). Výzkum M. Šmíd.

Fig. 23. Náměšť na Hané, Olomouc County, Rmíz near the village of Laškov. Profiles of section 1/1989 (A) and 3/1990 (B).

Obr. 24. Náměšť na Hané, okr. Olomouc, hradisko Rmíz u Laškova. Sonda 2/98 – stratigrafie se sloupcem OCR dat.
 Fig. 24. Náměšť na Hané, Olomouc County, Rmíz hillfort near the village of Laškov. Trench number 2/98 – stratigraphy with column of OCR data.

Řez 3/1990 byl umístěn v prostoru západního nároží třetího valu v místě, kde se stáčí směrem k jihu a navazuje na vnitřní obrannou linii. Také zde byla dominantním útvarem kamenná destrukce hradby, jištěné z vnitřní strany hlinitokamenitým násypem, na který dosedaly všechny čtyři eneolitické vrstvy A, B, C1 a C2 (více v kapitole Stratigrafie). Na vnitřní straně násypu se zřetelně vyrýsoval kameny vyložený palisádový žlab, který vycházel z horní vrstvy A a patřil nejmladší fázi opevnění ve třetím pásmu opevnění. V horní části byl široký 1,2 m, směrem ke dnu se zužoval a končil plochým dnem v hloubce 0,85 m od úrovně dnešního terénu. Z obou stran byl vyložen na hranu stavěnými velkými kameny s mezerou 0,4–0,5 m, což představuje průměr kúlů dřevěné palisády. V řezu 1/1989 byl jeho ekvivalentem žlab zapsuštěný z vrstvy B. Obdobná situace byla odkryta řezem 4/1990 jižní terasou.

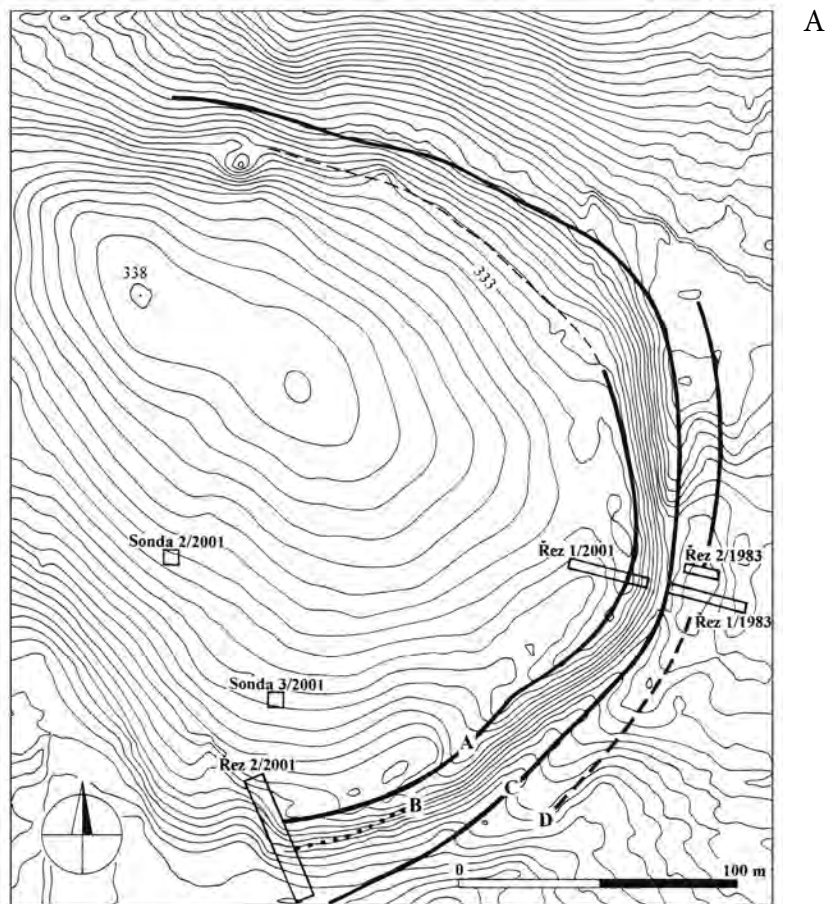
Z celkové konfigurace terénu je velmi pravděpodobné, že od samého počátku existence osady bylo součástí jejího obranného systému první pásmo opevnění, situované podél jižní hrany sedla, které odděluje od severu celkem ploché návrší Rmízu od okolního terénu. Zohledníme-li tuto skutečnost, plocha obehnaná fortifikací (mezi prvním pásmem opevnění a hradbou v místě jižní terasy) obnáší již zmíněných 17,5 ha. Zbytky eneolitické fortifikace jsme odkryli i ve čtvrtém pásmu opevnění, kde kamennou strukturu s dosedající vrstvou obsahující baalberskou keramiku překryla mladší eneolitická souvrství a destrukce halštatské komorové hradby (ŠMÍD 1994b; 1995; 2007). Na počátku středního eneolitu byl obranný systém Rmízu doplněn druhým pásmem opevnění, soudě podle objektu s baalberskou keramikou pod násypem valu. OCR data kladou vztyčení nejstarší hradby k roku 3870 BC, tedy na úroveň starší fáze II. – baalberského stupně KNP. To je minimálně o 70 roků dříve než uznávaná chronologie baalberské skupiny v Německu (BALDIA – FRINK – BOULANGER 2008, 41). Sloupce vzorků z profilů

sond na čtyřech místech Rmízu a z nich získaná OCR data hovoří o osídlení kopce od poloviny 5. tisíciletí př. n. l. – 4526–4127 BC. Další sídelní horizont poskytl hodnoty 4057–3874 BC, což odpovídá datům nejstarších nálevkovitých pohárů a obnova opevnění ve třetím pásmu v podobě palisády datum 3355 BC, což je jenom o 15 let později než předpokládaný konec boleslávské kultury v Arbon Bleiche 3. Nejmladší eneolitická data poskytly vzorky z východní části třetího pásma opevnění (3250–3213 BC) a z nejvyššího bodu Rmízu – 3127 BC.

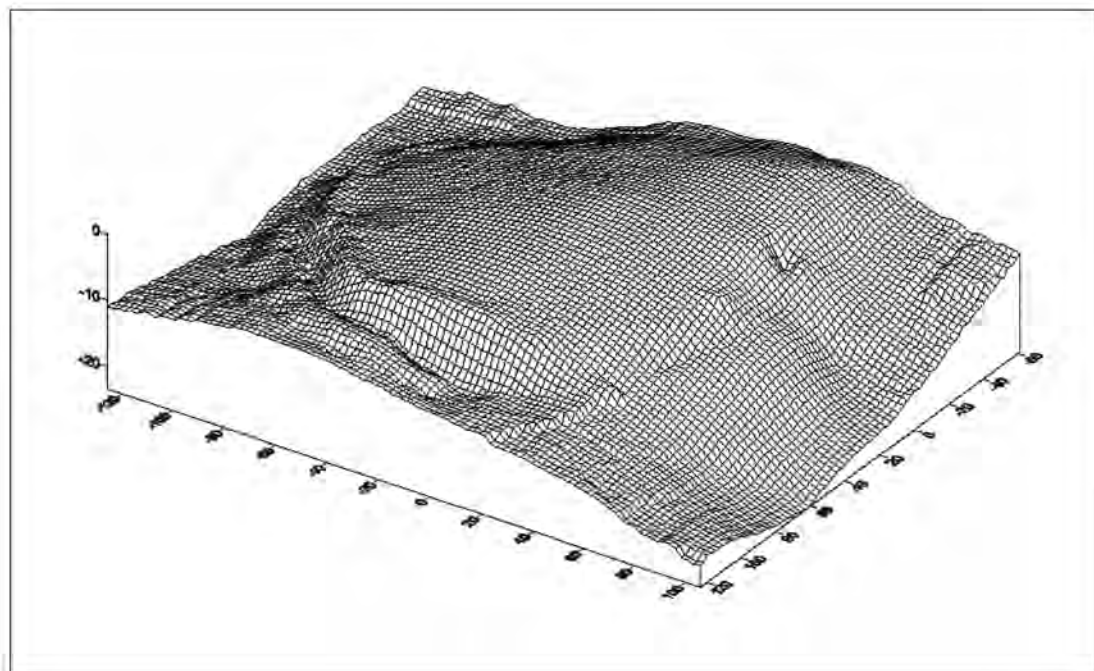
V této souvislosti je naprosto relevantní konstatování, že budovatelé tak technicky vyspělého opevnění museli čerpat ze zkušeností stavitelů fortifikací z dob ještě starších. Výjimečnost tohoto hradiska netkví jen v jeho opevnění. Věvodí celé oblasti a společně se šesti mohylovými pohřebišti v okruhu 5 km a sítí nížinných sídlišť představuje vyznaný mikroregion, který lze pojmut jako model využívání krajiny a prostorové fungování struktur v bezprostředním okolí významného mocenského centra. Je poněkud zarážející, že do této chvíle postrádáme k tomuto hradisku kulturní i urbanistické ekvivalenty. Rozlohou je srovnatelné se soudobým osídlením Olomouckého kopce a širším okolím rotundy sv. Kateřiny ve Znojmě. Do úvahy připadá také Hradisko u Křepic, se třemi liniemi opevnění na severní straně, osídlené již v baalberském stupni KNP. To však není spolehlivě datováno. Rozloha hradiska je podle V. DOHNALA (1988) 5,5 ha, a podle M. SALAŠE (1987) 8 ha. Druhá z uvedených hodnot se blíží ploše ohraničené kamennou hradbou ve třetím valu na Rmízu u Laškova. Keramika starší fáze KNP byla získána také na Hradisku u Kramolína, kde doložené osídlení pokrylo plochu přibližně 1,5 ha. Zbytky opevnění v jižní části návrší souvisejí až s mladší dobou hradištní (KOŠTUŘÍK 1996; 2007; ČIŽMÁŘ 2004, 152).

Hrad u Bílovic je druhým eneolitickým hradiskem střední Moravy, na kterém byla odkryta hradba s čelní kamennou zdí (ŠMÍD 2004, 241–255; 2010a; 2010b). V terénu velmi zřetelně patrné pozůstatky někdejšího opevnění jsou situovány na jihovýchodní straně ostrožny, tedy proti sedlu, jež odděluje oblé temeno Hradu od šíje směřující k nejvyššímu bodu návrší, a ohraničují plochu 1,35 ha. Tvoří je dva příkopy a mohutný val, plynule navazující na zadní stěnu vnitřního příkopu. Vnitřní val se dochoval v délce 200 m a jeho ukončení na SV nároží lze vysvětlit tím, že jako fortifikace nebyla v plánovaném rozsahu dokončena. Proto ho považuji za nejmladší fázi zjištěného opevnění. Stejně tak nebyl dokončen vnější příkop, přerušovaný v nejvyšší položené části předhradí vstupem. Od přerušování směrem k JZ ztrácí charakter žlabu a rozpadá se do linie kotlovitých jam, k jejichž propojení už nedošlo. V místě výzkumu (řez 2/1983) byl 6,5 m široký a jeho oblé dno se nacházelo 2,3 m pod úrovní terénu. Vnitřní příkop lichoběžníkovitého profilu je na úrovni podloží široký 5,4 m a u dna 1,8 m. Vnitřní hrana převyšuje úroveň dna o 2,1 m, vnější pouze o 0,9 m. Čelo hradby tvořila kamenná plenta z nasucho kladených kamenů, na úrovni podloží široká 0,5 m, nad původním terénem jen v podobě úzké lícované zídky, mírně nakloněné dovnitř sídliště; vůči podloží nad základem svírala úhel 80°. Čelo hradby jistily svislé kůly, ukotvené v podložní skále. Hloubka zkoumaných jamek se blížila jednomu metru. Čelo hradby stabilizoval z vnitřní strany násyp se třemi patrnými fázemi vršení, přičemž patu každé vroubily kamenné struktury. První násyp podepíral zeď do výšky 0,3 m, druhý do výšky 0,8 m a třetí se přiblížil hranici 3 m. Kamenná zídka se v místě řezu 2/2001 dochovala do výšky 1,5 m. Mezi čelem hradby a vnitřní hranou předsunutého příkopu se nacházela uměle vytvořená lavice, široká 1,1–1,2 m. Její vnitřní hrana byla od čela hradby vzdálena 3,2 m a od příkopu 2,5 m. Z vnější strany ji lemoval lichoběžníkovitý žlab, při okraji široký 0,9 m, u dna 0,5 m a hluboký 0,5 m. Výplň lavice se žlabem a sled uloženin nad nimi naznačují ukládání sedimentů až po zániku hradby s čelní kamennou zdí, což působí dojem současnosti. Ovšem umístění takto pojatých dvou pásem opevnění je v rozporu s jakoukoliv obrannou strategií. Situaci lze interpretovat tak, že vnitřní hradba byla budována při zachování staršího dřevěného opevnění, které měla nahradit. V úseku nově vztyčené hradby byla předsunutá palisáda postupně likvidována. K dokončení mladšího opevnění však z nějakého důvodu nedošlo. Končí zhruba uprostřed SV obvodu sídliště výrazným terénním zlomem a ukončením v protisměru budovaného vnějšího příkopu. Jeho plánovaný průběh směrem k JZ

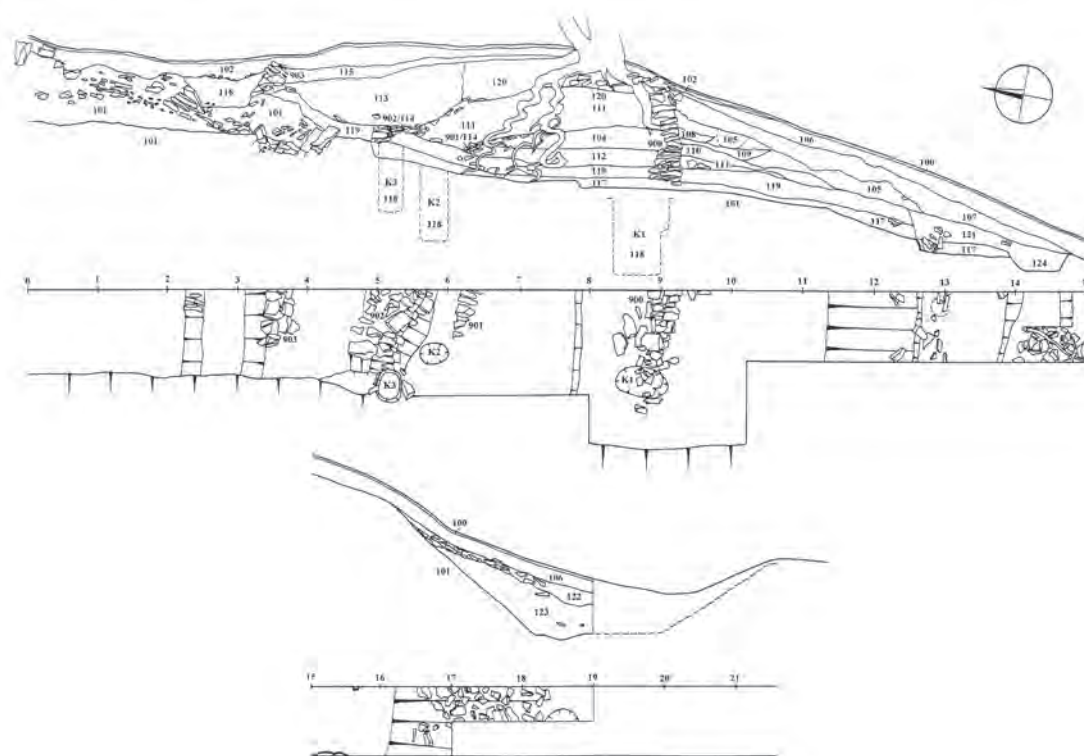
A

B

Obr. 25. Bílovice-Lutotín, okr. Prostějov, hradisko Hrad u Bílovic. A – plán průběhu opevnění vyhotovený Američany roku 2001; B – síťový plán hradiska.

Fig. 25. Bílovice-Lutotín, Prostějov County, Hrad u Bílovic hillfort. A – plan of fortification made by American researchers in 2001; B – network plan of the hillfort.

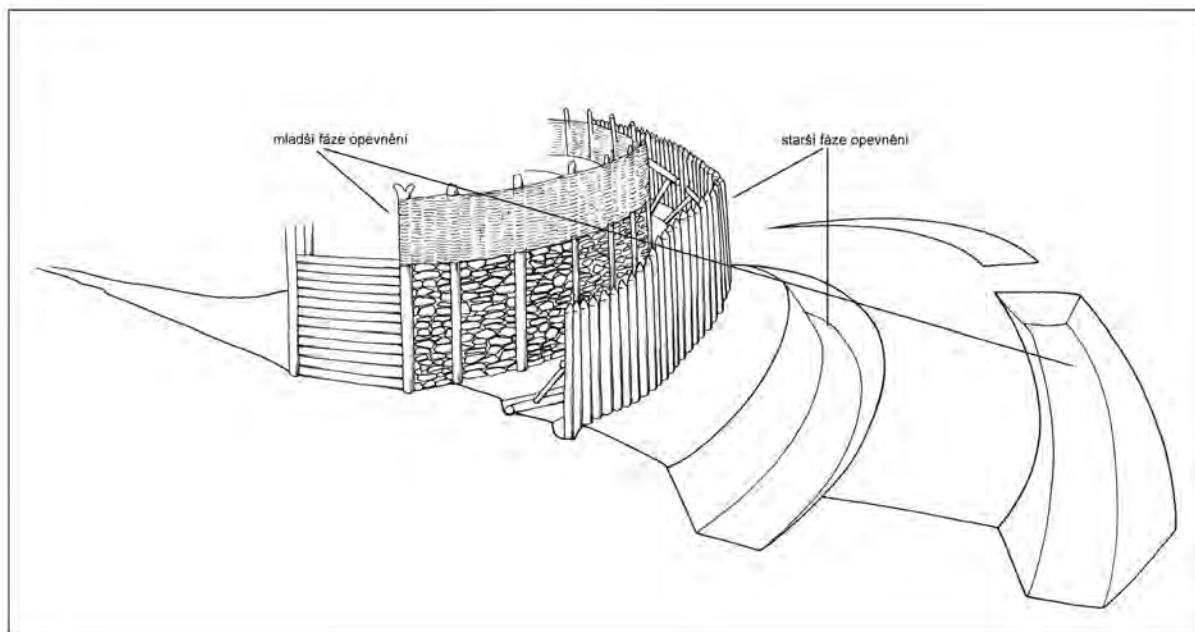

Obr. 26. Bílovice-Lutotín, okr. Prostějov, hradisko Hrad u Bílovic. Řez opevněním 2/2001.
 Fig. 26. Bílovice-Lutotín, Prostějov County, Hrad u Bílovic hillfort. Cross-section of fortification 2/2001.

je dodnes patrný z nepropojených kotlovitých jam (ŠMÍD 2010a, 19–25). Vnitřní příkop ztrácí nad SV úbočím kopce, zhruba v místě, kde končí vnitřní hradba, na výraznosti a k SZ pokračuje již v podobě mělkého žlabu s předprsí, splývající s okolním terénem na příkrém severním svahu ostrožny. Příkopek je z vnitřní strany lemován paralelně běžícím terasovitým útvarem s dosud místy patrnou hranou. Pravděpodobně se jedná o dosud viditelné stopy staršího lehčího opevnění. Bez výzkumu však nelze říci, zda souvisí s lavicí a žlabem zachycenými řezem 2/2001. Konstrukci čelní zdi datuje sloupec OCR dat k roku 3536 BC (BALDIA – FRINK– BOULANGER 2008, 41).

Porovnáme-li datování nejstarší hradby ze Rmízu s daty souvisejícími s budováním obranného systému na Hradu u Bílovic, musíme konstatovat, že zdejší hradba s čelní kamennou zdí je zhruba o 300 let mladší. Její pozůstatky jsou při srovnání s Rmízem mohutnější, nelze však bez rozsáhlejšího výzkumu obou fortifikací říci, zda to bylo v případě Hradu způsobeno použitím vyspělejší technologie, nebo jen příznivějšími úložními faktory. Bohužel, k opevnění popsáného charakteru nemáme na Moravě, ale ani jinde ve střední Evropě mnoho analogií.

Na Moravě byl nejrozsáhlejší odkryv eneolitické hradby proveden na výšinném opevněném sídlišti ve **Hlinsku u Lipníku nad Bečvou**, po řadu let zkoumaném J. Pavelčíkem z AÚ ČSAV v Brně. Starší z fortifikací obepínala ze všech stran sídelní plató o rozloze 2,5 hektaru. Vztyčena byla kolem roku 3700 BC a pozůstávala z palisády a předsazeného příkopu a sledovala hranu sídelní plošiny. V prostoru přístupového sedla se proti sobě jdoucí konce palisády v úseku 5 m míjely ve vzdálenosti 1,42 m a vytvořily prostor pro koridorovou bránu. Kolem roku 3550 BC přistoupili osadníci k budování nového opevnění. Hradba datovaná do poloviny 4. tisíciletí př. n. l, tedy přibližně do stejné doby jako hradba s čelní kamennou zdí Hradu u Bílovic, se tyčila do výšky cca 5 m a byla zbudována na jihovýchodní straně pseudoostrožny. Technologie její výstavby spočívala v tom, že 4 m pod hranou plošiny, na uměle vytvořené lavici, byly po nezbytných úpravách zvedány dvě zdi z nasucho kladených kamenů (vnější a vnitřní) a spojo-

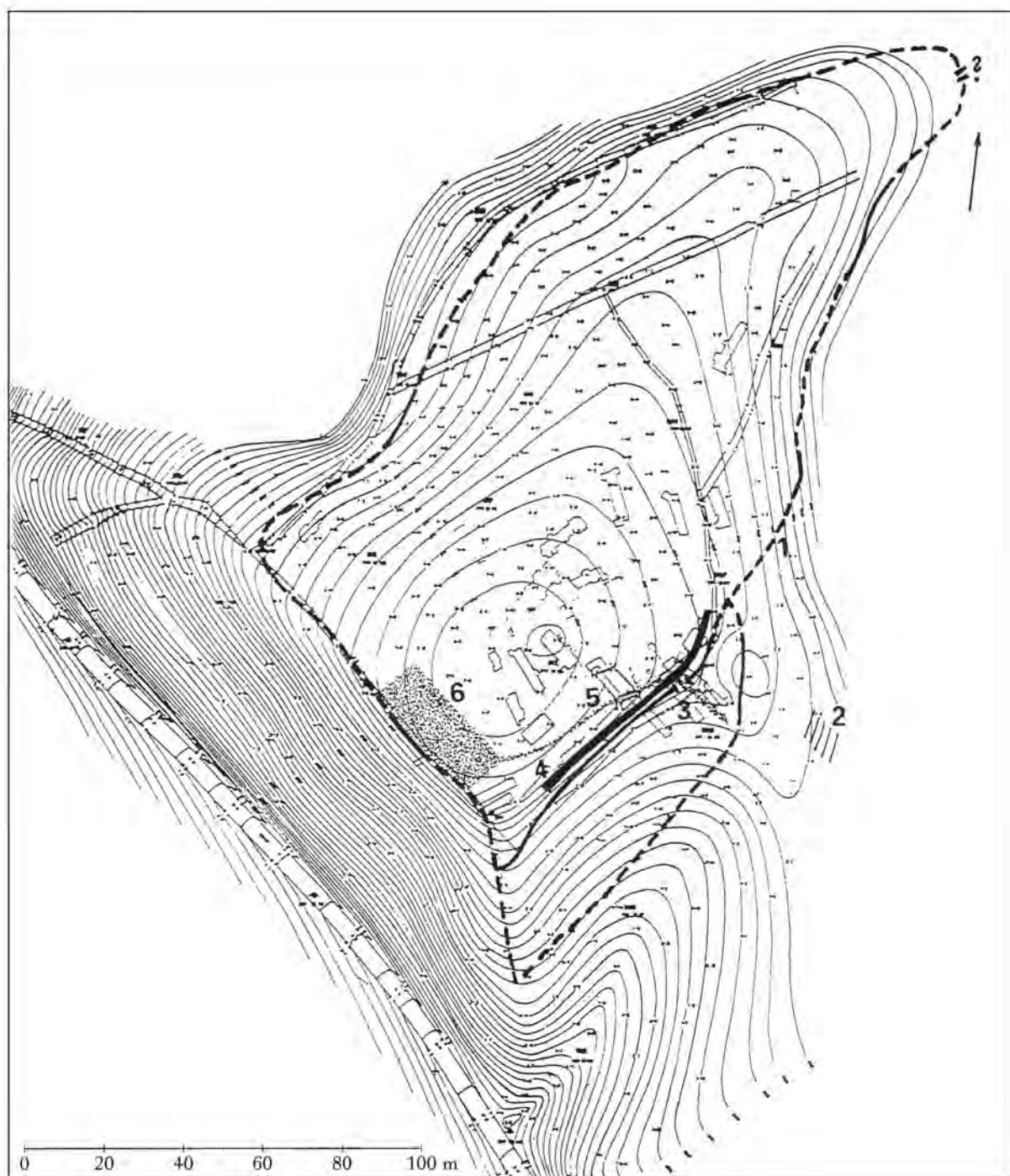

Obr. 27. Bílovice-Lutotín, okr. Prostějov, hradisko Hrad u Bílovic. Rekonstrukce opevnění (P. KOS – M. ŠMÍD).
 Fig. 27. Bílovice-Lutotín, Prostějov County, Hrad u Bílovic hillfort. Reconstruction of fortification (P. KOS – M. ŠMÍD).

vaných zvlhčenou dusanou hlinou. Hradba opřená o zadní stěnu terasy byla doplněna předsunutým příkopem. Na JZ straně osady, kde terén klesá do hlubokého kaňonu, měla hradba podobu dvou palisád s meziprostorem vyplněným dusanou hlinou. Před vnitřním obranným pásmem bylo na jihovýchodní straně předsunuto druhé obranné pásmo, jehož výzkum nebyl dokončen. Bylo však stejného rázu jako opevnění nad kaňonem (PAVELČÍK 1995b; 2001, 9–17). Teprve při rozšíření těžebního areálu vyšlo najevo, že poměrně rozsáhlé předhradí se nacházelo jihovýchodně až východně od zkoumané polohy. Bylo však zničeno při odstraňování nadložní vrstvy (ŠEBELA a kol. 2007). Jiřím Pavelčíkem zkoumaná plošina byla pouze akropolí rozsáhlého výšinného sídliště.

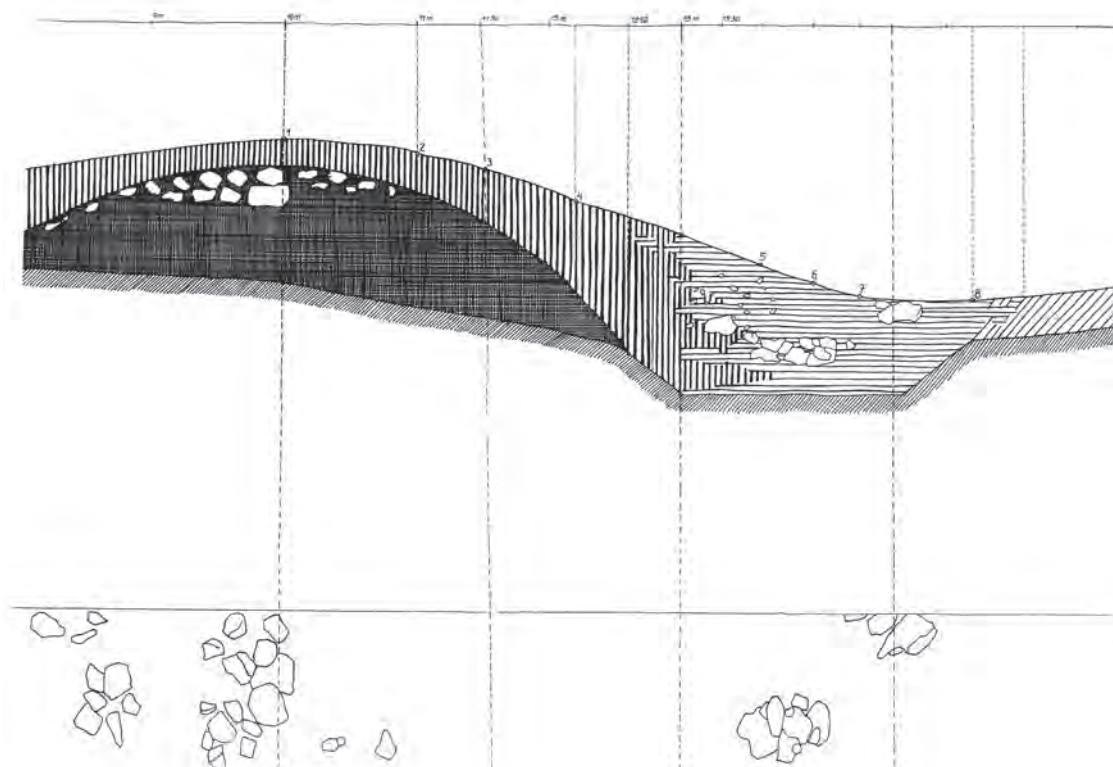
Kamenné struktury nejasného určení byly odkryty i při výzkumu valů na hradisku **Hlásnica u Jezer**, obec Pozoříce-Jezera, okr. Brno-venkov. Josef Poulík, který výzkum v roce 1943 prováděl, situaci interpretoval tak, že hradbu tvořila palisáda, jejíž fošny byly zapěchovány hlinitým násypem a jištěny z vnitřní strany zdi z nasucho kladených kamenů. Předpokládal, že zadní líc hradby tvořila stejná palisáda, situovaná na vnitřním úpatí valu. Z jeho zprávy dále vyplynulo, že byl výzkumem zachycen i vstup na hradisko. Lemovaly ho 20 m dlouhé zdi, široké 2,3 m, vzdálené od sebe 2,7 m. Zmínka je i o dvou zdech, zesilujících vstupní prostor (POULÍK 1943). Kresebná dokumentace tohoto konkrétního úseku výzkumu se nedochovala a je proto obtížné strukturu interpretovat na základě verbálního popisu, zvláště když víme, že hradisko bylo osídleno také kulturami pozdní doby bronzové a halštatské (ŠMÍD 2001). Vstupy (brány) v podobě chodby známe sice už ze starého eneolitu, např. z Cimburku u Kutné Hory (ZÁPOTOCKÝ 2000), ale v tomto konkrétním případě nelze vyloučit, že odkrytý vstupní koridor je pozůstatkem mladší kleštové brány.

Dalším hradiskem z pozdní doby kamenné s doloženou kamennou architekturou je **Starý Zámek u Jevišovic**. Při odkopávání vrstev pod jihovýchodní částí severovýchodního valu odkryl J. Palliardi část zdi, překryté vrstvou B (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1972, 15). Ve zprávě se hovoří o výklenku na její vnitřní straně, nic však o rozměrech. Na základě keramiky nalezené v hlíně mezi kameny, jež patřily výhradně vrstvě C, Palliardi usoudil, že zeď souvisí právě s touto vrstvou (... „že tudíž zmíněné kamenné zdivo pochází z doby neolithického osídlení „Starého Zámku“ (PALLIARDI rukopis, str. 10).

Obr. 28. Hlinsko u Lipníku nad Bečvou, vnitřní organizace sídliště. 1 palisáda; 2 přístupové sedlo; 3 vstupní brána; 4 kamenná hradba; 5 štětovaná cesta; 6 „náves“. Plná čára výzkumem ověřený průběh opevnění, čerchovaná čára geofyzikálně sledovaný a předpokládaný průběh opevnění; ? - boční vstup do areálu výšinné osady předpokládaný J. Pavelčíkem (podle ŠEBELA a kol. 2007).

Fig. 28. Hlinsko near the town of Lipník nad Bečvou, internal organisation of the settlement. 1 palisade; 2 access pass; 3 entrance gate; 4 stone fortification; 5 gravel road; 6 "square". Solid line indicates the location of the fortification supported by research evidence; dotted line indicates results of geophysical research and the anticipated routing of the fortification; ? - side entrance into the hilltop settlement as proposed by J. Pavelčík (according to ŠEBELA et al. 2007).

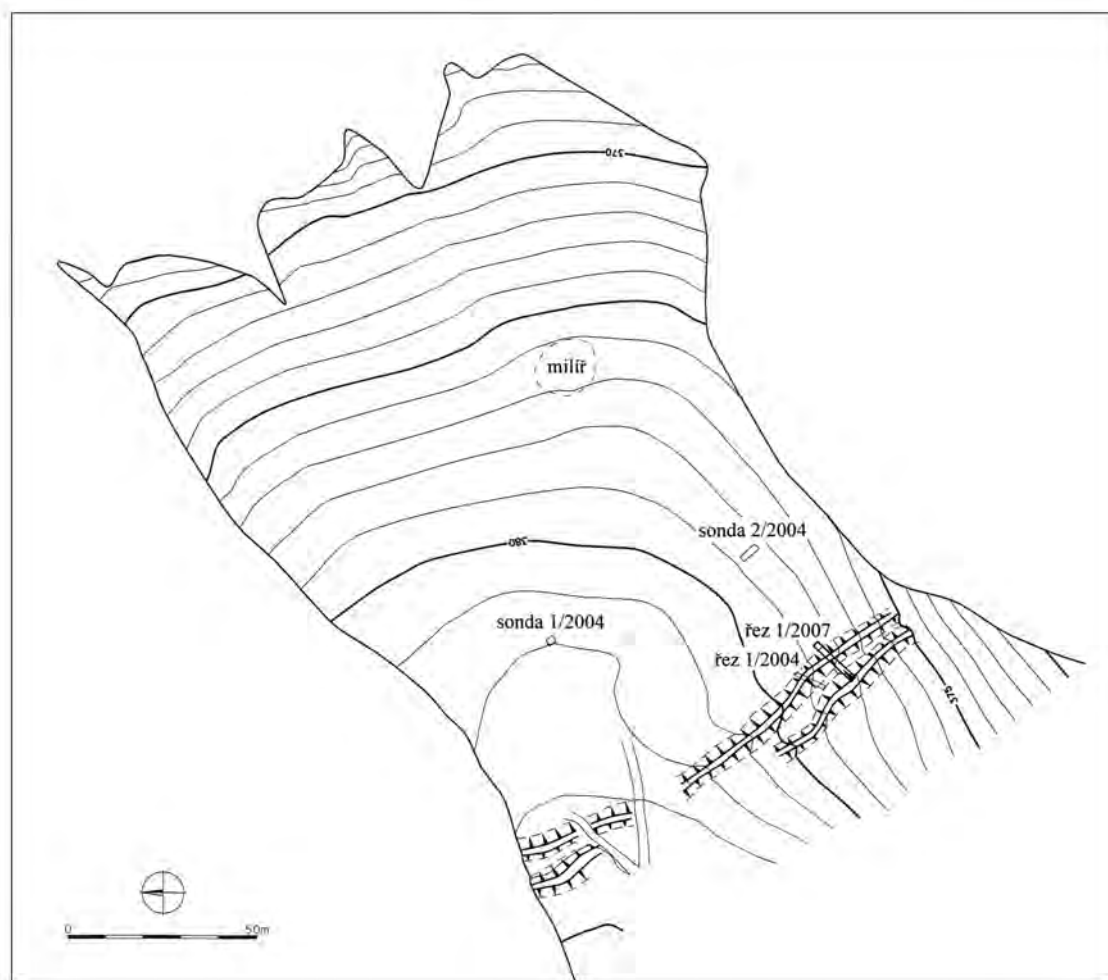

Obr. 29. Pozořice-Jezera, okr. Brno-Venkov, hradisko Hlásnica. Řez opevněním zdokumentovaný J. Poulíkem při výzkumu roku 1943.

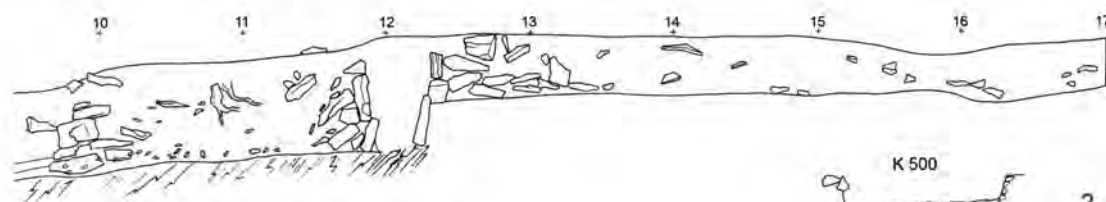
Fig. 29. Pozořice-Jezera, Brno-venkov County, Hlásnica hillfort. Cross-section of fortification documented by J. Poulík during research project in 1943.

Zbytky konstrukčně zajímavé hradby byly odkryty na hradisku **Nad Prádly, na katastru Stínavy**, okr. Prostějov (dříve Terasa nad Hloučelou – ŠMÍD – MALEČKOVI, M. a R. 2007). Dominantním útvarem zdejší fortifikace byla hradba zbudovaná ze dřeva, hlíny a kamene. Před jejím vztyčením bylo navětralé skalnaté podloží sníženo o 0,3 m, čímž vznikla plochá lavice se zvýšeným stupněm na vnitřní straně. O ten se opírala vnitřní stěna hradby v podobě palisády, fixované na hranu stavěnými kameny v paralelně běžícím žlabu. Ve vzdálenosti 2,6 m od zadního čela lavice se dochovala zídka ze tří vrstev na sucho kladených kamenů, pozůstatek čelní kamenné zdi, destruované podél vnější hrany opevnění. Příkop nebyl zjišťovací sondou zachycen (ŠMÍD 2013d, 321; obr. 30).

Stavenice/Úsov, hradisko v poloze Na flecích. Hradisko z počátku středního eneolitu bylo objeveno roku 2012 na hranici katastrů obcí Stavenice a Úsov, okr. Šumperk. Výšinnou polohu charakteru ostrožny chránil mohutný systém opevnění, který ohraničil oválnou plochu o rozloze 3,5 ha a v délce 650 m. Na základě provedeného výzkumu (letecké snímkování, geofyzikální měření, záchranný archeologický výzkum) byly rozpoznány dva valy doplněné palisádami. Vnitřní a nejjednodušší část obranného systému tvořila dvojice palisád, běžících paralelně po vrstevnici v rozestupu 1,5 m. O 10 m níže se zvedá 1,8 m vysoké těleso vnitřního valu, jehož základna má šířku 8 m. Koruna byla opatřena 1 m širokým, kameny dlážděným chodníkem, lemovaným z vnější strany palisádovým žlabem. O několik metrů níže běží vnější val se základnou širokou 10 m. Letecké snímky i geofyzikální měření prostoru přístupové šíje prokázaly přerušení linií obranného systému vstupy v pravidelných intervalech (DAŇHEL 2014b). Obdobně koncipovaná pásma opevnění s více a pravidelně rozmístěnými vstupy prokázala geofyzikální měření na hradiscích Čubernice u Ohrozimi a Čechovsko u Čechovic, s největší intenzitou osídlení rovněž v prvních fázích středního eneolitu (obr. 21 a 22).

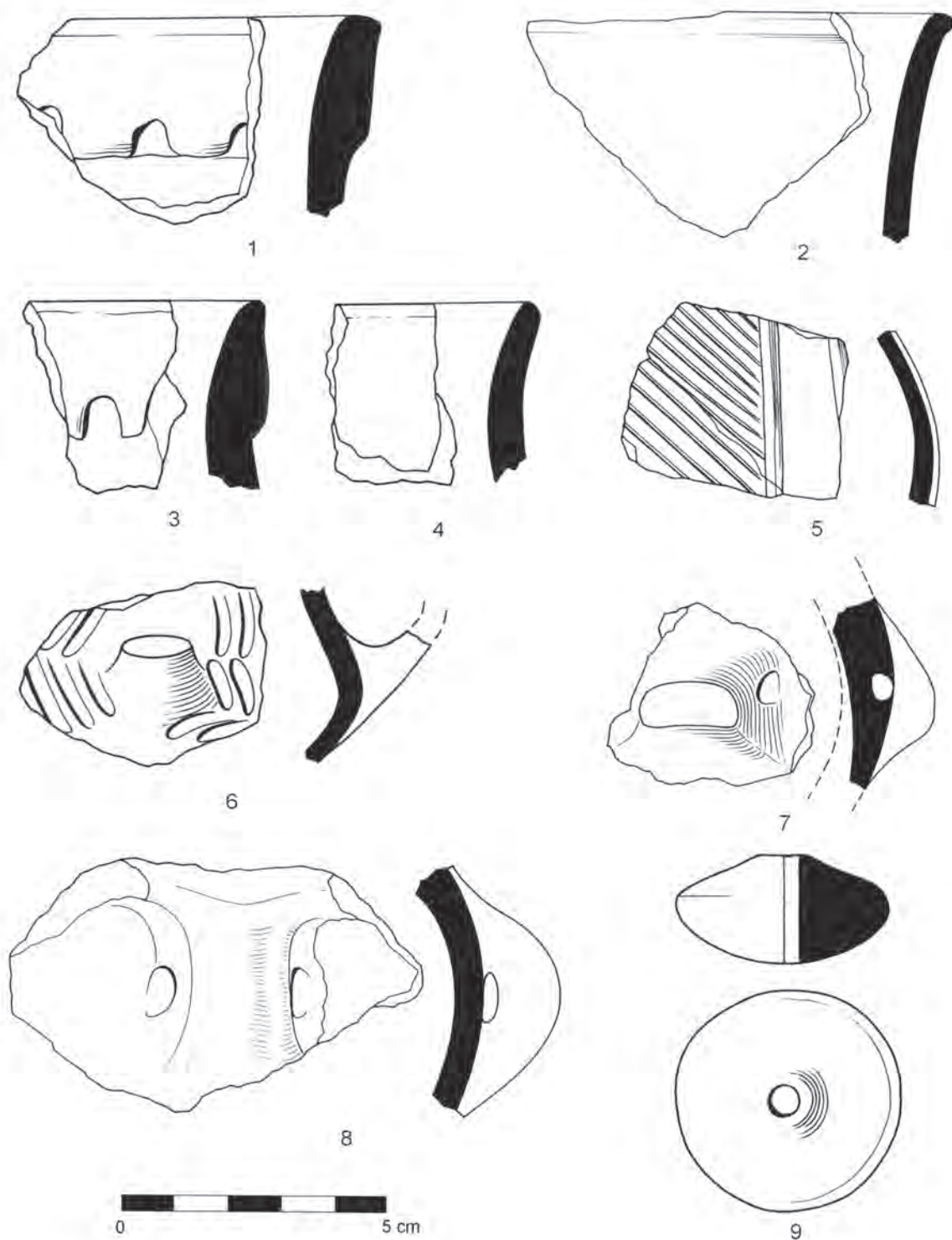
1

2

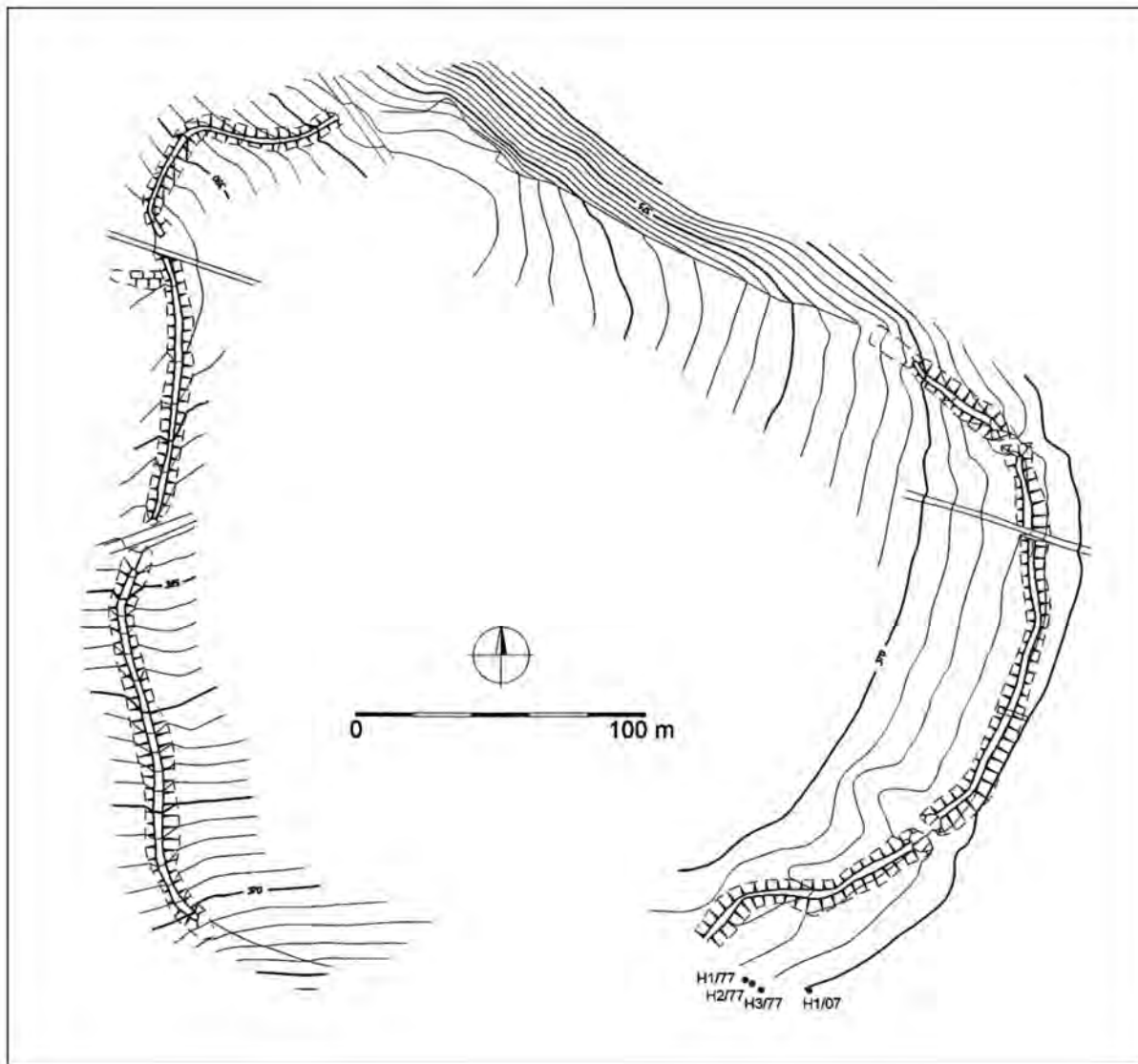
Obr. 30. Březina, okr. Vyškov (dříve Stínava, okr. Prostějov), hradisko v poloze Nad Prádlý. 1. Geodetický plán lokality zhotovený D. Vitulovou, ÚAPP Brno, v.v.i. 2. Řez opevněním 1/2007 (východní část řezu). Výzkum M. Šmíd 2007.

Fig. 30. Březina, Vyškov County (formerly Stínava, Prostějov County), hillfort at a site locally known as Nad Prádlý. 1. Geodetic map by D. Vitulová, ÚAPP Brno, v.v.i. 2. Cross-section of fortification 1/2007 (eastern part). Research by M. Šmíd 2007.

Obr. 31. Březina, okr. Vyškov (dříve Stínava, okr. Prostějov), hradisko v poloze Nad Prádly. Výběr materiálu z objektu 500/2007.

Fig. 31. Březina, Vyškov County (formerly Stínava, Prostějov County), hillfort at a site locally known as Nad Prádly. Selected contents of feature number 500/2007.

Obr. 32. Slatinky, okr. Prostějov, hradisko v poloze U Varhan. Geodetický plán areálu od D. Vitulové, ÚAPP Brno, v.v.i.

Fig. 32. Slatinky, Prostějov County, hillfort at a site locally known as U Varhan. Geodetic map by D. Vitulová, ÚAPP Brno, v.v.i.

Poněkud odlišnou podobu mělo ohrazení na **hradisku U Varhan na Kosíři u Slatinek**, tvořené pouze valem. Při jeho výzkumu v roce 1985 byly v tělese násypu rozlišeny dvě vrstvy, z nichž tu horní pokrývala souvislá vrstva kamenů o síle max. 0,4–0,5 m. Výzkumem nebyly zjištěny žádné konstrukční prvky hradby ani příkop, a to i přesto, že řez končil 10 m před valem (PRUDKÁ 1987, 24; ŠMÍD 2012).

4.1.7. Brány a vstupní koridory

Neodmyslitelnou součástí opevnění byly vstupy. Vzhledem k promyšlenému systému opevnění některých eneolitických sídlišť lze předpokládat, že jeho součástí byly i odpovídající vstupní koridory – brány. Jejich konstrukce, zcela nepochybně dřevěná, korunovala vlastní opevnění, ale informací o jejich podobě máme pramálo. Zcela nepochybně šlo o složitější dřevěné konstrukce. Na Rmízu u Laškova považoval V. Houdek za původní bránu průlom v opevnění, který protnul val ve vzdálenosti osmdesát metrů od jeho západního konce (HOUDEK 1884, 49–56). Dnes je možné celkem spolehlivě uvažovat o jeho novodobém původu. Jako možné řešení problému se nabízí nápadná sníženina, vedoucí ze Stančovského

žlebu napříč vrstevnicemi od SV vzhůru svažem, ústící mezi 2. a 3. pásmem opevnění, kde její obrysy splývají s okolním terénem. Prodloužení její osy však směřuje k přerušení, a to jak příkopu, tak valu, ve třetím pásmu opevnění. Nachází se uprostřed fortifikace a je dosti pravděpodobné, že právě v těchto místech byla brána čelního typu. K předpokládané bráně směřuje k severu vybíhající ohyb vnitřního valu. Výzkum J. Poulíka na Hlásnici v Pozořicích-Jezerech, okr. Brno-venkov, přinesl informace o vstupu do opevněného areálu. Lemovaly ho dvě 20 m dlouhé zdi široké 2,3 m, vzdálené od sebe 2,7 m (POULÍK 1943). Dokumentace se bohužel nedochovala. O rekonstrukci brány se pokusil J. PAVELČÍK (2001a), ale vzhledem k dochovaným informacím o terénní situaci a s ohledem na doložené osídlení polohy z období halštatu, je nutné k těmto závěrům přistupovat rezervovaně. Pokud by se eneolitické stáří popsané brány potvrdilo, šlo by zřejmě o bránu ulicového typu, o jejíž existenci uvažuje M. Zápotocký na Cimburku u Kutné Hory. Tam byla ca 3 m široká dřevěná brána situována do proluky o šířce 5,7 až 6,5 m mezi příkopem (ZÁPOTOCKÝ 2000). Na výšinném sídlišti ve Hlinsku u Lipníku nad Bečvou odkryl J. Pavelčík přerušení fortifikace v prostoru přístupového sedla, které interpretuje jako koridorovou bránu. Ve starším opevnění ji tvořily dva paralelně běžící konce palisády. Vzniklá chodba byla 5–5,6 m dlouhá a 1,42 m široká. Šířka proluky v mladším opevnění činila 4 m a přerušení příkopu 5,6 m. Specifická úprava terénu a konstrukční prvky brány nalezeny nebyly (PAVELČÍK 2001b). Při výzkumu Hradu u Bílovic byl řez opevněním umístěn v blízkosti úvozové cesty, kterou lze považovat zároveň i za původní přístupovou komunikaci z období eneolitu. Kúlové jamky v linii kolmé k průběhu destrukce hradby lze, mimo jiné, interpretovat jako součást brány, pro jejíž přítomnost právě v těchto místech hovoří vedle morfologie terénu i nezvyklé množství archeologického materiálu ve výplni příkopu. Ten v jiných zkoumaných úsecích zcela chyběl. Ukazuje se, že jde o jev obecnějšího charakteru, vysvětlovaný právě přítomností komunikace. V tomto konkrétním případě by vedla i kolem smetiště (ŠMÍD 2004; 2010a; 2010b).

Vstupy v podobě přerušení příkopu bez dalších zjevných konstrukčních prvků, doložené hned z několika výšinných sídlišť, vykazují přibližně stejné hodnoty jako brány výstavnějších fortifikací. Na Starých Zámčích v Brně-Líšni bylo přerušení vymezení příkopu široké 3,4 m a na Čubernici u Ohrozimi 3,5 m. Plytké příkopy samy o sobě nepředstavovaly žádnou náročnější překážku, tím spíše lze existenci hradby předpokládat. V nedávné době objevené a geofyzikálně i plošně zkoumané eneolitické výšinné sídliště ve Stavenicích-Úsově na Mohelnicku bylo obeháno několika paralelně běžícími příkopy a dvěma hradbami, které se dochovaly v podobě valu v zalesněné části areálu. Geofyzikální průzkum nezalesněné části areálu prokázal vedle hustého osídlení vícenásobné přerušení příkopů vstupy, a to v pravidelných intervalech (DANIHEL 2014a; 2014b). Nálezy kladou opevnění do třetího stupně KNP. Podobné vícenásobné přerušení příkopů je doloženo i z Čubernice u Ohrozimi a Čechovska u Čehovic (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 152–154). Vzdáleně připomíná četná přerušení ohrazení michelsberských „erdwerků“ a pravděpodobně souvisí s jinou, než dnes běžně chápanou strategií obrany.

Vlastní interpretaci vícenásobného přerušení pásem opevnění předložil S. VENCL (2002), který v nich spatřuje vědomou snahu při rychlém zaujímání chráněného prostoru v případě hrozícího nebezpečí, a to jak lidí, tak i dobytka. Vstupy pak bylo možné následně ucpat dobře hájitelnými mobilními překážkami.

4.1.8. Stratigrafie

Starý Zámek u Jevišovic

Již v úvodu jsem poukázal na zcela mimořádné výsledky badatelských aktivit Jaroslava Palliardiho, završených stanovením relativně chronologického systému moravského neolitu a eneolitu (PALLIARDI 1914; nedatovaný rukopis uložený v MZM pod inv. č. Pe 687/I, II). Ten je v zásadě dodnes platný a zcela pochopitelně zaujal pozornost široké obce badatelů. Stratigrafie eneolitických vrstev na Starém Zámku u Jevišovic byla syntézou schematizovanou z mnoha profilů uloženin v různých

částech sídliště (obr. 33). Reflektuje eneolitické osídlení polohy do tří až čtyř kulturních horizontů v chronologickém sledu, seshora označených písmeny B – D. Vrstva A představovala destrukci středověkého hradu. Nebude od věci seznámit se závěry Jaroslava Palliardiho podrobněji.

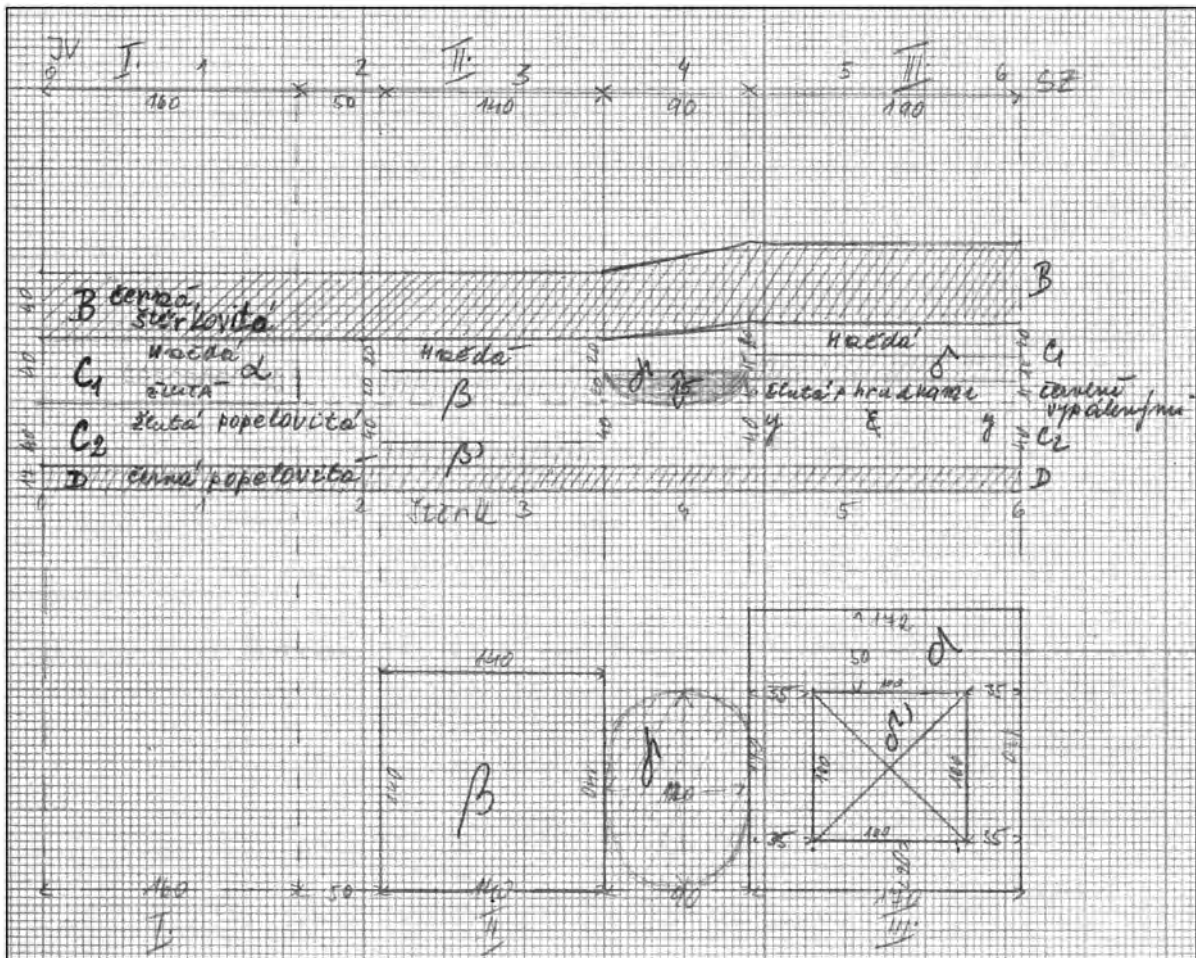
Popis vrstev pod vnitřním valem obsahuje následující informace: „Na rulovém štěrku, který tvoří podklad, byla 15–17 cm, na některých místech až 20 cm silná velmi tmavá vrstva D, promísená uhlíky a nečetnými zlomky nádob „předhistorických“, (podle autora záznamu vznikla vypálením vegetace prvními osadníky) a byla zjištěna všude tam, kde se původní kulturní vrstvy zachovaly. Z vrstvy pochází jen velmi málo zlomků keramiky, a sice z „hrubých hrnců s okraji ozdobenými věnci klínovitých důlků, otisků nehtů a plastickými ozdobami, připomínajícími románskou ozdobu obloučkovou. Kromě těchto vyskytovaly se v této vrstvě drobné střepy z leskle černých nádob, jednotlivé čočkovité leskle černé přesleny a jednotlivé do hrotu přibroušené zvířecí kosti. Obsah vrstvy D značí kulturu, s níž první osadníci na místo přišli, poněvadž však vrstva tato je příliš nepatrná a náleží v ní poskrovnu a poněvadž stejné věci nalezeny byly i ve spodní části následující vrstvy (C2) nelze obsah obou těchto vrstev dělit“ (ibidem, 6).

„Na vrstvičce D spočívala žlutavá popelem promísená hlinitá vrstva C, v níž v různých výškách, někdy i nad sebou nalézaly se velké kusy rovné a do červena vypálené hliněné podložky pak vrstvy černého a čistého bělavého popele. V ní bylo mnoho keramiky, četné hliněné přesleny, válcovitá hliněná závaží, kamenné nástroje, nástroje z kosti a parohu a četné kosti zvířecí. Nejmohutnější byla tato vrstva v jihovýchodním cípu 155 cm, ubývalo jí však na dyl směrem severozápadním. Na různých místech měřena vykazovala následující výšky: 20, 30, 50, 56, 60, ... 140, 150 cm. Na některých místech byla její hořejší část tmavě do hněda anebo popelava zbarvena a to do hloubky 20, 30, 45, 50 cm měřeno od jejího povrchu. Nehledě na toto zbarvení bylo všude pozorováno, že přibližně v hořejší třetině vrstvy C, kterou na rozdíl od spodní její části označuji jako C1, vyskytovaly se keramické typy jako keramika s hluboce vypíchanými bílou hmotou vyplněnými ozdobami, keramika mělce kanelovaná, kterých ve spodní části vrstvy C vůbec nebylo pak četné plastickými ponejvíce sekanými proužky ozdobené střepiny, jakých vespod bývalo poskrovnu a které se mimo to od oněch ze spodní části vrstvy C vzhledem svým patrně liší. Ač tam, kde vrstva C od spodku až nahoru byla veskrz žlutavá, hranice archeologicky odlišného hořejšího pásma jejího přesně nebylo lze určit, zůstává přece zjištěná skutečnost, že hořejší část vrstvy C obsahem svým je odlišná od spodní její části a z důvodu toho ji dělím na část spodní C2 a část hořejší C1.“ „Celá vrstva C (C1 i C2), vyjma popelnaté pruhy, je pevná, ulehlá a vespod až tvrdá. Kusy vypálené hliněné podlázky, které se v ní v různých výškách vyskytovaly, zaujímaly mnohdy plochu 1m² i větší. Několikrát shledány dvě takové podložky přímo nad sebou, oddělené vrstvou žluté hlíny. Také na štěrkovitém podkladě byla taková ohniska zjištěna. Je zřejmo, že vrstva C nebyla rázem nasypána, ale že vzrůstala pozvolna a že je výsledkem dlouhého trvalého osídlení.“

Na vrstvě C (C1) byla uložena tmavohnědá až černá popelovitá sypká vrstva B, na různých místech 20, 30, 45 .....70, 80 cm silná.“ (ibidem, 8).

Rmíz u Laškova

Obdobný sled eneolitických vrstev přinesl výzkum hradiska Rmíz u Laškova (ŠMÍD 1995; 2007). Byly odkryty jednak při výzkumu třetího pásma opevnění, jižní terasy a v reliktech, ale také v prostoru čtvrtého pásma opevnění, kde byly porušeny mladšími zásahy. Shodně s Palliardiho signaturou vrstev na Starém Zámku u Jevišovic byla v logickém sledu použita při označení místní statigrafie. V řezu 1/1989 jsem sled čtyř vrstev na vnitřní straně třetího pásma opevnění označil písmeny A–D. Vrstvu A tvořila rezavě hnědá až červenohnědá lesní hlína, následovala tmavě hnědá vrstva B, kterou bylo možné na základě odlišné struktury rozdělit na horní B1 a spodní B2. Rozdíl mezi oběma uloženinami spočíval v tom, že vrstva B1 obsahovala výrazný podíl drobných kamenných úlomků, charakteristických pro tento sídelní horizont ve všech sondách položených v blízkosti třetího pásma opevnění. Mezi keramikou z obou

Obr. 33. Jevišovice, okr. Znojmo, Starý Zámek. Palliardiho stratigrafie eneolitických vrstev. Průřez vrstev s ohništi ve směru V – Z, ve vzdálenosti 1,20 m od hraničního kamenného tarasu: B – černá šterkovitá zem; C1-hnědá popelovitá hlína; C2-žlutá popelovitá hlína; D-černý popel; α – kusy do červena vypálené hlíněné podlázky; β, β' - souvisle do červena vypálené podlázky; γ – popelnatou hlinou vyplněná jáma; δ, ε – souvislé do červena vypálené podlázky (Palliardi – rukopis, MZM Brno).

Fig. 33. Jevišovice, Znojmo County, Starý Zámek. Palliardi's stratigraphy of Chalcolithic layers. Cross-section of layers with fireplaces in the east-west direction, at 1.2 metres from the stone barrier: B – black gravel soil; C1-brown soil with high ash content; C2- yellow soil with high ash content; D-black ash; α – pieces of burnt clay flooring; β, β' – continuously burnt flooring; γ – pit filled with soil with high ash content; δ, ε – burnt flooring (red colour) (Palliardi – manuscript, MZM Brno).

vrstev jsem však neshledal podstatnějších rozdílů. Změna charakteru uloženiny mohla souviset s nějakou krátkodobou aktivitou například úpravou nebo obnovou opevnění. Následující vrstvy hnědošedá C a barvou i strukturou písčitá vrstva D respektovaly jistící násyp nejstarší hradby s čelní kamennou zdí. Její destrukce byla široká 1,4 m. K ní z vnitřní strany, 0,6 m nad podložím přiléhal základ další 1 m široké zdi, částečně zapuštěné do násypu nejstarší hradby. Vrstvu C kryl tenký povlak černé mastné hlíny, který se objevoval i mezi kameny vnitřní zdi. Na západním profilu řezu dosedala vrstva D přímo na skalnaté podloží, ale na východním překrývala do skály zapuštěný plytký žlábek, běžící směrem k východu paralelně s linií opevnění. Jeho výplň tvořila světle šedá popelovitá hlína s drobnými uhlíky, jejichž analýza od E. Opravilem prokázala zbytky dubu – *Quercus* sp. a topolu/vrby – *Populus/Salix*). Žlab je datován baalberským džbánem a hlíněnou lžící (obr. 23A). Také mezi keramikou z vrstev C a D nebyly shledány podstatné rozdíly. Obdobný sled čtyř vrstev A, B, C1 a C2 byl iden-

tifikován na profilech řezu 3/1990 (obr. 23B). Vrstvy z tohoto řezu charakteristikou lépe odpovídají uloženinám v jiných částech hradiska a co je důležité, poskytly výraznější kolekce materiálu. Z tohoto důvodu byly zvoleny k označení místní stratigrafie. Vrstva C2 respektující jistící násyp nejstarší hradby překrývala útlý horizont zhutnělé, uhlíky promísené hlíny, dosedající na skalnaté podloží. Nepochybně souvisí s počáteční fází osídlení prostoru mezi 3. a 4. pásmem opevnění. Obsahovala značné množství sídlištního materiálu, chudá však byla na štípanou a broušenou industrii. Nalezená keramika vyniká kvalitním vypálením, což je do jisté míry ovlivněno hloubkou uložení (hloubka pod hranicí zámruzu, minimum vlhkosti). Značné její procento je zhotoveno z plavené hlíny s pečlivě vyhlazeným až leštěným povrchem. Zastoupeny jsou hrnce, poháry, misky, amfory, džbány a drobnější tvary. Keramika datuje vrstvu do II. – baalberského stupně, ale široká škála tvarů a prvků aplikované výzdoby je dokladem, že vrstva C2 reprezentuje delší časový úsek, to znamená obě jeho fáze II A a II B. Vrstva C1 měla souvislý průběh pouze na JZ profilu, tedy po svahu dolů. Na opačné straně vyplňovala pouze mělkou kavernu mezi 4. a 7. metrem řezu. V ní bylo po rozšíření odkryto ohniště a v jeho okolí zlomky mnoha nádob. Dvě z nich se podařilo rekonstruovat. Rozdíl mezi keramikou z obou vrstev je evidentní a nejedná se jen o tvarovou odlišnost, ale i jiné technologické zpracování. Převažuje keramika měkké esovité profilace světlejších tónů v odstínech hnědé a šedohnědé barvy. Odpovídající analogie najdeme ve vrstvě C2 jevišovické stratigrafie.

Keramika ze dvou horních vrstev B a A je značně torzovitá a jen zcela výjimečně dovoluje rekonstrukci celé nádoby. To poněkud snižuje její vypovídací hodnotu. Naprosto převažuje esovitá profilace nádob všech keramických tříd. Zpočátku má vhloubená výzdoba charakter spíše rytých linií než skutečných žlábků. Ve vrstvě B evidujeme výrazný nárůst nádob malých rozměrů. Jejich tvarová škála je značná a zahrnuje vedle typických kónických kalíšků s provrtem pod okrajem i miniatury válcovité, vakovité s nehtovými vrypy na plecích a vůbec napodobeniny užitkové keramiky. Podstatná část zlomků patří hrncům a vůbec nádobám charakteru zásobnic. Evidentní je ústup od límcovitých okrajů k okrajům prostým s oběžnými řadami jamek tvaru kávového zrna a různé druhy okrouhlých i podkovovitých vpichů. Zcela chybí poháry, běžné jsou misky esovité profilace a džbány s nízkým širokým hrdlem a šálky s rovným, nebo nevýrazným dnem a vůbec první zlomky bubňů. V kolekci keramiky ze Rmízu nebyl zaznamenán zlomek láhve s límcem.

Proti vrstvě B, plynule navazující (chronologicky i kulturně) na vrstvu C1, představuje vrstva A smíšený horizont s širokým spektrem nálezů, od eneolitu až po středověk. Jejich vypovídací hodnota je tak sice pouze informativní, nicméně projevila se zvýšeným podílem zdobené keramiky. Běžné je žlábkování, a to buď prosté, nebo seskupené do geometrických motivů, nezřídka i značně uvolněných. Součástí získané kolekce keramiky jsou zlomky klasických stupňů badenské kultury.

Zatímco nálezy štípané industrie byly spíše vzácné, poněkud vzrostl počet industrie broušené. Vedle seker poměrně archaických tvarů šlo o zlomky sekeromlatů s obloukovitým týlem, drobné kamenné ploténky s povrtem z místní kulmské břidlice.

Hrad u Bílovic

Sled antropogenních uloženin byl získán také z Hradu u Bílovic. Má však poněkud jiný charakter než kulturní vrstvy na Starém zámku v Jevišovicích a na Rmízu u Laškova. Jejich stáří bylo určenou OCR metodou, a ne všechny poskytly obvyklý trojrozměrný materiál nezbytný k jejich konvenčnímu datování (ŠMÍD 2010a, 26–27). Vzorky pro OCR datování byly odebrány z plochy na jihozápadní straně vnitřního areálu hradiska (sondy 2 a 3/2001), z kompletního profilu na vnější straně hradby s čelní kamennou zdí a z prostoru předsunutého opevnění (řez 2/2001).

Ve dvou zmíněných sondách překrývaly skalnaté podloží charakteru písčitého slepence shodně dvě vrstvy o celkové mocnosti 0,62–0,72 m. Na jednom místě byly ve skalnatém podloží objeveny stopy klínu, kterým byla oddělena část skalního výchozu. Povrch spodní vrstvy je původní obývanou plochou,

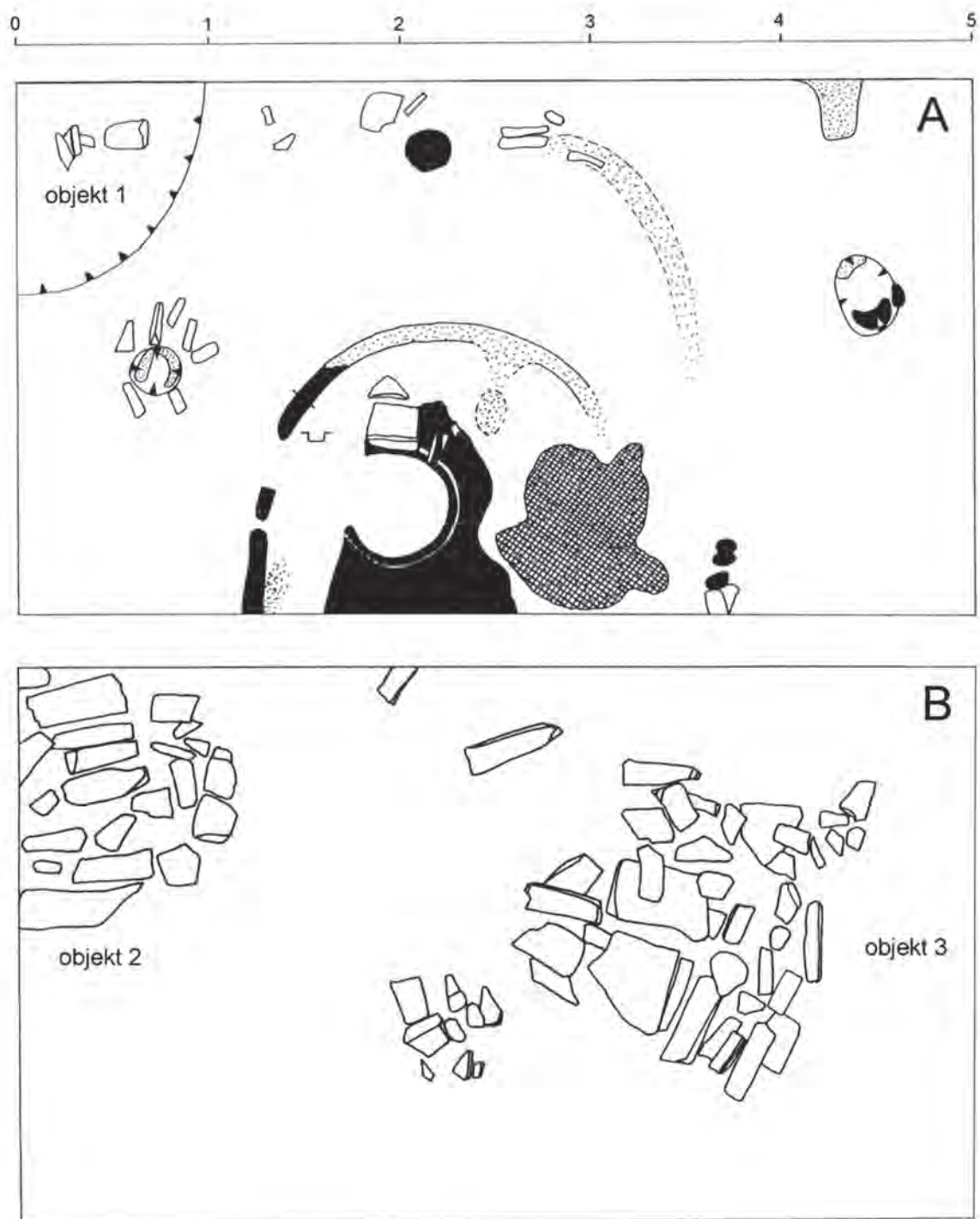
kteřá poskytlá OCR datum 3514–3451 BC. Ona sama je vřak datována do let 4270–4266 BC. V místě řezu opevněním kryje podloží vrstva paleosolů (fosilní půdy) s daty OCR 12122 a její povrch datum 4157 BC. Do této vrstvy byl zapuřtěn základ čelní zdi hradby s datem 3536 BC. Vrstva překřývající lavici se žlabem poskytlá datum 3151 BC.

Podle D. Frinka spadá nejstarší osídlení Hradu u Bílovic do poslední třetiny 5. tisíciletí př. n. l. Zdejší aktivity vřak nemají charakter trvalého osídlení. V polovině 4. tisíciletí je zbudováno opevnění s čelní kamennou zdí. Postupně se začala hradba, původně mírně skloněná dovnitř, naklánět ven, což trvalo přibližně 200 roků a posléze překřyla její destrukce i lavici s předsunutým opevněním, které Douglas Frink považuje za mladší (!?) vlastní hradby (ŠMÍD 2004; 2010a; BALDIA – FRINK – BOULANGER 2008).

4.1.9. Členění vnitřního prostoru a charakter zástavby výřinných opevněných sídlišť

Tato oblast poznání opevněných sídlišť zůstává stále velkou neznámou. Důvodem neutěřšeného stavu je charakter a rozsah dosud provedených výzkumů a v neposlední řadě vícefázové osídlení těchto exponovaných poloh, které komplikuje vyhodnocení informací nabytých rozsáhlejšími výzkumy (Brno-Líšeň – Staré Zámky, Kramolín – Hradisko). Na Starých Zámcích v Brně-Líšni byly zachyceny dvě struktury v zúžené části, západně od příkopu přepažujícího ostrožnu, interpretované jako sídelní objekty. Ležely těsně za sebou ve čtvercích G, H, I/VIII, IX a souvisely s eneolitickou vrstvou II místní stratigrafie, jež se projevila keramikou boležázkého stupně středního eneolitu. Konkrétnější závěry odkryté situace neumožňovaly (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1964, 96–98). Pro úplnost je třeba dodat, že se nacházely v místě prolákliny zaplněné mocnější vrstvou sedimentů, což byl pravděpodobně důvod, proč nebyly zničeny mladšími fázemi osídlení. Víceměně plošný odkřyv Hradiska u Kramolína přinesl poznatky o osídlení temene kopce od neolitu až do raného středověku, což komplikuje posouzení využívání plochy během jednotlivých fází osídlení, eneolit nevyjímaje. Ze souborného zpracování eneolitických nálezů vyplynulo snad jen tolik, že nálezy z tohoto období byly dislokovány celkem rovnoměrně po celém temeni kopce (KOŠTUŘÍK 1996; 2007). Nejucelenější poznatky o vnitřní organizaci sídliště z počátku středního eneolitu, což časově odpovídá mladšímu stupni KNP, byly získány dlouholetým výzkumem hradiska ve Hlinsku u Lipníku nad Bečvou, vedeným J. Pavelčíkem (úplný přehled Pavelčíkovy literární produkce související s problematikou hradiska viz ŠEBELA a kol. 2007). Vyhodnocení shromážděného materiálu umožnilo celkem reálně uvažovat o tom, že osada byla vnitřně členěna a její zástavba komponována podle konkrétního urbanistického záměru (obr. 28). Vedle zpevněné komunikace a nezastavěné plochy, jakési návsi s rozměry 40 x 80–100 m, se podařilo rozlišit několik okrsků s odlišným charakterem využití – sídelní, hospodářský, výrobní a snad i okrsek kultovní. Jiří Pavelčík vyslovil názor, že jde o prototyp osady, která stála na první příčce vývojové řady směřující k útvarům označeným jako „civitas“ – město (PAVELČÍK 1991).

Náznak sofistikovaného členění vnitřního prostoru hradiska přinesl rovněž výzkum hradiska Rmízu u Laškova. Ve srovnání s Hlinskem šlo o velmi omezenou sondáž, zaměřenou na řezy viditelnými pásmy opevnění. Nejvíce informací se podařilo získat z prostoru mezi 3. a 4. valem. Plocha o rozloze tří hektarů byla zkoumána třemi řezy, 2x v návaznosti na 3. pásmo opevnění a 1x mimo ně. Vedle několika kamenných podlážek a drobných pícek nejasného určení zaujala pozornost mazanicová, ale jen částečně vypálená struktura s centrálně umístěnou pecí a zborcenou kupolí, vyčnívající ze souvislé mazanicové kry. Vně pece se na způsob soustředných kruhů nacházely dva souvislé pruhy propálené hlíny (ŠMÍD 1995, 50). Spojitost pruhů s pecí je zcela evidentní a zařízení překračuje standardy běžné pro otopná zařízení obytných staveb (obr. 34). Jednou z možných interpretací zdokumentované struktury je, že je pozůstatkem aktivit souvisejících s metalurgií mědi (FARKAŠ – GREGOR 2013, 48). A právě na základě výře popsaných struktur lze uvažovat, že v prostoru mezi dvěma pásmy opevnění, mimo plochu s obytnými stavbami, byly z bezpečnostních důvodů soustředěny řemeslnické aktivity operující s otevřeným ohněm. Prostor o rozloze 3 ha je dostatečně velký k provozování hned několika řemeslných profesí. Jistou indicií může být objemná skládka zvířecích kostí v jedné z jam zachycených sondami.

Obr. 34. Náměšť na Hané, okr. Olomouc, Hradisko Rmíz u Laškova. A. Výrobní objekt a kamenné podlahy (B), odkryté sondou 3/1990 v prostoru mezi 3. a 4. valem, interpretované jako pozůstatky výrobních objektů. Výzkum M. Šmíd.

Fig. 34. Náměšť na Hané, Olomouc County, Rmíz hillfort near Laškov. A. Manufacturing feature and stone flooring (B), discovered in a trench 3/1990 between the third and fourth embankment, identified as remains of manufacturing buildings. Research by M. Šmíd.

V posledních letech byla sice některá eneolitická hradiska proměřena geofyzikálními metodami, které přinesly informace o poměrně intenzivním využívání prostoru uvnitř opevnění, ovšem bez archeologického výzkumu nelze identifikované anomálie datovat a spolehlivě interpretovat (DANIHEL 2014b; ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 102–103, obr. 46, 59 a 60).

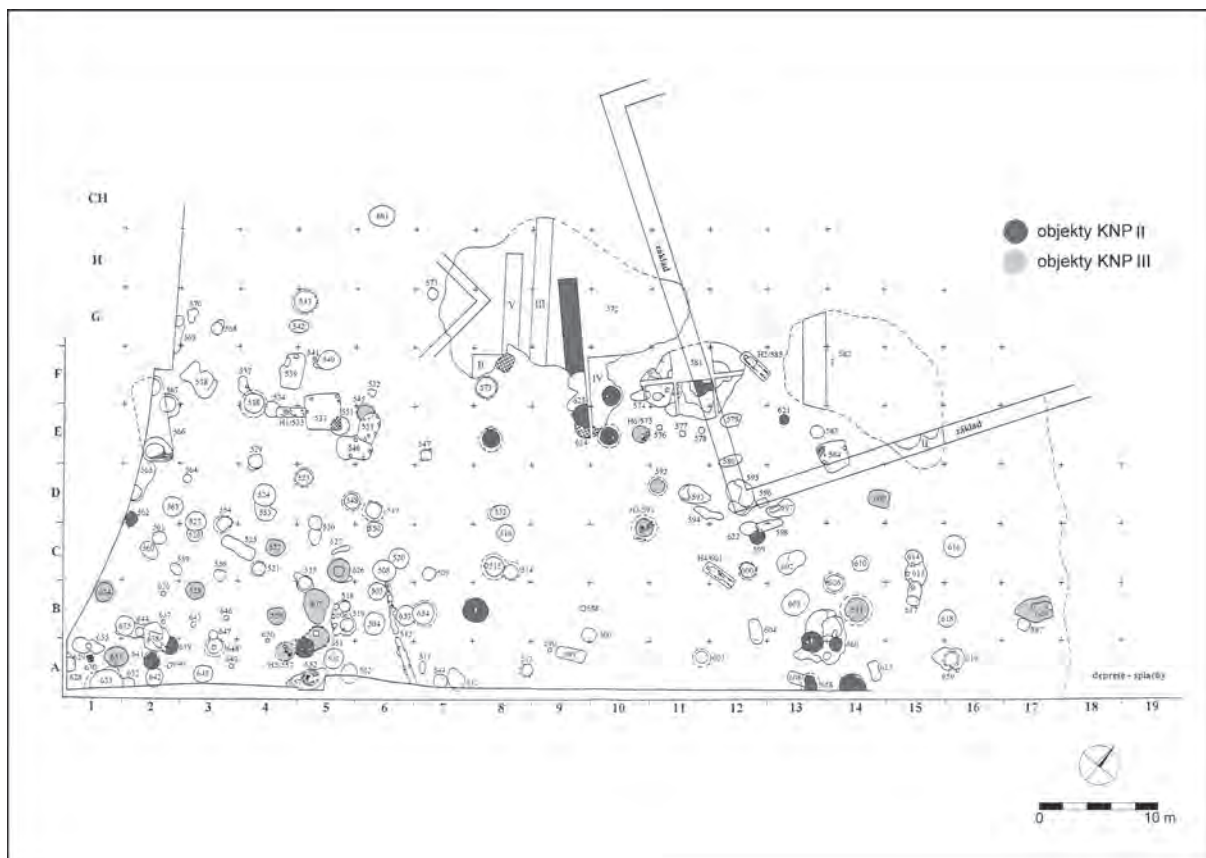
4.2. Otevřená sídliště

4.2.1. Nížinné osady agrárního charakteru

Poznání otevřených osad agrárního charakteru zůstávalo po dlouhou dobu ve stínu sídlišť výšinných. Zásadní změnu v podobě nárůstu tolik potřebných informací umožnily rozsáhlé záchranné výzkumy, realizované od 90. let minulého století. Přinesly obrovské kvantum nálezů sice zpracovaných do podoby závěrečných a nálezových zpráv, ale čekajících na odborné zhodnocení, které v tomto objemu přesahuje možnosti jednotlivce. A pak, záchranné výzkumy jsou limitovány předem stanovenými zásahy do terénu a nemohou suplovat výzkum systematický – cílený, na který v případě nálevkovitých pohárů na Moravě stále čekáme. Dosavadní poznatky jsou tedy víceméně kusé a jejich kvantita a kvalita byly poznamenány jak podmínkami vlastního výzkumu, tak odbornou specializací vedoucích realizačních týmů. Navíc množství informací z jednotlivých regionů je nevyrovnané a omezuje možnosti generalizace. A tak, nebo právě proto, se osídlení prostoru bezprostředně přiléhajícího k východním výběžkům Českého masivu jeví jako souvislé a rovnoměrné (určitou výjimkou je území Boskovické brázdy), ale v prostoru karpat-ské předhlubně je obraz osídlení KNP značně torzovitý a některá území se jeví touto kulturou takřka nedotčena. Je překvapivé, že k nim patří dolní části Hornomoravského úvalu (Kroměřížsko, Zlínsko), odkud trvalejší sídla NP zatím postrádáme. Přesto je posun v poznání těchto primárních struktur populace sledovaného období značný a umožňuje detailnější pohled na řešenou problematiku. Ale nyní již k vlastním sídlištím.

Držovice na Moravě, poloha U hřbitova (tab. 1–30)

Během rozsáhlého archeologického výzkumu v roce 1998 a dalších dvou drobnějších záchranných akcí (2013 a 2016) bylo prozkoumáno 36 objektů kultury nálevkovitých pohárů, rovnoměrně rozmístěných na oválné ploše nízkého návrší o rozloze 1 ha (ČIŽMÁŘ – ŠMÍD 1999, 218–220). Poloha s nadmořskou výškou 215–220 m se zvedá 10 m nad inundaci říčky Romže, vzdálené od hrany klesání 500 m JV směrem, je od severozápadu a jihovýchodu ohraničena sotva znatelným plytkým poklesem terénu. Pouze k severovýchodu terén přechází nejdříve zvolna, posléze výrazněji, v úbočí nízkého hřbetu. Liniový výkop pro kanalizaci v roce 2013 ukázal, že původně bylo návrší i z této strany, tedy od SV, od okolního terénu odděleno 35 m širokou sníženinou. Její hloubka překračovala dno výkopu a není proto jisté, zda šlo o útvar ryze přírodní či modelovaný lidskou rukou. Zdokumentovanou výplň kaverny tvořila ulehlá prachová hlína s drobnými zlomky keramiky a hrudkami mazanice, svědčící o jejím postupném zanášení. Vzhledem k charakteru výkopu (šířka 0,8 m) nelze vyloučit, že jde o výplň rozsáhlého hliníku, podobného těm, jež lemují osídlenou plochu od severozápadu (např. obj. 581/1998 náležející kultuře nálevkovitých pohárů – tab. 2). Poloha se nachází na severovýchodním okraji Romžské nivy, která je v bezprostředním okolí Prostějova nazývána Prostějovskou kotlinou (tab. 1). Návrší samo tvoří mohutná návěš světle okrové spraše, jejíž vrchol kulminuje v místě novodobého hřbitova, používaného od roku 1953. S rostoucí výškou se odlišuje také půdní kryt; místo intenzivního osídlení je kryto černozemí, vzhůru po svahu však registrujeme již jen chudší hnědozem, která překrývá hlíny charakteru svahovin. Objekty KNP tvořily dvě výraznější skupiny, severní a jižní, oddělené mělkou podkovovitou proláklínou, směřující od východu k západu. Poměrně řídké osídlení této úzké plochy je patrné z půdorysného plánu (tab. 2). V severovýchodní části převažovaly objekty baalberského stupně, v jihozápadní pak objekty bolerázského stupně (obr. 35). Většina objektů měla charakter sil a sklípků, ostatní typy byly v menšině. Domy, ani struktury kůlových jamek, které by jejich přítomnost naznačovaly, nebyly na zkoumaných plochách identifikovány. Návrší pokrývá poměrně bohatá

Obr. 35. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha U hřbitova. Osídlení polohy nálevkovitými poháry během II. a III. stupně KNP.

Fig. 35. Držovice na Moravě, Prostějov County, site locally known as U hřbitova. Settlement of the area by FBC during Phase II and III.

kulturní vrstva s materiálem ze středního eneolitu, což vysvětluje poměrně výrazné zastoupení keramiky mladších NP ve výplních objektů z následujících etap pravěku.

Rozsah, intenzita osídlení a částečně i charakter nalezeného materiálu řadí držovické sídliště v poloze U hřbitova k větším nadstandardním osadám, fungujícím prakticky po celou dobu trvání sledované kultury. Osazování místa téměř všemi kulturami mladšího pravěku a rané doby dějinné dovoluje čistě hypoteticky uvažovat o tom, že zde umístěné sídliště kontrolovalo brod přes říčku Romži a s ním zároveň důležitou komunikační trasu (není bez zajímavosti, že se nachází v těsné blízkosti původní císařské silnice z Olomouce na Brno a dnes je tečována rychlostní komunikací D 46). Charakteristické pro tento typ osad je umístění na okraji vyvýšeného terénu nad inundací vodoteče.

Kostelec na Hané, poloha Kozí brada – kostelní návrší (tab. 41–59)

Sídliště KNP bylo situováno na k jihu exponovaných svazích JV části hřbetu, lemujícího od severu Romžskou nivou (tab. 41). Návrší tvoří mohutná sprašová návěj překrývající třetihorní mořské sedimenty. Půdním krytem je hnědozem a její mocnost kolísá od 0,3 m na temeni návrší až po 0,6 m a více na jeho úpatí. Objekty byly dislokovány spíše v horních partiích úbočí v okolí vrstevnice 245 m. Plocha s archeologickými nálezy je již z valné části dotčena starší i novější zástavbou, a to jak komunální, tak individuální. V 70. letech minulého, ale zejména na přelomu 20. a 21. století, bylo při postupné zástavbě a budování infrastruktury prozkoumáno a zdokumentováno 17 objektů kultury nálevkovitých pohárů, převážně z předbaalberského a baalberského stupně. Kolekce keramiky z předbaalberského stupně patří k nejucelenějším souborům to-

Obr. 36. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha Kozí brada. Dislokace objektů KNP předbaalberského a baalberského stupně KNP.

Fig. 36. Kostelec na Hané, Prostějov County, site locally known as Kozí brada. FBC features attributed to the pre-Baalberg and Baalberg phase of FBC.

hoto horizontu na Moravě. Objekty charakteru sklípků, sil, jedné pece a plynového sídlištního objektu byly rozptýleny na ploše několika hektarů a vyskytly se buď zcela samostatně, nebo v menších skupinách. Toto zjištění může být částečně ovlivněno charakterem prováděných výzkumů, neboť plošné skrývky menšího rozsahu a s nimi spojené předstihové či záchranné výzkumy byly realizovány jen v trase komunikací a na půdorysech rodinných domů počínaje rokem 1997. V centrální části zkoumané plochy tvoří objekty dva výrazné shluky; v severním nároží to byly kontexty 502, 503, 524 a 555/97 a uprostřed 501/97, 521/99, 528/99, 509/00 a 508/01. V obou skupinách byly zastoupeny objekty obou stupňů a to jak předbaalberského, tak baalberského. K dislokaci objektů jednotlivých stupňů na celém návrší lze říci snad jen tolik, že nejstarší osídlení KNP se kumulovalo ve střední části sledované plochy, zde společně s baalberským, ale baalberské pokračovalo dále směrem k západu až k ulici Palackého, která tvoří v tomto okamžiku jeho západní hranici. Skupiny objektů indikují nadzemní stavby – domy, v rozstupech 50 a více metrů. Vzdálenost mezi nejvíce k západu položeným objektem nejstarší KNP (555/97) a shodně datovaným objektem 509/98 na opačné straně činí 250 m a mezi baalberskými objekty 512/99 na ulici Palackého (západní okraj zatím doloženého osídlení) a nejvíce k východu vysunutým stejně datovaným objektem 528/99 pak 330 m. Mezi nimi, 200 m od prvního, se nacházela baalberská pec, jediný oficiálně prozkoumaný a zdokumentovaný objekt na ploše dotčené stavbou nové mateřské školy v roce 1976. Objekt 526/1997 byl superponován objektem 502 z počáteční fáze epilengyelu (IVA; tab. 57). Příkladem sídliště s rozvolněnou formou zástavby jsou také Ivanovice na Hané (viz níže) a v Čechách sídliště salzmündské fáze z Líbeznic (SOSNOVÁ 2016, 203–206), kde objekty dislokované na ploše 60–75 x 400 m vytvářely shluky, vzdálené od sebe 30–60 m.

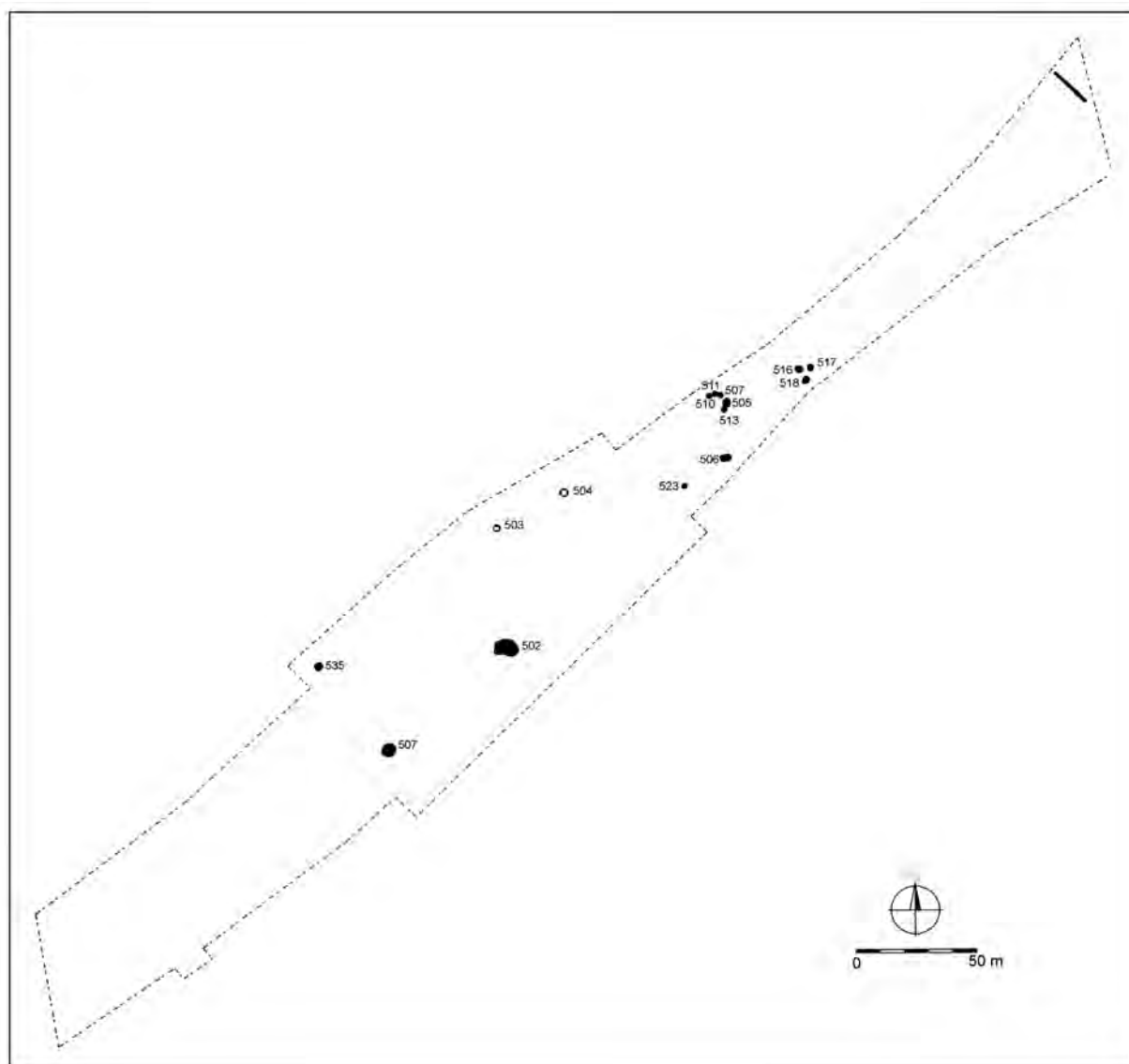
Kostelec na Hané je dalším typem vícefázového sídliště v otevřené krajině. Z pohledu topografie sdílí s Držovicemi stejnou polohu, tzn. na okraji inundace vodního toku s jižní expozicí, ale odlišnou strukturu zástavby.

Obdobný charakter zástavby vykazuje sídliště z baalberského stupně v **Ivanovicích na Hané, okr. Vyškov, poloha za Střediskem**. Ovšem jeho vnímání může být ovlivněno omezeným rozsahem výzkumu v trase dálnice D1, který se omezil na pruh o šířce zhruba 50 m. Odkrytou část sídliště tvořily skupiny objektů nepravidelně rozložené v délce 300 m po severozápadní straně návrší, lemujícího pravou stranu nivy řeky Hané. Jeho nadmořská výška se pohybuje od 225 do 243 m. Vedle exploatačních jam nepravidelného půdorysu (objekt č. 502, 515, 532), bylo odkryto několik sil (510, 511, 521), sklípků (516, 517, 518, 522, 523, 533, 535), dále kůlové jamky (519, 520, 524, 540, 541) a sídlištní objekty bez možnosti bližší klasifikace (503, 504, 505, 506, 509, 512, 514, 529, 531, 532, 538). Neobvyklé pro toto období jsou části lidských skeletů v zásypech jam. Lebka s pánví a dlouhými kostmi dolních končetin spočívala v severozápadním cípu rozsáhlého hliníku uprostřed zkoumané plochy (objekt č. 502). Na samém okraji sídliště, v severovýchodní části skryté plochy, se nacházely tři objekty, umístěné na vrcholech rovnostranného trojúhelníku (obr. 37). Dvě mělké jámy (objekt č. 516, 517) obsahovaly velké zlomky nádob a zvířecích kostí, ve třetí (objekt č. 518), charakteru sila, byla pod vrstvou zvířecích kostí a dobytčích rohů pohřbena v natažené poloze starší žena. Pod ní, na dně výkopu, ležely další zvířecí kosti, zlomky nádob a kusy mohutných kamenných podložek k drcení obilí (tab. 40). Zbývajících 18 objektů bez chronologicky citlivého materiálu (č. 503, 504, 509, 513–515, 519–522, 524, 529, 531–533, 538, 540, 541) lze zařadit jen rámcově do pravěku, i když vzhledem k rozmístění a shodným výplním je velmi pravděpodobné, že jsou současné s předchozími. Charakter a struktura odkrytého osídlení KNP dává tušit, že se jedná o rozlehlejší osadu, pokrývající celé temeno návrší. Také ona ležela na významné komunikační trase, směřující od Moravské brány údolím řeky Hané k Vyškovu a Vyškovskou bránou dále k jihu.

Rousínov – Rousínovec, poloha Přední Lány

Poloha Přední Lány se nachází zhruba 700 m směrem JJZ od středu Rousínovce na jednom z výběžků Litenčické pahorkatiny. Sídliště se rozkládalo na SZ okraji temene plochého návrší v nadmořské výšce ca 270 m. Jeho svahy klesají nejdříve zvolna, ale záhy příkře do údolí potoka Rakovce, obtékajícího místo s pravěkým osídlením od SZ a S. Vzdálenost sídliště od vodního toku je zhruba 400 m. Dnes je návrší od okolního terénu odděleno tělesem dálnice D1. První objekty KNP prozkoumali v trase dálnice M. Čížmář a M. Geisler z AÚ ČSAV Brno roku 1985, další v roce 2006 a 2009 při výstavbě logistického centra HET a areálu firmy MAN, s. r. o. B. Mikulková z vyškovského pracoviště ÚAPP Brno. Areál obou firem se rozkládá na ploše 2 ha, ale dislokace objektů v trase dálnice dovoluje uvažovat, že šlo o sídliště mnohem rozsáhlejší. Poměrně střízlivé odhady se pohybují kolem 6 hektarů. Prozkoumat a zdokumentovat se podařilo 35 objektů z předbaalberského a baalberského stupně KNP, 16 objektů jordanovské kultury a dalších 20, ovšem datovaných pouze rámcově do eneolitu (obr. 52). Vyhodnocení tohoto pro KNP naprosto stěžejního sídliště omezuje charakter provedených výzkumů, realizovaných sice obvyklou metodikou, ale vzhledem k jeho významu nedostatečným způsobem. K případné horizontální statigrafii mezi osídlením jordanovskou kulturou a nálevkovitými poháry lze říci jen tolik, že jordanovské objekty se koncentrovaly pouze v okolí půdorysu jordanovského domu, což koresponduje s již dříve vysloveným názorem, že osídlení jordanovskou kulturou se vyznačuje volnějším strukturou jednotlivých usedlostí, kdežto objekty NP byly rozmístěny víceméně rovnoměrně po celé ploše a evokují rozsáhlá lengyelská sídliště II. stupně. Typologická skladba objektů KNP byla následující: 8 sil, 8 sklípků, 1 silo/sklípek, 17 sídlištních jam bez možnosti bližší interpretace a 1 hliník.

Sídliště v Rousínově a Ivanovicích na Hané leží na téže komunikační trase a shodují se i výběrem stavení – na okraji návrší s dokonalou vizuální kontrolou Vněkarpatské sníženiny (v daném úseku se jedná o brány Rousínovskou, Vyškovskou a Ivanovickou), propojující Hornomoravský úval s ústím Moravské brány na severu a Dyjsko-svratecký úval na jihu.

Obr. 37. Ivanovice na Hané, okr. Vyškov, poloha Za střediskem. Objekty KNP prozkoumané v trase dálnice D1.
 Fig. 37. Ivanovice na Hané, Vyškov County, site locally known as Za střediskem. FBC features along the planned route of the D1 motorway.

Dalším příkladem velkoplošného sídliště na přiléhající části Horního Slezska je osídlení pravobřežní terasy řeky Opavy v poloze Palhanec v Opavě – Vávrovicích. Na ploše o rozloze 4 ha bylo prozkoumáno přes 700 objektů, patřících z valné části kultuře s nálevkovitými poháry (STABRAVA 2000, 115–117; HLAS 2016, 45). Přestože zpracování nálezů a celkové zhodnocení výzkumu nebyly dosud dokončeny, je možné předběžně stanovit dobu trvání zdejší osady na baalberský stupeň KNP s přesahem do stupně třetího. Velikost sídliště společně s dlouhou dobou jeho trvání dovolují také v tomto případě uvažovat o tom, že osada kontrolovala brod přes řeku Opavu na důležité komunikační trase mezi Moravou a Horním Slezskem.

4.2.2. Větší neopevňené osady na výrazných terénních dominantách

Druhou výraznou skupinou sídlišť kultury nálevkovitých pohárů jsou větší neopevňené osady na výrazných terénních dominantách. Jejich typickým příkladem jsou následující lokality:

Olomouc – Olomoucký kopec

Sídliště se rozkládá na výrazném návrší nad řekou Moravou a jeho rozlohu lze odhadnout na více jak 10 ha. Příznačně je tato skalní kupa, jejíž vrchol převyšuje nivu řeky max. o 20 m (211–231 m), označována jako Olomoucký kopec. Struktura osídlení KNP je vlivem nepřetržitého tisíce let trvajících osídlení prakticky neřešitelná. Řada situací a objektů byla zdokumentována na mnoha místech během záchranných, ale i systematických výzkumů Státního památkového ústavu a Vlastivědného muzea. Osada nadregionálního významu kontrolovala předpokládaný brod přes řeku Moravu a s ním významnou křižovátku obchodních cest, směřujících oboustranně v ose hlavních světových stran z Podunají přes Velkou středoevropskou nížinu k Baltu a z karpatské kotliny do Polabí. Nálezy je doloženo osídlení z II. a III. stupně KNP s výraznou komponentou boležácké skupiny (PROCHÁZKOVÁ 2001; 2002; KALÁBKOVÁ – ZATLOUKAL 2008).

Přemyslovice – Nad rybníkem

Sídliště bylo založeno na k jihovýchodu exponovaném okraji náhorní plošiny v nadmořské výšce 366–386 m. Uvedeným směrem se krajina rozevírá přes údolí Českého potoka směrem k Moravské bráně, lemované od východu Hostýnskými vrchy. Za příznivých povětrnostních podmínek je z místa možné vidět i obrysy Beskyd. Na základě dislokace (obr. 58 a 59) archeologických situací v rýze plynovodu a rekognoskace terénu v nejbližším okolí lze plochu sídliště odhadnout na cca 300 x 300 m. Osada založená pravděpodobně již v závěru II. stupně KNP trvala po celou dobu boležáckého horizontu (objekt 501/1998 poskytl datum Poz-68005 4725±35 BP). Její umístění zhruba na poloviční cestě mezi hradisky Rmíz u Laškova a Hrad u Bílovic dovoluje uvažovat o tom, že kontrolovalo komunikační trasu směřující od Olomouce k Náměšti na Hané, která dále procházela Terezkým údolím podél potoka Šumice k Rmízu u Laškova a pokračovat mohla k Hradu u Bílovic a odtud Konickým zlomem do Boskovické brázdý a dále západním směrem do Polabí (ŠMÍD 2010a; 2010b).

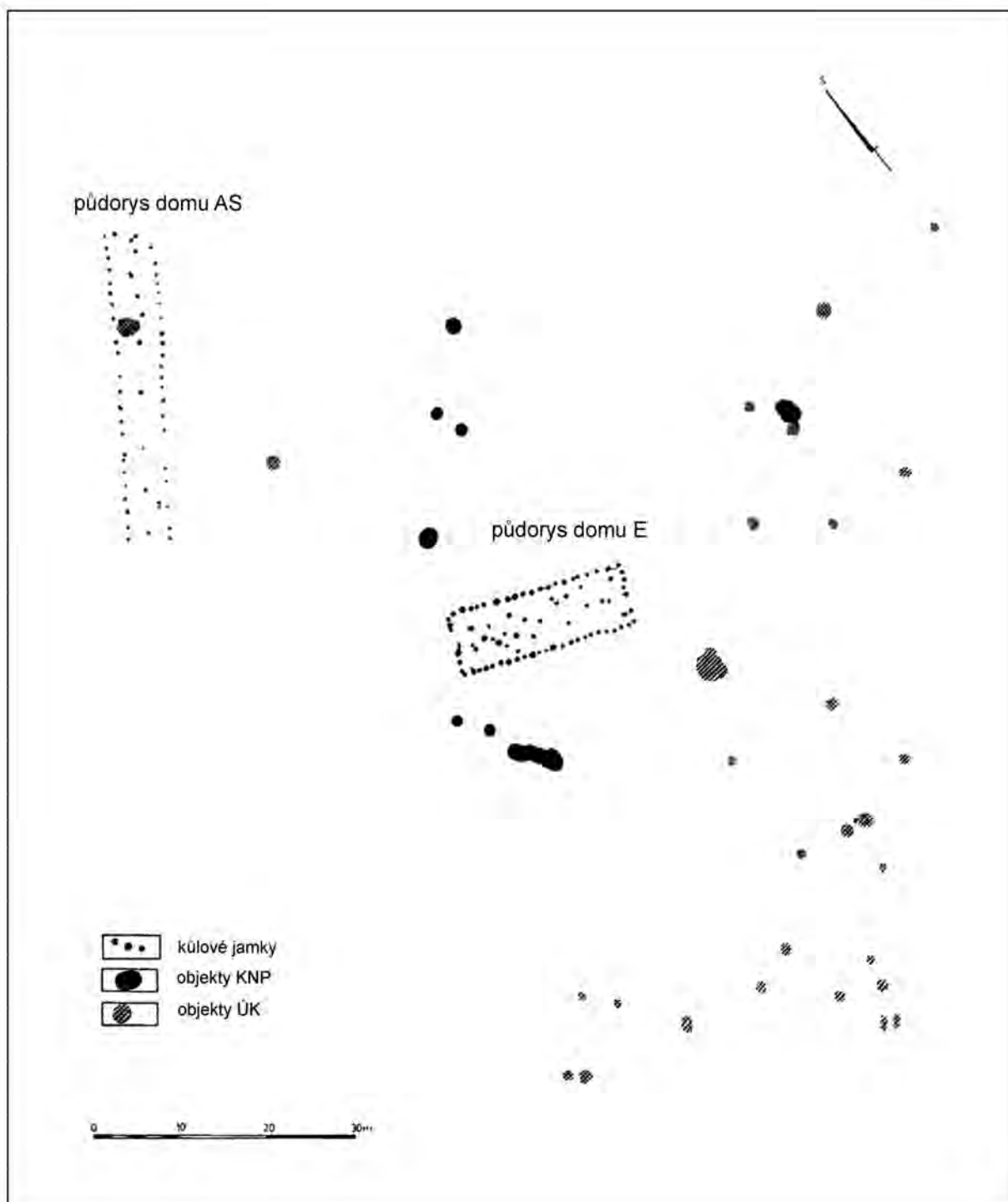
Senice na Hané – Loucká hora

Sídliště je situováno na temeni návrší, kterým je zakončen táhlý hřbet, vybíhající od vrchu Bořík směrem k východu. Svahy návrší zvolna klesají do nivu říčky Blaty, převýšení vrcholové části nad údolní nivou dosahuje sotva 20 m.

K rozsahu osídlení polohy v době nálevkovitých pohárů máme jen velmi omezené informace. Zbytky tří sídlištních objektů byly identifikovány v úseku 30 m na profilech výkopu, směřujícího od napojovací šachty na vrcholu kopce směrem k západu, tedy na odvrácené straně k východu exponovaného návrší. Poloha obklopená úrodnými půdami s jedinečným výhledem byla ideálním místem pro založení sídliště, které mohlo být poměrně rozlehlé, protože vrcholová část má rozlohu několika hektarů. Materiál z prozkoumaných objektů nese výraznou pečeť nálevkovitých pohárů, ale také tvary a výzdobu na úrovni klasického Badenu (tab. 99–101). Tomu odpovídá radiokarbonové datum (Poz-69648 4530±60 BP) z objektu 2/1995 (viz Katalog). Druhé sídliště KNP na katastru Senice na Hané bylo objeveno v poloze Loučanské přímo v nivě Blaty (tab. 98:2), jihovýchodně obce, a patří baalberskému stupni (PROCHÁZKOVÁ 2002, 33; HLUBEK 2014).

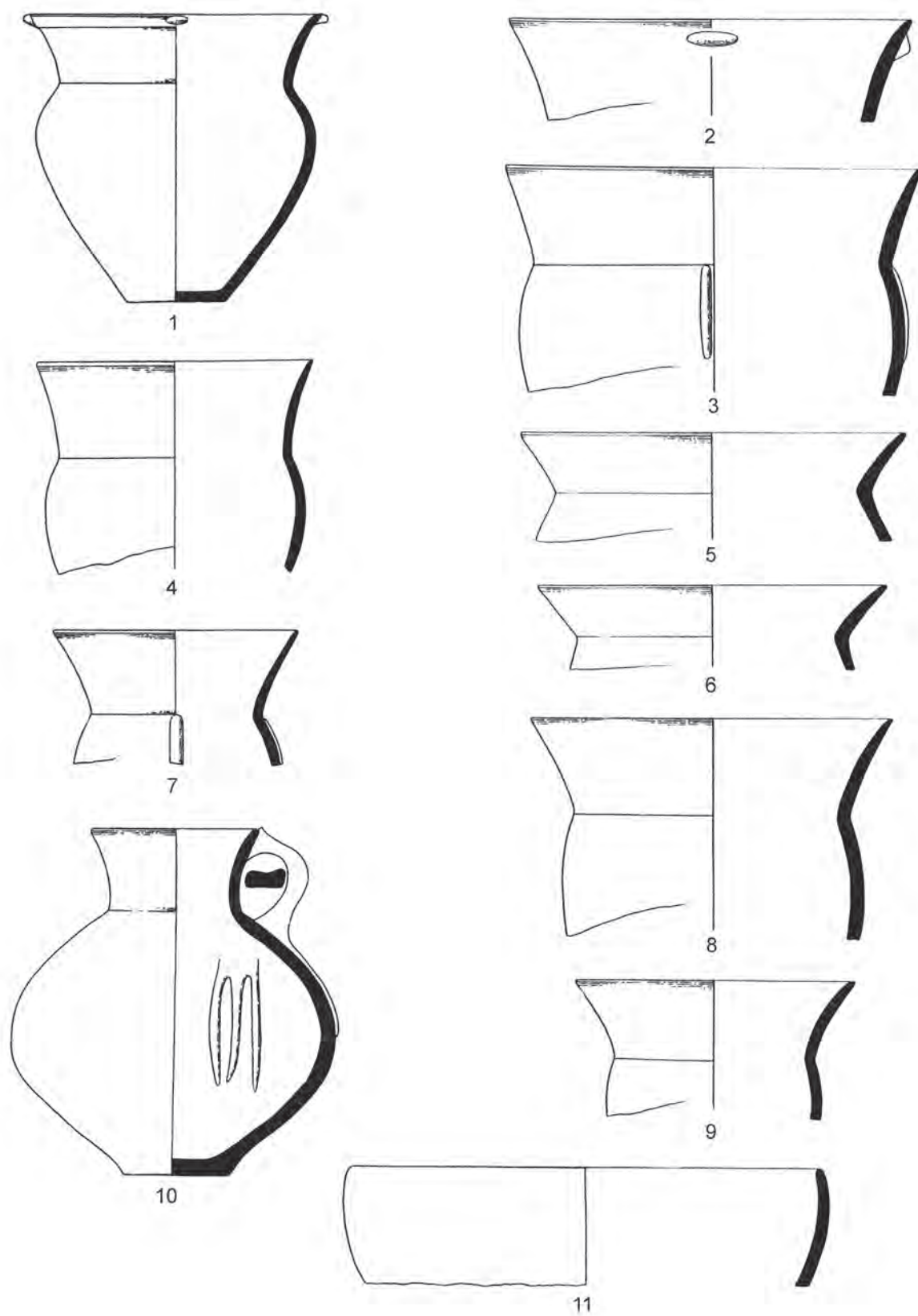
4.2.3. Menší nehrazené osady a usedlosti rozptýlené v krajině

Sídlištní struktury tohoto charakteru považuje M. Zápotocký za převažující typ sídel v české KNP, přičemž se opírá o situace na lokalitách s plošně rozsáhlými odkryvy (ZÁPOTOCKÝ 2008, 70). Stejnou situaci lze předpokládat také u sídlišť na území Moravy, ale nedostatek informací nás nutí k určité zdrženlivosti v úsudku. S jistotou můžeme pouze říci, že na Moravě disponujeme s výjimkou hrazených areálů v otevřeném terénu charakteru Makotřasy všemi typy Zápotockým stanovených sídlišť, ale pod-

Obr. 38. Lovčičky, okr. Vyškov. Půdorysný plán výzkumu J. Říhovského s předpokládanými objekty KNP.
 Fig. 38. Lovčičky, Vyškov County. Layout plan of research project by J. Říhovský with anticipated locations of FBC features.

statná část z nich byla zachycena pouze povrchovými sběry, plošně velmi omezenými výzkumy a liniovými stavbami, které, až na výjimky (Přemyslovice – výkop prošel napříč celým sídlištěm), nedovolují charakter osídlení specifikovat.

Obr. 39. Lovčičky, okr. Vyškov. Výběr keramiky z objektů baalberského stupně KNP.
 Fig. 39. Lovčičky, Vyškov County. Selected pottery items from features attributed to the Baalberg phase of FBC.

Lovčičky

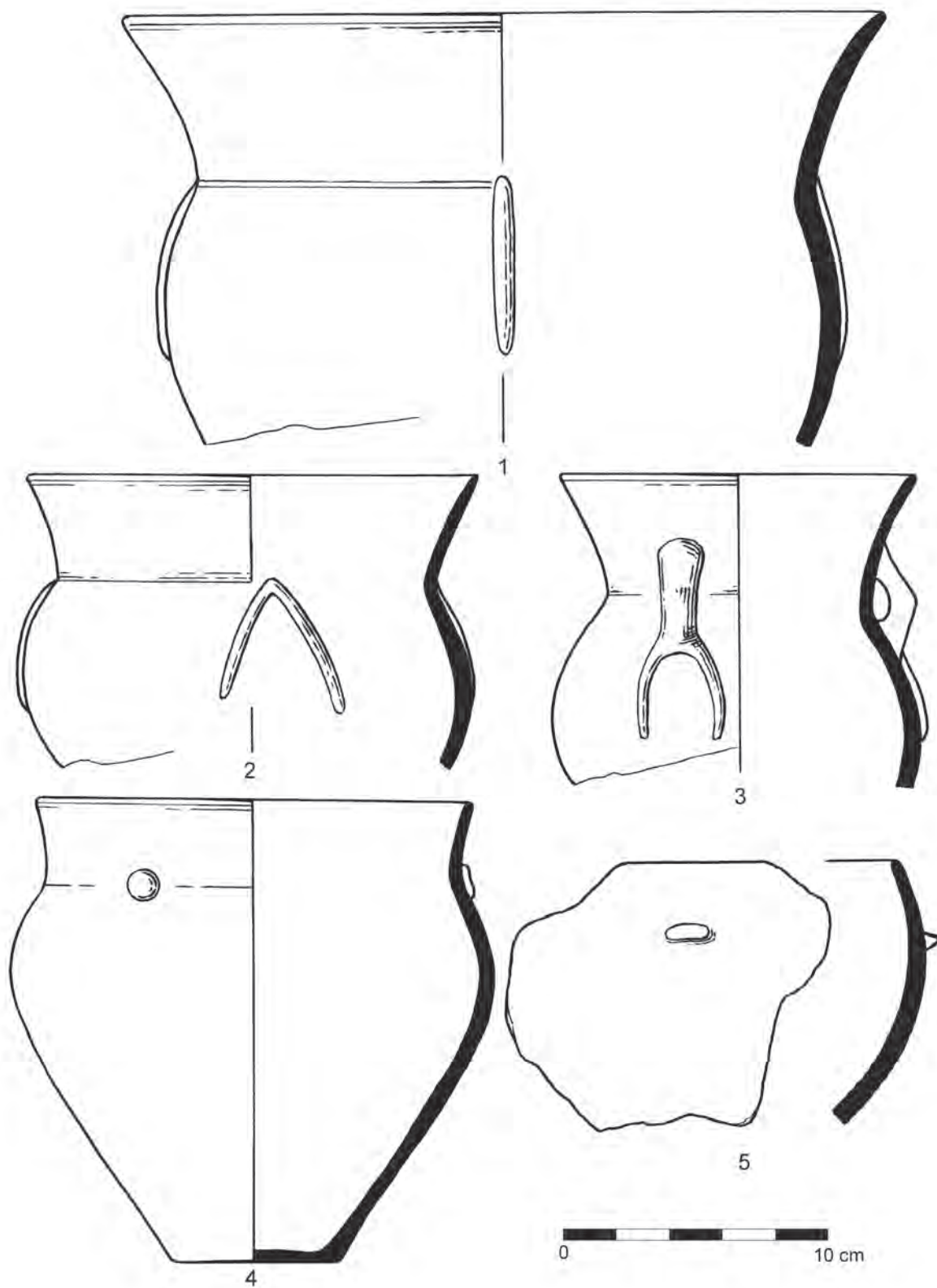
Při výzkumu velatické osady z mladší doby bronzové byl ve středu zkoumané plochy o rozloze přesahující 10000 m² odkryt půdorys domu kúlové konstrukce, lišící se konstrukcí stěn od všech mladobronzových objektů. Stavba obklopená deseti objekty kultury nálevkovitých pohárů z baalberské fáze byla J. Říhovskému indicií k možnému datování domu právě do uvedené fáze KNP. Na druhé straně centrální postavení stavby na volném prostranství obklopeném stavbami velatickými (obr. 38) svědčí spíše pro datování do mladší doby bronzové (ŘÍHOVSKÝ 1982, 10). Tak či onak, skupina deseti objektů v podobě sil, sklípků a jedné exploatační jámy na ploše o průměru 45 m může reprezentovat jednu usedlost, ovšem, stejně jako v Kostelci na Hané, mohly osadu tvořit jednotlivé domy, rozmístěné v krajině ve větších rozestupech. Tato sídelní struktura byla zaznamenána už na sídlišti jordanovské kultury v Kralicích na Hané (ŠMÍD – MATĚJÍČKOVÁ 2013, 27) a koresponduje s přílohovým zemědělstvím.

Obdobný charakter, omezující se na skupinu tří objektů, mělo osídlení zachycené v poloze **Klásterka v Pohořelících**. Při výzkumu středověké sakrální stavby a jejího nejbližšího okolí byla odkryta struktura tří objektů baalberského stupně (UNGER 1980, 12–14). Na ploše cca 550 m² se nacházely 3 objekty; dva těsně vedle sebe (218 a 283) a třetí ve vzdálenosti 19 m (obr. 53). Výrazná kontaminace jámy z hradištního období baalberskou keramikou dovoluje uvažovat o dalším objektu KNP, který tvořil se dvěma prvně jmenovanými jednu skupinu. Z podrobného popisu terénní situace lze snadno vyvodit, že se jednalo o jámy charakteru sklípků a v jednom případě (objekt 281) o silo s do stran ubíhajícími stěnami. U všech bylo konstatováno ploché rovné dno. Převážná většina zachycených sídlištních struktur má právě tento charakter.

Nedostatek informací je omezujícím faktorem při interpretaci izolovaných objektů v často exponovaných polohách. Příkladem za všechny je osamocená jáma v poloze **Niva** na západním okraji katastru **Kostelce na Hané** (viz Katalog). Na temeni kopce (330 m n. m.) s jedinečným výhledem po okolní krajině byl identifikován pouze jeden objekt v blízkosti dnes už neexistujícího pramene (tab. 41 D a 60:1–13). Projevil se tmavším zásypem na světle hnědém podkladu okolní, intenzivně zemědělsky obdělávané půdy. Nález by se dal interpretovat jako doklad krátkodobého osídlení, ale rozmanitost nalezeného souboru, s širokým spektrem zastoupených tvarů a typů keramiky, nás i v tomto případě nutí k obezřetnosti. Jsou dokladem intenzivního využívání krajiny, a mohly sloužit jako sezónní pastevecké stanice.

4.2.4. Jeskyně

Nálezy kultury nálevkovitých pohárů v jeskyních Moravského krasu nejsou v porovnání s frekvencí nálezů z jiných úseků mladšího pravěku a rané doby dějinné nikterak početnou artefaktuální komponentou, nicméně zůstávají spolehlivým dokladem využívání některých dutin také v průběhu starého a středního eneolitu. Podrobně se problematikou osídlení jeskyní Moravského krasu zabývala Soňa ONDROUŠKOVÁ (2011), která v případě KNP dospěla k závěru, že se v jeskyních objevila zcela výjimečně v podobě několika střepů, a to především v jižním systému, kde doložila 4 lokality, z toho dvě sporné. V Puklinové jeskyni byl nalezen antropologický materiál, pravděpodobně z porušeného hrobu, datovaný ¹⁴C metodou do baalberského stupně KNP (ibidem, 122; NERUDA – NERUDOVÁ – VALOCH 2007). Zlomky baalberské keramiky byly získány při výzkumu J. Svobody také z Kateřinské jeskyně, ke sporným patří nálezy z jeskyní Švédův stůl a Pekárna (ibidem, tab. 17:6, mapa č. 6). Spojitost mezi nimi a poměrně intenzivním osídlením Brněnské kotliny ve starším stupni KNP je v tomto případě evidentní a stejně tak u nálezů boletázkého horizontu. Ty eviduje z pěti jeskyní: jeskyně č. 184, Liščí, Býčí skály, Adlerovy jeskyně a z jeskyně Pekárna (ibidem, 122/123, mapa č. 7). V závěru své práce nastínila, byť hypoteticky, možné příčiny využívání těchto nepochybně tajemných míst. Do úvahy přicházejí centrální místa, kde se odehrávaly specifické děje, ale také přírodní faktory – změny klimatu, dále válečné události, migrace (146–152)

Obr. 40. Pohořelice, okr. Brno-venkov, Klášterka. Výběr keramiky z objektů KNP.
 Fig. 40. Pohořelice, Brno-venkov County, Klášterka. Selected pottery items from FBC features.

a současně připouští, že mohly sloužit jako sídliště, výrobní místa, úkryty, skladiště, kultovní místa a pohřebiště (157–165). Úvahy a vývody tohoto charakteru, byť hypotetické, jak sama autorka citované práce předeslala, jsou možné na základě celkového profilu osídlení, kdy v určitých periodách využívání jeskyní zaznamenalo nepřehlédnutelný nárůst (LnK, MMK, ÚK, halštat). U velmi slabého zastoupení nálezů KNP se může hledání jeho podstaty jevit jako zcela irelevantní, přesto z toho mála nabytých informací vystupuje do popředí spirituální interpretace některých jevů. Pohřeb v Puklinové jeskyni byl pravděpodobně účelovým řešením vzniklé situace než čímkoliv jiným. Na druhé straně nález dvou celých středoe-neolitických nádob (mísy a bezuché amfory) z Býčí skály a shodně datované nástěnné malby překračují hranici materiálního světa (SVOBODA 2006, 125–126; OLIVA – GOLEC 2016).

4.3. Objekty

4.3.1. Obytné stavby

Vývoj obytných staveb podléhá určitým zákonitostem, modifikovaným klimatem a přírodním prostředím té které oblasti, ale zejména dosaženou společenskou a ekonomickou úrovní sledované populace. S nástupem neolitu se stává sídelní jednotkou pravoúhlá stavba s dřevěnou nosnou konstrukcí v podobě pěti rovnoběžných řad sloupů, z nichž prostřední nesla hřeben sedlové střechy. Od středního do mladšího neolitu se v některých částech střední Evropy objevily domy trapézovitých forem. Zatímco půdorysy domů kultury s vypíchanou keramikou jsou obvykle na návětrné straně opatřeny základovým žlabem, u lengyelských domů shodného půdorysu jsou žlaby již méně časté (PAVLŮ – ZÁPOTOCKÁ 2007, 57). Pro vlastní podunajskou lengyelskou kulturu jsou typické pravoúhlé stavby dvoudílné obdélné dispozice, a to jak prosté sloupové, tak v kombinaci se žlaby (PAVŮK 2003). Rovněž na Moravě se s nástupem kultury s moravskou malovanou keramikou objevuje dům pravoúhlého půdorysu sloupové konstrukce (PODBORSKÝ 1984; 1993, obr. 69). K doplnění představy o podobě sídelní jednotky ze staršího úseku lengyelské kultury na Moravě významnou měrou přispěl výzkum v Hulíně – Pravčicích, poloha Višňovce 2, kde bylo odkryto 17 kompletních půdorysů lengyelských domů, tvořících podstatnou část mladoneolitické osady (KALÁBKOVÁ 2009). Přesto, že jsou odkryté stavby svým způsobem specifické, s dosud jedinými obdobami na sídlišti Lengyelu II v Žilkovicích na Slovensku (PAVŮK 1998), a mohou být i specifickým regionálním, dávají zcela konkrétní představu o podobě domu tohoto období. Jedná se o pravoúhlé sloupové stavby obdélného půdorysu s členěním vnitřního prostoru na více částí a chodbovým vstupem na závětrné straně. Pozoruhodné je, že se shodně, lépe řečeno téměř shodně pojaté stavby objevily na hulínsko-pravčickém sídlišti v různých velikostech, od menších s delší osou dosahující sotva 20 m (struktura 37) až po stavbu o délce vlastního domu 54,6 m a s vchodovým koridorem 72 m (struktura 45). Vedle těchto půdorysů stály jednoprostorové sloupové struktury s delší osou pod 10 m (struktura 32 – KALÁBEK – KALÁBKOVÁ – KOČÁR – KOČÁROVÁ 2010), připomínající stavby stejného charakteru např. z Těšetic–Kyjovic, okr. Znojmo (PODBORSKÝ 1984, 41 a následující) či Seloutek, okr. Prostějov (ČIŽMÁŘ, Z. 2006). Zůstává však otázkou, zda právě ony, zvláště ve výše uvedených souvislostech, můžeme považovat za regulérní sídelní objekty.

Pro období časného eneolitu, reprezentovaného kulturami epilengyelu, disponujeme z území Moravy několika neúplnými půdorysy domů, jejichž společným znakem je opět základový žlab na návětrné straně domu (KOŠTUŘÍK – ŠEBELA 1994; ŠMÍD 2011a), který však geneticky s předchozími lengyelskými stavbami nesouvisí. Pro časný eneolit na Slovensku, reprezentovaný, mimo jiné, ludanickou skupinou, vyčlenil J. Pavúk 2 typy domů, a sice typ 4 a typ 5 (PAVŮK 2003). Typ 4 charakterizuje 20–30 m dlouhá a 8–10 m široká dvouprostorová stavba, vymezená souvislým obvodovým žlabem (ibidem, obr. 4:1). Typ 5 představuje rovněž pravoúhlý dvouprostorový dům s kombinovaným základem, který tvoří z jedné poloviny souvislý žlab, druhou polovinu, a s ní i dělicí stěnu stavby, kúlové jamky. Délka těchto domů se pohybovala kolem 20 m a šířka v rozmezí 5–7 m. Na ose některých půdorysů se dochovaly konstrukční prvky sedlové střechy (ibidem, obr. 5:2–4, 464–466). Výzkumem části osady ludanické skupiny v Jelšov-

cích v horním Ponitří se podařilo odkrýt necelé dvě desítky takovýchto staveb, ale u většiny se dochoval pouze základový žlab v podobě ostře lomeného písmene U (PAVÚK – BÁTORA 1995, Abb. 28).

Jsem přesvědčen o tom, že základové žlaby ve tvaru ostře lomeného písmene U na Moravě patří stejnému typu stavby.

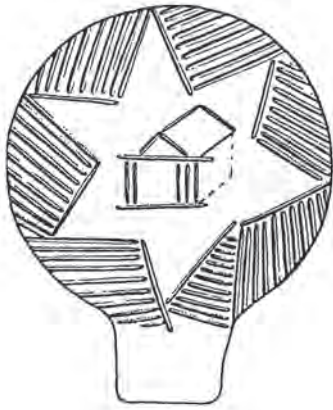
Počínaje starým eneolitem stávají se pravoúhlé domy normou sídelního objektu také pro kulturu nálevkovitých pohárů. To je možné konstatovat jen díky informacím ze sousedních regionů, protože na Moravě spolehlivě datovaných staveb z prostředí nálevkovitých pohárů dosud postrádáme. V této souvislosti bych rád upozornil na pravoúhlý dům sloupové konstrukce z Lovčiček, okr. Vyškov, odkrýtý J. Říhovským při výzkumem velatické osady (ŘÍHOVSKÝ 1982). Stavba označená písmenem E, obklopená objekty z baalberské fáze staršího stupně KNP, se nacházela ve středu zkoumané plochy a svým charakterem se vymykala stavbám z počátku mladší doby bronzové. Dům o rozměrech 21,1 x 6,85 m (zastavěná plocha 144,5 m²) se vyznačoval hustou sítí obvodových sloupových jamek (dlouhé stěny 20 a 22 m, krátké stěny 8 a 8 m) v rozstupech 0,45 m až 1,45 m. Jejich rozmístění na vnitřní ploše hovoří jednoznačně o existenci sedlové střechy a členění vnitřního prostoru (obr. 38) na tři prostory. Lišil se od většiny velatických domů, na jejichž půdorysech se již výrazně projevila snaha stavitelů přenést váhu střechy na obvodové stěny a zbavit tak vnitřní prostor podpěrných konstrukcí. Nápadná je shoda jeho konstrukčních prvků s konstrukcí struktury č. 45 v Hulíně – Pravčicích 2 (KALÁBEK – KALÁBKOVÁ – KOČÁR – KOČÁROVÁ 2010, obr. 4:6).

Ve spojitosti s kulturou nálevkovitých pohárů přichází v Lovčičkách do úvahy ještě stavba lehčí a uvolněnější konstrukce označená písmeny AS, orientovaná podélně se SZ hranou výzkumu. Lehce trapézovitý půdorys měl rozměry 35 x 6–7 m a jeho konstrukční prvky byly porušeny jámami z mladší doby bronzové, ale respektovaly objekt únětické kultury uvnitř stavby, který ho může datovat, ale stejně tak s ním vůbec nemusí souviset. Analogie k oběma půdorysům domů AS a E najdeme v prostředí kultury nálevkovitých pohárů v sousedních Čechách. V Březně u Loun byly odkruty dva domy shodné konstrukce patrně ze staršího stupně KNP o rozměrech 6,75 x 23,65 m a 5,6 x nejméně 24,65 m (PLEINEROVÁ 1990, 255–263, obr. 2, 3 a 6, 7), které se nápadně podobají půdorysu AS z Lovčiček. Stejný charakter jako půdorys E, včetně dělení vnitřního prostoru příčkami na třetiny, měla jedna ze dvou staveb v Líbeznici u Prahy (TUREK 2011, 417, obr. 4). Tamní domy datované keramikou do salzmündské fáze nálevkovitých pohárů měly přibližně stejné rozměry (6 x 20 m a 5,5 x 21 m), shodnou orientaci (Z – V, SZ – JV), ovšem vykazovaly poněkud odlišné členění vnitřního prostoru. Podélnou osu jedné z nich tvořila řada kulových jamek po nosných sloupech sedlové střechy (ibidem, obr. 4:3), druhá byla dvěma příčkami rozdělena na tři přibližně stejně velké části. Také na tomto druhém půdorysu lze identifikovat nosníky sedlové střechy (obr. 4:4). Z Čech jsou uváděny i další kulové stavby NP z Vikletic a Kozel na Mělnicku s rozměry 25 x 6,5 m (NEUSTUPNÝ 2008, 43).

Stavbu rozměrově a částečně i konstrukčně shodnou s domem E z Lovčiček známe také ze sousedního Slovenska, z prostředí kultury s brázděným vpichem, tedy z období starého eneolitu, které odpovídá baalberské fázi KNP na Moravě. Je to dům z Čataje, opatřený obvodovým žlabem (PAVÚK 2001, Abb. 1).

Je obecně přijímaným názorem, že nástup eneolitu a kodifikace párové rodiny se odrazily i ve velikosti domu, jehož delší osa se podle dnes dostupných pramenů ustálila někde mezi ca 15–20 m. V doložených případech se jednalo o dvou a více prostorovou stavbu. Zásadní změna se netýkala ani tak velikosti obytné stavby, ale především restrukturalizace vnitřního prostoru. Ta mohla být vyvolána přechodem hospodářských zvířat do soukromého vlastnictví a tudíž potřebou jejich ustájení. Spolehlivě ověřené půdorysy obytných staveb ze závěru eneolitu na Moravě sice postrádáme, ale jejich poměrně hojný výskyt ze starší a střední doby bronzové, a to hned několika typů (SPURNÝ 1972; STUHLÍKOVÁ 1997; ŠMÍD 1998) kontinuitu jejich vývoje jen podporuje.

Od počátku keramického neolitu se na sídlištích vedle domů obvyklé velikosti a sloupové konstrukce objevily i stavby podstatně menší, jež mají charakter zemnic, eventuálně chat. Na Moravě je známe

Obr. 41. Olomouc-Řepčín, poloha Pod hřbitovem. Dno šálku z hrobu 1 s kresbou průčelí domu se sedlovou střechou uprostřed zoraných polí!?
 Fig. 41. Olomouc-Řepčín, site locally known as Pod hřbitovem. Bottom of a cup from grave 1 with a drawing depicting the facade of a house with saddle roof with ploughed fields around it!?

ze sídelních areálů kultur s lineární keramikou (ČIŽMÁŘ 1999, 103–113) a s moravskou malovanou keramikou (PODBORSKÝ 1984, ČIŽMÁŘ, Z. 2001), ale v aktuálně sledovaných souvislostech zejména z prostředí boletázkého stupně badenské kultury. Na hradisku Staré Zámky v Brně-Líšni se podařilo na úrovni nejstarší eneolitické vrstvy (III) rozpoznat dvě mazanice destrukce, považované za pozůstatek sídelních objektů (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1964, 96–97). Lépe zachovanou stavbu vymezoval mělký žlábek, který ohraničoval čtyřhrannou, mírně obdélnou chatu 3,6 x 4 m s nejasnou konstrukcí stěn i střechy. Absence dokladů stabilnější dřevěné konstrukce na jedné, ale množství většinou jen chabě vypálené mazanice na straně druhé vedla autorku studie k závěru, že hlavním stavebním materiálem byla dusaná hlína, eventuálně sušené cihly v kombinaci s lehčí dřevěnou konstrukcí. Uvnitř byla na zpevněné hlíně podlaže identifikována dvě topeniště, pec a otevřené ohniště, které, pokud sloužily ve stejnou dobu, podstatně omezovaly vnitřní prostor objektu. Pak by bylo vhodnější uvažovat spíše o výrobním zařízení než o příbytku. Zbytky chaty s párem otopných zařízení z mladšího stupně nálevkovitých pohárů jsou doloženy rovněž z hradiska Čechovsko u Čechovic (ŠMÍD – PŘIČHYSTAL 2015, 102, tab. 64, 65). Větší počet objektů charakteru chat byl odkryt během dlouholetého výzkumu výšinné osady ve Hlinsku u Lipníku nad Bečvou, kde se podařilo vyčlenit několik typů staveb, většinou menších rozměrů (půdorysy 2,36 x 1,82 m; 2,5 x 1,88 m). Šlo jak o objekty typu zemice, tak příbytky založené na jeho úrovni. Nejfrekventovanější stavbou (9 větších či menších fragmentů) je chata s opěrným žlabem a zpevněnou podlahou, jejíž idealizovaná podoba představuje dvouprostorový dům o rozměrech 6–8 m x 4 m, stavěný technikou tzv. kazeta na rám (na základovém rámu byla vztyčena svislá trámová konstrukce a vyplněna hlínou, armovanou nekvalitním dřívím; PAVELČÍK 1993, 185–186, obr. 112; PAVELČÍK 1991, 91–94; ŠEBELA 2007, 74–93, obr. 31). Dvě zahlužené zemnice přibližně stejných rozměrů (šířka 3,8 m a celková délka obou staveb v superpozici 7,8 m) byly odkryty při záchranném výzkumu na nově objeveném eneolitickém hradisku na katastrech obcí Stavenice a Úsov, okr. Šumperk (DANIHEL, 2014, 89–90). V Čechách jsou z prostředí kultury nálevkovitých pohárů publikovány objekty typu chat a zemnic z více lokalit. Několik jich bylo zdokumentováno na výšinném sídlišti Baba v Praze 6-Dejvicích (HAVEL 1986). Vedle menších staveb s půdorysem 3,42 x 3,35 m (obj. 10/77); 4,08 x 3,2 m (obj. 46/77) a 2,48 x 2,92 m (obj. 47/77) tam v exponované poloze (ve středu a na nejvyšším místě) stál větší příbytek obdélného půdorysu s rozměry 12,4 x 6,8 m, zahlužený 0,2–0,4 m do šterkového podloží (ibidem, 35–39, obr. 23b, 24 a 25). Jako chaty, částečně zapuštěné pod úroveň terénu, jsou interpretovány další dvě jámy, jedna v Malém Březně, okr. Louny (ČERNÁ – VELÍMSKÝ 1991), druhá z Platan okr. Kolín (PROSTŘEDNÍK – ŠÍDA – KYSELÝ 2002). Poněkud zvláštní případ přístřešku/chaty v podobě stanové konstrukce publikovala E. JANSKÁ (1961, obr. 74) z Prahy-Kbelí. Šlo o kruhovou jámu o průměru 4 m, zapuštěnou 1,1 m pod úroveň terénu. Po obvodu byly, snad do kříže (část půdorysu objektu byla zničena výkopem), rozmístěny dvojice kůlových jamek. Jejich osy nebyly kolmé, ale skloněné dovnitř v úhlu, který dovolil odhadnout, že se sbíhaly 3 m nade

dnem. Také na území Polska se vedle regulérních kúlových staveb odpovídajících rozměrů objevují stavby výše uvedeného charakteru. Z Pietrowic Wielkich, v přiléhající části Horního Slezska, uvádí J. BUKOWSKA-GODIGOWA (1975, 147–149, ryc. 35) sídelní objekty charakteru chat s plochou 4–6 m², ale s odkazem na příbytky větších rozměrů (15–16 m²) z lokalit Baborów, Polska Cerekiew a Wojnowice (ibidem, 147–149, ryc. 35). Na sídlišti KNP v Gródku Nadbužnym byly pro starší fázi typické zemnice, v mladší fázi nadzemní domy obdélného půdorysu o rozměrech 4,2 x 3,5 m, ale na výšinné osadě v Niedźwiedziu sloupové domy, z nichž nejlépe dochovaný měl rozměry 16 x 6 m (BURCHARD 1968, 420–423; WIŚLAŃSKI 1979, 211).

Na sídlišti kultury nálevkovitých pohárů v Kietrzy byla odkryta chata (objekt 113/1980) o rozměrech 6 x 8 m, založená bez kúlů na vodorovné trámové konstrukci se sklípkem, zapuštěným 1 m pod úroveň podlahy. Stavba je interpretována jako víceúčelový hospodářský objekt, ale zemnice s délkou strany 5 m a podlahou 0,5 m pod úrovní terénu jako dům. Stavby obklopovalo několik sil a odpadních jam a společně tvořily komplex dvorce 21. Sídliště tvořilo několik dvorců, vzdálených od sebe 20–40 m a je datováno na úroveň vrstvy C2 jevišovické stratigrafie, nebo na počátek tamní vrstvy C1 (LEŹCZYCKI 2004, 37, obr. 1: 1–6; JANÁK 2013, 245–246).

Ze získaných poznatků je celkem zřejmé, že kúlové úrovně stavby dosahovaly větších rozměrů než stavby zahloubené, a proto je třeba, případ od případu, zvažovat zda se opravdu jedná o objekty určené k bydlení.

Ve sféře nadstavbové je možné za odraz reálného světa vnímat pravouhlé obvodové konstrukce v mohylách drahanovické fáze středomoravských mohylových pohřebišť. Pohřby umístěné uvnitř konstrukce, eventuálně v její východní stěně (vstupní části domu?), dovolují konstrukci vnímat jako příbytek – dům zesnulého. Kratší strany obdélníků ohraničených kamennými strukturami se pohybovaly od 3 do 4, maximálně 6 m, delší pak od 5 do 11, maximálně 14,7 m. Zprůměrnováním ploch uvnitř obvodových konstrukcí dostaneme hodnotu 45 m², což je v porovnání s většinou zemnic nadstandardní bydlení.

4.3.2. Běžné sídlištní objekty a hliníky

Běžné sídlištní objekty, obvykle široce oválného tvaru, vykazují celou řadu variant s celkem nepodstatnými odchylkami ve tvaru dna a sklonu bočních stěn. Tato značná tvarová variabilita komplikuje jejich funkční klasifikaci; nejčastěji jsou označeny jako objekty bez možnosti určit jejich původní využití. V mnoha ohledech jsou jim podobné exploatační jámy – hliníky. Jsou však obvykle mnohem větší a jsou charakteristické nepravidelným tvarem a četnými prohlubněmi ve stěnách i dnu po chaotické těžbě hlíny. Již od mladšího neolitu jsou rozmístěny po obvodu sídlišť a v určitém ohledu vymezují osídlenou plochu (Držovice na Moravě, tab. 2). Po ukončení těžby bývají druhotně využívány k výrobním účelům. Celkem běžně jsou po jejich obvodu instalovány pece. Dělo se tak jednak z bezpečnostních důvodů – manipulace s otevřeným ohněm dále od příbytků, ale také z důvodů ryze praktických – suplovaly předpeční jámu a usnadňovaly obsluhu vlastní pece.

4.3.3. Sklípky a sila

Nejpočetnější skupinou objektů, pomineme-li kúlové jamky, které se v případě vícefázového osídlení lokality jen zcela výjimečně podaří datovat, jsou v půdorysu kruhové jámy s kolmým či do stran ubíhajícím dnem. Základním a domnívám se, že rozhodujícím kritériem pro určení funkce při takřka konstantním půdorysu je jejich hloubka, jež kolísá od 0,1 do 1,5 m. Objekty s kolmými stěnami a menší relativní hloubkou, cca do 1 m, označujeme za sklípky, objekty s do stran ubíhajícími stěnami, přímými či konvexními, pak za sila. Na sídlišti v Laškově, okr. Prostějov (ŠMÍD 1997, 113) se objem sil pohyboval od 2 do 10 m³. Tyto hodnoty jsou cenným dokladem o dosažené úrovni zemědělské produkce.

4.3.4. Pyrotechnická zařízení

Jakkoliv by se mohlo zdát, že se jedná o naprosto běžné objekty neoddělitelně patřící ke každému pravěkému sídlišti, spolehlivě datovaných a stejně tak i odpovídajícím způsobem zdokumentovaných zařízení tohoto typu mnoho nemáme. V této souvislosti nelze přejít bez povšimnutí zprávu J. Palliardiho o do červena vypálených hliněných podlážkách ve vrstvě C jevišovické stratigrafie, „ ... kusy vypálené hliněné podlážky, které se v ní v různých výškách vyskytovaly, zaujímaly mnohdy plochu 1 m² i větší. Několikrát shledány dvě takové podlážky přímo nad sebou, oddělené vrstvou žluté hlíny. Také na šterkovitém podkladě byla taková ohniska zjištěna“ (PALLIARDI rukopis uložený v MZM). Není pochyb o tom, že se jednalo o zbytky otopných zařízení, bohužel jejich podobu a určení nelze odhadnout. Na Rmízu u Laškova bylo v sondách položených na vnitřní straně třetího pásma opevnění zdokumentováno několik charakteristických podkovovitých půdorysů pecí, které pravděpodobně souvisely s kruhovými strukturami z plochých kamenů a byly součástí zatím blíže nespecifikované výrobní činnosti (ŠMÍD 1995, 50). Větší počet sídlištních objektů KNP byl odkryt na otevřeném sídlišti v Laškově, okr. Prostějov, poloha Na kuse. Ze 41 prozkoumaných byly dva interpretovány jako pece, přičemž u jedné z nich lze celkem spolehlivě určit účel jejího použití. Při severní stěně rozsáhlé exploatační jámy 11/1992 se nacházela mazanice podlážka s vyhlazeným povrchem a zvrstveným profilem, představujícím několikeré obnovení výmazu. Mazanice kra spočívala na akumulaci vrstvě říčních valounů. Snížené dno hliníku posloužilo jako předpecní jáma a v ní se nacházely shluky zuhelnatělých obilok – zmařené vsázky k sušení určených obilných zrn. Větší množství topenišť z počátku a průběhu středního eneolitu je k dispozici z Hlinska u Lipníku nad Bečvou. Zpracování výsledků dlouhodobých výzkumů přineslo i v tomto směru rozšíření poznatků vztahujících se ke sledovanému období. Odlišný charakter otopných zařízení dovolil rozlišit vedle ohnišť s mazanice výmazem hrncířské dvoukomorové pece, jámové pece, sušící pece, pece s kopulí a pece s žáronosnou vrstvou (PAVELČÍK 1983b; ŠEBELA a kol. 2007, 69–74). Jejich značná variabilita, jak rozměrová, tak tvarová, je vysvětlena specifickým účelem jejich použití.

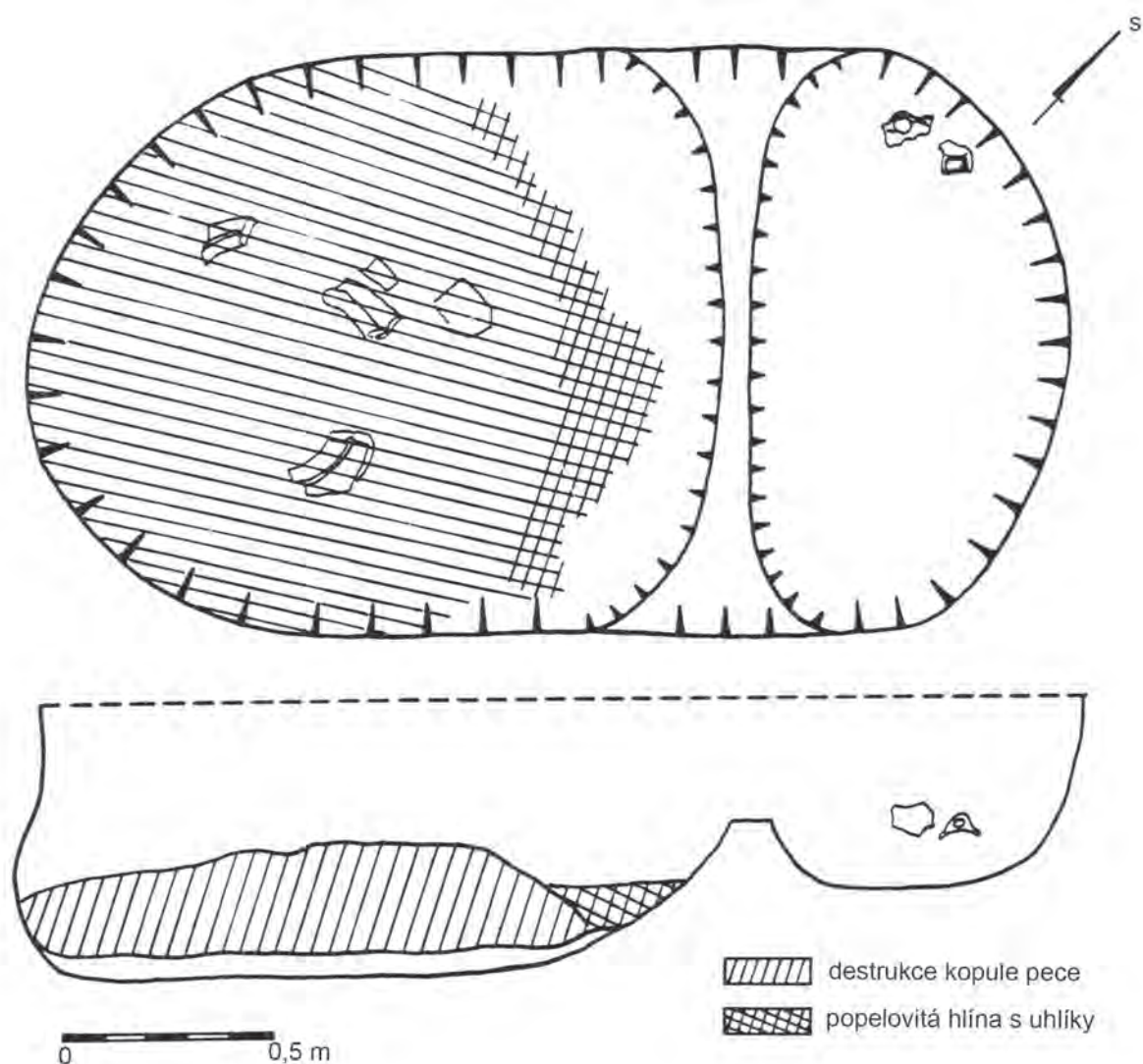
Kvalita keramiky kultury nálevkovitých pohárů překvapí jak technologií zpracování hmoty, tak úrovní výpalu. V tomto směru dosáhla určitého vrcholu stolní keramika baalberské fáze staršího stupně KNP. Předpokladem dosažení takovýchto hodnot je výpal v dvoukomorových pecích s roštem. Jedno zařízení takového typu bylo, jak výš konstatováno, zdokumentováno na výšinné osadě ve Hlinsku. Jednalo se o objekt 142/5/72, který pozůstával ze dvou částí – z vlastní pece a předpecní jámy. Pod vrstvou mazanice ze zříčené kopule ležel rošt z tvrdě vypálené červené mazanice. Na něm bylo identifikováno 7 drobných průduchů (průměr 20 mm). Mezi topeništěm a roštem se nacházel prostor vysoký 28 cm. Předpecní jáma nepravidelně oválného tvaru měla svažitě dno a vyplněna byla černou, místy až sazovitou hlínou, prostoupenou hrudkami mazanice a uhlíky (obr. 42:B). Autor článku datoval pec do předbolerázkého horizontu, tedy do závěrečné fáze starého eneolitu (PAVELČÍK 1983b, 361–366). Věrohodnost Pavelčíkovy interpretace objektu jako hrncířské pece nebyla odbornou veřejností přijata bez výhrad (LIČKA – KOŠTUŘÍK – MACH 1990, 14–15).

Dvoukomorová pec byla v roce 1973 odkryta také na Hradisku u Kramolína (KOS – KOŠTUŘÍK 1974, 105–106, tab. 105) a připisána kultuře s moravskou malovanou keramikou, což potvrdilo temoluminiscenční datování (LIČKA – KOŠTUŘÍK – MACH 1990, 1–20) Z pece (objekt 139) se dochovaly v torzu dva topné kanály, překryté roštem s množstvím otvorů. Materiál z vnitřku pece i z jeho bezprostředního okolí patřil výhradně výše uvedené kultuře. Později je však pec publikována jako eneolitická bez bližší specifikace (KOŠTUŘÍK 1996; 2007).

Bohatou kolekcí lengyelského materiálu je datována hrncířská pec z Drnholce (JELÍNKOVÁ 1981, 194–197).

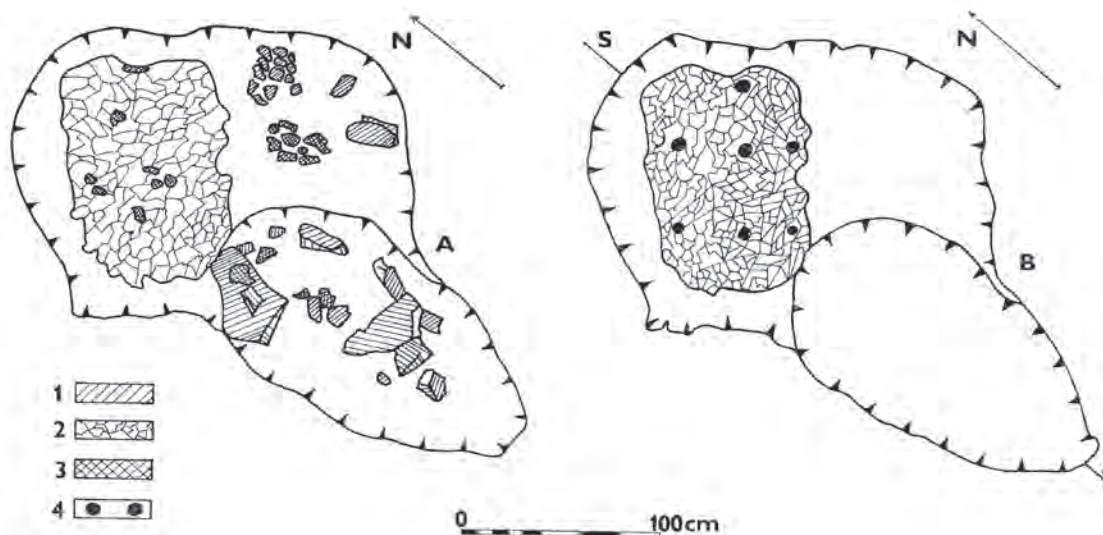
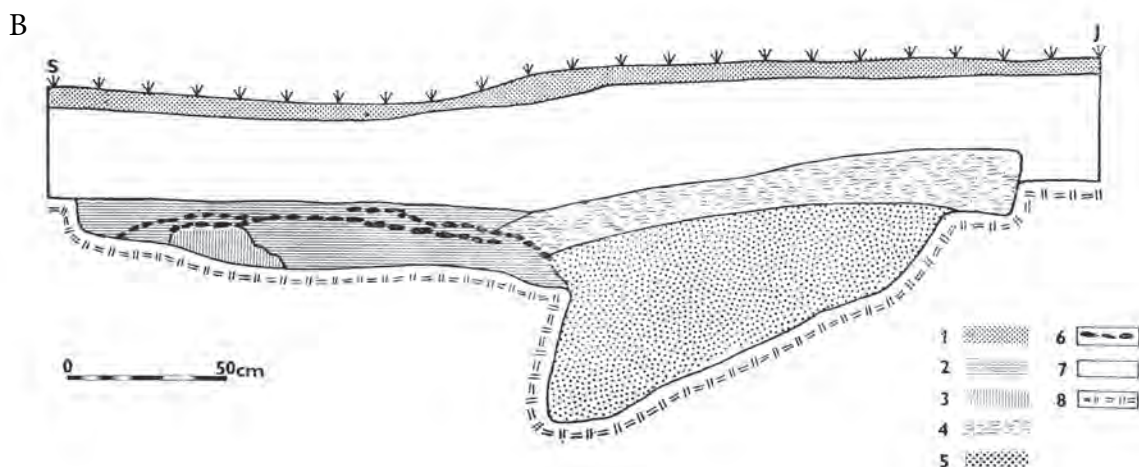
V roce 1976 byla prozkoumána a zdokumentována hrncířská pec z baalberské fáze KNP v poloze Koží brada v Kostelci na Hané (PRUDKÁ 1978a, 23). Při skrývce poměrně rozsáhlé plochy určené ke stavbě

A

Obr. 42. A. Kostelec na Hané, okr. Prostějov. Baalberská pec s roštem z polohy Kozí brada. Podle PRUDKÁ 1978a.
 Fig. 42. A. Kostelec na Hané, Prostějov County. Baalberg kiln with grate from the site locally known as Kozí brada, according to PRUDKÁ 1978a.

areálu mateřské školy došlo k porušení mnoha archeologických situací, které „prozkoumali“ místní amatérští badatelé. Z dále viditelná deponie zeminy neunikla pozornosti pracovníků muzea v Prostějově a při prohlídce místa byl identifikován a následně prozkoumán jeden objekt, vyhodnocený jako keramická pec (PRUDKÁ 1978, 23). Jáma o celkové délce 2,5 m a šířce 1,4 m se skládala z vlastní pece a z předpecního zahloubeného objektu (obr. 42:A). Na povrchu mazanické destrukce se zřetelně rýsovaly zlomky oválného hrdla pece a ve spodní části zborcený rošt s průduchy o průměru cca 40 mm. Předpecní prostor poskytl ucha baalberské amfory a džbánu se třemi „vousy“ pod spodním úponem ucha (tab. 60:14, 15). Jednoznačnou interpretaci objektu poněkud komplikuje skutečnost, že dno vlastní pece se nacházelo 0,3 m pod úrovní dna předpecní jámy (dno pece 0,7 m a předpecní jámy 0,4 m pod úrovní podloží).

Obr. 42. B. Hlinsko u Lipníku nad Bečvou, okr. Přerov. Dvoukomorová hrnčířská pec (podle PAVELČÍK 1983b, obr. 1, 2).

Fig. 42. B. Hlinsko near the town of Lipník nad Bečvou, Přerov County. Two-chamber pottery kiln (according to PAVELČÍK 1983b, Fig. 1, 2).

4.3.5. Výrobní objekty

Specializaci na určitá odvětví řemeslné výroby lze s velkou mírou pravděpodobnosti doložit z několika, zejména výšinných sídlišť. Příkladem mohou být objemné kolekce přeslenů a závaží tkalcovských stavů, množství a struktura kamenné broušené a štípané industrie (Čechovsko u Čechovic – ŠMÍD – PŘI-CHYŠTAL 2015; Práslavice – PROCHÁZKOVÁ – VITULA 2001) a stejně tak industrie zhotovené z parohů a kostí (Starý Zámek u Jevišovic – MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981; Hrad u Bílovic – ŠMÍD 2010), ale konkrétních objektů spojených s řemeslnou výrobou máme k dispozici poskromnu.

Zcela jedinečným dokladem řemeslnické specializace je dílenský objekt KNP ze Stránské skály z Brna-Slatiny (ČIŽMÁŘOVÁ – RAKOVSKÝ 1983; SVOBODA – ČIŽMÁŘOVÁ 1984). Měl rozměry 48 x 25 m

a připomínal rozsáhlé neolitické hliníky, čemuž odpovídalo i zvlněné dno, poseté četnými prohlubněmi. Výzkum prokázal, že hliník byl druhotně využíván ve starším stupni KNP ke zpracování místních šedých rohovců typu Stránská skála, získávaných z vápencových bloků, těžných na výchozech v jeho blízkém okolí. Jako výrobní byly označeny dvě shodně orientované jámy (3 x 2 m) v jižní části hliníku a dvě symetricky umístěná žároviště, sloužící pravděpodobně k nahřívání a následnému uvolňování pazourkových hlíz z vápencových bloků (SVOBODA – ŠMÍD 1996, 79–86). Nálezy štípané industrie z dílenského objektu jednoznačně dokládají specializovanou výrobu polotovarů určených k dalšímu zpracování.

4.3.6. Studny

Studny, jako specifické objekty sloužící k získávání pitné vody, byly hloubeny už v neolitu, kdy vznikala první stálá lidská sídla. Na Moravě jsou známy z osad kultury s lineární keramikou z Mohelnice okr. Šumperk (TICHÝ 1972), Uničova, okr. Olomouc (KALÁBEK 2016, 178–180) a Brna-Starého Lískovce (PŘICHYSTAL 2008, 50–51). V Mohelnici se vedle studní LnK objevily také dvě jímací šachty kultury nálevkovitých pohárů – objekty 254 a 255, které jsou dosud jedinými moravskými studnami KNP. Dochovaly se však jen jejich báze se zbytky výdřevy na úrovni spodní hladiny vody 4 m pod úrovní terénu se zbytky výdřevy. Do dna objektu 255 byl zapuštěn dutý, uvnitř opálený dubový kmen o průměru 65 cm. V něm spočívalo torzo velkého nálevkovitého hrnce s límcovitým okrajem a výčnělky opatřeny dvěma svislými lištami. Střepy z drobnějších nádob ležely i vně dutého kmene. Jejich uložení společně se zbytky dřev dávají tušit, že studna měla čtvercovou konstrukci. Zlomek hrdla jedné nádoby byl opatřen trojúhelníkovými vrypy s bílou inkrustací (TICHÝ 1972, 19–20, tab. 13). Tvar a prvky plastické výzdoby společně s inkrustovanou výzdobou datují studu do závěru baalberského stupně KNP. Poněkud hůře byla zachována druhá mohelnická studna NP. Ve stejné hloubce, ve vrstvě překryté zbytky větví ze stromů a keřů, byly nalezeny zlomky eneolitické keramiky a zlomky hrubších dřev původní dřevěné konstrukce. Vedle úlomků dřeva, určených E. OPRAVILEM (1977, 34–37) jako dub (*Quercus* sp.), líska obecná (*Corylus avellana*), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*), javor (*Acer cf. platanoides*), bříza (*Betula* sp.), topol (*Populus* sp.), topol nebo vrba (*Populus* sp. vel *Salix* sp.) a olše (*Alnus* sp.), byla nalezena také skořápka lískového ořechu. O něco starší, ale rovněž z baalberského stupně, jsou studny v podobě válcovitých jam, ovšem bez dřevěné konstrukce, z Mikulovic u Pardubic (SEDLÁČEK – FROLÍK – MUSIL – ŠVÉDOVÁ 2009, 19–20). Dna těchto objektů o průměru vždy kolem 1 m sahala do hloubky kolem 2 m pod úroveň hladiny spodní vody. Z jejich výplně byly získány baalberské džbány obvyklých forem. Za informaci děkuji J. Jílkovi z pardubického muzea.

4.4. Pohřebiště

4.4.1. Pohřební ritus KNP na Moravě

Již více jak sto roků poutají moravské nálezy kultury nálevkovitých pohárů pozornost domácích i zahraničních badatelů. Přes celou řadu objevů zásadního významu, v posledních letech učiněných především díky rozsáhlým záchranným výzkumům, zůstává poznání zejména duchovního světa lidu této kultury, určujícího po více jak 800 let dění na sledovaném území, značně mezerovité. V případě pohřebního ritu netkví problém moravských KNP ani tak v nedostatku pohřebišť, vždyť od staršího neolitu disponujeme prvními skutečnými nekropolemi, jako spíše v jeho variabilitě. Není pochyb o tom, že studium této významné součásti našich pravěkých dějin je poznamenáno informačním vakuem, během kterého postrádáme doklady o způsobu nakládání s těly zesnulých. Jde o časový úsek 1500 let mezi neolitickou LnK a právě nálevkovitými poháry. V tomto ohledu jsou moravská mohylová pohřebiště z přelomu starého a středního eneolitu skutečným fenoménem.

4.4.2. Mohylová pohřebiště

4.4.2.1. Nekropole

Ještě koncem 60. let minulého století mohla A. Medunová-Benešová považovat mohylová pohřebiště KNP za vůbec první skutečná pohřebiště moravského pravěku (MEDUNOVÁ 1967). Výzkumy následujících let posunuly hranici jejich výskytu až na počátek neolitu do kultury s lineární keramikou. Co se však dosud nezměnilo, je prvenství nálevkovitých pohárů v počtu známých nekropolí. Od objevení prvního mohylníku na východní straně Velkého Kosíře řídicím učitelem Karlem Vsetečkou z Kostelce na Hané vzrostl jejich počet nejprve na 18 (ŠMÍD 2003a, 54) a aktuálně na 20 (Olomouc-Řepčín – PROCHÁZKOVÁ 2002; ŠMÍD 2007b). Pohřbívání pod mohylovým násypem máme v současnosti podchyceno v době mezi 36. a 33. stoletím př. n. l., tedy po dobu cca 300 roků, a to od závěrečné fáze baalberského stupně po konec druhé fáze stupně třetího. V tomto směru představují mohylníky NP naprosto jedinečný pramen poznání, jehož vypovídací potenciál nebyl, bohu díky, zdaleka vyčerpán. Na rozdíl od vrstev, byť stratifikovaných, a nakonec i sídlištních objektů, představuje výbava hrobů uzavřená celky. Bohužel převažující a na škodu věci téměř dokonalé spalování zesnulých nás připravilo o cenné antropologické informace.

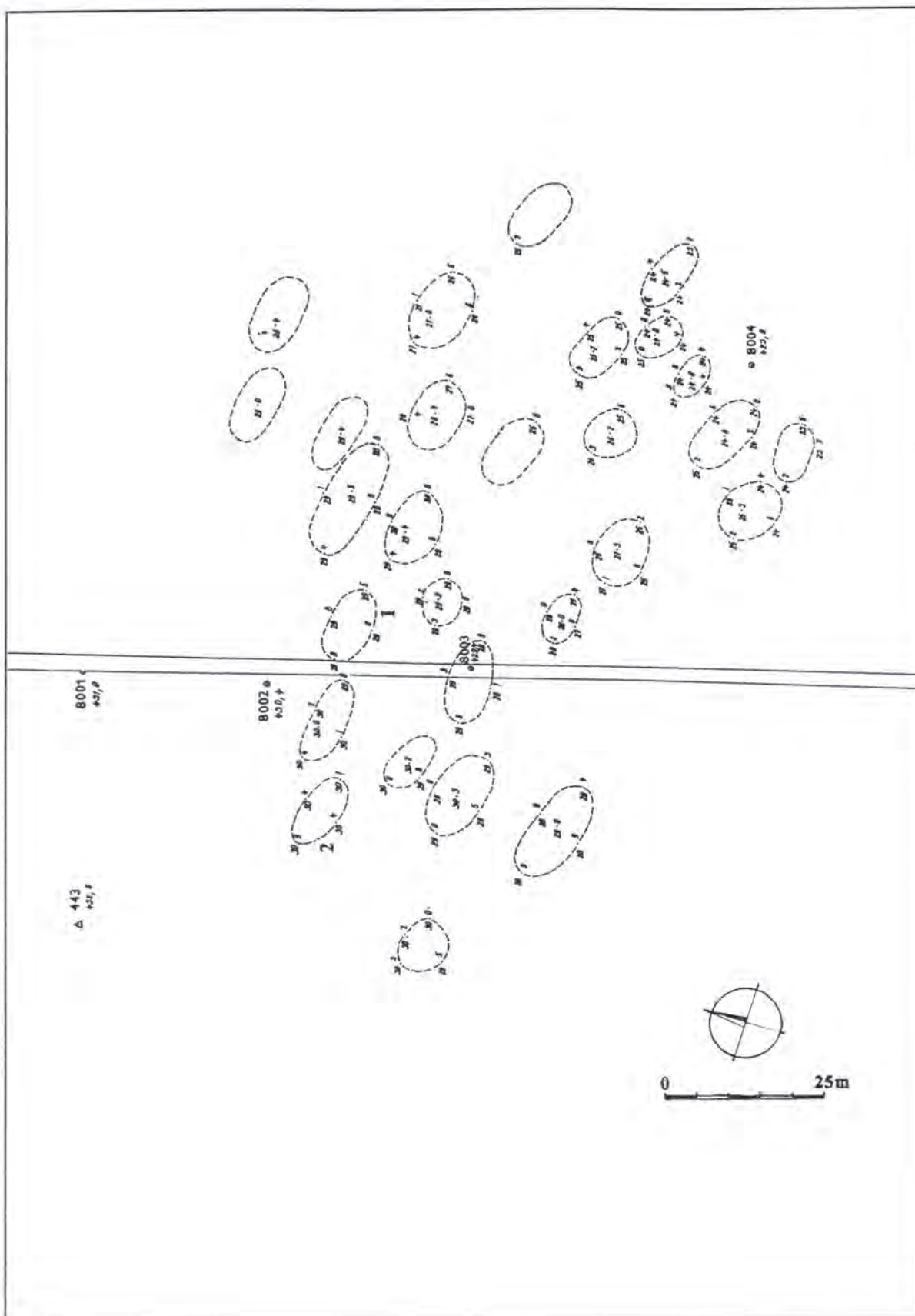
Naprosta většina dosud objevených mohylových nekropolí KNP se nachází na střední Moravě, na Olomoucku a Prostějovsku. V tuto chvíli jsou jedinou výjimkou, zcela jistě způsobenou stavem výzkumů a pravděpodobností jejich zachování, Pozořice-Jezera, okr. Brno venkov, s pohřebištěm v poloze Hlásnice. Mohylníky jsou dislokovány na východních výběžcích Českého masivu, reprezentovaného ve vymezené oblasti Drahanskou a Bouzovskou vrchovinou, ojediněle také na vhodných místech Prostějovské pahorkatiny. Preferovány byly východní, popřípadě jihovýchodní svahy kopců a návrší a jen zcela ojediněle vrcholy výrazných krajinných dominant (Spálený kopec u Alojzova – nadmořská výška 433 m; Horka u Ohrozimi – nadmořská výška 354 m). Z tohoto pohledu se dnes jako zcela výjimečné jeví pohřebiště v Lutotíně (obec Bílovice-Lutotín, okr. Prostějov), situované v údolní nivě říčky Romže.

Násypy respektují přirozený sklon terénu, tedy Z–V, respektive SZ–JV, pouze v Pozořicích-Jezerech je osa mohyl orientována sice rovněž po svahu, ale ten klesá od severu k jihu. Nekropoli tvoří různý počet mohyl. Ponecháme-li stranou případy, kdy lze celkem oprávněně uvažovat o redukci pohřebiště vlivem agrárních a jiných procesů, jde obvykle o 20 až 30 mohyl. Nejrozsáhlejší nekropolí s 58 zaměřenými mohylami je Křemela I na katastru Náměště na Hané.

4.4.2.2. Mohyly

Charakteristickým znakem moravských mohyl KNP je jejich výrazně oválný tvar. Vzájemný poměr delší a kratší osy lze matematicky vyjádřit poměrem 1,6:1–2,7:1. Vedle vysloveně malých mohyl s delší osou kolem 6 m a výškou několika decimetrů se setkáme s násypy 30 a více metrů dlouhými a výškou přesahující 2 m. Během doby, kdy se staly nezbytnou součástí pohřebního ritu, doznaly několika podstatných změn jak konstrukčních, tak ve způsobu nakládání s těly zesnulých (inhumace – kremace). V případě konstrukčních prvků se jednalo o kamenné struktury, jejichž vývoj směřoval od souvislých kamenných pláštů přes obvodové zídky až k jednotlivým kamenům sloužícím jen k úpravě hrobů. Od charakteru konstrukce se odvíjelo množství použitého kamene. U mohyl se souvislým kamenným pláštěm šlo o desítky m³ (45–50) u mohyl s obvodovou konstrukcí o jednotky m³ a v případě závěrečné fáze už jen o nepočtenou skupinu kamenů, ovšem pokud vůbec byly k překrytí nádoby s kremací použity. Většina kamenů má ostré hrany a je patrné, že k jejich získávání byly využívány a lámány místní výchozy horniny, které se po vytěžení měnily v lokální podúrovňové lomy. V okolí alojzovského mohylníku v poloze Frolinková byly v době jeho výzkumu registrovány lomy v podobě kotlovitých kráterů vylámaných do podloží. Záměr jejich průzkumu zhatily odpadky z blízké chatařské kolonie.

Výběr východních svahů pro zakládání pohřebišť, rovnoběžková orientace mohyl a drobné odchylky od základní osy oběma směry jsou dokladem, že východy Slunce byly důležitou součástí pohřebního rituálu, což se projevovalo i dislokací hrobů v mohylách.

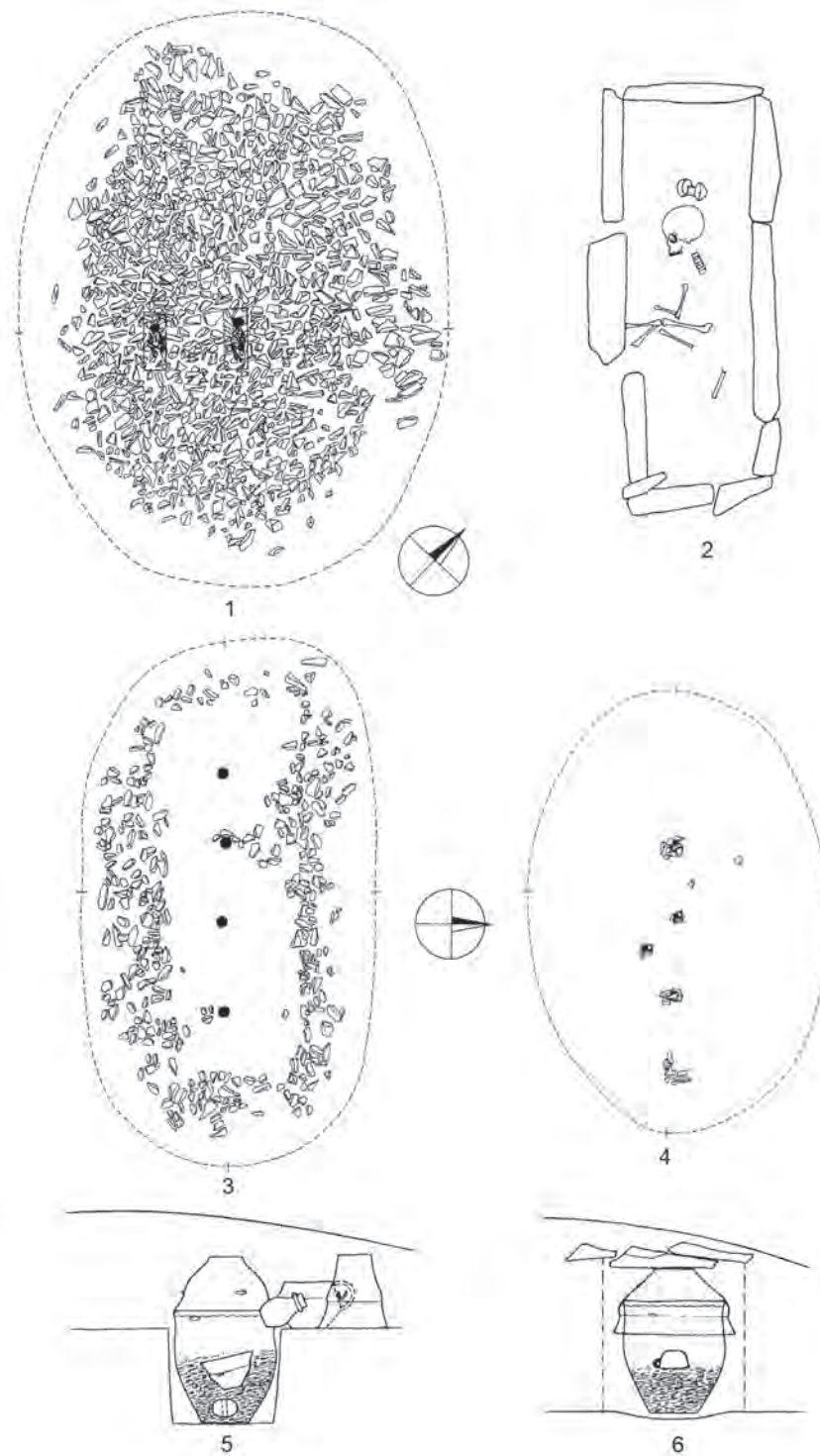
Obr. 43. Alohov, okr. Prostějov. Půdorysný plán mohylového pohřebiště na Spáleném kopci.
 Fig. 43. Alohov, Prostějov County. Layout plan of tumulus burial ground at Spálený kopec.

4.4.2.3. Úprava a umístění hrobů v mohylách

V mohylách se souvislým kamenným pláštěm, založených na upraveném, ale především sníženém terénu, byla nespálená těla uložena ve skrčené poloze do kamenných skříněk, zapuštěných do dna centrální části mohyly. Se změnou pohřebního ritu, představující přechod od inhumace ke kremaci, nabyl vlastní hrob podobu mísovité jamky, ale někdy i několik decimetrů hluboké šachty, zapuštěné do podloží. V ní stála popelnice, obvykle překrytá další nádobou. Kolem, někdy i mimo hrobovou jámu, byly rozmístěny další nádoby a kamenné artefakty. Zpravidla najdeme v jedné mohyle jak hrob se dnem zapuštěným do podloží, tak další hroby na úrovni dna, ale i nad ním s „levitujícími“ přídatnými nádobami (obr. 44:5, 6). Rozdílnou úroveň hladiny hrobů považují za doklad následnosti pohřbů. Po uložení prvního hrobu a navršení mohyly, posloužil pro uložení mladších pohřbů již jen její násyp. Rozmístění žárových hrobů v mohylách je značně variabilní. Obvykle jsou umístěny na podélné ose (nejvíce 7), poměrně často se setkáme se situací, kdy je jeden hrob umístěn ve středu mohyly a ostatní (nejvíce 3) ve východní hraně obvodové konstrukce a v některých mohylách byl hrob umístěn jen ve východní části konstrukce.

4.4.3. Inhumace

V syntéze věnované baalberské skupině kultury nálevkovitých pohárů disponuje J. PREUSS (1966) ze středoněmeckého a českého prostoru jejího rozšíření 123 hroby. Od doby jejího vydání byly nepochybně odkryty hroby nové, nicméně závěry autora citované práce neztratily na aktuálnosti. Pohřební ritus inkriminované skupiny KNP se vyznačuje kostrovými pohřby ve skrčené poloze, spočívajícími zpravidla na pravém boku. Převažuje rovnoběžková orientace pohřbených. Zaznamenané odchylky nepřekročily hranici přípustné tolerance. U 53 pohřbů směřovala lebka k východu s obličejovou částí obrácenou k severu, v 23 případech, včetně odchylek, směřovala naopak k západu s pohledem k jihu. Antropologické analýzy ukázaly, že odlišná orientace pohřbených není určována jejich pohlavím. Méně časté je uložení na levém boku s obličejem obráceným k severu a stejně tak i pohřby orientované ve směru poledníku, tedy S – J. V baalberské skupině na území středního Německa se objevily první pohřební mohyly a právě tak i kamenné skřínky, které nejsou v porovnání s hroby v prosté zemi příliš časté. Skupina hrobů s pohřbenými na pravém boku a pohledem obráceným k jihu je podle J. Preusse mladší a předznamenává nástup salzmündské skupiny KNP (ibidem, 78). Tomuto závěru odpovídá radiokarbonové datum z baalberské mohyly ve Slatinkách s pohřby právě na pravém boku a obličejem obráceným k jihu. Co se rozměrů týče, nejsou přílišné rozdíly mezi hroby v prosté zemi a hroby v kamenných skřínkách a stejně tak mezi hroby dětí a dospělých. Výjimky nejsou příliš časté. Průměrná délka skříňkového hrobu kolísá od 1 do 1,5 m a šířka od 0,5 m do 0,8 m. V Dölauer Heide se délka u tří odkrytých jámových hrobů pohybovala mezi 2,65 až 2,92 m a šířka mezi 1,08 a 1,86 m s tím, že nejširší hrob III (2,72 m x 1,6–1,86 m) obsahoval pohřby tří jedinců. Hloubka všech tří se blížila jednomu metru, od 0,85 do 1,05 m (KAUFMANN – BRÖMME 1972). Na největší dosud odkryté nekropoli baalberské skupiny v Čechách poblíž Velkých Žernosek, okr. Litoměřice, bylo identifikováno celkem 12 hrobů (MOUCHA 1963). Tři zesnulí leželi v kamenných skřínkách, sedm v hrobech s kamenným obložením a dva v prosté zemi. Rozměry hrobových jam se pohybovaly v rozmezí 0,43 m–1,5 x 0,3–1 m. Celkem 9 hrobů vykazovalo tradiční rovnoběžkovou orientaci a pouze u třech směřovala delší osa ve směru SV – JZ. Všichni pohřbení byli uloženi ve skrčené poloze na boku, z toho na pravém boku 11 jedinců a pouze 1 na boku levém. V šesti případech směřovala hlava k Z, eventuálně k JZ, v šesti případech k V, popřípadě k SV. Tomuto uložení je podřízen i směr pohledu zesnulých: 5 x k J, 4 x k S, 2 x k JV a 1 x k SZ (KRIŠTUF 2004; 2014). Zcela aktuálně bylo pohřebiště se čtrnácti baalberskými hroby objeveno v Kolíně (VÁVRA – ZÁPOTOCKÝ 2016). Pohřbení leželi na levém boku hlavou k SZ a obličejem otočeným k SV. Podle závěrů J. Preusse jde o starší variantu uložení, čemuž odpovídá nalezená výbava hrobů.

Obr. 44. Typy mohyl a pohřbů na moravských mohylových pohřebištích KNP. 1, 2 – mohyla se souvislým kameným pláštěm a skříňkový hrob baalberské fáze; 3 – mohyla s obvodovou kamennou konstrukcí drahanovické fáze; 4 – mohyla ohrozimské fáze, kameny byly použity jen k úpravě jednotlivých hrobů; 5, 6 – úprava žárových hrobů. 5 – primární hrob v podobě šachty vyhloubené v podloží; 6 – sekundární hrob zapuštěný do násypu mohyly.

Fig. 44. Types of tumuli and burials at Moravian tumulus burial grounds attributed to FBC. 1, 2 – tumulus with unbroken stone enclosure and Baalberg phase stone-cist grave; 3 – tumulus with stone enclosure attributed to the Drahanovice phase; 4 – tumulus attributed to the Ohrozim phase, where stones were only used to post-decorate individual graves; 5, 6 – cremation graves; 5 – primary grave in the form of a shaft dug in the bedrock; 6 – secondary grave in the tumulus fill.

lokalita	forma/sign.	úprava/sign.	uložení	orientace hlava/ pohled	rozměry v m délka/šířka/hl.	věk/pohlaví
Slatinky Boří	mohyla 1	hrob 1 kamenná skř.	na pravém boku	SZ-JV/J	1,6/0,65/1,7	dítě
-»-	-»-	hrob 2 kamenná skř.	-»-	SZ-JV/J	1,7/0,65/1,5	dítě
-»-	hroby v cestě	kamenná skř.1	?	SZ-JV	1,35/0,8/1,0	?
-»-	hroby v cestě	kamenná skř. 2	?	SZ-JV	1,2/0,7/1,15	?
-»-	hroby v cestě	kamenná skř. 3	?	SZ-JV	1,25/0,7/0,95	?
-»-	hrob v ploše 1/2007	kamenná skř.	na levém boku	Z-V/S	1,5/0,7/0,7	muž
Olomouc- Řepčín	mohyla?	v prosté zemi	?	SZ-JV	1,5/0,6/0,6	?
Držovice	v prosté zemi	v prosté zemi	na levém boku	SZ-JV/SV	2,4/1,25/0,85	muž

Tab. 2. Baalberské hroby na Moravě.

Tab. 2. Baalberg graves in Moravia.

Z uvedených údajů je zřejmé, že moravské hroby baalberské skupiny se rozměry a nakonec ani úpravou neliší od stejně datovaných hrobů v českém a německém prostoru jejich rozšíření. Ve dvou hrobech s dochovanými skelety leželi zesnulí na levém boku hlavami k Z a SZ, čemuž odpovídal i směr pohledu, tedy k S a SV. Radiokarbonové datum hrobu z Držovic na Moravě (Poz-60099) má hodnotu 4795 ± 30 BP a je o zhruba 150 let starší než hrob pod mohylou ve Slatinkách (Poz-54085, 4620 ± 40 BP), čemuž odpovídá uložení pohřbeného na levém boku, ale také tvar a výzdoba přiloženého džbánu (obr. 50:4, 5).

4.4.4. Kremace

V první souborné práci věnované této problematice označila Anna Medunová-Benešová (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1967, 378) mohylová pohřebiště za první pohřebiště moravského pravěku v pravém slova smyslu. Běh času posunul tuto hranici z eneolitu až na samý počátek neolitu. Po vedrovickém pohřebišti LnK (ONDRUŠ 1977; PODBORSKÝ a kol. 2002), se do centra pozornosti dostalo pohřebiště kultury s lineární keramikou v Kralicích na Hané s birituální formou pohřbívání, která se prosadila již v závěru jejího staršího stupně (ŠMÍD 2012b). Zvláště dominance kremace nad inhumací u prvních moravských zemědělců iniciovalo úvahy nad pohřebním ritem ve vakuu mezi pohřebišti LnK a KNP, tedy v době, kdy nejsme schopni praktikovaný pohřební ritus běžnými archeologickými metodami uchopit. Absence pohřebišť z doby intenzivního osídlení kulturou s moravskou malovanou keramikou zůstává velkým handicapem naší archeologie. Zatím disponujeme jednotlivými, nanejvýš menšími skupinami hrobů, a to jak kostrových, tak žárových. Anna Medunová-Benešová došla k závěru, „že je daleko přirozenější hledat kořeny žárového pohřebního ritu na jihovýchodě a nikoliv v oblasti českomoravské, kde v době před kulturou s keramikou kanelovanou jsou případy žárového pohřbu přinejmenším stejně, ne-li ještě mnohem méně běžné (zvláště na Moravě), než je tomu v karpatské kotlině a na Balkáně“ (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1967, 378). Dnes, s odstupem téměř půl století, disponujeme na Moravě jak staršími pohřebišti, tak žárovým pohřebním ritem. Sama skutečnost, že se na podhůří a východních svazích Dražanské vrchoviny objevila s počátkem středního eneolitu jako výhradní způsob nakládání s těly zesnulých kremace, nemůže být věcí náhody. I v případě evidované nestability pohřebního ritu na hranici významného dějinného předělu musely existovat pro přijetí kremace odpovídající podmínky, zrcadlící duchovní pochody tehdejší společnosti. Časový hiát mezi regulárními pohřebišti LnK a KNP představuje zhruba 1500 roků. Přesto, že jsou naše znalosti o pohřbívání zesnulých během této dlouhé doby více jak kusé, nelze přehlédnout, že jeho nedílnou součástí jsou také pohřby žárové (ŠMÍD 2013a, 110–112; ŠMÍD et al. 2013, 87–90, zde i související literatura). O nálezích lengyelské keramiky v násypch mohyl jsem sice již referoval, ale na tomto

místě bych rád upozornil na další důležitou skutečnost, která může být řešením našeho problému. Násyp mohly 1 na nekropoli v poloze Džbán u Náměstě na Hané obsahoval poměrně značné množství drobných zlomků spálených kostí, nacházených jednotlivě. Netvořily, ponecháme-li stranou vlastní pohřeb, žádné shluky. Je tedy téměř jisté, že se do násypu dostaly společně s hlinou těženou v blízkém okolí, stejně jako zlomky keramiky. Nabízí se řešení, že mohylníky byly umístěny v místech s ještě starší tradicí pohřbívání. Jeho formy, jak nás o tom přesvědčují četné etnografické paralely (např. HOLÝ 1956; KANDERT 1982), mohly být různé. Pohřební akt končil kremací bez okázalé výbavy a následné manipulace s ostatky zesnulých. Reminiscence lengyelských elementů na keramice ještě v ohrozimské fázi mohylových pohřebišť rovněž nejsou věcí náhody, ale dokladem přežívání starších lokálních tradic, uplatňujících se v pohřebním ritu, jehož hlavní forma – spalování zesnulých – úspěšně odolala nárazovým vlnám zvenčí.

4.4.5. Chronologie mohylových pohřebišť

Zjišťovací výzkumy na nově objevených nekropolích umožnily vyčlenit tři vývojové fáze mohylových pohřebišť. Základním rozlišovacím kritériem se stal způsob nakládání s těly zesnulých (inhumace či kremace) a konstrukční prvky budovaných monumentů. Teoretické vývoje, zúročující výsledky téměř bezesbýtku prokopaných nekropolí z prvních decenií 20. století (GOTTWALD 1925; 1926), operovaly s termínem „mohylová pohřebiště ohrozimského typu“ a jejich chronologická pozice byla kladena na rozhraní mladých nálevkovitých pohárů a nastupujícího Badenu (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1967). Ty však tvoří až závěrečnou fázi jejich budování. Výbava hrobů, především keramika a broušená industrie, pak umožnily stanovit jejich následující chronologickou sekvenci. Nejstarší středomoravské mohyly KNP byly odkryty na východních svazích Velkého Kosíře u obce Slatinky, okr. Prostějov. Obsahovaly pohřby nespálených lidských těl, uložené ve skrčené poloze do kamenných skříňek, překrytých souvislým kamenným pláštěm a hliněným násypem. Výbavu hrobů tvořila baalberská keramika. Proto bylo toto nejstarší stádium vývoje mohylových pohřebišť označeno *fází baalberskou* (obr. 44:1, 2). Náhodný objev skříňkových hrobů mezi mohylami ukázal, že nekropole disponuje oběma druhy pohřbů, jak v kamenných skříňkách překrytých mohutným kamenným pláštěm, tak ve skříňkách obdobné konstrukce, ale bez výraznějšího násypu (obr. 50:1–3). Jeho existenci u volně rozptýlených hrobů nelze sice vyloučit, ale zcela určitě nedosahoval mohutnosti mohyl v sousedství, na jejichž navržení bylo třeba desítek m³ kamene (ŠMÍD 2012, 151–178). Mohyla 1 překrývala dva dětské kostrové pohřby uložené ve skrčené poloze na pravém boku hlavou k SZ a obličejem k jihu. Datum získané radiokarbonovou metodou z hrobu 1 poskytlo následující hodnoty: Poz-54085 – 4620±40 BP = 3520–3336 BC (92,6%). Kamenná skříňka volně mezi mohylami umístěného hrobu 1/2007 skrývala pohřeb dospělého muže ve skrčené poloze, uloženého na levém boku hlavou k Z a obličejem k S. Boční stěny skříňky tvořily jednoduté kamenné plotny z místní droby, obě o délce 150 cm (ŠMÍD 2003a). Po revizi datování kostrového hrobu z Dědic u Vyškova (ŠMÍD 2012, 70–72), zůstávají hroby ze Slatinek a Držovic na Moravě (DROZDOVÁ – ŠMÍD 2016) jedinými skutečně baalberskými hroby na Moravě.

Druhou skupinu tvořily mohyly s podstatně redukováným množstvím použitých kamenů. Z nich byla zbudována obvodová konstrukce v několika variantách provedení, od tvarů vysloveně oválných, přes pravoúhlé, až po formy trapézovité. Pohřby, od tohoto okamžiku výhradně žárové, byly umístěny jednak na vnitřní ploše ohraničené kameny, jednak ve východní hraně konstrukce. První mohyla s konstrukcí vysloveně obdélného půdorysu odkryl V. DOHNAL (1974) v poloze Lusthóz na Velkém Kosíři u obce Drahanovice, okr. Olomouc, odtud název *fáze drahanovická*. Hrobový inventář z těchto mohyl má obecně charakter starší fáze III. – závěrečného – stupně KNP s ojedinělými ohlasy výzdobného stylu bolerázské skupiny (obr. 44:3).

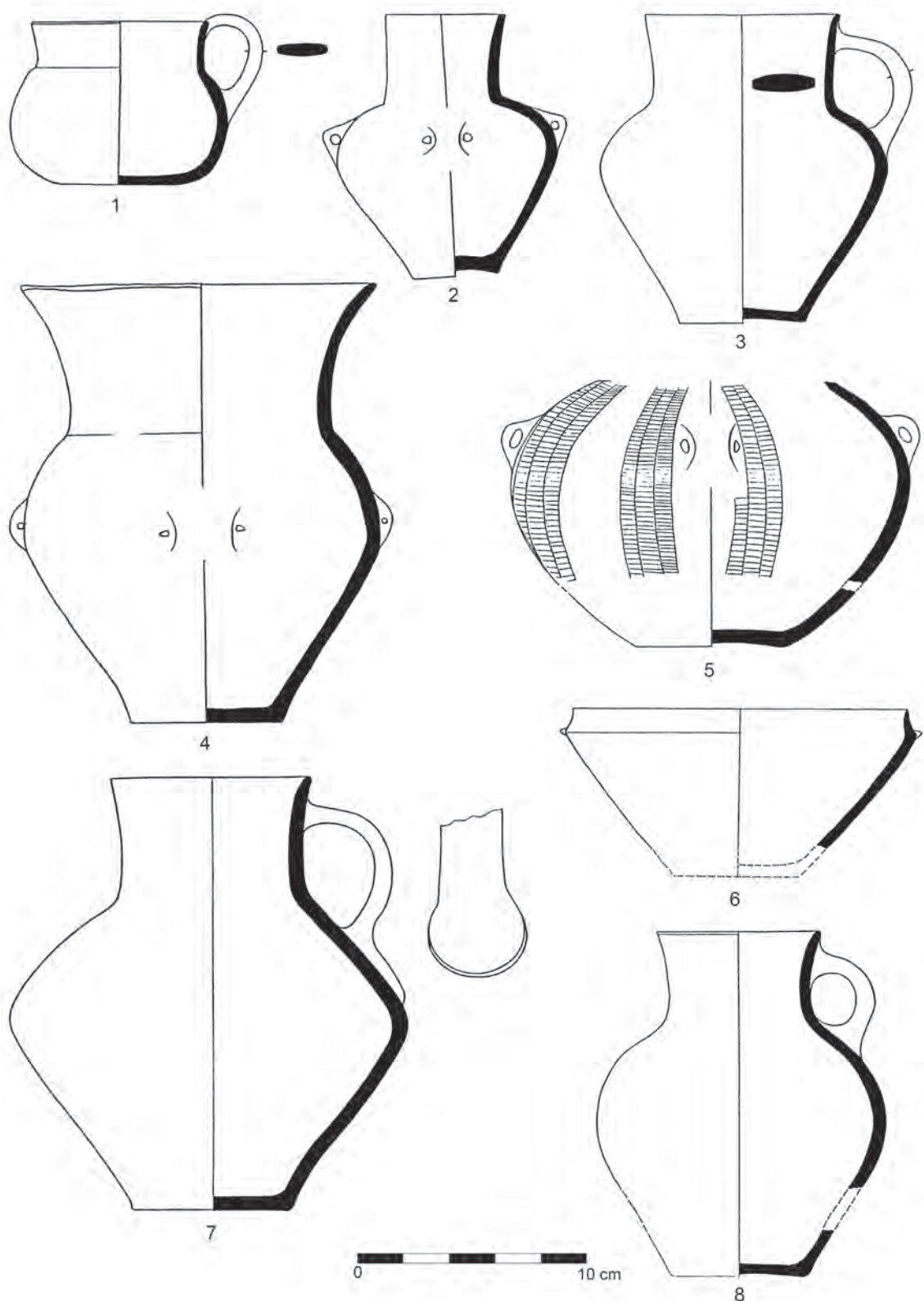
Třetí skupina mohyl postrádala kamenné konstrukce a kameny byly použity jen při úpravě či překrytí jednotlivých žárových hrobů. Tradiční habitus nádob KNP ustupuje do pozadí a je vystřídán tvary, ale

především výzdobou, inklinující k jejím obdobám v klasickém stupni badenské kultury. Vzácně se objeví tzv. lengyeloidní tvary nádob. Mohyly tohoto typu patří do skupiny prvních prozkoumaných nekropolí Nad Ostichovcem u Slatinek a na Horce u Ohrozimi (GOTTWALD 1925; 1926), proto byl k jejich označení použit tradiční výraz *ohrozimská fáze mohylových pohřebišť* (obr. 44:4).

Variabilita obvodových kamenných konstrukcí je z části dílem postdepozicičních procesů, dílem reflexí okamžiku evoluce. Nejmarkantnějším příkladem zmíněného jevu je mohyla 6 na pohřebišti v poloze Boří u Slatinek, ve které byl pod souvislým kamenným pláštěm protáhle oválného půdorysu uložen zárovový pohřeb, vybavený dvěma amforami. Jedna z nich byla opatřena kolkovaným dekorem v podobě svislých žebříčků s analogiemi v síremské fázi české KNP či wiórecké fázi polské KNP (obr. 45:4, 5). Mohyla představuje spojovací článek mezi baalberskou a drahanovickou fází těchto pohřebišť (ŠMÍD 2003a; 2012a). Součástí nekropole v poloze Boří u Slatinek jsou rovněž skříňkové hroby s pohřby ve skrčené poloze bez okázalých mohylových násypů. Lze-li baalberské mohyly na této nekropoli považovat za primární podnět směřující k obecnému přijetí této formy pohřebního ritu, tak můžeme zcela logicky předpokládat, že hroby bez mohylových násypů jsou starší. Toto datování hrobů v prosté zemi podporuje džbán s terčovitou aplikací při spodním úponu ucha (ucho typu Hunyadihalom), nalezený ve skříňce č. 3 ze skupiny hrobů v lesní cestě (ibidem, tab. 83:6).

Podívejme se nyní, jak obstálo toto paradigma ve světle nově získaných radiokarbonových a OCR dat. V roce 2013 byla v rámci disertační práce Tomasze Chmielewského získána radiokarbonová data ze čtyř vzorků z objektů časného a starého eneolitu střední Moravy. Jeden z nich byl odebrán ze skeletu dítěte, uloženého v kamenné skříňce pod mohylou č. 1/1976 v poloze Boří u Slatinek (3520–3336 BC). Již při prvním pohledu na získané hodnoty překvapí, že jsou z numerického pohledu velmi nízké a odpovídají datům běžně udávaným pro boleslázecký úsek Badenu. Z poměrně obsáhlé literatury věnované tomuto období odkáží na data publikovaná ve sborníku z konference Cernavodă III – Bolesláz, konané v rumunské Mangalii v roce 1999 (STADLER et al. 2001, 541–562). Časové rozpětí 26 zkoumaných vzorků určených jako Baden Ib-Ic-IIa se pohybuje mezi daty 3640–3370 BC s pravděpodobností 68,2%. Jen pro srovnání uvedu i hodnoty získané pro klasický Baden (Ib-IV). Publikovaných 35 vzorků poskytlo data v rozpětí 3360–3010 BC s pravděpodobností 64,1% (ibidem, 555–556, Table 8 a 11). Data pro baalberskou skupinu KNP se pohybují v rozmezí 4000/3900 – 3600/3400 BC (BALDIA – FRINK – BOULANGER 2008a, 36–41). Hodnoty z mohyly 1/1976 se pak nacházejí na spodní hranici, přesněji řečeno těsně pod spodní hranicí časového rozpětí, vymezujícího trvání baalberského stupně a jsou mladší než data z baalberského hrobu 1/2011 z Držovic (Poz-60099, 4795±30 BP) a dokonce i z hrobu 5/1998 z katastru stejné obce (Poz-68001, 4640±30 BP), vybaveného keramikou velmi pokročilého rázu, která se stala archetypem tvarosloví keramiky starší fáze III. stupně KNP (tab. 8 a 9).

Hroby s dětskými pohřby v mohyle 1/1976 byly vybaveny následujícími nádobami: první pohřeb šálkem s nízkým vakovitým tělem, oblým dnem a nízkým nálevkovitým hrdlem a čtyřuchou baalberskou amforou s poměrně vysokým cylindrickým hrdlem (obr. 45:1, 2); druhý pohřeb džbánem se stlačeným vejčítým tělem a širokým, plynule nasazeným nálevkovitě rozevřeným hrdlem. Páskové ucho je umístěno těsně pod okrajem (obr. 45:3). Zatímco nádoby z prvního hrobu lze bez sebemenších pochybností považovat za běžné tvary keramické produkce mladší fáze II. – baalberského stupně, džbán z druhého hrobu nese vývojově pokročilejší rysy. Plynule nasazeným hrdlem již předznamenává nástup víceméně esovitě profilovaných džbánů drahanovická fáze mohylových pohřebišť. Chybějícím článkem vývojové řady této keramické třídy by pak byl v podstatě esovitě profilovaný džbán s kolkovanou výzdobou z vrstvy C2 jevišovické stratigrafie, ovšem s hrdlem odděleným od plecí oběžnou rýhou (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981, Taf. 3:7). Zbývá dodat, že při výzkumu mohyly nebyly v kamenném plášti pozorovány stopy recentního zásahu. Předpokládáme proto, že šlo o pohřby současné. To samo osobě dokládá balancování na hraně přelomového okamžiku, kdy je tradiční střídáno progresivním.

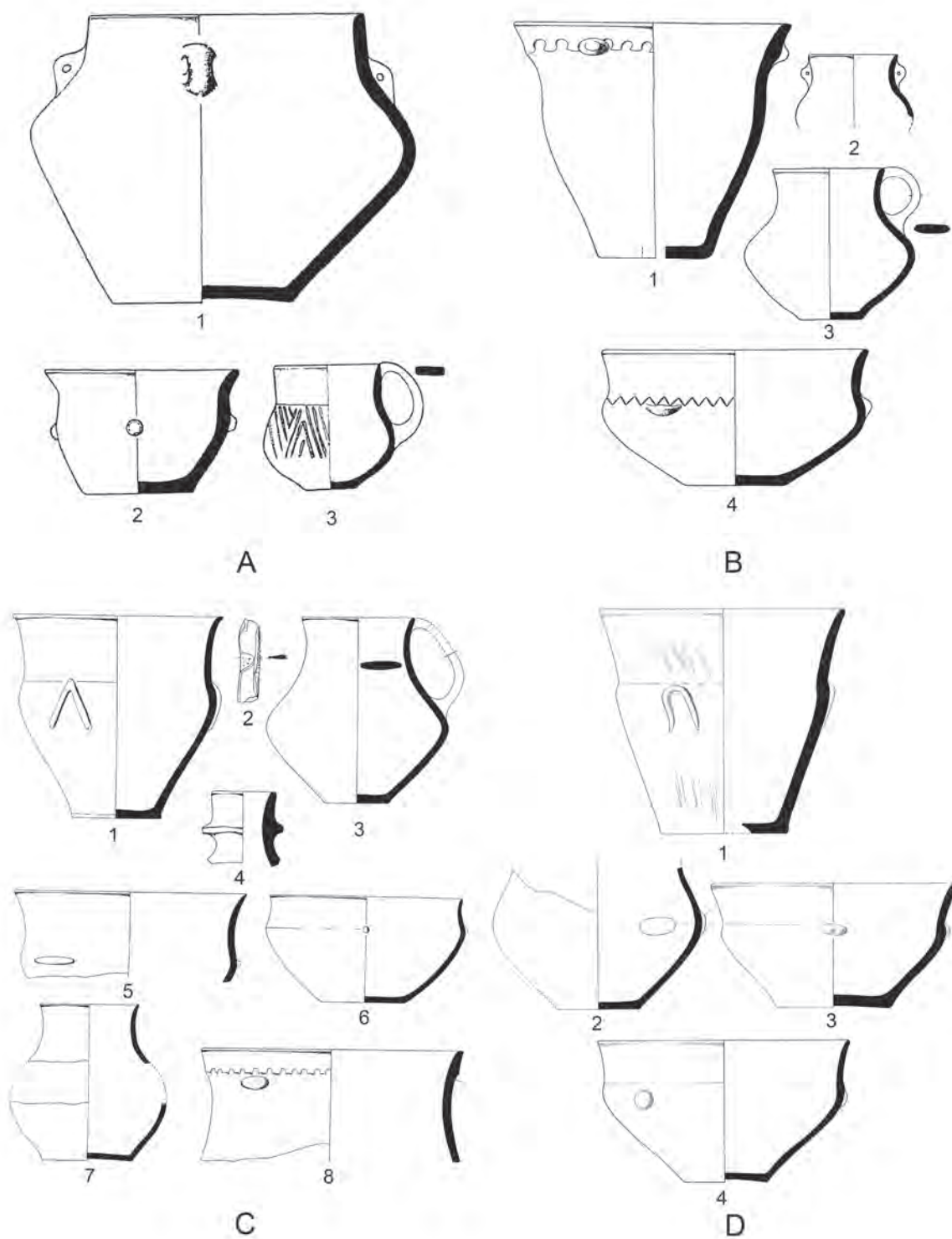
Obr. 45. Slatinky, okr. Prostějov, poloha Boří. 1 - 6 baalberská keramika z hrobů pod mohylami se souvislým kamenným pláštěm; 7, 8 džbány ze skříňkových hrobů bez mohylového násypu.

Fig. 45. Slatinky, Prostějov County, site locally known as Boří. 1 - 6 Baalberg pottery items discovered in graves underneath tumuli with unbroken stone enclosure; 7, 8 jugs from stone-cist graves without tumulus fill.

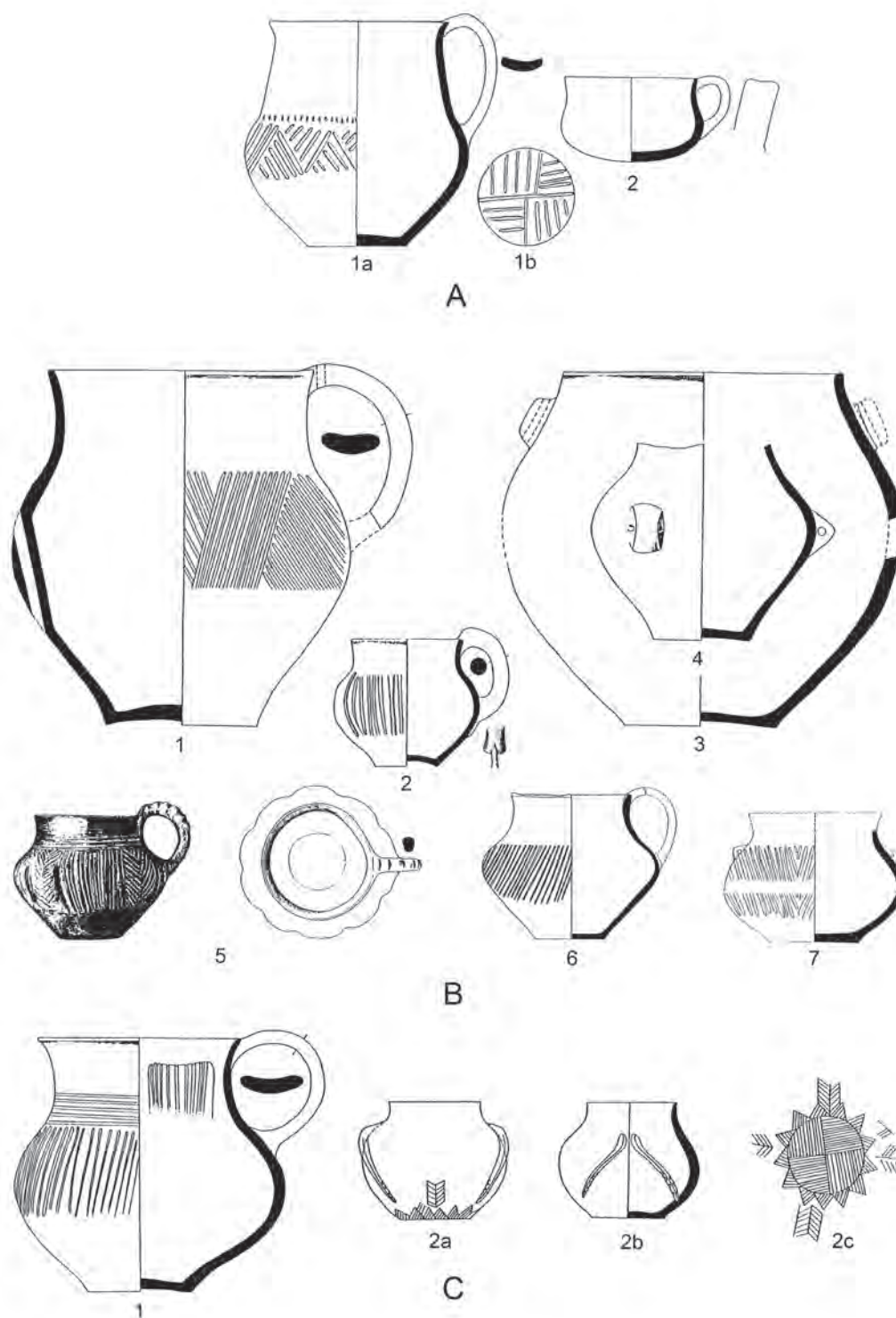
S nástupem žárového pohřebního ritu jsme přišli o důležitou komponentu pro získávání radiokarbo-
nových dat, tedy antropologický materiál. Použitelné jsou pak jen organické zbytky, sporadicky nachá-
zené mezi pozůstatky kremací, eventuálně v jejich okolí. Tento handicap částečně odstraňuje metoda,
kterou jsou získávána tzv. OCR data. Na Moravě byla vůbec poprvé použita v rámci CARPRO (Czech/
Američan Research Program – ŠMÍD 2010, 26–27; 2007, 28–29, obr. 18) při datování stratigrafických
sloupců na eneolitických výšinných sídlištích Rmíz u Laškova a Hrad u Bílovic a jejím autorem je Dou-
glas S. Frink, president OCR Dating Services and The Archaeological Consulting Team v Esexu (FRINK
1992; 1994). Metoda byla použita rovněž při datování „hrobů“ a odkrytých situací v mohyle č. 1 na po-
hřebišti v poloze Džbán na katastru Náměšť na Hané, zkoumaném v roce 2002 (ŠMÍD 2004a, 227–236;
2005, 91–112). O šest let později sami Američané zveřejnili dvě obsáhlejší studie, čerpající z výsledků
společných výzkumů (BALDIA – FRINK – BOULANGER 2008a, 25–48; BALDIA – BOULANGER –
FRINK 2008b, 263–287). Jen zopakují, že v plášti mohyly identifikovali 8 míst interpretovaných jako
hrob a k tomu centrálně umístěný hrob devátý, který jako jediný vykazoval náležitosti skutečného hrobu,
tj. popelnici s kremací a obvyklou výbavu (k problému více ŠMÍD 2004a). Ten je možné, i při názoro-
vé neshodě na klasifikaci zbývajících „hrobů“, považovat za hrob primární. V plytké jamce zapuštěné
do podloží se nacházela esovitě profilovaná mísa s odděleným hrdlem a v ní překlopený pohár s intenci-
onálně proraženým dnem, obě pak až s nezvyklým množstvím spálených lidských kostí. K této centrální
skupině byly přidány z boku další dvě nádoby – nálevkovitá mísa a esovitě profilovaný džbán – obě znač-
ně poškozené kořeny stromů. Nádoby tvarem a výzdobou korespondují s keramickou produkcí starší
fáze boležáckého stupně KNP (obr. 46:D). Tomuto datování odpovídá i obvodová kamenná konstrukce,
která dovoluje mohyly spojit s drahanovickou fází mohylových pohřebišť. Profil mohylového násypu
v blízkosti hrobu ukázal, že hrob byl nejprve překryt miniaturním násypem a vlastní mohyla pak byla
navršena v druhém sledu. Úprava vlastního hrobu byla naprosto shodná s rekonstrukcí hrobu z Lutotína
(MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1967, obr. 13). Analýza odebraných vzorků poskytla OCR data v rozpětí 250
let, a sice 3421–3173 BC. Mladší z dat bylo dodatečně zpřesněno na hodnotu 3256 BC. Vzorky odebrané
z konstrukce mohyly a analyzované stejnou metodou, měly hodnoty v rozpětí 3305–3148 BC (BAL-
DIA – FRINK – BOULANGER 2008a, 41; BALDIA – BOULANGER – FRINK 2008b, 267). Výsledky
dosavadních výzkumů na mohylových pohřebišťích byly interpretovány tak, že vlastní konstrukce mohy-
ly souvisela s nejstarším hrobem a její budování probíhalo, když ne současně, tak bezprostředně po ulo-
žení prvního pohřbu. Pokud je možné obvodovou konstrukci mohyly ve tvaru obdélníku interpretovat
jako náznak příbytku – domu mrtvého (mrtvých) – zcela logicky byla její stavba součástí primárního
pohřebního obřadu. Velikost a tvar odkrytých konstrukcí a nakonec i dislokace hrobů jinou možnost
nepřipouštějí. Každý druhotný zásah, včetně hrobů, je velmi snadno identifikovatelný. A tak, aniž bych
chtěl získaná OCR data a priori zpochybnit či odmítnout, musím konstatovat, že se s našimi poznatky
a z nich plynoucími závěry rozcházejí. Na straně druhé data opatřená stejnou metodou na Rmízu u Laš-
kova (nejstarší baalberské osídlení 3870 BC s tím, že první opevnění v podobě hradby s čelní kamennou
zdí je jen o něco málo mladší) a z Hradu u Bílovic (pro osídlení KNP II/Boležák 3536 BC, BALDIA –
FRINK – BOULANGER 2008, 41), jsou s mým pojetím eneolitu a typologií keramiky zcela v souladu.

Inventář náměštského hrobu je ve všech směrech srovnatelný s výbavou hrobu v mohyle 10 v Draha-
novicích, prozkoumané V. Dohnalem (DOHNAL 1974, 20–22; ŠMÍD 2003a, tab. 28), který obsahoval,
mimo jiné, torzo láhve s límcem (obr. 46:C), ale také s hrobem v mohyle 6/1990 na pohřebišti v poloze
Frolinková u Alojzova, s nímž má shodnou instalaci nádob – mísa, v ní dnem vzhůru nálevkovitý hrnc
s intencionálně proraženým otvorem a dvě přiložené nádoby – džbán a amfora se dvěma oušky na hrdle
(obr. 46:B). Mísa je na plecích opatřena rytou klikátkou, tedy výzdobou, objevující se zejména na kerami-
ce sířemské fáze KNP (z areálu KNP v Makotřasech jsou publikovány dva zlomky mís s výzdobou v po-
době klikatky – PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ 1985, Pl. XIV:1; XXXI:2; na Moravě pak z vrstvy C2 jevišovické
stratigrafie – MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981, Taf. 35:1).

Obr. 46. Vybrané hrobové celky z mohyl drahanovické fáze. A. Alojzov, okr. Prostějov, poloha Frolinková, mohyla 2, hrob 3; B. Dtto, mohyla 6, hrob 1; C. Drahanovice, okr. Olomouc, poloha Luthóz, mohyla 10, hrob 1; D. Náměšť na Hané, okr. Olomouc, poloha Džbán, mohyla 1, hrob 1 (podle ŠMÍD 2003; 2005).

Fig. 46. Selected sets of finds from Drahanovice phase tumuli. A. Alojzov, Prostějov County, site locally known as Frolinková, tumulus 2, grave 3; B. Ditto, tumulus 6, grave 1; C. Drahanovice, Olomouc County, site locally known as Luthóz, tumulus 10, grave 1; D. Náměšť na Hané, Olomouc County, site locally known as Džbán, tumulus 1, grave 1 (according to ŠMÍD 2003; 2005).

Obr. 47. Keramika z mohyl ohrozimské fáze mohylových pohřebišť KNP. A. Horka u Ohrozimi, Kolibabeho mohyla 3, hrob 3; B. 1-4 – Otaslavice, poloha U chaloupky, mohyla 5, hrob 1; B. 5-7 – Náměšť na Hané, poloha Křemela II, mohyla 9, hrob 1 (podle ŠMÍD 2003).

Fig. 47. Pottery items from Ohrozim phase tumulus burial grounds of FBC. A. Horka u Ohrozimi, Kolibabe's tumulus 3, grave 3; B. 1-4 – Otaslavice, site locally known as U chaloupky, tumulus 5, grave 1; B. 5-7 – Náměšť na Hané, site locally known as Křemela II, tumulus 9, grave 1 (according to ŠMÍD 2003).

Z pohledu relativní chronologie, postavené, mimo jiné, na typologii keramiky, je sekvence uvedených hrobů následující: Slatinky-Boří, mohyla s kostrovými hroby č. 1/1976 (obr. 45:1–3), Slatinky-Boří, mohyla 6/1983 se žárovým hrobem (obr. 45:4, 5), Alojzov-Frolinková, mohyly 2, hrob 3 (obr. 46:A) a na témže pohřebišti mohyla 6, hrob 1/1990 (obr. 46:B) a s posledně jmenovaným relativně současné hroby z mohyl 10/1973 v Drahanovicích-Lusthózu (obr. 46:C), 1/2002 v poloze Džbán (obr. 46:D) a 1/1994 z Dlouhé nivy (obr. 48:A) v Náměšti na Hané. Následovat by měly hroby z mohyl ohrozimská fáze (obr. 48:C, D). O některých z nich jsem přesvědčen, že překročily pomyslnou hranici mezi bolearázkou skupinou a klasickými stupni badenské kultury. Soudím tak na základě nemnoha záchytných bodů, především v podobě výzdoby a habitu nádob, které nám dosavadní výzkumy na mohylových pohřebištích a sídlištích poskytly (obr. 87). Ovlivnění domácí kultury nálevkovitých pohárů nastupujícím „Bolerázem“ prozrazuje už inventář několika hrobů drahanovické fáze mohylových pohřebišť, jež jsou, řekněme, jakýmsi synonymem počátku moravského středního eneolitu. V tomto pohledu několik velmi důležitých hrobových celků poskytlo pohřebiště v Alojzově, poloha Frolinková. Jedním z nich je hrob č. 3 z mohyly 2. Keramický inventář tvořily nádoby, obecně vzato, na úrovni vrstvy C2 jevišovické stratigrafie, ale již s aplikovanou žlábkovanou výzdobou (obr. 46:A). Vlivy bolearázkého stupně jsou v tomto případě zcela evidentní.

Pokusím se nyní ve stručnosti shrnout všechna dosud známá fakta, s nimiž lze na střední Moravě při zpřesnění kulturního vývoje na rozhraní staršího a středního eneolitu operovat. Přes značnou variabilitu pohřebního ritu (pomineme-li pohřby na sídlištích, disponujeme kostrovými hroby v natažené poloze, kostrovými hroby ve skrčené poloze, a to jak v prosté zemi, tak v kamenných skřínkách bez okázalého násypu a v kamenných skřínkách pod mohylou) je zcela evidentní, že nástup nového stylu, označovaného původně jako II. – mladší stupeň KNP, nyní III. závěrečný stupeň, je provázen zásadní změnou ve způsobu pohřbívání, který se mění z inhumace v kremaci. Spalování zemřelých se postupně šíří z podhůří Drahanské vrchoviny i do níže položených oblastí regionu. K podstatě tohoto jevu se ještě vrátím. Až dosud byl za první symptom změny považován hrob s žárovým pohřbem v mohyle 6 v poloze Boří u Slatinek, uložený pod souvislým kamenným pláštěm, vybavený dvěma amforami, z nichž jedna nesla typickou kolkovanou výzdobu, charakteristickou pro sířemskou fázi KNP v Čechách, v tomto konkrétním případě však spíše pro wioreckou fázi KNP v Polsku. Druhá amfora z mohyly 6 je tvarově shodná s nádobou z hrobu 3/1999 v Olomouci-Řepčíně (PROCHÁZKOVÁ 2002). Jeho součástí byl šálek s oblym dnem, širokým páskovým uchem a žlábkovanou výzdobou, odpovídající šálkům s brázděným vpichem předbolearázkého horizontu v karpatské kotlině (obr. 15:3). Řepčínský hrob, ač silně poškozený, měl přibližně stejné rozměry jako baalberské skřínkové hroby na Boří u Slatinek a lze předpokládat, že původně obsahoval kostrový pohřeb. Mohyla 6 a hrob 3 z Olomouce Řepčina stojí na pomyslné hranici mezi starým a středním eneolitem.

Na pohřebišti Frolinková u Alojzova byla ze šesti zkoumaných mohyl souvislým kamenným pláštěm opatřena pouze mohyla 2. Úprava severovýchodní části konstrukce do podoby obvodové zídky souvisela pravděpodobně až s dodatečným pohřbem. Pod kamenným pláštěm pak byly uloženy dva žárové pohřby s již vzpomenutým materiálem na úrovni vrstvy C2 jevišovické stratigrafie. Z inventáře hrobu 2 se dochovaly dvě nádoby – džbán s odděleným válcovitým hrdlem a miska s dovnitř skloněnými plecemi, z výbavy hrobu 3 hrncovitá amfora se čtyřmi uchy na plecích, drobná nálevkovitě tvarovaná miska se čtyřmi výčnělky na max. výduti a džbánek opatřený žlábkovanou výzdobou v podobě vstřícných trojúhelníků (vlčí zuby – obr. 46 A:3). Vůbec nejmladší keramiku dosud získanou na tomto pohřebišti poskytla mohyla 5. Hrob 3 obsahoval vedle několika nádob KNP, včetně poháru a honosného sekeromlatu s čepcem, amforu s nízkým prohnutým hrdlem a stlačenou, široce vyklenutou výduti. Na plecích jsou umístěna tři svisle orientovaná tunelová ouška a mezi nimi svazky svislých žlábků, zavěšených na žlábkou oddělujícím plece od hrdla (obr. 48:B). V rámci bolearázké skupiny bychom popsanou amforu kladli až do druhé, ne-li do třetí vývojové fáze. Čepcovitý sekeromlat, spojovaný M. Zápotockým především s mladším Ba-

alberkem (siřemská fáze KNP, ZÁPOTOCKÝ 1992, 66, 74), je v daných souvislostech anachronizmem, který lze vysvětlit okolnostmi použití (rodinná relikvie, symbol moci). Jen dodám, že keramika zdobená obvyklým bolerázkým dekorem byla nalezena ve třech z pěti v mohyle uložených hrobech (ŠMÍD 2003, tab. 7). Obvodová kamenná konstrukce byla sestavena z jednotlivých na hranu stavěných kamenů. Jeví se jako velmi pokročilá a je ji možné považovat za přechodný stupeň mezi mohylami drahanovické a ohrozimské fáze.

Na druhém alojzovském mohylníku v poloze Spálený kopec byly prozkoumány dvě mohyly s žárovými pohřby z 28 identifikovaných mohylových násypů. V obou byly kameny použity v minimálním množství jen při úpravě jednotlivých hrobů. Keramika má opět charakter pokročilé fáze bolerázkého stupně a je v mnoha směrech srovnatelná s keramikou z vrstvy C1 jevišovické stratigrafie (obr. 48:C). Je však svým způsobem i něčím zvláštní. Součástí výbavy hrobu č. 3 v mohyle 2 byl esovitě profilovaný hrnec se dvěma protkнутými výčnělky (uchy) při okraji a čtyřmi drobnými půlkulovitými výčnělky na plecích (obr. 48 C:1). Tento a jemu podobné tvary hrnců jsme v typologii domácí eneolitické keramiky (PROCHÁZKOVÁ – ŠMÍD 2000) označili jako lengyeloidní. O tom, že se nejedná o jev nahodilý, svědčí nálezy obdobně modelovaných nádob v mohylách na Horce u Ohrozimi (ŠMÍD 2003, tab. 62:2; 63:4; 68:7). Stejně reminiscence evokují i nálezy kamenné broušené industrie. Součástí hrobu 4 v mohyle 2 v Alojzově-Spáleném kopci byl archaický sekeromlat s lichoběžníkovitým týlem (obr. 48C:9, označený přívlaskty „žehličkovitý“, trojúhelníkovitý či „srdcovitý“, SALAŠ 1984, 72; ZÁPOTOCKÝ 2002, 178) a dva další v mohyle 8 v poloze Křemela II v Náměšti na Hané (ŠMÍD 2003a, tab. 50:8, 9). Do téže kategorie nálezů v podstatě patří i hliněné napodobeniny závěsků typů Tibava a Náměšť na Hané; posledně jmenované známe i v provedení z mědi (ibidem, tab. 45:11). Otázku, proč se s ozvěnami dějů zdánlivě dávno minulých setkáváme zrovna na mohylnicích závěrečné fáze mohylových pohřebišť a ještě v kontextu keramiky směřující tvarem i výzdobou do pokročilé fáze středního eneolitu, ponechám pro tuto chvíli nezodpovězenou.

Smyslem této stručné rekapitulace dosud shromážděných faktů bylo poukázat na skutečnost, že domácí prostředí KNP bylo otevřeno kulturním podnětům z Podunají, ovšem zachovalo si značnou dávku svébytnosti. Bez problémů lze identifikovat všechny vývojové fáze bolerázké kultury s dosud blíže nespécifikovaným, ale evidentním přesahem do klasických stupňů badenské kultury a jen pozvolným vyzníváním vlastních elementů KNP.

4.4.6. Chronologie nebo demografie?

Při posledním komplexním zpracování mohylových pohřebišť (ŠMÍD 2003a, 61) jsem poukázal na dvojice nekropolí, vzdálených jen několik set metrů od sebe a umístěných na shodně orientovaných návrších (Alojzov, pohřebiště v polohách Frolinková a Spálený kopec, vzdálenost mezi nimi 600 m; Náměšť na Hané, Křemela I a Křemela II – vzdálenost 550 m; Náměšť na Hané, poloha Džbán a Dlouhá niva – vzdálenost 500 m; Slatinky, nekropole v poloze Boří a Nad Ostichovcem – vzdáleny jsou od sebe 550 m). Konstelace byla interpretována tak, že se nejedná o náhodu, ale jev signalizující určitou vazbu mezi uvedenými dvojicemi pohřebišť. Pokud by bylo možné tuto vzájemnost blíže specifikovat, spatřoval jsem její podstatu spíše v chronologii než v jevech rázu demografického. Co lze tedy k uvedenému problému říci dnes? Na všech dosud zkoumaných pohřebištích (výjimku tvoří Spálený kopec u Alojzova, kde byly prokopány pouze 2 mohyly z 28 evidovaných a Křemela II u Náměště na Hané se dvěma prozkoumanými mohylami ze 17 evidovaných) najdeme hrob vybavený klasickými formami nádob mladého stupně KNP – pohár, láhev s límcem, hrnec s límcovitým okrajem, v každém případě minimálně jeden z těchto tvarů. Jak si tuto skutečnost vysvětlit? Výskyt klasických tvarů KNP můžeme považovat za počáteční fázi pohřbívání na mladším pohřebišti, což ale nemusí znamenat konec pohřbívání na starší z dvojice nekropolí. V takovém případě by založení nové nekropole bylo výsledkem procesů vysloveně demografických s časovým odstupem jedné, max. dvou generací, což by se na materiální kultuře její

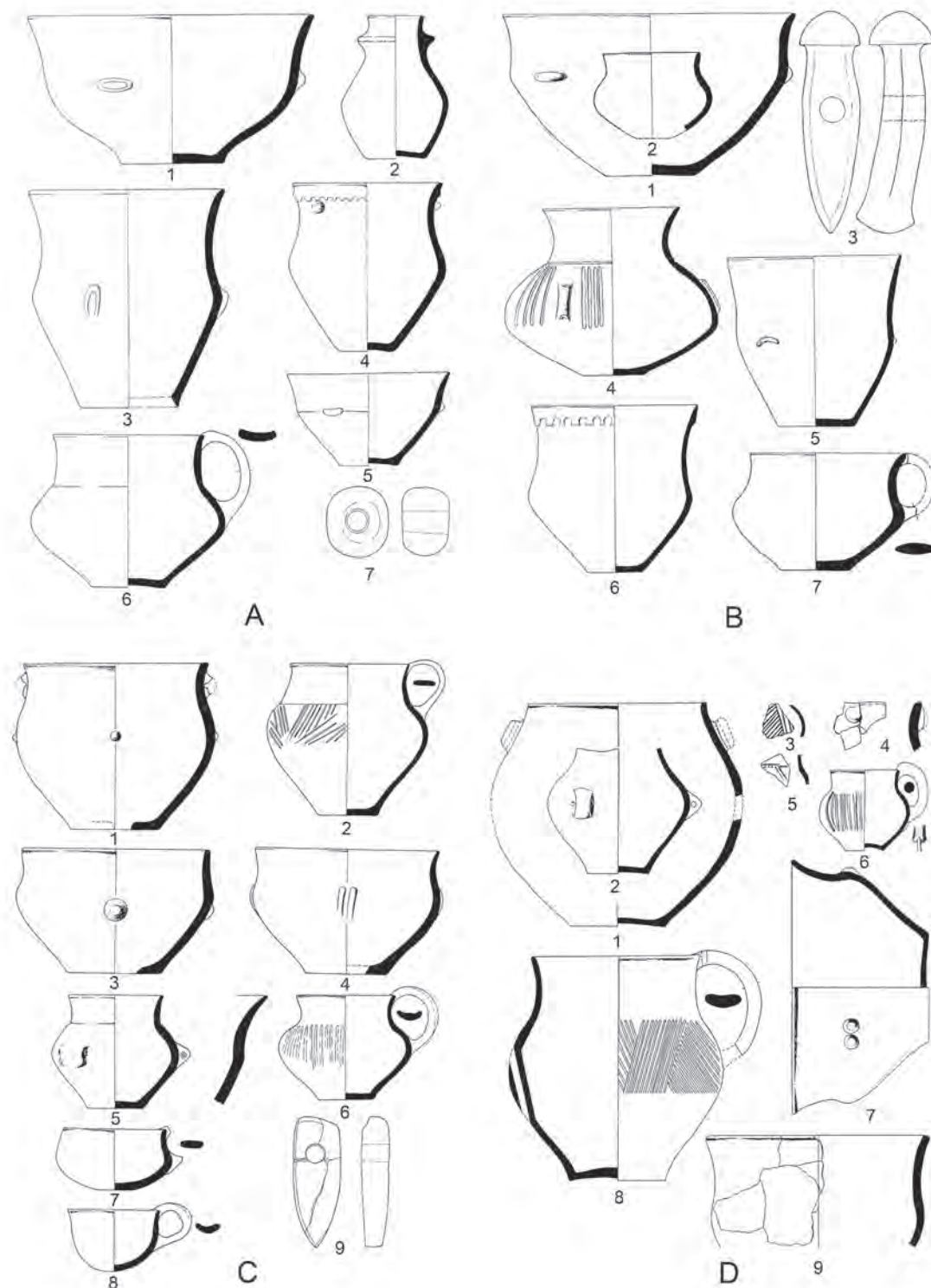
nejstarší fáze nemuselo zásadním způsobem projevit. Při umístění mladšího pohřebiště v blízkosti původní rodové nekropole sehrála zásadní roli vědomá sounáležitost s občinou. Za projev této vazby lze považovat i vótum v podobě měděné sekery, zabalené do textilie a uložené do násypu mohyly v blízkosti centrálně uloženého hrobu v mohyle 1 na pohřebišti Džbán v Náměšti na Hané (ŠMÍD 2005, 102, obr. 6). Z toho se dá usuzovat, že pohřebiště bylo místem piety, adorace a setkávání po celou dobu vědomé sounáležitosti. Tou lze vysvětlit i vysoká OCR data získaná z jejího násypu. Bohužel, vše je limitováno stavem výzkumů, který je více jak torzovitý. V novodobé historii poznání mohylových pohřebišť se výzkumy omezily pouze na ověření předpokládaného datování nově objevených nekropolí, což představovalo výzkum jedné, maximálně dvou mohyl.

„Dvojníkem“ pohřebiště v poloze Džbán je mohylník v poloze Dlouhá niva, jen zopakuji, vzdálenost mezi oběma nekropolemi je 500 m. Primární hrob měl podobu válcovité jamky, pracně vyhloubené do zvětralé skály uprostřed obvodové konstrukce, kdežto hroby následné byly zapuštěny jen do násypu její východní části. Východní strana mohyl, co se uložení následných pohřbů týká, měla zcela dominantní postavení. Odpovídá tomu mocnost kamenné konstrukce, která právě na východní straně mohyly dosahuje maxima a tím pádem i mocnost násypu (vzdáleně připomíná situaci v kujavských mohylách). Časová prodleva mezi prvním a posledním pohřbem v mohyle je obvykle patrná i na vlastním inventáři hrobu. V našem případě je rozdíl mezi hrobem 1 a hroby následnými zcela evidentní. Zajímavá je skladba tvarů nádob z pohřebiště (mohyly?) v Lutotíně, okr. Prostějov, dosud jediného známého pohřebiště umístěného v údolní nivě potoka. Vedle klasických tvarů nádob KNP byla z rozrušených hrobů získána velmi pokročilá keramika bolerázského horizontu (ŠMÍD 2003a, tab. 39–41). Vše nasvědčuje tomu, že stejně jako pohřebiště sloužilo k ukládání zesnulých členů občiny po dobu její existence, tak také mohyla s více pohřby nebyla dílem okamžiku, ale je výsledkem postupného ukládání kremačních ostatků jedné rodiny po dobu několika generací.

Počet hrobů v mohyle byl ovlivněn mnoha blíže nespecifikovatelnými faktory, působícími na každou společenskou jednotku.

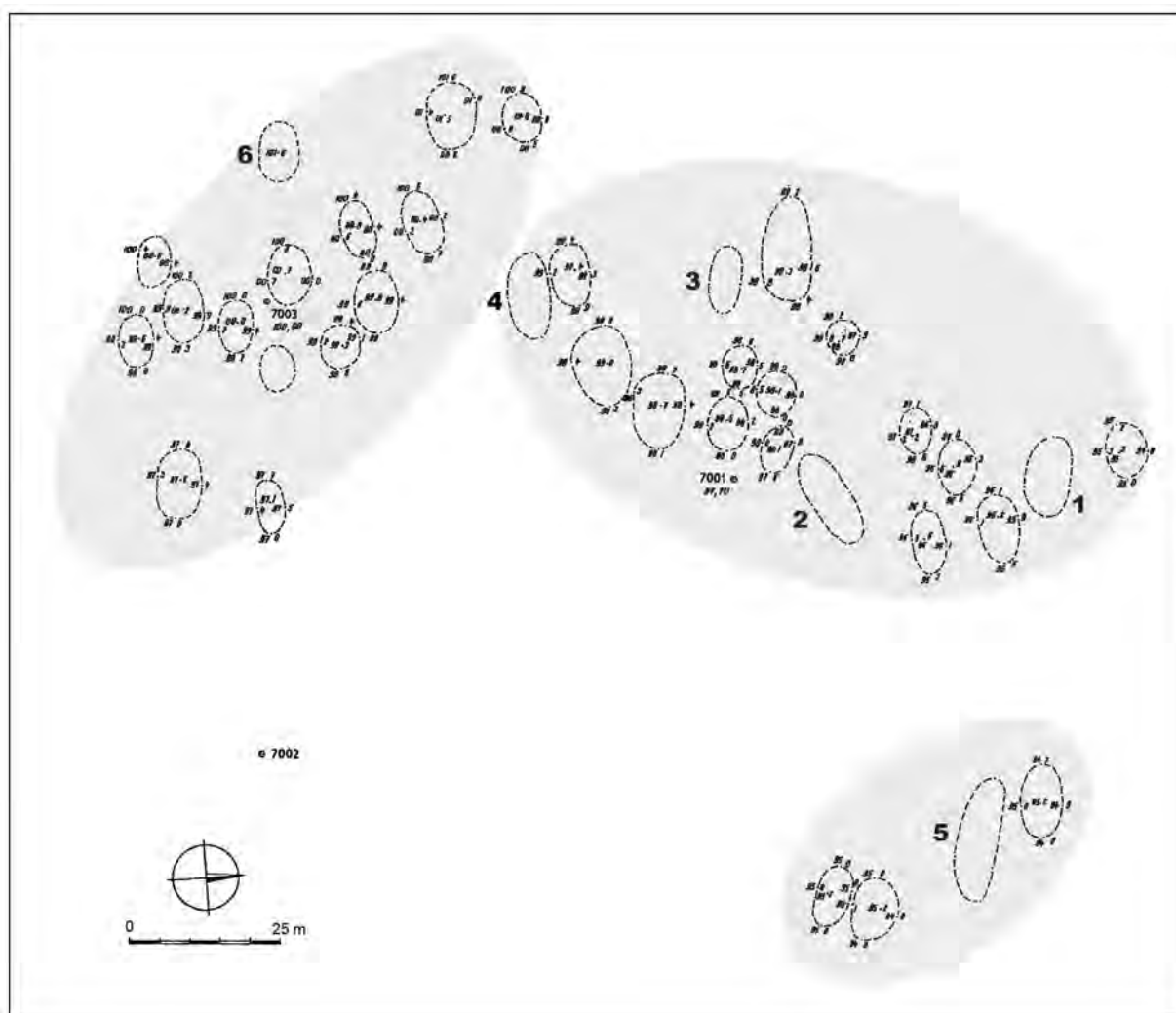
Situace na polských Kujavách, konkrétně na lokalitě Sarnowo, dovolila Magdaleně S. Midgley (MIDGLEY 1997, 684) vyslovit názor, že trojice mohyl na tamních nekropolích odpovídají trojicím dlouhých domů, jež představují jednu vývojovou fázi sídliště.

Obvodová kamenná konstrukce v mohylách drahanovické fáze je na základě tvaru a částečně i velikosti interpretována jako symbolický dům. Analogií k jeho podobě máme sice poskrovnu, ale zbytky pravoúhlých staveb z některých výšinných sídlišť – Staré Zámky v Brně-Lišni (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1961; 1964, obr. 6, 7) a Nad Brůžovým v Hlinsku u Lipníku nad Bečvou (PAVELČÍK 1993, 185, obr. 112) – byly svými rozměry (8 x 4 m) velmi blízké ploše vymezené konstrukcemi mohyl. Na některých mohylnících jsou patrné skupiny násypů, většinou v okrajových zónách nekropolí, zcela evidentně separovaných od centrální části pohřebiště. V poloze Křemela I u Náměště na Hané najdeme dva „satelity“, jeden na JV a druhý na JZ straně pohřebiště (ŠMÍD 2003a, tab. 48). Mohylník v poloze Frolinková u Alojzova vykazuje hned několik takovýchto seskupení, ovšem čtyři z nich, na jeho SV okraji, jsou zcela evidentním příkladem řešeného problému (obr. 49). Bohužel ne vždy lze spojit mohylník se sídlištěm, spíše opak je pravdou. Také v případě náměštských mohylníků v bezprostřední blízkosti hradiska Rmíz u Laškova, kde je spojitost velmi pravděpodobná, však nelze vyloučit, že větší z nich, s 58 viditelnými mohylami, sloužil k pohřbívání zesnulých jak z vlastního hradiska a jeho zázemí v podobě laškovského sídliště, tak z osady objevené u nedalekých Olbramic. Nekropole se nachází zhruba uprostřed mezi oběma lokalitami. Funkci sběrných pohřebišť ostatně nelze zcela vyloučit ani u ostatních mohylníků. Skupiny mohyl v rámci jednoho pohřebiště tuto interpretaci umožňují. Za předpokladů, že mohyly plnily funkci rodinných hrobek a že počet rodin běžné osady nepřekročil jednociferné číslo (NEUSTUPNÝ, E. 1983, 65; 2002), jeví se tento předpoklad jako velmi reálný.

Obr. 48. Srovnání vybraných celků z mohyl drahanovické a ohrozimské fáze. Keramika ohrozimské fáze mohylových pohřebišť KNP. A. Náměšť na Hané, okr. Olomouc, poloha Dlouhá niva, mohyla 1, hrob 1; B. Alojzov, okr. Prostějov, poloha Frolinková, mohyla 5, hrob 3; C. Alojzov, okr. Prostějov, poloha Spálený kopec, mohyla 2, 1-5 hrob 3; 6-10 hrob 4; D. Otaslavice, okr. Prostějov, poloha U chaloupky, mohyla 5, hrob 1.

Fig. 48. Comparison of selected sets from tumuli attributed to the Drahanovice and Ohrozim phases. Pottery attributed to the Ohrozim phase of FBC tumulus burial grounds. A. Náměšť na Hané, Olomouc County, site locally known as Dlouhá niva, tumulus 1, grave 1; B. Alojzov, Prostějov County, site locally known as Frolinková, tumulus 5, grave 3; C. Alojzov, Prostějov County, site locally known as Spálený kopec, tumulus 2, 1-5 grave 3; 6-10 grave 4; D. Otaslavice, Prostějov County, site locally known as U chaloupky, tumulus 5, grave 1.

Obr. 49. Alohov, okr. Prostějov, poloha Frolinková. Půdorysný plán nekropole s vyznačenými skupinami mohyl.
 Fig. 49. Alohov, Prostějov County, site locally known as Frolinková. Layout plan of the necropolis indicating groups of tumuli.

4.4.7. Nálezy starší keramiky v násypch mohyl

Na většině z nově zkoumaných mohylových pohřebišť byly součástí násypů mohyl zlomky keramiky, ojediněle kamenné štípané, ale také broušené industrie, chronologicky předcházející vlastní akt pohřbu. Vedle starších fází kultury nálevkovitých pohárů se jednalo zejména o zlomky lengyelských nádob (ŠMÍD 2011b). Zcela výjimečně se v násypch mohyl objevily menší i větší kusy mazanice s otisky prutů (Alohov-Frolinková, Náměšť na Hané-Křemela I). Podstatu tohoto jevu jsem interpretoval obvyklým způsobem, a sice že jde o materiál sídlištního rázu a do násypu mohyl přemístěný bez nějakého záměru spolu s hlinou těženou v bezprostředním okolí pohřebního okrsku. V některých případech však toto tvrzení pozbývá jistotu argumentu. V blízkosti hrobu č. 1, primárního ze čtyř v mohyle 1 na pohřebišti Dlouhá niva u Náměště na Hané, ležel na úrovni pohřbu plochý lengyelský výčnělek ve tvaru soví hlavičky. Stejně tvarovaný výčnělek byl také součástí porušeného hrobu v mohyle 7 stejného pohřebišť (ŠMÍD 1999, Abb. 4: 2; 8:2). Symbolický význam obou přídavek je zjevný, ale kvantum lengyelského materiálu v násypu mohyly 1/2002 na pohřebišti Džbán (starším? z dvojice Džbán – Dlouhá niva) bychom mohly pokládat opravdu spíše za doklad staršího osídlení (lengyelský sídlištní materiál je obvykle součástí násypů mohyl

starší z dvojice nekropolí, ale reminiscence v podobě celých nádob, coby součásti výbavy hrobů, nacházíme naopak spíše na mladší z nich). Ovšem také on může mít vysloveně symbolický význam. Analogie opět najdeme na polských mohylových pohřebištích. V Sarnowu, ale i na dalších lokalitách megalitického regionu, jsou mohyly budovány na vyvýšených místech původního staršího osídlení, čímž byla sice symbolicky, ale o to důrazněji deklarována vazba na předky a s tím související legitimitu užívání místa (MIDGLEY 1997, 684; RZEPECKI 2011, 158–164). Podstata tohoto jevu je spatřována v konvergenci dvou zcela odlišných civilizací, a sice původních zemědělců s lineární, posléze lengyelskou keramikou a TRB lovců – sběračů, což by v našem časoprostoru působilo zdánlivě jako anachronismus. Ale opravdu jen zdánlivě. Od 80. let minulého století se nedílnou součástí poznání počátků moravského eneolitu stal proces osidlování výše položených poloh lidem kultury s moravskou malovanou keramikou (RAKOVSKÝ 1990). Z logiky věci vyplývá, že s osidlováním okrajových částí původní sídelní oikumeny se zcela zákonitě měnila také struktura ekonomické základny. Podstata jevu – pastevci a řemeslníci versus zemědělci – zůstává tedy zachována i v našem primárně sledovaném prostoru. A právě zakládání mohylových pohřebišť na místech staršího osídlení, nebo vyjádřené přidáním zlomků, eventuálně replikami celých nádob, můžeme chápat jako výsledek stejného procesu, tedy konvergence ne dvou rozdílných kultur, ale dvou zcela odlišných ekonomik. Tím se nám otevírá jedna z možných interpretací příčin vzniku eneolitických výšinných sídlišť jako základu center specializované výroby. Jde o proces podřízený společensko-ekonomickým mechanismům, probíhající bez podstatných změn až do středověku.

4.4.8. Původ moravských mohylových pohřebišť a možné podněty jejich vzniku

Poměrně nízké radiokarbonové datum z baalberské mohyly a k tomu prokázaná existence skříňkových hrobů bez okázalých násypů volně mezi mohylami podnítily úvahy o původu pohřbívání pod mohylami. Keramika z volně rozmístěných hrobů, především džbány, se jeví jako poněkud starší než keramika z hrobů pod mohylami. Kde tedy hledat inspirující duchovní podněty ke stavbě okázalých pohřebních monumentů střední Moravy? Jejich budování mohlo být a pravděpodobně i bylo, součástí věrských představ nově příchozích skupin obyvatel, nebo se nově příchozí přizpůsobili zvyklostem na nově obsazeném území. V místě předpokládaného krystalizačního centra baalberské skupiny, tedy ve středoněmeckém Posáli, se v mohylách konstrukce se souvislým pláštěm nevyskytují a neznáme je ani z domácího prostředí. Jako nejstarší doklad vršení mohylových násypů nad hroby zesnulých na Moravě je uvedeno mohylové pohřebiště (asi 16 mohyl) nedaleko Božic, okr Znojmo (KOVÁRNÍK 2002a, 143 a následující). Jedna sondou zkoumaná mohyla obsahovalo spálené zbytky dětského skeletu a zlomky lengyelské keramiky fázi MMK IIb/c. Publikovaný materiál odpovídá spíše intruzi než skutečné výbavě hrobu a kruhová sídlištní jáma s keramikou MMK II pod mohylou k jejímu datování nepřispěla než tím, že násyp je mladší než objekt. Skutečnou dobu navršení mohyly a nakonec i celého mohylníku může přinést až systematický archeologický výzkum. Zatím lze pouze konstatovat, že mohylník se nachází v místě lengyelského osídlení a situace evokuje přítomnost lengyelské keramiky v násypech eneolitických mohyl střední Moravy. Pokud by se opravdu jednalo o mohylové pohřebiště lengyelské kultury, bylo by divné, že na střední Moravě, kde se na přelomu starého a středního eneolitu stalo pohřbívání pod mohylami normou, starší mohyly unikaly naší pozornosti. Ovšem ani tuto alternativu nelze vyloučit. Jestli se však mohyly objevily až v závěrečné fázi baalberské fáze KNP, tedy na samém konci I. stupně uvedené kultury, je třeba impulz k jejich budování hledat mimo hranice regionu. V takovém případě se nabízejí dlouhé bezkomorové mohyly severní Evropy. Jsou považovány za doklad přijetí megalitických idejí (KRUK 2006) a příslušnost středomoravských mohyl k této skupině je víceméně akceptována (NOWAK 2009, 474). Je opravdu věcí náhody, že nejblíže středomoravským mohylám s obvodovou kamennou konstrukcí stojí pohřebiště a mohyly lupavské skupiny KNP na Pomořansku v severní části

Polska? Nekropole tvoří i 30 různě orientovaných mohylových násypů, tísnících se na poměrně malé ploše. Vlastní mohyly vykazují značnou variabilitu, a to jak velikostí, formou konstrukce, tak i biritualitou pohřbů. Zatímco velké mohyly dosahují délky 35 a více metrů, menší 7–20 m. Mají obdélný nebo jen lehce trapézovitý půdorys a právě tyto jejich varianty jsou nápadně blízké mohylám drahanovické fáze. Kamenné konstrukce třetí skupiny lupavských mohyl velikostí nepřekračující 3 m a korespondují s hroby v prosté zemi. Pozoruhodné jsou právě kostrové i žárové pohřby v rámci jedné mohyly (JANKOWSKA 1981, 121–125, ryc. 1:3, 4; 2010).

Impuls k budování mohyl rezonoval až v závěru staršího stupně KNP. Zdroj či pohnutky vedoucí k jejich budování dosud neznáme. Interpretaci specifické formy moravských mohyl se souvislým kamenným pláštěm lze spojit s tím, že se nacházejí na samé periférii světa megalitů, ale současně ji lze pojmut jako logickou transformaci světa živých (mohutná opevnění některých soudobých hradisek – Rmíz u Laškova) do světa mrtvých. K mohylám poněkud mladší drahanovické fáze, pro kterou jsou charakteristické obvodové konstrukce, najdeme analogie v bezkomorových mohylách na území Polska. Nejjižnější nekropole s mohylami tohoto typu byla objevena na katastru obce Muszkowice jen asi 20 kilometrů severně od česko-polské hranice (WOJCIECHOWSKI – CHOLEWA 2006; RZEPECKI 2011; PRZYBYŁ 2014; 2016). Úvahy o kontaktech někdejších obyvatel Moravy s těmito vzdálenými oblastmi byly vícekrát zvažovány (naposled ŠMÍD 2001b, 285–286, obr. 8), ale nyní jsou díky mohylníku v Muszkowicích zcela reálné. Radiokarbonovou metodou získaná data se pohybují kolem roku 3500 BC (NOWAK 2009, 477), což jsou přibližně stejné hodnoty jako z mohyly se souvislým kamenným pláštěm ze Slatinek. Nekropole je umístěna na k východu exponované straně návrší a i orientací mohylových násypů (Z – V) je srovnatelná s mohylovými pohřebišti KNP střední Moravy. Intenzivní kontakty Kladska s Moravou jsou doloženy také zvýšeným výskytem štípané industrie z moravských surovinových zdrojů (viz výše).

Mohyly na celém území svého rozšíření vykazují poměrně značnou variabilitu. Setkáme se s konstrukcemi oválnými, čtvercovými, lichoběžníkovými, ale i trojúhelníkovými. Jsou kratší i delší. Francouzské monumenty typu Passy bývají delší nebo nadstavované. Individualita těchto staveb reflektuje místní tradice, přírodní podmínky regionu a v neposlední řadě také socio-kulturní možnosti jednotlivých komunit (MIDGLEY 1997, 680).

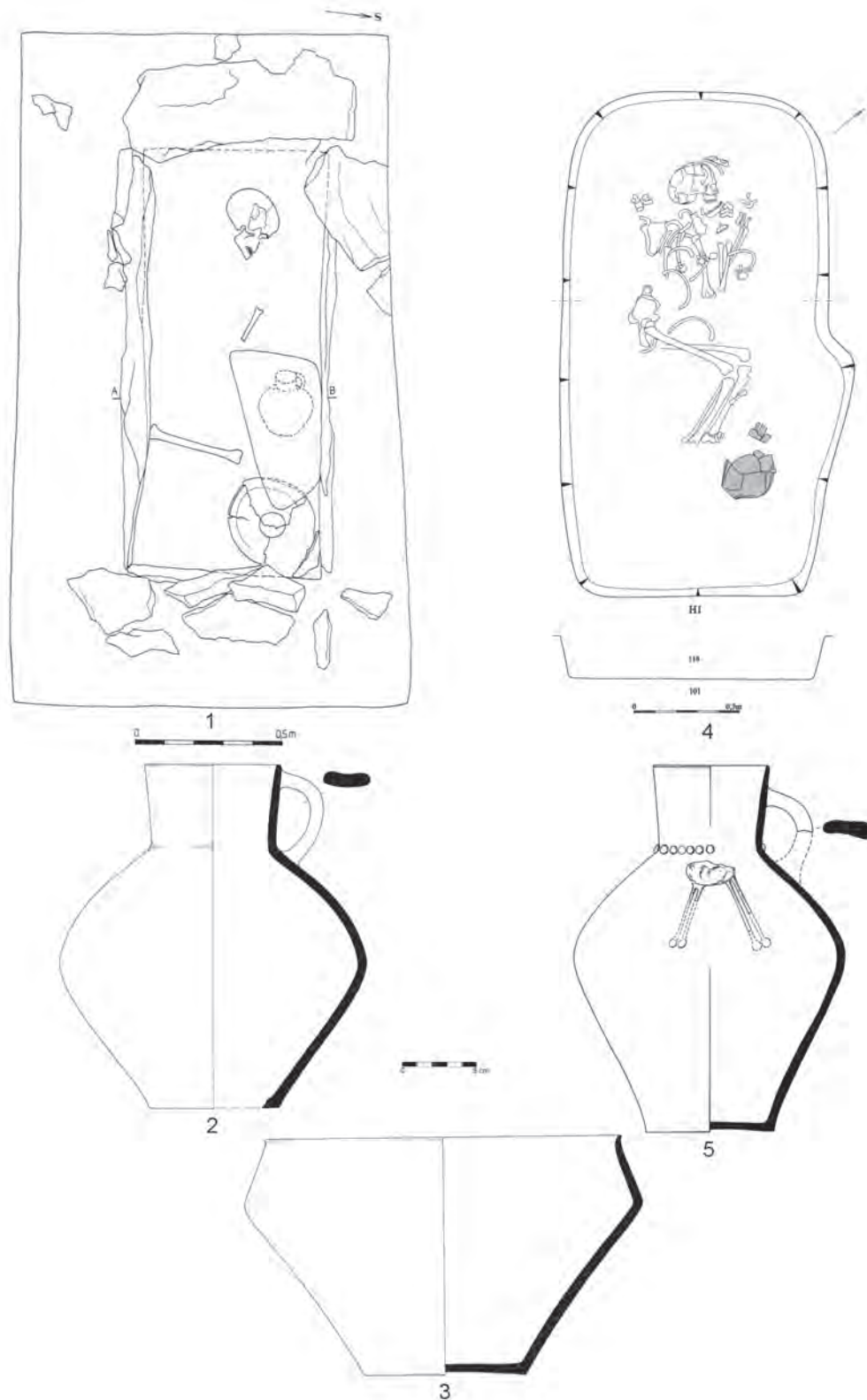
4.4.9. Plochá pohřebiště

4.4.9.1. Baalberské hroby v prosté zemi

Hroby v kamenných skříňkách bez mohylového násypu na pohřebišti v poloze Boří u Slatinek lze vnímat jako součást plochého pohřebiště. Jediný dochovaný skelet v hrobu 1/2007 byl uložen na levém boku hlavou k Z a pohledem směřujícím k S, což odpovídá pohřebním zvyklostem starší fáze baalberské skupiny. Stejně pohřební praktiky vykazuje zatím osamocený hrob 1/2011 z Držovic na Moravě (dále i pouze Držovice) s radiokarbonovým datem Poz-60099 má hodnotu 4795±30 BP. Ve dvou hrobech pod mohylou se souvislým kamenným pláštěm byli zesnulí uloženi již na pravém boku, tedy způsobem odpovídajícím spíše jejímu mladšímu vývojovému období, čemuž odpovídá i získané radiokarbonové datu (Poz-54085, 4620±40 BP), které je o zhruba 150 let mladší než datování hrobu z Držovic.

4.4.9.2. Hroby s pohřby v natažené poloze

V tomto ohledu zcela výjimečnou záležitostí jsou hroby s pohřby v natažené poloze na zádech, poprvé odkryté při výzkumu na nádvoří Tereziánské zbrojnice v Olomouci, následně pak v Olomouci-Hejčíně, Prostějově-Čechůvkách a v dolnorakouském Maissau (VRÁNA 2004; ŠMÍD 2002; 2011b; SCHMITSBERGER 2011, 101–108). Zatím poslední menší pohřebiště tohoto typu bylo objeveno u Podivína na Břeclavsku

Obr. 50. 1 - 3 Slatinky, okr. Prostějov, poloha Boří. Skříňkový hrob 1/2007 s výbavou; 4, 5 Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha Díly odvrahoviční. Baalberský hrob 1/2011 s výbavou.
 Fig. 50. 1 - 3 Slatinky, Prostějov County, site locally known as Boří. Stone-cist grave 1/2007 with contents; 4, 5 Držovice na Moravě, Prostějov County, site locally known as Díly odvrahoviční. Baalberg grave 1/2011 with contents.

(TRAMPOTA 2016, 194–195). Zesnulí leží v prostorných jamách obdélného tvaru se zaoblenými rohy, ale zcela bez výbavy. Pouze muž z hrobu 2 v Olomouci-Hejčíně svíral pravou rukou nálevkovitý pohár (obr. 51:5). Značná variabilita orientace skeletů (SJ, ZV, SZ-JV) společně s absencí jakýchkoliv přídavek dovolují celkem reálně uvažovat o tom, že řada podobných hrobů byla dříve spojována s mladohradištním obdobím. Pozoruhodná je shoda orientace a velikost hrobové jámy baalberského hrobu 1/2011 z Držovic s hroby s pohřby v natažené poloze z Prostějova-Čechůvek (obr. 51:6; ŠMÍD 2011b).

lokality	forma	signatura	uložení	orientace	rozměry v m délka/šířka/hl.	pohlaví/věk
Čechůvky	mohyla? v prosté zemi	hrob 2	v natažené pol. na zádech	SZ-JV	1,17/0,93/1,14	dítě
Čechůvky	-„-	hrob 4	-„-	SZ-JV	1,4/0,95/0,16	dítě
Čechůvky	-„-	hrob 6	-„-	SZ-JV	1,84/1,05/0,25	dítě
Čechůvky	-„-	hrob 7	-„-	SZ-JV	2,17/0,93/0,16	žena 59-68 l.
Čechůvky	-„-	hrob 8	-„-	SZ-JV	1,75/1,13/0,4	děti 7 a 3-4 l.
Čechůvky	-„-	hrob 10	-„-	SZ-JV	2,3/1,4/0,4	muž 24-30 l.
Ol-Hejčín	v prosté zemi	hrob 1	-„-	Z-V	3/0,85/0,4	muž 30-35 l.
Ol-Hejčín	-„-	hrob 2	-„-	Z-V	2,75/1,1/0,2	muž 66-74 l.
Ol-Biskupské náměstí	-„-	hrob 12	-„-	S-J	?	nedospělec
Ol-Biskupské náměstí	-„-	hrob 11	-„-	S-J	?	dítě 8 l.
Ol-Biskupské náměstí	-„-	hrob 10	-„-	S-J	?	dítě 8 l.
Podivín,	-„-	4 hroby	-„-	V-Z	?	?

Tab. 3. Hroby KNP s pohřby v natažené poloze.

Tab. 3. FBC graves with burials in extended position.

V Olomouci-Biskupském náměstí (Tereziánská zbrojnice) šlo o reliкty tří hrobů dětí (hroby 10–12/96) ve spodní části nejstarší kulturní vrstvy (419). Tu překrývaly uloženiны 420 – eneolit a 421 – doba bronzová. Na základě stratigrafie lze hroby ztotožnit s vrstvou 419, která patřila kultuře nálevkovitých pohárů. Ani v jednom z hrobů nebyly nalezeny předměty charakteru milodarů. Zásyp nejzachovalejšího z nich (hrob 10/96) obsahoval parohový kopáč, ten však podle slov vedoucího výzkumu Josefa Bláhy s pohřbem nesouvisel (ŠMÍD 2002). Nepřímo byla datována také skupina hrobů z Čechůvek. V několika případech byly porušeny objekty lužické kultury a u hrobu 4 poklesly nohy pohřebního od kolen k chodidlům se zásypem objektu 532 o několik cm níže. Objekt, v tomto případě silo, je datován na základně několika nevýrazných zlomků keramiky do II. stupně KNP. Dá se proto předpokládat, že časový rozdíl mezi zánikem objektu a hrobem nebyl příliš velký. Do získání radiokarbonových dat byl tedy jedinou přímou oporou pro datování těchto zcela výjimečných hrobů pohár z hrobu 2 v Olomouci-Hejčíně, klasifikovaný jako typ s hrdlem odděleným, varianta esovitě profilovaný s hrdlem prohnutým (obr. 51:5). Hrdlu je vyčleněna 1/3 celkové výšky poháru, což odpovídá pohárům počátku III. stupně KNP. Tomuto zařazení do chronologického systému KNP však neodpovídají aktuálně získaná radiokarbonová data, která posouvají hroby v natažené poloze až na úroveň starší fáze baalberského stupně (KNP II-1). Pro hrob 2 z Olomouce-Hejčína má hodnotu (Poz-54086) 4940±40 BP a v Prostějově-Čechůvkách hrob 6/2004 (Poz-68002) 4960±30 BP, hrob 7/2004 (Poz-68003) 4960±35 BP a hrob 10/2004 (Poz-68004) 5000±40 BP. Stejnou hodnotu poskytlo radiokarbonové datování jednoho ze skupiny hrobů z Maisau v Dolním Rakousku, odkrytých v rámci výzkumu v trase budovaného obchvatu vesnice – hrob/

objekt 7117 (VERA-5361) 4970 ± 35 BP = (2 sigma) 3910 BC (5,1 %) 3870 BC, 3810 BC (90,3 %) 3650 BC. Pro 1 sigma přichází v úvahu datum 3785 BC (68,2 %) 3700 BC. Na základě těchto dat je pohřebiště spojováno s baalberskou fází KNP (SCHMITSBERGER 2011). Aktuálně se počet pohřebišť KNP s pohřby v natažené poloze rozšířil o dvě nové lokality – Podivín, okr. Břeclav a Modřice, okr. Brno-venkov. Uskupení hrobů v Maissau ve dvou semknutých řadách je téměř identické s dislokací hrobů v Prostějově-Čechůvkách a evokuje překrytí mohylovým násypem.

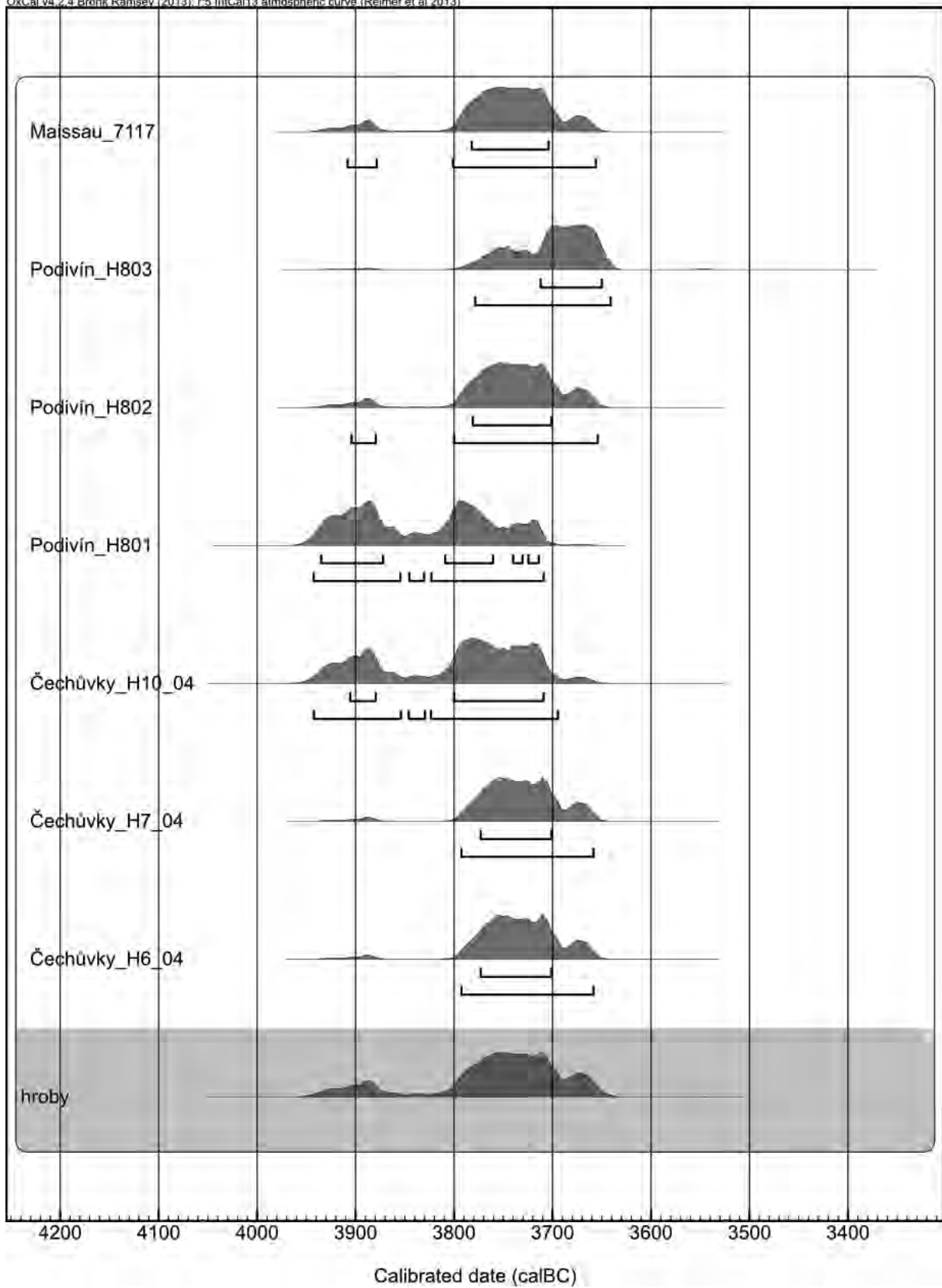
Pohřby v natažené poloze patří zcela nepochybně kultuře nálevkovitých pohárů a jako takové jsou na našem území novým fenoménem. Jejich výskyt napříč celou Moravou od Olomouce přes Čechůvky k Modřicím u Brna a dále k Podivínu u Mikulova (TRAMPOTA 2016, 194–195) až k Maissau v Dolním Rakousku určuje směr jejich pronikání, a to od severu k jihu, nebo směrem opačným? V neolitu a eneolitu Podunají jsou pohřby v natažené poloze zcela výjimečnou záležitostí, a pokud se takový pohřeb objeví, jde o pohřby zcela mimořádné, nebo signalizující násilné usmrcení (NEUGEBAUER-MARESCH 1995, 93–99, Abb. 44; NEUGEBAUER-MARESCH – TESCHLER-NICOLA 2006). Přibližně ve stejné době se s pohřby v natažené poloze setkáme na pohřebištích varenské kultury v bulharském Přebornomoří, které je od námi sledovaného prostoru přece jen poněkud vzdálené (LICHARDUS 1991; IVANOV – AVRAMOVA 2000; KADROW 2015). Naproti tomu jsou běžnou rituální praktikou kultury nálevkovitých pohárů na území sousedního Polska, kde vycházejí z mezolitických tradic a zcela převažují právě v tomto kulturním kontextu. Jak tedy tento jev, projevující se odlišným způsobem pohřbívání, ke všemu po omezenou dobu a na značně omezeném území interpretovat? Zcela logicky se nabízí souvislost s pronikáním skupin obyvatel od severu moravskými úvaly až na území dnešního Dolního Rakouska. ^{14}C data vymezují tomuto zásahu poměrně krátký časový úsek. Přihlédneme-li k počtu hrobů, potažmo pohřebišť, pak muselo jít o průnik značně intenzivní. Přitom počet pohřebišť nemusí být zdaleka konečný. Jak jsem již uvedl, absence milodarů společně se značnou variabilitou orientace hrobů pravděpodobně způsobila, že mnohé z nich byly považovány za hroby mladohradištní.

V kontextu s právě uvedeným je třeba upozornit na dva rituální pohřby KNP v natažené poloze, ovšem v sídlištních objektech, které mohou být odrazem cizích pohřebních praktik v domácím prostředí. Na rozdíl od těch „cizích“ jsou dobře datované příloženými milodary. V Žádovicích na Hodonínsku (GEISLEROVÁ 1989; ŠMÍD 2002, 385–386) spočinul muž v natažené poloze v obilní jámě nad pohřbem krávy bez hlavy. Výbavu tvořil nálevkovitý pohár (obr. 51:4; 76:2). V Ivanovicích na Hané ležel skelet dospělé ženy v natažené poloze na dně sila-sklípku se čtyřmi páry rohů skotu a poměrně bohatou kolekcí keramiky (51:3; tab. 40).

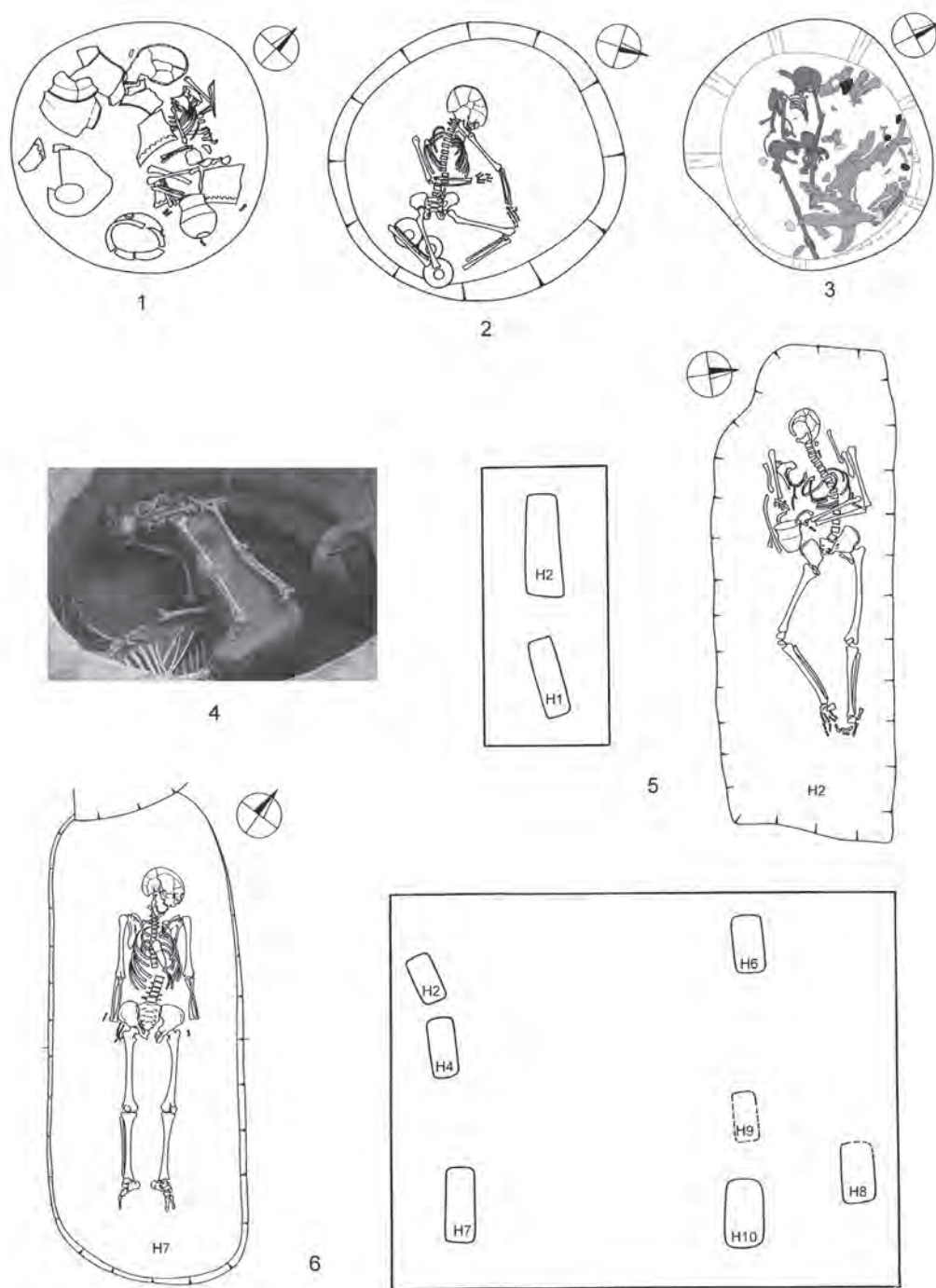
4.4.10. Pohřby v sídlištních objektech

Další komponentou pohřebních praktik KNP jsou pohřby v sídlištních objektech. Stranou ponecháme případy, které je možné interpretovat jako násilné činy, nebo tragické události bez cizího zavinění. Příkladem pohřbů posledně jmenované skupiny je skelet dospělé ženy z Náměště na Hané, uložený v natažené poloze a na břicho v zásypu sídlištního objektu bez patrných stop hrobové jámy. Žena měla vrozenou vadu lebky, a pokud nebyla postižena mentální poruchou, určitě se vizuálně odlišovala od ostatních členů komunity. Je docela možné, že právě způsob pohřbu je odrazem jejího sociálního postavení (VRÁNA – PANKOWSKÁ 2010, 75–76).

Pohřby v sídlištních objektech se objevují v průběhu celého pravěku, v některých obdobích spíše sporadicky, ale například ve starší době bronzové patří k jedné z charakteristik tohoto úseku pravěkých dějin. Posuzovat je musíme vždy v rámci jedné archeologické kultury. V moravské KNP nejsou pohřby v sídlištních objektech příliš časté, ale ani zde nejsou ničím až tak výjimečným. V Čechách se objevily v „každé šíře zkoumané osadě“ (ZÁPOTOCKÝ 2008, 73). Nejvíce pohřbů sledované kategorie dnes známe z Opavy-Vávrovic, což však může být způsobeno velikostí osady s objekty dislokanými na ploše

Tab. 4. Sloupec kalibrovaných dat z hrobů s pohřby v natažené poloze.
 Tab. 4. Column of calibrated data from graves with burials in extended position.

Obr. 51. Příklady pohřbů v sídlištních objektech a hrobů s pohřbenými v natažené poloze. 1. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha U hřbitova, hrob 5/1998; 2. Prostějov-Čechůvky, okr. Prostějov, poloha Kopaniny, hrob 1/2001; 3. Ivanovice na Hané, okr. Vyškov, poloha Za střediskem, objekt 518/2002; 4. Žádovice, okr. Hodonín, objekt 128/1986; 5. Olomouc-Hejčín, Mrštíkovo náměstí, hroby KNP; 6. Prostějov-Čechůvky, poloha Kopaniny, pohřebiště KNP.

Fig. 51. Examples of burials in settlement features and graves with the deceased in the extended position. 1. Držovice na Moravě, Prostějov County, site locally known as U hřbitova, grave 5/1998; 2. Prostějov-Čechůvky, Prostějov County, site locally known as Kopaniny, grave 1/2001; 3. Ivanovice na Hané, Vyškov County, site locally known as Za střediskem, feature number 518/2002; 4. Žádovice, Hodonín County, feature number 128/1986; 5. Olomouc-Hejčín, Mrštíkovo náměstí, FBC graves; 6. Prostějov-Čechůvky, site locally known as Kopaniny, FBC burial ground.

4 hektary. V Držovicích na Moravě byly lidské pohřby ve třech z 36 objektů KNP, shodně datovaných do III. stupně KNP, kdežto na sídlišti ze stejného období v Přáslavicích na Olomoucku ani v jednom z 51 objektů (PROCHÁZKOVÁ – VITULA 2001, 13). Pokračovat můžeme Laškovem se 41 objekty (ŠMÍD 1997), nebo Rousínovcem u Rousínova s 42 odkrytými objekty bez pohřbů.

Pohřby v sídlištních objektech vykazují různé formy úpravy a různí se množstvím a charakterem inventáře, což vzhledem k jejich nízkému počtu poněkud komplikuje vytvoření specifických kategorií. Lze říci, co hrob, to jiné uložení a jiná výbava. Nejnižší datovaným dokladem sledovaných pohřebních praktik KNP je pohřeb mladíka ve věku 15–17 let z polohy Kopaniny v Prostějově-Čechůvkách z předbalberského stupně KNP (obr. 51:2; 70:B1). Z výbavy se dochovaly tři poháry uložené dny vzhůru na dně objektu, v jehož ústí byl zesnulý uložen. U pánve, původně patrně ve váčku z organického materiálu, ležely tři silexové čepele. Z celkové situace lze vyvodit, že část keramického inventáře byla zničena výkopem pro uložení plynovodního řadu (ŠMÍD 2002). A naopak jedním z nejmladších je pohřeb ženy ve věku ±40 roků na dně sila v Moravičanech, okr. Šumperk (GOŠ 1982, 481–487). Žena ležela hlavou k západu ve skrčené poloze na zádech s nohama přetočenýma na pravou stranu. Pohled směřoval k jihu. Součástí pohřbu byl náhrdelník z mramorových perel a tubiček ze svinutého měděného drátu. Zlomky keramiky ze sila a nádoby z okolních objektů patří III. stupni KNP.

Nepřehlédnutelnou skupinu ovšem tvoří pohřby jedinců, dospělých i dětí, se zvířaty. Vedle již zmíněného pohřbu muže ze Žádovic patří do této skupiny pohřby dětí se psem z Držovic (591/H3/1998, tab. 15) a z Opavy-Vávrovic (objekt 86/1996, ŠMÍD 2002, 384–385, obr. 11). Pohřeb dítěte z Držovic zaujme úpravou: milodary v podobě žárem deformovaného hrnce, kónické misky a garnitury kostěných nástrojů byly uloženy na dně obilní jámy a nad nimi, v jedné úrovni, pohřeb dítěte společně se skeletem psovitě šelmy.

Hrubá keramika a poměrně masivní kostěné nástroje, jako výbava pohřbu tříletého dítěte, vzbuzuje jisté pochybnosti. Na druhé straně obdobná stratifikace pohřbu mladíka v ústí sila nad nádobami na jeho dně z Prostějova-Čechůvek napovídá, že nejde o náhodu, ale zcela záměrně zvolenou formu pohřbu.

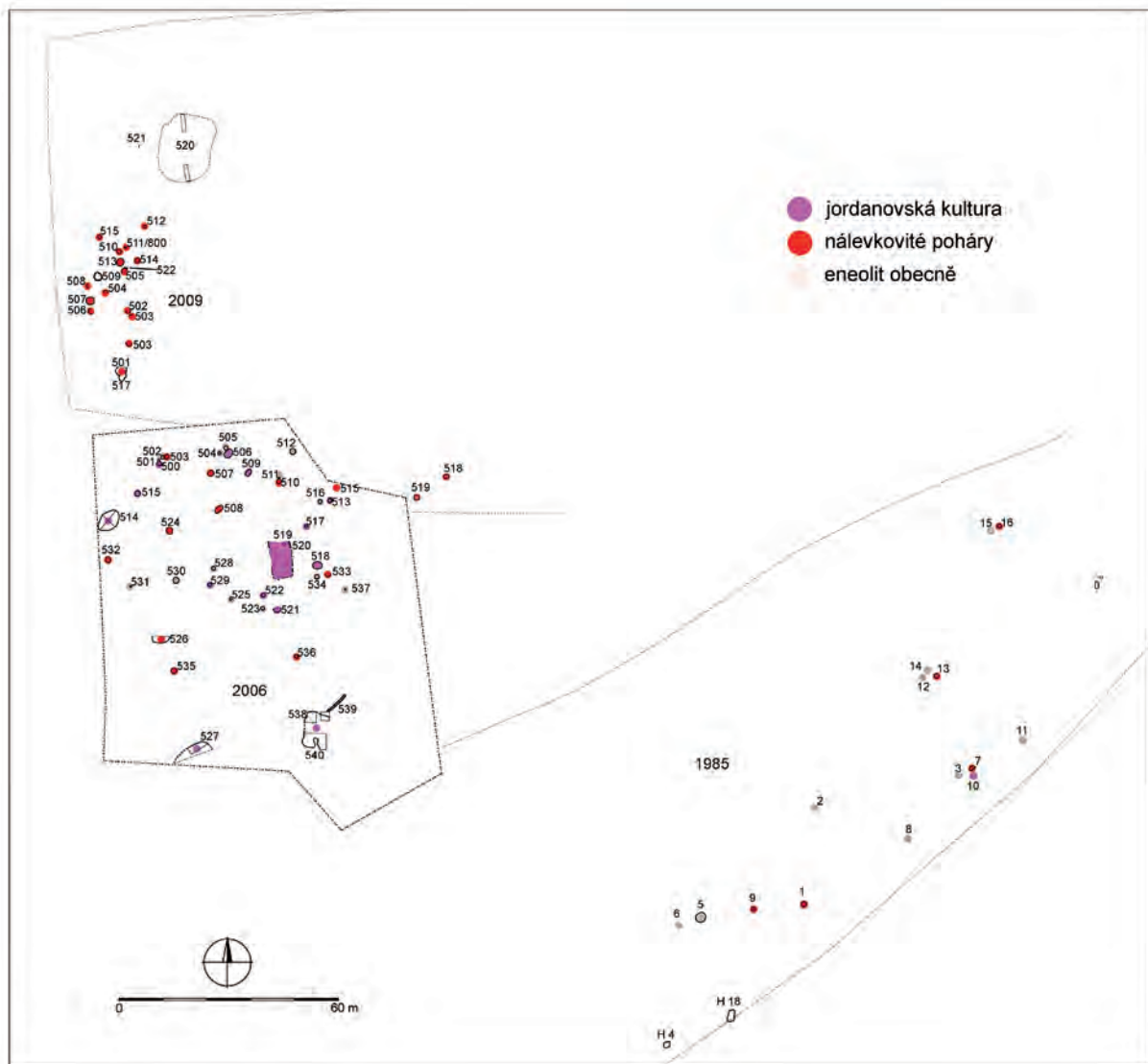
V Ivanovicích na Hané byla starší žena pohřbena v natažené poloze v zásypu obilní jámy ve skrumáži záměrně rozbitých nádob s přidavkem čtyř vypreparovaných čelních kostí rohatého skotu (tab. 40, obr. 51:3). Zvířecí kosti s několika mlecími plotnami ležely také na dně objektu pod pohřbem. Forma pohřbu vybočuje ze všech předložených situací a nepochybně vyjadřuje specifické duchovní poselství. Situaci lze interpretovat jako pohřeb „kněžky“ (ženy-matky) a v něm přežívání/dožívání starých neolitických rituálů magie úrody, plodnosti, života i smrti (PODBORSKÝ 2006, 211). Spirituálnost ovšem nelze upřít ani všem ostatním uvedeným pohřbům. Pouze inhumace muže v držovickém objektu 575/H6/1998 patří pravděpodobně do kategorie běžných pohřbů sledované komponenty (tab. 11). Zastavím se ještě u pohřbu v objektu 557/H5/1998 z téže lokality. Na dně pravděpodobně kruhové jámy ležel na úrovni podloží v silně skrčené poloze na pravém boku skelet dítěte ve věku 6–7 let. SZ část objektu poškodil bagr při skrývce nadloží, ale i tak bylo zřejmé, že tělo pohřbeného zcela překrývaly velké fragmenty hrnce, které tvořily jakousi umělou schránku, vymezující prostor vlastního pohřbu vůči okolí (obr. 51:1; 64; tab. 8, 9). Výbavu tvořilo 7 dalších nádob, bohužel až na dvě poškozených skrývkou. Souvislá vrstva spečené, do červena vypálené hlíny nad pohřbem vyplňovala mezery mezi kostmi skeletu a nádobami. V porovnání s běžnými pohřby v sídlištních objektech překvapilo množství a charakter přidaných nádob, které velikostí příliš nekorespondují s věkem pohřbeného. Eva ČERMÁKOVÁ (2003) se při pátrání po smyslu dětských pohřbů na sídlištních ztotožnila s názorem A. HÄUSLERA (1970), „*že ačkoliv smrt dětí není u přírodních národů žádnou zvláštností, přesto je pociťována jako cosi „absurdního“, v tom smyslu, že životní cíl, s nímž se každý rodí, nemohl být u dětí ještě uskutečněn. Toto vědomí se proto často odráží ve víře, že se duše mrtvého dítěte musí opět vtělit. Aby se duši usnadnil její úděl, pohřbívala se tělčka dětí často do míst, kudy chodí mnoho lidí (resp. žen) a duše si tak mohly vybrat novou (či původní) matku*“ (ČERMÁKOVÁ 2003, 11). V rozporu s vědomým úsilím o rychlý návrat duše je bohatá výbava některých

dětských pohřbů. Osobně jsem přesvědčen, že silo s pohřbem dítěte z Držovic společně s pohřbem ženy z Ivanovic na Hané a objekty typu Božice a 508/2001 z Kostelce na Hané (tab. 51), jsou produktem magických rituálů, spojených se zemědělstvím, potažmo s plodivou silou Země. V jejich inventáři převažují zásobní tvary keramiky, doplněné keramikou ceremoniální (kalichovité poháry) a zpravidla i součástmi mlecích souprav a zcela postrádají nádoby, které by odpovídaly libačním obřadům, ač by právě ony znamenitě vyjadřovaly spojitost s naší kulturou.

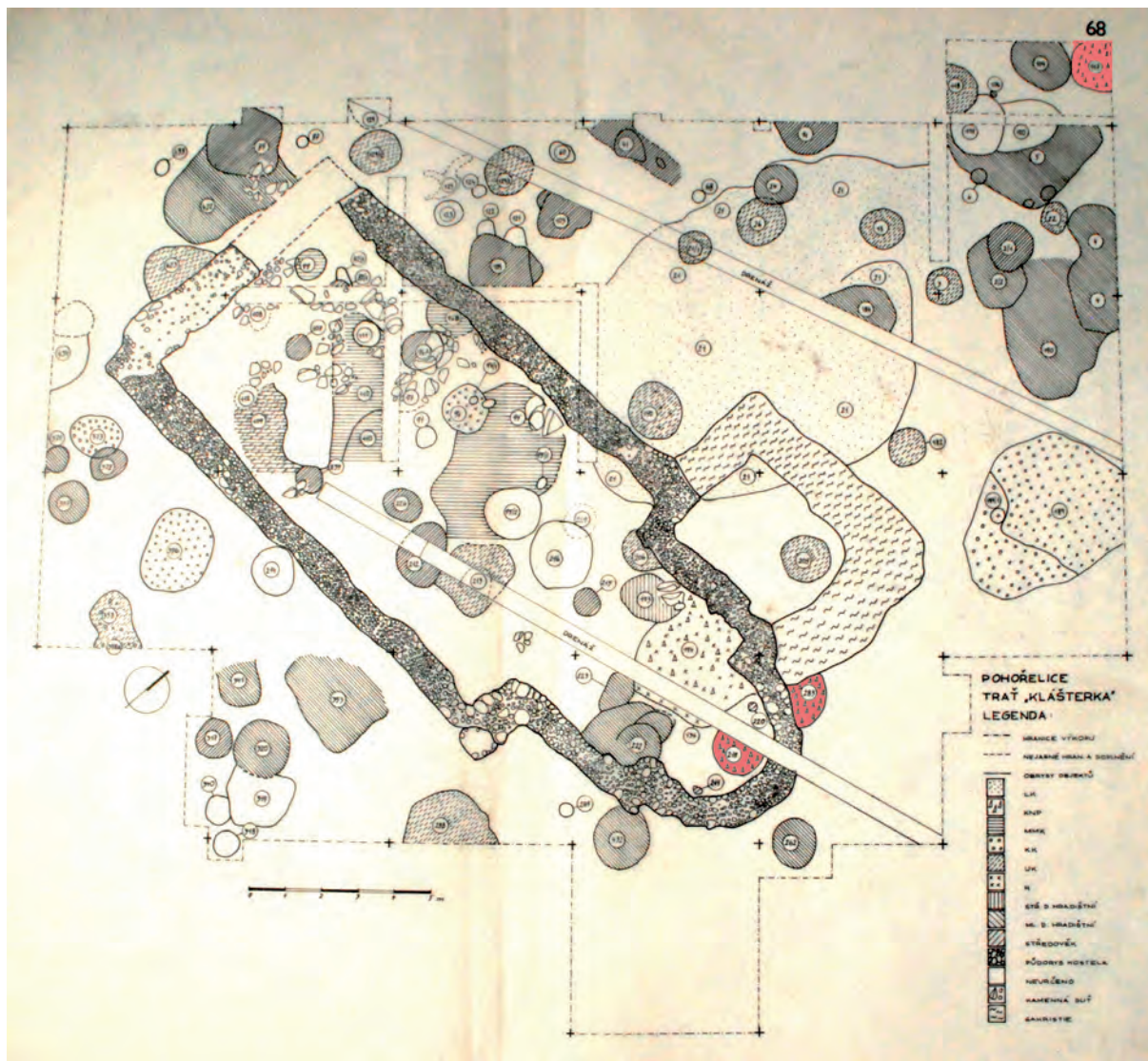
Otázkou také je, jak interpretovat stopy ohně – žáru pozorované u dvou pohřbů dětí v Držovicích. Shodně jsou datovány do počáteční fáze III. stupně KNP a mohou poněkud zvláštním způsobem reflektovat nastupující spalování zesnulých na současných mohylových pohřebištích podhůří Dražanské vrchoviny. Oba jsou, a nepochybně s mnoha dalšími, příkladem rituálů, odrážejících složitou cestu k ustálenému pohřebnímu ritu na rozhraní dvou významných eneolitických epoch. V závěru starého eneolitu se v podhůří Dražanské vrchoviny konstitoval svébytný pohřební ritus, kterým domácí obyvatelstvo reagovalo na ideu megalitických monumentů severní části střední Evropy, a který se na dlouhou dobu stal převládajícím způsobem pohřbívání v centrální části Moravy.

Interpretaci pohřbů na sídlištích v různých úsecích pravěku se věnovala řada badatelů (ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ 1998; ČIŽMÁŘ 2000; RULF 1996; SALAŠ 1990; ČERMÁKOVÁ 2003). Jan RULF (1996, 118–120) došel k závěru, že „jevově stejné pohřby na sídlištích mohou mít naprosto odlišný význam v rámci kontextu jednotlivých archeologických kultur a zobecnění provedené na příkladu jedné kultury mohou být zavádějící“. Z výše uvedeného je zřejmé, že často podstatné nuance lze postřehnout i v rámci jedné kultury.

Obr. 52. Rousínov-Rousínovec, okr. Vyškov, poloha Přední lány. Půdorysný plán prozkoumané plochy s objekty jordanovské kultury a kultury nálevkovitých pohárů.

Fig. 52. Rousínov-Rousínovec, Vyškov County, site locally known as Přední lány. Layout plan of the surveyed area with Jordanow culture features and FBC features.

Obr. 53. Pohořelice, okr. Brno-venkov, Klášterka. Půdorysný plán výzkumu J. Ungera s vyznačenými objekty kultury nálevkovitých pohárů.

Fig. 53. Pohořelice, Brno-venkov County, Klášterka. Layout plan of research project by J. Unger indicating FBC features.

Obr. 54. Náměšť na Hané, okr. Olomouc, Rmíz u Laškova. Destrukce nejstarší kamenné hradby. 1. Pohled od východu; 2. Pohled od západu. Foto M. Šmíd.

Fig. 54. Náměšť na Hané, Olomouc County, Rmíz near the village of Laškov. Destruction of the oldest stone fortification. 1. View from the east; 2. View from the west. Photo(s) by M. Šmíd.

Obr. 55. Náměšť na Hané, okr. Olomouc, Rmíz u Laškova. 1. Destrukce mladší baalberské kamenné hradby; 2. Palisádový žlab mladšího eneolitického opevnění.

Fig. 55. Náměšť na Hané, Olomouc County, Rmíz near the village of Laškov. 1. Destruction of more recent stone fortification attributed to the Baalberg phase; 2. Palisade groove of Late Chalcolithic fortification.

Obr. 56. Bílovice-Lutotín, okr. Prostějov, Hrad u Bílovic. 1. Řez 2/2001, hradba s čelní kamennou zdí, pohled od J; 2. Západní profil řezu 2/2001 s kůlovou jamkou (kůlem) v čele kamenné zdi; 3. Řez 2/2001, těleso hradby. Pohled od JZ. Foto M. Šmíd.

Fig. 56. Bílovice-Lutotín, Prostějov County, Hrad u Bílovic. 1. Cross-section 2/2001, fortification with front stone wall, view from the south; 2. Western section of cross-section 2/2001 with stake hole (stake) in the front part of the stone wall; 3. Cross-section 2/2001, fortification. View from SW. Photo(s) by M. Šmíd.

Obr. 57. Bílovice-Lutotín, okr. Prostějov, Hrad u Bílovic. 1. Řez 2/2001 s detailem násypů na vnitřní straně kamenné zdi čela hradby; 2. Kůlová jamka (kúl), stabilizační prvek čelní kamenné zdi hradby; 3. Řez 1/2001, koruna valu s odkrytou kamennou zdí. Foto M. Šmíd.

Fig. 57. Bílovice-Lutotín, Prostějov County, Hrad u Bílovic. 1. Cross-section 2/2001 showing earthwork on the inner side of the stone wall of the front part of the fortification; 2. Stake hole (stake), stabilising feature of the stone wall of the fortification; 3. Cross-section 1/2001, crest of embankment with stone wall uncovered. Photo(s) by M. Šmíd.

Obr. 58. Přemyslovice, okr. Prostějov, poloha Nad rybníkem. 1. Pohled na lokalitu od SV; 2. Pohled ze sídliště KNP směrem k SV přes masiv Velkého Kosíře směrem k Moravské bráně. Foto M. Šmíd.

Fig. 58. Přemyslovice, Prostějov County, site locally known as Nad rybníkem. 1. View of the site from NE; 2. View from FBC settlement towards NE over the Velký Kosíř mountain range and towards Moravská brána. Photo(s) by M. Šmíd.

Obr. 59. Přemyslovice, okr. Prostějov, poloha Nad rybníkem. 1, 2. Snímky z výzkumu lokality v roce 1998. Foto M. Šmíd.

Fig. 59. Přemyslovice, Prostějov County, site locally known as Nad rybníkem. 1, 2. Photos of the archaeological survey of the area in 1998. Photo(s) by M. Šmíd.

Obr. 60. Keramika charakterizující jednotlivé fáze středomoravských mohylových pohřebišť KNP. 1 – baalberská fáze, 2 – drahanovická fáze, 3 – ohrozimská fáze.

Fig. 60. Pottery characterising individual stages of Central Moravian FBC and its tumulus burial grounds. 1 – Baalberg phase, 2 – Drahanovice phase, 3 – Ohrozim phase.

Obr. 61. Mohylová pohřebiště KNP střední Moravy. Náměšť na Hané, okr. Olomouc, 1 – nekropole v poloze Křemela I, 2 – nekropole v poloze Džbán (pohled od V). Foto M. Šmíd.

Fig. 61. FBC tumulus burial grounds in Central Moravia. Náměšť na Hané, Olomouc County, 1 – necropolis at the site locally known as Křemela I, 2 – necropolis at the site locally known as Džbán (view from the east). Photo(s) by M. Šmíd.

Obr. 62. Drahanovice-Luděřov, okr. Olomouc, poloha U žlábku. 1, 2 – výzkum mohyly č. 1 v roce 2000. Foto M. Šmíd.

Fig. 62. Drahanovice-Luděřov, Olomouc County, site locally known as U žlábku. 1, 2 – survey of tumulus number 1 in 2000. Photo(s) by M. Šmíd.

Obr. 63. 1. Drahanovice-Luděřov, okr. Olomouc, poloha U žlábku. Mohyla 1, hrob 3; 2. Náměšť na Hané, okr. Olomouc, poloha Dlouhá niva. Mohyla 1, hrob 1 (výzkum 1994). Foto M. Šmíd.

Fig. 63. 1. Drahanovice-Luděřov, Olomouc County, site locally known as U žlábku. Tumulus 1, grave 3; 2. Náměšť na Hané, Olomouc County, site locally known as Dlouhá niva. Tumulus 1, grave 1 (research from 1994). Photo(s) by M. Šmíd.

Obr. 64. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha U hřbitova. 1, 2 – pohřeb v sídlištním objektu 557/1998. Foto M. Šmíd.

Fig. 64. Držovice na Moravě, Prostějov County, site locally known as U hřbitova. 1, 2 – burial in settlement feature 557/1998. Photo(s) by M. Šmíd.

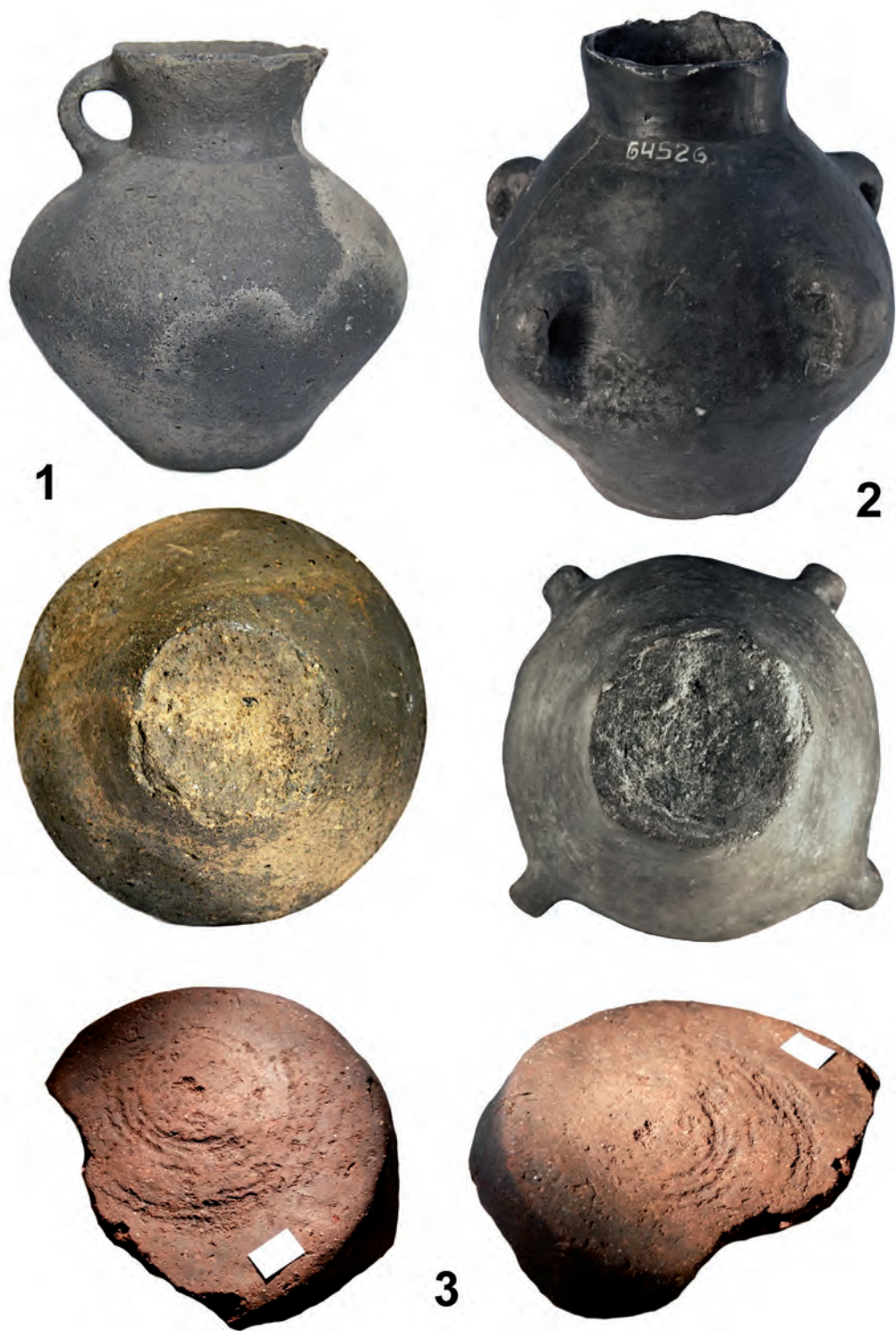
Obr. 65. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha U hřbitova. Pohřeb dítěte v objektu 591/1998.

Fig. 65. Držovice na Moravě, Prostějov County, site locally known as U hřbitova. Remains of deceased child in feature number 591/1998.

Obr. 66. Tři základní typy kamenných sekeromlatů kultury nálevkovitých pohárů. 1. Ptení, okr. Prostějov, plochý sekeromlat skupiny F. 2. Alojzov, okr. Prostějov, čepcovitý sekeromlat skupiny K. 3. Alojzov, okr. Prostějov, sekeromlat s obloukovitým týlem skupiny R.

Fig. 66. Three basic types of hammer-axes attributed to FBC. 1. Ptení, Prostějov County, flat hammer-axe – group F. 2. Alojzov, Prostějov County, hammer-axe – group K. 3. Alojzov, Prostějov County, hammer-axe with round-shaped trailing edge – group R.

Obr. 67. Technologie výroby keramiky. 1. Džbán z Rohatce, okr. Hodonín (foto M. Lečbych, ÚAPP Brno); 2. Amfora z Brna-Židenic (foto S. Doleželová, MZM Brno); 3. Otisk rohože na dnu nádoby z Kostece na Hané, Palackého ulice, obj. 512/1999 (foto M. Králík, Ústav antropologie Př. F MU Brno). Vše baalberský stupeň KNP.

Fig. 67. Pottery production technologies. 1. Jug from Rohatec, Hodonín County (photo M. Lečbych, ÚAPP (IAH) Brno); 2. Amphora from Brno-Židenice (photo S. Doleželová, Moravian Museum Brno); 3. Imprint of grate in the bottom of a vessel from Kostelec na Hané, Palackého Street, feature number 512/1999 (photo M. Králík, Department of Anthropology, Faculty of Science, Masaryk University in Brno). All of the above attributed to the Baalberg phase of FBC.

5. Movité památky

5.1. Keramika

5.1.1. K technologii výroby a k věcem souvisejícím

S nastupujícím eneolitem keramická produkce zvolna pozbývá neolitického rázu a prosazuje se tzv. eneoliticko-bronzový keramický komplex, představující určitý stabilní soubor tvarů keramických nádob (NEUSTUPNÝ 1997, 308; 2008, 22). Jeho typologická skladba zůstává po celou dobu názvem vymezeného úseku bez podstatných změn. Mění se pouze habitus nádob a pochopitelně prvky a technika výzdoby. Během časného eneolitu doznávalo tvarosloví neolitické keramiky (vázovité tvary, mísy na nožce, rytá výzdoba), ale vedle těchto tradičních forem se prosazovaly formy zcela nové. K těm nejvýraznějším patřil džbán, dále čtyřuché a dvojuché amfory, poháry, hrnky, hrnce, mísy a nádoby určené k uchovávání zásob. Tento výčet představuje základní typologickou osnovu s drobnými individuálními modifikacemi. Společně s novou kvalitou keramického zboží, připisovanou výpalu v dvoukomorových hrnčířských pecích, tvoří jednu z charakteristik tohoto období. Za první symptomy kvalitativních změn je považována tzv. „nepravá sigilátová“ keramika III. lengyelského stupně v odstínech červené a černé barvy. Její dokonalý vzhled tkví, dle mého názoru, spíše v úpravě povrchu a zpracování keramické hmoty než ve vlastním výpalu. V předbaalberské fázi prvního stupně a lokálně i během staršího úseku baalberské fáze se zcela běžně setkáme se skvrnitým povrchem nádob, jež souvisí s oxidačním výpalem za volného přístupu vzduchu a kontaktu keramiky s hořlavinou. Kvalitativní posun představuje až „baalberská“ keramika s leštěným povrchem v odstínech tmavě hnědé, šedočerné až černé barvy. Úprava povrchu tohoto typu zboží je natolik výjimečná, že podněcuje úvahy o napodobování nádob z plechu, vyskytujících se ve stejném období (počátek 4. tisíciletí př. n. l.) v Egeidě (ZÁPOTOCKÝ 2008, 74).

Obvykle je změna vzhledu keramiky dávana do souvislosti se specializací tohoto odvětví řemeslné výroby, využívajícího k výpalu již zmíněných dvoukomorových hrnčířských pecí. Doklady o jejich existenci byly získány jak na výšinných sídlištích – Hradisko u Kramolína (KOŠTUŘÍK 1976; LIČKA – KOŠTUŘÍK – MACH 1990), tak v běžných nížinných osadách – Kostelec na Hané (PRUDKÁ 1978, 23). Použití vyspělejších technologií při výrobě keramiky pokračovalo také v následujících etapách pozdního eneolitu. Jiří Pavelčík dává do souvislosti s touto specializací „vyzrávačky“ keramického těsta (jámy obsahující keramické těsto – postrouhanou hlínu smíšenou s ostřivem) a tzv. hrnčířské teploměry – kolíčky s kruhovou základnou, částečně zborcené vlivem žáru (PAVELČÍK 1982, 283). Počátkem starého eneolitu ustupuje z hrnčiny ostřivo v podobě písku, tak charakteristického pro keramiku domácí lengyelské kultury, ve prospěch drobných kamínků, drcených střeptů z rozbitých nádob (šamotu), ale také schránek měkkýšů. Stejně charakteristická je keramická hmota bez viditelných stop ostřiva, ovšem s dokonale zvládnutou technologií. Velmi působivé jsou v tomto směru větší čtyřuché amfory s kruhovými aplikacemi nad horním úponem uch (ucha typu Hunyadiháalom). Podaný přehled je však obecnější povahy a připouští četné lokální výkyvy. Někde dál dominuje jako ostřivo písek, často s výraznou příměsí mikrozrněk slídy. Bez podrobné analýzy není možné rozhodnout, zda byly do keramického těsta přidávány záměrně, nebo jde o přirozenou součást těžené hlíny. Vyloučit nelze ani jednu z uvedených možností, zvláště v předbaalberském stupni a ve starší fázi stupně následujícího. Makroskopické stopy prozrazují, že klasická a osvědčená metoda stavby stěny pomocí pásků byla hrnčíři stále běžně používána. Prozrazují to horizontálně řazené praskliny v místě někdejších spojů, dobře patrné na vnitřní straně nádob, kde nebyly seřtřeny finálními úpravami. Dalším prokázaným technologickým postupem je spojování samostatně modelovaných dílů téže nádoby. Pokročilejší technologie, k nimž patří obtáčení na pevné podložce (MARKOVIČ 1981; PAVELČÍK 1991) nebyly v našem časoprostoru sice zatím podchyceny, ale k tomuto účelu mohly sloužit podložky z organického materiálu, nezřídka nacházené na dnech nádob KNP (obr. 67:3). Válcovité čepy na koncových bázích uch a výčnělků hovoří o tom, že byly modelovány samostatně a již částečně vysušené aplikovány na určené (živé) místo nádoby, což práci velmi usnadnilo.

Ke kvalitě keramiky snad ještě tolik, že prošla složitými postdepozičními procesy, které ovlivnily její aktuální stav. Vedle chemických vlastností prostředí ovlivnila kvalitu keramiky také hloubka uložení, která určovala intenzitu povětrnostních vlivů. Pod hranicí zámru bývá keramika zachovalejší.

Celkem zřetelně se odlišuje keramika baalberského stupně z výšinných, ale stejně tak i z otevřených sídlišť ze západní části území od keramiky z osad dislokovaných více k východu – v prostoru karpat-ské předhlubně. V některých případech (v Ivanovicích na Hané džbán z objektu 516/2002 – tab. 38:3) jsou rozdíly mezi domácí produkcí a zbožím takzvaně odjinud zcela evidentní. Za současného stavu poznání se to týká především „baalberských“ džbánů, které mohou být, stejně jako solitérní schussenriedské džbány v závěrečných fázích českého epilengyelu, objevující se bez zjevných vazeb na původní (schussenriedské) kulturní prostředí, předmětem obchodní směny. Je to jeden z důvodů, proč jsou na celém území svého rozšíření, stejně jako džbány baalberské, bez podstatnějších morfologických výkyvů. Druhou skupinu keramiky, vykazující obdobné vlastnosti, jsou láhve s límcem, ovšem na Moravě s těžištěm výskytu až v závěrečném stupni NP. V převážné většině případů jsou dna láhví rovná se zaoblenou obvodovou hranou, kdežto dna ostatních nádob konkávní. Tento drobný detail dovoluje uvažovat o existenci jednoho výrobního centra. Stejně povahy jsou poněkud nezvykle formovaná dna dvou nádob, které lze interpretovat stejným způsobem, tedy jako produkt jedné keramické dílny. Jsou to amfora z Brna-Židenic a džbán z Rohatce (obr. 67:1, 2) a lze je označit za typické zástupce označených tříd keramiky baalberského stupně. Dna jsou konkávní, ale drsná – jakoby odlomená. Vzdálenost Brna od Rohatce činí vzdušnou čarou 53 km. Zcela kategoricky vylučuji, že jde o náhodu. Džbán z Rohatce zaujme ještě druhým detailem. Jeho ucho je na hřbetní straně opatřeno dvěma svislými žlábkami, tedy způsobem ve sledovaném prostoru a čase dosti neobvyklým (obr. 79 B:8). Při procházení nálezových celků ze sídliště KNP v Opavě-Vávrovicích (za vstřícnost děkuji J. Hlasovi z NPU, pracoviště Opava) upoutal moji pozornost dvouuchý džbán charakteru pozdní jordanovské kultury s obdobně tvarovanými uchy, ovšem napojenými nikoliv obvyklým horním obloukem, ale svěšenými, či spuštěnými. Tvarové obdoby najdeme jak ve Slezsku a na Moravě (Otice, Charváty), tak ve skupinách mladé až pozdní jordanovské kultury v Čechách – skupiny Jenštejn a Ústí nad Labem (ZÁPOTOCKÝ 1998, 291–302, Abb. 1:1, 2; 1996, 404–459, obr. 7:15). Vávrovický džbán je součástí baalberského nálezového celku a jeho ucha jsou rovněž profilována dvěma svislými žlábkami (obr. 77 C:8). Vzhledem k posloupnosti obou kultur (jordanovská – baalberská) předpokládám, že chronologicky stojí na úrovni starší fáze baalberského stupně. Zdaleka nejde o jediný případ, kdy na keramice z vávrovického sídliště pozorujeme lengyelské reminiscence. Další je výčnělek na plecích v opozici vůči uchu (obr. 77 A:2; ŠMÍD 2002, obr. 10:2). Ale vraťme se k profilaci uch. Přímo se vnučuje srovnání s obdobně modelovanými úchyty bolezské kultury, kde jsou jedním z charakteristických prvků plastické výzdoby (např. NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ 1984, obr. 12:B–G, c, d; 17:9, 10), nebo shodně datovaných džbánů altheimské skupiny v Bavorsku (DRIEHAUS 1960, Taf. 9:8; 29:14; 32:5). Spojitost našich dvou džbánů se středním eneolitem je však přece jen málo pravděpodobná. Z prostředí baalberské skupiny je možné poukázat na džbán z objektu 1/1982 v Bílině, okr. Teplice, datovaný do klasické baalberské fáze – KNP II 2 (ZÁPOTOCKÝ 2013, obr. 13). Ucho sice není opatřeno žlábkami, ale podélným žebrem, nicméně porovnáme-li jeho profil s profilem uch výše uvedených džbánů, podstatnější rozdíly neshledáme. Jde tedy o analogii poněkud vzdálenou, ale akceptovatelnou. Daleko bližší a přijatelnější obdoby najdeme na domácí keramice předbaalberského stupně, které přímo souvisí s technologií jejich výroby. Mám na mysli ucha džbánů a naběraček tvarovaná ze dvou vývalků kruhového průřezu (tab. 48:4, 5; 49:7; 50:4). Na některých byl spoj záměrně upraven do podoby žlábků, obvykle jediného výzdobného prvku nádoby. Ucha opatřená podélným žlábkem se objevila již na schussenriedských džbánech a na nádobách připisovaných michelsberskému vlivu, jako jsou amfory s uchy hluboko pod max. výdutí a kónické mísy (tab. 50:5; 53:2). Náznak této profilace si ucha džbánů uchovala po celou dobu baalberského stupně.

Vrátím se ještě na chvíli k morfologii nádob z Opavy-Vávrovic. Ucha a výčnělky nejsou jediným specifikem tamní keramiky. Nápadná a nepřehlédnutelná jsou vysoká, plynule nasazená hrdla džbánů, pohárů, ale především amfor, v jejich případě se třemi páskovými uchy (obr. 79 A:6). Amfory snesou srovnání s amforou se zoomorfními uchy z božického depotu, tedy co se hrdla týče, ale především z Hradiska u Kramolína. Zvláštní je i to, že amfory z Kramolína, stejně jako vávrovické, jsou opatřeny třemi páskovými uchy (KOŠTURÍK 2007, tab. 3:1; 4:1; 7:1). Tvarovou shodu, včetně plastických výčnělků, najdeme i na džbánech z obou lokalit (ibidem, tab. 4:3). V inventáři z hradiska Cimburk u Kutné Hory (ZÁPOTOCKÝ 2000, 61–62, Abb. 17, Taf. 22:7) byly označené eponymem džbány moravského typu (ZÁPOTOCKÝ 2008, 74). Podobnost se džbánem z Hnanic na Znojemsku (KOVÁRNÍK 1998, obr. 5:7), uváděným jako další příklad tohoto typu, je podle mého názoru opravdu jen velmi vzdálená.

Představené anomálie zahrnují dvě rozdílné komponenty: jednu tvoří nádoby s identickými prvky technologie výroby, jež jsou s velkou pravděpodobností produktem jednoho výrobního centra, druhou pak obecnější shody v morfologii nádob, objevující se současně na zdánlivě izolovaných místech poměrně rozsáhlého území. Jde o další případ planetizace, projevující se šířením a transformací informací časoprostorem. Jejich mechanismy nejsme s to archeologicky uchopit a v tuto chvíli stojí za hranicí našeho poznání (k problému více PODBORSKÝ 1997, 15–26).

Konečná fáze časného eneolitu se sice projevila novými formami keramiky, ale ty jakoby ignorovaly vrcholnou a závěrečnou fázi domácího epilengyelu a čerpaly spíše z předcházejícího lengyelského vývoje, zejména z jeho III. (IIb) stupně. Zcela zmizela plošná rytá výzdoba v podobě meandroidů, posléze i vstřícných šrafovaných trojúhelníků jordanovské kultury, a jako téměř výhradní forma výzdoby se uplatila výzdoba plastická, postavená na velmi omezené škále prvků. To však platí pouze o běžné keramice. Tu „zvláštní“ představuje keramika zdobená technikou brázděného vpichu. Sporadicky se objevuje na celém území Moravy a Slezska, nápadná je však její koncentrace na výšinných sídlištích KNP, opět spíše v západní části Moravy. K tomuto problému viz kapitola věnovaná brázděnému vpichu. Prakticky po celou dobu trvání baalberského stupně je jedinou formou výzdoby, porušující celistvost povrchu nádob, pomineme-li ovšem horizontální linie vpichů při okraji hrnců a pohárů. K obratu ve výzdobném stylu došlo až v samém závěru staršího stupně, kdy na Moravu proniká kolkované zboží, odpovídající síremské fázi KNP v Čechách. V této chvíli se jako zcela výjimečná jeví výzdoba několika zlomků a jedné nádoby z Rmízu u Laškova (obr. 82:1, 2, 3), která výzdobným stylem silně připomíná tzv. „moltzowský styl“ ze vzdáleného Pomořanska a Šlesvicka-Holštýnska (JAŹDŹEWSKI 1932, 90–91; MIDGLEY 1992, 93, Fig. 25). Horizont jeho výskytu je možné synchronizovat s mladší fází baalberského stupně, ale s nástupem před horizontem keramiky s obdélníkovitými kolkami. Neobvyklým, ale zcela jistě domácím projevem je tradiční výzdobný motiv kolkované výzdoby, ovšem provedený technikou brázděného vpichu (obr. 15:7).

Na mohylových pohřebištích střední Moravy se kolkovaná keramika objevila v mohyle se souvislým pláštěm, ale již jako inventář žárových hrobů, signalizující zásadní změnu ve způsobu pohřbívání na předělu mezi II. a III. stupněm KNP. V té době došlo v tvarosloví keramiky k radikální změně, která se projevila ústupem od ostré profilace a přechodem k formám plynule esovitě tvarovaným. Podstatně se rozšířila škála prvků vhloubené výzdoby, přičemž první místo pomyslného žebříčku zaujalo žlábkování, zvláště typické pro bolezský a badenský stupeň eneolitu.

V mladším stupni KNP se projevuje odlišná kvalita výpalu jednotlivých kategorií nádob. Kvalitnější shledáváme především keramiku stolní, sloužící k transportu tekutin, horší u nádob používaných k přípravě jídel a k uchování zásob.

Ostře trojitě profilované tvary keramiky jsou jednou z charakteristik baalberského stupně a v něm spíše starší fáze. U pohárů a některých typů hrnců je zcela běžné oddělení hrdla od zbytku nádoby oběžnou rytou linií. Tento prvek je natolik charakteristický, že je důležitou chronologickou pomůckou při datování vybraných typů pohárů do II. či III. stupně.

5.1.2. Nálezy smolné hmoty

Poměrně často se na nádobách kultury nálevkovitých pohárů setkáme se stopami smolné hmoty. Většinou jde o neinterpretovatelné zbytky černé amorfní látky charakteru pryskyřice s lasturovitou až drobnou odlučností. Jen zcela výjimečně se na nádobách dochovala v podobě, která dovoluje odhalit alespoň zlomek šíře jejího někdejšího využití. Jde o jeden z průvodních jevů keramiky NP nejen na Moravě, ale poměrně často také v Polsku (např. PIETRZAK – LANGER 2011, 113–119). Analýza jejího složení ukázala, že se jedná o pryskyřici na bázi dehtu, separovanou procesem suché destilace z březové kůry (PROKEŠ – HLOŽEK 2007; PROKEŠ a kol. 2011). Tento poměrně složitý chemický postup byl znám již v paleolitu a jím získaná hmota sloužila k fixaci pazourkových hrotů na dřevěná ratiště oštěpů a čepelí složených nástrojů. V rámci mladšího pravěku registrujeme její použití rovněž při výzdobě nádob kultury s lineární keramikou, kde posloužila jako nosič drobných schránek měkkýšů, instalovaných do prohlubní lineární výzdoby (HUMPOLA – STRÍŠKOVÁ 2013, 75 a následující). Ve vrstvě C2 na Rmízu u Laškova byla nalezena in situ sestava srpových čepelí, původně stabilizovaných v dřevné rukojeti právě pomocí zmíněného dehtu (ŠMÍD 2007, 66, obr. 26). Rukojeť srpů se nedochovala, ale černé proužky dehtu na rozhraní pracovních částí a ukotvení jsou toho neklamným svědectvím. Dalším příkladem použití jsou stopy pryskyřice na okraji šálku z výbavy skříňkového hrobu v mohyle 1 ve Slatinkách – Boří, kde posloužila k reparaci jeho poškozeného okraje. Stejnou vadu pomohla odstranit na poháru z objektu 1/1979 na hradisku Čechovsko u Prostějova-Čechovic (obr. 66:5; ŠMÍD – PŘIČHYSTAL 2015, tab. 64:4). Naopak neznámý účel použití představuje její nález v mohyle 5 na pohřebišti KNP v poloze U chaloupky nedaleko Otaslavic, okr. Prostějov, kde vyplňovala prohlubeň stěny amfory z výbavy hrobu, uložené v horizontální poloze. Jako surovina ve tvaru i velikosti slepičího vejce byla vyzvednuta z objektu 11/1991 na sídlišti KNP v Laškově, poloha Na kuse (ŠMÍD 1997, 102). Výčet nálezů dehtu z prostředí moravské KNP ukončím drobnými hrudkami z objektu 506/2011 v Podolí, okr. Brno-venkov (KOS – ŠMÍD 2015, 61, 70).

5.1.3. Skladba keramiky a účel jejího použití

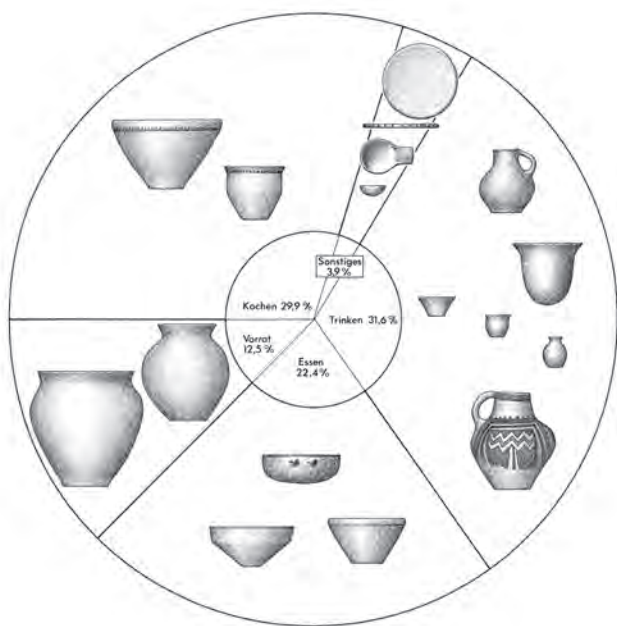
Eneoliticko-bronzový keramický komplex představuje víceméně konstantní skladbou tvarů keramiky. Velikost (objem) a specifický habitus zástupců jednotlivých tříd umožnil rozdělení do skupin podle účelu použití na keramiku stolní (nádoby určené k podávání pokrmů a k pití), kuchyňskou (nádoby vhodné k přípravě jídel), k uchování zásob a tvary ostatní, představující běžný účelově vázaný sortiment. Příkladem třídění nádob podle předpokládaného použití je Lünigovo dělení materiálu ze schussenriedského sídliště v Ehrensteinu, kde rozsah výzkumu a početná kolekce keramiky umožnily statistické vyhodnocení souboru. Z předloženého obrázku (obr. 68) je patrné, že stolní keramika (jídlo a pití) tvoří 54 %, téměř 30 % kuchyňské nádobí a až na třetím místě s 12,5 % tvary většího objemu k uložení zásob. Zbytek pak tvoří drobné keramické zboží. Předpokládám, že skladba keramiky se bude lišit případ od případu, a to nejen podle charakteru sídliště a ekonomické základny jeho fungování, ale určujícím faktorem může být postavení zkoumané plochy v rámci celého sídliště. Zvláštní kategorii tvoří objekty – depoty – typu Božic a Kostelec na Hané, které jsou zcela nepochybně dílem jednoho okamžiku, nebo velmi krátkého časového úseku, a jsou nositeli informací zcela odlišného charakteru; odrážejí spíše nadstavbové jevy než materiální stránku bytí.

5.2. Stupeň I – předbaalberský, fáze Ia, Ib

5.2.1. Keramická náplň

5.2.1.1. Hrnce

Hrnce předbaalberské fáze nálevkovitých pohárů a společně s nimi všechny zastoupené třídy keramiky představují značně rozvolněnou škálu tvarů. Sjednocujícím prvkem je široká, v některých případech až kulovitá výduť s poměrně nízkým hrdlem. To je ostře nasazené a patří mu obvykle 1/5 až 1/4 celkové výšky nádoby (obr. 71:A 3–6, 10–12). Morfologicky jsou shodné s odpovídající skupinou nálevkovi-

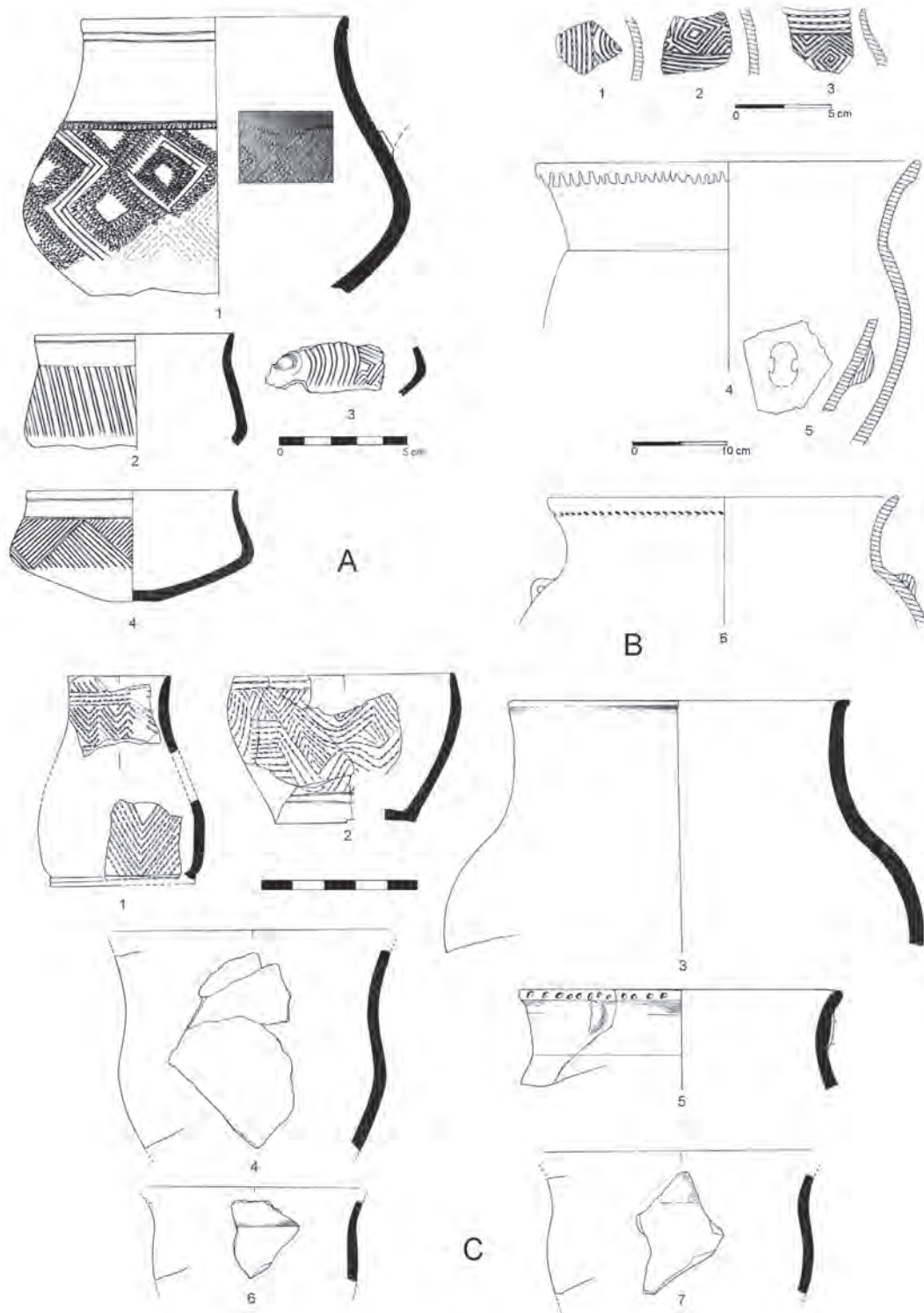
Obr. 68. Členění keramiky schussenriedské kultury ze sídliště v Ehrensteinu (podle LÜNING 1997, Abb. 95).

Fig. 68. Classification of Schussenried culture pottery from the settlement in Ehrenstein (according to LÜNING 1997, Abb. 95).

tých pohárů, rozlišovacím kritériem může být objem, přičemž u pohárů, typických představitelů stolní keramiky, lze předpokládat, když ne přímo uchopení jednou rukou, tak alespoň snadnější manipulaci. U hrnců pak poněkud hrubší provedení a u větších nádob aplikaci technických prvků, jež usnadňovaly manipulaci. Následují hrnce se stlačenou výdutí a vyšším hrdlem (obr. 71:A 7, 8), které jako jedny z mála navázaly na tvarosloví hrubších nádob závěrečné fáze epilengyelu (obr. 71:A 9), dále klasické nálevkovité hrnce a nádoby se dvěma masivními uchy kruhového až oválného průřezu (obr. 71:A 12, 13). Odlišného habitu jsou hrnce kotlovité (obr. 71:A 1, 2), z nichž první uvedený (z objektu 509/1998 v Kostelci na Hané) provedením odpovídá hrncům III. stupně Lüningova dělení michelsberské kultury (LÜNING 1968, Beilage 5 zu 48). Nelze dokonce vyloučit ani oble tvarované dno, čemuž by napovídal nápadný souběh stěn spodní části výdutí (tab. 53:1).

Vhloubená výzdoba v podobě jedné, zřídka také dvou horizontálních řad vrypů (trojúhelníky rovnoramenné, rovnostranné, krátké obdélníkovité, čokkovité, ale také kruhové) je směřována k okraji, v případě límcovitého zakončení jak na jeho vnější, tak vnitřní straně (obr. 71:A 7, 8). Jako poměrně vzácná se dnes jeví aplikace drobných kruhových vpichů v horizontálním sledu pod okrajem hrnce/poháru z Rousínovce u Rousínova (tab. 77:10, obr. 71:A 6). Poměrně časté jsou plastické výčnělky v podobě drobných nevýrazných až polokulovitých výčnělků, umístěných podél linie nasazení hrdel, a to přímo na lomu, nebo těsně pod ním, dále výčnělky svisle protáhlé s horizontálním provrtem a výčnělky jazykovité, ty pak ve spojení s límcovitě rozšířenými okraji (obr. 71:A 10; tab. 51:6). Samostatnou skupinou jsou plastické lišty, především svislé, a to jak krátké, tak dlouhé, umístěné jednotlivě i ve dvojicích v horní části plecí. Objevily se první „U“ a „V“ lišty. Již jsem se zmínil o límcovitém rozšíření okraje na vnější i vnitřní straně hrnců. To se stalo nezbytnou součástí některých typů hrnců v podobě límce jednak hladkého, dále upraveného do podoby románské lizény, nebo s jamkami v podobě kávového zrna či svislými záseky v horizontálním sledu (obr. 71:A 7–12). Archaicky působí plastická páska s oválnými jamkami pod okrajem kotlovitého hrnce z objektu 509/1998 v Kostelci na Hané, která koresponduje s michelsberskými předlohami (obr. 71:A 2; tab. 53:1).

Počet prvků plastické výzdoby je velmi variabilní a pohybuje se od sedmi do jednoho, ale výjimkou nejsou ani hrnce prosté jakékoliv výzdoby. Běžné je střídání výčnělků s lištami a výčnělků s uchy. Vzhled

Obr. 69. Keramika zdobená brázděným vpichem předbaalberského stupně KNP. A. Slatinky, okr. Prostějov, výběr keramiky z objektu 509/2004; B. Olgersdorf, Dolní Rakousko, keramika z objektu (podle E. RUTTKAY 1995, Abb. 8); C. Brno-Maloměřice, výběr keramiky z objektu 500/2016.

Fig. 69. Pottery decorated with striated incision attributed to the pre-Baalberg phase of FBC. A. Slatinky, Prostějov County, selected pottery items from feature number 509/2004; B. Olgersdorf, Lower Austria, pottery from feature number (according to E. RUTTKAY 1995, Abb. 8); C. Brno-Maloměřice, selected pottery items from feature number 500/2016.

a povrchová úprava jsou značně nejednotné a odrážejí místní tradice její výroby. Vedle kvalitně vypáleného zboží v tmavých odstínech šedé až černé barvy s povrchem hlazeným do matného lesku se setkáme jen s obtížně rekonstruovatelnými nádobami.

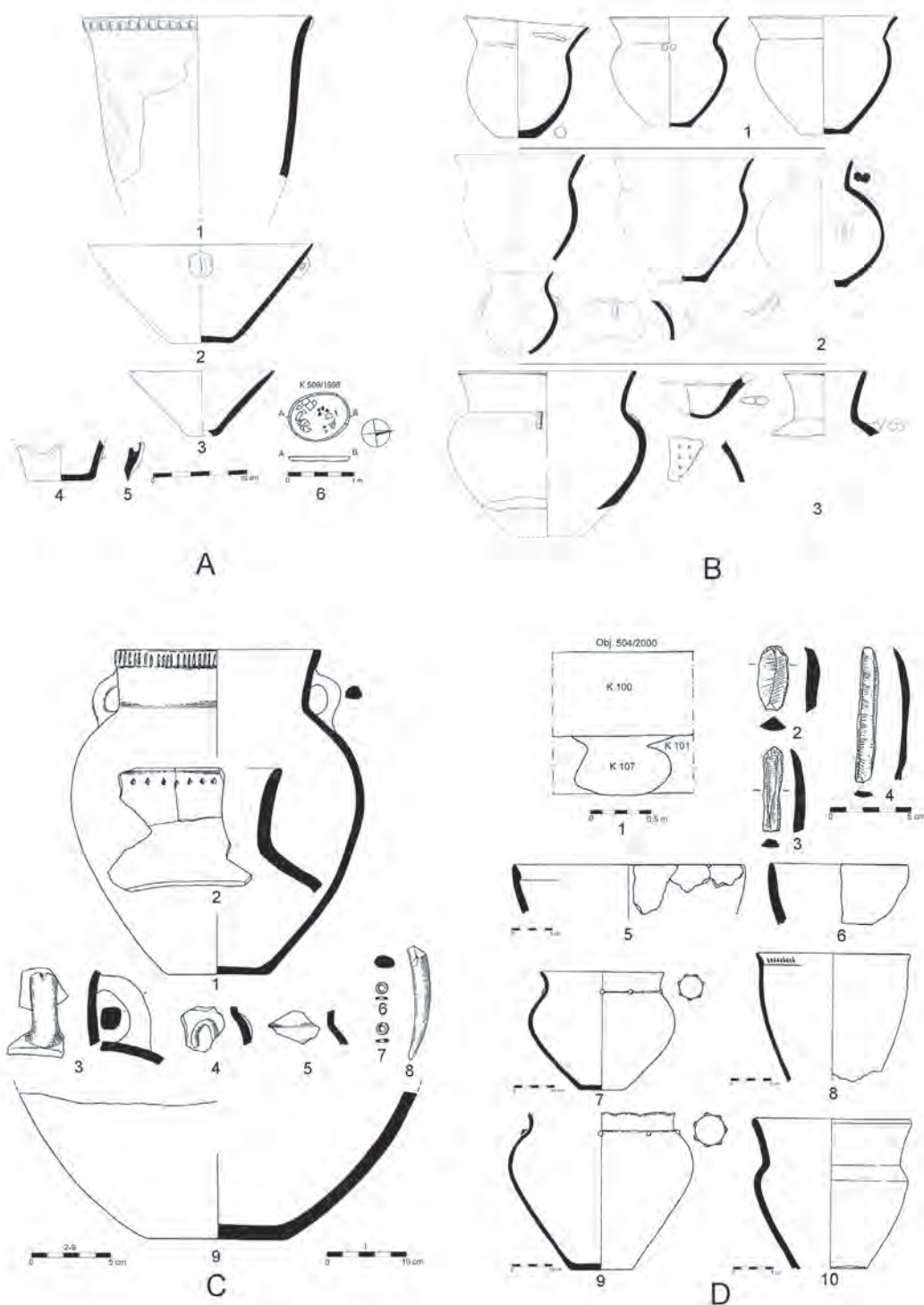
Pro daný vývojový úsek je zvláště typický skvrnitý povrch nádob, kdy se střídají tmavší a světlejší oka na kontrastním podkladu. V rámci sledovaného území je zatím zcela výjimečný drsný povrch nádob se šupinovitou odlučností, vytvořený nanesením tzv. blátivého slipu (Schlichbewurf) na zaschlý podklad. Je jím opatřena výduť vázovité nádoby z Rmízu u Laškova (obr. 6:3). V sousedních Čechách je tato úprava povrchu běžná především na nálevkovitých hrncích závěru časného eneolitu, vyskytuje se však v menším rozsahu až do konce trvání KNP.

5.2.1.2. Poháry

Na tvarovou příbuznost hrnců s poháry jsem již poukázal a rovněž na to, že rozlišovacím kritériem může být vlastní objem nádoby. Rozlišovacích prvků je pochopitelně poněkud více; patří k nim absence límcovitého rozšíření okraje na vnější straně (vnitřní límec lze naopak akceptovat), dále omezená škála plastické výzdoby a zcela logicky absence technických prvků. Také poháry se v tomto raném období objevily v několika typech a řadě variant. Nejobsáhlejší skupinou jsou nádoby s široce vyklenutou výduť a ostře nasazeným hrdlem, tvořícím, stejně jako u hrnců, pětinu až čtvrtinu jejich celkové výšky. Tvarová variabilita pohárů je v této rané fázi jejich vývoje značná, a pokud bychom se striktně drželi poměru výšky k šířce a z toho odvozovali zařazení k té či oné třídě, většina pohárů předbaalberské fáze by byla klasifikována jako mísy. To samozřejmě neodpovídá skutečnosti. Rozlišovacím kritériem je tvar nálevkovitě rozevřeného hrdla, které je buď přímé (obr. 71:B 4–6), nebo prohnuté (obr. 71: B 7–8). Oba uvedené typy byly společně součástí uzavřených nálezových celků (Božice – KOVÁRNÍK 2002b, obr. 3–5; Prostějov-Čechůvky, výbava pohřbu chlapce v sídlištním objektu – obr. 71:B 6–7) jednoho časového horizontu. Vývojovým trendem je prodlužování svislé osy, čímž tělo nádob získává vejčitý tvar, tak typický pro baalberský stupeň KNP.

Specifickou formou pohárů tohoto úseku vývoje KNP jsou poháry kalichovité na vysoké nožce s široce rozevřenou podstavou. Spojitost s lengyelským prostředím je zřejmá a jejich zcela výjimečné postavení podtrhuje skutečnost, že dva z Moravy známé kusy byly součástí depotů, spojovaných s vegetativními kultury. U pohárů z depotů dominuje svislá osa a liší se pouze v nepodstatných detailech (božický je opatřen čtyřmi nevýraznými až plochými výčnělky na zřetelně tvarované max. výduť, kostelecký, výrazně kónický, horizontálně protknutými výčnělky).

Zvláštní a na sledovaném území vzácnou variantou pohárů jsou poháry tulipánovité. Nejasné nálezové okolnosti u všech pěti kusů nedovolují než přistupovat k této specifické formě nádob s určitou obezřetností. Nicméně s přibývajícím doklady o pronikání „michelsberských“ impulzů do moravských úvalů je pravděpodobné, že se objeví jako součást průkaznějších nálezových souborů. Z pohledu typologie vytvořené J. LÜNINGEM (1968) je možné rozlišit dvě jejich varianty. Poháry z Otrokovic a torzo z Jiříkovic u Brna (ŠEBELA – LANGOVÁ – HLOŽEK 1998, Abb. 2; obr. 71 B:3) se vyznačují vůči tělu nízkým hrdlem, a jako takové odpovídají pohárům II. stupně Lüningova dělení michelsberské kultury. Vhloubená výzdoba na poháru z Otrokovic má charakter meandru a může být reakcí na domácí postjordanovské období a s ním související keramiku zdobenou brázděným vpichem, ale přes vyplňovanou obvodovou pásku i na výzdobu schissenriedských džbánů v Polabí. Poháry z Krumlovského lesa, Sudoměřic (obr. 71 B:2) a Benešova u Opavy mají zcela odlišný habitus v tom smyslu, že dominuje hrdlo nad silně potlačeným spodkem, což odpovídá spíše jejich mladším formám, podle Lüninga III. a IV. stupni michelsberské kultury. Pohár tohoto typu byl rovněž součástí nálezového celku ze slezské Ratiboře, podle T. CHMIELEWSKÉHO (2014, 200) na úrovni baalberského stupně KNP. V tomto ohledu by chronologická posloupnost sledovaných tvarů v rámci KNP odpovídala chronologické posloupnosti michelsberské kultury.

Obr. 70. Nálezové celky předbaalberského stupně. A. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, obj. 509/1998; B 1 - Prostějov-Čechůvky, výbava pohřbu v sídlištním objektu. B 2 - Kostelec na Hané, okr. Prostějov, obj. 511/2000; B 3 - Kostelec na Hané, okr. Prostějov, obj. 555/1997; C. - Mašovice, okr. Znojmo; D. - Hněvotín, okr. Olomouc (podle PROCHÁZKOVÁ 2001).

Fig. 70. Sets of finds attributed to the pre-Baalberg phase. A. Kostelec na Hané, Prostějov County, feature number 509/1998; B 1 - Prostějov-Čechůvky, burial in settlement feature. B 2 - Kostelec na Hané, Prostějov County, feature number 511/2000; B 3 - Kostelec na Hané, Prostějov County, feature number 555/1997; C. - Mašovice, Znojmo County; D. - Hněvotín, Olomouc County (according to PROCHÁZKOVÁ 2001).

Vhloubená výzdoba se redukuje na omezenou škálu vpichů a vrypů v horizontální řadě při okraji, popřípadě pod linií nasazení hrdla (obr. 8), a stejně chudý je také sortiment výzdoby plastické. Vedle drobných pupků, výjimečně též nálepů jiného tvaru (obr. 71: B 8), aplikovaných jednotlivě i ve dvojicích, se objeví krátké i delší svíslé lišty, nezřídka příčně přesekávané. Příčné přesekávání lišt je typické právě pro předbaalberský stupeň, ve stupni následujícím (II.) se objevilo až v samém jeho závěru na lištách spuštěných z okraje hrnců. Prvky plastické výzdoby jsou umístěny na plecích těsně pod linií nasazení hrdla, nebo přímo na ní, a rozmístěny v opozici do kříže, ale běžně i v počtu od jednoho do pěti. V tuto chvíli se jako zcela ojedinělé jeví lokální rozšíření okraje poháru z výbavy pohřbu v Prostějově-Čechůvkách (obr. 70:B 1–1; 71:B 6). Pohár sám si zaslouží více pozornosti, nejen na dvou místech zbytnělým okrajem. Nízké přímé hrdlo je od plecí a víceméně kulovité výdutě odděleno širokým žlábkem. To společně se dnem malého průměru a keramikou v odstínech tmavě šedé až černé barvy umožňuje srovnání se staršími stupni Lünigovy periodizace michelsberské kultury.

5.2.1.3. Mísy

V porovnání s hrnci a poháry je typová skladba mís značně omezená. V nálezových celcích předbaalberského stupně sledovaného území převažují mísy kónické, jak s přímou, tak oblou stěnou, dále se zataženými oblými plecemi téměř až kulovitěho tvaru a zatím zcela ojediněle tradiční mísy s nálevkovitě rozevřenými plecemi. Všudypřítomná je mísa tzv. „jordanooidní“, sice velmi blízká mísa jordanovským, ale materiálem a především výzdobou překračující hranici vlastní jordanovské keramiky (mísy ze Stránské skály v Brně-Slatině, dvě mísy nalezené společně se stříbrným terčem typu Stollhof z Vanovic (MALACH – ŠTROF 2015, 17–34). Dá se očekávat, že s přibývajícimi nálezy tohoto horizontu se jejich tvarové spektrum rozšíří o varianty běžně se vyskytující v prostředí, kde nacházíme tvarové analogie k ostatním třídám keramiky. V první řadě to bude mísa nálevkovitá s široce rozevřenými plecemi (obr. 71 C:6), zcela běžná v předcházejícím epilengyelském stupni, nebo mísy michelsberské, které mohou být archetypální předlohou mísám následující baalberské fáze. Značný počet zlomků mís, a mezi nimi i rekonstruovatelné kusy, byl získán výzkumem rozsáhlého objektu s dokladem zpracování místních rohovců na Stránské skále v Brně-Slatině (SVOBODA – ŠMÍD 1996). Objemná kolekce zahrnuje vedle keramiky baalberského stupně též fragmenty archaických tvarů, směřujících do staršího horizontu, ovšem bez jordanovské příměsi. Předpokládám, že řada zlomků mís, stejně jako ucha z tzv. michelsberských amfor, patří předbaalberskému stupni nálevkovitých pohárů (obr. 8:1–7).

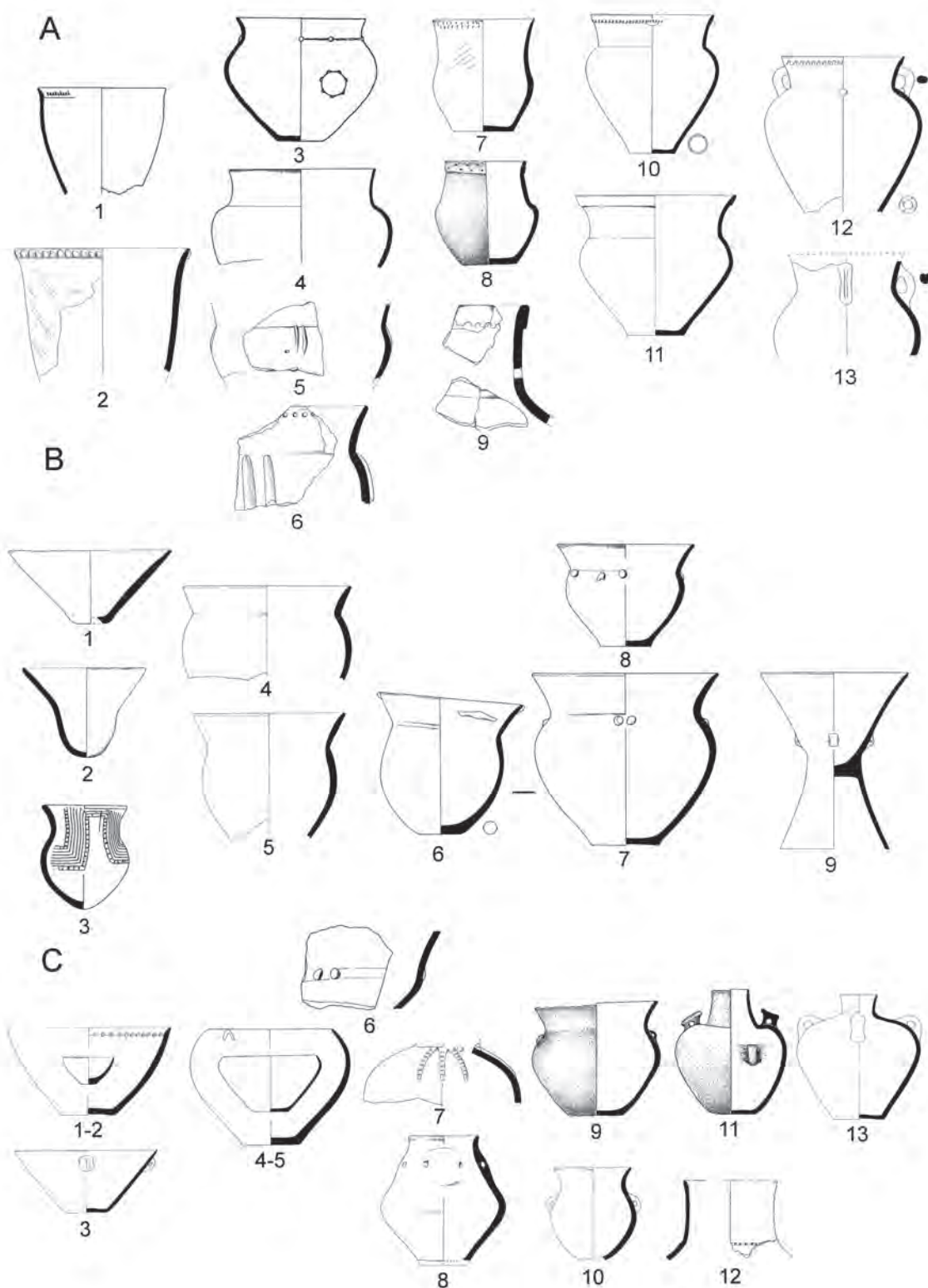
Aplikované prvky vhloubené a plastické výzdoby jsou velmi omezené a nejdou nad rámec běžného sortimentu. Na prvním místě jsou to výčnělky nevýrazné a ploché kruhové při okraji (tab. 79:9; MALACH – ŠTROF 2015, tab. 1:1), lišty v podobě obráceného písmene „V“, tzv. „vousy“ (ibidem, tab. 1:2), límcovité rozšíření okraje na vnitřní straně kónických mís, jak hladké (obr. 70:D 5), tak upravené do podoby románské lizény, nebo opatřené v horizontálním sledu jamkami v podobě kávového zrna (tab. 46:1; 47:3; obr. 71:C 2).

Součástí kolekce keramiky z objektu 509/1998 v Kostelci na Hané byly dvě kónické mísy, jedna s nevýrazným oblým dnem, nevhodným k postavení na pevnou podložku, druhá s drobným ouškem s podélně prožlábnutým hřbetem (tab. 53:2, 3). Tento výrazný prvek se objevuje poměrně často na výčnělcích a uchách následujících skupin nádob, kde mu bude věnováno více pozornosti.

5.2.1.4. Amfory

Amfory se dvěma uchy

Amfory se dvěma uchy představují značně rozvolněnou typologickou řadu s několika variantami. Součástí božického depotu jsou hned dvě: s kulovitým tělem, vyšším zužujícím se hrdlem a dvěma zoomorfními uchy (obr. 71:C 11) a hrncovitá nádoba s protilehlými protknutými výčnělky v horní části plecí (obr. 71:C 9).

Obr. 71. Typologie keramiky předbaalberského stupně. Hrnce, poháry, mísy, amfory (tečkované - převzato od KOVÁRNÍK 2002).

Fig. 71. Classification of pottery of the pre-Baalberg phase. Pots, beakers, bowls, amphorae (dotted - quoted from KOVÁRNÍK 2002).

Z objektu v Hrušovanech u Brna byl vyzvednut fragment nádoby sice s odlomeným uchem, ovšem s trojicí příčné přesekávaných „vousů“, připojených v místě nasazení hrdla. Nabízí se spojitost s uchem, které muselo být v takovém případě umístěno na cylindrickém hrdle (tab. 32:4; obr. 71:C 7). Není pochyb o tom, že se jednalo o stejný typ amfory jako z objektu 502/2014 z Dyje, tam datovaného do starší fáze baalberského stupně (ROŽNOVSKÝ – ŠMÍD 2015, obr. 3:7). Čtvrtým zástupcem sledovaného typu je amfora/hrnec? z objektu 521/1999 z Kostelce na Hané s dochovaným jedním drobným uchem kruhového průřezu. Spodní úpon je umístěn na rozhraní hrdla a plecí, horní dosedá pod okrajem nádoby. Ucho je drobné, opět svise prožlábnuté, a neumožňuje uchopení způsobem obvyklým u džbánů, což je hlavní důvod, proč bylo torzo klasifikováno jako amfora, eventuálně hrnec (obr. 71: A 13; tab. 50:4). Poslední variantou je drobná amfora plynule esovitě profilace se dvěma protknutými výčnělky na plecích z Kostelce na Hané. Dno sice chybí, ale souběh stěn směřuje k oblému, nebo hrotitému dnu (obr. 71:C 10; tab. 49:3).

Vrátím se ještě k amfoře se dvěma zoomorfními uchy z Božic. Jde o tvar poměrně neobvyklý, sice snadno odvoditelný z tvarů lengyelské keramiky, ale dosud bez přímých analogií. Tektonikou těla má nejbližše k čtyřuché amfoře z objektu 521/1999 v Kostelci na Hané (tab. 50:1, obr. 71 C:13) s velmi zploštělou klenbou horní části. Vysokým a k okraji sbíhavým hrdlem jakoby kopírovala amfory se třemi uchy z Opavy-Vávrovic, kde se objevují v kontextu se starými nálevkovitými poháry, rovněž s patrnými epilingyelskými reminiscencemi (obr. 79:A 6).

Téměř identická amfora byla nalezena v Devínské Nové Vsi na levém břehu řeky Moravy. Její fotografii zaslal s žádostí o datování v 80. letech minulého století slovenský nálezce na Archeologický ústav ČSAV v Brně. Na určení jsem se sám podílel, ale o jejím osudu mi není nic známo.

Amfory se čtyřmi uchy

Amfory se čtyřmi uchy na plecích jsou další výraznou skupinou předbaalberského stupně KNP s doloženým společným výskytem s amforami s uchy hluboko pod max. výdutí (tab. 50). Celkovým habitem a úzkým cylindrickým hrdlem jsou srovnatelné s amforami prvního typu, ale jejich vývoj pokračoval s drobnými obměnami až do konce baalberské fáze.

Amfory – láhve s uchy pod max. výdutí

Uvedená skupina nádob, zásadně s pěti, nebo sedmi uchy hluboko pod max. výdutí, je poměrně snadno identifikovaným tvarem předbaalberského stupně KNP. Do doby zcela nedávné byly na Moravě známy pouze z Božic jako součást tamního depotu, který umožnil synchronizaci nejstarších moravských nálevkovitých pohárů (HOUŠŤOVÁ 1957) s časnými fázemi severských nálevkovitých pohárů C. J. BECKERA (1947). Díky výzkumům v závěru minulého a na počátku nového století byly jejich zlomky získány z několika dalších lokalit, a to nejen na Moravě, ale také v Dolním Rakousku a západním Slovensku (FARKAŠ 1996, obr. 16:1). Že nejsou tvarem výhradně jen michelsberské kultury ukazuje jejich rozšíření od Skandinávie přes západní část střední Evropy až po karpatskou kotlinu (obr. 10 A). Objevily se v několika modifikacích a velikostech, ale sjednocujícím prvkem je zmíněný věnec uch hluboko pod maximální výdutí. Ve sledovaném prostoru jsou neklamným indikátorem předbaalberského stupně, kde jako typ nádoby také končí. V Brně-Horních Heršpicích se hrdlo lahovitě amfory vyskytlo v objektu společně s okrajem nálevkovitého hrnce, jehož okraj je opatřen drobným výčnělkem a trojitě profilovaným džbánem (obr. 74:A) a v Moravském Krumlově rovněž s keramikou starší fáze baalberského stupně (KOVÁRNÍK 1998, obr. 9). Je proto pravděpodobné, že vyznívají v přechodném horizontu mezi předbaalberským a baalberským stupněm. Věnec nezvykle umístěných uch sloužil nepochybně k jejich zavěšení, což u varianty s hrotitým dnem považujeme jaksí za samozřejmé. Posun těžiště směrem ke dnu pravděpodobně usnadňoval vyprazdňování. Bylo-li tomu opravdu tak, nabízí se srovnání s ossarnskými hrnci badenské kultury se stále diskutovaným účelem jejich použití (PARMA – ŠMÍD 2007, 115–130).

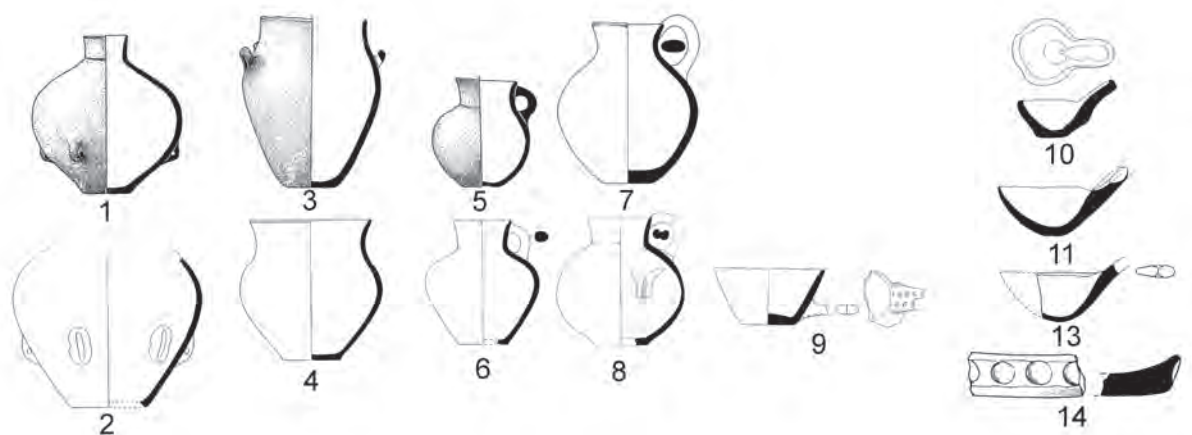
Ucha sledovaného typu nádob se vyskytla v různém provedení; vedle závěsů vysloveně tunelových (tab. 53:5; obr. 70:A 5) ještě v podobě horizontálně protknutých polokulovitých výčnělků (tab. 46:4, 5) a výčnělků svisle protáhlých (tab. 51:5; 78:9, 11).

V samotné michelsberské kultuře nastupují nádoby s věncem uch hluboko pod max. výdutí ve III. stupni jejího vývoje (HÖHN 2002, 168–171; MATUSCHIK 2010) a jsou současně jedním z charakteristických tvarů nejstarších severovýchodních nálevkovitých pohárů stupně A/B (BECKER 1947; LICHARDUS 1976a, Taf. 90:6). Z pohledu chronologie se doba jejich výskytu pohybuje kolem roku 4000 BC. Těsně pod tuto hranici kladou radiokarbonová data některé objekty KNP z Kozí brady v Kostelci na Hané (tab. 48 a 49). Součástí těchto nálezových celků jsou také kulovité džbány s uchem vytaženým z okraje a modelovaným ze dvou vývalků. Tento technologický prvek, příznačný pro úzce vymezený časový horizont, registrujeme i na jiných drobnějších tvarech (naběračky, šálky). Mimo Kostelce na Hané se objevily v Hrušovanech u Brna (tab. 32:6; 48:4,5), což jen potvrzuje, že nejsou pouze lokální záležitostí.

Amfory s rohatými uchy

Vedle božického depotu bylo rohaté ucho součástí souboru keramiky z Hrušovan u Brna (tab. 33:9) a společně jsou dokladem přežívání těchto nádob do předbaalberského stupně moravských nálevkovitých pohárů.

Výzdoba amfor se odvíjela v intencích všech představených tříd keramiky a zůstala zcela marginální záležitostí povrchové úpravy. Doloženy máme oběžnou řadu vpichů pod okrajem hrncovité nádoby s uchy z božického depotu a drobný oválný důlek na plecích amfory s věncem uch pod max. výdutí z Kostelce na Hané (tab. 46:5), původně aplikovaný v páru. Připomíná výzdobu na mladolenyelské černě leštěné keramice (PODBORSKÝ 1970, 273, obr. 16). Na hrubším střepu ze souboru z Hrušovan u Brna je svislé rýhování, ke kterému neznám analogie (tab. 32:8). Z prvků plastické výzdoby se objeví drobné pupky, někdy v kombinaci s lištami, příčně přesekávané „vousy“ a ucha široce oválného, případně kruhového průřezu. Vráťím se k avizovaným žlábkům na hřbetní straně uch. Objevily se nejen na amforách, ale také na mísách a džbánech z Kostelce na Hané (tab. 49:7; 50:4, 5; 51:5; 53:2), z Rousínovce u Rousínova (tab. 75:2; 78:9, 11), ze Stránské skály v Brně-Slatině (obr. 8) a Mašovic na Znojemsku (obr. 70:C 3). Četné analogie najdeme v českém časném eneolitu, kde zdobí ucha schussenriedských džbánek v souborech s pozdní jordanovskou keramikou, např. z Prahy-Ďáblic (LÜNING 1976, Taf. 66:14; 68:11) a Bdeněvsí (DOBEŠ – METLIČKA 2014, obr. 16:24; 19:9; 20:3; 25:28). Radiokarbonová data z Bdeněvsí poskytla hodnotu 5036 ± 111 (3960–3713 BC; ibidem 82–83), tedy hodnoty, jež zhruba odpovídají datům z Kostelce na Hané (5025 ± 35 BP), ovšem data z nově prozkoumaných objektů v Praze-Ďáblicích směřují do poněkud starších horizontů (5290 ± 40 BP/4227–4046 BC, 5200 ± 40 BP/4040–3969 BC, 5230 ± 40 BP/4144–3963 BC – KRIŠTUF 2012, 63; DOBEŠ – KOSTKA – STOLZ 2007, 92, obr. 29). V případě Prahy-Ďáblic se ovšem jedná o starší výzkumy L. Hájka a J. Axamity (LÜNING 1976, 175). Je otázkou, jak může být tento výrazný a svým způsobem specifický prvek výzdoby chronologicky citlivý. Objevil se však v celkem značně omezeném časovém horizontu současně na několika místech Moravy, proto předpokládám, že ano. Pokud přijmeme tuto premisu, pak jde o další doklad toho, že se na Moravě zformovala v postjordanovském horizontu svébytná pohárová skupina, a to na úrovni pozdní jordanovské kultury v Čechách. Určitou svébytnost si podržela po celou dobu trvání baalberské fáze a nakonec i po celou dobu mladšího stupně, kdy se dostala do intenzivního kontaktu s badenskou kulturou. V souladu s tímto tvrzením jsou radiokarbonová data, která směřují závěrečnou fázi moravské jordanovské kultury do 42. století př. n. l. Časový hiát mezi závěrem jordanovské kultury a nálevkovitými poháry typu Božice představuje minimálně jednu vývojovou fázi, která dosud nebyla na Moravě kulturně vyplněna.

Obr. 72. Typologie keramiky předbaalberského stupně. Amfory, džbány a drobné tvary (tečkovaně – převzato od KOVÁRNÍK 2002).

Fig. 72. Classification of pottery of the pre-Baalberg phase. Amphorae, jugs and smaller items (dotted – quoted from KOVÁRNÍK 2002).

5.2.1.5. Džbány

Džbány, od závěru časného eneolitu nedílná součást keramického inventáře, tvořily výraznou a chronologicky značně citlivou složku. Pomineme-li několik tvarově značně rozvolněných kusů jordanovské kultury, v nejstarších celcích moravských nálevkovitých pohárů se objevily již v klasické formě svého vývoje se zřetelně odděleným cylindrickým hrdlem a široce vyklenutou až kulovitou výdutí (obr. 72:5, 7, 8). Ucha, jak u většiny nádob tohoto horizontu, jsou v řezu široce oválného až kruhového profilu. Specifikem dvou lokalit (Hrušovany u Brna a Kostelec na Hané) je tvarování ucha ze dvou vývalků. Nádoby jimi opatřené se vyznačují kvalitou zpracování, a to velmi dobrým výpalem, plavenou hrncinou a hlazeným až leštěným povrchem. Ostatní džbány této kvality nedosahují. Již komentovanou vhloubenou výzdobu předcházejících tříd keramiky je možné doplnit o tři ohraničené svislé řady jamek pod uchem jedné nádoby, které pravděpodobně imitují plastické „vousy“, doložené na dvouuche amfoře z téhož objektu (tab. 32:4, 5).

5.2.1.6. Šálky

Z hrušovanského objektu bylo získáno také torzo kónického šálku s uchem, rovněž modelovaným ze dvou vývalků, který převyšuje běžné zboží velmi kvalitním zpracováním. Dochoval se pouze spodní úpon, nasedající na stěnu šálku těsně nad rovným dnem (obr. 72:9; tab. 32:6). Jeho povrch zdobí dvě paralelní řady jamek čočkovitého tvaru. Mohou být obdobou svislých řad kolků pod druhým uchem nádoby ze stejného objektu, nebo kruhových vpichů na zlomku drobné, ale blíže neklasifikovatelné nádoby z objektu 555/1997 z Kostelce na Hané (tab. 48:3).

5.2.1.7. Naběračky a lžice

Další komponentou keramiky předbaalberského stupně KNP jsou naběračky a lžice. Jejich přítomnost v nálezových souborech signalizuje změnu a současně jeden z charakteristických projevů keramické produkce dvou starších chronologických stupňů KNP. Právě lžice patří k základní charakteristice nově se formující kultury a představují téměř magickou hranici, oddělující původní lengyelskou produkci od nového sortimentu s plochým, případně jinak modelovaným úchytem.

5.2.1.8. Talíře

Zatím zcela ojedinělou záležitostí je zlomek michelsberského „talíře“ z Rousínovce u Rousínova (obr. 12; tab. 77:9). Jeho okraj je mírně zvednutý a plochou obvodovou hranu zdobí oválné důlky v horizontálním sledu. Provedením se až nápadně podobají důlkům na liště pod okrajem hrnce z objektu 509/1998 v Kostelci na Hané (obr. 71: A 2; tab. 53:1).

5.2.1.9. Závěrečné shrnutí tvarosloví keramiky předbaalberského stupně

Třídy a typy nádob:

hrnce – kotlovité (obr. 71:A 1,2); s kulovitým tělem, nízkým odsazeným hrdlem (obr. 71:A 3–6); s nízko posazenou výdutí a vysokým hrdlem (obr. 71:A 7, 8); nálevkovité s odsazeným hrdlem (obr. 71:10, 11); nálevkovité s uchy na hrdle (obr. 71:A 12),

poháry – tulipánovité, varianty s nízkým i vysokým hrdlem (obr. 71:B 1–3); s kulovitým tělem a odděleným hrdlem, varianty s hrdlem přímým (obr. 71:B 4–6) a s hrdlem prohnutým (obr. 71:B 7, 8); kalichovité, varianty s oušky a výčnělky (obr. 71:B:9),

mísy – kónické, varianty s přímou i prohnutou stěnou (obr. 71:C 1–3); se zataženými oblými plecemi, varianta kulovitá (obr. 71:C 4); jordanoidní, varianta plynule profilovaná (obr. 71:C 5); nálevkovité, varianta s plecemi oddělenými, široce rozevřenými (obr. 71:C 6),

amfory – s uchy na hrdle, varianta se dvěma uchy (obr. 71:C 7); s uchy na plecích, varianta se dvěma uchy a zaobleným dnem (obr. 71:C 10); se dvěma zoomorfními uchy (obr. 71:C 11); s kulovitým tělem a dvěma uchy na plecích (obr. 71:C 9); se čtyřmi uchy na plecích, varianta s cylindrickým hrdlem neodděleným (obr. 71:C 13) i odděleným; amfory/láhve s uchy hluboko pod max. výdutí, varianty s pěti a sedmi uchy (obr. 72:1, 2); amfory bezuché s odsazeným hrdlem (obr. 72:4); putny (obr. 72:3),

džbány – s kulovitým tělem, varianta plynule profilovaná (obr. 72:7); s kulovitým tělem a odsazeným hrdlem (72:5, 8); s vejčitým tělem a odsazeným hrdlem (obr. 72:6),

šálky – kónické (obr. 72:9); vakovité,

lžice – s plochým držadlem (obr. 72:10–13),

talíře – se zvednutým okrajem (obr. 72:14).

Vhloubená výzdoba: horizontální řady vpichů, vertikální řady vpichů; horizontální řady vrypů; horizontální řady jamek v podobě kávového zrna; dvě řady jamek v horizontálním sledu; ohraničené svislé řady jamek; svislé žlábký na hřbetní straně uch.

Zcela aktuálně se ukazuje, že jedním z charakteristických rysů materiální kultury tohoto období bude keramika zdobená brázděným vpichem, aplikovaná především na drobnějších tvarech – džbánkách, šálkách a nezvykle i míse – provázející archaické formy nálevkovitých pohárů (obr. 69). Součástí souboru předbaalberského stupně KNP z dolnorakouského Olgersdorfu, nacházejícího se jen několik málo kilometrů jižně od moravskorakouské hranice, byly fragmenty šálek s výzdobou provedenou brázděným vpichem (RUTTKAY 1971, Taf. 28; 1995, 131, Abb. 8; obr. 69:2, B:1–3). Použití této techniky k výzdobě povrchu se dalo očekávat ve stejném časovém horizontu také na Moravě, když už bylo prokázáno v kontextu se závěrečnou fází jordanovské kultury (Popůvky, okr. Brno-venkov – BÁLEK – KOŠTUŘÍK 1998, obr. 6:12; Slatinky, okr. Prostějov – ŠMÍD 2010b, Abb. 4:1; obr. 69 A:1). Na území Rakouska vydělila E. RUTTKAY (1995, 129, Abb. 10; 1997, 165–180) dvě skupiny této keramiky, které považuje za časově následné. První je „gemischte Gruppe mit Furchenstichkeramik“ se styly Gajary a Bajč, odpovídající „smíšené skupině“ A. TOČÍKA (1961), jejíž vznik vysvětluje smíšením domácího pozdněangelského prostředí s baalberským stupněm KNP a skupinami Lažňany/Hunyadialom. Druhou je pak „Baalberger Gruppe mit Furchenstichkeramik (Typus Retz)“, patřící do okruhu KNP. Zlomky nádob z Olgersdorfu s rombickými motivy a průvodní keramikou předbaalberského stupně KNP (zlomky uch amfory s věncem uch hluboko pod max. výdutí) korespondují se stejným motivem na „džbánu“ jordanovské kultury

ze Slatinek, okr. Prostějov. Z tohoto úhlu pohledu se jeví starší než vótum nádob z Božic, okr. Znojmo (srovnej ZÁPOTOCKÝ 2000b, tab. 1). Přesto se keramika typu Křepice spojovaná s božickým depotem (KOVÁRNÍK 2002, 35–36, obr. 3:2, 3) v souvislostech současného stavu poznání jeví jako velmi nepravděpodobná. Zcela nový pohled na řešenou problematiku přinesl obsah objektu prozkoumaného v dubnu 2016 v Brně-Maloměřicích. Společně s keramikou poznělengyelského charakteru a starobylými formami nálevkovitých pohárů poskytl celkem reprezentativní kolekci keramiky zdobené brázděným vpichem velmi archaických forem (obr. 69 C: 1,2; ŠMÍD – BÍŠKO – PŘICHYSTAL 2017, v tisku). Ta společně s obsáhlou kolekcí štípané industrie z rohovců typu Stránská skála umožňuje překlenout evidovaný, ale dosud kulturně nespecifikovaný hiát mezi závěrem epilengyelu a horizontem nálezů typu božického depotu, Hrušovan u Brna, Kostelce na Hané Kozí brady a Rousínova-Rousínovce. Soubor keramiky z maloměřického objektu 500/2016 tak reprezentuje starší fázi předbaalberského stupně moravské KNP. V tomto okamžiku je možné konstatovat, že keramika s brázděným vpichem archaických forem byla na sledovaném území Moravy a Dolního Rakouska důležitou součástí předbaalberského stupně KNP. Lze ji v těchto souvislostech vnímat jako ekvivalent zdobené schussenriedské keramiky v Čechách, která provází tamní nejstarší soubory připisované kultuře nálevkovitých pohárů (ZÁPOTOCKÝ 1998, 294, Abb. 5.) a tvoří spojovací článek mezi závěrečnou fází epilengyelu a nastupujícími nálevkovitými poháry.

Plastická výzdoba: drobné nevýrazné výčnělky rozmístěné jednotlivě (v počtu 1 až 7) i ve dvojicích; výčnělky kapkovité a jazykovité; krátké i delší svislé lišty hladké, v samém závěru předbaalberského stupně také příčně přesekávané; výčnělky s horizontálním provrtem; ucha kruhového či oválného průřezu; límcovité lišty hladké, na způsob románské lizény, s řadou kruhových a trojúhelníkovitých vpichů, svislých a zvlněných tělískových vrypů, popřípadě s jamkami v podobě kávového zrna v horizontálním sledu. Na hrncích (michelsberských) může být límcovitý okraj nahrazen okrajovou lištou s vrypy i jamkami v horizontálním sledu.

5.2.2. Diskuze

Rozdíly v tvarosloví nádob nálezových souborů této nejstarší fáze moravských nálevkovitých pohárů dovolují uvažovat o jejím rozdělení na kratší vývojové úseky (subfáze). Zcela evidentní jsou na souborech z Kostelce na Hané Kozí brady (jako starší se jeví soubory objektů 555/1997, 511/2000, mladší pak objekt 508/2001). Platí-li premisa vyslovená v souvislosti s tulipánovitými poháry, tak materiál z objektu 509/2008 z téže lokality by náležel samému závěru předbaalberské fáze, a to i přesto, že se na první pohled jeví, díky hrnci se zdrsněnou výduť a k němu zcela konkrétním analogiím v odpovídajících nádobách michelsberské kultury, velmi archaicky. Je zcela evidentní, že kulturní podněty z prostředí s rozvinutou michelsberskou kulturou pronikají na Moravu v několika vlnách. Vedle souborů s jasnou představou o jejich chronologickém postavení disponujeme nálezy, u kterých chronologickou pozici pouze tušíme, ale za současného stavu poznání nejsme s to hranici mezi kulturně roztržštěným závěrem časného eneolitu a již zformovanými nálevkovitými poháry místní facie zodpovědně vymezit. Mohou být oněmi krátkými „spočinky“ na cestě vývoje, ale také kontaminací domácího podloží nově se šířícími kulturními impulzy. Poněkud překvapivá je absence osídlení NP v některých, v předchozích údobích pravěku intenzivně využívaných oblastech, jako jsou dolní oblasti Hornomoravského úvalu (okresy Kroměříž, Zlín) a severní část úvalu Dolnomoravského (okres Uherské Hradiště). Některé typy lengyelské keramiky z těchto území se nápadně podobají archaickým formám nálevkovitých pohárů (Křižanovice – obr. 4:7, 8; Hulín – DOBEŠ et al. 2010 obr. 2:1) a je sice možné, že osídlení těchto oblastí na přelomu časného a starého eneolitu pokračovalo v duchu postlengyelských tradic, ale nezdá se pravděpodobné, že přetrvalo v nezměněné podobě až do závěru boležánské fáze. V nedávné době byla publikována studie, jejíž autoři došli na základě přírodovědných analýz z vrtné střední části Dolnomoravského úvalu k závěru, že tato oblast byla mezi

neolitem a starší dobou bronzovou prakticky vyliďněna (KOLÁŘ – KUNEŠ – SZABÓ – HAJNALOVÁ – SVITAVSKÁ-SVOBODOVÁ – MACEK – TKÁČ 2016). I když poměrně intenzivní osídlení této oblasti ve starém, ale i středním eneolitu jejich závěry zpochybňuje, v některých jiných oblastech může vysvětlovat chybějící doklady lidských aktivit.

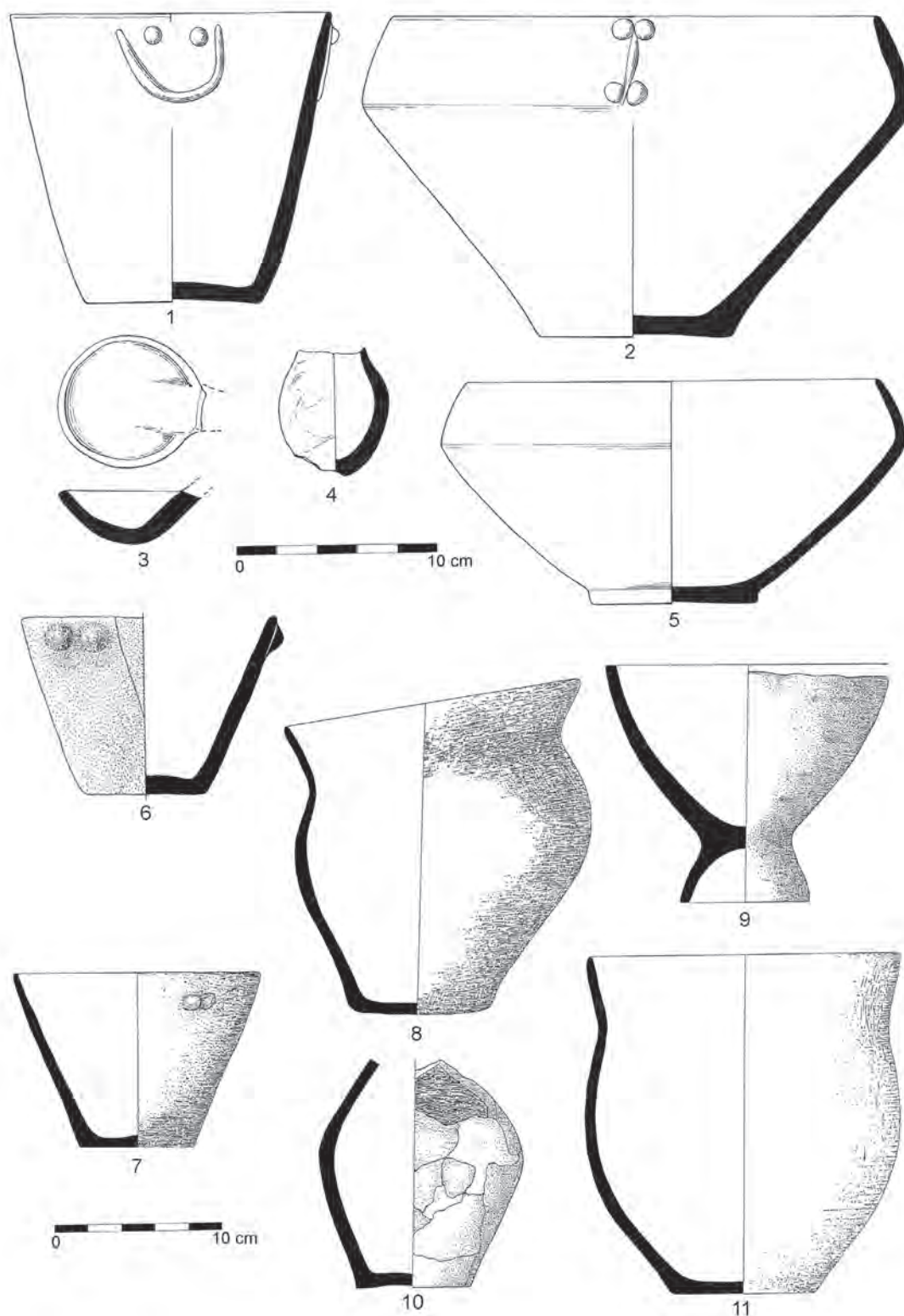
5.3. Stupeň II – baalberský, fáze IIa, IIb

5.3.1. Hrnce a poháry

Hrnce baalberské fáze domácí KNP představují plně vyvinutý tvar pohárovité nádoby se zřetelně zdůrazněnou svislou osou, nálevkovitě rozevřeným hrdlem, ovšem jinak s řadou drobných i podstatných odchylek jak ve formě, tak v aplikaci plastické, a zcela ojediněle i vhloubené výzdoby. Pokud nádoba postrádá výzdobu charakteristickou pro jednu či druhou třídu, je určení funkce možné snad jen na základě jejího objemu. Pohárem obvykle míníme nádobu určenou k přijímání tekutin, popřípadě k jejich nalévání, tedy vysloveně stolní keramiku, nejlépe uchopitelnou jednou rukou (obr. 76:6, 7). Dodám jen, že pohárů této velikosti je v nálezových celcích poskrovnu. Základním vývojovým trendem je prodlužování svislé osy a s ním narůstající podíl hrdla, přičemž obvyklá je čtvrtina až třetina celkové výšky nádoby. Klasickým tvarem staršího úseku baalberského stupně je pohárovitá nádoba s vejčítým tělem, s vyklenuťou výdutí v horní polovině svislé osy a u pohárů s široce rozevřeným prohnutým hrdlem, jehož průměr je zpravidla větší než průměr max. výdutí. Je to další z rozlišovacích znaků, protože u hrnců bývá výduť širší okraje. Formy nasazení hrdla jsou značně rozvolněné; vedle zvýraznění oběžnou rýhou se setkáme i se zcela plynulým přechodem. Další výraznou skupinou jsou typy s nízkým, široce rozevřeným a ostře nasazeným hrdlem, a to buď přímým, nebo lehce prohnutým (obr. 78:A 24, 25). Zachovaly se pouze ve zlomcích, ze kterých je však možné vyvodit, že šlo o nádoby trojitě profilované. Jejich archetypem pak mohou být poháry s krátkým široce rozevřeným hrdlem, ale kulovitým tělem z předbaalberského stupně (obr. 71: B 4). Ostřejší trojitě členění nádob je dalším charakteristickým znakem starší fáze sledovaného stupně a vedle pohárů, mís a amfor našlo uplatnění i na hrncích téměř mísovitěho tvaru (obr. 74:B 3). Součástí nálezového celku z objektu 506 v Podolí byl lehce esovitě profilovaný hrnec s okrajem upraveným do podoby dvojitě oběžné lišty (obr. 74:C 1; tab. 102:1). Dochovaná třetina obvodu okraje postrádá plastické výčnělky. Analogie k ní nacházíme běžně sice až v mladších horizontech KNP – vrstvách C2 a C1 jevišovické stratigrafie (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981, Taf. 16:1; 66:2, zejména však 84:1–3), nicméně obdobná modelace okraje nádoby z objektu 517/2002 z Ivanovic na Hané (tab. 39:6) ukazuje, že jejich nástup spadá už do počátečního horizontu starší fáze baalberského stupně. Objekt z Podolí je radiokarbonovou metodou datován do 38. století př. n. l. (Poz-60110, 4990±35 BP). Ivanovice na Hané poskytly ještě jeden neobvyklý okraj. Nádoba z objektu 516/2002 má okraj dvojitý, tak alespoň působí oběžná lišta, vedená paralelně s okrajem po jeho vnitřní straně (obr. 78:A 22; tab. 38:4). Mohla sloužit k uložení pokličky, pravděpodobně z organického materiálu.

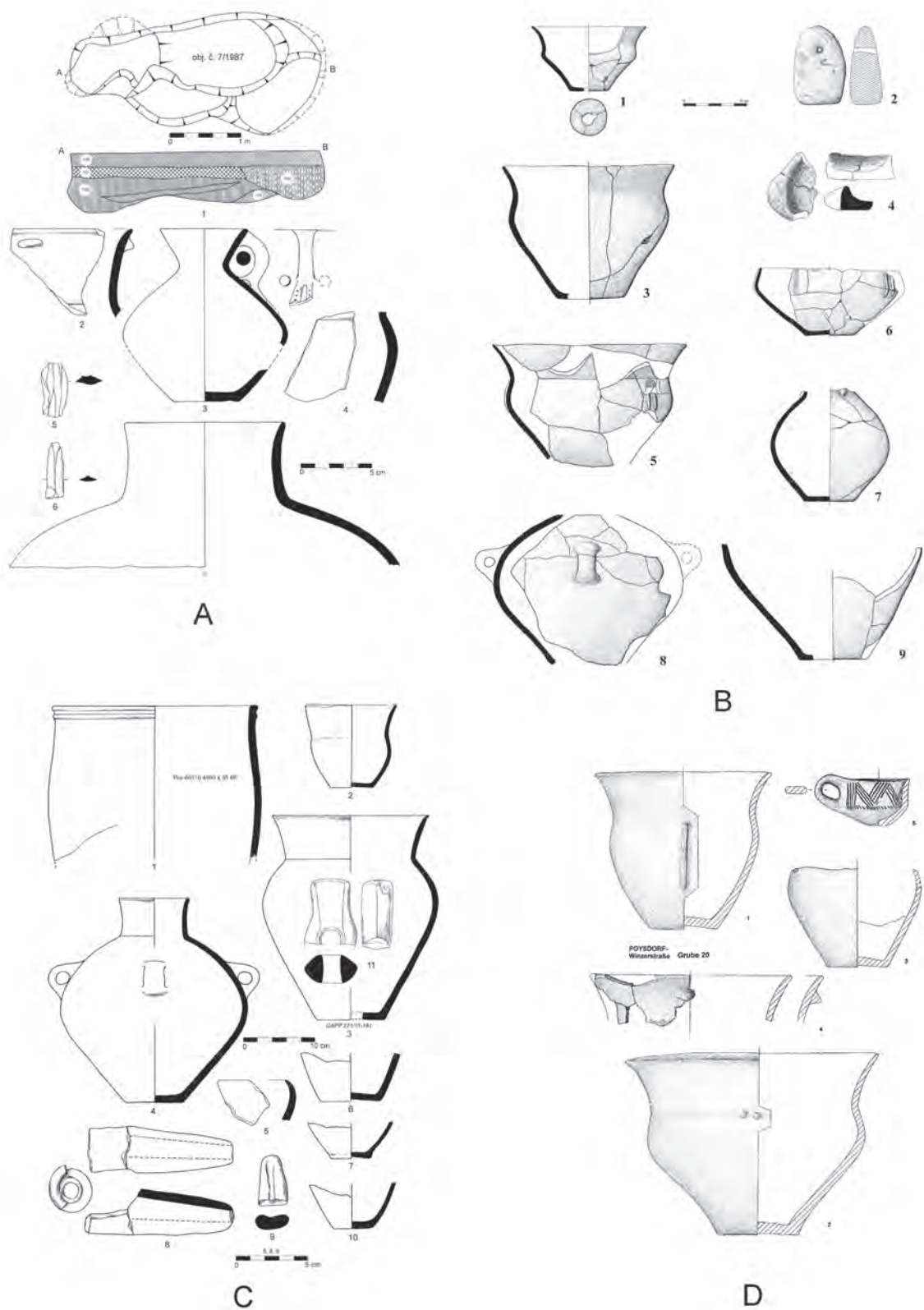
Je pozoruhodné, že límcovitá lišta, tak typický plastický prvek zejména pro nálevkovité hrnce předbaalberského stupně, se v baalberské fázi jižní a jihozápadní Moravy vyskytuje spíše sporadicky než pravidelně. Pokud se objeví, tak v podobě hladkého límce na vnější straně okraje. Přitom v souborech předbaalberského stupně typu Kostelce na Hané a Božic je límcovité zakončení nezbytnou součástí vybraných skupin hrncovitých nádob (tab. 33:1, 7; 34:1; 47:1, 3; 48:4; 51:2, 6; 53:1). Na sídlišti v Rousínovci u Rousínova byl límcovitou lištou v podobě románské lizény opatřen okraj jordanovské hrncovité nádoby (tab. 76:1; obr. 71:A 9) a několik dalších zlomků v kontextu s „michelsberskou“ amforou (tab. 75:4, 5), kdežto v objektech z baalberského stupně jsme ji nenašli ani na jedné nádobě. Časově omezený výskyt během předbaalberského stupně může indikovat průnik cizího elementu. Zvláště typickým prvkem plastické výzdoby jsou svislé lišty, a to jak krátké, tak až nápadně dlouhé a najdeme je jak na pohárech, tak na hrncích. Jsou umístěny od linie nasazení hrdla směrem ke dnu nádoby, výjimečně tuto linii nerespektují a spouštějí se již ze spodní části hrdla.

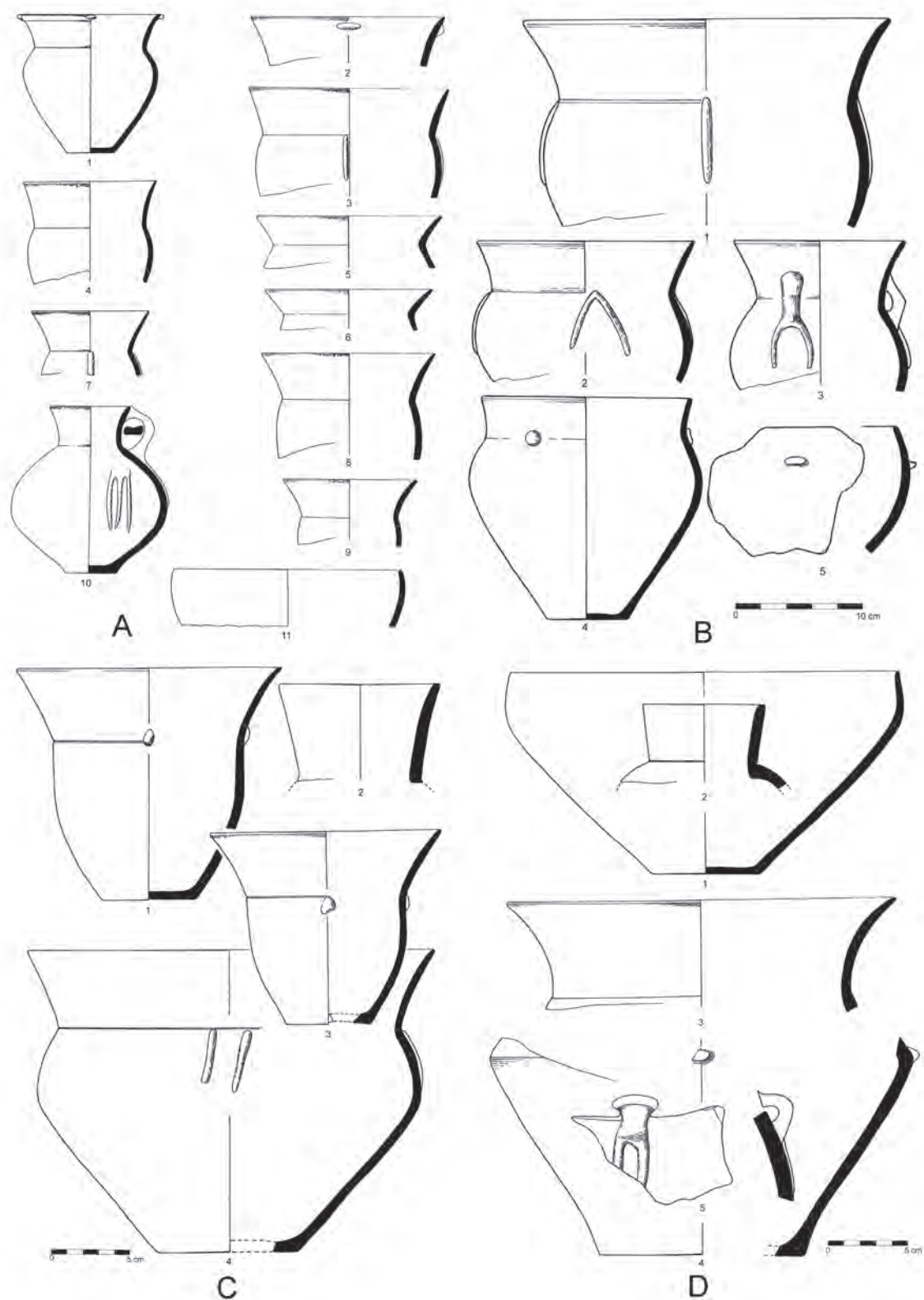

Obr. 73. Soubory starší fáze baalberského stupně. 1-5 - Modřice, okr. Brno-venkov, poloha Rybníky. Materiál z objektu 19639/2015; 6 - pohár ze znojemského hradu (převzato od KOVÁRNÍK 1998, obr. 8:8); 7-11 - Bernhardsthal v Dolním Rakousku, výbava kostrového hrobu (podle E. Ruttkay).

Fig. 73. Sets of finds attributed to the early stage of the Baalberg phase. 1-5 - Modřice, Brno-venkov County, site locally known as Rybníky. Material from feature number 19639/2015; 6 - beaker from the Znojmo castle (quoted from KOVÁRNÍK 1998, Fig. 8:8); 7-11 - Bernhardsthal in Lower Austria, contents of inhumation grave (according to E. Ruttkay).

Obr. 74. Soubory starší fáze baalberského stupně z území Moravy a Dolního Rakouska I. A. Brno-Horní Heršpice; B. Dyje, okr. Znojmo; C. Podolí, okr. Brno-venkov; D. Poysdorf, Dolní Rakousko.
 Fig. 74. Sets of finds attributed to the early stage of the Baalberg phase in Moravia and Lower Austria I. A. Brno-Horní Heršpice; B. Dyje, Znojmo County; C. Podolí, Brno-venkov County; D. Poysdorf, Lower Austria.

Obr. 75. Soubory starší fáze baalberského stupně z území Moravy a Dolního Rakouska II. A. Žádovice, okr. Hodonín; B. Pohořelice-Klásterka; C. Znojmo-obchvat II, poloha U pramenů; D. Dobšice, okr. Znojmo.
 Fig. 75. Sets of finds attributed to the early stage of the Baalberg phase in Moravia and Lower Austria II. A. Žádovice, Hodonín County; B. Pohořelice-Klásterka; C. Znojmo-obchvat II, site locally known as U pramenů; D. Dobšice, Znojmo County.

Krátké svislé lišty zdobí nádoby baalberského stupně na celém území rozšíření, dlouhé se objevují na pohárovitých nádobách zejména na Brněnsku a dále směrem k jihu až na území Rakouska. Součástí božického depotu jsou dvě nádoby se svislými lištami – hrnec s límcovitým okrajem na způsob románské lizény a příčně přesekávanou dlouhou svislou lištou na plecích a pohár s nízkým přímým hrdlem s krátkou lištou na plecích (KOVÁRNÍK 2002, obr. 3:1, 5). Z toho je možné vyvodit, že délka lišty, sama o sobě, není příliš citlivým chronologickým činitelem. Objevila se v závěru předbaalberského stupně a v různých obměnách přetrvala do konce starší fáze stupně baalberského, kde její výskyt v popsané podobě končí. Může být proto jedním z rozlišovacích znaků keramiky starší a mladší fáze II. stupně KNP. Po celý starší úsek baalberského stupně (fáze II 1) jsou tyto lišty hladké, s příčným přesekáváním se objeví až ve fázi II 2, a pro změnu už jen na hrncích, na kterých jsou spuštěny jako součást plastických výčnělků z okraje (obr. 78:A 20). Na souboru z Poysdorfu je chronologická pozice poháru s dlouhou svislou lištou fixována trojitě profilovanou mísou a šálkem zdobeným brázděným vpichem staršího typu (obr. 74:D). Z dalších prvků plastické výzdoby se setkáme s „vousy“ – lištami ve tvaru obrácených písmen „U“ a „V“. Typické pro starší fázi je široké rozevření „vousů“ v podobě obráceného písmene „V“, ale naopak úzkého písmene „U“ (obr. 75 B:2; 74 B:5), ale zejména drobné, různě tvarované výčnělky (jazykovité, horizontálně protáhlé, drobné půlkulovité) při okraji nebo těsně pod ním. Posledně jmenované výčnělky jsou zcela nepochybně lengyelským dědictvím a svým způsobem specifickým projevem, se kterým se v jiných oblastech rozšíření baalberské keramiky běžně nesetkáváme (obr. 75:A 1, 2; tab. 80:2). Stejně jako na lengyelské keramice jsou aplikovány vždy v počtu čtyř a rozmístěny po obvodu okraje vždy v opozici dva a dva proti sobě, což není pravidlem u ostatních forem plastické výzdoby starší fáze baalberského stupně, kdy je zcela běžná aplikace tří prvků, rozmístěných ve třetinách obvodu nádoby.

Na druhé straně bochánkovité a drobné půlkulovité nálepy na plecích nádob – umístěny jsou přímo na dělicí linii, ale rovněž nad i pod ní (obr. 75 C:1, 3; B:4; 75 B:4; tab. 84:2), jsou prvkem vyskytující se po celou dobu trvání II. stupně a z pohledu chronologie prvkem jen málo citlivým. Z technických prvků plastické výzdoby zbývá se zmínit o uchách hrnců. Ve starší fázi bývají umístěny po třech na rozhraní hrdla a výduti jak v klasickém provedení, tak v podobě horizontálně protknutých výčnělků, neznázna kolínkovitě zohnutých.

O drobnějších tvarech pohárů velikosti skutečných picích nádob jsem předeslal, že jsou spíše vzácnou než běžnou formou stolní keramiky. Takových, které se dají uchopit jednou rukou, je skutečně velmi málo. Pokud se v souborech objeví, mají nevýrazně modelované tělo spíše válcovitého tvaru a široce rozevřené hrdlo a jsou obvykle nezdobené, případně opatřené jen drobnými oválnými nebo kruhovými nálepy. Téměř identické tvary nalezneme ve středoněmecké baalberské skupině, kde jsou běžnou součástí výbavy hrobů (PREUSS 1996, Taf. 15:3, 5; 42:4). Bohužel jen velmi málo víme o tamní sídlištní keramice, což podstatně omezuje synchronizaci s ostatními středoevropskými skupinami s baalberskou keramikou.

5.3.1.1. Poháry kónické

Specifickou formou picí nádoby je pohár připomínající kónickou misku s prodlouženou svislou osou. Ze starších nálezů mi byla známa jako součást výbavy kostrového hrobu z dolnorakouského Bernhardsthalu společně s miskou na nožce, dvěma poháry a láhvovitým tvarem s chybějícím hrdlem (obr. 73:6–11). Pod jeho okrajem jsou umístěny vedle sebe dva ploché výčnělky. Poháry klasického tvaru jsou jednoznačně modelované s možnými analogiemi jak v předbaalberském, tak baalberském stupni KNP. Miska na nožce má velmi blízko k mladolengyelským typům mís (např. VÁVRA – BENEŠ – ŠTASTNÝ 2016, 116, obr. 7:2), běžná je i v souborech časněho eneolitu celé střední Evropy (KROITZSCH 1973, Taf. 9d a 19m; LICHARDUS 1976a, Taf. 23:C3). V poslední době byl pohár obdobného typu s poněkud neobvyklou, ale práh běžně aplikovaných plastických prvků nepřekračující výzdobou součástí souboru keramiky z ob-

jektu 19639/2015 v Modřicích, okr. Brno-venkov, společně s materiálem starší fáze baalberského stupně (obr. 73:1–5). Vedle plastické výzdoby je jeho specifikem nápadné nožkovité odsazení dna většiny nalezených zlomků mís. Podobnost obou celků společně se soliterními nálezy dovoluje předpokládat, že nádoby tohoto typu s obdobnou výzdobou patří jednomu časovému horizontu někde na rozhraní časného a staršího eneolitu. V případě Modřic však jednoznačně na počátku eneolitu staršího. Jemné tvarové nuance jdou na vrub konvencí lokálního vývoje.

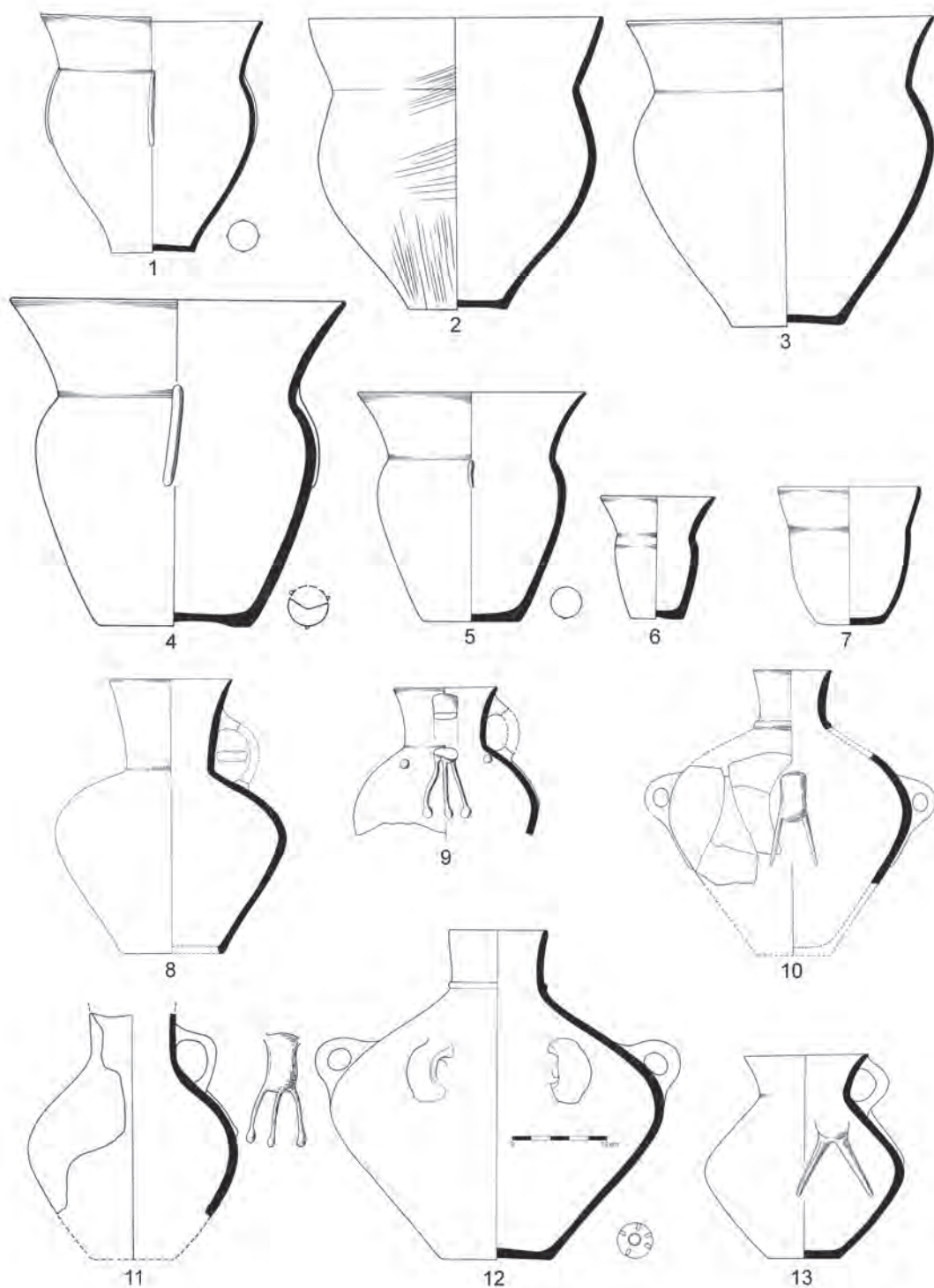
Ještě drobnou poznámku k nálezům z objektu 506/2001 z Podolí. Vedle esovitě profilovaného hrnce se zdvojenou lištou při okraji byl součástí nálezového celku drobný pohár. Lehce nálevkovitě prohnuté hrdlo, téměř plynule nasazené na výduť, tvoří jednu polovinu svislé osy nádoby, čímž vykazuje parametry odpovídajících tvarů až následujícího, tedy III. stupně KNP. Radiokarbonová data přitom fixují objekt mezi 38. a 37. století př. n. l. Díky tomu je možné vysvětlit nesoulad v datování hrobů se zesnulými v natažené poloze z Olomouc-Hejčína, Mrštíkova náměstí, a Prostějova-Čechůvek klasickou komparací a následně získanými ¹⁴C daty (ŠMÍD 2011b, 5–27). Hroby postrádaly jakoukoliv výbavu s jedinou výjimkou; tou byl nálevkovitý pohár z jednoho ze dvou hrobů v Olomouci-Hejčíně s široce rozevřeným a téměř plynule nasazeným nálevkovitým hrdlem, jemuž připadá více jak třetina z jeho celkové výšky. Radiokarbonová data obou zmíněných pohřebišť však směřují do starší fáze baalberského stupně (Olomouc-Hejčín – Poz-54086, 4940±40 BP; Prostějov-Čechůvky – Poz-68003, 4960±30 BP). Ukazuje se, že poháry tohoto typu představují samostatnou vývojovou řadu, kterou je možné sledovat po celou dobu trvání KNP.

Vhloubená výzdoba je v průběhu baalberského stupně KNP věcí v každém ohledu zcela výjimečnou a ani na pohárech nenašla výraznějšího uplatnění. Teprve v jeho závěru se sporadicky objevila v podobě svisle v řadě kladených obdélných kolků a klikatek charakteru siřemské fáze KNP v Čechách. Pro domácí prostředí nezvyklá je výzdoba na několika zlomcích pohárů z Rmízu u Laškova. Při zběžném pohledu bychom ji mohli ztotožnit se siřemským kolkovaným zbožím, ale v detailu jde nejen o zcela odlišnou techniku provedení (vpichy a ryté linie), ale také o jiné motivy (střídání delších a kratších linií obr. 82:1–3). Nejbližší analogie najdeme opět v Pomořansku a Maklenbursku přímo v moltzowské skupině (JAŹDŹEWSKI 1932, 91), přeneseně v moltzowském výzdobném stylu (MIDGLEY 1992, 66, Fig. 17; 92–93, Fig. 25; obr. 82:4, 5). Zboží s touto výzdobou je spojeno s tamějším středním neolitem, což odpovídá mladší fázi baalberského stupně střední Evropy. V této souvislosti chci upozornit na dodatečnou aplikaci této výzdoby pod dvěma plochými výčnělky na poháru z Rmízu u Laškova, ale až po jeho vypálení. Čtveřice svislých trásní byla do tvrdého povrchu pracně vyryta (obr. 82:1).

Specifikem, dosud registrovaným pouze na jedné lokalitě (Slatinky, okr. Prostějov), je klasický siřemský motiv, realizovaný technikou brázděného vpichu (obr. 15:7). Jeho chronologická pozice odpovídá aplikovanému motivu a s ním závěru mladší fáze II. stupně.

5.3.3. Mísy

Mísy baalberského stupně představují širokou škálu tvarů od nálevkovitých s plecemi oddělenými, plynule profilovanými, přes mísy trojitě profilované s nezataženými oblými plecemi až k mísám jordanoidním, všechny typy pak v několika variantách. V souborech starší fáze sledovaného stupně byly spolehlivě identifikovány mísy s plecemi oddělenými, prohnutými, trojitě profilované a zejména mísy se zataženými oblými plecemi vyšších i nižších forem. Zcela chybí mísy na nožce. V objektu 502/2014 z Dyje, okr. Znojmo (ROŽNOVSKÝ – ŠMÍD 2015), byly mísy zastoupeny hned dvěma typy a třemi variantami: nálevkovitou s plecemi široce rozevřenými a prohnutými, s plecemi plynule nasazenými a nízkou jordanoidní mísou s plecemi ostře nasazenými (obr. 74 B:1, 5, 6). Objekt 117 z Pohořelic-Klásterky poskytl společně s typickými formami keramiky starší fáze torzo mísy s kulovitým, eventuálně vejčitým tělem. Chybějící spodek nádoby nedovoluje bližší určení (obr. 75:B 5). V Ivanovicích na Hané se mísa s oblou stěnou objevila společně s dalšími dvěma typy – mísou kónickou s oblou stěnou a mísou ostře trojitě profilovanou – ve výplni jednoho objektu (510/2002; tab. 37:4, 6, 1). V nálezových souborech pak zcela dominují mísy nálevkovité

Obr. 76. Soubory starší fáze baalberského stupně z území Moravy. 1 - Brno-Maloměřice; 2, 3 - Žádovice, okr. Hodonín; 4 - Přítluky, okr. Břeclav; 5 - Vedrovice, okr. Znojmo; 6 - Místřín, okr. Hodonín; 7 - Dambořice, okr. Hodonín; 8 - Němčice nad Hanou, okr. Prostějov; 9 - Brno-Černá Pole; 10, 11 - Uničov, okr. Olomouc; 12 - Brno-Líšeň; 13 - Mostkovice, okr. Prostějov.

Fig. 76. Sets of finds attributed to the early stage of the Baalberg phase in Moravia. 1 - Brno-Maloměřice; 2, 3 - Žádovice, Hodonín County; 4 - Přítluky, Břeclav County; 5 - Vedrovice, Znojmo County; 6 - Místřín, Hodonín County; 7 - Dambořice, Hodonín County; 8 - Němčice nad Hanou, Prostějov County; 9 - Brno-Černá Pole; 10, 11 - Uničov, Olomouc County; 12 - Brno-Líšeň; 13 - Mostkovice, Prostějov County.

vyšších forem, mísy trojitě profilované a zejména mísy jordanoidní v široké škále variant, kdežto mísy kulovité a s vejčitým tělem zvolna vyznívají. V mladší fázi máme ze střední Moravy k dispozici uzavřené celky z baalberských hrobů, bohužel s jediným zástupcem sledované třídy. Je jím trojitě profilovaná mísa s oblými plecemi a ven vyhnutým okrajem jako součást výbavy skříňkového hrobu 1/2007 ve Slatinkách, okr. Prostějov, společně s baalberským džbánem (ŠMÍD 2012; obr. 51:1–3). Zcela zvláštním typem „mísy“ je torzo kónické nádoby z objektu 517/1998 z Držovic, poloha U hřbitova. Lehce prohnutý kónický spodek je na horní straně zakončen římsou, ze které vybíhají nízké dovnitř skloněné plece. Pod max. výdutí je oválná stopa po odlomeném výčnělku (tab. 5:4, obr. 78: A 21). Z výplně sila bylo dále vyzvednuto torzo nálevkovitého hrnce s vyšším prohnutým hrdlem a jazykovitým výčnělkem pod okrajem a zlomky okrajů dvou jordanoidních mís (tab. 5:5, 2, 3). Hrnc s jazykovitými výčnělky datuje objekt do starší fáze baalberského stupně. Jedinou mně známou analogií je obdobně tvarovaná mísa z Cimburku u Kutné Hory se vzpřímeným hrdlem. Jde o torzo profilu bez dochovaných plastických prvků výzdoby (ZÁPOTOCKÝ 2000, Abb. 20:540; Taf. 5:19). Obě nádoby (mísy?) se modelací plecí a hrdla nápadně blíží koflíkům s uchem fáze A středoněmecké baalberské skupiny (LICHARDUS 1976a, 125–128, Abb. 48:2, 3; PREUSS 1966, Taf. 9:4), kde najdeme obdoby také k našim trojitě profilovaným nádobám.

Variabilita zlomků ostře trojitě profilovaných mís z Rmízu u Laškova (obr. 82:B) dovoluje sestavit posloupnost jejich vývoje během baalberského stupně, ale analogie v podobě archetypů bychom opět našli až v závěrečných fázích vlastní MMK. Pokud je typologická řada v souladu s předpokládanou chronologií (obr. 78:B 18, 17, 9, 8), pak je z ní patrné, že až v závěru baalberského stupně, ne-li na samém jeho konci, jsou nahrazeny mísami plynulejší profilace.

Výzdoba mís zůstává v podstatě shodná s výzdobou předcházejících tříd keramiky, ovšem některé prvky nejsou na sledované třídě keramiky aplikovány vůbec, a některé nové pro změnu zase pouze na ní. Zcela běžné jsou krátké i středně dlouhé svislé lišty, samostatně i ve dvojicích, obrácené „U“ a „V“ lišty ve výše popsané podobě, dále drobné kruhové nálepy, jak jednotlivě, tak v párech, a postupem doby první skutečné pupky, rozmístěné do kříže na plecích. Zcela nově pak dvojice svisle protknutých výčnělků, nezřídka propojených lištami (obr. 78:B 7). Tato ouška najdeme na nálevkovitých mísách s hrdlem i bez hrdla a na mísách trojitě profilovaných.

5.3.4. Amfory

5.3.4.1. Amory se dvěma uchy

V souborech sledovaného stupně KNP se objevují zcela sporadicky. Většinou jde o zlomky, které neumožňují spolehlivou rekonstrukci. S ohledem na jejich výskyt v předbaalberském stupni a poměrně velkou oblibu ve stupni boletázkém připisují tuto skutečnost stavu výzkumu. Kolekce keramiky ze Rmízu u Laškova obsahuje částečně rekonstruovanou ostře trojitě profilovanou nádobu se dvěma drobnými uchy na plecích (obr. 79:A 2) a další zlomek, na kterém se ucho klene mezi plecemi a hrdlem v místě jeho nasazení. U posledně jmenované nádoby si nejsem jistý, zda šlo o amforu dvou, nebo čtyřuchou, podobnou té z Bratčic, okr. Brno-venkov (HOUŠŤOVÁ 1960, I:7).

5.3.4.2. Amfory se čtyřmi uchy

Amfory se čtyřmi uchy jsou běžnou součástí nálezových celků sledovaného stupně, přičemž umožňují jejich spolehlivé datování. Vyznačují se široce vyklenutou výdutí, v poměru k tělu krátkým cylindrickým hrdlem a čtyřmi uchy na max. výdutí, eventuálně těsně nad ní. S prvními prototypy se setkáme již v předbaalberském stupni společně s amforami s věncem uch hluboko pod max. výdutí (tab. 50), které až na umístění uch prakticky kopírují. Ucha těchto archetypů jsou posazena zhruba uprostřed mezi hrdlem a max. výdutí. Postupně se přesouvají na výduť maximální a současně s tím se jejich tělo mění z kulovitého, eventuálně oválného na vysloveně vejčité (obr. 79:A). Produkce čtyřuchých amfor je tvarově značně variabilní. Z cihelny v Brně-Židenicích je čtyřuchá amfora vakovitého tvaru s nízkou po-

sazenou výdutí a ostře nasazeným cylindrickým hrdlem. Na max. výduti jsou umístěna masivní obloukovitá ucha (obr. 79:A 15). Alespoň částečný obraz morfologické variability tohoto typu dovoluje přehled zastoupených amfor z vrstvy C2 na Rmízu u Laškova (obr. 82 D). Součástí baalberských hrobů na Kosíři u Slatinek byly tři amfory. První z nich, drobná nádoba s vysokým cylindrickým hrdlem a čtyři kolínkovitě tvarovanými oušky, tvořila společně se šálkem výbavu kamenné skříňky č. 1 v mohyle 1/1976 se zesnulým uloženým na pravém boku (obr. 45:2; 79:13). Hrob poskytl ¹⁴C datum Poz-54085, 4620±40 BP. Další dvě amfory – s kulovitým tělem a žebříčkovitým dekorem a vázovitá nádoba se čtyřmi tunelovými oušky na max. výduti – tvořily na stejném pohřebišti výbavu žárového pohřbu v mohyle 6 (obr. 45:4, 5, 79:11, 12). Všechny tři stojí až na samém konci baalberského stupně.

Z obsáhlého souboru keramiky z Hradiska u Kramolína je publikována pouze 1 čtyřuchá amfora (KOŠTUŘÍK 1997, obr. 3.13; 2007, tab. 4:5), zato dva kusy osmiuchých baalberských amfor a několik amfor se třemi uchy (KOŠTUŘÍK 2007, tab. 6:2; 7:3; Tab. 4:1; 7:1). Již v souvislosti s hrnci jsem upozornil na skutečnost, že ucha v počtu 3 se na Moravě a přiléhající části Slezska běžně objevovala ve starším eneolitu a ne až v boležovském horizontu. V této souvislosti chci opět poukázat na amfory se třemi uchy z rozsáhlého sídliště KNP z Opavy-Vávrovic, které se vyznačují vysokými a k okraji se zužujícími hrdly. Jsou téměř identické s amforami se třemi uchy z Hradiska u Kramolína.

Čtyřuché amfory byly vyráběny jak v rozměrech odpovídajících stolním servisům, tak objemnější k uchování zásob. Výzdoba, ve starší fázi výhradně plastická, se omezila na oběžnou lištu na rozhraní hrdla a plecí, nejprve hladkou, ale postupem doby se svislými přeseky a vrypy. Na amfoře ze Svatobořic na Hodonínsku jsou 4 drobné výčnělky umístěné po obvodu hrdla v zákrytu s uchy. Do stejné skupiny patří také amfora z Brna-Líšně, Klicperovy ulice, opatřená pátým uchem (obr. 76:12), a amfora s „vousy“ při spodním úponu uch z Uničova (obr. 76:10). K vývojově pokročilejším formám zásobních nádob patří amfory plynulejší profilace z objektu 502/1997 v Kostelci na Hané (tab. 56:11; obr. 79 A:5), Rmízu u Laškova (obr. 79:17) a Zvole (obr. 84). Vedle „vousů“ se u těchto mladších variant objevily drobné kruhové nálepy jak jednotlivě, tak ve dvojicích, výjimečně i v souvislých horizontálních liniích, a kolkovaná výzdoba, která je spolehlivou oporou datování (obr. 15:2).

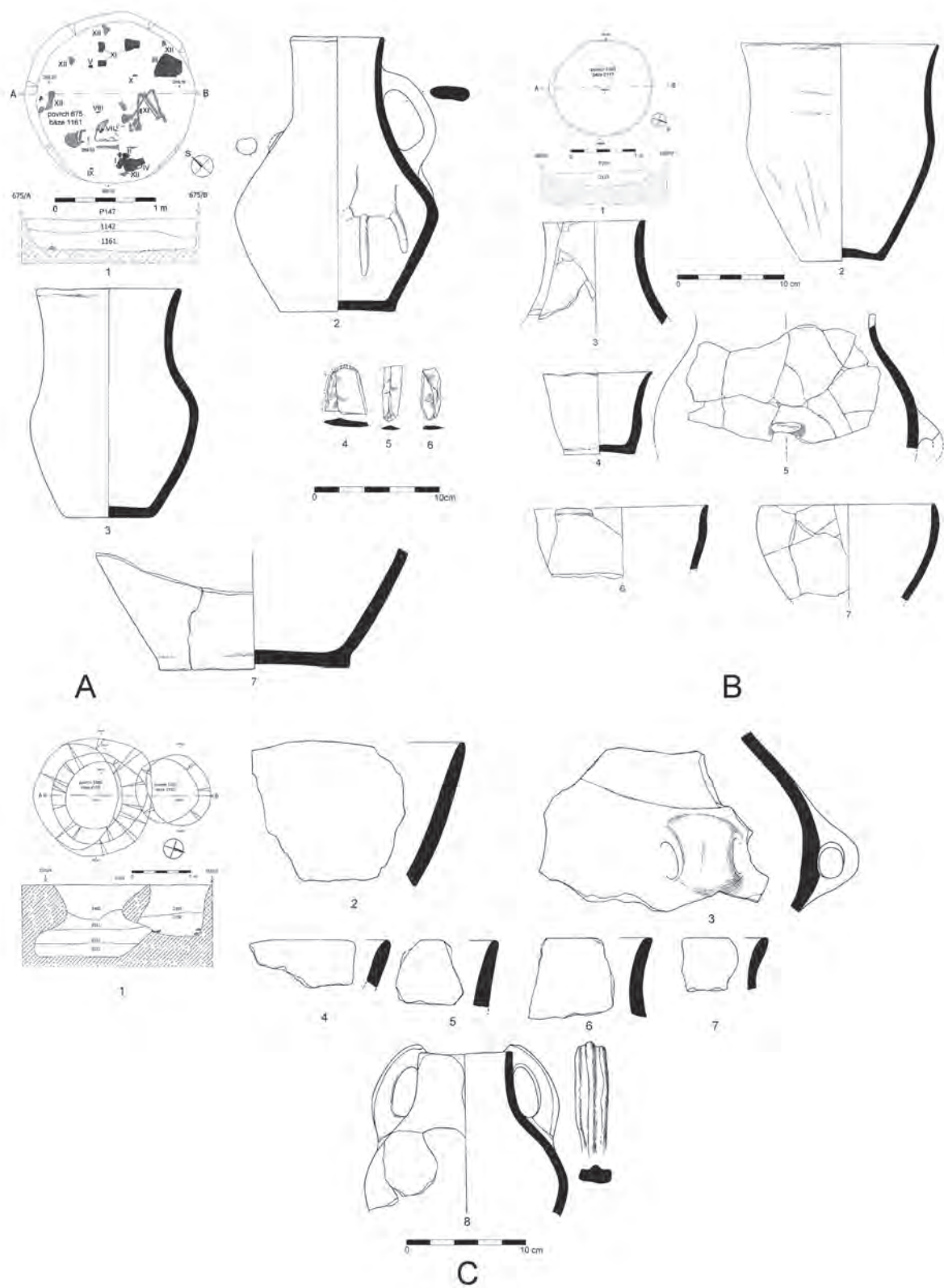
Vrcholem dovednosti hrnčírů baalberského stupně jsou velké čtyřuché amfory s terčovitými aplikacemi nad horním úponem uch (ucha typu Hunyadihárom – Scheibenhenkel, obr. 82 D), které zaujmou dokonalostí formy a stejně tak i technologickým zpracováním. Vedle Rmízu u Laškova, odkud pochází několik kusů, bylo tvarově shodné torzo amfory vyzvednuto z objektu 528/1999 v Kostelci na Hané (tab. 55:3). Důvod, proč jsou terče aplikovány nad horním úponem, namísto obvyklého spodního, je možné spatřovat v tom, že pod široce vyklenutou výdutí pozbývaly estetického účinku.

5.3.4.3. Amforovité nádoby bez uch

Typologickou řadu sledované třídy keramiky rozšiřují amforovité nádoby bez uch. Vrstva C2 na Rmízu u Laškova poskytla torzo nádoby s vyšším prohnutým hrdlem a nízkými odsazenými plecemi (obr. 79:A 20). Má charakter poháru, ale stavbou a tektonikou odpovídá amforám, ovšem bez uch. V rámci baalberské kultury je odpovídajícím tvarem bezuchá nádoba z hrobu 2 z Köthenu (PREUSS 1966, Taf. 42:2), v předbaalberském stupni pak bezuchá amfora z objektu 508/2001 v Kostelci na Hané (tab. 52:5) a ještě dál proti proudu času amfora z Plzně-Radčic (LÜNING 1976, Taf. 74:1; DOBEŠ – METLIČKA 2014, 94, 47:14), jež byla součástí raně eneolitického souboru. To ukazuje na nepřetržitou vývojovou řadu těchto nádob od časného eneolitu až do mladší fáze eneolitu staršího. Také v obsáhlé kolekci eneolitické keramiky z Hradiska u Kramolína je několik bezuchých amforovitých nádob, ale jejich ukotvení ve zcela konkrétním časovém horizontu není příliš jisté (KOŠTUŘÍK 2007, tab. 4:2; 8:4).

Za poněkud zvláštní tvar považuji amforu ze Šibeničního vrchu v Uničově, vyzvednutou z jámy 10/1935. Byla opatřena dvěma hrdly a protilehlými uchy s pěti lištami na způsob „vousů“ pod spodním úponem (obr. 79:A 1). Vzdáleně připomíná pseudokernos. Nabízí se srovnání se džbánem s osmičkovitě

Obr. 77. Opava-Vávrovice. Nálezové celky ze tří objektů starší fáze baalberského stupně.
 Fig. 77. Opava-Vávrovice. Sets of finds from three features attributed to earlier stages of the Baalberg phase.

tvarováním hrdlem z Mezic, okr. Olomouc, ovšem v tomto případě šlo spíše o technický prvek (výlevku) bez hlubšího duchovního podtextu (obr. 79:B 1).

Vrátím se ještě k žebříčkovému dekoru na amfoře z mohyly 6 z polohy Boří u Slatinek. Přes značnou omšelost torza je patrné, že dekor nebyl proveden obvyklým kolkem, ale rytými svislými a příčnými liniemi, a jako takový odpovídá spíše výzdobě amfor wiórecké fáze polských nálevkovitých pohárů než siřemskému kolkování (obr. 79:A 12; 45:5). Polské amfory uvedené fáze se vyznačují široce vyklenutou až kulovitou výdutí, což je také případ amfory ze Slatinek. Také výzdoba dvou zlomků nádob z okolí Náměště na Hané má blíže k polským předlohám než k motivům na keramice siřemské fáze v Čechách (obr. 15:4, 5).

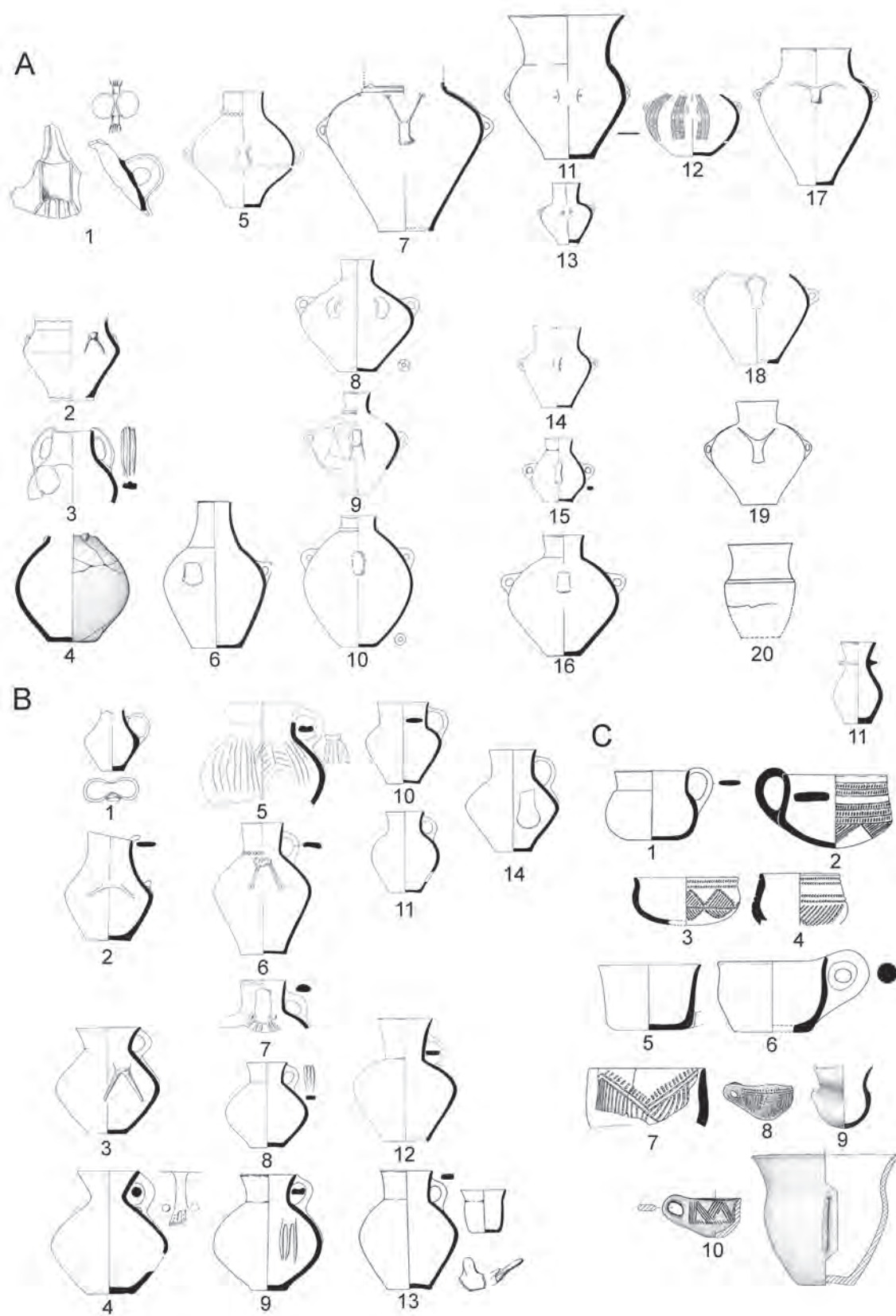
5.3.5. Džbány

Charakteristickým a snadno identifikovatelným tvarem souborů baalberského stupně jsou džbány. Přítomnost ucha v souboru umožňuje celkem spolehlivě jeho rámcové zařazení do periodizačního systému eneolitu. Tvarové spektrum této skupiny je poměrně široké a představuje nádoby s kulovitým, vejčitým i vakovitým tělem, džbány téměř miniaturní a na druhé straně poměrně objemné, vždy však v mezích stolní keramiky. Tím je jednoznačně stanoven účel jejich použití, tedy k pití nápojů a k jejich servírování. Značné procento džbánů z našeho území pochází z náhodných nálezů, postrádajících jakékoliv souvislosti a je proto obtížné stanovit exaktnější vývojové tendence. To ovšem neznamená, že se o jejich nastínění nemůžeme alespoň pokusit. V předbaalberském stupni se nádoby vyznačují, džbány nevyjímaje, široce vyklenutou až kulovitou výdutí, která postupem doby získává tvar spíše vejčitý. Ucha nejstarších džbánů kruhového či široce oválného průřezu jsou vytažena z okraje, ale záhy se jejich horní úpon posunul z okraje do horní části hrdla. Dalším vývojovým znakem je plastická výzdoba, kterou nejstarší džbány obvykle postrádají a lze proto predikovat její postupné rozvíjení. Současně je nutné podotknout, že v celcích přibližně stejného horizontu vystupují ve značně odlišném provedení. V mladší fázi baalberského stupně jsou pevnější oporou tvarové sekvence z výbavy kostrových hrobů, ve dvou případech (Slatinky a Držovice) ukotvené radiokarbonovými daty. Ke čtyřem typům baalberských džbánů v Čechách (ZÁPOTOCKÝ 2008, 74) musíme na Moravě přidat nejméně jeden další – džbán ostře trojitě profilovaný, jehož vývoj je možné sledovat od předbaalberského stupně až do konce stupně následujícího. Téměř kompletní tvarové spektrum, vyjma trojitě ostře profilovaných, poskytly starší vrstvy (C2 a C1) na Rmízu u Laškova, kde najdeme téměř všechny typy a varianty: s kulovitým tělem s uchy páskovými, někdy i v náznaku kolínkovitě zalomenými, ale vždy posazené pod okrajem, plynule profilované i s ostře nasazeným hrdlem (obr. 82:E). Zápotockého džbány moravského typu, zastoupené na hradisku Cimburk u Kutné Hory, byly pojmenovány podle džbánu z Hradiska u Kramolína (KOŠTUŘÍK 2007, tab. 4:3; ZÁPOTOCKÝ 2000, Abb. 17:340/341). Jsou charakteristické plynulým, téměř esovitým profilem a uchem vytaženým nad okraj. Na samém konci vývojové řady baalberských džbánů stojí kusy s kolkovaným dekorem (s ikonickým zástupcem z vrstvy C2 jevišovické stratigrafie; obr. 15:8), a dále tvary se širokým, plynule nasazeným hrdlem a páskovým uchem při okraji (hrob 2 z mohyly 1/1976 ve Slatinkách – obr. 45:3, obr. 79:B 10). Celkovou tektonikou i drobnými detaily se blíží džbánům III. stupně, což podporuje radiokarbonové datování prvního hrobu v téže mohyle (Poz-54085, 4620±40 BP), atakující polovinu 4. tisíciletí př. n. l.

Při výzdobě podstatně většiny baalberské keramiky byla preferována výzdoba plastická. U džbánů, stejně jako u amfor, je směřována na spodní úpon ucha a jeho bezprostřední okolí a nejčastěji má podobu svisle a diagonálně orientovaných lišt v podobě „vousů“, jejichž počet kolísá od dvou až do sedmi. „Vousy“ pak mohou doplňovat drobné nálepy charakteru pupků, a to jak samostatně po stranách, tak přímo na jejich koncích (obr. 76: 9, 11). Charakteristickým znakem džbánů moravského typu jsou plastické výčnělky na max. výdutí, které evokují, především rozmístěním, méně již tvarem, pupky na nádobách lengyelského období. Ve stejném kulturním prostředí je třeba hledat tuto výzdobu také na nádobách ze

Obr. 78. Typologie keramiky baalberského stupně. A – hrnce/poháry, B - mísy.
 Fig. 78. Classification of Baalberg phase pottery. A – pots/beakers, B – bowls.

Obr. 79. Typologie keramiky baalberského stupně. A – amfory, B – džbány, C – šálky.
 Fig. 79. Classification of Baalberg phase pottery. A – amphorae, B – jugs, C – cups.

sídlíště KNP v Opavě-Vávrovicích. Platí to i o dvouuché nádobě z objektu 1622/2014 (obr. 77:C 8). Řečí terminologie tvarů v sousedních Čechách se jedná o dvouuchý džbán mladé až pozdní fáze jordanovské kultury, s analogiemi v jenštejské skupině (ZÁPOTOCKÝ 1998, Abb. 1:1, 2). Mimo vávrovické sídlíště jsou známy obdobné exempláře z Otice ve Slezsku (KOŠTUŘÍK 1973, Taf. 12:16) a středomoravských Charvát (obr. 5:4). Profilovaná ucha džbánů a šálků, běžná v bolerázském stupni badenské kultury, jsou ve starém eneolitu prvkem dosti neobvyklým, i když ne zcela neznámým. K tomu více v kapitole věnované technologii výroby keramiky.

V souvislosti s uchy popsaného typu je třeba upozornit na kontinuitu dvou sousedních kulturních komplexů – nálevkovitých pohárů a badenského. Radiokarbonová data počátku bolerázského stupně Badenu spadají do 37. století př. n. l (STADLER et al. 2001, 541–562) a nejmladší atakují polovinu 4. tisíciletí př. n. l. Že nejde jen o samoučelné teoretizování vidíme na baalberském džbánu z objektu 554/1999 ze Seloutek (tab. 93:6; obr. 79:B 5), jehož výduť je opatřena rytým dekorem v podobě svislých linií kombinovaných se „stromečkem“, tedy vysloveně bolerázským motivem. Ucho džbánu je při spodním úponu opatřeno nezbytnými plastickými „vousy“. Bolerázský ornament musel být pro zhotovitele džbánu silným emočním impulzem, když ho přiměl překročit hranice tradičního kánonu nezdobené keramiky.

Dalším výrazným prvkem plastické výzdoby jsou ucha typu Hunyadihalom, v klasickém provedení zatím pouze na džbánu ze skříňkového hrobu z polohy Boří u Slatinek (obr. 45:7; 79:B 14; ŠMÍD 2003a, tab. 83:6; 2012, obr. 11:1; RUTTKAY 1995, Abb. 12:2) a v podobě prstencovité lišty také z Hradiska u Kramolína (KOŠTUŘÍK 2007, tab. 11:11).

Absenci vhloubené výzdoby na džbánech baalberského stupně není třeba dále obsírněji rozebírat. Je vzácná a dva zaznamenané případy byly již okomentovány. Keramická produkce závěru starého eneolitu se odvíjela již v režii chystaných změn, kdy domácí prostředí zvolna absorbovalo nové kulturní impulzy. Kolem poloviny 4. tisíciletí př. n. l. získávaly na převaze ty, které přicházely z karpatské kotliny.

Na počátku středního eneolitu se v souborech bolerázského horizontu objevily gynekomorfní nádoby, opatřené dvěma prsovitými vypnulínami, ztvárněnými dle libosti zhotovitele. V každém případě jsou výrazným ženským elementem v materiální kultuře a z tohoto pohledu je jim věnována náležitá pozornost (PAVELČÍK 1982, 277–279, zde i přehled literatury; KOVÁRNÍK 2002, obr. 6; k problému i TUREK 2005; 2006). V baalberském stupni KNP, jak se zdá plně patriarchální společnosti, by mohly být mužským ekvivalentem těchto nádob „vousaté“ džbány. Maskulinita některých kusů, kdy ucho představuje masivní nos, kruhové nálepy po stranách očí a „vousy“ prostě vousy, je až překvapivě nápadná (Seloutky – tab. 94:7 a mnohé další z celého území ČR).

5.3.6. Šálky

Zastoupení šálků v souborech baalberské keramiky je až překvapivě nízké, ponecháme-li ovšem stranou šálky zdobené brázděným vpichem. Jejich výskyt se koncentruje na výšinných sídlíštích, navíc v křepickém stylu provedení pouze v západní části Moravy, a mimo ni je velmi omezený. V katalogu nálezů je nezdobená forma šálku, a v tomto konkrétním případě společně se zlomkem zdobeným brázděným vpichem, pouze součástí kolekce keramiky z objektů 502/1997 z Kostelce na Hané (tab. 56:10). Drobná kónická nádoba s jen mírně nálevkovitě ven vyhnutým okrajem a rovným dnem byla opatřena páskovým uchem, jehož spodní úpon se nacházel na úrovni dna. Horní se nedochoval. Formou se příliš neliší od šálku z Hrušovan u Brna, který je ovšem tvarem více rozevřeným a jako takový připomíná kónickou misku opatřenou uchem (tab. 32:6) a rovným dnem s ostrou obvodovou hranou dna lengyelských nádob. Nízké zastoupení sledované skupiny keramiky lze kompenzovat množstvím zlomků menších, ale blíže neklasifikovatelných nádob, ale současně je možné protiargumentovat, že drobnější tvary nacházíme obvykle ve větších a snadno určitelných fragmentech. Tak či onak, šálků je v baalberských souborech málo a jejich funkci zřejmě přebraly jiné typy keramického zboží, včetně nádob z organického materiálu. Z baalberských hrobů pod mohylami na Velkém Kosíři u Slatinek byl získán pouze jeden šálek s široce

vyklenutým vakovitým spodkem, oblým dnem, nízkým osazeným hrdlem a širokým páskovým uchem (obr. 45:1). V nálezech ze středoněmeckých baalberských pohřebišť najdeme tvarovou shodu v šálku z německého Polleбену (PREUSS 1966, Taf. 14:4). Ovšem ani tam (v Německu) nejsou šálky tvarem obecně rozšířeným. Suplují je ostřeji profilované koflíky se zřetelně utvořeným dnem a uchem posazeným, jak jinak, pod okrajem (ibidem, Taf. 34:1–3).

Zastavím se ještě u dvou objektů z Kostelce na Hané, které poskytly šálky zdobené brázděným vpichem. Z již zmíněného objektu 502/1997 byl získán zlomek stěny ostře profilovaného šálku s oblým dnem a nálevkovitě rozevřenými plecemi. Výzdoba spočívá ve svislých řadách vpichů, dosedajícími na oběžnou linii, umístěnou těsně nad ohybem směřujícím ke dnu (tab. 56:4). Součástí téhož souboru je i zlomek hrdla větší nádoby se dvěma svislými řadami provedenými technikou růžencového vpichu (hrotité vrypy na předrýsované linii). Obsáhlý soubor keramiky dále obsahuje nálevkovitý hrnec se čtyřmi horizontálními výčnělky pod okrajem, jejichž konce přecházejí ve svěšené „vousy“, esovitě profilovanou amforu se čtyřmi uchy na max. výduti a drobnými čočkovitými nálepy v horizontálním sledu na rozhraní hrdla a plecí a džbán s širokým hrdlem a páskovým uchem vytaženým z okraje (tab. 56). V rámci baalberského stupně patří mladší vývojové fázi. Druhým objektem je silo 512/1999 z Palackého ulice. Také z jeho výplně byl získán zlomek šálku zdobeného brázděným vpichem, který se tvarem příliš neliší od popsaného zlomu z objektu 502/1997. Nálevkovitě rozevřené plece jsou ostře nasazena na oblý spodek. Krokvicový motiv je proveden brázděným a růžencovým vpichem (tab. 58:3). Radiokarbonové datum získané ze zvířecí kosti má hodnotu Poz-54087, 4850±50 BP.

V tomto okamžiku můžeme přistoupit k nález, který může být určitým vodítkem při stanovení dosud velmi nejisté hranice mezi závěrem baalberského a počátkem III. stupně moravské KNP. V roce 1999 byly v Olomouci-Řepčíně odkryty zbytky čtyř objektů, pravděpodobně hrobů, s výraznými soubory nálezů, které spadají do samého závěru baalberského stupně moravské KNP. Tyto objekty, pravděpodobně hroby, tvořily semknutou skupinu na ploše 9 x 6 m a není vyloučené, že původně byly překryty mohylovým násypem. S velkou rezervou by je překryla každá z mohyl se souvislým kamenným pláštěm z Velkého Kosíře u Slatinek na Prostějovsku. Pozůstatky pohřbů se nedochovaly a pouze jeden z identifikovaných objektů měl charakter obdélné hrobové jámy, velikostí odpovídající baalberským skříňkovým hrobům ze Slatinek (PROCHÁZKOVÁ 2002). Celé nebo rekonstrukce schopné tvary keramiky se podařilo získat z hrobů 1 a 3. Výbavu hrobu 1 tvořil esovitě profilovaný hrnec se dvěma protilehlými svisle postavenými výčnělky a dovnitř římsovitě zesíleným okrajem (ibidem, obr. 2:3) a ostře profilovaný šálek s oblým dnem a plošnou rytou výzdobou. Hrnec s límcovitým rozšířením okraje stojí na rozhraní starého a středního eneolitu a šálek s širokým páskovým uchem zdobí ryté šrafované trojúhelníky, vytvářející na dně v negativu hvězdicí s centrálně umístěnou rytinou domu se sedlovou střechou. Plece šálku jsou oběžnými rýhami rozděleny do sedmi pruhů, z nichž druhý, třetí a poslední tři jsou vyplněny svislými vpichy (obr. 15:2). Negativní hvězda na dně šálků je celkem běžnou záležitostí na šálcích z křepického Hradiska, ale i jiných lokalit tohoto horizontu. V našem případě je však provedena ne brázděným vpichem, nýbrž rytými žlábkami, což už samo o sobě staví šálek do jisté chronologické pozice. Výzdoba v podobě oběžných pruhů na plecích je na domácích šálcích již méně častá, ne však zcela neznámá (Křepice – MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1986, Taf. 27:18; Cimburk – ZÁPOTOCKÝ 2000, Abb. 16:220/961, 62, 63 a 966). Mimo území Moravy je výskyt shodně tvarovaných, ale především shodně zdobených šálků celkem běžný právě v karpatské kotlině. Téměř přesná obdoba je publikována z maďarské lokality Zalaegerszeg-Andráshida, Gébárti-tó (BARNA – KREITER 2006, Fig. 11:2; obr. 3:6). Materiál je prezentován jako protobolerázský horizont. Na jihozápadním Slovensku je kultura s brázděným vpichem s doloženými vlivy z prostředí kultury nálevkovitých pohárů dlouhodobě považována za předbolerázský horizont (PAVÚK 1981, 291; NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1982). Článek věnovaný této problematice od V. Němejcové-Pavúkové je doplněn fotografií ženského idolu z Čataje (Abb. 2), který se, s dnes již hojnými plastikami stejného nebo velmi blízkého tvaru a plošnou výzdobou provedenou technikou brázděného vpichu z území Maďarska,

nápadně podobá plastikám z Křepic (BONDÁR 2006, 110–111, Fig. 4–6) a je dalším dokladem vzájemných kontaktů a jen upevňuje chronologickou pozici zdejších nálezů. Keramika KNP z Křepic patří závěru baalberského stupně (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1986, Taf. 1, 7–10).

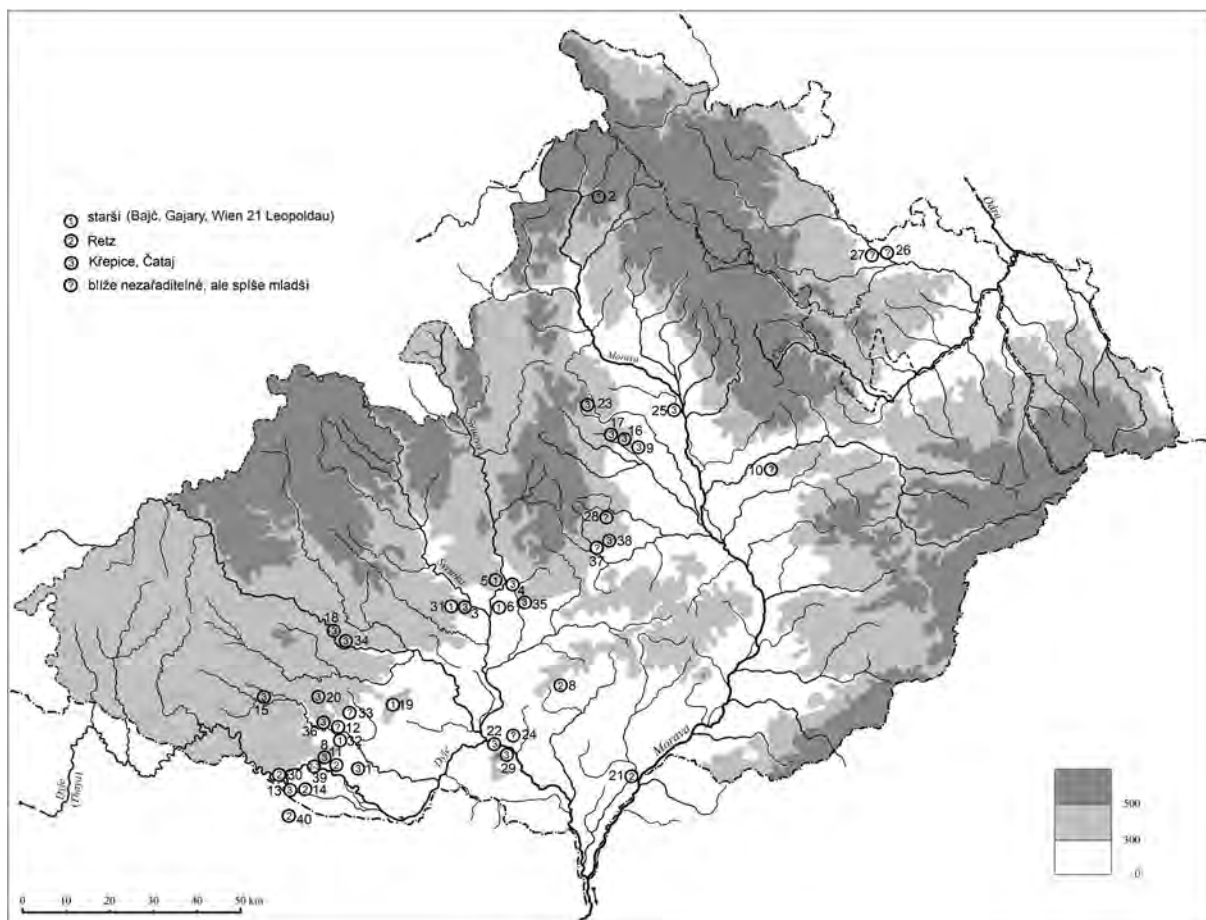
Z hrobu 3 v Olomouci-Řepčíně byla vyzvednuta vysoká nálevkovitá mísa s plecemi přímými, oddělenými a zlomek amfory s ostře zalomenou výdutí. Mísa je plynule profilovaná, což ji společně s vysokým hrdlem řadí k pokročilejším tvarům baalberského stupně (PROCHÁZKOVÁ 2002, obr. 3:1). Společně s ní bylo z téhož objektu vyzvednuto torzo amfory či poháru s ostře profilovanou výdutí (ibidem, obr. 3:2). Rekonstruovaný tvar je s výjimkou plastické výzdoby naprosto identický s amforou ze žárového hrobu v mohyle 6 ve Slatinkách (obr. 45:4). Mohyly se souvislým kamenným pláštěm, ale již se žárovým pohřbem, považuji za důležitý zlomový okamžik ve vývoji mohylových pohřebišť. Frekvence keramiky s žebříčkovým dekorem je na území Moravy velmi malá a lze proto uvažovat, že šlo na rozdíl od sířemské fáze české KNP o časově značně omezenou epizodu. Jen připomenu, že baalberskou část nekropole charakterizují skříňkové kostrové hroby v mohylách se souvislým kamenným pláštěm společně se skříňkovými hroby, rozptýlenými volně mezi nimi.

Na základě radiokarbonových dat je možné baalberský stupeň moravských nálevkovitých pohárů ukotvit mezi 38. až 35. století př. n. l., což představuje téměř 400 let jejího trvání. Během této doby doznala materiální kultura mnoha změn jak ve vlastním tvarosloví, tak ve výzdobě. Týkalo se to i výzdobného stylu prováděného technikou brázděného vpichu. Objevil se v námi sledovaném prostoru již v časném eneolitu (Lengyel IV) a na konci eneolitu staršího ustupuje novým formám výzdobného stylu. Nezbytnou součástí výzdoby keramiky se stal opět až v mladém eneolitu. Dislokace keramiky s brázděným vpichem několika výzdobných stylů na území nejjižnější skupiny KNP (Morava a Dolní Rakousko) dovoluje uvažovat o nejméně třech, spíše však čtyřech vývojových fázích v chronologické posloupnosti: 1. starší brázděný vpich (Bajč, Gajary, Wien 21 – Leopoldau, Popůvky, Maloměřice); 2. Retz; 3. Křepice, Čataj; 4. mladší varianty 3. typu. V tomto okamžiku se skupina památek s brázděným vpichem typu Křepice jeví v rámci baalberského stupně jako nejmladší, s koncentrací především na výšinných sídlištích, ale nejen tam, a to v západní části sledovaného území.

Vedle vlastní techniky provedení a její geneze je stále diskutovanou otázkou diasporický výskyt keramiky s brázděným vpichem. Přispívá k tomu jednak plošně aplikovaný dekor na určitém typu nádob v prostředí, kde jinak zcela chybí, jednak zvýšená koncentrace na výšinných sídlištích, především v západní části sledovaného území. Důležitým vodítkem v tomto případě může být skutečnost, že se jedná o nádoby menšího objemu, zejména šálky, tedy nádoby určené k podávání nápojů (ZÁPOTOCKÝ 2000b, 611). Picí servisy ve spojitosti s baalberskými džbány jsou nepochybně mužským elementem a byly upřednostňovány při libačních rituálech víceméně uzavřené mužské společnosti v době podstatných společenských změn, za které je eneolit právem považován. Výšinná sídliště byla ideálním místem setkávání, a jejich dislokace podél hranice dvou světů – nížiny a vysočiny – „západu“ a „východu“ je toho dokladem.

5.3.7. Láhve s límcem

Téměř symbolickým tvarem KNP je vedle poháru *láhev s límcem*. Tento specifický tvar keramiky je rozšířen po celém území kulturního komplexu, ovšem v množství značně kolísavém a zrovna ne vždy chronologicky pevně zakotveném. V Holandsku jsou láhve s límcem součástí souborů skupiny B Beckerovy typologie společně s amforami s věncem uch hluboko pod max. výdutí (LICHARDUS 1976a, taf. 88:A), poměrně hojně se vyskytující tvar jsou na celém území Polska a nechybí ani v bezkomorových megalitických hrobech (CHMIELEWSKI 1952, ris. 3 a 25), na Moravě pak nejčastěji v nálezových celcích z počátku středního eneolitu, kdy se objevují, mimo jiné, jako součást inventáře žárových hrobů drahanovické a ohrozimské fáze středomoravským mohylových pohřebišť KNP (ŠMÍD 2003a, tab. 28:4; 44:2; 69:2; 87:3). V baalberské skupině je láhev s límcem tvarem spíše vzácným (soudě podle jejího zastoupení ve výbavě hrobů) a poněkud častějším až v salzmündské fázi KNP (PREUSS 1966, 21–23).

Obr. 80. Území Moravy s nálezy keramiky se starším brázděným vpichem.
 Fig. 80. Territory of Moravia with finds of pottery with older striated incision.

Ve stejném časovém horizontu, tedy v salzmünském stupni KNP v Čechách, hledala těžiště jejich výskytu také E. PLESLOVÁ (1961, 110). Na Moravě je nápadná koncentrace lahví s límcem v prostoru Hornomoravského úvalu a bezprostředně navazujících oblastech. Sporadicky se pak objevily na některých výšinných sídlišťích Moravy jihozápadní (Grešlové Mýto, Hostim, Jevišovice), ovšem jako součást kulturních vrstev, které k jejich pevnějšímu časovému ukotvení neposlouží. Celkem překvapivá je jejich absence na jiných eneolitických výšinných sídlišťích, jako jsou Křepice a lokality v širším okolí Brna, včetně Starých Zámků v Brně-Líšni a stejně tak na Rmízu u Laškova a ostatních hradiscích sledovaného období střední Moravy (Hrad u Bílovic, Čechovsko u Čehovic a Čubernice u Ohrozimi). Naproti tomu jsou doloženy z Obrovky nohy u Otaslavic a Olomouce-Olomouckého kopce (PROCHÁZKOVÁ 2001, obr. 3).

E. PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ (1961, 112–113) poukázala na skutečnost, že moravské nálezy se koncentrují v západní části Moravy, přičemž se seskupují podél říčních toků, a nezasahují dále na jihovýchod. Na tomto stavu se za více jak 50 roků, které uplynuly od zveřejnění studie, prakticky nic nezměnilo a nelze uvažovat, že příčinou jevu je momentální stav výzkumu. Pokud je mi známo, ani z přílehlající části Rakouska nebyly nálezy lahví s límcem dosud publikovány. Jedinou výjimkou by mohl být lahovitý tvar nádoby, ovšem s nedochovaným hrdlem, z kostrového hrobu z dolnorakouského Bernhardsthalu (obr. 73:10). Tento uzavřený celek velmi archaického vzezření se zřetelnými lengyelskými reminiscencemi, ale již plně vyvinutými nálevkovitými poháry, stojí na rozhraní předbaalberského a baalberského stupně. V tomto případě jde o nejstarší láhev s límcem? na sledovaném území. Chronologickým konvencím odporuje láhev s límcem jako součást výplně síla č. 109 v Těšeticích-Kyjovicích, kde se nacházel

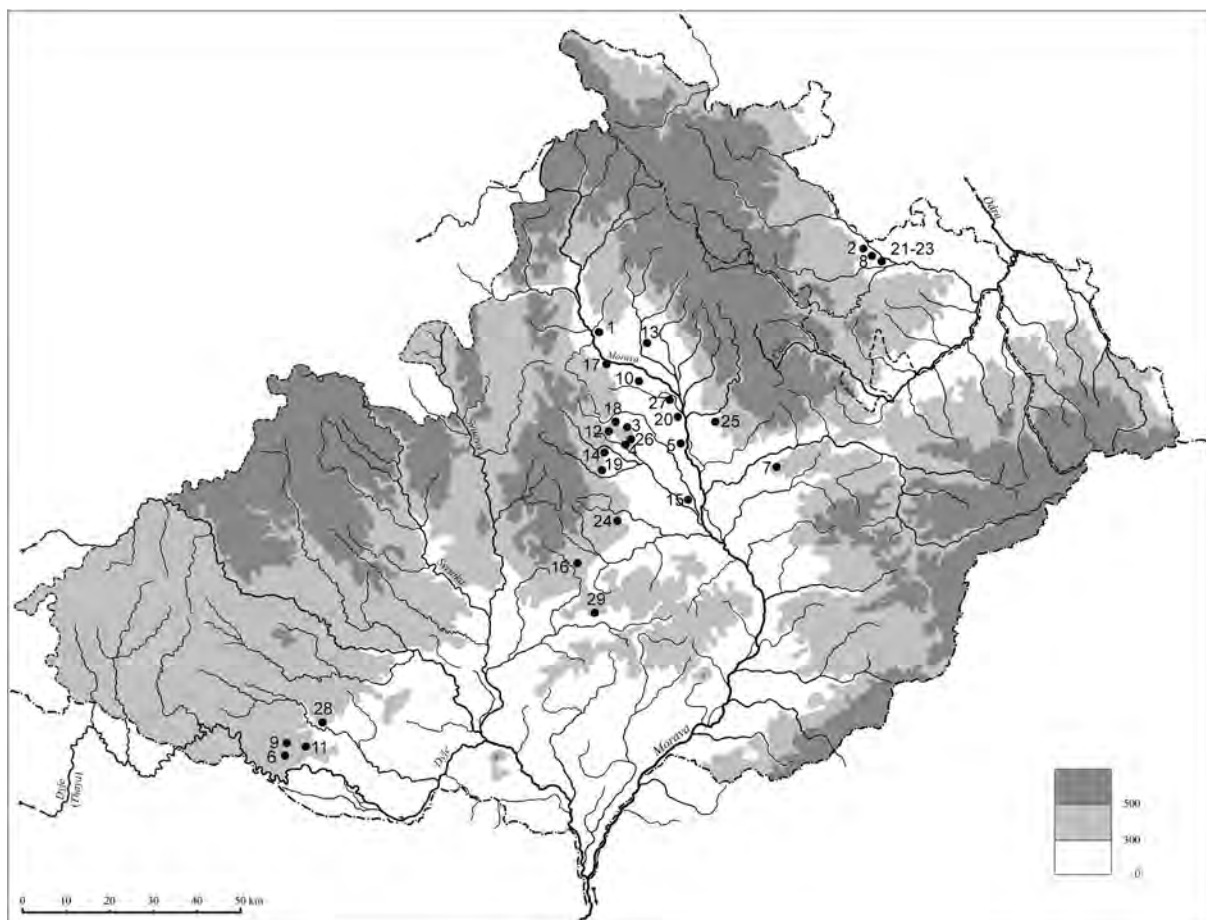
společně s keramikou fáze MMK Ia (PODBORSKÝ 1988a, obr. 119:24). Podle slov prof. Podborského „nemůže jít o mladší intruzi (KNP není na lokalitě vůbec zastoupena) a navíc je předmět vyroben z keramické hmoty, která se ničím neliší od běžné keramické masy MMK Ia“ (ibidem, 146). Radiokarbonová data starší fáze I. stupně MOG se pohybují v rozpětí BP dat 5844±34 až 5740±31 (STADLER et al. 2006, Abb. 8) tedy v čase, který předchází vůbec nejstarší radiokarbonová data nálevkovitých pohárů. Vůbec nejstarší data uváděná ve spojitosti s NP pocházejí z vrstev pod bezkomorovými megalitickými hroby z polských Kujaw a mají hodnotu GrN-5035, 5570±60 BP a Gd-6019, 5570±110 BP (NOWAK 2009, 263). Jen pro srovnání uvádím radiokarbonové datum z objektu III. stupně MMK č. 529/2001 z Určic, jehož součástí byl i miniaturní pohár – ULA-5848, 5635±20 BP.

Spolehlivější výchozí pozici pro datování nejstarších moravských lahví s límcem má nález této nádoby v objektu 508/2016 v poloze U hřbitova na katastru Držovic na Moravě. Lokalita známá zcela výjimečnými archeologickými nálezy nejen z období eneolitu poskytla nejméně 10 lahví s límcem, to jak ve fragmentech, tak v podobě celých, popřípadě rekonstruovatelných tvarů (tab. 4:2; 10:5; 17:2; 28:2, 5). Výzkumem objemného síla, které nepochybně objekt 508/2016 z Držovic představuje, byla získána sice značně fragmentární kolekce keramického materiálu, nicméně materiálu poměrně homogenního, jehož tvarová škála a spektrum výzdoby odpovídají baalberskému stupni moravské KNP. Z chronologicky citlivějších znaků jsou oporou datování ostře nasazené hrdlo hrnce s límcovitým rozšířením okraje na vnější straně (tab. 29:2), u pohárů nízká a ostře nasazená hrdla (tab. 29:3, 8), výčnělek při okraji (tab. 29:5) a další na široce klenutých plecích s rovněž ostře nasazeným hrdlem (tab. 29:6). Také ostře zalomená max. výduť blíže neklasifikovatelné nádoby, snad amfory, je znakem charakteristickým spíše pro starší úsek tohoto stupně. Láhev s límcem ležela ve zvrstvené popelovité hlíně na úrovni spodní třetiny objektu, v hloubce 1 m od úrovně sprašového podloží. Intruze v podobě zlomků mladší keramiky nebyla v zásepu rozpoznána. Láhev se vyznačuje nízkým a na profilu přímým nálevkovitým hrdlem, plynule esovitým profilem a rovným dnem. Je nezdobená a její objem s hladinou na úrovni límce dal hodnotu 166 ml (tab. 29:4). V této chvíli je vůbec první nádobou svého druhu na Moravě, nalezenou v kontextu baalberského stupně NP. Dvě láhve s límcem z objektu 507/2013 na téže lokalitě, stejně jako dvě další z objektů 507 a 626/1998, byly nalezeny s keramikou boleslávského stupně KNP (FOJTÍK – ŠMÍD 2014, tab. 2:2, 5). První dvě uvedené představují ostřeji profilované tvary s podsaditým spodkem a hrany jejich límců i okrajů jsou svisle přesekávané. V tuto chvíli nelze říci, zda jsou přeseky znakem chronologické posloupnosti či jevem zcela nahodilým. V současné době evidujeme ze sledované lokality deset lahví s límcem, a to jak celých, případně rekonstruovatelných, tak v podobě menších zlomků.

Ve studii věnované tomuto specifickému tvaru poukázala E. Plesová-Štiková na několik interpretačních rovin jejich použití, vedle tradičního určení k transportu nápojů uvedla i názor L. LÜÜDIK-KAELAS (1955), která na základě nenasycených mastných kyselin v jejich obsahu dospěla k závěru, že se jednalo o lampy. Ke stejným závěrům došel F. Kordač z AÚ ČSAV v Praze; rozbořením dvou nádob z Bohušovic a Radimi získal nepatrné zbytky patrně mastných kyselin – štěpných produktů tuků (PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ 1961, 115). Stopy nenasycených mastných kyselin byly detekovány také v láhvi z Držovic na Moravě, které odpovídaly silně oxidovaným formám diacylglycerolů (BEDNÁŘ – KUČERA – KUČEROVÁ 2016, FOJTÍK – ŠMÍD 2016).

Zcela odlišnou teorii o využití lahví s límcem představil polský badatel Jerzy T. Bąbel, který nabyt předsvědčením, podepřeným vlastním tvarem nádoby, připomínajícím obrácenou makovici máku setého (*Papaver somniferum* l.), že byly používány k uložení psychotropních látek – konkrétně opia (BĄBEL 2006, 171–196).

Sama myšlenka, inspirovaná vlastním tvarem nádoby až nápadně připomínající obrácenou makovici máku setého (*Papaver somniferum*), není zcela nová. O tom, že sloužily k uchování opia, byl přesvědčen také A. SHERRATT (1991, 56–57; 1994, 180–181), a to na základě analýzy hliněných předmětů z megalitických hrobů v dánském Tovstrupu, datovaných do doby kolem 3600 př. n. l. Podobu makovic

Obr. 81. Území Moravy s nálezy láhví s límcem. 1. Brníčko, okr. Šumperk; 2. Brumovice, okr. Opava; 3. Drahanovice, okr. Olomouc; 4. Držovice na Moravě, okr. Prostějov; 5. Dub nad Moravou, okr. Olomouc; 6. Grešlové Mýto, okr. Znojmo; 7. Hlinsko, okr. Přerov; 8. Holasovice, okr. Opava; 9. Hostim, okr. Znojmo; 10. Chořelice, okr. Olomouc; 11. Jevišovice, okr. Znojmo; 12. Laškov, okr. Prostějov; 13. Lazce, okr. Olomouc; 14. Lešany, okr. Prostějov; 15. Lovosice, okr. Přerov; 16. Luleč, okr. Vyškov; 17. Mohelnice, okr. Šumperk; 18. Náměš na Hané, okr. Olomouc; 19. Ohrozim, okr. Prostějov; 20. Olomouc, okr. Olomouc; 21. Opava-Jaktař, okr. Opava; 22. Opava-Kateřinky, okr. Opava; 23. Opava-Vávrovice, okr. Opava; 24. Otaslavice, okr. Prostějov; 25. Přáslavice, okr. Olomouc; 26. Slatinky, okr. Prostějov; 27. Skrbeň, okr. Olomouc; 28. Těšetice-Kyjovice, okr. Znojmo; 29. Vícemilice, okr. Vyškov.

Fig. 81. Territory of Moravia with the discoveries of collared bottles. 1. Brníčko, Šumperk County; 2. Brumovice, Opava County; 3. Drahanovice, Olomouc County; 4. Držovice, Prostějov County; 5. Dub nad Moravou, Olomouc County; 6. Grešlové Mýto, Znojmo County; 7. Hlinsko, Přerov County; 8. Holasovice, Opava County; 9. Hostim, Znojmo County; 10. Chořelice, Olomouc County; 11. Jevišovice, Znojmo County; 12. Laškov, Prostějov County; 13. Lazce, Olomouc County; 14. Lešany, Prostějov County; 15. Lovosice, Přerov County; 16. Luleč, Vyškov County; 17. Mohelnice, Šumperk County; 18. Náměš na Hané, Olomouc County; 19. Ohrozim, Prostějov County; 20. Olomouc, Olomouc County; 21. Opava-Jaktař, Opava County; 22. Opava-Kateřinky, Opava County; 23. Opava-Vávrovice, Opava County; 24. Otaslavice, Prostějov County; 25. Přáslavice, Olomouc County; 26. Slatinky, Prostějov County; 27. Skrbeň, Olomouc County; 28. Těšetice-Kyjovice, Znojmo County; 29. Vícemilice, Vyškov County.

měly flakony doby bronzové z Blízkého Východu, Kypru a Egypta (GERMER 1982; BIETAK 1986, 335–348), ve kterých byly speciálními analýzami prokázány stopy opia (RUDGLEY 2002, 31).

Obliba láhví s límcem dosáhla na Moravě, konkrétně v severní polovině jejího území, svého vrcholu v druhé polovině 4. tisíciletí př. n. l.

Přesvědčivé doklady o užívání psychotropních látek na Blízkém Východě a ve středomořské oblasti už od 6. tisíciletí př. n. l., a v podobě četných indicií, v neposlední řadě votivních sošek s pálkami makovic

až do konce starověku, nás vedou k přesvědčení, že účinky psychotropních látek byly ve stejnou dobu známy také lidem střední Evropy a také běžně využívány v magii a při náboženských obřadech. K problému více FOJTÍK – ŠMÍD 2016.

5.3.8. Drobné keramické předměty

Neodmyslitelnou součástí souborů baalberské keramiky jsou drobné keramické předměty. Vedle sporadicky se vyskytujících miniaturních nádob (tab. 14:6; 54:8; 93:7) jsou to především lžice, lišící se jednak velikostí, ale především tvarem držadla, nasazeného buď horizontálně, nebo diagonálně. Pokud je držadlo ploché (jazykovité), sloužilo ono samo k uchopení lžice (tab. 3:5; 58:6–9; 63:4), má-li však podobu válcovité tyčinky, obvykle zakončené hrotem, předpokládám, že byla určena k nasazení rukojeti z organického materiálu.

5.3.8.1. Zoomorfní plastika

Zoomorfní plastika a plastika jako taková obecně je v baalberském stupni nálevkovitých pohárů zcela marginální záležitostí a s narůstajícím počtem nových sídlišť a prozkoumaných objektů se ukazuje, že to není způsobeno stavem výzkumu. Tvůrčí projevy, realizované od paleolitu, mimo jiné formou lidské a zvířecí plastiky, v materiální kultuře baalberského stupně KNP na Moravě zcela, lépe řečeno téměř zcela postrádáme. Opět může být jejich absence způsobena tím, že k jejich zhotovení byl používán organický materiál. Příčiny tohoto jevu mohou souviset s mimostředoevropskými náboženskými představami.

Ze středočeských Makotřas pochází zoomorfní nádoba, která je kombinací láhve s límcem a nádoby na čtyřech nožkách (PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ 1985, Ll. LXXI:1), a ze slezského Jordanova plastika berana (PODBORSKÝ 2006, tab. 48:14; ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 122–123, obr. 52:2, 3).

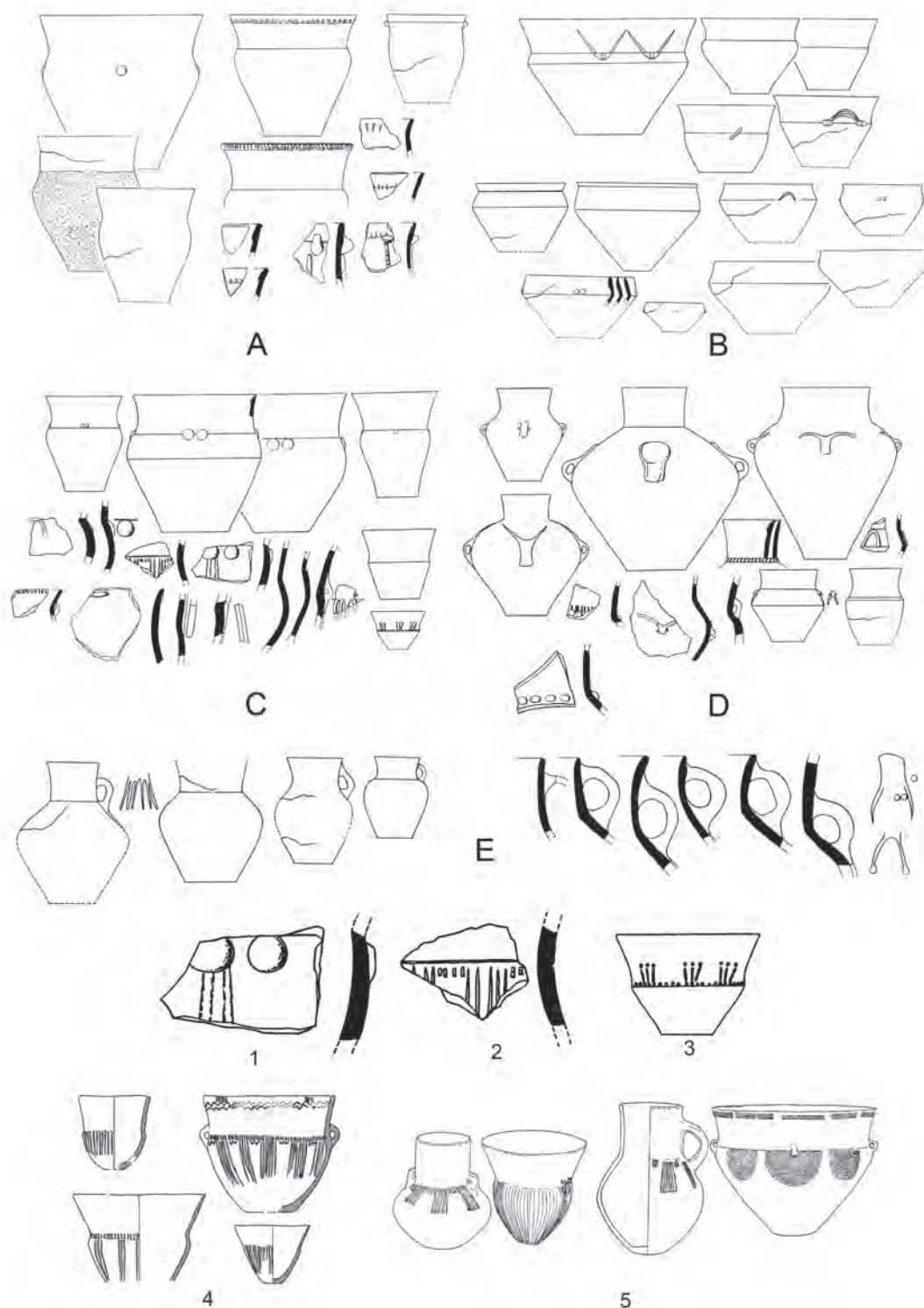
5.3.8.2. Antropomorfní plastika

V tomto ohledu je zcela mimořádný výskyt dvou kvadratických ženských idolů z Hradiska u Křepic, vzhledem k plošné výzdobě provedené brázděným vpichem zcela nepochybně ze starého eneolitu. Jde o kvadratické idoly s hojným výskytem na území maďarského Zadunají. Jejich původ, minimálně ideový, musíme hledat v kultuře s brázděným vpichem karpatské kotliny, kde se staly neodmyslitelnou součástí předbolerázského horizontu. V severní polovině Moravy se v kontextu bolerázského stupně kultury nálevkovitých pohárů objevily mužské hliněné plastiky s pregnantně modelovaným pohlavím. Jsou pravděpodobně sice o něco mladší, přesto představují protiváhu ženských idolů, pronikajících ve starším eneolitu na Moravu od jihovýchodu. Jejich výskyt vymezuje hranici působení dvou odlišných substrátů – doznívajícího lengyelského a sílicích nálevkovitých pohárů.

5.3.8.3. Textilní keramika

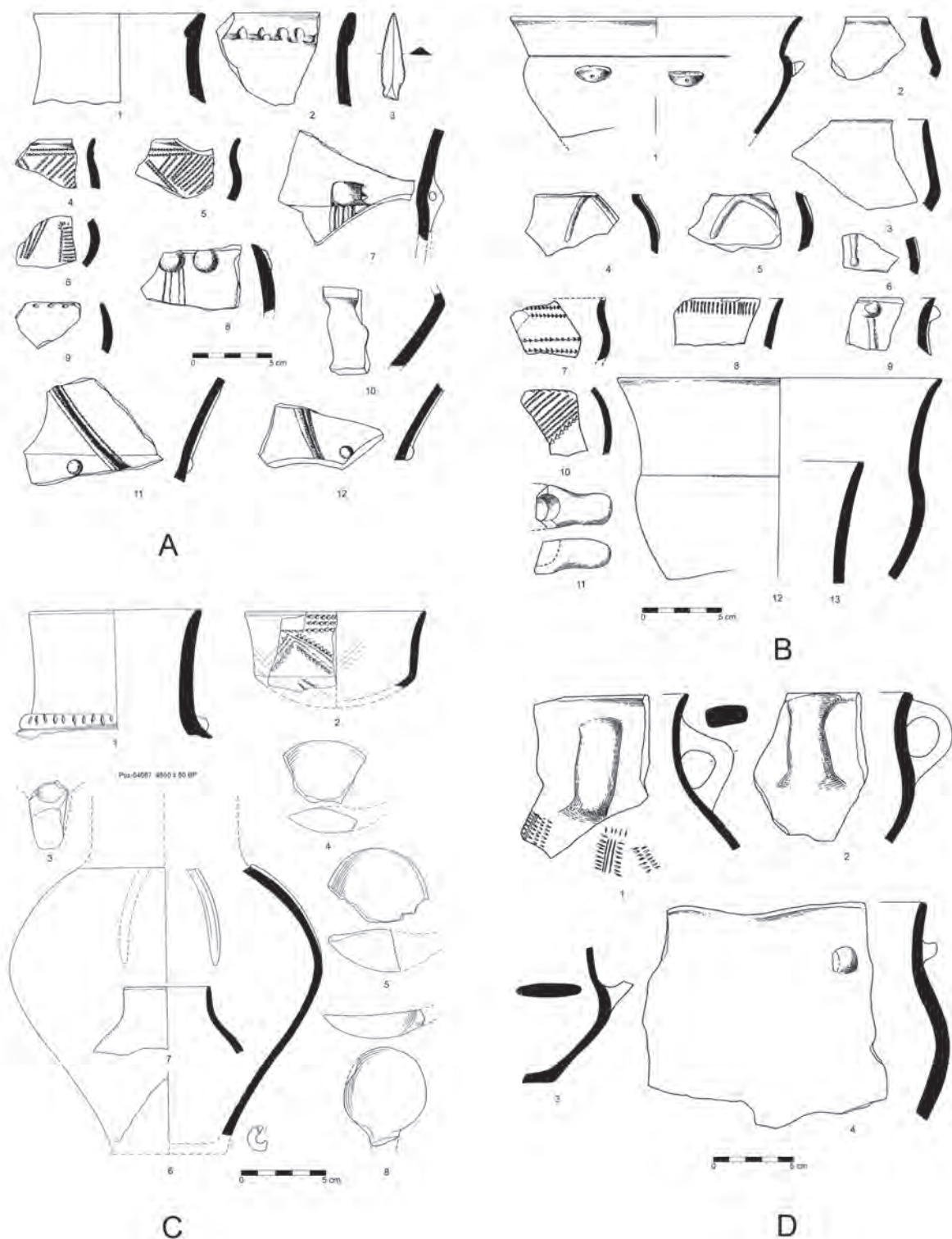
Zbývající skupiny předmětů z hlíny nejsou v baalberském stupni buďto vůbec zastoupeny, nebo existují v zanedbatelném množství, jež nedovoluje systematické členění. Z toho mála co máme k dispozici, lze říci snad jen tolik, že byly používány obvyklé formy přeslenů a tkalcovských závaží.

Na základě shromážděného materiálu a s přihlédnutím k nálezovým i uzavřeným celkům z celého území Moravy a přiléhající části Dolního Rakouska je možné baalberský stupeň zdejší jižní skupiny nálevkovitých pohárů rozdělit na dvě po sobě následující fáze. Obě se vyznačují celkem konstantními soubory keramiky, ale též tvarovými a výzdobnými posuny v čase, odrážejícími transformaci domácích vývojových procesů a kulturních podnětů zvenčí. Během dlouhé doby trvání se projevily poměrně zásadní rozdíly mezi keramikou ze západní části Moravy a více k východu vysunutými oblastmi, přičemž jisté rozdíly mezi nimi přetrvaly po celou dobu baalberského stupně. Dosud odkryté hroby po všech stránkách reflektující zvyklosti pohřebního ritu baalberské skupiny se koncentrují v západní části Hornomoravského úvalu a lze je spojit s pronikáním nových skupin osadníků z Polabí.

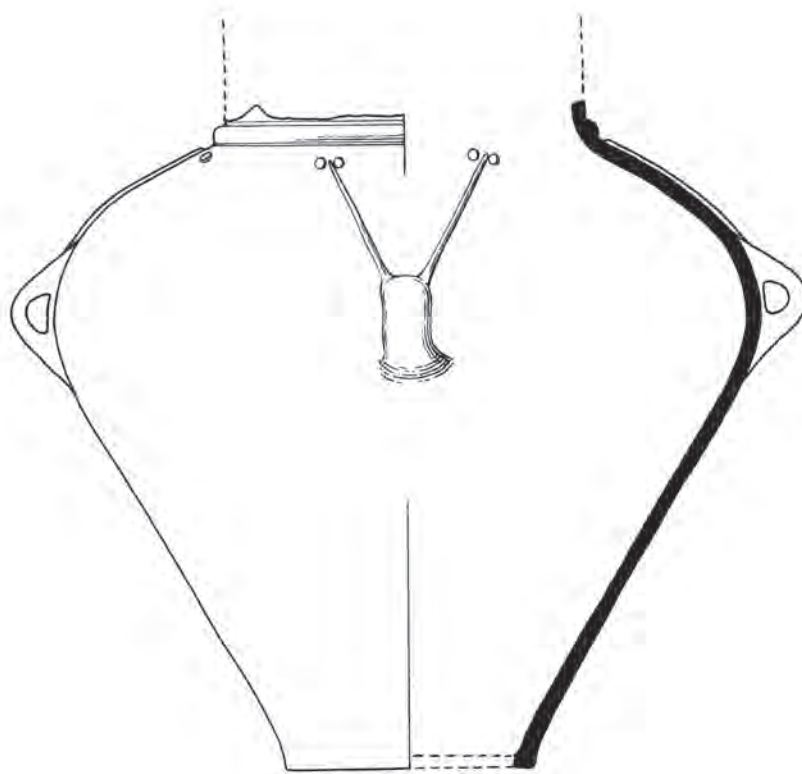
Obr. 82. Náměšť na Hané, okr. Olomouc, Rmíz u Laškova. Ukázka keramiky z vrstvy C2 místní stratigrafie. A. – hrnce, B. – mísy, C. – poháry, D. – amfory, E. – džbány; 1-3 – ukázka keramiky s rytým dekorem; 4 – ukázka zdobené keramiky z Pomořanska – Łupawska skupina; 5 – Keramika moltzowského stylu z Meklenburska (4 a 5 podle M. MIDGLEY 1992, Fig. 17 a 25).

Fig. 82. Náměšť na Hané, Olomouc County, Rmíz near the village of Laškov. Examples of pottery from layer C2 of local stratigraphy. A. – pots, B. – bowls, C. – beakers, D. – amphorae, E. – jugs; 1-3 – examples of pottery with engraving; 4 – example of decorated pottery from Pomerania – Łupawa group; 5 – Moltzow-style pottery from Mecklenburg (4 and 5 according to M. MIDGLEY 1992, Fig. 17 and 25).

Obr. 83. Soubory keramiky mladší fáze baalberského stupně KNP. A. Náměšť na Hané, okr. Olomouc, Rmíz u Laškova. Obsah objektu 2 v sondě č. 1/1990; B. Znojmo, Horní náměstí, obj. 2122/2009; C. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, Palackého ulice, obj. 512/1999; D. Dobšice, okr. Znojmo, obj. 50/1981.

Fig. 83. Sets of pottery items attributed to the later stage of the Baalberg stage of FBC. A. Náměšť na Hané, Olomouc County, Rmíz near the village of Laškov. Contents of the feature 2 in trench number 1/1990; B. Znojmo, Horní náměstí, feature number 2122/2009; C. Kostelec na Hané, Prostějov County, Palackého Street, feature number 512/1999; D. Dobšice, Znojmo County, feature number 50/1981.

Obr. 84. Zvole, okr. Šumperk. Baalberská amfora ze sídlištního objektu.
 Fig. 84. Zvole, Šumperk County. Baalberg amphora from one of the settlement features.

Na základě radiokarbonových dat patří až mladší fázi baalberského stupně, což určuje přibližně dobu jejich příchodu. V tuto chvíli shromážděné indicie naznačují, že východní část sledovaného území nebyla fyzickou invazí zasažena. Hranici tvořila na severu řeka Morava a na východně již tradičně řeka Haná a dále k jihu Vyškovská brána, ústící do Dyjskosvrateckého úvalu. Souvislý pruh nekropolí s pohřby v natažené poloze mezi Olomoucí na severu a dolnorakouským Maissau na jihu je radiokarbonovými daty fixován do 38.–39. století př. n. l. Datování hradby na Rmízu u Laškova a vůbec intenzivní osídlení tohoto výšinného sídliště již v 39. století př. n. l. je možné chápat jako výsledek starší invazní vlny, která nepronikla na území moravských úvalů, ale zastavila se na podhorském pásmu východních částí Českého masivu.

Směsice různých kulturních vlivů společně s příchodem nových obyvatel do prostředí s dosud živými lengyelskými tradicemi daly vzniknout na území Brněnské kotliny a jejího širšího okolí specifické skupině nálevkovitých pohárů, ovlivňující z tohoto centra keramickou produkci této oblasti. Ta se projevila, ponecháme-li stranou jako univerzální tvar baalberský džbán coby ustálenou formu jedné keramické třídy, především specifickými výzdobnými prvky, které měly jen velmi málo společného s výzdobou keramiky v západních regionech. Charakteristickým projevem výzdobného stylu této oblasti se stala svislá plastická lišta, která se prosadila již v předbaalberské fázi a zůstala specifickým výrazovým prvkem na keramice až do závěru starší fáze baalberského stupně. Změnou přicházející zvenčí byly až „vlaštovcí ocasy“ (Schwalbenschwanz). Rychlé nahrazení tradičního prvku výzdoby je samo o sobě dokladem silné domácí invence. V průběhu baalberského stupně se na Moravě rozvinuly dva výzdobné styly provedené brázděným vpichem, a to typ Retz a Křepice.

Významnou úlohu při formování tohoto inspiračního centra sehrály důležité zdroje na výrobu štípané a broušené industrie v bezprostředním okolí Brna.

Přelévání kulturních podnětů přes řeku Moravu, a to jak směrem k jihovýchodu (tvary nádob KNP v prostředí skupin s brázděným vpichem v karpatské kotlině – Čataj), tak směrem opačným (ucha typu Hunyadihalom) ustalo až v závěru baalberského stupně s nástupem „Bolerázu“, kdy se směr pronikání kulturních vlivů stal na delší dobu jednosměrnou záležitostí, tentokrát od jihovýchodu směrem k severozápadu. Nové kulturní klima zasáhlo nejprve jihovýchodní a jižní oblasti sledovaného území, kde vystřídal tradiční projev materiální kultury starého eneolitu. Těžiště osídlení KNP se přesunulo do severní poloviny země, kde si udrželo společenskou a duchovní svébytnost až do konce III. stupně. S tímto procesem souviselo zahuštění sítě výšinných sídlišť v předpolí Českého masivu a v podhůří Dražanské a Bouzovské vrchoviny také šířením mohylových nekropolí.

5.3.1.9. Závěrečné shrnutí tvarosloví keramiky baalberského stupně KNP II, fáze a

Třídy a typy nádob:

hrnce – nálevkovité s hrdlem odděleným, přímým (obr. 78:A 3); nálevkovité s hrdlem odděleným, prohnutým (obr. 78:A 4, 5); nálevkovité s hrdlem odděleným s uchy v místě nasazení hrdla (obr. 78:A 19); mísovitě, plynule trojitě profilované (obr. 78:A 17); nálevkovité s hrdlem odděleným a okrajem rozeklaným – dvojitým (obr. 78:A 22); kotlovité (obr. 78:A 23); kónické s dovnitř odsazenými plecemi a nízkým hrdlem (obr. 78:A 21),

poháry – kónické (obr. 73, 1, 6, 7); s tělem vejčitým, hrdlem nízkým prohnutým (78:A 8, 9, 13, 14); ostře trojitě profilované s hrdlem nízkým prohnutým (obr. 78:A 25), ostře trojitě profilované s hrdlem nízkým přímým (obr. 78:A 24); s válcovitým spodkem a hrdlem široce rozevřeným, odděleným (obr. 78:A 10); s hrdlem vyšším odděleným (obr. 78:A 7),

mísy – kónické, varianty s přímou i prohnutou stěnou (obr. 78:B 2); se zataženými oblými plecemi (obr. 78:B 1); jordanoidní, varianta plynule profilované (obr. 78:B 11); nálevkovité s plecemi prohnutými, široce rozevřenými (obr. 78:B 13), trojitě profilované s vysokými plecemi (obr. 78:B 14, 15); ostře trojitě profilovaná (obr. 78:B 16); trojitě profilovaná s oblými plecemi a nízkým hrdlem (obr. 78:B 17, 18),

amfory – doznívají lahvovité tvary předbaalberského stupně (obr. 74:A 7); s uchy na hrdle, tělem oválným, varianta s uchy subtilními (obr. 79:A 4); s uchy na hrdle, tělem oválným, varianta s uchy masivními, profilovanými (obr. 79:A 3), se dvěma uchy na plecích, varianta ostře profilované (obr. 79:A 2); se třemi uchy na plecích, varianta s vysokým hrdlem (obr. 79:A 6); se čtyřmi uchy a cylindrickým hrdlem odděleným (obr. 79:A 16); se čtyřmi uchy plynule profilované (obr. 79:A 14); amfory bezuché (obr. 79:A 20),

džbány – s kulovitým tělem, odsazeným cylindrickým hrdlem a páskových uchem pod okrajem (obr. 75:B 9); s tělem vejčitým nižším (obr. 79:B 12); s tělem vejčitým vyšším (obr. 79:B 13); ostře trojitě profilované (obr. 79:B 3, 4),

šálky – kónické s páskovým uchem (obr. 79:C 5); dvoukónické s uchem kruhového průřezu (obr. 79:C 6); vyšší s oblým dnem a široce rozevřeným hrdlem (obr. 79:C 9); zdobené brázděným vpichem – vyšší plynule profilované (obr. 79:C 7); kónické (obr. 79:C 10); ostře profilované (obr. 79:C 10),

láhve s límcem – v klasickém provedení (obr. 79:B 11),

lžíce – se šikmo nasazeným jazykovitým držadlem, s šikmo nasazeným držadlem tyčinkovitým, s vodorovně nasazeným držadlem jazykovitým, s vodorovně nasazeným držadlem tyčinkovitým (hrotitým).

Vhloubená výzdoba: silně redukováná, jen zcela výjimečně aplikovaná na plastických lištách.

Plastická výzdoba: drobné výčnělky na okraji pohárovitých nádob, znak typický pro starší fázi baalberského stupně, na ojediněle se vyskytujících hladkých límcovitých lištách hrnců horizontálně protáhlé a jazykovité; drobné nevýrazné výčnělky na plecích, rozmístěné v počtu 3 a 4; drobné výčnělky na roz-

hraní hrdla a plecí v počtu 1, 3 a 4; svislé lišty dlouhé; svislé lišty krátké v obou případech v počtu 1, 3 a 4; lišty ve tvaru obrácených písmen „V“ a „U“, pro starší fázi jsou typické sevřenější formy; pod uchy baalberských džbánů, ale i některých typů amfor plastické „vousy“ v počtu 2–7; v závěru starší fáze lišty v podobě vlaštovčích ocasů.

KNP II, fáze b

Třídy a typy nádob:

hrnce – klasické nálevkovité s odděleným hrdlem a límcovitým okrajem (obr. 78:A 15) – tyto typy hrnců převažují; nálevkovité s hrdlem neodděleným, vyšším (obr. 78:A 20); nálevkovité, plynule profilované s vyšším hrdlem odděleným i neodděleným (obr. 78:A 18); esovitě profilované s hrdlem prohnutým odděleným (obr. 78:A 1, 2),

poháry – s hrdlem prohnutým odděleným (obr. 78:A 12); s hrdlem prohnutým vyšším, odděleným (obr. 78:A 6); esovitě profilované široké s hrdlem odděleným (obr. 78:A 2); s hrdlem prohnutým neodděleným, s max. výdutí v polovině výšky (obr. 78:A 11a, b),

mísy – pokračuje vývoj mísy kónické, varianty s přímou i prohnutou stěnou, mísy jordanoidní v několika variantách (obr. 78:B 3, 4, 10); vysoké nálevkovité s výraznými plecemi (obr. 78:B 5); nálevkovité s plynule odsazenými plecemi (6), trojitě profilované s oblými plecemi a ven vyhnutým okrajem (obr. 78:B 8) a s nízkými prohnutými plecemi (obr. 78:B 9); trojitě profilované s nízkými plecemi a vysokým přímým hrdlem (obr. 78:B 7),

amfory – dominantní postavení patří amforám s uchy na max. výdutí s hrdlem širokým, odděleným plastickou lištou (obr. 79:A 7); se čtyřmi uchy a vyšším cylindrickým hrdlem odděleným (obr. 79:A 13); se čtyřmi protkнутými výčnělky na max. výdutí a vysokým odděleným hrdlem (obr. 79:A 11); se čtyřmi uchy a plynule nasazeným cylindrickým hrdlem (obr. 79:A 5); se čtyřmi uchy a ubíhajícími nízkým hrdlem (obr. 79:A 17); objeví se i zvláštní tvary – amfora z Uničova se dvěma hrdly připomínající pseudo-kernos (obr. 79:A 1),

džbány – pokračuje vývoj džbánů trojitě profilovaných (obr. 79:B 2) a stejně tak vyšších forem klasických baalberských džbánů (obr. 79:B 6); baalberských džbánů v klasickém provedení s široce vyklenutou výdutí (obr. 79:B 7); baalberských džbánů plynule esovitě profilovaných (obr. 79:B 11, 14) a plynule profilovaných s širokým hrdlem (obr. 79:B 10),

šálky – s hrdlem válcovitým nízkým a odděleným (obr. 79:C 1); se zataženými plecemi a oblým dnem (obr. 79:B 2); nízké esovitě profilované s oblým dnem (obr. 79:B 3) – všechny poslední typy s výzdobou provedenou brázděným vpichem,

láhve s límcem – v klasickém provedení (obr. 79:B 11),

lžíce – v obvyklém provedení,

miniaturní nádoby – na konci této fáze se začínají objevovat miniaturní nádoby – poháry (tab. 93:7) a misky (tab. 14:6; 96:6),

antropomorfní plastika – kvadratické ženské idoly v jižní polovině Moravy (Křepice – Hradisko).

Vhloubená výzdoba: ponecháme-li stranou zboží s brázděným vpichem, zůstala keramika po značnou dobu mladšího stupně vhloubenou výzdobou nedotčena. Změna nastala až v jeho závěru, kdy se sporadicky objevila kolkovaná výzdoba jako ohlas na zboží sířemské fáze v sousedních Čechách, vzácné jsou ohlasy bolezské skupiny z karpatské kotliny (obr. 75 B:5) a stejně tak vhloubená výzdoba připomínající moltzowský výzdobný styl ze vzdáleného Meklenburska-Pomořanska (tab. 78:1–3, 4, 5). Přehlédnout nelze ani doklady kontaktu s územím dnešního Polska v podobě keramiky zdobené wióreckým dekorem (obr. 79:A 12; 15:1, 4, 5).

Plastická výzdoba: na rozdíl od starší fáze se límcovité okraje staly základním rozlišovacím znakem mezi hrnci a poháry. Objevily se jak hladké, tak s širokým spektrem vhloubené výzdoby, ovšem nejnepřítější je románská lizéna a její napodobení provedené otiskem prstů. Zcela ustoupily dlouhé i krátké svíslé lišty a jejich místo zaujaly široce rozevřené „U“ a „V“ lišty. Dál zůstaly v oblíbenosti drobné výčnělky, aplikované jednotlivě, ale velmi často ve dvojicích, vždy do kříže v oblasti nasazení hrdla. Vše nasvědčuje tomu, že jejich poloha vůči dělicí linii nepodléhala chronologickým aspektům. Trvalou součástí úponů uch džbánů a amfor zůstaly plastické „vousy“, nezřídka doplněné kruhovými nálepy. „Vousy“ v klasickém provedení se objevily i na hrdlech hrnců, kde se staly součástí pupků. V samém závěru starého eneolitu jsou často příčně přesekávané.

5.4. Stupeň III – bolerázský, fáze IIIa – drahanovická, fáze IIIb – ohrozimská

5.4.1. Bolerázský stupeň, starší fáze, tj. drahanovická – IIIa

5.4.1.1. Pramenná základna

Zásadní význam pro poznání vývoje moravské kultury nálevkovitých pohárů v průběhu jejího závěrečného stupně měly výzkumy na polykulturní lokalitě v Držovicích na Moravě, poloha U hřbitova. Téměř kontinuální osídlení místa od mladého neolitu až do pozdního eneolitu, navíc umocněné velmi kvalitními nálezovými celky ze všech jmenovaných období, přispělo k řešení několika přelomových úseků moravského eneolitu. Byly to nálezy z objektu 519/1998, které evokovaly myšlenku na vypracování nové chronologie moravského epilengyelu (ČIŽMÁŘ – PAVŮK – PROCHÁZKOVÁ – ŠMÍD 2004), a nálezy z objektu 508/1998 (ŠMÍD 1999a), jež posloužily k vydělení přechodného stupně Držovice-Strachotín (PEŠKA 2000). Důležitým zdrojem informací se držovické sídliště stalo při řešení chronologie bolerázského stupně KNP, ke kterému poskytlo dva uzavřené celky v podobě výbavy pohřbů v sídlištních objektech a větší množství nálezových celků z dalších objektů, které se staly významnou oporou chronologie tohoto úseku pravěkých dějin střední Moravy. Z dalších nížinných sídlišť jsou to Práslavice u Olomouce se 72 objekty z průběhu starší fáze bolerázského stupně (PROCHÁZKOVÁ – VITULA 2001), Laškov, poloha Na kuse se 41 prozkoumanými objekty (ŠMÍD 1997) a Seloutky, poloha U Pláničky (tab. 94–97). Přihlédnuto bylo i k materiálu z výšinných sídlišť, ale s vědomím, že nálezy z kulturních vrstev mohou sloužit pouze k základní orientaci, nikoliv však jako spolehlivá opora klasifikace jednotlivých fází. Naproti tomu zcela jedinečným pilířem chronologického členění závěrečného stupně jsou středomoravská mohylová pohřebiště, v tomto případě jejich drahanovická fáze, disponující inventářem 41 ze 137 odkrytých žárových hrobů (zbývajících 96 patří ohrozimské fázi).

5.4.1.2. Hrnce

V úvodní pasáži ke keramice baalberského stupně jsem pojednal první dvě třídy – hrnce a poháry – víceméně společně. Důvodem byl naprosto shodný, nebo téměř shodný tvar. Obě skupiny bylo možné v mnoha ohledech rozlišit jen na základě objemu. V závěrečném stupni ztrácí tyto pomocné ukazatele smysl, protože obě třídy se vyznačují specifickými znaky, které jsou nepřenosné. Toto vymezení se týká především prvků plastické výzdoby, ale i vlastního tvaru, zejména u pohárů, respektujících stále sice onu kónickou formu s rozevřeným hrdlem, ale s hrdlem, které zaujalo polovinu, někdy i větší polovinu celkové výšky nádoby. V tomto ohledu jakoby zachovávaly tektoniku mladších forem michelsberských pohárů. Hrnce jako univerzum se přizpůsobily duchu doby a vedle kusů nálevkovitých se objevily tvary vysloveně esovitě profilované, kotlovité a dvukónické. Poháry, pomineme-li krátké vybočení na rozhraní II. a III. stupně, disponují výhradně plastickými prvky výzdoby na max. výduti. U právě uvedené skupiny keramiky velmi rychle zmizelo límcovité rozšíření okraje na vnitřní straně, ale na hrncích se udrželo poměrně dlouho na obou stranách a jen zvolna bylo nahrazováno prstovými důlky v horizontálním pořadí a lištami, nezřídka vícenásobnými. Zcela nezbytné výčnělky se objevily v počtu tří a čtyř při okraji jako součást límců a lišt, případně samostatně v horní části hrdla. Výjimkou jsou tzv. lengyeloidní

hrnce s plastickou výzdobou v podobě čtyř půlkulovitých výčnělků na max. výduti, ale to až v ohrozimské fázi mohylových pohřebišť.

Naprosto jedinečným celkem, disponujícím všemi základními tvary eneoliticko-bronzového keramického komplexu, je neobyčejně bohatá výbava hrobu dítěte z objektu 557/H/1998 v Držovicích (tab. 8 a 9). Přesto, že byl porušen při skrývce nadloží, podařilo se rekonstruovat zcela či částečně 6 nádob původního inventáře. Tělo dítěte překrývaly velké fragmenty esovitě profilovaného hrnce s límcovitým okrajem, upraveným jamkami ve tvaru kávového zrna do podoby nepravé lizény. Límec doplňovaly čtyři kuželovité výčnělky (obr. 85:2). Hrnce uvedeného typu byly vyzvednuty z výplně mnoha dalších objektů držovického sídliště, lišily se jen úpravou límcovité lišty a jsou typické pro počáteční fáze závěrečného stupně KNP. Hodnota radiokarbonového data (Poz-68001) z kosti pohřbeného má hodnotu 4640 ± 30 BP, což odpovídá 35. století př. n. l.

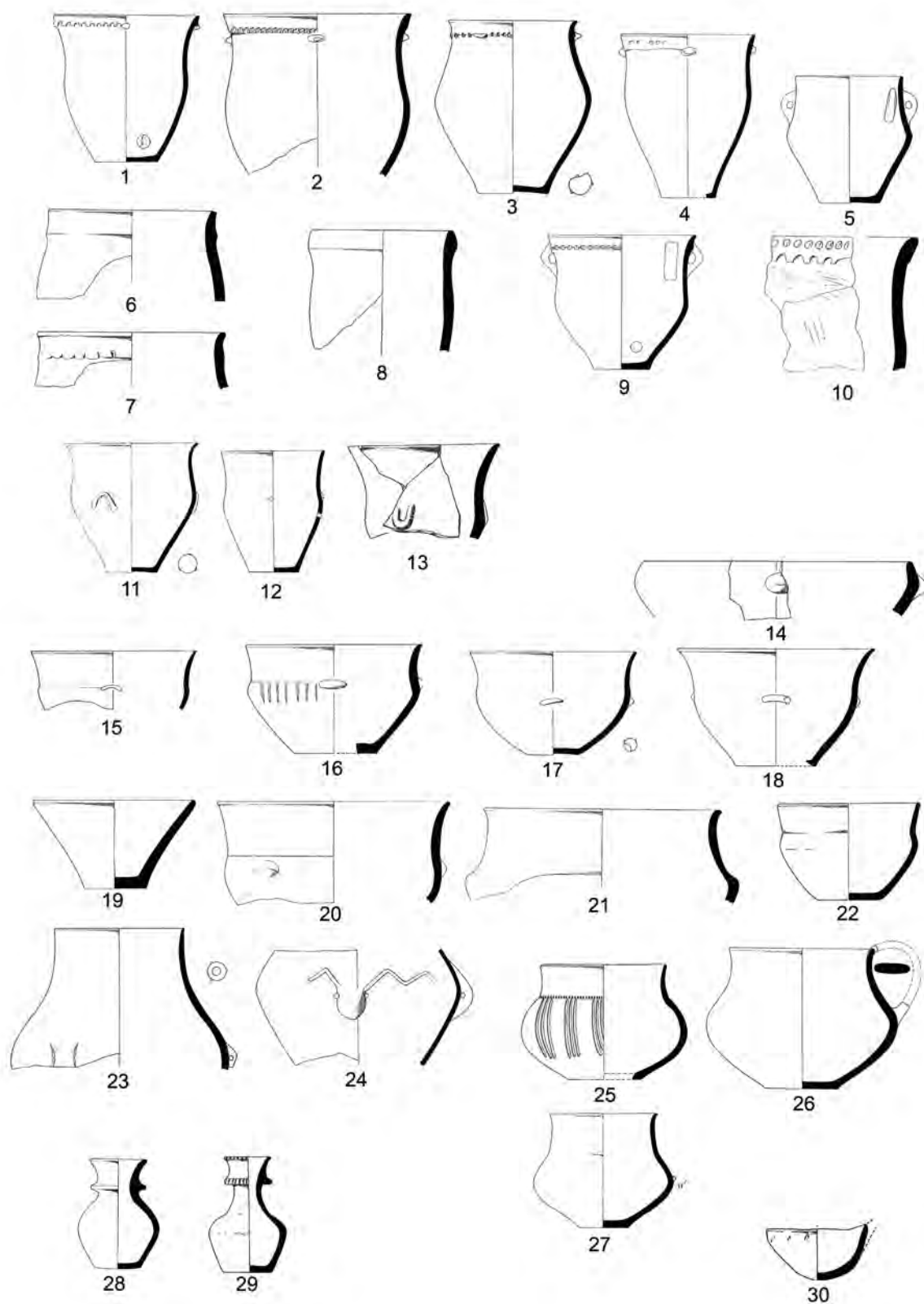
Tvarová škála sledované třídy keramiky je v daném časovém horizontu mnohem širší. Součástí inventáře dalšího objektu s pohřbem dítěte na téže lokalitě (obj. 591/H3/1998) byl hrnec dvoukónický s hrdlem (obr. 85:3). Límec s prstovými důlky v horizontálním sledu je opatřen třemi pupky. K dalším typům patří hrnce nálevkovité s hrdlem neodděleným (obr. 85:1; tab. 6:3; 19:2), esovitě profilované s široce rozevřeným hrdlem a uchy na plecích (obr. 85:9 tab. 23:2) a hrnce dvoukónické s uchy na plecích (obr. 85:5; tab. 6:2; 10:6). Na samém počátku první fáze závěrečného stupně stojí keramika z objektu 506/2013. Vyznačuje se plynulejší esovitou profilací, zlomky amfor s tunelovými uchy na max. výduti, ale některé hrnce jsou však ještě opatřeny límcovitým rozšířením okraje na vnitřní straně (tab. 27). Tento archaický prvek se objevil i na jiných lokalitách v kontextu mladší keramiky, což nabádá k opatrnosti při datování, zvláště jde-li o jednotlivost vytrženou z kontextu a postrádající některou z dalších důležitých charakteristik.

Starší fázi III. stupně odpovídá drahanovické fázi mohylových pohřebišť, po které byla pojmenována. Také během jejího trvání převažují v inventáři hrobů hrnce esovitě profilované, jak s okrajem prostým, tak v podobě límcovité lišty na vnější straně. Opět bývá hladká i prstovaná a doplněná třemi či čtyřmi výčnělky. Dalšími variantami jsou hrnce dvoukónické s hrdlem a se dvěma uchy při okraji (ŠMÍD 2003a, 77, obr. 29).

5.4.1.3. Poháry

Vraťme se však k výbavě pohřbu v objektu 557/H5 v Držovicích. Její součástí byly dva nálevkovité poháry, typologicky naplňující definici poháru esovitě profilovaného s hrdlem neodděleným, rozevřeným (obr. 85:11, 12; tab. 8:3; 9:1). Maximální výduť prvního zdobí plastické „vousy“ ve tvaru obráceného písmene „V“, u druhého, ostře profilovaného a poškozeného, se dochoval těsně nad max. výduti zbytek výčnělku. Ze zbývajících objektů držovického sídliště tohoto časového horizontu byl pohár získán už jen z objektu 507/2013. Tvarem v zásadě odpovídá prvnímu popsanému typu, nicméně lišta v podobě písmene „U“ nebyla aplikována v obvyklé obrácené poloze, ale s ústím nahoře (obr. 85:13; tab. 28:1). Soubor z objektu 507/2013 jako celek považuji za archetypální pro danou fázi KNP. Z jejího obsahu stojí určitě za zmínku torzo miskovité nádoby s oblým dnem, pravděpodobně naběračky, a dvě láhve s límcem, obě shodně s přesekávanými hranami límce i hrdla.

Na mohylových pohřebišťích odpovídající fáze rovněž převažují nálevkovité poháry esovitě profilace, konkrétně pak (v kvantitativní posloupnosti) s hrdlem neodděleným, široce rozevřeným, dále s hrdlem rozevřeným, esovitě profilované s hrdlem odděleným a varianta s hrdlem odděleným, prohnutým. Výraznější skupinu tvoří poháry s max. výduti v polovině celkové výšky a hrdlem víceméně nálevkovitě rozevřeným (ŠMÍD 2003a, 79, obr. 30). Vhloubenou výzdobu u této třídy keramiky již tradičně postrádáme a plastická, umístěná zpravidla na max. výduti, eventuálně těsně nad ní, se objevuje v počtu tří a má podobu „vousů“ ve tvaru obrácených písmen „V“ a „U“. Drobné rozdíly spočívají především v míře rozevření. Poměrně vzácné jsou výčnělky charakteru plochých kruhových vypulín s vrcholem mírně prožlábnutým či dvojice krátkých svislých žeber.

Obr. 85. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha U hřbitova. Typologie sídlištní keramiky drahanovické fáze III. stupně ze sídliště.

Fig. 85. Držovice, Prostějov County, site locally known as U hřbitova. Typology of pottery of the Drahanovice phase of the III. stage found at the settlement.

5.4.1.4. Mísy

Mísy prošly v závěrečném stupni KNP obdobím renesance. Při porovnání s baalberským stupněm, kde je jejich tvarové spektrum značně omezené, s převažujícími typy s dovnitř skloněnými plecemi, s oblou stěnou a několika málo variantami mís nálevkovitých, se škála typů a variant III. stupně podstatně rozrostla. Jordanoidní mísa (obr. 85:14; tab. 7:3; 18:4, 6) je vytěsněna mísami nálevkovitých forem s oddělenými plecemi a horizontálními výčnělky na max. výduti (obr. 85:15, 16; tab. 8:4; 10:2; 18:5, 7; 21:6; 27:1; 28:3, 6), ale především plynule esovitě profilovanými (obr. 85:17, 18; tab. 13:8; 17:5; 21:4; 24:2; 27:2). Společně jsou pak převládajícími typy mís starší fáze III. stupně.

Derivátem několika typů je mísa s odsazenými a dovnitř skloněnými prohnutými plecemi z objektu 634/1998 (obr. 85:21; tab. 19:5). Je obtížné jednoznačně určit, který typ byl v tomto případě tvarem výchozím, zda mísa esovitě profilovaná či se zataženými prohnutými plecemi. Tak či onak, jde o mísu, která se v tvarosloví keramiky KNP objevila vůbec poprvé.

Součástí výbavy dětského pohřbu v objektu 591/1998 v Držovicích byla společně s hrncem a garniturou kostěných nástrojů také kónická mísa s prohnutou stěnou. Tento jednoduchý a vskutku univerzální tvar se objevil již v celcích předbaalberského stupně KNP a zůstal v oblibě po celou dobu jejího trvání.

Nepochybně jako reakce na kontakt s bolerázskou kulturou se na keramice III. stupně objevila vhloubená výzdoba a záhy byla aplikována i na mísách. Svislé žlábků na nálevkovité míse z objektu 558 jsou po následném přeleštění povrchu jakoby rozmazané (obr. 85:16; tab. 10:2). Zcela identicky charakter mají žlábků na šálku z objektu 2/1995 z Loucké hory u Senice na Hané (tab. 100:6). Z dalších motivů jsou to pak už jen svazky svislých rýh pod sedlovitým výčnělkem zlomku nálevkovité mísy (tab. 18:7).

Plastická výzdoba se omezila na běžné typy výčnělků, především horizontálních, různě modifikovaných – se svěšenými nebo zvednutými konci (tab. 8:4; 17:5), sedlovitých, horizontálně protáhlých s jamkou (tab. 18:7) a plochých oválných (tab. 7:2, 3; 21:6).

Na pohřebištích drahanovické fáze získaly převahu mísy esovitě profilované a jejich varianty, z nichž nejfrekventovanější je mísa s vysokým hrdlem. Následují mísy ostře profilované, dále s nízkým hrdlem a s oblou stěnou. Na ústupu jsou pak mísy nálevkovité a zcela minoritní záležitostí se staly tvary se zataženými oblými plecemi, jordanoidní s oblými plecemi, hrncovitě s hrdlem rozevřeným, ale také mísy bolerázské a na extrémně nízké nožce (ŠMÍD 2003a, 79, obr. 31). Plastická výzdoba v počtu tří, zřídka čtyř prvků je rozmístěna na max. výduti v podobě výčnělků drobných nevýrazných či čočkovitých, výjimečně aplikovaných ve dvojicích (v baalberském stupni se vyskytuje výhradně na pohárech, a pokud měly dvojice pupků symbolický význam, staly se jeho nositelem mísy), s jamkami na vrcholu, sedlovitých, jazykovitých, knoflíkovitých, v podobě „U“ a „V“ lišt, výjimečně i přesekávaných (ibidem, tab. 9:10). Vhloubená výzdoba se na mísách drahanovické fáze objevila jen v podobě klikatky sestavené z krátkých vrypů (ibidem, tab. 18:4).

5.4.1.5. Amfory

Neobyčejným způsobem se rozvinula tvarová škála amfor, které se staly velmi preferovanou formou keramické produkce a v mnoha velikostních variantách zastávaly funkci stolní, kuchyňské i zásobní keramiky. Právě u nich a džbánů pozorujeme, jak kulturní podněty zvenčí společně s domácí tradicí nebývalým způsobem rozvinuly strohé tvarosloví keramiky baalberského stupně. Naznačenou variabilitu amfor však máme možnost sledovat především na mohylových pohřebištích, v této souvislosti opět v jejich drahanovické fázi. V sídlištních souborech je poněkud skromnější, což může být ovlivněno duchovními aspekty pohřebního ritu.

Pro celý závěrečný stupeň zůstala ucha důležitým chronologickým prvkem, proto jsem na základě jejich umístění rozdělit amfory do čtyř skupin: s uchy při okraji, na hrdle, na plecích a s uchy na max. výduti (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 306–308). Tvarové, ale i objemové spektrum amfor v sídlištních souborech se redukuje převážně na hrubší kuchyňské a zásobní zboží. Ve starší fázi bolerázského stup-

ně se zcela univerzálním tvarem stala esovitě profilovaná nádoba s dominující vertikální osou a třemi, výjimečně ještě se čtyřmi uchy na max. výduti. Dvě torza amfor tohoto typu byla v Držovicích součástí výbavy pohřbu dítěte v objektu 557/1998. Nacházely se u hlavy pohřbeného v severozápadní části objektu v místech, kde došlo při skrývce nadloží k jejich poškození. Jde o plynule profilované nádoby s tunelovými uchy na max. výduti, jednou prostými (obr. 85:23; tab. 8:6), podruhé s plastickými „vousy“ v podobě klikatky, vybíhající do stran z horního úponu (obr. 85:24; tab. 9:4). Zlomky dalších amfor téhož typu byly vyzvednuty z objektu 506/2013 (tab. 27:4, 5). Hojné zastoupení na výšinných sídlištích střední Moravy dovoluje vyslovit závěr, že i tam byly velmi frekventovaným tvarem keramické produkce. Jejich podíl na Starém Zámku u Jevišovic však již tak výrazný není. Převažují hrnce, které je pravděpodobně suplovaly. Vrstva C2 tamní stratigrafie poskytla jen několik málo amfor sledovaného typu, a ani počet zlomků s uchy na max. výduti není nějak početný (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981, Taf. 3; 4; 29). Jedna z tamních amfor je opatřena plastickou klikatkou, která je obdobou „vousů“ na amfoře z Držovic na Moravě (ibidem, Taf. 3:3). Nízké zastoupení sledovaného tvaru vykazuje i vrstva C1, v ní však se žlábkovanou a rozvinutou plastickou výzdobou (ibidem, Taf. 66, 67).

Amfory z mohylových pohřebišť drahanovické fáze lze rozdělit na čtyři typy s několika variantami. Nejpočetnější skupinou jsou esovitě profilované nádoby s tunelovými uchy na max. výduti – 3x se třemi a 1x se čtyřmi uchy, se dvěma uchy při okraji horizontálně i vertikálně provrtanými, se dvěma uchy na hrdle a se čtyřmi uchy na plecích. Umístění společně s výzdobou je výrazem určité chronologické posloupnosti, která je vzhledem k dlouhé době jejich výskytu pochopitelná a představují ona krátká zastavení na cestě evoluce.

Vedle technických prvků v podobě uch či provrtaných výčnělků se plastická výzdoba na nádobách této třídy neobjevila a vhloubenou nese pouze amfora z hrobu 3 v mohyle 5 na nekropoli v Alojzově-Frolinkové; hrdlo je od široce vyklenuté výduti odděleno oběžným žlábkem se zavěšenými trásněmi provedenými stejnou technikou (obr. 48:B 4).

5.4.1.6. Džbány

Zastoupení džbánů v nálezových celcích není příliš výrazné a k tomu značně nerovnoměrné. Zatímco v souboru keramiky z Čechovska u Čechovic představují jejich zlomky pouze 1 %, na Čubernici u Ohrozimí již 4 % a na Hradu u Bílovic dokonce 11 % zastoupených tříd keramiky (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, graf 1, 53; graf 8, 109; ŠMÍD 2010, graf 1, 74). Vrstva C2 jevišovické stratigrafie, z valné části patřící sledovanému horizontu, poskytla 8 nezdobených džbánů nebo jejich zlomků. Na sídlišti v Držovicích na Moravě byly 3 kusy vyzvednuty ze dvou objektů z 36 prozkoumaných a v Přáslavicích na Olomoucku 4 fragmenty ze 72 sídlištních jam (PROCHÁZKOVÁ – VITULA 2001, obr. 1:5; 3:3; 25:1; 50:1). Na rozdíl od Přáslavic disponujeme v Držovicích třemi celými tvary. Shodně a bez výjimky se jedná o džbány esovitě profilované, z toho 2x s hrdlem odděleným (obr. 85:25, 27; tab. 4:5; 8:5) a 1x základní variantu – esovitě profilovaný (obr. 85:26; tab. 4:7). Pokud se dochovala ucha, byla všechna pásková. Z pohledu chronologie je důležité, že oba typy, k tomu jeden se žlábkovanou výzdobou, byly společně s lánví s límcem součástí výplně jednoho objektu. Třetí džbán patřil k výbavě pohřbu v objektu 557/1998 (tab. 8:5). Z ucha se dochoval pouze spodní úpon a pod ním dva krátké svislé vrypy ve tvaru rovnoramenného trojúhelníku. Další zkoumanou sídlištní lokalitou boletázkého stupně KNP je Laškov, okr. Prostějov, poloha Na kuse (ŠMÍD 1997). Také zde byly džbány a jejich zlomky vyzvednuty hned z několika objektů. Osídlení polohy v průběhu celého středního eneolitu však nedovoluje určit spolehlivě jejich chronologickou sekvenci. Jako příklad uvedu objekt 24/92 s torzem esovitě profilovaného džbánu s širokým páskovým uchem a výzdobou v podobě vstříčných trojúhelníků (vlčích zubů). Spolu s ním tvoří nálezový soubor esovitě profilovaný hrnc s límcovitým okrajem upraveným do podoby románské lizény, dále dvě esovitě profilované mísy, torzo nádoby (džbán/amfora) s pokročilou žlábkovanou výzdobou a esovitě profilovaný šálek s oblým dnem (obr. 88:B). Společný výskyt starší a mladší keramiky v jednom nálezovém celku je

příznačný pro většinu kontextů na laškovském sídlišti. V tomto konkrétním příkladu byla podstatná část prezentovaných nálezů součástí výplně kaverny s mazanicovou destrukcí, která představuje konečnou fázi zasypání sila.

V hrobových celcích z mohyl drahanovické fáze rovněž převažují esovitě profilované džbány s široce vyklenutou výdutí, dále džbány s hrdlem odděleným a konečně s ubíhajícím hrdlem. Posledně uvedené jsou typickým tvarem předělu mezi drahanovickou a ohrozimskou fází (obr. 86). Počáteční a závěrečné stádium drahanovické fáze boležského stupně velmi dobře charakterizují dva hrobové celky. Tu počáteční hrob 3 v mohyle 2 v Alojzově-Frolinkové, vybavený dvoukónickou amforou se čtyřmi uchy na plecích, drobnou esovitě profilovanou miskou s široce rozevřeným okrajem a čtyřmi drobnými výčnělky na max. výdutí a džbánkem s odděleným válcovitým hrdlem, páskovým uchem a žlábkováním v podobě vstřícných trojúhelníků (obr. 46:A). Na opačném konci pak výbava hrobu 3 v mohyle 5 na stejném pohřebišti v následujícím složení: nevýrazně profilovaný nálevkovitý pohár se třemi horizontálními výčnělky se svěšenými konci (náznak „vousů“), esovitě profilovaný hrnce s límcem tvarovaným do podoby románské lizény, esovitě profilovaná mísa se třemi horizontálními výčnělky na max. výdutí, amfora se třemi svislými tunelovitými uchy na široce vyklenuté výdutí, esovitě profilovaný džbán, torzo drobnějšího tvaru (džbán, koflík?) a čepcovitý sekeromlat (obr. 47:B).

5.4.1.7. Šálky

Do této chvíle jsme se v mnoha ohledech opírali především o materiál z držovického sídliště, který se mi jeví v mnoha ohledech velmi reprezentativní, ale je až s podivem, že v něm nejsou zastoupeny šálky. Tvar díky rozměrům jinde nacházený ve velkých fragmentech, nezřídka i ve stavu téměř neporušeném, v Držovicích chybí, nebo nebyl v drobných zlomcích identifikován. Oporou nám mohou být šálky z výšinných sídlišť sledovaného časového horizontu, ale i z některých otevřených sídlišť v nížinách. Vrstva C2 na Starém Zámku u Jevišovic obsahovala několik celých, popřípadě rekonstruovatelných exemplářů s páskovým uchem, mezi nimiž převažuje typ esovitě profilovaný, mimo varianty s omfalem a uchem nasazeným na cípovitě vytažený okraj. Dále jsou to šálky vakovité a s válcovitým hrdlem jak nízkým, tak vysokým (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981, Taf. 12). Ze sídliště v Přáslavicích je 18 větších či menších fragmentů šálků, mimo zlomky subtilních páskových uch, která neumožňují ztotožnění s konkrétní skupinou keramiky – mohou patřit jak šálkům, tak koflíkům, ale i džbánům. Převažují formy esovitě profilované – více jak dvě třetiny (13) celkového počtu, doplněné jednotlivě šálkem ostře profilovaným, s válcovitým hrdlem, dvěma variantami šálku vakovitého a kulovitým uzavřeným (PROCHÁZKOVÁ – VITULA 2001, obrazové přílohy). Již v souvislosti se džbány bylo zmíněno sídliště v Laškově, které rovněž poskytlo celkem obsáhlou kolekci šálků s převahou esovitě profilovaných (8 z 11) a po jednom kuse typu vakovité, ostře profilované a s hrdlem (obr. 88). Charakteristickým znakem, zvláště některých typů (zejména esovitých, nízkých vakovitých a kulovitých) je ploché až oblé dno, zřídka opatřené omfalem.

Tradiční pohled na mohylová pohřebiště drahanovické fáze jen potvrzuje výše konstatované. První místo zaujaly šálky esovitě profilované a jejich varianty včetně šálků s omfalem, následují vakovité, dále s válcovitým hrdlem, ostře profilované a kulovité s oběma variantami – otevřené i uzavřené. Pokud se objeví vhloubená výzdoba, tak v podobě svislého žlábkování.

5.4.1.8. Láhve s límcem

Láhve s límcem jsou specifickou skupinou keramiky a náležitá pozornost jim jako tvaru, ale také možnému účelu použití, byla věnována v rámci baalberského stupně, kde jsou, alespoň na Moravě, něčím zcela výjimečným. V masovějším měřítku se objevily až v průběhu závěrečného stupně KNP jak na sídlišti, tak na pohřebišti. Již jednou jsem konstatoval, že sídliště v Držovicích na Moravě je deseti dosud nalezenými láhvemi s límcem svým způsobem výjimečné. Může to však být způsobeno stavem výzkumu, protože i na jiných lokalitách severní poloviny sledovaného území se vyskytují ve větším po-

Obr. 86. Typologie keramiky ze středomoravských mohylových pohřebišť KNP drahanovické a ohrozimské fáze. Čísla odpovídají „Návrhu typologie keramiky lidu s nálevkovitými poháry na Moravě“ (PROCHÁZKOVÁ – ŠMÍD 2000).

Fig. 86. Typology of pottery items found at Central Moravian tumulus burial grounds attributed to the Drahanovice and Ohrozim phase of FBC. The numbers correspond to the Proposal of typology of pottery of the people of FBC in Moravia (PROCHÁZKOVÁ – ŠMÍD 2000).

čtu. Příkladem za všechny jsou tři kusy láhví z Práslavic na Olomoucku a dokonce osm kusů z Lazců u Uničova (SCHIRMEISEN 1935).

Z pohledu typologie jsem vydělil dva typy: 1. s nízkým hrdlem, a variantami – s okrajem nálevkovitě rozevřeným a okrajem zúženým; 2. s hrdlem vysokým, s variantami – vakovité, esovitě profilované s hrdlem odsazeným a s širokou podstavou (válcovité). Znovu podotýkám, koncentrují se především na území severní poloviny země a zcela marginálně na třech výšinných sídlištích jihozápadní Moravy, což dává tušit, že nejsou domácím produktem. A naopak. Láhve z Lulče (HOUŠŤOVÁ 1960, XIII:7, 10) postrádají lehkost a propracovanost lahví ze severu a působí jako hrubé napodobeniny. K tomu snad ještě tolik, že většina lahví ze severu má ploché dno se zaoblenou obvodovou hranou, což evokuje původ z jednoho výrobního centra. Láhve z Lulče tento drobný technický detail postrádají. Na mohylových pohřebišťích byly 3 láhve součástí výbavy hrobů drahanovické fáze a 2 kusy hrobů v mohylách ohrozimské fáze. A snad ještě jedna poznámka. V souvislosti s láhví s límcem z baalberského objektu z Držovic (tab. 29:4) jsem poukázal na několik interpretačních rovin účelu jejich použití. Podle jedné z nich jsou považovány za lampy. Dovedu si představit, že lampa jako symbolický zdroj světla mohla v pohřebním ritu KNP plnit obdobnou funkci jako okr či červené barvivo v pravěkých hrobech, jemuž je připisována funkce barvy života. Nízké zastoupení láhví s límcem v inventáři hrobů na mohylových pohřebišťích však tento účel použití příliš nepodporuje. Podle jiných autorů sloužily k uložení opia, přičemž samotný tvar láhve obrácené dnem vzhůru je možné chápat jako piktogram máku setého, ze kterého se opium získávalo.

5.4.1.9. Závěrečné shrnutí tvarosloví keramiky drahanovické fáze bolerázského stupně KNP

Třídy a typy nádob:

hrnce – nálevkovité, plynule profilované s límcovitým okrajem (obr. 85:1); plynule esovitě profilované s límcovitým okrajem (obr. 85:2); dvoukónické s hrdlem (obr. 85:3); esovitě profilované s límcovitým okrajem a uchy na plecích (obr. 85:9); esovitě profilované s uchy na plecích a okrajem prostým (85:5),

poháry – s hrdlem neodděleným, esovitě profilované s hrdlem rozevřeným (obr. 85:11); s hrdlem neodděleným, esovitě profilované s hrdlem široce rozevřeným (obr. 86:2641); s hrdlem neodděleným, esovitě profilované s nízko posazenou výdutí (obr. 86:2631); s hrdlem neodděleným, ostře profilované (obr. 85:12); esovitě profilované s hrdlem prohnutým, odděleným (obr. 86:2612),

mísy – dominantní postavení zaujaly mísy plynule esovitě profilované (obr. 85:17); s vysoko položenou max. výdutí (obr. 80:21); nálevkovité plynule profilované (obr. 85:22); nálevkovité s hrdlem odděleným (obr. 80:16, 20); vzácnější je mísa jordanoïdní (tab. 85:14); bolerázská (obr. 86:3900); pokračuje vývoj mís kónických (obr. 85:19),

amfory – v sídlištním materiálu se jejich výskyt redukuje téměř výhradně na amfory plynule esovitě profilované se třemi, výjimečně ještě se čtyřmi uchy na max. výdutí (tab. 85:23, 24). Na pohřebištích drahanovické fáze je však tvarové rozpětí amfor poněkud širší a zahrnuje amfory se třemi tunelovými uchy a široce vyklenutou výdutí (obr. 86:10241); se čtyřmi uchy na plecích (obr. 86:10331); se dvěma uchy (protknutými výčnělky) na hrdle (obr. 86:10152)

džbány – také u této skupiny nádob převládla esovitá profilace s širším hrdlem, ovšem objeví se i džbány s hrdlem válcovitým, odděleným. U džbánů esovitě profilovaných se jedná o varianty nízké s široce vyklenutou výdutí (obr. 85:26) a často i odděleným hrdlem (obr. 85:25, 27). Na mohylových pohřebištích se v závěru drahanovické fáze objevily džbány s ubíhajícím hrdlem jako vyhraněná skupina s poměrně krátkou dobou trvání (obr. 86:11412).

šálky – na držovickém sídlišti nejsou šálky zastoupeny, zato na pohřebištích se objevily v řadě variant – od ostře profilovaných, přes šálky s válcovitým hrdlem odděleným i neodděleným, a esovitě profilované až k šálkům vakovitým a kulovitým (obr. 86),

láhve s límcem – v severní polovině země jsou běžnou součástí souborů tohoto období a sporadicky se objevily také na mohylových pohřebištích. U celých či rekonstruovaných kusů převažují varianty esovitě profilované s vyšším hrdlem (obr. 85:28) a vakovité s max. výdutí ve spodní polovině svislé osy (obr. 85:29),

naběračky, lžíce – ze souborů III. – závěrečného – stupně mizí. V tomto ohledu je nález miskovité části s naběhem na držadlo z objektu 507/2013 v Držovicích na Moravě (obr. 85:30) velmi ojedinělým dokladem přežívání jednoho z charakteristických zástupců keramiky baalberského stupně.

Vhloubená výzdoba: ve starší fázi závěrečného stupně je vhloubená výzdoba zcela marginální záležitostí. Výjimkou jsou ohlasy bolerázské kultury. Objevilo se první žlábkování, ale i ryté linie, jen zcela výjimečně sestavené do složitějších motivů (obr. 85:16, 25). Četnější je výskyt vstřícných trojúhelníků (motiv vlčích zubů).

Plastická výzdoba: límcovité rozšíření okrajů na vnitřní straně pohárů a hrnců vyznívá, ale na vnější straně hrnců se udrželo v téměř nezměněné podobě. Vedle hladké lišty a klasické románské lizény (obr. 85:1) jsou běžné prstové důlky ve tvaru kávového zrna v horizontálním sledu (obr. 85:2), nebo svislé nehtové vrypy (obr. 85:7). Vzácnější je kombinace vhloubené a plastické výzdoby na okraji hrnců – klasická lizéna v kombinaci s řadou prstových důlků (obr. 85:10). To vše doplněno klasickými pupky a technickými prvky v podobě uch. Na pohárech, výjimečně i mísách, se objeví „vousy“ v podobě písmene „U“ (obr. 85:11, 13), na mísách pak různé typy horizontálních výčnělků – oválné se svěšenými konci, sedlovité, oválné horizontální, horizontální protáhlé a výjimečně i ploché (obr. 85:14–20).

5.4.2. Bolerázský stupeň, mladší fáze, tj. ohrozimská – IIIb

5.4.2.1. Pramenná základna

Pramenná základna pro vymezení druhé a současně závěrečné fáze moravských nálevkovitých pohárů je značně omezená, hlavně co se týká nálezových celků z otevřených nížinných sídlišť, zato poměrně bohatá na nálezy z výšinných sídlišť, ovšem zde s omezenou vypovídací hodnotou. V kapitole věnované rozsahu a struktuře osídlení jsem uvedl, že se osídlení tohoto stupně redukuje na severní polovinu země, kde se nápadně zahustila struktura nížinných sídlišť v prostoru Hornomoravského úvalu a přiléhajících pásmech podhůří vrchovin, a současně vyslovil jednu z možných příčin tohoto jevu, a sice že se tak dělo v důsledku expandující boleslavské kultury od jihovýchodu. V tomto ohledu je současný stav poznání vývoje jižní poloviny Moravy omezujícím faktorem a zároveň prostorem s velkým potenciálem k řešení mnoha problémů, ukrytých v nezpracovaných souborech z rozsáhlých záchranných výzkumů. V severozápadní části Moravy, kde se především osídlení závěrečného stupně NP koncentruje, jsou k dispozici nálezy z několika výšinných sídlišť a k tomu ze tří otevřených osad agrárního charakteru, osídlených během obou fází závěrečného stupně. Jedná se o sídliště v Laškově, okr. Prostějov, poloha Na kuse, Přemyslovicích, okr. Prostějov, poloha Nad rybníkem, a v Senici na Hané, okr. Olomouc, poloha Loucká hora.

Určitou oporu poskytla také radiokarbonová data ze dvou z nich (Přemyslovice a Senice na Hané). Neodmyslitelným cílem našich exkurzů budou mohylová pohřebiště s jejich ohrozimskou fází, která poskytla uzavřené celky z 96 hrobů.

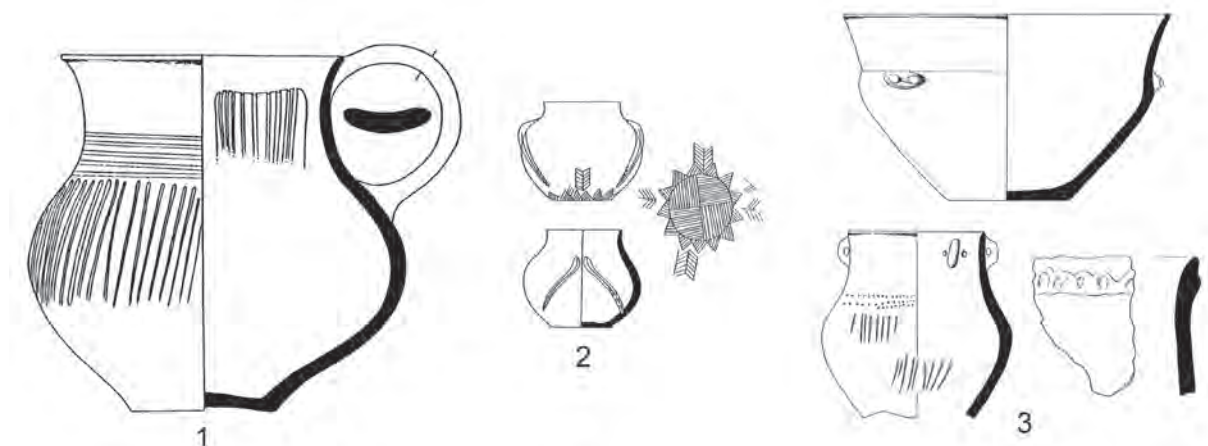
5.4.2.2. Keramika

Dovolím si tentokrát začít z opačného konce, tedy přiblížením situace na mohylových pohřebištích, protože ta se stala zcela neodmyslitelnou součástí periodizačních systémů prakticky od okamžiku jejich zveřejnění, to znamená od 20. let minulého století. Už téměř 100 let jsou spojena se závěrečným stupněm moravských nálevkovitých pohárů. Ve studii věnované mohylovým pohřebištím KNP na Moravě (ŠMÍD 2003a) jsem závěrečný úsek charakterizoval následujícími slovy: *“V inventáři jednotlivých hrobů stále zřetelně vystupují tradiční tvary KNP, ale vedle nich zaznamenáváme nárůst keramiky s rytou či žlábkovanou výzdobou. Ta se nachází téměř na 20 % všech nalezených nádob. Vypěstlost některých tvarů společně s výzdobou umožňují synchronizaci se závěrečnou fází boleslavského stupně kultury s kanelovanou keramikou (KKK I), některé lze dokonce srovnat s tvary jejího staršího klasického stupně (KKK II).“* Překročení hranice mezi I. a II. stupněm kultury s kanelovanou keramikou indikují nálezy z hrobu 1 v mohyle č. 12 a hrobu č. 4 v mohyle 18 na pohřebišti v Ohrozimi (obr. 47:C), srovnatelné s keramikou klasických stupňů Badenu. Obdobnou situaci pozorujeme i na současných sídlištích (ŠMÍD 2003, 110). Inventář hrobu 1 v mohyle 12 na ohrozimské nekropoli sestával s esovitě profilovaného džbánů s široce vyklenutou výdutí a širokým svíslé žlábkovaným uchem. Hrdlo je od plecí odděleno pěti oběžnými žlábkami, výduť zdobí husté svíslé rýhování (obr. 87:1). Druhým příkladem nádoby pokročilé formy, habitem překračující tvarosloví boleslavské kultury, je drobná amfora kulovitého tvaru s nízkým hrdlem, dvěma páry protilehle umístěných plastických „vousů“ a rytým dekorem v podobě děleného kruhu na vnější straně dna, rozvinutého do spodní části nádoby (obr. 87:2). V článku věnovaném kultuře s kanelovanou keramikou na střední Moravě (ŠMÍD 2008, 112–114) jsem upozornil na výbavu hrobu v mohyle 13 ve Slatinkách – Nad Ostichovcem, jež sestávala z esovitě profilované amfory s řadami oběžných vpichů na plecích a metopovitě uspořádanými svazky svíslých rýh na výdutí, a to společně s nálevkovitou mísou a zlomkem okraje hrnce s nalepenou prstovanou páskou, tedy charakteristickým prvkem plastické výzdoby pro klasické stupně Badenu. Společně s inventářem hrobu 1 v mohyle 18 (ibidem, tab. 93, 1–3) jsem však odmítl souvislost s výzdobným stylem kostolacké skupiny. Výrazné zastoupení tohoto ornamentu na keramice z výšinného sídliště Čechovsko u Čehovic, označeného adjektivem „kombinovaná“, nepochybně náležejícího mladšímu vývojovému horizontu badenské kultury, dovoluje posunout těžiště jeho výskytu, pochopitelně společně s dalšími aspekty, také na mohylových pohřebištích na úroveň pokročilých fází badenské

kultury (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 150–151). Metopovitě kladené prvky výzdoby, připomínají motiv šachovnice a patřily by do Furholtova „Clustru“ 4 – pozdní Baden/Bošáca, s absolutní chronologií v rozmezí dat 3100–2900 BC (FURHOLT 2009, 73–74). Komplex nálezů z Čubernice u Ohrozimi pak tentýž autor řadí do „Clustru“ 1 – Boleráz, s absolutními daty v rozmezí let 3650–3350 BC (ibidem, 69–71). Při srovnání s materiálem z Hlinska u Lipníku nad Bečvou nacházíme analogie ve výzdobě keramiky ze čtvrtého sídelního horizontu, spojeného s III. stupněm badenské kultury (PAVELČÍK 2004, 153, obr. 2, tab. 1; ŠEBELA 2007, 134, obr. 54 a 55). Otázku M. Furholta „proč není v hrobových celcích pod mohylami Drahanové vrchoviny vhloubená výzdoba bohatěji rozvinuta“ (ŠEBELA a kol. 2007, 202) lze doplnit další komponentou, kterou je tvarosloví nádob. To nedoznalo za celou dobu trvání ohrozimské fáze mohylových pohřebišť podstatnějších změn. Odpověď na Furholtovu otázku je celkem jednoduchá, příčina tohoto jevu spočívá v živých tradicích kultury nálevkovitých pohárů. K tomu lze jen připomenout vysoká data z mohyly č. 1 na pohřebišti Džbán u Náměště na Hané – viz oddíl věnovaný mohylovým pohřebišťům. Situace na střední Moravě tak nápadně připomíná dlouhé časové sekvence KNP v našem severním sousedství (např. PRZYBYŁ 2008, Tab. 1, 193 a následující; NOWAK 2009, 263 a následující).

Skrze poznatky získané výzkumem mohylových pohřebišť a výšinných sídlišť lze nyní přistoupit k rozboru vybraných sídlišť bolerázského stupně KNP. Jak již bylo předesláno, větší nálezové celky jsou k dispozici z Laškova, Přemyslovic a Senice na Hané.

Sídliště v Laškově, poloha Na kuse, zaujalo východní okraj ploché tabule, od východu ohraničené nivou říčky Šumice a od severozápadu zářezem Rakoveckého potoka. Hladinu obou vodotečí převyšuje zhruba o 10 m (ŠMÍD 1997). Rakovecký potok odděluje tabuli od úpatí kopce, na jehož vrcholu je situováno hradiště Rmíz u Laškova. Dosavadní poznatky prokázaly osídlení po celou dobu mladšího stupně KNP až do pokročilé fáze středního eneolitu. Na ploše 700 m² bylo v letech 1991 a 1992 během dvou zjišťovacích výzkumů odkryto 41 eneolitických objektů s výrazným zastoupením kultury nálevkovitých pohárů. Jedná se o pouhý zlomek z celkové rozlohy sídliště, neboť drobnými sondami bylo současné osídlení detekováno na ploše několika hektarů. Překvapující je koncentrace objektů na prozkoumané ploše a také to, že se ve většině případů respektují. Přesto několik případů superpozic naznačuje, že se jedná o déletrvající osídlení. Na současnost třinácti objektů lze usoudit na základě shodné struktury zásypů, jejichž sanace byla provedena požárovou (mazanicovou) destrukcí (ibidem, 114). Již při zběžném pohledu na soubor keramiky je zřejmé, že reprezentuje poměrně dlouhý časový úsek. Než však přistoupím k rozboru nálezů z vybraných objektů, musím předeslat, že reflektuje genetickou sounáležitost s KNP nejen v morfologii keramiky, ale také v technologii jejího zpracování. Jako první představím kolekci nálezů z objektu 1/1991. Jáma charakteru sila poskytla poměrně kompletní kolekci keramiky, s tvarovými analogiemi v materiálu z vrstvy C2 jevišovické stratigrafie (esovitě profilovanou mísu s velkými terčovými nálepy na plecích, esovitě profilované amfory se svisle provrtanými výčnělky na max. výduti i na hrdle, esovitě profilovaný šálek), ale současně nálevkovitou mísu s vnější i vnitřní žlábkovanou výzdobou. Ta vnější má podobu neohraničené horizontální rybí kosti (obr. 88:A). Troufám si tvrdit, že v tak čisté podobě bolerázské kultury není ani mezi nálezy ze Starého Zámku u Jevišovic. K samému konci bolerázského horizontu míří výzdoba v podobě svislých plastických žeber, spuštěných z plecí ke dnu blíže neklasifikovatelné nádoby s do široka vyklenutou výduti (ŠMÍD 1997, obr. 9:13). Na druhé straně prvkem velmi archaickým je nálevkovitá mísa s široce rozevřenými a v řezu zesílenými plecemi. Z keramiky byla kyjevskou laboratoří získána následující data: Ki-16441, 4770±90 BP (1σ 3650–3500 BC, 2σ 3710–3350 BC); Ki-16442, 4630±90 BP (1σ 3650–3300 BC, 2σ 3650–3050 BC); Ki-16443, 4570±80 BP (1σ 3380–3260 BC, 2σ 3550–3020 BC) – STASIAK 2010, 108–111. Data mají široký rozptyl – od poloviny do poslední čtvrtiny 4. tisíciletí – a můžeme k nim přihlédnout při vymezení doby trvání zdejšího sídliště. Pro úplnost představím data získaná z keramiky z objektu 24/1992: Ki-16444, 5020±80 BP (1σ 3940–3850 BC, 2σ 3550–3000 BC); Ki-16445, 4840±80 BP (1σ 3710–3520 BC, 2σ 3790–3490 BC). Soubor lze srovnat s drahanovickou fází mohylových pohřebišť, kde jsou tradiční tvary nálevkovitých

Obr. 87. Keramika z hrobů ohrozimské fáze mohylových pohřebišť KNP na úrovni klasického stupně badenské kultury. Ohrozim, okr. Prostějov, poloha Horka. 1. mohyla 12, hrob 1; 2. mohyla 12, hrob 4; 3. Slatinky, okr. Prostějov, poloha Nad Ostichovcem, mohyla 13.

Fig. 87. Pottery from graves attributed to the Ohrozim phase of the FBC tumulus burial grounds at the level of classic stage of the Baden culture. Ohrozim, Prostějov County, site locally known as Horka. 1. tumulus 12, grave 1; 2. tumulus 12, grave 4; 3. Slatinky, Prostějov County, site locally known as Nad Ostichovcem, tumulus 13.

pohárů (esovitě profilovaný hrnec s límcovitou lištou na způsob románské lizény, esovitě profilovaná mísa se čtyřmi výčnělky na max. výduti) „kontaminovaný“ bolerázskou výzdobou (základní tvar esovitě profilovaného džbánu se žlábkovaným dekorem v podobě vstřícných trojúhelníků – obr. 88:B). Poněkud pokročilejší formou jak tvarem (ubíhající hrdlo), tak výzdobou, je torzo esovitě profilovaného džbánu se dvěma horizontálními oběžnými žlábkami na spodní straně hrdla a nepravidelnými vlčími zuby na výduti (ŠMÍD 1997, obr. 14:6). V případě intervalu 2σ klade kyjevská laboratoř keramiku z objektu pod hranici 36. století př. n. l., což zhruba odpovídá její morfologii a aplikované výzdobě, zvláště u prvního zlomku. Pro interval hodnot 1σ , směřujících do předbaalberského a baalberského stupně, však v tvarosloví keramiky oporu nenacházím. Dalším důležitým souborem je obsah objektu 10/1991 s torzem velké amfory charakteru zásobní nádoby s drsnějším povrchem a metopovitě rozmístěnými svazky svislých lišt na plecích. Linii nasazení hrdla zdobí drobné výčnělky doplněné vzhledem k velikosti nádoby téměř miniaturním uchem. Keramické těsto nádoby je ostře drcenými schránkami měkkýšů (obr. 88:C 4). Zásobnice tvarem (široce vyklenutá výduť) a určitě výzdobou překračuje rámec bolerázské kultury, ovšem opět společně s keramikou nálevkovitých pohárů. Do vyšších pater středního eneolitu směřují také další fragmenty nádob. Patří k nim tunelové ucho závěsné amfory „ossarnského typu“ (ŠMÍD 1997, obr. 10:15) a otevřená zůstává datování amfory s horizontálně protknutým hráněným výčnělkem, zdobené svazky čtvercových kolků (88: C 11). Nabízí se spojení s bošáckou kulturou, ale její projevy jsou v dosavadních souborech střední Moravy poměrně vzácné.

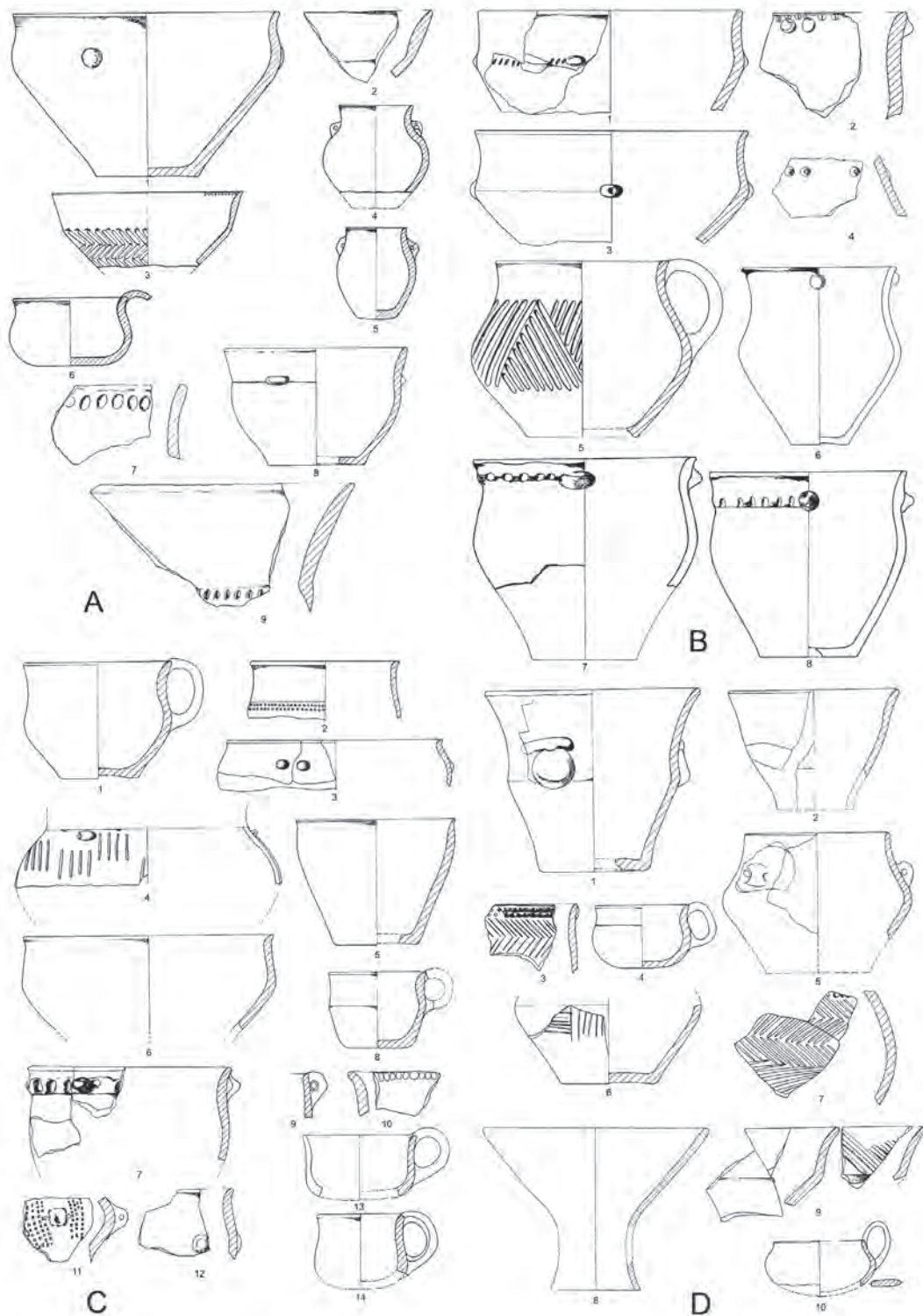
Přítomnost pokročilých elementů v souborech se silnými reminiscencemi KNP na laškovském sídlišti je neklamným dokladem kontinuálního osídlení minimálně od poloviny 4. tisíciletí až do jeho závěru. Na keramice pozorujeme všechny aktuální kulturní trendy, od bolerázských, včetně bolerázských hrnců až po klasiku badenské kultury. Předpokládám, že obě sídliště – hradisko na vrcholu Rmízu a rozsáhlá osada pod ním – byly součástí jedné sociální a ekonomické struktury.

Sídliště v Přemyslovicích, poloha Nad rybníkem, se rozkládalo na okraji náhorní plošiny exponované k jihovýchodu, v nadmořské výšce 366–386 m. Právě uvedeným směrem se krajina rozevírá přes údolí Českého potoka směrem k Moravské bráně, lemované od východu Hostýnskými vrchy. Za příznivých povětrnostních podmínek je z místa možné vidět i obrysy Beskyd. Na základě dislokace archeologických situací v rýze plynovodu a rekognoskace terénu v nejbližším okolí lze plochu sídliště odhadnout zhr-

ba na 300 x 300 m. Nacházelo se zhruba uprostřed vzdálenosti mezi hradisky Rmíz u Laškova a Hrad u Bílovic a pravděpodobně kontrolovalo komunikační trasu směřující od Olomouce k Rmízu u Laškova a odtud k Hradu u Bílovic. Záchranným výzkumem byl získán poměrně obsáhlý soubor sídlištního materiálu, kterým je doloženo osídlení od závěru baalberského stupně hluboko do středního eneolitu. Radiokarbonové datum z objektu 501/1998 (Poz-68005) má hodnotu 4725 ± 35 BP a klade jeden z objektů mezi 36. až 35. století př. n. l. Morfologie keramiky a některé prvky výzdoby však posouvají dobu osídlení až na práh klasického stupně badenské kultury, ale opět v kontextu tradičních forem a výzdoby (především plastické) kultury nálevkovitých pohárů. Vedle nálevkovitých hrnců v klasickém provedení tvaru i výzdoby nechybí zlomky hrnců s povrchem pokrytým plošným dekorem v podobě horizontální rybí kosti (tab. 72:10) a jiné značně pokročilé formy vhloubené výzdoby (tab. 67:6; 70:10). Do mladších časových horizontů směřuje také úprava povrchu zlomku zásobního hrnce (tab. 72:13).

Dalším příkladem sídliště s živými tradicemi kultury nálevkovitých pohárů v pokročilých fázích středního eneolitu je Senice na Hané, poloha Loucká hora. Osada byla založena na temeni návrší, kterým je zakončen jeden z výběžků Bouzovské vrchoviny, směřující k východu do Hornomoravského úvalu. Nivu říčky Blaty převyšuje o 20 m. Tři objekty zachycené rýhou vodovodního řádu poskytly velmi zajímavou kolekci keramiky. Ta nese výraznou pečeť nálevkovitých pohárů, ale opět s tvary a výzdobu odpovídající klasickému stupni badenské kultury (tab. 99–101). Podporou tak vysokého datování je radiokarbonové datum ze zvířecí kosti z objektu 2/1995 (Poz-69648, 4530 ± 60 BP). Kalibrace naměřené hodnoty představuje interval od 34. do 31. století př. n. l., který je téměř shodný s intervaly z výšinných sídlišť ve Stavenicích/Úsově, poloha Na flecích (UGAMS-12920, 4540 ± 30 BP) a hornoslezských Holasovicích (Poz-68534, 4505 ± 35 BP; KALÁBKOVÁ – PEŠKA – ŠMÍD v tisku). Na amfoře z objektu 1b/1995 (tab. 99:1) je hrdlo od plecí odděleno řadami kruhových vpichů, které suplují vícenásobné žlábký. V obdobném provedení je známe například ze sídliště Čechovsko u Čechovic (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 124–125, tab. 84–86), ale také z ohrozimské fáze mohylových pohřebišť, kde najdeme téměř shodné provedení na amfoře z hrobu 1 v mohyle 13 na nekropoli v poloze Nad Ostichovcem u Slatinek (ŠMÍD 2003, tab. 89:6). Podobnost s řadami vpichů na keramice klasické fáze badenské kultury (např. NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1968, Abb. 16:2, 3, 4; 38:2; MAYER 1996, Taf. 13 a 15:15) není jistě náhodná. Tvarem i výzdobou neobvyklá je amfora z objektu 2/1995, vyzvednutá opět s keramikou typickou pro mladé nálevkovité poháry. Široké hrdlo je ostře nasazeno na oblou výduť, na které spočívá tunelové ucho s „vousy“ nahoře a o něco výše plochý kruhový nálep. Počet uch a plastických aplikací není možné s jistotou stanovit. Na vnitřní straně pod okrajem je umístěna přesekávaná oběžná lišta (tab. 100:1). Habitus amfory překračuje rámec běžné produkce nálevkovitých pohárů a opět míří do druhé poloviny středního eneolitu. Právě tento objekt poskytl výše uvedené radiokarbonové datum. Z ostatních prvků vhloubené výzdoby jsou zastoupeny zaletěné svislé žlábký (tab. 100:6), přesekávané okraje (tab. 100:5) a vrypy v podobě oběžných řad v kombinaci se svislým klasem, aplikované na tenkostěnné nádobě (tab. 100:3). Tato subtilní nádoba je tvarem i výzdobou velmi blízká torzu z Přemyslovic (tab. 69:7).

Keramické soubory ze tří otevřených sídlišť střední Moravy představují tradiční formy „mladých“ nálevkovitých pohárů, obohacené o tvary a prvky vhloubené a plastické výzdoby, které jsou reakcí na aktuální vývojové trendy. Intenzita jejich uplatnění se liší případ od případu. Zatímco v souborech z Laškova je podíl progresivních prvků výrazný a může být ovlivněn blízkým výšinným sídlištěm, na dvou dalších sídlišťích jde o jednotlivosti, které tradiční sortiment pouze rozšiřují. Přitom není pochyb o tom, že všechna tři sídliště patřila jednomu časovému horizontu. Značná variabilita tvarů na straně jedné a omezené množství souborů na straně druhé neumožňují předložit ucelenější sekvence typů jednotlivých tříd keramiky. Na keramice z Loucké hory je zřetelný nárůst vyšších forem šálků, tedy koflíků či hrnců s uchem v horní polovině nádoby (tab. 99:2–4; 100:2, 5). Při porovnání tříd a typů keramiky z nížinných sídlišť, hradisek a mohylových pohřebišť shledáváme četné shody, ale také rozdíly, projevující se absencí či přítomností určitých typů nádob a jejich výzdoby. Na laškovském sídlišti zastoupené hrnce bolezské-

Obr. 88. Laškov, okr. Prostějov, poloha Na Kuse. Nálezové celky reprezentují závěrečnou fázi bolerázského stupně KNP. A. 1-6 obj. 1/91; 7-9 obj. 9/91; B. 1-8 obj. 24/92; C. 1-3 obj. 11b/92; 4-7 obj. 10/91; 9-14 obj. 9/91; D. 1, 2, 3, 5-8 obj. 11/92; 4, 9, 10 obj. 11a/92.

Fig. 88. Laškov, Prostějov County, site locally known as Na Kuse. Sets of finds representing the final stage of the Boleraz phase of FBC. A. 1-6 feature number 1/91; 7-9 feature number 9/91; B. 1-8 feature number 24/92; C. 1-3 feature number 11b/92; 4-7 feature number 10/91; 9-14 feature number 9/91; D. 1, 2, 3, 5-8 feature number 11/92; 4, 9, 10 feature number 11a/92.

ho typu a mísy s vnitřní výzdobou na mohylových pohřebištích chybí. Obtížné je interpretovat „reminiscence“, vnímané na mohylových pohřebištích ve tvarech a výzdobě hrnců (lengyeloidní hrnce – obr. 48:C 1, 3) a na nížinných sídlištích v podobě velkých plochých výčnělků, připomínajících knoflíkovité pupky III. stupni kultury s moravskou malovanou keramikou. V případě objektu 1/1991 pak nalezených společně s mísou s plecemi v řezu zesílenými (obr. 88:A 2).

Na pohřebištích ohrozimské fáze je patrný úbytek hrnců klasických forem (nálevkovitých a esovitě profilovaných) vyvážen početním nárůstem hrnců kotlovitých a dvoukónických. Nálevkovité poháry ustupují, a pokud se objeví, tak v podobě nádoby víceméně kónického, popřípadě až válcovitého tvaru (obr. 86:2411). V oblíbě zůstaly plynule profilované nálevkovité mísy, mísy esovitě profilované s vysoko umístěnou max. výdutí, dále mísy se zataženými oblými plecemi a věncem drobných výčnělků a mísy kónické. V případě amfor a džbánů se objevují spíše esovitě profilované tvary s široce vyklenutou výdutí. Běžné jsou esovitě profilované šálky, mění se ovšem jejich výzdoba a také nasazení a tvar ucha. Z ostatních forem keramické produkce jsou to láhve s límcem, bubny a pokličky, posledně jmenované většinou ve tvaru kruhové výseče, tedy miskovité. Pozoruhodným nálezem je buben, jako součást výbavy žárového pohřbu na Spáleném kopci u Alojzova (ŠMÍD 2003, tab. 24:8). Jde o poměrně velký plynule profilovaný exemplář s průměrem ústí 270 mm, z čehož je možné usuzovat, že se jednalo o plně funkční bicí nástroj. Vedle popelnice, esovitě profilovaného hrnce se čtyřmi výčnělky pod okrajem, byl buben jediným přídatkem a při porovnání se zbývajícími třemi hroby šlo o výbavu vskutku nejskromnější. Z toho můžeme usuzovat, že šlo o prostého bubeníka, nikoliv představitele duchovní elity – šamana, kouzelníka.

Keramika závěrečné fáze moravských nálevkovitých pohárů představuje konglomerát tvarů, jehož základem jsou v mnoha směrech tradiční formy nálevkovitých pohárů, obohacené o tvary a výzdobu nesenou kulturními proudy směřujícími během středního eneolitu na Moravu a přilehající části Slezska od jihu a jihovýchodu.

Lengyelské tradice, zřetelně se projevující během trvání předbaalberského stupně, působí v závěrečné fázi vývoje domácích KNP nevěrohodně a jejich projevy mohou být jen zdánlivé, a nesprávně interpretované. Ovšem na straně druhé reminiscence v mohylách se žárovými pohřby, a to nejen v podobě nádob, ale i piktogramů (označují tak přídatky v podobě zlomků keramiky, pupků a broušených nástrojů) jsou nepřehlédnutelné, přímo podbízivé.

Závěrečný stupeň moravských nálevkovitých pohárů reprezentují tři hlavní skupiny nemovitých pramenů – **hradiska, otevřená sídliště a mohylová pohřebiště**, doplněné o možné **sakrální areály** (hradisko U Varhan na Velkém Kosíři u Slatinek) a **sezónní stanice** výrobních, těžebních a prospektorských aktivit. Jsou dokladem strukturalizace a rajonizace společnosti vrcholného stádia doby kamenné a představují duchovní a materiální podstatu populace významného úseku moravského pravěku: **pohřebiště = duchovní vyspělost, tradice; hradiska = sociální diferenciacce, organizace, komunikace (duchovní i fyzická), řemeslo, obchod; nížinné osady = zemědělské zázemí, jistota, tradice.**

Odvěká přírodní síla žene všechny živé organismy, tím spíše člověka, silou gravitace ke společnosti (komunita/společnost = jistota celku, jehož jsem součástí, naděje na přežití), ale současně působí antigravitace, která podněcuje individualitu jedince, jeho potřebu odlišit se, vyčlenit se, adaptovat se vnějšímu prostředí a potřebám, a tím zdokonalit genetickou výbavu. Potřeba adaptace novému prostředí a schopnosti ji naplnit je rovna pokroku. Proměnnými jsou přírodní a sociální prostředí, tvořivý potenciál toho kterého individua, a určitě i prostá náhoda. Je proto obtížné sledovaný proces geneze verbálně označit. Měl v různých podmínkách různé podoby, a proto výrazy jako difúze, konvergence, badenizace zůstávají pouhými slovy a nelze je proto brát za definici proběhnuvších dějů. Různorodost výrazu materiální kultury na území malých sídelních okrsků (často menších než území dnešních okresů), ale zcela evidentně jednoho časového úseku, je toho názorným příkladem.

Na souběh kultury nálevkovitých pohárů a kultury s kanelovanou keramikou poukázal již Jaroslav Böhm, který výsledky výzkumů A. Gottwalda na mohylových pohřebištích střední Moravy zhodnotil

tak, že jde o „badenský typ v jeho původní čistotě, lze téměř říci v jeho nejstarší fázi, kdy jeho hlavní složkou vedle prvků nossvického je kanelovaná keramika“. Jím navržené označení ohrozimský typ je „dalším vývojem typu nossvického, rozmnoženého o silnou složku kanelované keramiky“ (BÖHM 1929, 142–143). S myšlenkou na rehabilitaci Böhmova „ohrozimského typu“ přišli v polovině 90. let minulého století manželé Milan a Marie Zápotočtí, kteří rozlišili na Moravě dvě typologické skupiny keramiky – v jižní části bolerázský typ a v oblastech více na sever téměř zapomenutý typ ohrozimský (ZÁPOTOČKÁ – ZÁPOTOČKÝ 1997, 140–141). Potřeba řešení zásahu bolerázského typu do středovýchodních Čech, zejména na Kutnohorsko a Čáslavsko, vyvstala v souvislosti s obsáhlým souborem bolerázské keramiky z hradiska Cimburk u Kutné Hory (ZÁPOTOČKÝ 2000, k problému zejména 115–117). Ke komparaci, zejména keramiky zdobené brázděným vpichem, posloužil M. Zápotočkému materiál z výšinných sídlišť jižní části střední a jihozápadní Moravy. Bolerázská keramika z Cimburku odpovídá vrcholnému stádiu vývoje bolerázského stupně s patrným přesahem do druhé fáze badenské kultury podle periodizace V. NĚMEJCOVÉ-PAVÚKOVÉ (1981; 1984). K tomu pouze dvě poznámky:

1. Osobně jsem přesvědčen, že v případě střední Moravy, Prostějovska a Olomoucka zejména, a Moravy jihozápadní nejde o diferenci geografickou, ale chronologickou, k čemuž směřoval z podstatné části předcházející text. Ohrozimský typ byl klasifikován na základě materiálu z nejmladší fáze mohylových pohřebišť střední Moravy. Inventář hrobů drahanovické a ohrozimské fáze těchto pohřebišť odráží s výjimkou velkých zásobnicových tvarů, které v žárových hrobech postrádají smysl, a také je tam nenajdeme, v podstatě celé spektrum keramiky bolerázského stupně s tím, že ze zcela pochopitelných důvodů bylo modifikováno místní KNP tradicí. Na druhé straně výskyt lengyeloidních nádob v mohylách ohrozimského typu společně se zlomky lengyelské keramiky, symbolicky přikládáné k inventáři žárových hrobů, je možné interpretovat tak, že došlo k oživení tradičních forem a částečně i výzdoby, což se projevilo opuštěním strohého stylu keramické produkce KNP a inklinací ke stylu domácímu obyvatelstvu jaksi vlastnímu. Bolerázský typ krystalizoval na lengyelském substrátu a mohl být s těmito tradicemi spojován i na našem území. Není proto vyloučeno, že s postupným vyzníváním KNP došlo na krátkou dobu k jejich reminiscenci. Na základě studia dostupného materiálu jsem nabyl přesvědčení, že střední a jihozápadní Morava nejen že prodělaly ve starší fázi středního eneolitu shodný vývoj, ale z některých projevů materiální kultury lze dokonce usuzovat na větší a časnější otevřenost střední Moravy ke kulturním podnětům z karpatské kotliny, než je tomu na Moravě jihozápadní. Tomu ostatně odpovídá již zmíněný výskyt uch typu Hunyadihalom a rytý bolerázský motiv na džbánu ze Seloutek. Absence vývalky členěných uch („tordovaných uch“) na jihozápadní Moravě, jinak zcela běžných na Moravě střední je v tomto okamžiku předčasné jakkoliv generalizovat, ale současně může být jejich výskyt dokladem, odkud pronikala do Čech. Nové kulturní impulzy se šířily podél vodních toků z Podunají směrem k severu a severozápadu do moravských úvalů a odtud do Polabí. Anna Medunová-Benešová hledala analogie k žárovému pohřebnímu ritu v karpatské kotlině. I když je osobně nepreferuji, nelze je a priori pro přílišnou otevřenost řešeného problému odmítnout. V případě, že se s názorem A. Medunové-Benešové ztotožníme, disponujeme argumentem, který podporuje spíše plynulou „badenizaci“ střední Moravy než konvergenci dvou rozdílných kultur (k tomuto problému podrobněji JANÁK 2013). Technické a hospodářské výtvarky epochy nejsou vázány kulturní příslušností, ale podléhají jiným společenským zákonům a šíří se nezávisle na nich.

Z výše uvedeného je patrné, že se jednalo o dlouhodobý proces, který zasáhl střední Moravu již v průběhu baalberské fáze staršího stupně KNP a trval do samého konce středního eneolitu. Stejnou cestou, tedy proti proudu řek, pronikal na jižní a střední Moravu nový proud s keramikou ossarnského typu klasické fáze Badenu, který se ovšem území s mohylovými pohřebišti, pokud vůbec v té době ještě existovala, dotkl jen zcela okrajově. Stejně jako kulturní impulzy z jihovýchodu pronikaly na Moravu kulturní podněty z opačné strany, a to jednak ze západu z Polabské nížiny, jednak ze severu. V tomto druhém případě nejkratší cestou spíše z dnešního Dolního Slezska (Kladska) než Moravskou bránou do Horno-

moravského úvalu. Ne náhodou J. Böhm výstižně přirovnal eneolit, v případě Moravy to platí bez výjimky, k „čarodějnému kotlí“, v němž se „setkávaly a křížily prvky blízké i vzdálené, příbuzné i naprosto cizí, které vlivem prostředí, nutnosti soužití v téže prostora a působením času vyrovnávaly navzájem své protivy a sblížovaly se“ (BÖHM 1941, 213).

2. V minulosti byla při posuzování pronikání bolerázských elementů, ale vůbec kulturních impulzů, obchodních kontaktů a snad i migračních proudů směrem k západu, do Polabí, poněkud opomíjena severní trasa, z Hornomoravského úvalu do východní části Čech. Zda, a zda vůbec, se ještě na území Moravy spojovala s cestou směřující od JV Boskovickou brázdou k SZ, není možné v této chvíli rozhodnout. Její pravěká trasa mohla zcela logicky zhruba odpovídat středověké trstenické stezce. Z české strany směřovala od Pardubic na Vysoké Mýto, Litomyšl a na Svitavy a z moravské strany z Hornomoravského úvalu proti proudu Moravské Sázavy, nebo proti proudu Třebůvky, až k Moravské Třebové a pochopitelně od Olomouce k Náměšti na Hané, dále k Hradu u Bílovic a konickým zlomem dále na západ k Moravské Třebové. Dokladů o pronikání kulturních proudů z východu do Polabí právě těmito cestami přibývá s novými archeologickými výzkumy (VOKOLEK – ZÁPOTOCKÝ 1990; DOBEŠ – ŠUMBEROVÁ – KYSELÝ 2013; DOBEŠ – ŠUMBEROVÁ 2014; 2015; 2016). Dosud otevřená zůstává role Boskovické brázdy, ale její význam při vzájemných kontaktech Brněnska i jihozápadní Moravy s Čechami se dá předpokládat.

5.4.2.3. Závěrečné shrnutí tvarosloví keramiky mladší fáze, tj. ohrozimské (IIIb) bolerázského stupně

Při výčtu tříd keramiky a jejich bližších charakteristik vycházím opět z tvarosloví nádob, jež byly součástí hrobových celků na mohylových pohřebištích, protože jsou to jediné uzavřené celky, které jsou dnes k dispozici. Každopádně jde o rekonstrukci, kterou bude třeba s dalšími nálezy upřesňovat, eventuálně korigovat. Jediněčným příkladem splývání dvou kulturních elementů – nálevkovitých pohárů a badenského – aniž by došlo k upřednostnění jednoho z nich, jsou soubory ze sídliště v Laškově, okr. Prostějov, poloha Na kuse. Tradiční formy NP – poháry, esovitě profilované nálevkovité hrnce, misky a šálky – vystupují společně s bolerázskou keramikou v klasických formách jejího provedení, včetně výzdoby (obr. 88). Není pochyb o tom, že sídliště existovalo po celou dobu středního eneolitu a jedním z charakteristických znaků místní keramiky je zmnožení prvků plastické výzdoby, které jakoby předznamenávalo nástup jevišovické kultury. Hradiska jsou zcela nepochybně progresivním elementem a v počátcích své existence, v našem případě ve starém a středním eneolitu, byla nositelem pokroku a vyvíjela se zcela nezávisle a udržovala si určitý odstup od okolního agrárního prostředí. Úzká vazba laškovského sídliště na hradisko Rmíz je zřejmá a svým způsobem zcela jedinečná. Lze jí vysvětlit, v porovnání s jinými osadami, větší absorpcí progresivních kulturních impulzů.

Třídy a typy nádob:

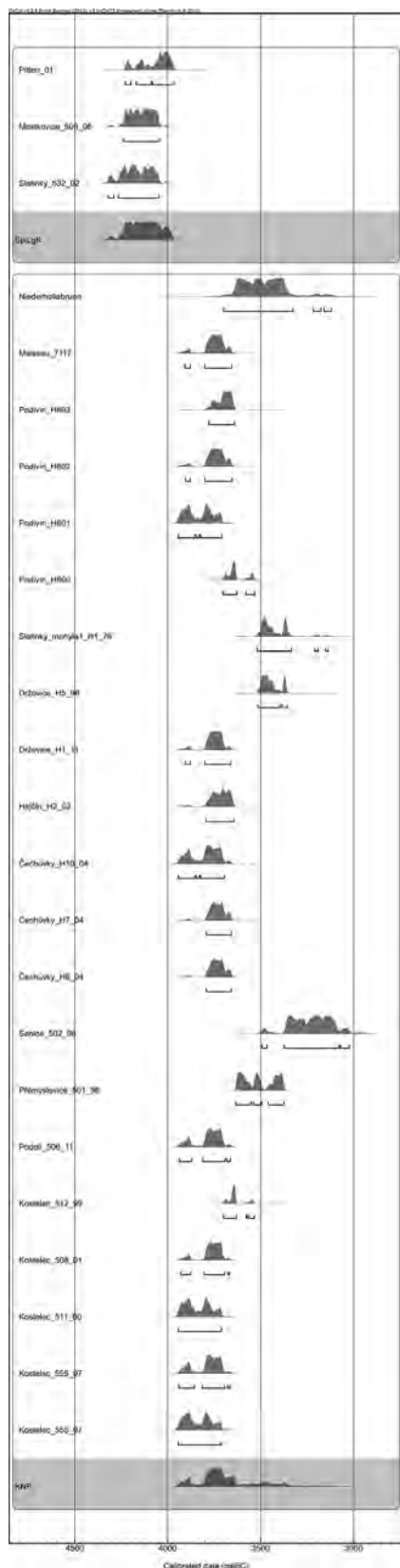
hrnce – klasické nálevkovité hrnce jsou na ústupu (obr. 88:B 6–8) a jejich místo zaujaly hrnce kotlovité (obr. 86:1522); dvoukónické plynule profilované (obr. 86:1421). Zvláštní skupinu tvoří hrnce lengyeloidní (obr. 86:1711, 1721),

poháry – jako vyhraněná třída nádob KNP končí a objeví se v podobě tzv. degenerovaných tvarů, připomínajících klasický nálevkovitý pohár jen rozevřenou kónickou formou (obr. 86:2411; 88:C 5; D 1, 2),

misky – zůstávají v oblíbě misky nálevkovité plynule profilované (obr. 86:3241) a esovitě profilované (obr. 88). Pokračuje vývoj mís kónických a nově se objevily typy esovitá s nízkým hrdlem (obr. 86:3711); se zataženými oblými plecemi s věncem výčnělků (obr. 86:3441) a varianta se zataženými oblými plecemi a odsazeným dnem (obr. 86:3431),

amfory – běžnou součástí souborů zůstaly plynule esovitě profilované vázovité kusy s tunelovými uchy na max. výduti, nově pak amfory se široce vyklenutou výduti (tab. 99:1; 100:1); varianty se dvěma uchy na plecích (obr. 86: 10181); se dvěma uchy na max. výduti (obr. 86:10161); se dvěma uchy (protknutý-

Tab. 5. Sloupec kalibrovaných radiokarbonových dat KNP z území Moravy.
 Tab. 5. Column of calibrated radiocarbon data pertinent to FBC from Moravia.

mi výčnělky) na hrdle (obr. 87:3) a tvary bezuché (obr. 86:10522; obr. 87:2),

džbány – vedoucí postavení si uhájil džbán esovitě profilovaný, především jeho širší varianty – esovitě profilované (obr. 86:11342); s odděleným hrdlem (obr. 86:11531) a vakovitý široký (obr. 86:11421),

šálky – převažují šálky esovitě profilace, šálky kulovité s oblým dnem, objeví se tvary s uchem nasazeným na cípovitě vytažený okraj a lze očekávat zvýšený podíl koflíků či hrnků (obr. 88: C 1, 8),

láhve s límcem – vrchol jejich výskytu lze spojit se starší fází III. stupně, v mladší zvolna vyznívají,

bubny – spolehlivě datovaným je pouze buben z výbavy hrobu 1 v mohyle 2 z Alojzova-Spáleného kopce. Pohřebiště patří ohrozimské fázi mohylových pohřebišť.

Vhloubená výzdoba: v průběhu mladší fáze III. stupně lze očekávat sice znatelný, ale nijak zvlášť dramatický nárůst vhloubené výzdoby. Ten však s postupem doby opět vyznívá. Vývojové tendence směřují k nezdobeným kusům keramiky. Běžné budou vícenásobné řady vpichů, metopovitě rozmístěné svazky žlábků a rýh, svislé žlábků, vyznívá ornament v podobě vstřícných trojúhelníků. Objeví se horizontální neohrazená rybí kost na hrncích a na mísách (obr. 88:A 3; D 3, 7), žlábků v kombinaci s řadami vpichů a důlků.

Plastická výzdoba: u hrnců přežívají klasické límcovité okraje tradičních forem, ale postupně jsou nahrazovány vícenásobnými okrajovými lištami, nebo jen prostým okrajem s horizontální řadou vpichů, jamek a důlků, opět doplněné nezbytnými pupky v obvyklé škále tvarů. Na pohárech se mohou objevit „vousy“, na některých typech nádob (šálky, džbány) dlouhé svislé lišty. Obdobou metopovitě uspořádaných žlábků jsou metopovitě rozmístěné skupiny krátkých svislých lišt (obr. 88:C 4). Na lengyeloidních hrncích půlkulaté výčnělky v počtu 4 na max. výduti, ojediněle ještě v kombinaci s uchy při okraji. Návrat k sudému počtu výčnělků je v ohrozimské fázi III. stupně obecnějším jevem. Odezvou klasického Badenu jsou vícenásobné oběžné žlábků na rozhraní hrdla a plecí. Zmnožení prvků plastické výzdoby předznamenává nástup jevišovické kultury.

5.4.3. Drobné keramické předměty boležáckého stupně KNP

Převážná většina drobných hliněných předmětů byla získána ze střeďoneolitických výšinných sídlišť, kde tvoří nedílnou součást materiální kultury, ale jejich bližší chronologická specifikace je za současného stavu poznání prakticky nemožná. Z tohoto důvodu představují společný přehled pro obě fáze boležáckého stupně.

5.4.3.1. Miniaturní nádoby

Zcela běžnou součástí větších náleзовých souborů jsou *miniaturní nádoby*, reflektující však pouze některé předlohy běžně používaného nádobí, zejména poháry, mísy a amfory. Charakter provedení a špatné vypálení nedává příliš prostoru k obsáhlejší úvahám o původním určení těchto předmětů. Pravděpodobně se jednalo o dětské hračky (srovnej např. PATAY 2005, 93, Taf. 34), ale uvažovat lze také o jejich uplatnění v duchovní sféře, kde mohly sloužit ke kultovním účelům jako symbolická součást instalace domácích oltářů (PODBORSKÝ 2006, 138–139).

5.4.3.2. Zoomorfní nádoby

Sílící kulturní impulzy z prostředí boleslácké skupiny přinesly oživení keramické produkce i v tomto směru. Z Čubernice u Ohrozimi je známo torzo nádoby představující snad ptáka a vzdáleně připomínající badenské „fischbutty“ (Fischbüttengefäß), ovšem s tím rozdílem, že otvor (hrdlo) byl posunut excentricky do místa chybějící hlavy. Rovněž tři protknuté výčnělky k zavěšení nádoby jsou umístěny excentricky (jeden v místě ocasu, dva protilehlé blíže hlavě, v bokorysu až za hranici nožkovitého dna), čímž byla při zavěšení zajištěna vyváženost nádoby a současně uvolněn segment s hlavou. Tvar a rozmístění závěsných oušek dovoluje nádobu interpretovat jako kahan (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 66, Tab. 10:1). Blízkou analogií je druhá moravská miniatura z Dubčan na Olomoucku (obr. 52:1; BÖHM 1930, 74 a další; týž 1941, tab. 24:9; HLUBEK 2013, obr. 4), ovšem lišící se několika podstatnými detaily. Pouze výzdoba dovoluje tyto drobné plastiky spojit s bolesláckou skupinou. Dubčanská nádoba disponuje nízkým hrdlem a stojí na čtyřech válcovitých nožkách, z nichž zadní byly silnější. Zadek zvířete je opatřen dlouhým plastickým ocasem a proti němu vystupuje z plecí široká dělená šíje, nesoucí původně hlavu, respektive hlavy dvě. Jaroslav Böhm předpokládal, že nesla hlavu s rohy (BÖHM 1930, 74), obdobné té z hradiska Vejstice u Vážan (BÖHM – SNĚTINA 1935). Celý povrch nádoby je pokryt rytým dekorem v podobě šrafovaných lichoběžníků, přerušovaných větvičkovým ornamentem. Ten najdeme na ocase, na levém boku a také po stranách šíje, kde je doplněn dvěma diagonálními pruhy ze tří řad obdélníkových vpichů, směřujících přes plece mezi přední nohy. Po stranách ocasu jsou umístěny dva románské kříže, sestavené z trojúhelníků vyplněných vpichy, které se nápadně podobají trianglu na „býčí“ hlavě ze Starého Zámku u Jevišovic. Rytá výzdoba byla původně vyplněna bílou inkrustací. Není pochyb o tom, že obě nádoby navazují na neolitické zemědělské tradice, kde najdeme celou řadu předloh. Poněkud mladší, ovšem ještě v rámci středního eneolitu, je torzo zoomorfní nádoby z Čechovska u Čechovic s křížícími se řadami vpichů, znázorňujících pravděpodobně postroj (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 122–127, obr. 53, tab. 86). Symbolika záprahu je reflexí na v eneolitu nově zaváděné orební zemědělství, využívající tažnou sílu dobytka. Není jisté od věci připomenout, že z počátku středního eneolitu pocházejí první modely čtyřkolových vozů (Radošina, okr. Topolčany, znázorňující záprah dobytčat do vozu (NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1973; BONDÁR 2012).

5.4.3.3. Zvířecí plastika

Počínaje paleolitem jsou významnou součástí materiální kultury lidských populací tvůrčí projevy, realizované, mimo jiné, do podoby lidských a zvířecích bytostí. Tento tvůrčí a duchovní fenomén, vrcholící na Moravě v mladoneolitické kultuře s moravskou malovanou keramikou, má své pokračování také v eneolitu. Drobné zvířecí terakoty jsou součástí náleзовých fondů z většiny výšinných sídlišť počátku středního eneolitu, sporadicky se však objevily i na sídlištech nížinných (Lešany, Přemyslovice – tab. 67:10) a jsou odrazem globálních změn na přelomu starého a středního eneolitu (obr. 89:8–15). Podrobně se problematikou drobných antropomorfních i zoomorfních terakot zabýval J. Pavelčík (PAVELČÍK 1982; 1994, 205–2014) v souvislosti s jejich poměrně hojným výskytem na hradisku v Hlinsku u Lipníku nad Bečvou. Zoomorfní plastiky rozdělil na základě výrazných morfologických znaků do čtyř skupin s řadou variant. První skupinu tvoří plastiky s výrazně modelovanou hlavou, druhou plastiky

s nevýrazně modelovanou hlavou, třetí a čtvrtou skupinu plastiky schematizované a silně schematizované. Martin FURHOLT (2009, 124–126, Abb. 81) řadí plastiky všech tří variant ke svému typu 1, který zahrnuje plastiky se splývající hlavou (ohne herausmodellierten Kopf). Jiří Pavelčík se v citované studii zaměřil na určení druhu ztvárněných zvířat a na interpretaci jejich funkce. Dvě řady mléčných žláz považuje za příznačné pro bachyně, ale vyloučit nelze ani feny, které mají stejné anatomické schéma, ale byly zobrazovány jinak (PAVELČÍK 1982, 274). Při hledání účelu jejich použití zmiňuje sice možnost, že se jedná o dětské hračky, ale vyznačení primárních i sekundárních znaků ho vedlo k závěru, že hrály určitou roli v náboženském životě obyvatelstva. Tuto interpretaci nepřímou podporují plastiky z Hradu u Bílovic, které mohly být nošeny jako amulety, nebo být zavěšeny na určitém, řekněme „posvátném místě“ (strom, totem?).

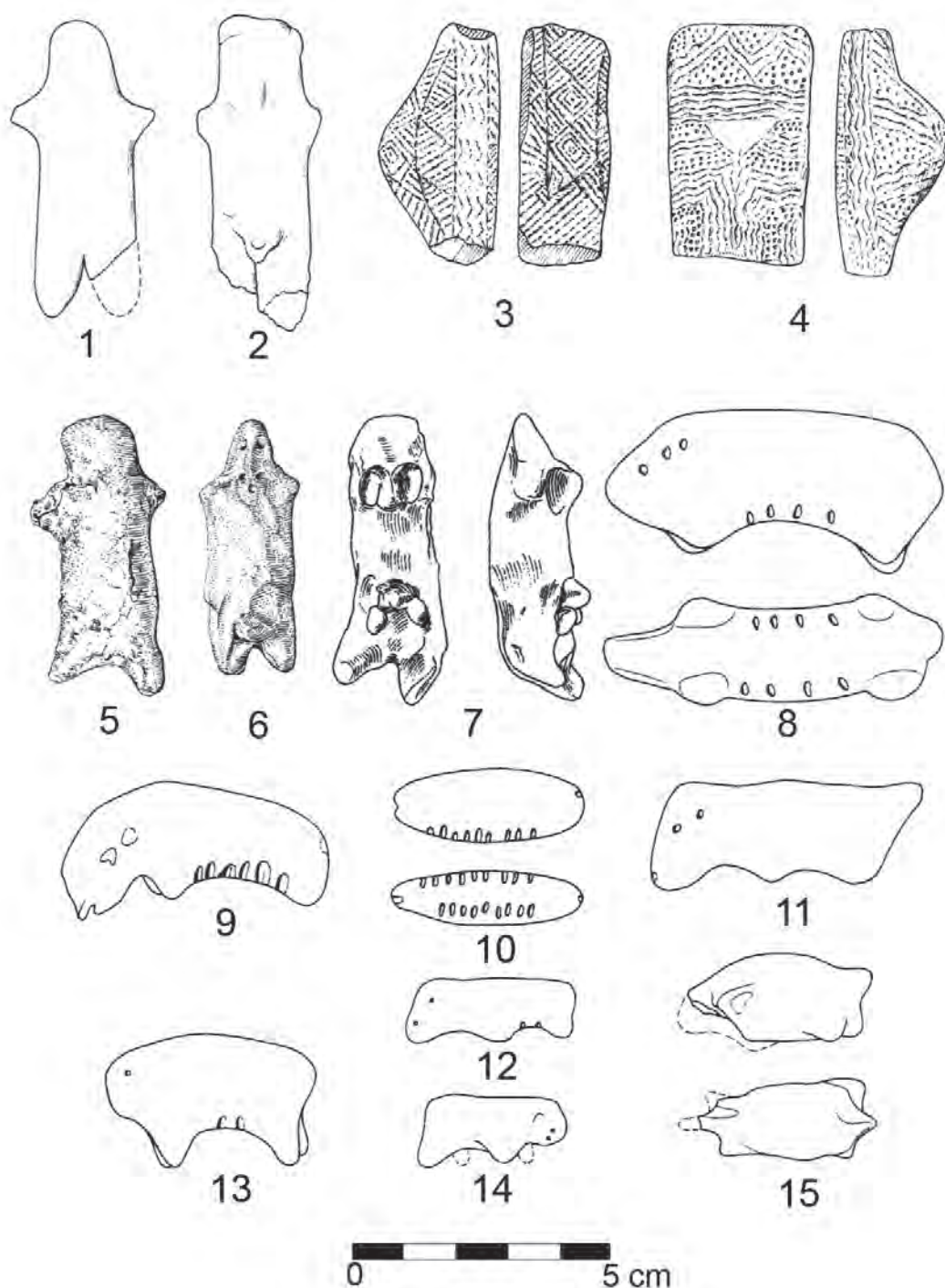
5.4.3.4. Plastiky mužů

Plastiky mužů jsou vzácným dokladem změny sociální orientace při ztvárnění lidské postavy. V současné době je známe pouze z výšinných sídlišť boleslávského stupně střední Moravy. Zatímco v baalberském stupni není plastika součástí materiální kultury, v současných kulturách s brázděným vpichem předboleslávského horizontu se objevily silně stylizované kvadratické figurky žen s plošně aplikovanou výzdobou provedenou brázděným vpichem (na Moravě Křepice – obr. 89:3, 4). S nástupem badenské kultury pronikly na území Moravy ploché ženské idoly. Silně stylizovanou plastiku z Čubernice u Ohrozimi, dnes uloženou ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, považoval A. Gottwald za plastiku zvířecí (GOTTWALD 1937, 184). Teprve J. Pavelčík v ní rozpoznal ztvárnění postavy muže (PAVELČÍK 1994, 206). Je hrubě modelovaná – válcovitý trup je na dolním konci zakončen dvěma pahýlovitými výčnělky znázorňujícími nohy, ruce chybí zcela. Tvůrce terakoty věnoval pozornost pouze obličejí, který je vmodelován na způsob lengyelské sovy hlavičky, a pohlaví, jež nepostrádá podstatné anatomické detaily. Její modelování bylo dílem okamžiku a při porovnání s některými zvířecími plastikami, o zoomorfních nádobách ani nemluvě, jde o terakotu nižší kvality. Obdobná figurka s obličejem modelovaným na způsob lengyelské sovy hlavičky pochází z Olomouce – Dómského návrší a Křížkovského ulice (obr. 89: 7).

Stejně jako zoomorfní, tak i antropomorfní plastiky z výšinného sídliště v Hlinsku u Lipníku nad Bečvou posloužily J. Pavelčíkovi k jejich rozdělení do tří výrazně odlišných skupin: 1. plastiky navazující na moravskou malovanou keramiku, 2. schematizované plastiky, 3. silně schematizované plastiky (PAVELČÍK 1982, 261–266).

5.4.3.5. Závěsky – kotouče

V souborech keramiky z hradisek střední Moravy se sporadicky objevují keramické kotouče se dvěma otvory k zavěšení, které jsou umístěny excentricky blíže okraji. Vystupují ve dvou variantách: 1. jako ploché kolečko s rovnou základnou a mírně bočankovitě zvednutým tělem (ŠMÍD 2010, tab. 40:4), 2. obdobně modelované, ale s kuželovitě vystouplým středem (ibidem, 40:3, 6; obr. 91:1, 6–8). Není pochyb o tom, že jsou ekvivalentem měděných a zlatých předloh. V prvním případě se jedná o terče typu Tibava (ŠIŠKA 1964, obr. 11:8; PAVELČÍK 1979, 325, obr. 4:1–3), v případě druhém o modifikaci typu Stollhof, označenou jako typ Náměšť na Hané (ŠMÍD 1999b; 2003, 2004a). Měděný závěsek typu Náměšť na Hané byl společně se spirálkou ze stejného kovu součástí žárového pohřbu v mohyle s obvodovou konstrukcí, jejíž charakter (kamenná konstrukce menších rozměrů ve tvaru trapézu) a hrobový inventář datují hrob na rozhraní drahanovické a ohrozimské fáze mohylových pohřebišť. Do stejné doby, tedy do počátku středního eneolitu, je možné klást závěsky stejného typu z Hradu u Bílovic. Jiří Pavelčík dospěl v souvislosti s hodnocením depotu měděných šperků z Hlinska k závěru, že závěrečné fázi staršího eneolitu patří, mimo jiné, závěsky typu Stollhof a náušnice typu Hlinsko (PAVELČÍK 1979, 334). Nálezy šperků stejného charakteru z Náměště na Hané jsou dokladem toho, že byly v oblibě ještě v první polovině eneolitu středního. Celkem bez problému vnímáme kovové zástupce těchto kotoučů jako šperk,

Obr. 89. Antropomorfní a zoomorfní plastika lidu s kulturou nálevkovitých pohárů na Moravě. 1, 2 – Náměšť na Hané, okr. Olomouc, hradisko Rmíz u Laškova; 3, 4 – Křepice, okr. Znojmo, Hradisko; 5-8 – Olomouc, Olomoucký kopec; 9, 10 – Otaslavice, okr. Prostějov, hradisko Obrova noha; 11, 13 – Ohrozim, okr. Prostějov, hradisko Čubernice; 12, 14 – Bílovice-Lutotín, okr. Prostějov, hradisko Hrad u Bílovic; 15 – Přemyslovice, okr. Prostějov, výšinné sídliště v poloze Nad rybníkem.

Fig. 89. Anthropomorphic and zoomorphic statuette attributed to the people of FBC in Moravia. 1, 2 – Náměšť na Hané, Olomouc County, Rmíz hillfort near the village of Laškov; 3, 4 – Křepice, Znojmo County, hillfort; 5-8 – Olomouc, Olomoucký kopec; 9, 10 – Otaslavice, Prostějov County, Obrova noha hillfort; 11, 13 – Ohrozim, Prostějov County, Čubernice hillfort; 12, 14 – Bílovice-Lutotín, Prostějov County, Hrad u Bílovic hillfort; 15 – Přemyslovice, Prostějov County, hilltop settlement at the site locally known as Nad rybníkem.

zda však plnily stejnou funkci také kotouče zhotovené z hlíny a kamene (v poslední době byly kamenné závěsky tohoto typu nalezeny na eneolitickém hradisku ve Stavenicích/Úsově na Mohelnicku – DANIHEL 2014b, obr. 20) zůstává otázkou. Za předpokladu, že jsou amuletem věrských představ souvisejících s uctíváním Slunce – slunečního kotouče, jež zlaté a měděné kotoučky přímo evokují (odraz této víry nacházíme i v samotném žárovém pohřebním ritu tohoto období), plnily toto poslání stejně dobře i amulety z méně atraktivních materiálů. Nacházíme je v kontextu různých kultur prakticky na celém území Evropy. Zatímco na východním Slovensku vystupují počátkem eneolitu s tiszapolgárskou a bodrogkeresztúrskou kulturou, na Moravě je jejich první výskyt spolehlivě doložen až s mladšími nálevkovitými poháry v průběhu boležské skupiny. Zcela unikátní depot dvou nádob a velkého stříbrného kotouče (průměr 220 mm) typu Stollhof u Vanovic v Boskovické brázdě (MALACH – ŠTROF 2015), je průvodní keramikou spolehlivě datován do počáteční fáze baalberského stupně.

5.4.3.5. Závěsky v podobě miniaturních nádob

Určitým typem závěsků jsou i drobné miniatury miskovitého a pohárovitého tvaru, vesměs opatřené jedním nebo dvěma protilehlými otvory (tab. 10:7; 28:4). Tyto a jim podobné nádoby se vyskytují na celém území Moravy a podle J. Pavelčíka je jejich výskyt spojen s nástupem prvního stupně badenské kultury (PAVELČÍK 1995a, 109–110). Dosud však zůstává nezodpovězena otázka, k čemu nádoby s průměrem jen zřídka překračujícím 30 mm a výškou do 30 mm sloužily. Standardní tvar a velikost podstatně snižují možnost, že se jednalo o dětské hračky. S těmi lze ztotožnit, samozřejmě ne výlučně, napodobeniny běžně užívaných nádob. Důležitým vodítkem při pokusu o jejich interpretaci může být skutečnost, že na sídlištích se jedná o běžný typ drobných terakot, ale v inventáři hrobů na mohylových pohřebištích KNP se prakticky neobjevily. Jedinou výjimkou je šálku podobná nádoba s provrtem pod okrajem, ale podstatně větších rozměrů, z mohyly 20 na Horce u Ohrozimi, kde figuruje mezi nestratifikovaným materiálem. Do mohyly se dostala s hlínou při vršení násypu (ŠMÍD 2003, tab. 71:2). Tento poznatek však nečiní z miniaturní automaticky čistě profánní záležitost, protože určitý duchovní náboj jim nelze upřít. Otvory naznačují, že tyto drobné keramické tvary byly zavěšovány. V úvahu přicházejí krk či jiná část lidského těla nebo oděvu. Možností jejich použití je hned několik. Mohly obsahovat vonnou substanci, ale stejně tak i látku odpuzující parazity, o které nebyla v období epiatlantiku, jež představoval klimatické optimum, jistě nouze, či takovou, která ochraňovala majitele před zlými mocnostmi. Jako příklad poslouží stejným způsobem zpracovaná miniatura ve tvaru picího rohu ze Rmízu u Laškova (ŠMÍD 1995, obr. 20:11). Artefakt je sice silně poškozený, ale dochovaly se na něm dva drobné otvory; jeden ve spodní zahrocené části, druhý při okraji na opačné straně. Otvory naznačují, že byl nošen, nebo alespoň zavěšován, a měl zcela konkrétní podobu něčeho, co nám dnes nejvíce připomíná picí roh. Stejně tak ovšem mohlo jít o abstrahovanou formu mnoha jiných věcí (noha, bota). Byl tedy symbolem, symbolem něčeho, čemu lidé připisovali důležitost během života, ne po smrti, a jako takový mohl viset na příbytku či jiném tomuto účelu určeném místě. To je další možnost jejich použití. Předmět v podobě „picího rohu“ ze Rmízu připomíná drobnou nádobu z výšinného sídliště Nad Mírovcem u Grešlového Mýta, nalezenou společně s modely ruky, nohy a závěsků v podobě hliněných sekeromlatů (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1973, Taf. 59:16, 12, 4–13).

5.4.3.6. Závěsky – keramické miniatury sekeromlatů

Objevují se průběžně od mladšího neolitu (KOŠTUŘÍK 1979, obr. 15:4; PODBORSKÝ 1993, obr. 88:13) až do mladého eneolitu (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ – VITULA 1994, Taf. 14:7; ČIŽMÁŘ, Z. 2004, 180; ZÁPOTOCKÝ – ZÁPOTOCKÁ 2008, tab. 99:4; 111:13). Na Moravě byl největší soubor hliněných sekeromlatů získán na Starém Zámku u Jevišovic, odkud je evidováno 11 kusů: 6 kusů z vrstvy C2, 4 kusy z vrstvy C a 1 kus z vrstvy C1 (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1981, 40, tab. 49:1–6; 109, 2, 4, 6; 86, tab. 114:2). Početná a tvarově rozmanitá kolekce závěsků ve tvaru sekeromlatu byla získána výzkumem eneolitického hradiska Burchbrich ve Velké Lomnici na Slovensku (NOVOTNÁ 2006, 7–8, Abb. 9), da-

tovaného do klasického až pozdního stupně badenské kultury. Překvapivá je typologická skladba nalezených modelů; všechny vyobrazené závěsky lze klasifikovat jako ploché sekeromlaty skupiny F či sekeromlaty s čepcem skupiny K. V nedávné době publikovaná práce P. Menšíka přinesla vedle soupisu dosud známých závěsků v podobě sekeromlatů z území Čech a Moravy také přehled jejich interpretací. Autor dospěl k poznatku, že nebyly součástí pohřebních milodarů a jen zcela ojediněle se objevily na nížinných sídlištích. Jejich výskyt spojil s určitým elitním prostředím, případně rituály, které mohly v těchto nadkomunitivních areálech probíhat. V této souvislosti odmítá, že jde o napodobeniny s funkcí dětských hraček (MENŠÍK 2012, 105). Absence, nebo jen velmi omezený výskyt těchto závěsků na některých hradiscích (Staré Zámky v Brně-Lišni, Denemark u Kutné Hory), společně s omezeným množstvím materiálu ze sídliště agrárního charakteru, zatím brání kategorickým závěrům. Funkce modelů sekeromlatů se pravděpodobně nebude příliš lišit od funkce ostatních závěsků, kterým je věnována pozornost, snad jen s důrazem na to, že symbolizují mužský prvek. Jeho ženským ekvivalentem mohou být kotouče se dvěma excentricky rozmístěnými otvory.

5.4.3.7. Předměty z keramiky používané k textilní výrobě

5.4.3.7.1. Přesleny

Nárůst počtu přeslenů počátkem středního eneolitu je jevem víceméně obecným, poutajícím pozornost mnoha autorů (na Moravě a ve Slezsku se v poslední době této problematice věnoval V. Janák; JANÁK 2011; 2013, 251 a následující), a koliduje nejen s jejich velmi nízkým počtem v souborech starších stupňů KNP, ale též s jejich omezeným množstvím v osadách agrárního charakteru závěrečného stupně. Domnívám se, že nejde o jev způsobený stavem výzkumu. Při plošných odkryvech na sídlišti KNP z počátku středního eneolitu v poloze U hřbitova na katastru Držovic na Moravě, jež navíc překračuje standard běžné nížinné osady (k tomu FOJTÍK – ŠMÍD 2014), jejich celkový počet sotva překročil hranici dvouciferného čísla. Protikladem je pak hrazené sídliště Čechovsko u Čechovic s 613 registrovanými kusy setrvačnicků. Vezmeme-li do úvahy skutečnost, že se jedná o kotouče získané pouze povrchovými sběry, je to množství jistě pozoruhodné. Obě lokality jsou součástí jedné sídelní komory (vzdálenost mezi nimi je 8 km). Značné disproporce v jejich počtu evidujeme i mezi jednotlivými hradisky. Na Hradu u Bílovic, zkoumaného několika plošnými výzkumy, bylo nalezeno pouze 66 přeslenů a na Čubernici u Ohrozimi, tedy na sídlišti v mnoha směrech srovnatelným s Čechovskem, 210 přeslenů. Ze všech vrstev na Starém Zámku u Jevišovic pochází množství srovnatelné s Čechovskem. Interpretace tohoto jevu jako dokladu specializace určitých komunit na textilní výrobu je zcela logická, ale nic neříká o jeho podstatě. Jeho příčinu musíme hledat ve společensko-ekonomických jevech, tak příznačných právě pro období eneolitu. Výšinná sídliště s objemnými kolekcemi přeslenů se nacházela v podhůří vrchovin, v místech s méně úrodnými, ale mnohdy i hůře dostupnými plochami, na okraji tradičních sídelních komor, produkujících zavedené zemědělské komodity. Specializace na určitý druh rukodělné výroby, v našem případě na produkci příze, ale nejen na ni, byla svým způsobem přirozenou ekonomickou a současně i sociální adaptací na toto prostředí.

Tvarová variabilita setrvačnicků se odvíjí od čtyř základních typů, jimiž jsou přesleny ploché, kónické, dvoukónické a tvaru tykve. Kvantifikace jednotlivých typů je na zkoumaných lokalitách víceméně stejná v tomto pořadí: kónické, dvoukónické, ploché a tvaru tykve. Podíl zdobených přeslenů na jejich celkovém množství se pohybuje od necelých 3 do 20%. K výzdobě (označení?) byla použita prakticky celá škála prvků vhloubené výzdoby od prostých vpichů, vrypů, důlků, po ryté linie a žlábků. Obvyklé je použití více technik při výzdobě jednoho přeslenu. K nejjednodušším patří hustě řazené svíslé přesečky hran.

5.4.3.7.2. Keramické cívky

Cívky jsou dalším dokladem textilní výroby a opět s koncentrací na výšinných sídlištích. Jejich počet je však velmi omezený, nepředpokládám proto přímou souvislost s vlastní produkcí textilu. Známe je

ve dvou variantách – s plnou a dutou hřídélí. Můžeme předpokládat, že jejich ekvivalentem byly cívky z organického materiálu, nejspíše ze dřeva.

5.4.3.7.3. Závažička

Drobné keramické závěsy jsou dalším předmětem s možnou vazbou na textilní výrobu. V nálezových souborech je jejich zastoupení značně omezené. Mezi drobnými terakotami v Hlinsku u Lipníku nad Bečvou je po letech výzkumů uváděno 14 kusů, což představuje pouhých 4,3 % ze všech nálezů závaží a cívek (PAVELČÍK 1983a, 309). Na eneolitickém hradisku Hrad u Bílovic byla nalezena tři (ŠMÍD 2010, tab. 46:5–7) a na Hradiska u Křepic čtyři (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1986, Taf. 31). Ve vrstvách jevišovické stratigrafie je jejich počet poněkud vyšší, ale s velkým početním nepoměrem mezi souvrstvím ze středního eneolitu (evidováno 52 kusů) a z eneolitu mladého (z vrstvy B pouze šest; ibidem 1972, Taf. 84). Konkrétní počet závažíček nalezených ve vrstvách C je pak následující: vrstva C2 – 17, vrstva C1 – 14 a nezařazených z vrstev C je 21 (ibidem 1981, Taf. 48, 113, 145). Jiří Pavelčík při zpracovávání textilní keramiky z Hlinska konstatoval, že tyto drobné terakoty patří k výbavě většiny výšinných sídlišť lidu s kanelovanou keramikou na Moravě a nezná je ze zemědělských neopevněných osad. V jejich výskytu na hradiscích spatřuje specializovanou textilní výrobu, která se tam koncentrovala vedle dalších odvětví řemeslné výroby (PAVELČÍK 1983, 309). V případě jejich pečlivého provedení bych zvažoval možnost, že sloužily jako koncovky tkanic a řemínků.

5.4.3.7.4. Zátěže osnov tkalcovských stavů

Zátěže – závaží představují běžný sortiment registrovaný na všech sídlišťích středního eneolitu, nejen výšinných. Setkáváme se s nimi v následujícím provedení: vakovitá nízká, vakovitá vysoká, obě varianty s příčným provrtem; s vertikální provrtem pak bochánkovitá, válcovitá nízká, válcovitá vysoká, tvaru komolého jehlanu a oválná vysoká. Na rozdíl od přeslenů je jejich doložený počet podstatně nižší a dosahuje pouze jednotek, max. desítek kusů. Jedinou výjimkou v tomto směru je Hlinsko u Lipníku nad Bečvou s téměř 300 kusy zátěží tkalcovských stavů. Netroufám si odhadnout, do jaké míry je tento počet ovlivněn stavem výzkumu, ovšem na některých výšinných sídlišťích, byť z větší části prozkoumaných (Starý Zámek u Jevišovic, Staré Zámky v Brně-Lišni), patří k nálezům spíše vzácným. To stejné platí například o Cimburku u Kutné Hory, kde šlo o jednotlivé kusy, oproti desítkám přeslenů (ZÁPOTOCKÝ 2000c, 70–72). Na sídlišti KNP v Přáslavicích na Olomoucku je poměr nalezených závaží a přeslenů zhruba stejný – 12 přeslenů a 15 závaží (PROCHÁZKOVÁ – VITULA 2001, 26). Situaci jistě zkresluje zjištění, že svému účelu sloužily stejně dobře zátěže z nepálené hlíny. Nelze dokonce vyloučit, že se dochovaly jen ty, které prošly žárem ohně jaksi nechtěně, při požáru obydlí nebo přístřešku s tkalcovským stavem. Na Rmízu u Laškova byly součástí objektu s ohništěm ve vrstvě C1 místní stratigrafie bochánkovité zátěže tkalcovských stavů z nevypálené hlíny (ŠMÍD 1995, 38–39, obr. 16). Silně ulehlá popelovitá hlína je uchovala v téměř neporušeném stavu.

5.5. Kamenná broušená industrie

Od mladší doby kamenné se broušená kamenná industrie stala důležitým civilizačním výdobytkem lidských populací. Její význam s nástupem kovu ustoupil poněkud do pozadí, ale nadále zůstala nezbytnou součástí materiální kultury. Během starého a středního eneolitu, kdy se na sledovaném území rozvíjela kultura nálevkovitých pohárů, dosáhla výroba kamenné industrie jednoho ze svých vrcholů. Tvarová škála bojových sekeromlatů je natolik specifická, že byla označena přídomkem názvu kultury – sekeromlaty kultury nálevkovitých pohárů (např. ZÁPOTOCKÝ 2002). Podrobná syntéza eneolitické broušené industrie střední Evropy je dílem M. ZÁPOTOCKÉHO (1989; 1992; 2002), který ji charakterizuje následujícími slovy: „*Primárně se jednalo o nástroje užívané především muži a určené ke zpracování dřeva i k mnoha dalším účelům, ale též jako zbraně vhodné pro boj zblízka. Druhotně se tyto výrobky stávaly jed-*

nou z komodit blízké i dálkové směny. Třetí její funkcí, jejíž význam výrazně stoupl právě ve starším eneolitu, byla role prestižní a symbolická, což se týká především tzv. nepracovních tvarů – bojových sekeromlatů, bulav či velikostně předimenzovaných seker a mlatů. .... (Sekeromlaty) imitují pestrou škálu měděných předloh jihovýchodní Evropy a severního Černomoří. Vyznačují se značnou morfologickou variabilitou, protože módní změny jejich prototypů vedly k vytváření stále nových – a pro chronologii – citlivých forem. Dělí se do tří skupin, z nichž každá má řadu typů a variant“ (ZÁPOTOCKÝ 2008, 78). Jsou to ploché sekeromlaty skupiny F, čepcovité sekeromlaty skupiny K a sekeromlaty s obloukovitým týlem skupiny R (ZÁPOTOCKÝ 1992, Abb. 5, 12, 24). Každá z těchto skupin charakterizuje konkrétní vývojovou fázi nálevkovitých pohárů.

5.5.1. Ploché sekeromlaty skupiny F

V syntéze „*Streitaxte des mitteleuropäischen Äneolithikums*“ M. Zápotocký shromáždil a vyhodnotil všechny publikované nálezy broušené kamenné industrie střední Evropy. Z území Moravy podchytil 27 plochých sekeromlatů skupiny F z 24 lokalit a dalších 13 zlomků (skupina FI/KIV), u kterých nebylo možné s jistotou určit, zda patří do skupiny „F“, nebo do skupiny „K“. Musím konstatovat, že během uplynulých 25 let k dramatickému nárůstu artefaktů této skupiny nedošlo. Devatenáct jednoznačně určených sekeromlatů patří do kontinentální skupiny FI s rozlišenými variantami **FIA – sekeromlaty hexagonálního profilu** s nerozšířeným týlem, eventuálně s týlem zúženým, trapezovitého tvaru a **FIB – rovněž hexagonálního profilu, ale s týlem rozšířeným na způsob „vlastovčího ocasu“**. Do druhé skupiny zařadil plochý sekeromlat se spuštěným ostřím (FIB 2a), označený podle místa nálezu jako typ Ptení (ZÁPOTOCKÝ 1992, Taf. 7.15; 2002, 178; obr. 66:1). Zbývajících pět mlatů patří do skupiny FII – „německá severovýchodní“, kterou charakterizují: širší hexagonální profil v místě provrtu a konkávní či profilované stěny.

Sekeromlaty skupiny FI jsou typickým bojovým sekeromlatem starého eneolitu a ve střední Evropě se váží na kulturní horizont Pfyn – Michelsberg – Altheim – Mondsee a starší nálevkovité poháry (Baalberg), sekeromlaty skupiny FII vystupují na severní periferii rozšíření baalberské skupiny a skupiny Wiórek, na území mezi Starou markou, meklenburskou jezerní oblastí a Kujavami. Kusy s týlem v podobě „vlastovčího ocasu“ jsou relativně mladší (ibidem, 48; 43). Většina předložených zlomků pochází z povrchových sběrů, eventuálně z kulturních vrstev s omezenou vypovídací hodnotou a jen zcela výjimečně z uzavřených nálezových celků. Z nových nálezů na Moravě stojí za povšimnutí dva zlomky plochých sekeromlatů. V roce 2003 byla týlní část sekeromlatu se dvěma rytými liniemi součástí pravěké kulturní vrstvy s převažující keramikou LnK, ovšem doloženým osídlením z průběhu celého eneolitu, v Kralickém háji na katastru Kralic na Hané. Součástí zánikového horizontu objektu 506/2011 v Podolí, okr. Brno-venkov, byla týlní část plochého sekeromlatu typu FIA (kontinentální), varianta s hexagonálním profilem a týlem B1 (KOS – ŠMÍD 2015, 57–76, obr. 4:1; tab. 103:1). Jedná se o vůbec první plochý sekeromlat z Moravy, který byl součástí zcela konkrétního nálezového celku. Jeho chronologická pozice se opírá o poměrně reprezentativní soubor keramiky a radiokarbonové datum (Poz-60110, 4990±35 BP). Byl zhotoven z porfyrického mikrodioritu, tedy suroviny vyskytující se v bezprostředním okolí Brna.

5.5.2. Čepcovité sekeromlaty skupiny K

Výroba těchto honosných sekeromlatů představuje na sledovaném území vrchol eneolitické broušené industrie. Je dokladem dokonalého zvládnutí technologických postupů a vysoké míry estetického cítění. Počet Zápotockým evidovaných nálezů z Moravy činí 16 kusů ze 14 lokalit, což je zhruba polovina všech publikovaných sekeromlatů skupiny F z území republiky. Několikaprocentní zastoupení lze odhadovat mezi blíže nezařaditelnými zlomky skupiny FI/KIV, ale týká se to obou označených skupin, čili nedochází k ovlivnění jejich poměrného zastoupení. Příčina omezeného počtu nálezů bude ovlivněna několika

faktory, z nichž jedním může být náročnost jejich výroby a od ní se odvíjející dostupnost, tedy cena artefaktu. Ta posouvá jejich použití z primární sféry (bojový sekeromlat) do sféry sociální (atribut moci).

Moravské exempláře patří třem Zápotockého typům, a sice *KI s prohnutým tělem*, *KIV s tělem rovným* a *blíže nezařazené KI/IV*, a to v případě fragmentu z Ivanovic na Hané. Převažují sekeromlaty hexagonálního profilu, profil kruhový má pouze týlní část s čepcem z Hradiska u Kroměříže (ZÁPOTOCKÝ 1992, Taf. 51:7).

První dvě skupiny sekeromlatů (F a K) jsou typickou zbraní pro starší období kultury nálevkovitých pohárů. Ploché sekeromlaty jsou relativně starší, mladší typ se vyskytuje paralelně se sekeromlaty s čepcem. V Čechách spadá jejich optimum do sířemské fáze KNP (ZÁPOTOCKÝ 2008, 78).

Stejně jako u předchozí skupiny postrádá většina sekeromlatů s čepcem bližší nálezové okolnosti, a pokud jsou známy, tak jen s udáním katastru, v lepším případě i polohy a v kolonce „způsob nálezu“ s lakonickým „povrchový sběr“. Vzácnou výjimkou v tomto ohledu jsou dva exempláře ze středomoravských mohylových pohřebišť, ovšem ani ony neposlouží ke zpřesnění jejich chronologie. Na pohřebišti ohrozimské fáze v poloze Nad Ostichovcem u Slatinek byla týlní část sekeromlatu s čepcem nalezena v zásypu mohyly č. 1, ovšem 10 m východně od jediného hrobu. Z toho je zřejmé, že s vlastním pohřbem nesouvisel (GOTTWALD 1925, 7, obr. 1; MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1967, 360, obr. 3:4; ZÁPOTOCKÝ 1992, Taf. 36:3; ŠMÍD 2003, 55, tab. 91:8). Mohlo jít o náhodu, ale stejně tak o záměr spočívající ve zdůraznění kontinuity (viz kapitola věnovaná pohřebnímu ritu). Druhý sekeromlat s čepcem pochází z nekropole drahanovické fáze v poloze Frolinková u Alojzova, kde byl společně s nálevkovitým hrncem s románskou lizénou, mladší variantou nálevkovitého poháru a amforou zdobenou svislým žlábkováním součástí výbavy hrobu 3 v mohyle 5 s obvodovou kamennou konstrukcí (obr. 66:2; 90:1). Jeho datování na úroveň boletázkého stupně určuje žlábkovaná amfora a již referovaná forma nálevkovitého poháru. Sekeromlat byl, stejně jako všechny ostatní sekeromlaty, před uložením do hrobu přeražen. Podstata jevu tkví ve věrských představách lidu s nálevkovitými poháry, praktikovaných pokročilou formou animismu, jehož projevem je kremace zesnulých a dušníky – otvory intencionálně proražené do dna popelnice. Šlo tedy zřejmě o záměrné poškozování zbraní z obavy před jejich použitím či demonstraci konce používání jejich vlastníkem. Tato skutečnost dovoluje vnímat alojzovský sekeromlat ne jako zbraň, ale atribut sociálního postavení zesnulého. Mohlo jít o rodinnou relikvii, předávanou po mužské linii po několik generací. Můžeme proto konstatovat, že také na Moravě jsou sekeromlaty s čepcem používány v závěru baalberského stupně s možným přesahem do stupně závěrečného tedy zhruba na úrovni sířemské fáze v sousedních Čechách.

5.5.3. Sekeromlaty s obloukovitým tělem skupiny R

Nástup středního eneolitu a s ním boletázkého stupně nálevkovitých pohárů se projevil zásadními změnami v tvarosloví keramiky a stranou nezůstala ani kamenná broušená industrie. Vůdčím typem bojových sekeromlatů se staly tvary s obloukovitým tělem skupiny R. Jejich masová produkce nepochybně souvisí se zásadními změnami v hospodářském životě tehdejší společnosti, jež se projevil masovou produkcí ve všech oblastech řemeslné výroby. Vedle již zmíněných kamenných nástrojů šlo o výrobu textilu a s tím související produkcí kostěné a parohové industrie. Masový výskyt sekeromlatů skupiny R můžeme demonstrovat na dvou výšinných sídlišťích střední Moravy – na Čuběrnici u Ohrozimi a na Čechovsku u Prostějova-Čechovic. Soubor broušené industrie z Čechovska obsahuje 88 kusů sekeromlatů s obloukovitým tělem a z Čuběrnice 28 sekeromlatů stejného typu. Z pěti typů Zápotockého třídění jsou na Moravě zastoupeny tři: *RI – první jižní*, *RII – druhá jižní* a s minimálním počtem zástupců *RIII – první severní*. Skupina RI zahrnuje mlaty vysokého profilu s variantami – stěny v bočním řezu paralelní a mírně konkávní, a to stejné u skupiny RII, která představuje mlaty nízkého profilu. Pouze mlat z Velkých Albrechtic naplňuje podstatu typologie sekeromlatů skupiny R III – první severní, kterou charakterizuje vysoký profil a prvrt ve střední části (ZÁPOTOCKÝ 1992, Taf 82:15). V syntéze z roku 1992 M. Zápotocký konstatoval, že jediným nálezovým celkem se sekeromlatem s obloukovým tělem

varianty RI-1 je žárový hrob ohrozimské fáze z Lutotína (ZÁPOTOCKÝ 1992, 103, Taf. 69:1-4). Výzkumy na středomoravských mohylových pohřebištích KNP v posledních desetiletích zvedly tento počet na 12 kusů (obr. 90:2-5) a rozšířily jejich spektrum o tři sekeromlaty „pracovní“ (obr. 90:6; ŠMÍD 2003). Byly součástí žárových hrobů jak drahanovické, tak ohrozimské fáze, s výraznou převahou mlatů skupiny RI vysokého profilu. Poslední dva jsou nízkého profilu, jeden se stěnami v bočním řezu paralelními – varianta RII-1 a druhý se stěnami slabě konkávními – varianta RII-2 (ŠMÍD 2003, tab. 24:1, 2), a doplňovaly výbavu hrobu 6 v mohyle 1 na Spáleném kopci v Alojzově. Keramika datuje hrob do ohrozimské fáze III. stupně KNP.

5.5.4. Kulovité mlaty – bulavy skupiny B

Na rozdíl od Čáslavska a Kutnohorska, kde M. Zápotocký hovoří o jejich úplné absenci na tamních eneolitických hradištích a sporadickém výskytu vůbec (ZÁPOTOCKÝ 2002, 179), jsou na střední Moravě běžnou součástí nálezových celků z většiny hradisek středního eneolitu a zastoupeny jsou rovněž ve výbavě žárových hrobů na mohylových pohřebištích. Oproti značné variabilitě bulav lužické kultury (BEROUNSKÁ 1987) se bulavy moravského středního eneolitu vyráběly ve čtyřech základních typech s omezeným počtem variant. Základní skupinu tvoří bulavy *tvaru koule BI-1* nebo mírně *zploštělé koule BI-2*. Boční stěny jsou plynule obloukovité. Druhým typem jsou bulavy *kulovité se stěnami na profilu zalomenými BII*. Následují mlaty kulovitěho tvaru, ale svislými brázdami tvarované do podoby *oloupaného pomeranče BIII* (Hlinsko u Lipníku nad Bečvou, PAVELČÍK 1992, Abb. 2:5), a konečně bulavy v nárysu *oválného, kvadratického a někdy až lodkovitého tvaru BIV* (ŠMÍD 2003, tab. 44:7; 90:7; 59:3). Kulovité mlaty se objevují od neolitu až do doby bronzové a v kultuře nálevkovitých pohárů na Moravě jsou typickým zástupcem broušené industrie v žárových hrobech drahanovické a ohrozimské fáze mohylových pohřebišť společně se sekeromlaty s obloukovitým týlem (obr. 90:7, 8, 11).

5.5.5. Pracovní sekeromlaty skupiny P

Od mladšího neolitu patří pracovní sekeromlaty k základnímu typu kamenných broušených nástrojů (SALAŠ 1984; 1986) a jejich nálezy v kontextu starých a mladých nálevkovitých pohárů ukázaly, že byly používány takřka v nezměněné podobě také během starého a středního eneolitu. Při jejich výrobě byla upřednostněna funkce na úkor estetického vzhledu. Sloužily k těžbě a opracování dřeva, což vedlo k jejich častému poškození a následným reparacím. To je důvod značné variability nalezených kusů. M. Zápotocký zohlednil v typologii pracovních sekeromlatů tvar týlu a na základě jeho morfologie rozlišil *sekeromlaty trojúhelníkovité PI*, eventuálně žehličkovité (SALAŠ 1984, 72) a *sekeromlaty s okrouhlým týlem PII* (ZÁPOTOCKÝ 2002, 178). Vzhledem k nálezům pracovních sekeromlatů v žárových hrobech KNP (ŠMÍD 2003, tab. 25:10; 50:9) můžeme uvedené dva typy doplnit typem třetím a tím je *sekeromlat s týlem lichoběžníkovitým PIII*. Stejně jako sekeromlaty skupiny R jsou také mlaty skupiny P nedílnou součástí broušené kamenné industrie z výšinných sídlišť. Z Čubernice u Ohrozimi evidujeme 68 kusů a z Čechovska u Čehovic 29 pracovních sekeromlatů (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 80, 138). Na eneolitickém hradištku ve Hlinsku u Lipníku nad Bečvou patří většina prezentovaných kamenných mlatů jejich pracovní variantě, pouze jeden je označen jako bojový (PAVELČÍK 1992, 216, Abb. 1:10).

5.5.6. Sekery

Bez velkých statistických přehledů je možné konstatovat, že podstatnou část eneolitické broušené industrie tvoří sekery. Při analýze BI z území Čáslavské kotliny došel M. Zápotocký k závěru, že vývojová sekvence tohoto typu nástroje směřuje od seker *s hrotitým týlem – sekery skupiny A* – přes sekery *s tenkým týlem – sekery skupiny B* – k *sekerám se silným týlem – sekery skupiny C*. V takto vytvořených skupinách rozlišuje typy podle tvaru stěn na bokorysu (symetrické, paralelní, asymetricky obloukovité a stěny na bokorysu rovné u skupiny C) a varianty podle výšky profilu (nízký, střední, vyšší – ZÁPO-

TOCKÝ 2002, 173–176). Ačkoliv se typová skladba seker na eneolitických sídlištích případ od případu liší (na absenci některých typů a převahy druhých na sídlištích relativně stejného stáří poukazuje sám autor citované práce – *ibidem*, 180–181), zůstává základním vodítkem. Její zpřesňování bude možné jen na základě nových nálezových celků, ideálně jednofázového osídlení.

Sekery skupin B a C jsou zcela jistě tvary vývojově pokročilejší a společně se objevují od staršího eneolitu až do eneolitu mladého, kde nabývají převahy sekery se silným týlem skupiny C. Na Denemarku u Kutné Hory (hradisko řivnáčské kultury) jsou jediným doloženým typem seker (ZÁPOTOCKÝ 2002, 181; ZÁPOTOCKÝ – ZÁPOTOCKÁ 2008, 208–209). Publikované soubory broušené industrie z moravských výšinných sídlišť poskytly následující zastoupení seker skupin B a C: ve vrstvách C2 a C1 jevišovické stratigrafie jsou sekery obou typů zastoupeny víceméně rovnoměrně a stejně tak i ve vrstvě B, kde mírně převažují sekery skupiny C (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1972; 1981). Na Hradisku u Křepic (zejména baalberská fáze KNP, ale také bolerázský stupeň badenské kultury) je poměr měřitelných kusů 17:20 (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1986), na Palliardiho hradisku u Vysočan (jevišovická kultura) najdeme oba a v Grešlovém Mýtě (osada Nad Mírovcem, střední – mladý eneolit) převažují sekery skupiny C (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1977; 1973). Na sídlišti jevišovické kultury v Brně – Starém Lískovci (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ – VITULA 1994) náležely dvě sekery ze tří publikovaných do skupiny C a jedna do skupiny B a na Hradu u Bílovic (bolerázský horizont, ovšem s doloženým osídlením z průběhu celého středního eneolitu) jsou z pěti klasifikovatelných seker čtyři se silným a pouze jedna s týlem tenkým (ŠMÍD 2010). Poměrně nízké zastoupení seker skupiny B evidujeme také v souborech BI z výšinných sídlišť na území Čech. Z Cimburku u Kutné Hory (baalberský stupeň KNP a bolerázský stupeň badenské kultury) uvádí M. Zápotocký tři sekery s tenkým týlem, dále několik zlomků z výšinného sídliště Baba v Praze-Dejvicích (salzmündský stupeň KNP), ale zcela chybí v kolekci BI z areálu KNP v Makotřasech (siřemský stupeň KNP, ZÁPOTOCKÝ 2002, 180).

5.5.7. Krevel

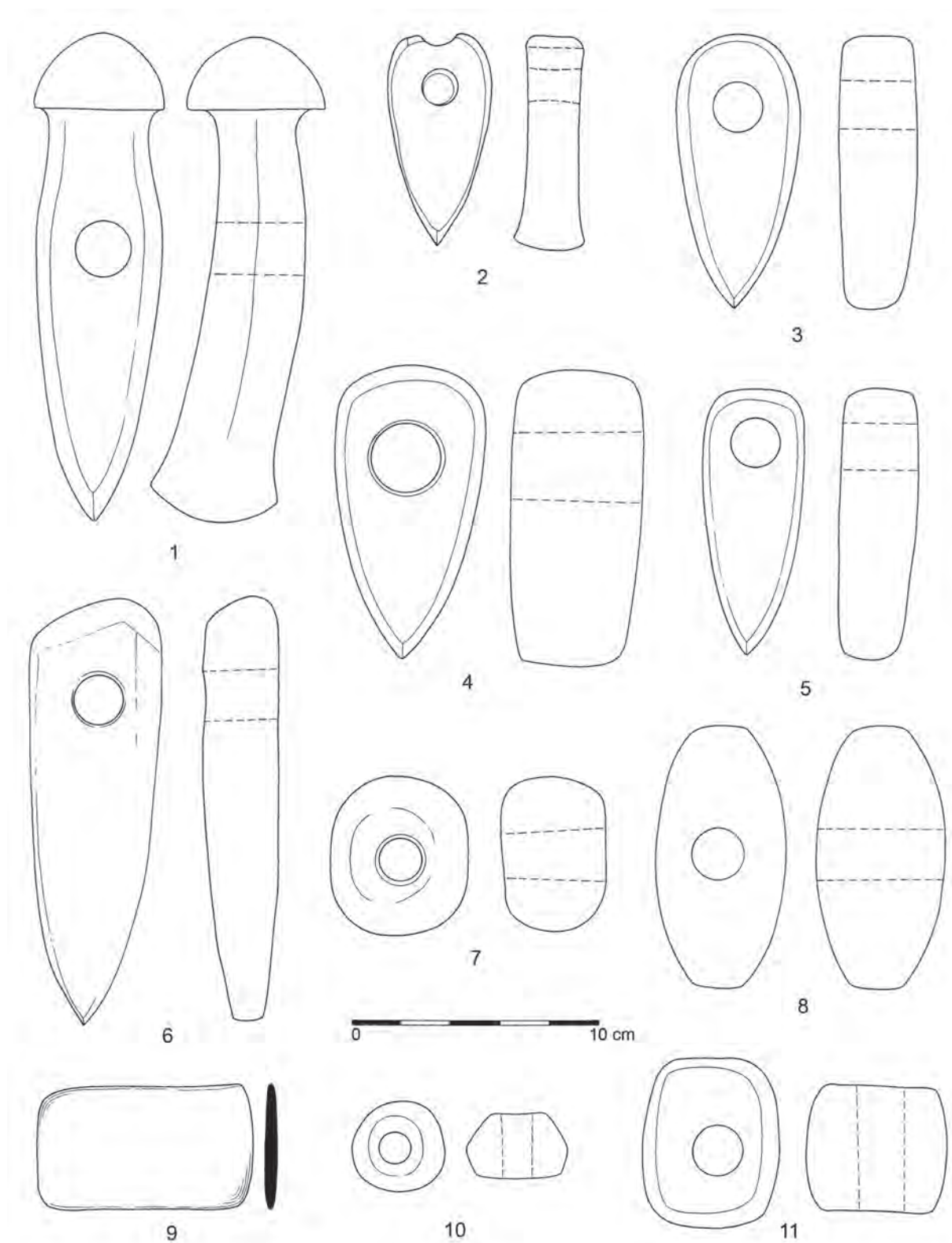
Množství kamenné broušené industrie z Čechovska je umocněno 105 kusy obroušeného krevele, což představuje největší kolekci této suroviny ze sídlišť KNP na Moravě. Interpretace jeho použití se však stále pohybuje v rovině hypotéz. Při analýze kamenné broušené industrie z pohřebiště LnK v Kralicích na Hané byly objeveny mikročástice hematitu v pórech kopytovitých klínů (PŘICHYSTAL 2012, 93), což dovoluje uvažovat o použití krevele při finální úpravě povrchu broušených nástrojů. Jejich nebývalé množství právě na Čechovsku tuto domněnku nepřímo podporuje. S tímto předpokladem koliduje skutečnost, že obroušené plochy na krevelu jsou rovné bez sebemenšího náznaku zakřivení, a to by se, celkem logicky vzato, dalo při dobrušování či hlazení oblých ploch sekeromlatů očekávat.

5.5.8. Ostatní skupiny broušených kamenných nástrojů kultury nálevkovitých pohárů

V kolekcích eneolitické broušené industrie jsou pochopitelně zastoupeny i jiné typy nástrojů, ovšem počtem silně zaostávají za výše představenými skupinami. Poněkud četnější, ale pouze v jednotkách procent, jsou tesly, dále otloukače/drtiče. Proti neolitu prudce klesl počet nalezených motyk. Z dalších typů nástrojů jsou to eneolitické klíny a součásti mlecích souprav.

5.5.9. Zdroje surovin

Výroba kamenné broušené industrie je závislá na zdrojích vhodné suroviny a její těžbě. Ve starším a středním eneolitu byly vedle lokálních zdrojů, příležitostně využívaných v průběhu mladší až pozdní doby kamenné, upřednostňovány dvě základní skupiny hornin, a to vyvěřeliny skupiny diorit-porfyrický mikrodiorit brněnského batolitu a sedimenty spodnokarbonského stáří – kulmské břidlice a prachovce, v menší míře ovšem i droby (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015). Zatímco místa těžby hornin první skupiny jsou vzhledem ke značně omezenému území výskytu spolehlivě identifikována v okolí Brněnské přehra-

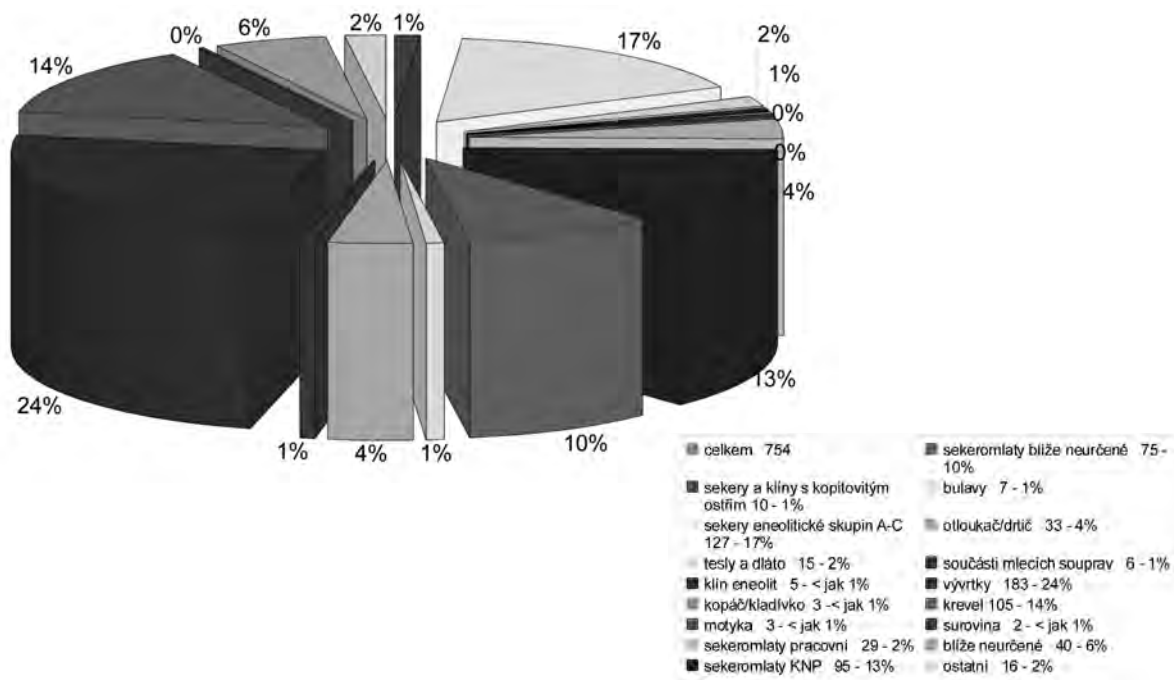

Obr. 90. Kamenné a měděné (9) nástroje z mohylových pohřebišť KNP.
 Fig. 90. Stone and copper (9) tools from tumulus burial grounds of FBC.

dy, rozšíření kulmských sedimentů na rozlehlém území střední a severní Moravy dovoluje uvažovat hned o několika vhodných ložiscích, spolehlivě však dosud nelokalizovaných. Jistou roli v tomto směru sehrála tradice, kterou je možné demonstrovat na dvou opevněných výšinných sídlišťích střední Moravy, a to na Čechovsku u Čechovic a Čubernici u Ohrozimi. Hradiska, vzdálená od sebe vzdušnou čarou 3 km, využívala odlišné zdroje surovin k výrobě broušených nástrojů. Na Čechovsku, s doloženým osídlením ve starém a střední eneolitu, upřednostňovali výrobci broušené industrie vyvřeliny skupiny diorit-porfyrický mikrodiorit, které tvoří 57% – 443 broušených artefaktů oproti 14% – 103 kusům – nástrojů zhotovených z kulmských sedimentů. Na Čubernici se stredoeneolitickým osídlením převažují horniny kulmských sedimentů – 79% (251 nástrojů) a vyvřeliny skupiny diorit-porfyrický mikrodiorit tvoří pouhých 3% artefaktů – 11 kusů.

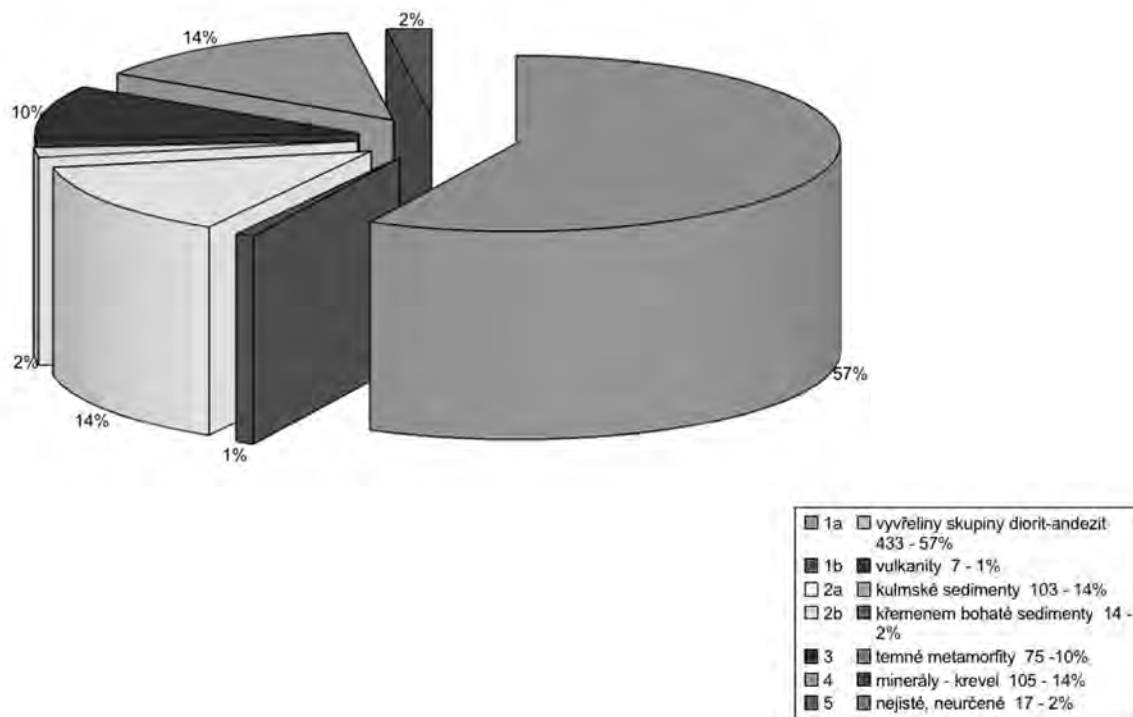
V souborech broušené industrie z obou hradisek téměř postrádáme artefakty, které naplňují naše představy o formě transportu suroviny (z Čechovska se jedná o dva kvádříky suroviny, z Čubernice pouze jeden). Předpokládám, že v pokročilém eneolitu nebyly na větší vzdálenosti transportovány větší bloky suroviny a pokud ano, tak ve zcela výjimečných případech.

celkem	754	klín eneolit	5	bulavy	7
sekery a klíny s kopitovitým ostřím	10	kopáč/kladívko	3	otloukač/drtič	33
sekery eneolitické skupin A-C	127	motyka	3	součásti mlecích souprav	6
tesly a dláto	15	sekeromlaty pracovní	29	vývrtky	183
		sekeromlaty KNP	95	krevel	105
		sekeromlaty blíže neurčené	75	surovina	2
				blíže neurčené	44
				ostatní	16

Graf 1. Prostějov-Čechovice, hradisko Čechovsko. Typologie kamenné broušené industrie.

Chart 1. Prostějov-Čechovice, Čechovsko hillfort. Stone polished industry typology.

1a	vyvřeliny		2b	křemenem	
	skupiny diorit-andezit	433		bohaté sedimenty	14
1b	vulkanity	7	3	temné metamorfity	75
2a	kulmské sedimenty	103	4	minerály - krevet	105
			5	nejisté, neurčené	17

Graf 2. Prostějov-Čechovice, hradisko Čechovsko. Kamenná broušená industrie – použité suroviny.
 Chart 2. Prostějov-Čechovice, Čechovsko hillfort. Stone polished industry – materials used.

Předně je třeba konstatovat, že soubor kamenné broušené industrie z Čechovska zahrnuje všechny fáze výrobního procesu kamenných nástrojů. Výjimkou je vlastní těžba suroviny a otevřená zůstává forma jejího transportu z těžebních areálů na hradisko. Přikláním se k transportu přinejmenším hrubě opracovaných prefabrikátů, eventuálně již částečně modelovaných polotovary. Z rozpracovaných nástrojů jich 129 ze 131 nese stopy opracování povrchu piketáží. V takovém případě musel mezi vlastním těženým ložiskem a cílovou stanicí fungovat ateliér na hrubé opracování. Výzkumy provedené na hradisku měly charakter výzkumů záchranných, eventuálně zjišťovacích, navíc ve velmi omezeném rozsahu. Proto postrádáme vedlejší produkty výrobního procesu (odštěpky suroviny, které by bylo možné získat plavením), a díky kterým bychom byli schopni zjistit, v jakém stádiu výrobního procesu se polotovary na hradisko dostávaly. K hrubšímu formování sloužily otloukače/drtiče, zastoupené 33 kusy. V porovnání s jejich počtem na hradisku ve Hlinsku u Lipníku nad Bečvou (324 kusů; PAVELČÍK 1986, 205), kde se těžba a výroba hrubých prefabrikátů z kulmských hornin předpokládá, je to množství téměř zanedbatelné. Je třeba zohlednit také univerzální použití tohoto typu kamenné industrie. Množství vývrtků z Čechovska, jež lze v tomto okamžiku jako jedině považovat za vedlejší produkt výrobního procesu, je neklamným dokladem toho, že k vrtání artefaktů docházelo přímo na hradisku. Ze 183 evidovaných vývrtků je 168 z vyvřelin skupiny diorit, 13 z kulmské droby, jeden z blíže neurčeného vulkanitu a jeden z metabazitu. Zdroje kulmské droby, která je s velkým odstupem druhou nejpoužívanější horninou k výrobě broušené industrie KNP, nám nejsou sice známy, ale mohly se vzhledem ke spodnokrabskému stáří Dražanské vrchoviny nacházet kdekoli v okolí.

5.6. Štípaná kamenná industrie

Také štípaná industrie zůstala v průběhu starého a středního eneolitu trvalou součástí artefaktuální kultury. Stejně jako u broušených kamenných nástrojů jsou početné kolekce ŠI k dispozici především ze soudobých výšinných sídlišť s doloženým osídlením kulturou nálevkovitých pohárů. Jako příklad poslouží Hradisko u Křepic (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1986), Hlinsko u Lipníku nad Bečvou (ŠEBELA a kol. 2007) či Čechovsko u Prostějova-Čechovic (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015), všechna se stovkami kusů nástrojů. Dlouhodobé osídlení poloh však nedovoluje přijmout exaktnější závěry než ty, že počátkem středního eneolitu (závěrečný stupeň NP) nastal do té doby nebývalý rozmach řemeslné výroby, koncentrující se právě na výšinných sídlištích. Výskyt štípané industrie na sídlištích agrárního charakteru je i přes rozsáhlejší plošné odkryvy značně omezený – Rousínovec u Rousínova třicet pět kusů, Ivanovice na Hané, poloha Za střediskem, pět kusů, Kostelec na Hané šest kusů. Všechna právě uvedená sídliště jsou sice ze starších stupňů nálevkovitých pohárů, ale zcela marginální zastoupení štípané industrie sledujeme také v Držovicích na Moravě, poloze U hřbitova, kde intenzita osídlení vrcholí až během starší fáze bolearázkého stupně. Nechci předjímat výsledky analýzy, ale dílčí rozborů ukazují zásadní rozdíl mezi štípanou industrií staršího a mladšího stupně KNP, a to ani ne tak šíří a poměrným zastoupením jednotlivých tříd artefaktů, jako spíše využíváním surovinových zdrojů. Pro starší období KNP máme k dispozici jedinečný soubor kamenné štípané industrie z dílenského objektu na Stránské skále v Brně-Slatině. Ke zpracování místního stránskoskalského rohovce posloužil starší objekt (lengyelský, epilengyelský?), využívaný od předbaalberského stupně, ale zejména ve stupni baalberském, k uvolňování rohových konkréci z bloků místního vápence a následné výrobě polotovarů. Zlomky keramiky bolearázké skupiny byly nalezeny až v mělké povrchové kaverně, která představuje konečnou fázi zanášení rozsáhlé deprese (SVOBODA – ŠMÍD 1996). Máme tak k dispozici relativně časově omezenou kolekci štípané industrie, datovanou poměrně kvalitním souborem keramiky. Téměř sedm tisíc kusů (6933) hovoří o tom, že v dílenském objektu byl skoro výhradně zpracováván místní rohovec. Jeho výzkum proběhl během dvou výzkumných sezón v letech 1981 a 1982 (ČIŽMÁŘOVÁ – RAKOVSKÝ 1983; SVOBODA – ČIŽMÁŘOVÁ 1984) a přinesl cenné doklady o způsobu získávání suroviny a jejího následného zpracování. Kruhová žároviště na dně hliníku a stopy přepálení na některých vápencových blocích naznačují, že byly krátkodobě vystaveny žáru, čímž rozpraskaly, aniž by došlo ke znehodnocení vlastních rohovců. Ze získaných hlíz byla připravována jádra a z nich čepele, které byly cílovým produktem. Většinu nalezených úštěpů lze považovat za odpad vzniklý preparací. Z pohledu typologie počtem převažuje skupina vrubů a zobců, následují škrabadla a skupina různých nástrojů – vrtáky, odštěpovače, retušované čepele včetně srpových, hroty včetně šipek a rydla. Srpové čepele a šipky lze považovat za doklad činností odlišných od výrobní specializace. Společně se zásobními jámami zapuštěnými do dna hliníku na jeho okraji svědčí o určité samostatnosti místní komunity.

Poměrně vzácným nálezem je depot štípané industrie, představující 44 artefaktů uložených v baalberském džbánu v diskutovaném výrobním objektu. Z technologického hlediska obsahoval 25 běžných čepelí (z toho pět hrotitých), dvě čepele s korovým bokem, čtyři odlomené bazální části čepelí, šest úštěpů, jeden odštěpek a šest nástrojů. Nástroje jsou s jedinou výjimkou vyrobeny na čepelích. Ojedinelá je boční retuš hrotité čepele a stejně tak stopy nepravidelných retuší na několika dalších. Petrografický rozbor A. Přichystala ukázal, že šestnáct kusů artefaktů bylo zhotoveno z rohovce Stránské skály, dvacet jedna z rohovce typu Krumlovský les, sedm čepelí se nepodařilo jednoznačně zařadit, u čtyř není zcela jasné, do které ze dvou prvních skupin patří, a u zbývajících tří se nepodařilo surovinu určit. Čepele z rohovců Stránské skály jsou výrazně menší než čepele štípané z rohovců Krumlovského lesa (PŘICHYSTAL 1996, 103–104).

Depot je důležitým svědectvím o formách distribuce suroviny a o selekci artefaktů. Naprostá převaha čepelí vyvažuje jejich absenci v souborech primárních dílen. Vedle Stránské skály je možné uvést sídliště z fáze IIb MMK v Maršovicích (SVOBODA – ŠMÍD 1996, 94–95, 98–99). Důležitým zjištěním je však

skutečnost, že alespoň část uvolněných konkréci putovala k následnému zpracování mimo exploatační centra, což dokládají nálezy hlíz a větších zlomků suroviny z objektů KNP ve Velaticích (KOS – ŠMÍD 1993, 30–31), z Brna-Líšně, Klicperovy ulice (ŠMÍD 2003, 47–53), a z hradiska Hlásnica na katastru obce Jezera, okr. Brno-venkov (ŠMÍD 2001). Z toho lze vyvodit, že mimo profesionální těžbu suroviny a výrobu polotovarů v různém stádiu rozpracovanosti probíhala v prostoru Stránské skály též těžba individuální, zaměřená na získávání hlíz místního rohovce.

Při srovnání s jinými zdroji suroviny na výrobu štípané industrie se může rohovec ze Stránské skály jevit spíše jako zdroj lokálního významu, využívaný především v závěru časného a během staršího eneolitu. Přesto byl distribuován do vzdáleností desítek kilometrů, což potvrdily jeho nálezy na Hodonínsku (Dambořice). Poměrně vysoké procento zastoupení má ještě na sídlištích KNP ve Vyškovské bráně (na Rousínovci u Rousínova je z této suroviny 20 z 35 nalezených artefaktů, ale ze sídliště v Ivanovicích na Hané pouze jeden z pěti nalezených kusů). Směrem k severu použití stránskoskalského rohovce slábne ve prospěch eratických silicitů z glacienních sedimentů. V kolekci ŠI z Čechovska u Čechovic je zastoupen 17 kusů, což jsou 2 % z celkového počtu 758 evidovaných kusů a ještě více k SZ, na Rmízu u Laškova, byla v sestavě pěti srpových čepelí z vrstvy C2 (baalberský stupeň KNP) jedna z rohovce typu Stránská skála (ŠMÍD 2007, 59, obr. 26).

Dosavadní poznatky naznačují, že během eneolitu existovaly v okolí Brna tři okrsky, využívající k výrobě štípané industrie různé zdroje rohovců, a sice severní – s vazbou na rudicko-olomučanské rohovce, jihozápadní – s vazbou na rohovce typu Krumlovský les a okrsek stránskoskalský. Společně se zdroji dioritů a porfyrických dioritů v bezprostředním okolí Brna, od mladého neolitu hojně využívaných k výrobě broušených nástrojů, se stalo Brněnsko vyhledávanou destinací, což je patrné z intenzivního osídlení nejen v průběhu baalberského stupně, ale již ve stupni předbaalberském. Koncentrace osídlení dovoluje uvažovat o tom, že právě Brněnsko bylo jedním z míst, kde se formovala jihovýchodní skupina nálevkovitých pohárů.

Od počátků stála v popředí zájmu průkopníků archeologie opevněná sídliště a především z nich byly v průběhu uplynulých let získány obsáhlé kolekce štípané industrie. Bohužel ne všechny byly petrograficky zhodnoceny. Nejstarší hradiska moravských nálevkovitých pohárů byla zakládána již v průběhu baalberského stupně a kontinuální osídlení na většině z nich pak pokračovalo i během středního eneolitu, kdy dosáhl jejich počet jednoho ze svých vrcholů. Dlouhodobé osídlení je v pořadí druhým faktorem, poněkud snižujícím vypovídací hodnotu této výrazné komponenty. Určitou protiváhou jsou údaje ze tří hradisek, kde byly kolekce štípané industrie vyhodnoceny jak z pohledu surovinových zdrojů, tak z pohledu typologie. Jsou to hrazená sídliště Čechovsko u Čechovic, Hlinsko u Lipníku nad Bečvou a Hrad u Bílovic. Všechna existovala přibližně ve stejnou dobu a výsledky provedených analýz proto nebudou příliš zavádějící.

Prostějov-Čechovice – Čechovsko – intenzivní osídlení ve středním eneolitu (KNP II, III).

Kolekce štípané industrie sestává ze 758 kusů hotových nástrojů, polotovarů, úštěpů a jader, ale minima výrobní debitáže. V souboru výrazně převažují eratické silicity z glacienních sedimentů nejspíš ze širšího okolí Nového Jičina, respektive z prostoru od Nového Jičina po Ostravu. Na Čechovsku představuje jejich množství minimálně 73 %. Za předpokladu, že stejného původu je také většina přepálených a patinovaných artefaktů, můžeme celkem spolehlivě uvažovat o cca 80 % této suroviny (graf. 3). Dále jsou zastoupeny rohovce typu Krumlovský les (2,4 %), rohovce z Olomučan a nejspíše ze stejného prostoru pocházejí také moravské jurské rohovce (z rudických vrstev, dohromady 1,5 %). Dále jsou to 2 % silicitů z krakovsko-čenstochovské jury, 1 % (7 kusů) z kropenatého silicitu typu Świeciechów a zjištěny byly dokonce dva kusy čokoládového silicitu, také ze středního Polska. Poměrně překvapivý je výskyt čtyř kusů rohovce typu Troubky-Zdislavice, který se dosud objevil jen v předneolitických industriích. Jako specifická se pro Čechovsko jeví významná přítomnost rohovce typu Stránská skála (17 kusů, to

je 2,4 %), což velmi dobře koresponduje s dominancí dioritů a porfyrických mikrodioritů z okolí Brna, používaných zdejšími řemeslníky na výrobu kamenné broušené industrie.

Pozoruhodná je typologická skladba štípané industrie, zejména množstvím čepelí zastoupených 630 kusy (83 %) a 458 retušovanými nástroji, což představuje 60 % jejího celkového množství. Vezme-li do úvahy omezený počet jader (6 kusů) a jen 64 neretušovaných úštěpů, dojdeme k závěru, že podstatná část kamenné štípané industrie byla na sídliště transportována v rozpracovaném stavu, to je v podobě čepelí. Ovšem stejně jako v případě BI, tak i u industrie štípané postrádáme vedlejší produkty výrobního procesu.

Další početnou skupinu tvoří srpové čepele, jednak v podobě kusů s pilkovitou retuší (62 ks), jednak s charakteristickou vrstvou usazených křemičitanů (101 čepelí). I v tomto případě je zajímavá typologická skladba, zahrnující vedle samotných čepelí i některé z našeho dnešního pohledu málo vhodné nástroje, jakými jsou škrabadla (8 kusů), vrtáky/hroty (5 kusů) a samotné hroty (2 kusy). Dá se celkem logicky předpokládat, že šlo o jejich druhotné použití (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 146–148).

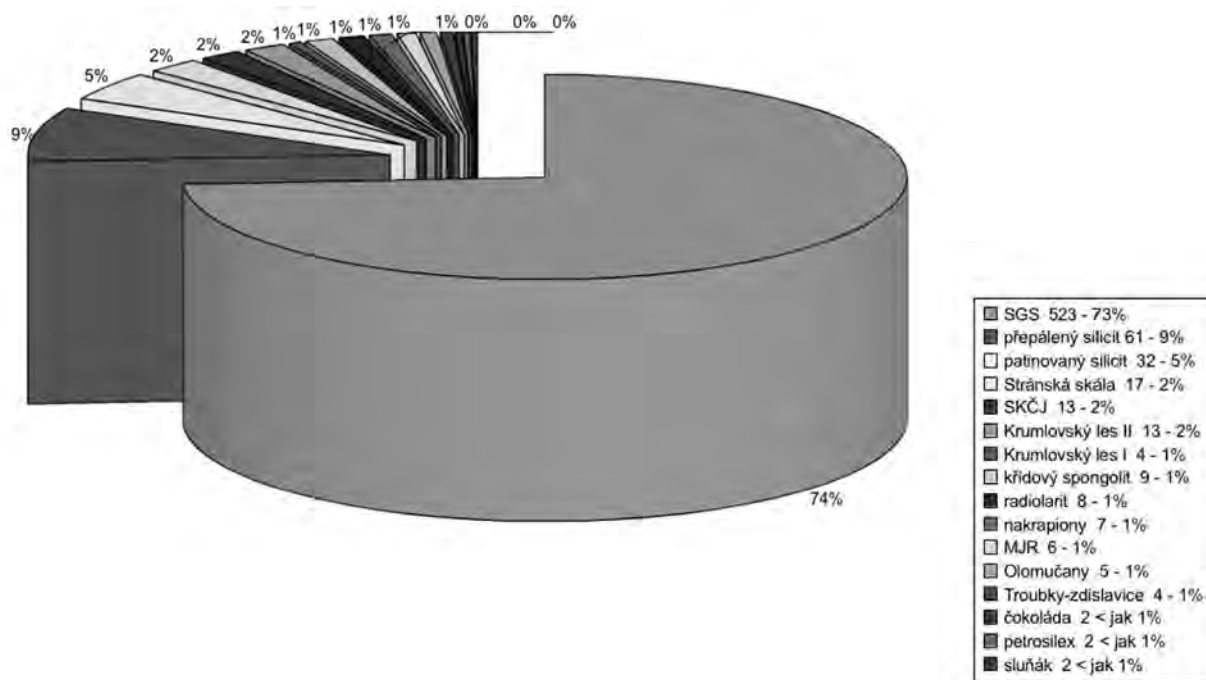
Hlinsko u Lipníku nad Bečvou – osídlení ze středního eneolitu (KNP II, Boleráz – Baden).

Velmi početný soubor štípané industrie sestává z 2905 artefaktů. Převažují eratické silicity z glacienních sedimentů, které společně s přepálenými a patinovanými kusy představují 56 % z celého souboru. Podle geologické mapy ČR 1:50 000, list 25-12 Hranice (PÁLENSKÝ a kol. 1996), jsou nejbližší výskyty sedimentů s obsahem eratických silicitů doloženy v okolí Blahutovic nebo Starojické Lhoty, ale velký povrchový rozsah mají též mezi Kopřivnicí, Příborem a Novým Jičínem, které jsou od Hlinska vzdáleny 40 km. Toto území se jeví jako velmi pravděpodobné pro sběr eratických silicitů osadníky z Hlinska. Zcela nové poznatky ukazují, že tato surovina byla transportována tokem řeky Bečvy pod samotné Hlinsko, a dále po proudu až k soutoku s řekou Moravou.

Druhou nejobsáhlejší komponentou štípané industrie jsou křemence-sluňáky s 41,3% zastoupením. Výzkumy několika posledních desetiletí prokázaly, že tento typ křemenců není charakteristický jen pro Dražanskou vrchovinu, ale známe je také z Nížkého Jeseníku (Tršické pahorkatiny) a rovněž přímo z kry Maleníku, konkrétně z blízkého východního okolí hradiska v Hlinsku. Jde tedy nepochybně o horniny místní provenience. Vzácně byl zaregistrován také v podstatě místní medový spongolit. K importům z území Polska patří kropenatý silicit typu Świeciechów – 32 kusů (1,2 %), páskovaný silicit typu Krzemionki 4–5 kusů (0,2 %), a silicit krakovsko-čensterochovské jury – 7 kusů (0,3 %). Celkem 8 artefaktů bylo zhotoveno z křišťálu, pravděpodobně severní provenience (Jegłowa u Strzelina v Polsku). K importům z prostoru Západních Karpat patří radiolarit, zastoupený 26 kusy a obsidián, zjištěný jako surovina u pěti artefaktů – cca 0,2 % z celkového množství. Z výše uvedeného vyplývá, že na lokalitě byla jednoznačně preferována výroba ŠI z kvalitních surovin, doplněná hrubotvarou industrií z místního slunáku. Vlastní zpracování probíhalo přímo na hradisku. V případě artefaktů zhotovených ze surovin ze vzdálenějších oblastí je důkazně pravděpodobné, že docházelo k transportu již hotových nástrojů nebo jejich polotovárů. Typologickou skladbu artefaktů štípané industrie z Hlinska demonstruje graf 4. Kamenná štípaná industrie z Hlinska se jak po stránce technologické, tak typologické neliší od obdobné produkce KNP z jihozápadní Moravy, nebo i polského Slezska, ale i Malopolska (PŘICHYSTAL – ŠEBELA – ŠKRDLA 2007, 241–253).

Hrad u Bílovic – intenzivní osídlení ve středním eneolitu (KNP II, Boleráz – Baden).

V kolekci 44 kusů štípané industrie najdeme 36 čepelí, 7 úštěpů a jeden otlučený valoun suroviny. Šestnáct čepelí bylo opatřeno bilaterální retuší, 10 místní retuší a na řadě z nich je zachován výrazný lesk, který svědčí o dlouhodobém používání. Jeden úštěp byl použit na výrobu škrabadla a další ke zhotovení drasadla. Součástí kolekce jsou rovněž tři mikročepele. Naprostá většina nalezených artefaktů – 37 – byla zhotovena z eratických silicitů z glacienních sedimentů. Jako nejbližší oblast sběru přichází do úvahy

SGS	523	Krumlovský les II	13	MJR	6
přepálený silicit	61	Krumlovský les I	4	Olomučany	5
patinovaný silicit	32	křídový spongolit	9	Troubky-zdislavice	4
Stránská skála	17	radiolarit	8	čokoláda	2
SKČJ	13	nakrapiony	7	petrosilex	2
				sluňák	2

Graf 3. Hradisko Čechovsko u Čehovic. Kamenná štípaná industrie - použité suroviny.

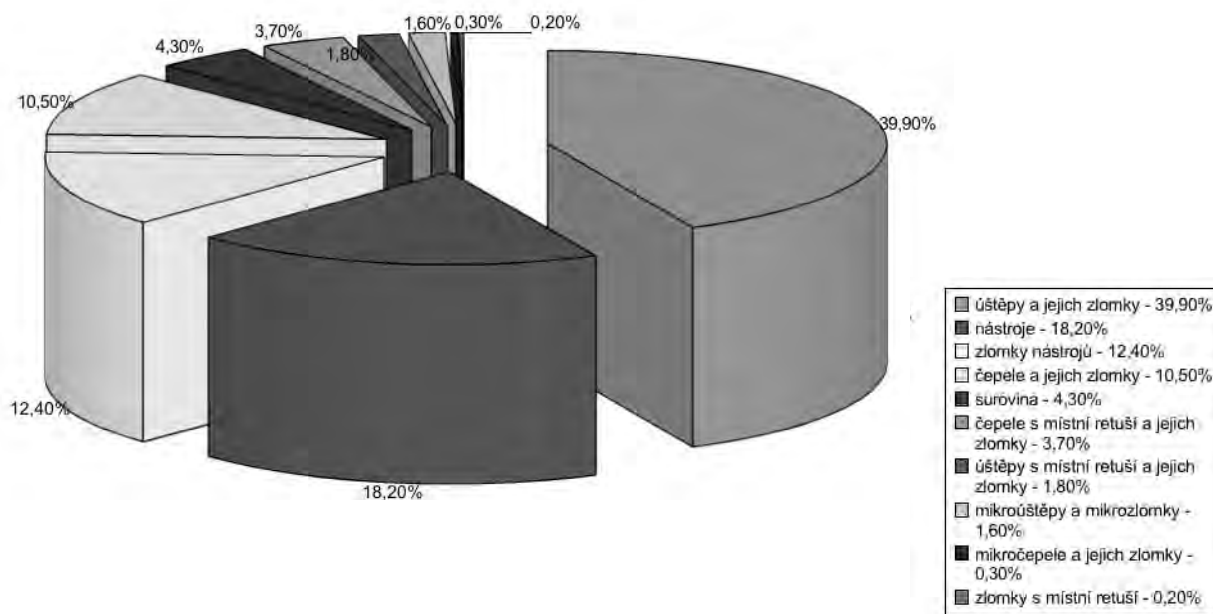
Chart 3. Prostějov-Čechovice, Čechovsko hillfort. Stone chipped industry – materials used.

severní okolí Nového Jičína, to je zhruba v prostoru dnešních vesnic Bernartice nad Odrou – Kunín – Libhošť. Dvě čepele byly zhotoveny z rohovce typu Krumlovský les, varieta II, jedna ze silicitu krakovsko-čenstochovské jury z jižního Polska a dva zlomky, z toho jeden přepálený, se nepodařilo určit (PŘI-CHYSTAL 2010, 107–109).

Zastoupení použitých surovin na výrobu štípané industrie na prezentovaných výšinných sídlištích lze shrnout konstatováním, že surovinové spektrum je velmi podobné, s převahou eratických silicitů z glacienních sedimentů na severní Moravě a ve Slezsku. Přítomnost rohovců ze Stránské skály na Čechovsku u Čehovic souvisí pravděpodobně s osídlením polohy již během staršího stupně KNP, kdy byla tato surovina distribuována ve větším množství. Výrazné zastoupení křemencové (sluňákové) industrie v Hlinsku pak souvisí s blíže nespecifikovanými výrobními aktivitami, snad s hrubým tvarováním broušené kamenné industrie (PAVELČÍK 1986, 199).

5.7. Kostěná a parohová industrie a výrobky ze schránek měkkýšů

Další výraznou komponentou materiální kultury sledovaného období je kostěná a parohová industrie (dále KPI). Pokud byly úložní podmínky artefaktům z tohoto organického materiálu příznivě nakloněny, dochovaly se zejména v souborech mladších nálevkovitých pohárů v poměrně hojném množství. Početní nárůst není ovlivněn ani v tomto případě aktuálním stavem výzkumu, ale zcela nepochybně souvisí se strukturálními změnami ekonomické základny. Vždyť ani rozsáhlejší odkryvy sídelních areálů starého eneolitu, disponující velmi dobře dochovaným osteologickým materiálem (Rousínov-Rousínovec, Ivanovice na Hané – poloha Za střediskem, Kostelec na Hané – Kozí brada, Držovice na Moravě – po-

úštěpy a jejich zlomky	39,90%	čepel s místní retuší		mikročepel a jejich	
nástroje	18,20%	a jejich zlomky	3,70%	zlomky	0,30%
zlomky nástrojů	12,40%	úštěpy s místní retuší		zlomky s místní retuší	0,20%
čepel a jejich zlomky	10,50%	a jejich zlomky	1,80%		
surovina	4,30%	mikroúštěpy a mikrozlomky	1,60%		

Graf. 4. Typologická skladba artefaktů štípané industrie z Hlinska u Lipníku nad Bečvou.

Chart. 4. Typology of chipped industry artefacts from Hlinsko near the town of Lipník nad Bečvou.

loha U hřbitova), konstatovanou skutečnost nezvrátily. Na všech jmenovaných sídlištích byla v objektech předbaalberské a baalberské fáze KPI vysloveně okrajovou záležitostí. Vždy šlo jen o jednotlivé kusy z mnoha desítek prozkoumaných objektů. Příčiny tohoto jevu je třeba vidět ve změně charakteru ekonomického klimatu. V tomto ohledu se moravský časný a starý eneolit (epilengyel, předbaalberský a baalberský stupeň KNP) jeví jako období s nápadnou stagnací výroby kostěné industrie. Při porovnání s předcházejícími etapami se renesance výroby kostěné industrie na počátku středního eneolitu jeví jako oživení někdejších neolitických výrobních tradic, ovšem obohacených o aktuální sortiment a výrobní technologie. Nápadný je zvýšený podíl zahrocených předmětů na půlených žebrech velkých a středně velkých savců v celkové produkci KPI, který je jednou z výrazných charakteristik kostěné industrie středního eneolitu (PAVELČÍK 1989, 246).

Již jsem konstatoval, že obsáhlé kolekce kostěné a parohové industrie byly získány výzkumem výšinných eneolitických sídlišť, ale pouze tam, kde to umožnilo příznivé chemické, tedy zásadité prostředí. Tím disponovaly starší vrstvy (C) jevišovické stratigrafie, které poskytly celkově 422 kusů kostěných artefaktů (C2 – 208 kusů, C1 – 53 kusů, C – 161 kusů), dále Hrad u Bílovic – 137 kusů a Hlinsko u Lipníku nad Bečvou – 222 artefaktů, a to i přesto, že do hloubky 80–100 cm byl veškerý osteologický materiál bezvýtku stráven.

Typologii kostěných a parohových předmětů mladšího pravěku věnovala pozornost celá řada našich i zahraničních autorů (NEUSTUPNÝ, J. 1954; HRUBÝ 1957; JELÍNKOVÁ, Z. 1960; ONDRUŠ 1967; SUTER 1981; SCHIBLER 1981; PAVELČÍK 1989; SCHLENKLER 1997; DRESLEROVÁ 2004). Při zpracování rozsáhlé kolekce KPI z Hlinska u Lipníku nad Bečvou posloužila J. Pavelčíkovi jako základ práce

V. Ondruše o neolitické kostěné industrii moravského neolitu (ONDRUŠ 1967), ovšem přizpůsobená sortimentu pokročilého eneolitu (PAVELČÍK 1989). Následující typologie KPI kultury nálevkovitých pohárů na Moravě vychází z komparace terminologií obou posledně jmenovaných autorů.

Pracovní nástroje, zbraně: hroty, dvouhroté předměty, proplétáčky, předměty s hrotem z pūleného žebra, šídla se zachovalou kloubní hlavicí, dýky, dláta, sekery, hladidla, stěrky, nože z kančího špičáku, zděře, přesleny, kopáče a mlaty z parohu. **Součásti výstroje:** píšťalky, spínadla, pásové zápony, amulety. **Ozdoby a šperk:** kostěné nášivky, kotouče, prsteny, provrtané zuby, korálky z lastur, kosti a parohu – součásti náhrdelníků (PAVELČÍK 1989).

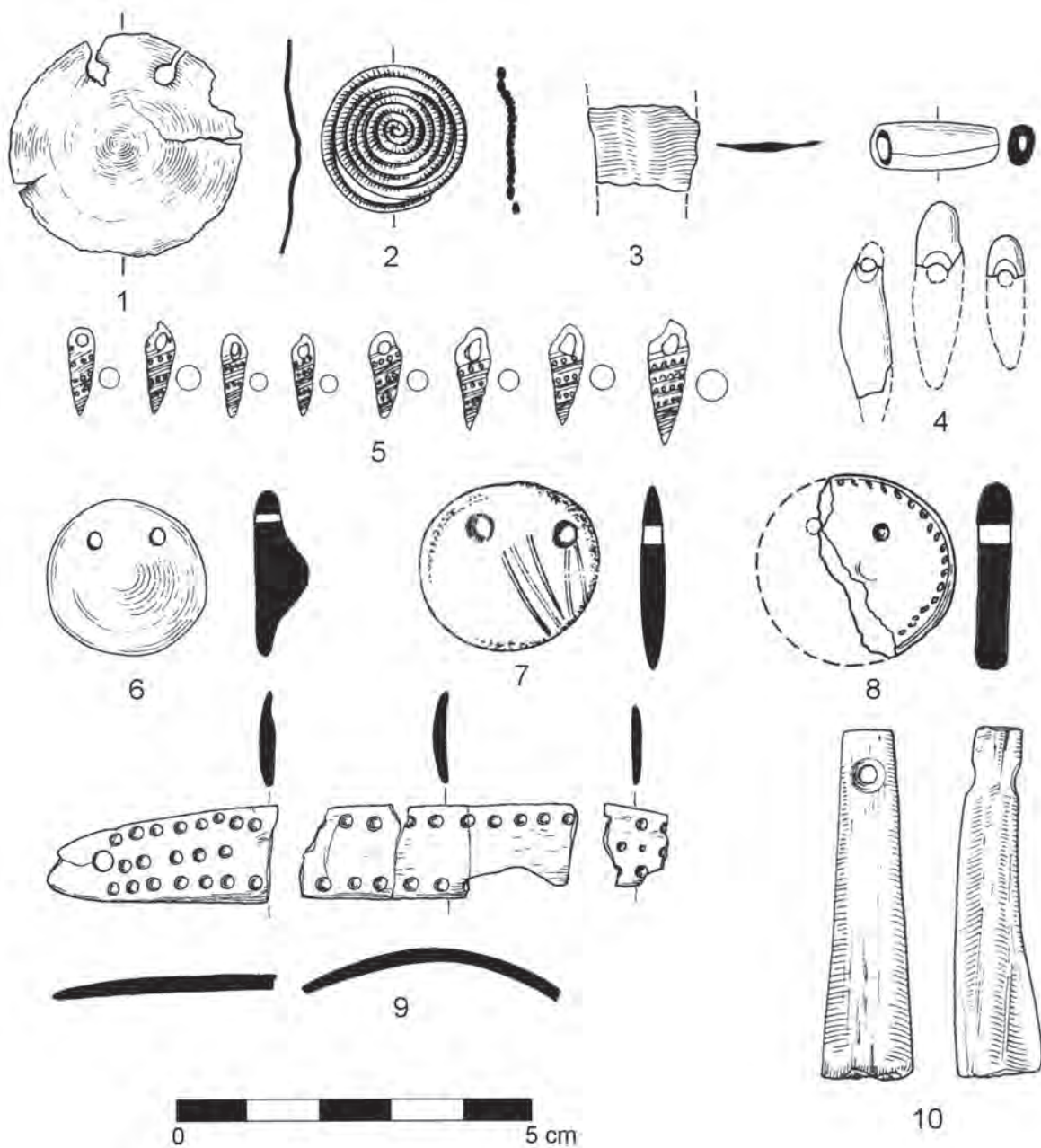
Podstatnou část kostěné industrie sledovaného období tvoří hrotité nástroje z ohlazených částí žeber, které jsou jednou ze specifických forem kostěné industrie zejména mladšího vývojového stupně kultury nálevkovitých pohárů. Při zpracovávání KPI z Hradu u Bílovic poukázala G. DRESLEROVÁ (2010, 110) na analogické předměty z německých lokalit, kde byly nacházeny ve větším počtu kusů navzájem spojených provázkem do svazků. Sloužily podle autorů práce jako hřebeny k česání lnu. Tuto funkci podporují i stopy ohlazení na hraně i ploše žeber. Použití hrotitých nástrojů z pūlených žeber do sestavy k vytvoření „hřebenů“ k česání lnu podmiňuje G. Dreslerová jejich délkou. Krátké hroty (4,8 a 6,2 cm) shledává k tomuto účelu nezpůsobilé. V této souvislosti nelze nezpomenout doklady pěstování lnu právě z počátku středního eneolitu (ŠMÍD 1990; BALDIA, Ch. 2004, 67–70; BALDIA, M. O. – FRINK – BOULANGER 2008a; ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015) a rozmach textilní výroby, doložený nálezy stovek kusů přeslenů především na výšinných opevněných sídlišťích té doby. Jen pro srovnání, z vrstvy C2 na Rmízu u Laškova (baalberský stupeň), zachycené všemi sondami na vnitřní straně třetího pásma opevnění, nebyl nalezen ani jeden přeslen a z KPI dvě dláta, šídlo na zlomku dlouhé kosti se zachovalou kloubní hlavicí a dva nástroje z pūleného žebra – hrotitý nástroj a zlomek zaoblené báze (AÚ ČAV Brno, NZ č. j. 1374/91, inv. č. 387/90–391/90).

Od starého paleolitu sloužil osteologický materiál k výrobě šperků a také v eneolitu zůstal surovinou k tomuto účelu hojně využívanou, bohužel surovinou velmi snadno podléhající vlivům prostředí. Svě sehrál také žárový pohřební ritus, při kterém mnoho ozdob z organických materiálů vzalo za své, ačkoliv právě díky přepálení, jež představuje určitou formu konzervace, se nám relikty několika ozdob dochovaly. Z Hradu u Bílovic pochází závěsek vybroušený z kompakty dlouhé kosti většího savce, který je svým způsobem ve sledovaném časoprostoru unikátem (obr. 91:10). Celkem běžné jsou závěsky z provrtaných zvířecích zubů, ve výjimečných případech v náhrdelníkové sestavě. Z kremačních zbytků jediného pohřbu v mohyle 5 na nekropoli v poloze Boří u Slatinek na Prostějovsku byly separovány provrtané psí, eventuálně vlčí zuby a kostěné trubičky. Za unikát je možné považovat náhrdelník z objektu č. 127 z Hlinska u Lipníku nad Bečvou v podobě závěsku z mušle, korálu z mědi, provrtaných psích či vlčích zubů, kostěných trubiček, grandlí a perleťových korálků (PAVELČÍK 1989, 270–272, obr. 6). Pohřeb ženy v silu v Moravičanech, poloha Dílečky, byl vybaven náhrdelníkem (?), sestaveným z 21 válcovitých mramorových korálků, trubiček ze svinutého měděného drátu a dvou perel ze svinutého plechu (GOŠ 1982, 482, obr. 2:2). Dítě pochované společně s psovitou šelmou v sídlištním objektu v Držovicích na Moravě (viz níže) bylo vybaveno náhrdelníkem z fosilních schránek mořského plže rodu *Cerithium* sp., provrtaných v posledním závitě. Jde o běžnou fosilii z období neogénu (mladší třetihory, stupeň spodní baden, stáří cca 13–15 mil. let), pocházející ze sedimentů vyplňujících karpatskou předhlubeň. Schránky těchto plžů se běžně nacházejí na archeologických nalezištích ve výbavách hrobů. Bližší lokalizace: jižní Morava, v daném případě možné i Slatinky.

Za určení děkuji V. Jaškové z prostějovského muzea.

Poněkud neobvyklý pohřeb ženy s vrozenou deformací lebky, nalezený v sídlištním objektu z baalberského stupně KNP v Náměšti na Hané, byl vybaven shlukem korálků zhotovených z perleti (VRÁNA –

Obr. 91. Ozdoby lidu s kulturou nálevkovitých pohárů. Náměšť na Hané, okr. Olomouc. 1, 2 – měděný kruhový závěsek typu Náměšť na Hané a zlomek měděné náušnice typu Hlinsko, nalezené mezi kremačnickými zbytky jednoho z hrobů na pohřebišti Dlouhá niva. 9. Zlomky kostěné ozdoby z hrobu 1 na pohřebišti v poloze Džbán. 3-6 – Slatinky, okr. Prostějov, poloha Boří. Fragments náhrdelníku (provrtané zuby a kostěná trubička) nalezené v kremačnických zbytcích jednoho z hrobů. Hrad u Bílovic, okr. Prostějov. 7 – hliněný závěsek typu Náměšť na Hané, 10 – kostěný závěsek. 8. Alojzov, okr. Prostějov pohřebiště v poloze Frolinková. Zlomek měděného jazykovitého závěsku z mohyly 4.

Fig. 91. Trinkets attributed to the people of FBC. Náměšť na Hané, Olomouc County. 1, 2 – round-shaped copper pendant, type Náměšť na Hané, and fragment of copper earring, type Hlinsko, found among the ashes in a grave at a burial ground at the site locally known as Dlouhá niva. 9. Fragments of a bone trinket from grave number 1 at the burial ground at the site locally known as Džbán. 3-6 – Slatinky, Prostějov County, site locally known as Boří. Fragments of necklace (teeth with holes in them and a bone tube) found among the ashes in one of the graves. Hrad u Bílovic, Prostějov County. 7 – clay pendant, type Náměšť na Hané, 10 – bone pendant. 8. Alojzov, Prostějov County, burial grounds at the site locally known as Frolinková. Fragment of copper pendant from tumulus 4.

PANKOWSKÁ 2010). Podle místa jejich koncentrace uvnitř dolní čelisti byly pravděpodobně součástí náhrdelníku. Perletové korálky společně s kostěnými byly objeveny v zásypu jednoho z objektů předbabberského stupně v Mašovicích na Znojemsku (obr. 67:C 6, 7). Dokladem širokého sortimentu kostěných šperků jsou relikty žárem silně poškozené destičky z půleného žebra se zaobleným a provrtaným koncem, nalezené mezi kremačnickými zbytky v mohyle 1 na pohřebišti v poloze Džbán u Náměště na Hané (ŠMÍD 2005). Výzdoba sestává z řad mělkých důlků v souvislých řadách po obvodu šperku a přerušované řady vedené jejím středem (obr. 91:9). Šperk mohl být diadémem, nášivkou oděvu či pokrývkou hlavy. Zakřivení předmětu bylo způsobeno vysokým žárem pohřební hranice a není pro určení místa jeho nošení směrodatné. V polské brestsko-kujavské skupině jsou podobné ozdoby interpretovány jako nárameníky (KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA 1979, 149, ryc. 75:7,8).

5.7.1. Větší soubory kostěných nástrojů v sídlištních objektech

V některých objektech překročil počet nalezených kostěných nástrojů větší než obvyklé množství (Moravičany, Přáslavice, Senice na Hané) a v několika dalších byly kostěné nástroje uloženy na jednom místě v podobě účelově vytvořených sestav, čili garnitur (Držovice na Moravě). Ty jsou předmětem dalšího pojednání.

1. skupina

V Moravičanech, okr. Šumperk, bylo větší množství kostěných artefaktů vyzvednuto z objektu 5/1953 (NEKVASIL 1957, 451). Autor zprávy hovoří o šídlech, dlátech a hladidlech. Sedm hladidel bylo nalezeno v nepoškozeném stavu a dalších 55 ve zlomcích. Bližší informace nejsou k dispozici, ale velký počet zlomků dovoluje usuzovat, že se jednalo o odpad, nikoliv o vědomě uložený soubor pracovních nástrojů.

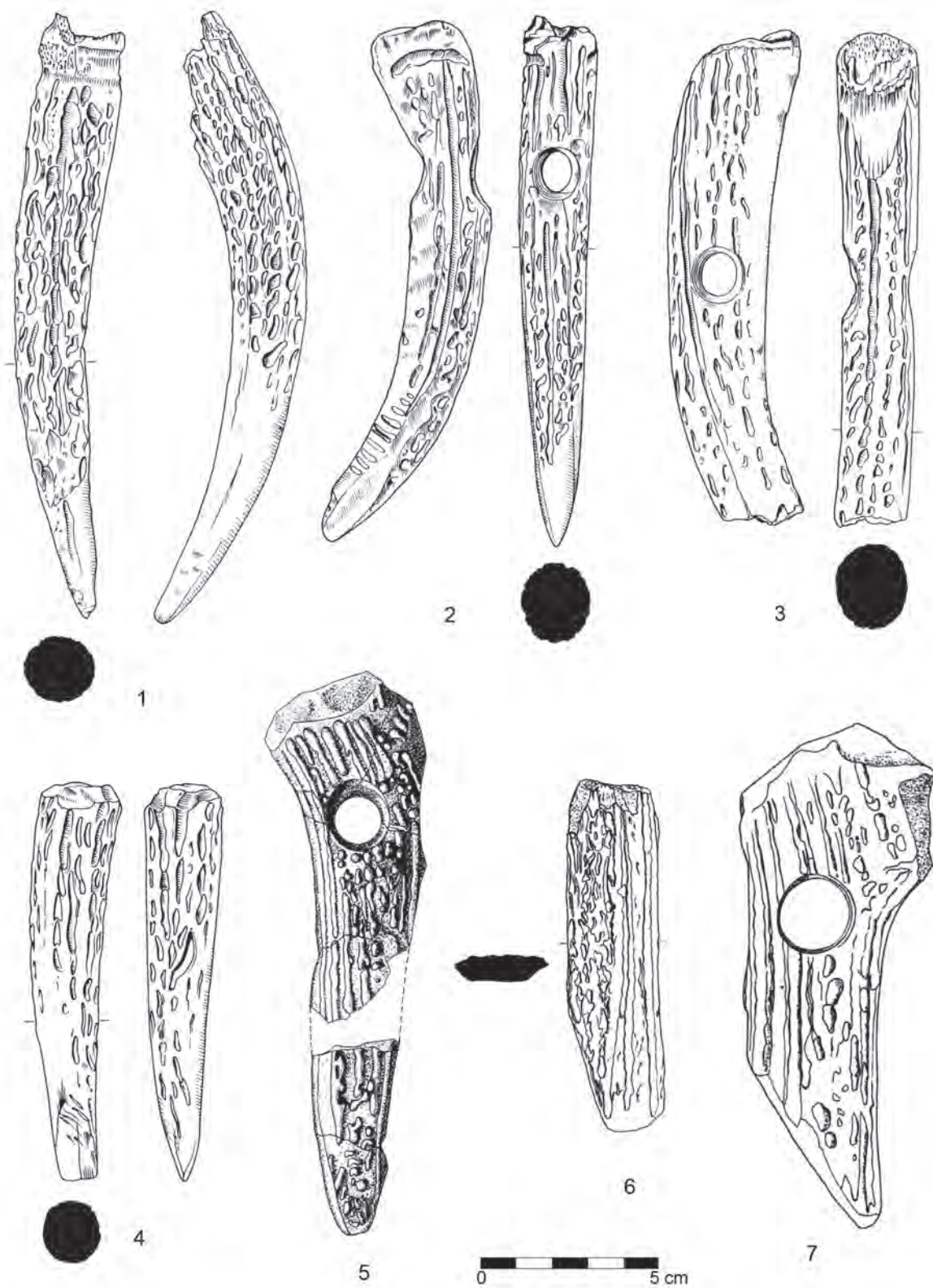
V Senici na Hané, okr. Olomouc, tvořilo 8 hrotitých nástrojů na půleném žebře většinu z 12 nalezených artefaktů (tab. 101:6–14). Soubor doplňovala dvě dláta, hladidlo a nůž z kančího špičáku. Pouze tři hroty z půleného žebra byly relativně v nepoškozeném stavu, u zbývajících pěti šlo o větší či menší zlomky. Co se délky týká, tak u čtyř je větší jak 10 cm, u třech se pohybuje od 6,5 cm do 8 cm a u jednoho je obtížné délku odhadnout, ale podle tvaru a šířky hrotu šlo o delší artefakt. Dláta patří dvěma typům – se zachovanou kloubní hlavicí a druhé variantě na ústěpu dlouhé kosti s odlomeným břitem (1/2). Značná nesourodost, poškození a opotřebení dovolují tyto artefakty klasifikovat jako vyřazené z pracovního procesu a odhozené do odpadní jámy.

Obdobný charakter má soubor KPI z objektu 652 na sídlišti KNP v Přáslavicích, okr. Olomouc. Obsahoval sedm z deseti nalezených kostěných nástrojů. Převažují hrotité nástroje z půlených žebber, doplněné hladidlem a polotovarem unikátní pásové zápony z parohu. Bližší informace o dislokaci ve výplni objektu nejsou k dispozici. Autoři studie interpretují sídlištní jámu jako výrobní objekt kostěné a parohové industrie (PROCHÁZKOVÁ – VITULA 2001, 28, obr. 13–7).

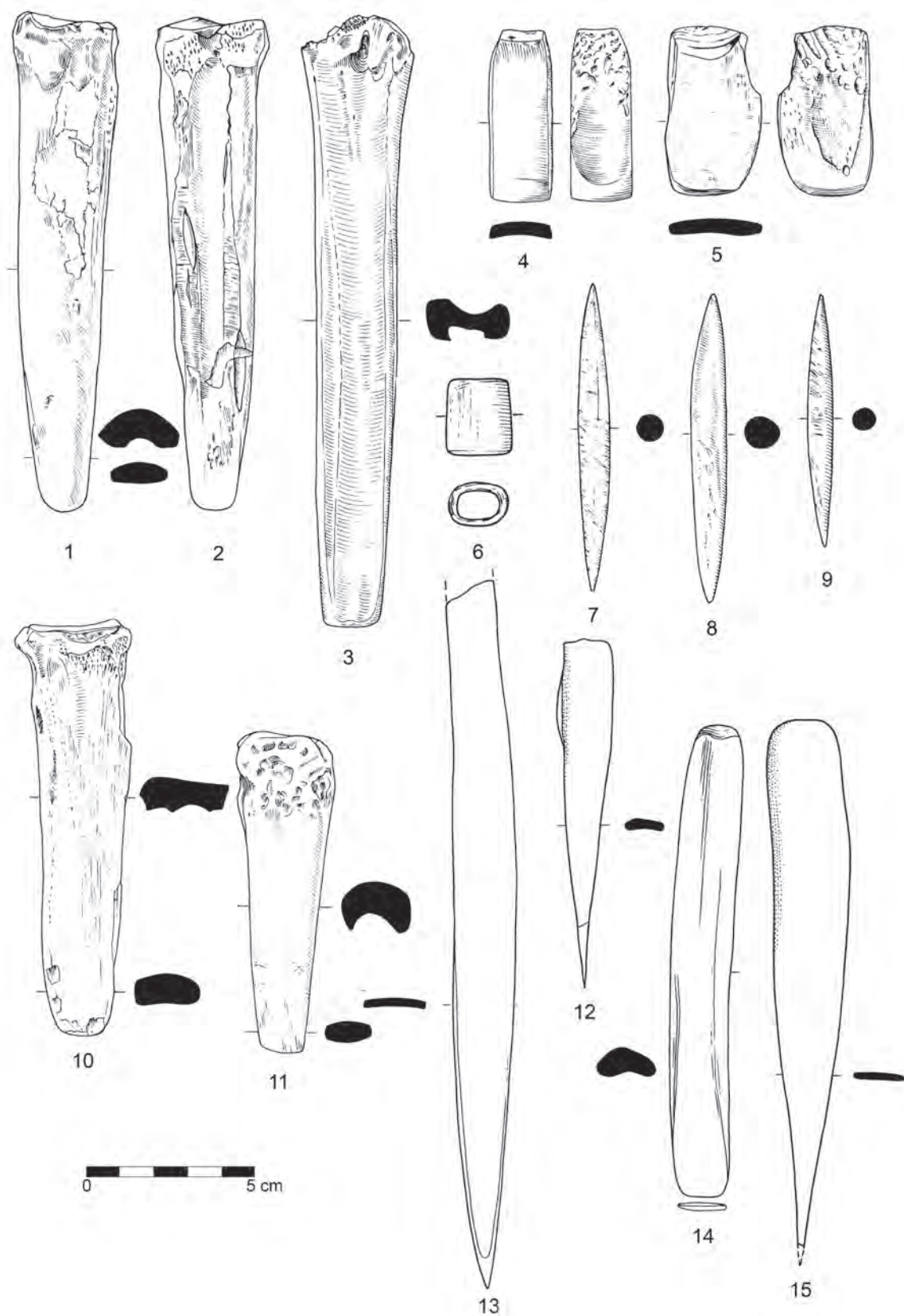
2. skupina

Zcela odlišným způsobem byly kostěné předměty uloženy ve dvou objektech na sídlišti v Držovicích na Moravě. Na dně jámy H 3/K 591/1998 (silo s do stran ubíhajícími stěnami a rovným dnem) se pod pohřby dítěte a psovitě šelmy našly následující předměty: na boku ležící hrnec s límcovitým okrajem, kónická miska, zlomek stěny nádoby s přesekávanou lištou a tři kostěné nástroje – dvě masivní dláta a šídlo na půleném žebře (tab. 15). Skladbou a provedením evokují garnitury kostěných nástrojů z hrobů kultury se šňůrovou keramikou. Spojitost pohřbu s předměty na dně objektu nelze sice vyloučit, ale vzhledem k jejich charakteru a věku děčka se jeví jako málo pravděpodobná. Ať tak či onak, nesou určité duchovní poselství svých iniciátorů.

Druhým souborem stejného charakteru a ze stejného sídliště je sestava kostěných nástrojů z objektu K 634/1998. Také na jeho dně leželo 9 kostěných předmětů – čtyři dláta, dva hroty kruhového průřezu

Obr. 92. Parohová industrie lidu s kulturou nálevkovitých pohárů.
 Fig. 92. Antler industry attributed to the people of FBC.

Obr. 93. Kostěná industrie lidu s kulturou nálevkovitých pohárů.
 Fig. 93. Bone industry attributed to FBC.

a tři hrotité předměty, z toho jeden na půleném žeburu – pod příkrovem z větších zlomků jedné nádoby (tab. 20:1–9).

Garnitury kostěných nástrojů z uvedených držovických objektů lze celkem oprávněně označit za soubory reprezentující určitou řemeslnickou profesi, což otevírá možnost určit účel jejich použití. J. Pavelčík, s ohledem na fyzikální vlastnosti kostí, uvažoval o jejich uplatnění při zpracování organických materiálů – textilu, kůže, proutí, slámy, lýka, orobince či lubku. K výrobě artefaktů z tvrdších materiálů pak sloužily retušéry (PAVELČÍK 1989, 248, zde i odkaz na související literaturu). Mnohé z nich byly využívány při výrobě a výzdobě keramiky. V souvislosti s textilní výrobou se dá očekávat jejich uplatnění i při výrobě nástrojů potřebných při síťování, řemeslného odvětví v eneolitu velmi rozšířeného (k tomu více GRÖMER 2006).

5.8. Metalurgie mědi, nástroje a ozdoby KNP

V průběhu starého eneolitu se rozvíjela také středoevropská metalurgie. Na území Moravy pozorujeme zvýšenou kovoliteckou aktivitu během baalberského stupně KNP. Její charakter dovoluje uvažovat spíše o skupinách putujících kovolitců, než o specializovaných řemeslnických centrech, jak jsme toho svědky na několika místech severního a severovýchodního Přítalpi (MATUSCHIK 1998). Nález dosud jediného spolehlivě datovaného tyglíku z území Moravy pochází z obce Dyje, okr. Znojmo (ROŽNOVSKÝ – ŠMÍD 2015). Žárem deformovaný zlomek se stopami taveného kovu byl opatřen z okraje vystupujícím úchytem, druhý předpokládáme v opozici na chybějící části nádoby. Na tyglíku se podařilo identifikovat zbytek slitiny, jejímž základem je Cu s významnou příměsí As (na úrovni max. malých jednotek procent), Ag a Sb (minoritní příměsí na úrovni setin až desetin procenta). Přesnější složení nebylo možné určit. Společně s tyglíkem byla z objektu 502/2014 vyzvednuta torza několika nádob KNP (obr. 70:B), spolehlivě datujících nález do počáteční fáze baalberského stupně nálevkovitých pohárů (KNP II-1). K ploché lící nádobě, pomineme-li úchyt v podobě výčnělku vybíhajícího z okraje, najdeme četné souborné analogie na území Transdanubie (KALICZ 1973; 1982; HORVÁTH 1990; ARTNER – BRANDL – CHRISTANDL – GUTJAHR – OBEREDER – POSTL – TRAUSSNER 2011, 54, Taf. 8).

Přibližně do stejného časového úseku (radiokarbonovou metodou získané datum Poz-60110, má hodnotu 4990 ± 35 BP) spadá další přímý doklad domácí metalurgie mědi, získaný výzkumem objektu 506/2011 na katastru Podolí, okr. Brno-venkov. Společně s baalberskou keramikou byla z objektu vyzvednuta téměř nepoškozená hliněná výfučna. Šlo o 105 mm dlouhý předmět tvaru komolého kužele se vzduchovým kanálem o průměru 18–20 mm. Vedly dyzny podporuje místní tavbu hrudka mazanice s kapkou zoxidovaného kovu. Spektrální analýzu pomocí ručního spektrometru XRFA provedl Martin Hložek z Metodického centra konzervace Technického muzea v Brně a zjistil, že se jedná o čistou měď. Útvar interpretoval jako kapku kovu, nechtěný produkt odlévání (KOS – ŠMÍD 2015).

Další drobný zeleně patinovaný slitek kovu pochází z objektu 503A/1997 na známém sídlišti KNP v poloze Koží brada v Kostelci na Hané. Spektrální analýza slitku hovoří o čisté mědi s příměsí arzenu (Cu 99.3 %, As 0.25 %, Ag <0.05 %, Sb <0.05 %, Bi <0.05 %). Uvedené spektrum prvků charakterizuje východoalpskou měď typu Mondsee.

Analýzu vzorků z Dyje a Kostelce na Hané provedl M. Fikrle z Ústavu jaderné fyziky AV ČR za což mu touto cestou děkuji.

Také tento objekt je keramikou spolehlivě datován do baalberské fáze KNP (tab. 44 a 54).

Na sídlišti KNP z počátku středního eneolitu v poloze Na kuse u Laškova, okr. Prostějov, byly stopy mědi nalezeny ve dvou objektech. Spektrální analýza slitku z objektu 9/1991 prokázala vedle převažujícího podílu mědi stopové množství arzenu, tedy prvku, charakterizujícího východoalpskou měď. Přímo

piktogramem je v této souvislosti nález keramiky, motivem i technikou provedení (brázděný vpich) odpovídající keramice kultury Mondsee (ŠMÍD 1997, 124, obr. 18:1).

Bohužel zatím nejsme schopni většinou spojit tyto nejstarší doklady kovolictví na Moravě s konkrétními stratifikovanými produkty. V tomto ohledu se musíme spokojit s obecnou charakteristikou měděné industrie starého eneolitu. Ve starším eneolitu, s přesahem minimálně do středního eneolitu, tj. po celé období KNP, pokračuje výskyt plochých měděných seker. Především jde o sekery tzv. druhé série, které jsou oproti těm časně eneolitickým charakteristické vyrovnanějším poměrem délky a šířky a malou tloušťkou (typy Altheim, posléze i Vinča, Rudimov a další). Na Moravě lze jejich počet v současné době odhadnout na zhruba padesát kusů.

Za informaci děkuji M. Dobešovi z AÚ ČAV v Praze.

Předpokládá se přežívání seker s křížovým ostrím typu Nógrádmarcfal a drobného šperku v podobě jazykovitých závěsků (DOBEŠ 1989, 41; 2008, 29; 2013, 115–116). Jazykovité závěsky byly patrně běžnou součástí garnitur náhrdelníků, a to společně s trubičkami ze stočeného drátu a perlami ze svinutého měděného pásku (náhrdelník z baalberského hrobu z německého Preußnitz, (PREUSS 1966, 140, Taf. 11:3–5). Jako závěsný šperk však mohly být nošeny zcela samostatně. Charakter jazykovitého závěsku měl také měděný předmět z mohyly č. 4 s obvodovou konstrukcí drahanovické fáze v Alojzově – Frolinkové na Prostějovsku (ŠMÍD 2003a, tab. 14:4). Jako ozdoba bezpochyby sloužila rovněž trubička ze stočeného měděného drátu z baalberské mohyly č. 2 ve Slatinkách (ibidem, 51–52).

Nález měděného terče s jednou středovou vypnulínou a dvěma excentricky umístěnými otvory (závěsek typu Náměšť na Hané) společně se zlomky náušnice typu Hlinsko v mohyle ohrozimské fáze v Náměšti na Hané (ibidem, 32–33, tab. 45:7–11) jsou dokladem toho, že tradiční formy drobných ozdob používaných běžně již v časném eneolitu zůstaly v oblibě ještě v eneolitu středním. Stejnému časovému horizontu (KNP III/C – Jevišovice C2) připisoval J. Pavelčík depot měděných šperků z Hlinska u Lipníku nad Bečvou, který obsahoval kruhové terče typu Stollhof a archetypální náušnice typu Hlinsko (PAVELČÍK 1979, 329). Kovový terč typu Náměšť na Hané s doloženými hliněnými obdobami lze odvodit stejně tak dobře od závěsků typu Tibava, jak od terčů typu Stollhof. Máme-li tedy doložený výskyt těchto šperků v časném eneolitu na jedné straně a ve středním eneolitu na straně druhé, dá se předpokládat, že byly v oblibě také v průběhu druhého eneolitického stupně. To ostatně potvrzuje unikátní nález velké stříbrné puklice typu Stollhof (průměr 220 mm) se třemi výraznými polokulovitými vypnulínami z Vanovic na Boskovicku (MALACH – ŠTROF 2015, 17–34). Na rozdíl od téměř totožné puklice z Kotouče u Štramberka (ŠIKULOVÁ – ZÁPOTOCKÝ 2010, 395–428) je vanovický exemplář spolehlivě datován do počáteční fáze baalberského stupně. Obecnějším jevem tak může být zmenšování měděných šperků.

Jedním z mála relativně stratifikovaných kusů těžší eneolitické měděné industrie je nález ploché sekerky typu Vinča v podobě vóta v násypu mohyly č. 1 na pohřebišti v poloze Džbán u Náměště na Hané (ŠMÍD 2005). Kamenná konstrukce sice odpovídá drahanovické fázi mohylových pohřebišť KNP, ale způsob uložení nevylučuje, že byla deponována dodatečně. V zoxidovaném povrchu sekery se dochoval otisk textilie, do které byla původně zabalena (ibidem, obr. 6:3, 4).

6. Strava

K pěstovaným plodinám a chovaným zvířatům máme k dispozici jen omezené množství informací. Není to způsobeno nedostatkem vhodného materiálu, vždyť jen zvířecích kostí ze spolehlivě datovaných objektů je k dispozici nepřeberné množství, ale tím, že dosud nebyl a není systematicky zpracováván. Jednou z výjimek jsou zbytky zuhelnatělých organogenních látek z mohylových pohřebišť, identifikova-

ných mezi kremačními zbytky několika hrobů. Zvláštní pozornost si zaslouží petrifikovaný smotek lněné látky z jednoho hrobu na pohřebišti Křemela I na katastru Náměště na Hané (ŠMÍD 2003, 88; BALDIA, Ch. 2004). Podrobnější je analýza osteologického materiálu ze dvou sídlišť střední Moravy provedená M. Roblíčkovou. Jde o objekty předbaalberského a baalberského stupně z Kostelce na Hané a baalberského stupně z Držovic na Moravě. Posun v chovu od drobných přežvýkavců v předbaalberském stupni ke skotu ve stupni baalberském je pak možné vztáhnout na širší oblast střední Moravy.

6.1. Zvířecí osteologický materiál z období osídlení lidem kultury nálevkovitých pohárů na lokalitách Kostelec na Hané a Držovice

Martina Roblíčková, Ústav Anthropos Moravského zemského muzea Brno

V průběhu výzkumných sezón 1997–2000 proběhl v Kostelci na Hané archeologický výzkum prováděný pracovníky prostějovské pobočky Ústavu archeologické památkové péče v Brně pod vedením M. Šmída. Byly zde objeveny pozůstatky osídlení kultury nálevkovitých pohárů z období staršího eneolitu, osídlení z mladší a pozdní doby římské a pozůstatky slovanského osídlení z mladohradištního období. Zvířecí osteologický materiál z období osídlení lidem kultury nálevkovitých pohárů byl předán k dalšímu posouzení. Konkrétně se jednalo o zvířecí kosti z polohy Kozí brada, z objektů 555/1997, 509/1998, 521/1999, 528/1999 a 511/2000 (všechny z předbaalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů) a z polohy Palackého ulice (objekt K 509/1999 z baalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů). V roce 1998 proběhl záchranný archeologický výzkum v lokalitě Držovice. I zde byly mezi jinými prozkoumány sídlištní objekty z baalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů (objekty 501, 517, 612, 641 a 660/1998) a zvířecí kosti nalezené v těchto objektech byly poskytnuty k dalšímu zkoumání. Rozbor zvířecího kosterního materiálu z objektů předbaalberského a baalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů z lokalit Kostelec na Hané a Držovice je tedy obsahem této kapitoly.

Druhá i anatomická determinace zvířecích pozůstatků byla prováděna nejen pomocí odborné literatury (nejvíce KOLDA 1951, SCHMID 1972, FRANCE 2009), ale zejména s využitím rozsáhlé srovnávací osteologické sbírky Moravského zemského muzea. Kosterní pozůstatky ovce domácí (*Ovis aries*) a kozy domácí (*Capra hircus*), které si jsou po morfologické i metrické stránce značně podobné, byly odlišovány na základě práce BOESSNECKA, MÜLLERA a TEICHERTA (1964). Ty fragmenty kostí ovce či kozy domácí, kde nebylo lze jednoznačně určit, jedná-li se o pozůstatek ovce domácí či kozy domácí, byly řazeny do společné skupiny nazvané drobní přežvýkavci (*Ovis aries* / (+) *Capra hircus*). Vzhledem k fragmentárnosti a stavu zachování osteologického materiálu byla takto nejednoznačně determinována podstatná část pozůstatků ovce domácí a kozy domácí, a proto je v textu nadále s oběma taxony pracováno společně pod názvem drobní přežvýkavci. V některých případech bylo problematické také odlišení pozůstatků tura domácího (*Bos taurus*) od pozůstatků pratury (*Bos primigenius*), neboť kosti obou druhů se od sebe liší ponejvíce velikostí. Jejich determinace byla provedena za pomoci práce BOESSNECKA, JÉQUIERA a STAMPFLIHO (1963). Ty osteologické pozůstatky tura domácího či pratury, které nebylo lze jednoznačně rozlišit, byly zařazeny do společné skupiny tur domácí / pratur (*Bos taurus* / *primigenius*).

Bylo spočteno celkové množství determinovaných fragmentů jednotlivých zvířecích druhů (NISP) a podle CHAPLINOVY (1971) metodiky byl odhadnut počet minimálně přítomných jedinců jednotlivých druhů na lokalitě (MNI). Celé kosti a jejich měřitelné fragmenty byly také analyzovány po stránce metrické (DRIESCH 1976) a pomocí koeficientů různých autorů (DRIESCH – BOESSNECK 1974) byla na základě naměřených hodnot počítána přibližná výška v kohoutku jednotlivých jedinců. Podle stupně vývoje dentice a kloubních částí dlouhých kostí končetin bylo odhadováno stáří jedinců, ze kterých osteologické pozůstatky pocházejí (HABERMEHL 1975, 1985). Na kostech byly dále sledovány stopy po lidské činnosti, jako např. stopy po řezání či sekání, fraktury vzniklé lámáním čerstvých kostí, stopy po ohni atd. (LYMAN 1994). Sledovány byly také stopy po ohryzu psy.

6.1.1. Osteologická analýza zvířecích kostí z Kostelce na Hané

Jak bylo řečeno výše, zvířecí osteologický materiál z období kultury nálevkovitých pohárů pochází v Kostelci na Hané ze dvou poloh, a to z polohy Kozí brada (předbaalberský stupeň KNP) a z polohy Palackého ulice (baalberský stupeň KNP). Vzhledem k nestejnému kulturnímu zařazení obou poloh byly tyto posuzovány odděleně. Z polohy Kozí brada bylo determinováno 128 převážně fragmentárních kostí, z polohy Palackého ulice bylo determinováno 45 kostí, takže celkem bylo z Kostelce na Hané determinováno 173 zvířecích kostí z období kultury nálevkovitých pohárů.

Poloha Kozí brada

V poloze Kozí brada mezi zvířecími kostmi zcela dominují pozůstatky drobných přežvýkavců, tvoří téměř 72 % nálezů (tab. 6). Značná část z nich (52 %) nebyla však přiřazena přímo ovci či koze, byla určena jako ovce nebo koza a zařazena do společné skupiny ovce/koza (*Ovis/Capra*). Výrazně menší část (19,5 % z celku) byla přiřazena ovci domácí (*Ovis aries*), zatímco jednoznačně koze domácí (*Capra hircus*) nebyl přiřazen žádný nalezený kosterní pozůstatek, takže lze předpokládat, že ovce domácí byly pravděpodobně chovány hojněji než kozy (tab. 6). Kromě drobných přežvýkavců byly v poloze Kozí brada nacházeny i pozůstatky prasete domácího (*Sus domestica*), které se podílejí zhruba 17 % na determinovaném materiálu, a také kosti tura domácího (*Bos taurus*), které tvoří necelých 5 % vyzdviženého a determinovaného osteologického materiálu. Vždy jeden kostní fragment byl nalezen v případě psa domácího (*Canis familiaris*) a koně (*Equus* sp.). Z volně žijících zvířat se na lokalitě objevily pozůstatky pratura (*Bos primigenius*), srnce obecného (*Capreolus capreolus*) a zajíce polního (*Lepus europaeus*). Celkově však kosti volně žijících zvířat tvoří jen 4 % determinovaného osteologického materiálu vyzdviženého v poloze Kozí brada (tab. 6).

Zajímavé je nerovnoměrné zastoupení kosterních pozůstatků jednotlivých zvířecích druhů ve sledovaných objektech polohy Kozí brada. Objekt 555/1997 je velice bohatý na kostní zbytky drobných přežvýkavců, pochází z něho 68 z celkového počtu 92 pozůstatků ovci či koz, zatímco další taxony, tur domácí a prase domácí, jsou zastoupeny vždy jen jediným nálezem. Na kosti drobných přežvýkavců je bohatý také objekt 511/2000, kde jsou však hojně i nálezy kostí prasete domácího. Na druhé straně v objektu 509/1998 nebyla nalezena žádná kost drobných přežvýkavců, objekt obsahuje hlavně pozůstatky prasete domácího a v menší míře tura domácího. Zbývající dva objekty polohy Kozí brada nebyly na osteologický materiál dostatečně bohaté.

Kostní pozůstatky drobných přežvýkavců z Kozí brady pocházejí minimálně ze šesti jedinců (MNI=6). Nejmladší z těchto jedinců uhynul jako novorozenec, případně ještě před narozením ve stádiu plodu. Druhý jedinec ovce či kozy domácí zemřel ve stáří 4–8 měsíců, třetí byl v době smrti starý asi 1 rok a čtvrtý asi 1,5 až 2 roky. Zbývající dva jedinci dožili dospělosti, jeden zemřel ve věku 3–3,5 roku, druhý po pátém roce života. V poloze Kozí brada byli přítomni také minimálně 4 jedinci prasete domácího (MNI=4), z nichž první zemřel mladší než 0,5 roku, druhý zemřel ve stáří mezi 0,5–1,5 roku, třetí byl v době smrti starý jeden až dva roky (jednalo se pravděpodobně o samce) a poslední se dožil přibližně dvou let. Pozůstatky tura domácího nalezené v poloze Kozí brada pocházejí minimálně z jednoho jedince starého v době smrti více než 4 roky, nalezená kost psa domácího pochází z dospělého jedince. Jeden přítomný kůň byl v době smrti starý asi 2–3 roky, jeden minimálně přítomný jedinec pratura byl starý asi 7–9 let. V dospělém věku zemřel také jeden přítomný jedinec srnce obecného a jedinec zajíce polního.

Mezi jednotlivými částmi skeletu (jednotlivými kostmi) drobných přežvýkavců byly v osteologickém materiálu z polohy Kozí brada nejvíce zastoupeny fragmenty žeber (*costae*). Výrazně méně často se vyskytovaly obratle (*vertebrae*), dále fragmenty lebek (včetně rohů) či spodních čelistí (*cranium + mandibula*) a pozůstatky končetin. Z kostí končetin drobných přežvýkavců byly častěji nacházeny kosti nártní (*metatarsus*), holenní (*tibia*) a záprstní (*metacarpus*). Mezi determinovaným osteologickým materiálem prasete domácího se častěji vyskytovaly fragmenty lebky s horní čelistí (*cranium + maxilla*), pažní kosti

Druh	NISP	NISP v %
<i>Ovis aries / Capra hircus</i>	67	52,3
<i>Ovis aries</i>	25	19,5
Drobní přežvýkavci celkem	92	71,8
<i>Sus domestica</i>	22	17,2
<i>Bos taurus</i>	6	4,7
<i>Canis familiaris</i>	1	0,8
Domácí zvířata	121	94,5
<i>Bos primigenius</i>	2	1,6
<i>Capreolus capreolus</i>	2	1,6
<i>Lepus europaeus</i>	1	0,8
Volně žijící zvířata	5	4,0
<i>Equus sp.</i>	1	0,8
<i>Bos taurus / Bos primigenius</i>	1	0,8
Celkem	128	100,1

Tab. 6. Počty determinovaných kostí (NISP) jednotlivých zvířecích druhů v poloze Koží brada lokality Kostelec na Hané (předbaalberský stupeň kultury nálevkovitých pohárů).

Tab. 6. Number of identified specimen (NISP) of bones of individual animal species found at the site locally known as Koží brada in Kostelec na Hané (pre-Baalberg phase of FBC).

(*humerus*) a kosti holenní (tab. 7). Většina osteologického materiálu nalezeného v poloze Koží brada byla natolik fragmentární, že nemohla být použita k výpočtu výšky jedince v kohoutku. Nicméně byly změřeny délky několika kostí končetin ovcí domácích, které byly kompletní dostatečně a za použití koeficientů podle TEICHERTA (DRIESCH – BOESSNECK 1974) byly vypočteny hodnoty kohoutkové výšky. Podle maximální délky kosti hlezenní (*astragalus*) byly zjištěny výšky 59,0 cm, 59,6 cm a 60,8 cm, podle délky kosti patní (*calcaneus*) byla vypočtena výška v kohoutku 61,8 cm, podle délky kosti stehenní (*femur*) 58,2 cm a podle délky kosti záprstní (*metacarpus*) 58,8 cm. Bylo tedy získáno 6 hodnot, ze kterých průměrná výška ovce domácí v kohoutku činí 59,7 cm.

Na zvířecích kostech a fragmentech kostí z polohy Koží brada byly také sledovány stopy po činnosti člověka. Přibližně tři čtvrtiny osteologických pozůstatků drobných přežvýkavců zůstaly beze stop po lidském zásahu, na zbylé čtvrtině byly nacházeny především stopy po ohni, v menší míře stopy po sekání a fraktury vzniklé jako následek lámání čerstvých kostí. Bez lidského zásahu zůstala více než polovina nalezených kostí prasete domácího, na ostatních kostech prasete byly nacházeny především fraktury a stopy ohně. Na dvou ze šesti kostí tura domácího byly zjištěny fraktury vzniklé lámáním čerstvé kosti (tab. 8).

V poloze Koží brada lokality Kostelec na Hané v předbaalberském stupni KNP dominovala na základě nalezených a determinovaných zvířecích pozůstatků jednoznačně domácí zvířata nad volně žijícími. Lov byl nejspíš příležitostnou záležitostí a lovná zvěř netvořila podstatnou část jídelníčku. Z domácích zvířat byli jak podle počtu nalezených kostí (NISP) tak na základě minimálního počtu jedinců (MNI) pravděpodobně nejvíce chováni drobní přežvýkavci, kde ovce početně převyšovaly nad kozami. Druhým hojněji chovaným hospodářským zvířetem bylo prase domácí, chov tura domácího se jeví jako méně významný. Na základě předpokládaného stáří jedinců v době porážky (případně úhynu) lze uvažovat, že drobní přežvýkavci byli chováni nejen jako zdroj masa, ale vzhledem k nalezeným pozůstatkům minimálně dvou dospělých jedinců i jako zdroj vlny (?), případně mléka. Nalezené kosti prasete domácího pocházejí z jedinců ve věkovém rozmezí 0,5–2 roky, zde se dá tedy předpokládat, že prasata sloužila především nebo výhradně jako zdroj masa (sádla). Kostní pozůstatky tura domácího pocházejí z minimálně jednoho dospělého jedince, mohlo se jednat o dojnici, případně dobytče pracující v hospodářství.

Druh Kost	Ovis / Capra	Ovis aries	Sus domestica	Bos taurus	Canis familiaris	Bos primigenius	Capreolus capreolus	Lepus europaeus	Equus sp.	Bos taurus / primigenius	Celkem NISP
rohý / cornus	1	1									2
lebka / cranium		1	3								4
horní čelist / maxilla			2								2
spod. čelist / mandibula	1	2	1		1						5
nosič / atlas	1										1
obratle / vertebrae	6	1				1					8
žebra / costae	42										42
lopatka / scapula		2	1								3
pažní kost / humerus	1		3								4
vřetenní kost / radius	2	1	2	1							6
loketní kost / ulna			1								1
záprstní k. / metacarpus	2	2	1				2				7
stehenní kost / femur	1	2	1	1					1	1	7
česka / patella	1										1
holenní kost / tibia	2	2	3					1			8
hlezenní k. / astragalus	1	2	1	1							5
patní kost / calcaneus		3	1								4
nártní kost / metatarsus	3	2	2	1							8
záprstní kost / nártní k.	1										1
prstní články / phalanx		4		2		1					7
sesamkové k. / sesamoidea	2										2
Celkem NISP	67	25	22	6	1	2	2	1	1	1	128

Tab. 7. Četnost výskytu jednotlivých kostí skeletu konkrétních zvířecích druhů v osteologickém materiálu z polohy Kozi brada lokality Kostelec na Hané.

Tab. 7. Occurrence of individual bones of the skeleton of specific animal species in the osteological material found at the site locally known as Kozi brada in Kostelec na Hané.

<i>Ovis aries / Capra hircus</i>										
Stopy po činnosti	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura spirální + ohořelé	ohryzy	obrus, ohlaz	ohořelé	osekáno	přepáleno	přepáleno + osekáno	zářezy
Kost										
cornus	1			1						
mandibula	1									1
atlas	1			1						
vertebrae	6	4					1		1	
costae	42	39						3		
humerus	1							1		
radius	2	2								
metacarpus	2	1				1				
femur	1	1								
patella	1						1			
tibia	2	1	1							
astragalus	1	1								
metatarsus	3	1			1			1		
sesamoidea	2	2								
metapodium	1							1		
Celkem	67	52	1	2	1	1	2	6	1	1

<i>Ovis aries</i>						
Stopy po činnosti	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura nepravidelná	fraktura spirální	osekáno	přepáleno
Kost						
cornus	1	1				
cranium	1	1				
mandibula	2	1			1	
vertebrae	1	1				
scapula	2	2				
radius	1	1				
metacarpus	2	2				
femur	2	2				
tibia	2			2		
astragalus	2	2				
calcaneus	3	1			1	1
metatarsus	2		1	1		
phalanx 1	3	2				1
phalanx 3	1	1				
Celkem	25	17	1	3	2	2

<i>Bos taurus</i>			
Kost	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura nepravidelná
radius	1		1
femur	1	1	
astragalus	1	1	
metatarsus	1		1
phalanx 1	2	2	
Celkem	6	4	2

<i>Sus domestica</i>							
Stopy po činnosti	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura nepravidelná	fraktura spirální	fraktura spirální + ohryzy	fraktura spirální + obrus, ohlaz	přepáleno
Kost							
cranium	3	2					1
maxilla	2	2					
mandibula	1	1					
scapula	1	1					
humerus	3		1			1	1
radius	2	1					1
ulna	1	1					
metacarpus 4	1	1					
femur	1				1		
tibia	3		1	2			
astragalus	1	1					
calcaneus	1	1					
metatarsus 3	1	1					
metatarsus 4	1	1					
Celkem	22	13	2	2	1	1	3

<i>Canis familiaris</i>		
Kost	Celkem NISP	bez zásahu
mandibula	1	1

<i>Equus sp.</i>			
Kost	Celkem NISP	bez zásahu	ohryzy
femur	1		1

<i>Bos primigenius</i>			
Kost	Celkem NISP	bez zásahu	ohryzy
vertebrae	1		1
phalanx 1	1	1	

<i>Capreolus capreolus</i>				
Stopy po činnosti	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura nepravidelná	fraktura spirální
Kost				
metacarpus	2		1	1

<i>Lepus europaeus</i>		
Kost	Celkem NISP	bez zásahu
tibia	1	1

<i>Bos taurus / Bos primigenius</i>			
Kost	Celkem NISP	bez zásahu	frakt. nepravidelná + zářezy + ohryzy
femur	1		1

Nedeterminované fragmenty kostí			
Kost	Celkem kusů	bez zásahu	přepáleno
neurčeno	13		13

Tab. 8. Stopy po lidské činnosti (lidské zásahy) na kostech. Četnost výskytu různých typů stop po lidské činnosti na konkrétních kostech jednotlivých druhů zvířat v poloze Kozí brada z lokality Kostelec na Hané.

Tab. 8. Indication and signs of human intervention on bones. Frequency of various forms of human intervention on specific bones of animal species found at the site locally known as Kozí brada in Kostelec na Hané.

V případě koně nelze na základě jediného nálezu prokázat, zda se jedná o pozůstatek koně již domestikovaného či o pozůstatek uloveného volně žijícího jedince. Za lovnou zvěř posloužil pratur, srnec a zajíc. Je však nutné mít na paměti, že množství determinovaných zvířecích kostí z polohy Kozí brada je malé a předložené závěry ohledně preferencí v chovu je nutno vnímat spíše jako orientační. Fragmentárnost nalezeného osteologického materiálu a stopy po lidské činnosti na kostech dokazují, že nalezené kosti jsou pozůstatky po kuchyňské úpravě a konzumaci, tak zvané potravní zbytky.

Poloha Palackého ulice

Odlišnou strukturu, co se četnosti nalezených kostí jednotlivých druhů týká, má osteologický materiál z polohy Palackého ulice (objekt 512/1999). Zde je podle počtu nálezů dominujícím druhem tur domácí, jehož pozůstatky tvoří téměř 38 % determinovaného materiálu. Kostí drobných přežvýkavců představují necelých 18 % nalezeného zvířecího kostního materiálu a pozůstatky prasete domácího jen přibližně 4,5 % (tab. 9). V poloze Palackého ulice byly také hojněji nalezeny pozůstatky pratura, které se podílejí dvaceti procenty na determinovaných zvířecích kostech a dalších 20 % kostí zůstalo určeno jen jako pozůstatky tura domácího či pratura (*Bos taurus/Bos primigenius*). Jednoznačně z domácích zvířat tedy v poloze Palackého ulice pochází jen necelých 60 % determinovaných kostí. Na rozdíl od polohy Kozí brada, kde žádný z nalezených pozůstatků drobných přežvýkavců nebyl přiřazen přímo koze domácí, jeden nález v Palackého ulici byl determinován jako pozůstatek tohoto druhu (tab. 9).

Fragmentární kosti tura domácího nalezené v Palackého ulici Kostelce na Hané pocházejí minimálně ze tří jedinců (MNI=3). Všichni tito jedinci zemřeli v dospělém věku, dva z nich ve věku 4–6 let, třetí ve věku 6–8 let. Osteologické pozůstatky drobných přežvýkavců mají původ minimálně ve dvou jedincích (MNI=2), z nichž první se dožil věku jednoho až dvou let, druhý dvou a více let. Jeden minimálně přítomný jedinec prasete domácího byl v době smrti starý 1–1,5 roku a jeden minimálně přítomný jedinec pratura se dožil dospělosti.

Zaměříme-li se na četnost zastoupení jednotlivých částí kostry u konkrétních zvířecích druhů v poloze Palackého ulice, pak mezi pozůstatky tura domácího byly nejčastěji nacházeny fragmenty spodní čelisti (*mandibula*), holenní kosti a hlezenní kosti. U drobných přežvýkavců byly čtenější nálezy fragmentárních nártních kostí a v případě pratura bylo vyzdvíženo nejvíce prstních článků (*phalanx*) a úlomků lopatky (*scapula*; tab. 10).

Důkazy lidské manipulace s kostmi byly v poloze Palackého ulice nalezeny na polovině kostí tura domácího, jednalo se o stopy po sekání, lámání čerstvé kosti za vzniku fraktur a o stopy řezání. U drobných přežvýkavců byly lidské zásahy na kostech pozorovány jen na čtvrtině determinovaných nálezů, konkrétně šlo o řezání a lámání kosti za vzniku fraktury. Opracování člověkem bylo dále zjištěno na více než polovině kostí pratura. Jednalo se o sekání a lámání čerstvé kosti a jeden z prstních článků pratura byl patrně i provrtán (tab. 11).

V poloze Palackého ulice lokality Kostelec na Hané v baalberském stupni KNP byl podle počtu determinovaných nálezů (NISP) i podle počtu minimálně přítomných jedinců (MNI) hojněji chovaným domácím zvířetem tur domácí, následovaný drobnými přežvýkavci. Prasata domácí byla pravděpodobně chována méně často. Poměr mezi počty chovaných ovcí domácích a koz domácích nelze vzhledem k množství osteologického materiálu odhadovat, nicméně nález kosti kozy domácí dokumentuje přítomnost tohoto druhu na lokalitě. Z volně žijících zvířat dokládají nalezené pozůstatky pouze přítomnost pratura, jejich množství však snížilo procentuální zastoupení domácích zvířat ve srovnání s polohou Kozí brada. Nicméně tyto kosti pratura mohou všechny pocházet z jediného uloveného jedince, takže ani v baalberském stupni KNP v poloze Palackého ulice není důvod uvažovat o lovu jako o důležitém zdroji potravy. Nalezené kosti tura domácího pocházejí z jedinců vyššího věku, než je běžné porážkové stáří skotu. Zvířata tedy nejspíš primárně nesloužila jako zdroj masa, mohlo se jednat o dojně krávy, případně o dobytek určený k práci. Přesto však vzhled nalezených kostí tura domácího, jejich fragmentárnost a sto-

Druh	NISP	NISP v %
<i>Bos taurus</i>	17	37,8
<i>Ovis aries</i> / <i>Capra hircus</i>	5	11,1
<i>Ovis aries</i>	2	4,4
<i>Capra hircus</i>	1	2,2
Drobní přežvýkavci celkem	8	17,7
<i>Sus domestica</i>	2	4,4
Domácí zvířata	27	59,9
<i>Bos primigenius</i>	9	20,0
Volně žijící zvířata	9	20,0
<i>Bos taurus</i> / <i>Bos primigenius</i>	9	20,0
Celkem	45	99,9

Tab. 9. Počty determinovaných kostí (NISP) jednotlivých zvířecích druhů v poloze Palackého ulice lokality Kostelec na Hané (baalberský stupeň kultury nálevkovitých pohárů).

Tab. 9. Number of identified specimen (NISP) of bones of individual animal species found at the site of the present-day Palackého Street in Kostelec na Hané (Baalberg phase of FBC).

py po lidské činnosti podávají důkaz, že i tito jedinci hovězího dobytka závěrem posloužili jako potrava. Stáří dvou minimálně přítomných zástupců drobných přežvýkavců, kdy jeden zemřel v jatečním věku a druhý ve věku vyšším, vypovídá, že ovce a kozy domácí sloužily nejen jako zdroj masa, ale nejspíš i jako zdroj vlny? či mléka. Jeden minimálně přítomný jedinec prasete domácího byl pravděpodobně chován pro maso. Obdobně jako v poloze Kozí brada vzhled nalezených zvířecích kostí svědčí pro předpoklad, že se jedná o potravní zbytky. V poloze Palackého ulice lokality Kostelec na Hané bylo však z objektu baalberského stupně KNP determinováno pouhých 45 kostí, takže předložené závěry ohledně významu chovu a využití jednotlivých druhů domácích zvířat mohou být nedostatkem materiálu zkreslené.

6.1.2. Osteologická analýza zvířecích kostí z Držovic

V Držovicích bylo z období baalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů determinováno 89 kusů zvířecích kostí, které pocházejí ze sedmi zvířecích druhů. Nalezené kosti domácích zvířat tvoří 60,7 % determinovaného materiálu a pozůstatky volně žijících zvířat 11,2 % tohoto materiálu. Dalších 24,7 % kostí zůstalo určeno nejednoznačně, jako pozůstatky tura domácího či prature (tab. 12). Zaměříme-li se na domácí zvířata, pak nejhodněji byly v osteologickém materiálu zastoupeny pozůstatky tura domácího, které se podílejí 36 % na celkovém množství vyzdvižených a studovaných zvířecích kostí. Častěji byly nacházeny také pozůstatky drobných přežvýkavců (ovce a kozy domácí), ty tvoří 21,3 % determinovaného materiálu. Posledním nepochybně domácím zvířetem přítomným na lokalitě je prase domácí, jeho kosti se však vyskytly výrazně méně často a tvoří pouhých 3,4 % osteologického materiálu (tab. 12). Volně žijící zvířata byla v Držovicích zastoupena praturem a jelenem evropským (*Cervus elaphus*), byl nalezen také jeden pozůstatek koně a jeden křečka polního (*Cricetus cricetus*). Vzhledem ke způsobu života křečka však nelze vyloučit, že se jeho kost dostala do sedimentární výplně objektů v Držovicích druhotně a s obdobím baalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů nesusouvisí (tab. 12).

Vyzdvižené kosti tura domácího pocházejí minimálně ze tří jedinců (MNI=3), z nichž nejmladší nedožil ani 0,5 roku, v době smrti byl starý několik měsíců. Zbývající dva jedinci dosáhli dospělosti, jeden z nich zemřel ve věku nižším než 7 let. Osteologické pozůstatky drobných přežvýkavců mají původ nejméně ve čtyřech jedincích (MNI=4), z nichž nejmladší zemřel mezi devátým a sedmnáctým měsícem života, druhý ve věku 1,5–3,5 roku, třetí mezi třetím a čtvrtým rokem a poslední zástupce drobných přežvýkavců byl v době smrti jednoznačně starší než 3,5 roku. Tři nalezené pozůstatky prasete domácího mají původ mi-

Druh	<i>Bos taurus</i>	<i>Ovis / Capra</i>	<i>Ovis aries</i>	<i>Capra hircus</i>	<i>Sus domestica</i>	<i>Bos primigenius</i>	<i>Bos taurus / primigenius</i>	Celkem NISP
horní čelist / maxilla	1		2					3
spod. čelist / mandibula	3	1			1		2	7
nosič / atlas							1	1
obratle / vertebrae	1						1	2
žebra / costae							2	2
lopatka / scapula						2	1	3
vřetenní kost / radius					1			1
loketní kost / ulna						1		1
zápěstní kůstky / carpalia	1					1		2
záprstní k. / metacarpus		1				1		2
pánev / pelvis	1						1	2
stehenní kost / femur	1					1		2
holenní kost / tibia	3	1						4
hlezenní k. / astragalus	3							3
nártní kost / metatarsus	1	2		1			1	5
prstní články / phalanx	2					3		5
Celkem NISP	17	5	2	1	2	9	9	45

Tab. 10. Četnost výskytu jednotlivých kostí skeletu konkrétních zvířecích druhů v osteologickém materiálu z polohy Palackého ulice lokality Kostelec na Hané.

Tab. 10. Occurrence of individual bones of the skeleton of specific animal species in the osteological material found at the site of the present-day Palackého Street in Kostelec na Hané.

nimálně ve dvou jedincích, první se dožil stáří 1,5–2 roky a druhý 3–4 roky. Determinované osteologické nálezy pratura pocházejí minimálně z jednoho dospělého jedince, stejně jako pozůstatky jelena evropského a křečka polního. Z jednoho dospělého jedince pochází také nalezený pozůstatek koně. Na základě jediné nalezené kosti koně (neúplného obratle) však nelze rozhodnout, zda šlo o koně domestikovaného, či divokého.

<i>Bos taurus</i>							
Stopy po činnosti	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura nepravidelná + ohryzy	fraktura spirální	fraktura spirální + ohryzy	osekáno	zářezy
maxilla	1	1					
mandibula	3	1				2	
vertebrae	1					1	
carpalia	1						1
pelvis	1	1					
femur	1	1					
tibia	3		1	1		1	
astragalus	3	2					1
metatarsus	1				1		
phalanx 2	1	1					
phalanx 3	1	1					
Celkem	17	8	1	1	1	4	2

<i>Ovis aries / Capra hircus</i>			
Stopy po činnosti	Celkem NISP	bez zásahu	zářezy
Kost			
mandibula	1	1	
metacarpus	1	1	
tibia	1	1	
metatarsus	2	1	1
Celkem	5	4	1

<i>Ovis aries</i>		
Kost	Celkem NISP	bez zásahu
maxilla	2	2

<i>Capra hircus</i>			
Kost	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura spirální
metatarsus	1		1

<i>Sus domestica</i>			
Kost	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura spirální
mandibula	1	1	
radius	1		1

<i>Bos primigenius</i>							
Stopy po činnosti	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura nepravdělná + osekáno	fraktura spirální	ohryzy	osekáno	vrtání
Kost							
scapula	2	1				1	
ulna	1		1				
carpalia	1	1					
metacarpus	1			1			
femur	1				1		
phalanx 1	2	1					1
phalanx 2	1	1					
Celkem	9	4	1	1	1	1	1

<i>Bos taurus / Bos primigenius</i>					
Stopy po činnosti	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura nepravdělná	ohryzy	osekání
Kost					
mandibula	2	2			
atlas	1	1			
vertebrae	1				1
costae	2			1	1
scapula	1	1			
pelvis	1	1			
metatarsus	1		1		
Celkem	9	5	1	1	2

Nedeterminované fragmenty kostí			
Kost	Celkem kusů	bez zásahu	vyžiháno
neurčeno	1		1

Tab. 11. Stopy po lidské činnosti (lidské zásahy) na kostech. Četnost výskytu různých typů stop po lidské činnosti na konkrétních kostech jednotlivých druhů zvířat v poloze Palackého ulice lokality Kostelec na Hané.

Tab. 11. Indication and signs of human intervention on bones. Frequency of various forms of human intervention on specific bones of animal species found at the site of present-day Palackého Street in Kostelec na Hané.

Sledujeme-li frekvenci výskytu jednotlivých anatomických částí kostry tura domácího mezi nalezeným osteologickým materiálem tohoto druhu, můžeme konstatovat, že zastoupeny byly víceméně všechny části kostry tura, častěji se vyskytly fragmenty lebky a spodní čelisti, úlomky žeber, lopatky, kosti pažní a kosti nártní. U drobných přežvýkavců se ve vyšší míře vyskytovaly zlomky žeber, fragmenty kosti vřetenní (*radius*) a kosti holenní. V případě jelena evropského byly nalezeny pouze fragmenty paroží (tab. 13). Naměřená maximální délka kosti vřetenní ovce domácí byla použita k výpočtu výšky v kohoutku daného jedince, výsledná hodnota je 58,2 cm.

Přibližně na třetině determinovaných zvířecích kostí z Držovic byly nalezeny stopy po lidské činnosti. Kostí však byly do značné míry pokryty sintrem, takže případné další projevy působení člověka mohly zůstat skryty. U tura domácího byly na osteologickém materiálu sledovány stopy po sekání, fraktury vzniklé lámáním čerstvé kosti, stopy působení ohně a obrušování kostí. Zabrúšováním nártních kostí tura domácího do ploché špičky dlátovitého tvaru vznikly dva zajímavé polotovary nástrojů. Na kostech drobných přežvýkavců byly nalezeny jen stopy působení ohně a fraktury po lámání čerstvé kosti, jediná fraktura byla pozorována také na kostech prasete domácího. Naopak všechny čtyři nalezené fragmenty paroží jelena evropského byly osekány (tab. 14). Stopy po opracování člověkem byly nalezeny i na několika druhově a anatomicky neurčených fragmentech kostí, jednalo se o obrušované špičky, oboustranně zašpičatělé kolíky a podobně (tab. 14, nedeterminované fragmenty).

Na lokalitě Držovice byl v baalberském stupni kultury nálevkovitých pohárů podle počtu nalezených a determinovaných kostí (NISP) nejhojněji chovaným domácím zvířetem tur domácí, následovaný drobnými přežvýkavci. Na základě počtu minimálně přítomných jedinců (MNI) lze však usuzovat, že drobní přežvýkavci byli hospodářsky významnější, nebo přinejmenším stejně důležití jako tur. Obdobně prase domácí, které se podle počtu determinovaných kostních nálezů jeví jako víceméně bezvýznamné pro tehdejší hospodářství, na základě minimálního počtu jedinců představuje vcelku běžně chovaný druh. Nelze tedy jednoznačně rozhodnout, zda byl v Držovicích prvořadý chov tura domácího či drobných přežvýkavců, každopádně význam chovu domácích prasat byl patrně vyšší, než by se mohlo jevit podle počtu nalezených kostních fragmentů. Tyto závěry ohledně významu chovu jednotlivých druhů domácích zvířat je nicméně potřeba vnímat spíše jako orientační, vzhledem k nízkému počtu kostí nalezených v lokalitě. Pravděpodobné stáří minimálně přítomných jedinců tura domácího svědčí pro skutečnost, že tur byl chován nejen jako zdroj masa (jedinec starý několik měsíců), ale také pro mléko nebo jako pracovní síla (dva dospělí jedinci). Podobně i v případě drobných přežvýkavců byli dva v době smrti mladší jedinci patrně chováni pro maso, nicméně jedinec ve věku 3–4 roky a druhý starší než 3,5 roku v době smrti, byli chováni nejspíš jako zdroj mléka či vlny. Zatímco mladší z minimálně dvou přítomných jedinců prasete domácího byl pravděpodobně chován pro maso (případně sádlo), důvod chovu druhého prasete domácího až do stáří 3–4 roky není zcela jasný (chovný kus?). Všechny nalezené osteologické pozůstatky jelena evropského byly úlomky paroží a všechny tyto úlomky byly navíc osekány. Nelze tedy vyloučit, že fragmenty paroží nepocházejí z uloveného zvířete, ale že lidé na sídliště přinesli shozené jelení paroží, které posloužilo jako surovina pro výrobu nástrojů. Jediným důkazem lovecké aktivity v době baalberského stupně KNP v Držovicích by v tom případě byl jeden minimálně přítomný jedinec pratura, což neschází pro vysoký význam lovu jako zdroje potravy.

6.1.3. Závěrečné shrnutí

Na obou lokalitách, v Kostelci na Hané i v Držovicích, byly nalezeny osteologické pozůstatky běžných druhů domácích zvířat. Jednalo se o domácí skot, drobné přežvýkavce, kdy ovce domácí nejspíše početně převyšovaly nad kozami, a o prasata domácí. Jediná kost nalezená v Kostelci na Hané byla determinována jako pozůstatek psa domácího, ale stopy po ohryzáni psy byly sledovány na zvířecích kostech obou lokalit. Můžeme tedy předpokládat, že psů se na sídlištích vyskytovalo více, než z předložené osteologické analýzy vysvítá. Dvě nalezené koňské kosti, jedna v Kostelci na Hané a jedna v Držovicích, mohou svědčit pro chov domácích koní, nicméně na základě tak mizivého množství osteologického materiálu nelze stanovit, jde-li o pozůstatky koní domestikovaných, či volně žijících.

Druh	NISP	NISP v %
<i>Bos taurus</i>	32	36,0
<i>Ovis aries</i> / <i>Capra hircus</i>	14	15,7
<i>Ovis aries</i>	5	5,6
Drobní přežvýkavci celkem	19	21,3
<i>Sus domestica</i>	3	3,4
Domácí zvířata	54	60,7
<i>Bos primigenius</i>	5	5,6
<i>Cervus elaphus</i>	4	4,5
<i>Cricetus cricetus</i>	1	1,1
Volně žijící zvířata	10	11,2
<i>Equus</i> sp.	1	1,1
<i>Bos taurus</i> / <i>Bos primigenius</i>	22	24,7
Velikostní skupina <i>Bos</i> / <i>Equus</i>	1	1,1
Velikostní skupina <i>Ovis</i> / <i>Capra</i> / <i>Sus</i>	1	1,1
Celkem	89	99,9

Tab. 12. Počty determinovaných kostí (NISP) jednotlivých zvířecích druhů na lokalitě Držovice na Moravě (baalberský stupeň kultury nálevkovitých pohárů).

Tab. 12. Number of identified specimens (NISP) of bones of individual animal species found at the site of present-day village of Držovice (Baalberg phase of FBC).

Sledované osídlení v poloze Kozí brada lokality Kostelec na Hané bylo zařazeno do předbaalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů. Podle počtu determinovaných kostí (NISP) i počtu minimálně přítomných jedinců (MNI) v této poloze lze předpokládat vyšší význam chovu drobných přežvýkavců a patrně i prasat a poněkud nižší význam chovu domácího skotu. Osídlení v poloze Palackého ulice v Kostelci na Hané i osídlení v Držovicích bylo zařazeno do baalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů. V Palackého ulici i v Držovicích hodnoty NISP i MNI napovídají, že bylo chováno více hovzího dobytka a drobných přežvýkavců a poněkud méně prasat. Dalo by se tedy uvažovat, že mezi předbaalberským a baalberským stupněm KNP došlo k výraznějšímu zvýšení významu chovu tura domácího a naopak k ponížení významu chovu prasat. Je ovšem nutno konstatovat, že ani jedno ze tří studovaných míst neposkytlo dostatečné množství zvířecího osteologického materiálu. Soubory determinovaných kostí jsou spíše malé a možnost zkreslení výsledků vlivem nedostatku materiálu je tedy poměrně vysoká.

Věková struktura domácích zvířat je víceméně obdobná jak v Kostelci na Hané, v poloze Kozí brada i v poloze Palackého ulice, tak v Držovicích. Jedinci tura domácího se většinou dožívali vyššího věku, než jaký by byl vhodný pro porážku, kdyby byli chováni primárně jako zdroj masa. Lze tedy předpokládat, že byly chovány především dojně krávy, případně dobytčata určená k práci a telecí maso nebylo konzumováno příliš často. U drobných přežvýkavců se jeví, že polovina, případně i dvě třetiny jedinců byly chovány primárně jako zdroj masa, zbytek snad nejvíce na mléko a vlnu (?). Kostní pozůstatky všech minimálně přítomných jedinců prasat domácích (s výjimkou jednoho) pocházejí ze zvířat ve věku vhodném na porážku ke konzumaci, takže lze předpokládat, že prasata domácí byla chována téměř výhradně pro maso (a sádlo). Na druhé straně je však nutné konstatovat, že i nalezené kosti pocházející z jedinců prokazatelně vyššího než jatečního stáří byly zlomkovité, často se stopami kuchyňského opracování. Zároveň nebyl nalezen jediný pozůstatek, u kterého by bylo možné prokázat, že se jedná o kost vyloženě senilního jedince. Lze tedy uvažovat, že nositelé kultury nálevkovitých pohárů nenechávali svoje domácí zvířata chovaná pro mléko, k práci atd. dožívat do vysokého věku, ale poráželi je v době, kdy jejich produkce poklesla, ale byli ještě vhodní ke konzumaci.

Druh Kost	<i>Bos taurus</i>	<i>Ovis / Capra</i>	<i>Ovis aries</i>	<i>Sus domestica</i>	<i>Equus sp.</i>	<i>Bos primigen.</i>	<i>Cervus elaphus</i>	<i>Cricetus cricetus</i>	<i>Bos taurus / primigenius</i>	skupina <i>Bos/Equus</i>	skupina <i>Ovis/Capra/Sus</i>	Celkem NISP
rohý / cornus	1								1			2
paroží / antler							4					4
lebka / cranium	3											3
spod. čelist / mandibula	3	2		1								6
jazyk / hyoideum									2			2
čepovec / axis	1											1
obratle / vertebrae	1				1	3						5
žebra / costae	6	4							19	1	1	31
lopatka / scapula	2		1									3
pažní kost / humerus	2											2
vřetenní kost / radius		2	1									3
loketní kost / ulna			2									2
zápěstní k. / carpalia	2											2
pánev / pelvis	1	1										2
stehenní kost / femur		1	1	1				1				3
holenní kost / tibia	1	3	1									5
lýtková kost / fibula				1								1
hlezenní k. / astragalus	1					1						2
kůstky kotníku / tarsalia	1											1
nártní kost / metatarsus	3	1				1						5
prstní články / phalanx	4											4
Celkem	32	14	5	3	1	5	4	1	22	1	1	89

Tab. 13. Četnost výskytu jednotlivých kostí skeletu konkrétních zvířecích druhů v osteologickém materiálu z lokality Držovice na Moravě.

Tab. 13. Occurrence of individual bones of the skeleton of specific animal species in the osteological material found at the site of the present-day village of Držovice.

<i>Bos taurus</i>										
Stopy po činnosti Kost	Celkem NISP	bez zásahu	vyžiháno	fraktura nepravi- delná	fraktura spirální	fraktura spirální + ohryzy	ohryzy	obrus, ohlaz	obrus, ohlaz, ohořelé	osekáno
cornus	1	1								
cranium	3	1								2
mandibula	3	2					1			
axis	1	1								
vertebra	1									1
costae	6	6								
scapula	2	2								
humerus	2				1	1				
carpalia	2	2								
pelvis	1	1								
tibia	1			1						
astragalus	1						1			
tarsalia	1	1								
metatarsus	3	1						1	1	
phalanx	4	3	1							
Celkem	32	21	1	1	1	1	2	1	1	3

<i>Ovis aries / Capra hircus</i>				
Stopy po činnosti Kost	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura nepravidelná	přepáleno
mandibula	2	2		
costae	4	4		
radius	2	1		1
pelvis	1	1		
femur	1		1	
tibia	3		1	2
metatarsus	1	1		
Celkem	14	9	2	3

<i>Ovis aries</i>			
Stopy po činnosti Kost	Celkem NISP	bez zásahu	přepáleno + fraktura hladká
scapula	1	1	
radius	1	1	
ulna	2	2	
tibia	1		1
Celkem	5	4	1

<i>Sus domestica</i>			
Stopy po činnosti Kost	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura spirální
mandibula	1	1	
femur	1		1
fibula	1	1	
Celkem	3	2	1

<i>Bos primigenius</i>			
Stopy po činnosti	Celkem NISP	bez zásahu	fraktura nepravidelná
Kost			
astragalus	1	1	
vertebrae	3	3	
metatarsus	1		1
Celkem	5	4	1

<i>Cervus elaphus</i>			
Kost	Celkem NISP	bez zásahu	osekáno
antler	4		4

<i>Equus sp.</i>		
Kost	Celkem NISP	bez zásahu
vertebra	1	1

<i>Bos taurus / Bos primigenius</i>		
Stopy po činnosti	Celkem NISP	bez zásahu
Kost		
cornus	1	1
hyoideum	2	2
costae	19	19
Celkem	22	22

Nedeterminované fragmenty kostí								
Stopy po činnosti	Celkem kusů	bez zásahu	ohryzy	obrus, ohlaz + ohořelé	ohořelé	osekáno	přepáleno	zářezy
Kost								
costae	2	1				1		
neurčeno	20		2	6	1		10	1

Tab. 14. Stopy po lidské činnosti (lidské zásahy) na kostech. Četnost výskytu různých typů stop po lidské činnosti na konkrétních kostech jednotlivých druhů zvířat na lokalitě Držovice na Moravě.

Tab. 14. Indication and signs of human intervention on bones. Frequency of various forms of human intervention on specific bones of animal species found at the site of present-day village of Držovice.

Na základě determinovaného osteologického materiálu se dále jeví, že lovení byli pratuři, srnci, jeleni a zajáci. Lze proto předpokládat, že tato divoká zvířata žila v okolí obou lokalit. Malé množství nalezených kostí volně žijících zvířat nicméně vyvolává myšlenku, že lov byl spíše okrajovou záležitostí a obyvatelstvo na něm nebylo potravně závislé. Tím spíše, že fragmenty paroží jelena evropského mohou pocházet ze shozeného paroží přineseného na lokalitu. Navíc nelze zcela vyloučit ani možnost, že kosti, které byly vzhledem ke svojí velikosti přiřazeny podle práce BOESSNECKA, JÉQUIERA a STAMPLIHO (1963) praturu, náležely ve skutečnosti velkým samcům tura domácího.

Důkazy o manipulaci člověka se zvířecími kostmi byly pozorovány na čtvrtině až polovině determinovaných nálezů. Nejčastěji se na kostech nacházely stopy po sekání, lámání kosti za čerstva, stopy po ohni a stopy po řezání. Tyto lidské zásahy spolu s vysokou fragmentárností osteologického materiálu potvrzují, že nalezené zvířecí kosti jsou zbytky po zpracování a konzumaci masa, takzvaný kuchyňský odpad. V poloze Kozí brada Kostelce na Hané byla na základě šesti měřitelných kostí zjištěna výška v kohoutku ovce domácí v intervalu od 58,2 cm do 61,8 cm, s průměrem 59,7 cm. V Držovicích byla zjištěna výška v kohoutku ovce domácí 58,2 cm, takže na spodní hranici intervalu kohoutkových výšek z polohy Kozí brada. Lze tedy konstatovat, že velikost ovce domácí byla v předbaalberském a baalberském stupni kultury nálevkovitých pohárů obdobná.

Předložená osteologická analýza zvířecích kostí z Kostelce na Hané a z Držovic vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO, MK000094862).

7. Závěr

V současné době evidujeme na území Moravy, přiléhající části Horní (Českého) Slezska a Dolního Rakouska 282 nalezišť kultury nálevkovitých pohárů, rozmístěných téměř po celé ploše sledovaného území (příloha č. 2). Výjimku v tomto ohledu, kterou pravděpodobně nelze připsat na vrub aktuálnímu stavu výzkumu, je území dolní části Hornomoravského úvalu, s nečetnými výjimkami celého levobřeží Bečvy až po Napajedelskou bránu, kde dosud nebyly sídelní aktivity KNP zaznamenány. Týká se to všech tří stupňů. Předložený výčet lokalit není zcela určitě úplný. Mnohé z nich budou odhaleny v průběhu zpracovávání obsáhlých nálezových souborů získaných během záchranných výzkumů posledních dvou desetiletí a mohou podstatnou měrou doplnit, nikoliv však zásadně změnit, dosavadní obraz sídelní struktury sledované kultury, ale nejen jí.

Epilengyelské osídlení se 134 registrovanými lokalitami (příloha č. 1) se koncentrovalo podél páteřních i lokálních vodotečí zejména v západní části Moravy, se zvýšeným počtem sídlišť na předpolí Českého masivu s výraznějšími koncentracemi na Brněnsku, Vyškovsku, ale zejména na Prostějovsku a v severozápadní části Hornomoravského úvalu (Olomoucko, Uničovsko, Mohelnicko), kde je podchyceno přes 50 lokalit. Větší koncentrace sídlišť se rýsuje na Uherskobrodsku, které rovněž leží poněkud stranou centrální části země. Protikladem k výše uvedenému je velmi řídké osídlení jordanovskou kulturou na celé jihozápadní Moravě a v dolní části Hornomoravského úvalu. V souvislosti s touto entitou je třeba upozornit na absenci jordanovské keramiky na výšinných sídlištích KNP, které je v kontrastu se zcela běžným osídlením těchto poloh kulturou s moravskou malovanou keramikou. Výjimkou je podle dnes dostupných informací pouze Hradisko u Kramolína.

Nápadný je úbytek lokalit v předbaalberském stupni. K dispozici, včetně ojedinělých nálezů, dnes máme pouze 27 lokalit, nicméně rovnoměrně rozmístěných na ploše moravských úvalů a Vídeňské kotliny. Celková nevyhraněnost zejména staršího úseku I. stupně dovoluje uvažovat, že většina z nich byla označena jako nálezy MMK.

Územního maxima dosáhla kultura nálevkovitých pohárů během baalberského stupně. Její památky v počtu 119 nalezišť jsou rovnoměrně dislokovány na ploše všech moravských úvalů a Vídeňské kotliny, ale opět se souvislým pruhem sídlišť podél východního předpolí Českého masivu a opět s nápadnou koncentrací na Brněnsku a v západní části Hornomoravského úvalu podél východních svahů Dražanské a Zábřežské vrchoviny. Ve východní části sledovaného území se větší koncentrace sídlišť rýsuje v jižní části Ždánického lesa, konkrétně na jižních svazích Dambořické vrchoviny a Mutěnické pahorkatiny, a naopak zcela chybí v dolní části Hornomoravského úvalu a za Napajedelskou branou až k Uherskému Hradišti. Strategie osídlení zůstala zachována – sídliště se koncentrují na úrodných půdách kolem páteřních i místních vodotečí. Fenomémem doby se stala výšinná opevněná sídliště se sofistikovaným systémem obranných staveb s progresivními konstrukčními prvky, zajišťujícími jejich stabilitu a odolnost (berma, hradby s čelní kamennou zdí). OCR data kladou nejstarší stavbu uvedených parametrů z Rmízu u Laškova, nepřímo datovanou baalberskou keramikou, do 39. století př. n. l., to znamená, minimálně na úroveň nejstarších nálezů baalberské skupiny středního Německa (MÜLLER 2001, 82–88; BALDIA – FRINK – BOULANGER 2008, 41). Pokud lze považovat získaná data za věrohodná, vnucuje se čistě teoreticky otázka, odkud a kam se vlastně památky označené jako baalberská keramika šířily? V této souvislosti je třeba připomenout, že z německého území je známe především z výbavy kostrových hrobů. Mohly se však lišit od běžné sídlištní keramiky, o které nemáme ucelenější představu. Hustota osídlení podhůří Dražanské a jižní části Zábřežské vrchoviny na počátku staršího eneolitu, včetně opevněných výšinných sídlišť, společně s doklady „přelévání“ materiální kultury z moravské strany do Čech a nao-

pak, činí z této oblasti potencionální krystalizační centrum nové kultury, jež se postupem doby vymezila vůči okolí i specifickými formami pohřebního ritu. V každém případě dnes Čechy a Morava disponují větším počtem lokalit s baalberskou keramikou než středoněmecké Posálí. O zvláštностech prehistorického systému oběhu informací byla řeč v souvislosti s amforami z Opavy-Vávrovic a Kramolína.

Ve starší fázi baalberského stupně vykazují plastické prvky na keramice, ale i sama hrncina z východněji položených oblastí, silné lengyelské tradice (na střední Moravě tvoří hranici mezi západní a východní enklávou řeka Haná). Je to nejschůdnější cesta, jak vysvětlit neobvyklou a vlastní KNP zcela cizí aplikaci drobných plastických výčnělků po obvodu okrajů pohárových nádob, tak typickou pro starší fáze baalberského stupně moravské a rakouské KNP. Jakkoliv se zdá tato komparace logická, takto umístěné výčnělky najdeme spíše na keramice starších stupňů MMK, než na nádobách v závěrečných fázích jejího trvání. Zatím nepočetná ¹⁴C data naznačují minimální časový posun, pokud vůbec nějaký, mezi počáteční a konečnou fází moravského epilengyelu (tab. 5). Nabízí se proto transformace „počáteční“, fáze moravského epilengyelu do nejstarší KNP. Přímou tvarovou návaznost bychom však hledali jen se značnými obtížemi. Typochronologie naráží v tomto momentu na zašifrované a dosud nepřečtené informace pravěkých cirkulačních systémů.

V průběhu závěrečného stupně doznalo osídlení Moravy podstatné územní redukce, ovšem vyvážené nápadným zahuštěním sídelní struktury v severněji položených oblastech sledovaného území. Stejně jako v baalberském stupni i nyní se osídlení koncentrovalo v západní polovině země podél východních výběžků Českého masivu, ale od Rousínova směrem ke Znojmu prořídlo, a až na výjimky se přesunulo na exponované polohy – hradiska. Od Rousínova směrem k severozápadu, podél podhůří Dražanské a Zábřežské vrchoviny a přiléhajících terénů Hornomoravského úvalu, se naopak sídelní struktura výrazně zahustila. Ze 124 evidovaných lokalit jsou jich plné 4/5 právě na tomto území. Vedle tradičního Vyškova, Prostějova a Olomoucka se osídlení kumuluje na Mohelnicku, Uničovsku, ale také na Opavsku. Také tam doplňuje agrární sídliště poměrně hustá síť hradisek a na střední Moravě všechna dosud známá mohylová pohřebiště. Opět zcela chybí nálezy KNP na podstatné části Přerovska, na Kroměřížsku a na území okresů východní a jižní Moravy (okresy Zlín, Uherské Hradiště, Hodonín a Břeclav). Zcela logicky jsou příčiny tohoto stavu spojovány s pronikáním boleslavské skupiny, ne vždy je však úbytek sídlišť KNP v tomto prostoru, jak by se dalo očekávat, kompenzován nárůstem boleslavských sídlišť. Situace se mění až na úrovni klasického Badenu, kdy do úvalů v jižní části země pronikají památky charakteru I. a II. stupně dolnorakouského Ossarnu. Osobně jsem přesvědčen, že pokračováním kultury nálevkovitých pohárů je jevišovická kultura, jejíž genetické základy tkví v domácím kulturním substrátu. Zcela nepochybně jednou z oblastí jejího formování je Znojemsko a vůbec širší oblast jihozápadní Moravy podél východních výběžků Českého masivu. Také tam KNP přežívala ve stínu badenského kulturního komplexu a jeho slábnutí uvolnilo prostor k expanzi jevišovické kultury. Ukazuje se, že hradiska starého a středního eneolitu měla jiný statut než běžná sídliště agrárního charakteru.

Území Moravy se nachází v centru Evropy na křižovatce důležitých komunikačních tras. Nebylo tomu jinak ani v eneolitu, kdy se díky rychlému hospodářskému rozvoji intenzita kontaktů ještě zvýšila. Od jihu se šířila metalurgie mědi, od severu na jih putoval baltský jantar a surovina na výrobu štípané industrie. Ruku v ruce s ekonomickými procesy se šířily kulturní i duchovní podněty.

Při formování místní odnože kultury nálevkovitých pohárů sehrály vedle domácího lengyelského substrátu důležitou roli kontakty jednak s Polabím (podněty z prostředí michelsberské kultury), jednak se severozápadními oblastmi dnešního Polska, a to především tzv. Kladskou cestou přes Dolní Slezsko. Severně od sledovaného území nacházíme analogie k pohřbům v natažené poloze, které jsou zcela cizím elementem, vymykajícím se obvyklým způsobům neolitického a eneolitického pohřbívání na Moravě, tedy kremacím a pohřbům ve skrčené poloze. Ještě v průběhu II. stupně byly tyto kontakty poměrně intenzivní, ale v jeho závěru zvolna ustávaly a na počátku středního eneolitu zcela převážily vlivy jihovýchodní, živě formující se boleslavskou skupinou, která zásadním způsobem ovlivnila materiální kulturu III. stupně KNP. Zvolna stírala prvky její svébytnosti až k jejímu úplnému zániku.

Při koncipování předložené periodizace kultury nálevkovitých pohárů jsem dlouho zvažoval podobu jejího verbálního vyjádření. Časová disproporce mezi konečnou fází moravského epilengyelu a plně zformovanou kulturou nálevkovitých pohárů v závěru 5. a počátkem 4. tisíciletí př. n. l. na straně jedné a přibývajícím nálezům typologicky starším než soubory typu božického depotu na straně druhé mě vedly k přesvědčení, že se nejedná o krátký časový úsek – „horizont“, ale o delší periodu. Jejím označením lépe odpovídá výraz stupeň, umožňující dělení na kratší úseky – fáze, eventuálně subfáze, než horizont. Z tohoto důvodu jsem akceptoval periodizaci, kterou předložil pro jižní Moravu Pavel Košťálek (a kterou jsem aplikoval na celé území rozšíření moravské KNP). Oporu jsem našel také v třístupňové periodizaci KNP v Čechách od M. Zápotockého, definované ve studii o kultuře nálevkovitých pohárů v severočeském Polabí.

Na základě analýzy nálezového fondu a komparací dostupných pramenů, ale také se zřetelem k situaci na sousedících územích, se tedy aktuálně jeví jako optimální dělení moravských nálevkovitých pohárů do tří stupňů: I. – předbaalberského, II. – baalberského a III. – bolerázského. Předložený systém zároveň akceptuje „Návrh nového chronologického třídění moravského eneolitu“ (KALÁBKOVÁ – PEŠKA – ŠMÍD v tisku).

Předbaalberský stupeň zahrnuje nálezové celky, ale i jednotlivosti, které zcela evidentně patří nálevkovitým pohárům, ovšem habitem a aplikovanou výzdobou se diametrálně liší od skupiny památek, obecně spojovaných s baalberskou skupinou. Již na první pohled je patrný rozdíl mezi nálezovými celky typu božického depotu (Božice, okr. Znojmo, Kostelec na Hané, okr. Prostějov, objekt 508/2001 – tab. 51, 52), které se jeví být mladší, což potvrzují i radiokarbonová data, a objekty, jež obsahují nálevkovité poháry v daleko čistější podobě, než v uvedených depotech (Kostelec na Hané, obj. 511/2000; tab. 49). Na samém počátku předbaalberského stupně stojí dosud nepočtená skupina památek typu Olgersdorf v Dolním Rakousku a Brna-Maloměřic s archaickými formami nálevkovitých pohárů provázených starobylým brázděným vpichem. Tvoří přechodný horizont mezi závěrem domácího epilengyelu a plně zformovanými nálevkovitými poháry a jsou dokladem, že se i na Moravě rozvinul raně eneolitický pohárový horizont. Dalším omezujícím faktorem je vlastní položení Moravy v centru Evropy, navíc na průsečíku důležitých komunikačních tras, které z tohoto území činí kontaktní zónu hned s několika kulturními skupinami, z čehož vyvěrají tendence k lokálnímu vývoji jednotlivých, samou přírodou určitým způsobem formovaných, sídelních komor. Dosavadní poznatky naznačují dvoj- i trojkolejnost kulturního vývoje v průběhu celé KNP. V předbaalberském stupni vyzníval epilengyel jako takový, ale pravděpodobně i mladší formy MMK. Na materiální kultuře baalberského stupně je patrný rozdíl mezi památkami z předpolí Českého masivu a více k východu položenými oblastmi, a v bolerázském stupni pak, jak již samo označení napovídá, zásah bolerázské skupiny.

Přes omezený počet nálezových celků předbaalberského stupně je možné rozlišit soubory jeho starší a mladší fáze a celkem spolehlivě předložit typologickou skladbu keramické produkce mladšího vývojového úseku (fáze Ib). Její předcházející podobu však zatím spíše tušíme s tím, že její součástí budou archaické formy brázděného vpichu. Přesto lze postihnout určitou chronologickou sekvenci (tab. 15). Předbaalberskému stupni je vymezen přelom 5. a 4. tisíciletí př. n. l., ca 41. až 39. století před n. l.

Lépe patrné jsou rozdíly na keramice baalberského stupně, jemuž je na základě aktuálních radiokarbonových dat vymezen časový úsek mezi 39.–35. stoletím př. n. l. Je celkem pochopitelné, že 400 roků trvající vývoj se projevil na morfologii keramiky, čili dělení na starší a mladší fázi je v tomto případě exaktnější. Dva vývojové úseky lze postihnout také v trvání závěrečného stupně, umocněné dvěma vývojovými fázemi mohylových pohřebišť – drahanovickou a ohrozimskou. V případě přídomku „ohrozimská“ jde v první řadě o aspekt chronologický, a až sekundárně kulturní. Výzkumy mohylových pohřebišť KNP na střední Moravě v závěru minulého století ukázaly, že ke kulturní „kontaminaci“ domácího prostředí z Karpatské kotliny docházelo mnohem dříve než v ohrozimské fázi mohylových pohřebišť v původním Böhmově pojetí. Ohlasy formující se badenské kultury nacházíme v domácím prostředí

už v závěru baalberského stupně, ale výraznější podíl je patrný až ve stupni bolerázském, kdy se, a opět s rozdílnou intenzitou, projeví vlivy bolerázské skupiny a následně mladších stupňů vlastního Badenu. Je však třeba poznamenat, že v centrální části země a v okrajových zónách sledovaného území jsou tradice KNP zřetelné hluboko do středního eneolitu, kdežto v oblastech bezprostředního kontaktu s karpatskou kotlinou a Podunajím vyznívají během jeho počáteční fáze. Dosavadní poznatky dovolují uvažovat o tom, že na exponovaných sídlištích řemeslnického charakteru bude situace poněkud jiná než na běžných agrárních osadách, kde nové tvary a výzdoba jen doplňují tradiční formy keramické produkce KNP (Přemyslovice, Senice na Hané). Závěrečnému stupni moravské KNP je vyhrazeno 35.–32. století př. n. l.

Příznivé a svým způsobem i zcela výjimečné přírodní faktory předurčily území dnešní Moravy a přilehajících oblastí Vídeňské pánve k místu přirozeného prolínání se všech možných procesů, jak genetických, společenských a kulturních, tak hospodářských a obchodních. Úvaly řek lemované výraznými terénními dominantami a přirozené brány v pásnu pohraničních hor určovaly logický směr komunikačních tras. K formování a rozvíjení lidských populací přispívaly také příznivé klimatické podmínky. Není náhodou, že právě zde se na rozhraní časného a staršího eneolitu zformovala místní a svým způsobem i specifická jižní skupina kultury nálevkovitých pohárů. Doba jejího trvání, od okamžiku nezpochybnitelných projevů materiální kultury až po její poslední projevy ve vrcholné fázi středního eneolitu, představuje úsek bezmála jednoho tisíciletí, což svědčí o všestranné vitalitě a svěbytnosti jejích nositelů. Lid této kultury zúročil výtěžky předešlých generací kultury s moravskou malovanou keramikou a dále je rozvinul do podoby, která v časoprostoru představovala vrchol společenského, sociálního a duchovního vývoje.

ENEOLIT	KNP		MORAVA, STŘEDNÍ PODUNAJÍ		BRÁZDĚNÝ VPICH	MOHYLOVÁ POHŘEBIŠTĚ	ČECHY		ZÁPADNÍ SLOVENSKO	DATA BC	
	STUPEŇ	FÁZE	S, SZ	J, JV			Z	V			
STŘEDNÍ	III.	III b	LAŠKOV (NA KUSE)	BOLERÁZSKÁ KULTURA		OHROZIMSKÁ FÁZE	III 2	BOLERÁZSKÁ KULTURA	BADEN II, III	3200	
		OHROZIM	SENICE NA HANĚ (LOUCKÁ HORA)				MLADŠÍ SALZMUNDSKÝ				
		III a	DRŽOVICE NA MORAVĚ (U HRBITOVA)			DRAHANOVICKÁ FÁZE	III 1		BOLERÁZ b	3600/3500	
STARŠÍ	II.	II b	KOSTELEEC NA HANĚ obj. 502/1997	KREPIČE	BAALBERSKÁ FÁZE	II 3		PŘED- BOLERÁZSKÝ HORIZONT	a	3900/3800	
			KOSTELEEC NA HANĚ obj. 512/1999			SÍREMSKÁ FÁZE					
		DRŽOVICE NA MORAVĚ hrab1/2011	RETZ			II 2		ČATAJ			
II a	LAA AN DER THAYA, RETZ, PODOLÍ, VELATICE, IVANOVICE NA HANĚ, MODŘICE, BERNHARDSTHAL	STARŠÍ BAALBERSKÁ FÁZE									
ČASNÝ	I.	I b	HRUŠOVANY U BRNA, KOSTELEEC NA HANĚ, BOŽICE, PLATT	OLGERSDORF		I.	I.		GAJARY	4100	
			OLGERSDORF BRNO- MALOMĚŘICE	EPILENGYEL			MALOMĚŘICE				RANÉ ENEOLITICKÝ POHÁROVÝ HORIZONT
	I a	MLADŠÍ	CHARVÁTÝ, MOSTKOVICE, WIEN 21-LEOPOLDAU	POPŮVKY SLATINKY			MOČOVICE, BYLANY NV		JENŠTEJN, DÁBLICE, KOBYLISY, TUCHOMĚŘICE, BUBENEČ		LUDANICE
			STARŠÍ	TROUBELICE-RYBNÍČEK				HORNÍ CETNO, STŘEŠOVICE			

Tab. 15. Synchronizační tabulka jižní skupiny kultury nálevkovitých pohárů (Čechy podle ZÁPOTOCKÝ 2013, Slovensko podle ČIŽMÁŘ – PAVŮK – PROCHÁZKOVÁ – ŠMÍD 2004).

Tab. 15. Summary of the southern group of FBC.

V důsledku postupující strukturalizace společnosti vznikala první výšinná opevněná sídliště, z nichž nejstarší byla budována již na počátku baalberského stupně. Některá si udržela statut společenských a ekonomických center až do konce středního eneolitu. S budováním výšinných opevněných sídlišť souvisí i pevnostní architektura, která dosáhla jednoho ze svých vrcholů a až do konce eneolitu nebyla prakticky v rámci celé střední Evropy překonána. Struktura osídlení se zjevnou vazbou na místní vodoteče a odstup řemeslnických a obchodních center, dislokovaných na okraji sídelních komor, od osad agrárního charakteru naznačují určitou rajonizaci sledovaného území. Její existenci, tentokrát ovšem již v širším regionálním měřítku, podporuje specifická forma pohřebního ritu, nabývající na přelomu staršího a středního eneolitu podobu mohylových nekropolí s výraznou koncentrací v centrální části Moravy. Není jistě náhodou, že doba zakládání těchto mohylníků, vůbec prvních známých pohřebišť od doby kultury s lineární keramikou, koresponduje s obdobím zásadních hospodářských a nepochybně i společenských změn, vedoucích na rozhraní staršího a středního eneolitu ke specializaci a koncentraci řemeslné výroby. V artefaktuální oblasti se projevila soustředěnou výrobou kamenné industrie a početním nárůstem předmětů sloužících k výrobě textilu. Mohylová pohřebiště jsou pak dokladem transformace idejí stavitelů megalitických monumentů ze severní části střední Evropy na podmínky duchovního orbisu domácí populace.

Všechny shromážděné poznatky charakterizují kulturu nálevkovitých pohárů sledované oblasti jako jeden z vrcholů doby kamenné.

8. Literatura citovaná

- ARTNER, W. – BRANDL, M. – CHRISTANDL, G. – GUTJAHR, Ch. – OBEREDER, J. – POSTL, W. – TRAUSSNER, M. 2011: Die kupferzeitliche Höhensiedlung auf der »Kanzel« bei Graz, Steiermark, Fundberichte aus Österreich 50, 43–66.
- BĄBEL, T. J. 2006: Środki psychoaktywne w kulturach megalitycznych Europy środkowej. Zarys problematyki. In: Libera, J. – Tunia, K. (eds.): Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowych. Lublin-Kraków, 170–194.
- BALDIA, Ch. 2004: The oldest Woven Textile of the Funnel Beaker Culture (4000–2900 cal. BC). In: Jadin, I. et al. (eds.): Acts of the XIVth UISPP Congress, University of Liège, Belgique, 2–8 September 2001. Section 9. Le Néolithique au Proche Orient et en Europe. Section 10. L'âge du cuivre au Proche Orient et en Europe. General Sessions and Posters. BAR International Series 1303. Oxford, 67–70.
- BALDIA, M. O. – FRINK, D. S. – BOULANGER, M. T. 2008: Problems in the Archaeological Legacy: The TRB/Lengyel-Baden Conundrum. In: Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. (eds.): The Baden Komplex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow, 19–24 September 2006. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4. Bonn, 25–48.
- BALDIA, M. O. – BOULANGER, M. T. – FRINK, D. S. 2008: The Earthen Long-Barrow of Džbán, Moravia, Czech Republic and its Implications for the Interaction Between the Nordic Funnel Beaker and the Southern Baden Culture. In: Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. (eds.): The Baden Komplex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow, 19–24 September 2006. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 4. Bonn, 263–287.
- BÁLEK, M. – KOŠTUŘÍK, P. 1998: Nové neolitické a eneolitické nálezy z Popůvek, okr. Brno-venkov. In: Nekuda, R. – Unger, J. (eds.): Ve službách archeologie. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. Brno, 13–21.
- BARNA, P. – KREITER, E. 2006: Középső rézkori települések Zalaegerszeg-Andráshida, Gébárti-tó (II.) lelőhelyen, Zalai múzeum 15. Horvát László 60 éves. Zalaegerszeg, 47–78.
- BECKER, C. J. 1947: Mosefunde Lerker fra yngre Stenalder. Studier over Tragtbægerkulturen i Danmark, Aarbøger for nordisk oldkyndighed og historie.

- BEDNÁŘ, P. – KUČERA, L. – KUČEROVÁ, P. 2016: Analýza nádoby z lokality Držovice, objektu K 508 2016 a z lokality Olšany u Prostějova, objektu H 18-2015. PF, Katedra analytické chemie UP v Olomouci.
- BERKOVEC, T. 2004: Ohrazené areály kultury s lineární keramikou na Moravě (I), Brno – Nový Lískovec, Pod kamenným vrchem. *Archaeologiae Regionalis Fontes* 5. Olomouc.
- BERNHARDT, G. 1990: Die linienbandkeramischen Befestigungsanlagen von Köln-Lindenthal. Siedlungsökonomische Gesichtspunkte ihrer Lage und Entstehung, *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 73, 345–355.
- BEROUNSKÁ, M. 1987: Bulavy ve střední Evropě, *Praehistorica* 13, 27–61.
- BIETAK, M. 1986: Tell el-Jahudia – Keramik. *Lexikon der Ägyptologie*, Band 6, Wiesbaden, 335–348.
- BOESSNECK, J. – JÉQUIER, J. P. – STAMPFLI, H. R. 1963: Seeberg Burgäschisee – Süd. Die Tierreste. Sonderdruck der *Acta Bernensia* II, Teil 3, Naturhistorisches Museum Bern.
- BOESSNECK, J. – MÜLLER, H. H. – TEICHERT, M. 1964: Osteologische Unterscheidungsmerkmale zwischen Schaf (*Ovis aries* Linné) und Ziege (*Capra hircus* Linné), *Kühn-Archiv*, Bd. 78, H. 1–2, 1–130.
- BONDÁR, M. 2006: Kultúraváltások a rézkori emberábrázolások tükrében (Dunántúl), *Zalai múzeum* 15. Horvát László 60 éves. Zalaegerszeg, 107–133.
– 2012: Prehistoric wagon models in the Carpathian Basin (3500–1500 BC). Budapest.
- BÖHM, J. 1929: Příspěvky k moravské prehistorii I, *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 41–42, 139–152.
– 1930: Příspěvek k moravské prehistorii II, *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 43/1930, 74–83.
– 1941: Kronika objeveného věku, Praha.
- BÖHM, J. – SNĚTINA, K. 1934: Neolitické sídliště na Vejštici u Vážan, *Památky archeologické* 40, 13–20.
- BUKOWSKA-GEDIGOWA, J. 1975: Kultura pucharów lejkowatych w dorzeczu górnej Odry, *Przegląd Archeologiczny* 23, 83–186.
- BURCHARD, B. 1968: Z badań nad chronologią kultury pucharów lejkowatych w Małopolsce południowo-zachodniej, *Sprawozdania z posiedzeń Komisji Oddziału PAN w Krakowie* 12, 420–423.
- ČERMÁKOVÁ, E. 2003: Problém dětství v neolitu střední Evropy, *Pravěk NŘ* 12, 2002, 7–45.
- ČERNÁ, E. – VELÍMSKÝ, T. 1991: Lidské kosterní pozůstatky v sídlištních objektech kultury nálevkovitých pohárů v Malém Březně, okr. Most, *Archeologické rozhledy* 43, 47–62.
- ČIŽMÁŘ, M. 2000: Nálezy lidských kostí na moravských sídlištních doby latéské. In: Pavlů, I. (ed.): *In memoriam Jan Rulf, Památky archeologické – Supplementum* 13, Praha, 81–91.
- ČIŽMÁŘ, M. 2004: *Encyklopedie Hradišť na Moravě a ve Slezsku*. Praha.
- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLEROVÁ, K. – UNGER, J. (eds.) 2000: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno.
- ČIŽMÁŘ, Z. 2001: Epilengyelské sídliště v Seloutkách (okr. Prostějov). In: Podborský, V. (ed.): *50 let archeologických výzkumů Masarykovy univerzity na Znojemsku*, Brno, 225–256.
- ČIŽMÁŘ, Z. 2004: Nové nálezy hliněných modelů sekeromlatů z výšinných sídlišť v Podyjí. In: Kazdová, E. – Měřínský, Z. – Šabatová, K. (eds.): *K počtě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám*, Brno, 177–182.
- ČIŽMÁŘ, Z. 2006: Neolit. In: Čižmář, M. – Geislerová, K. (eds.): *Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004*. Brno, 13–20.
- ČIŽMÁŘ, Z. – GEISLEROVÁ, K. 1998: Pohřby v jamách na sídlišti kultury s lineární keramikou v Žádovicích, okr. Hodonín, *Pravěk NŘ* 7 1997, 39–64.
- ČIŽMÁŘ, Z. – ČIŽMÁŘ, M. – LISÁ, L. 2004: Současný stav poznání opevnění osady kultury s moravskou malovanou keramikou v Hlubokých Mašůvkách, okr. Znojmo. In: Lutovský, M. (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu 2003. Sborník referátů z 22. pracovního setkání badatelů zaměřených na výzkum neolitu a eneolitu*. Český Brod – Kounice 23. až 26. září 2003. Praha, 219–240.

- ČIŽMÁŘ, Z. – PAVÚK, J. – PROCHÁZKOVÁ, P. – ŠMÍD, M. 2004: K problému definování finálního stádia lengyelské kultury. In: Hänsel, B. – Studeníková, E. (Hrsg.): Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit, Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavúková, Internationale Archäologie – Studia honoraria 21, Rahden/Westf., 207–232.
- ČIŽMÁŘOVÁ, J. – RAKOVSKÝ, I. 1983: Grabung eines Siedlungsobjektes der Trichterbecherkultur auf Stránská skála (Bez. Brno-město), Přehled výzkumů 1981, 21.
- DAŇHEL, M. 2014a: Archeologické lokality a nálezy na katastru Úsova, Střední Morava – vlastivědná revue 37, Olomouc, 49–69.
- DAŇHEL, M. 2014b: Eneolitické hradisko na katastru Stavenice a Úsova. Předběžná zpráva o záchraném archeologickém výzkumu v letech 2012 a 2013. Archeologické centrum Olomouc, Ročenka 2013. Olomouc, 87–109.
- DIMITRIJEVIĆ, S. 1980: Zur Frage der Retz-Gajary-Kultur in Nordjugoslawien und ihrer Stellung im pannonischen Raum, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 61, 15–89.
- DOBEŠ, M. 1989: Zu den äneolithischen Kupferflachbeilen in Mähren, Böhmen, Polen und in der DDR, Praehistorica 15, 39–48.
- 2008: Měď v českém eneolitu. In: Neustupný, E. (ed.): Archeologie pravěkých Čech/4. Eneolit, Praha, 28–32.
- 2013: Měď v eneolitických Čechách, Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque 16, Praha.
- DOBEŠ, M. – KOSTKA, M. – STOLZ, D. 2007: Sídliště kultur jordanovské a nálevkovitých pohárů v Praze Ďáblicích, Archeologie ve středních Čechách 11, 79–124.
- DOBEŠ, M. – FOJTÍK, P. – KALÁBEK, M. – KALÁBKOVÁ, P. – PEŠKA, J. 2011: K počátkům výskytu měděné industrie na Moravě. Sekery z Hulína-Pravčic a Laškova, Přehled výzkumů 51, 49–60.
- DOBEŠ, M. – METLIČKA, M. 2014: Raný eneolit v jihozápadních Čechách. Archeologie západních Čech, Supplementum 1. Plzeň.
- DOBEŠ, M. – ŠUMBEROVÁ, R. – KYSELÝ, R. 2013: Bošácká keramika z Kolína. Doklad kontaktu postbadenských kultur v závěru středního eneolitu, Archeologické rozhledy 65, 382–400.
- DOBEŠ, M. – ŠUMBEROVÁ, R. 2015: Klasický stupeň badenské kultury v Čechách na příkladu sídliště v Kolíně, Památky archeologické 106, 43–93.
- DOBEŠ, M. – STRÁNSKÁ, P. – KŘIVÁNEK, R. – LIMBURSKÝ, P. 2016: Časně eneolitické ohrazení ve Vliněvsi. Příspěvek k povaze kontaktu mezi jordanovskou a michelsberskou kulturou v Čechách, Památky archeologické 107, 51–115.
- DOHNAL, V. 1974: Eneolitický mohylník v Drahanovicích (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 1973, 20–22.
- DOHNAL, V. 1988: Studie Muzea Kroměřížska '88: opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě. Kroměříž.
- DRESLEROVÁ, G. 2004: Domáci, lovná fauna a kostěná, parohová industrie z objektů s lineární a moravskou malovanou keramikou z lokality Těšetice-Kyjovice. Rukopis magisterské práce, FF Masarykovy univerzity v Brně, Ústav archeologie a muzeologie.
- DRIESCH von der, A. 1976: A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites – Peabody Museum Bulletin 1, Harvard University, Cambridge.
- DRIESCH von der, A. – BOESSNECK, J. 1974: Kritische Anmerkungen zur Widerristhöhenberechtigung aus Längenmaßen vor- und frühgeschichtlicher Tierknochen. Säugetierkundliche Mitteilungen 22, 325–348.
- DROZDOVÁ, E. – ŠMÍD, M. 2016: An inhumation grave of the Baalberg Group of the Funnel Beaker Culture in Držovice na Moravě, Prostějov District (Moravia, Czech Republic). In: Kovárník, J. et al.: Centenary of Jaroslav Palladi's Neolithic and Aeneolithic Relative Chronology (1914–2014), Hradec Králové – Ústí nad Orlicí, 273–293.

- FALTÝNEK, K. – ŠLÉZAR, P. 2016: Senička (okr. Olomouc), Křeb, Přehled výzkumů 57/1, 196–197.
- FARKAŠ, Z. 1996: Kultúrne kontakty juhozápadného Slovenska na prelome starého a stredného eneolitu, Zborník Slovenského národného múzea 90/1996 – archeológia 6, 13–42. FARKAŠ, Z. – GREGOR, M. 2013: Doklady metalurgie kovov na západnom Slovensku na prelome starého a stredného eneolitu, In: Cheben, I. – Soják, M. (eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2010. Zborník referátov z 29. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska, Vršatské Podhradie, 27.–30. 9. 2010, Nitra, 29–56.
- FOJTÍK, P. – ŠMÍD, M. 2014: Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“, Profil eneolitického osídlení lokality, Pravěk NŘ 22, 2014, 5–36.
- FOJTÍK, P. – ŠMÍD, M. 2016: Láhev s límcem z objektu baalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů z Držovic (k. ú. Držovice na Moravě), okr. Prostějov, Pravěk NŘ 24, 23–42.
- FRANCE, D. L. 2009: Human and Nonhuman Bone Identification. A Color Atlas. – Boca Raton (USA), CRC Press.
- FRINK, D. S. 1992: The Chemical Variability of Carbonized Organic Matter Trough Time, *Archaeology of Eastern North America* 20, 67–79.
– 1994: The Oxidizable Carbon Ratio (OCR): A Proposed Solution to Some of the Problems Encountered with Radiocarbon Data. *North Americans Archaeologist* 15/1, 17–29.
- FURHOLT, M. 2009: Die nördlichen Badener Keramikstile im Kontext des mitteleuropäischen Spätneolithikums (3650–2900 v. Chr.), *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa* 3, Bonn.
- GERMER, R. 1982: Einige Bemerkungen zum angeblichen Opiumexport von Zypern nach Ägypten, *Studien zur Altägyptischen Kultur* 9, 125–129.
- GDOVINOVÁ, L. 2016: Keramika zdobená brázdovým vpichom, zpracovanie nálezového materiálu z lokality Čataj (okr. Senec). Diplomová práca, FF Univerzity Komenského v Bratislavě.
- GOJDA, M. 2002: Leteckoarcheologický průzkum na Nymbursku – velké pravěké ohrazení u obce Chleby, *Vlastivědný zpravodaj Polabí* 36, 248–252.
- GOJDA, M. – DRESLEROVÁ, D. – FOSTER, P. – KŘIVÁNEK, R. – KUNA, M. – VENCL, S. – ZÁPOTOCKÝ, M. 2002: Velké pravěké ohrazení v Klech (okr. Mělník). Využití nedestruktivních metod výzkumu k poznání nového typu areálu, *Archeologické rozhledy* 54, 371–430.
- GOJDA, M. – DRESLEROVÁ, D. – FOSTER, P. – KŘIVÁNEK, R. – KUNA, M. – VENCL, S. – ZÁPOTOCKÝ, M. 2002: Velké pravěké ohrazení v Klech (okr. Mělník). Využití nedestruktivních metod výzkumu k poznání nového typu areálu, *Archeologické rozhledy* 54, 371–430.
- GOŠ, V. 1982: Osada ze staršího eneolitu v Moravičanech, okr. Šumperk, *Archeologické rozhledy* 34, 481–487.
- GOTTWALD, A. 1925: Mohyly se žárovými hroby nordickými u Slatinek, *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 36, 5–15.
– 1926: Žárové hroby v mohylách u Ohrozimi, *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 37, 47–58.
– 1937: Hrad u Bílovic a „nordická“ sídliště na výšinách na Prostějovsku, *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 50, 181–190.
- GRÖMER, K. 2006: Vom Spinnen und Weben, Flechten und Zwirnen, *Archeologie Österreichs* 17/2, 2006, 177–192.
- HABERMEHL, K. H. 1975: Die Altersbestimmung bei Haus- und Labortieren. Berlin und Hamburg.
- HABERMEHL, K. H. 1985: Altersbestimmung bei Wild- und Pelztieren. Hamburg und Berlin.
- HACHMANN, R. 1973: Die östlichen Grenzen der Michelsberger Kultur. In: Chropovský B. (ed.): Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Bratislava, 79–109.
- HAVEL, J. 1986: Baba – výšinné sídliště kultury nálevkovitých pohárů v Praze 6-Dejvicích, *Acta musei Pragensia* 82, Praha.

- HÄUSLER, A. 1970: Die Stellung des Kinds in der Steinzeit auf Grund der Grabfunde. In: Filip, J. (ed.): Actes du VIIe Congrès International des Science Préhistoriques. Praha, 433–437.
- HLAS, J. 2015: Vávrovice (k. ú. Vávrovice, okr. Opava), Přehled výzkumů 56-1, 170–171.
- HLAS, J. 2016: Nově prozkoumané hroby z období zvoncovitých pohárů ve Vávrovcích a Kravařích, okr. Opava, Právěk NŘ 24, 43–60.
- HLUBEK, L. 2008: Návršní sídliště kultury nálevkovitých pohárů v Holasovicích. Rukopis diplomové práce, Opava.
 – 2013: Právěké a raně středověké osídlení na katastru obce Dubčany, a části obce Senice na Hané – Odrlice (okr. Olomouc), Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci – společenské vědy 306, 3–18.
 – 2014: Právěké a raně středověké osídlení na katastru obce Senice na Hané (okr. Olomouc), Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci – společenské vědy 308, 5–24.
- HOLÝ, L. 1956: Pohřby na sídlištích v Africe, Archeologické rozhledy 8, 236–249.
- HÖCKMANN, O. 1990: Frühneolithische Einhegungen in Europa, Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 73, 57–86.
- HÖHN, B. 2002: Michelsberger Kultur in der Wetterau. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Band 87, Bonn.
- HORVÁTH, L. A. 1990: Eine kupferzeitliche Kultstätte in der Gemarkung von Bak. (Angaben zur Religion und Chronologie der mitteleuropäischen Furchenstichkeramik). Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 42, 21–44.
 – 1994: Beiträge zur Chronologie der mittleren Kupferzeit in der Grossen Ungarischen Tiefebene, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 46, 73–105.
- HOUŠŤOVÁ, A. 1957: Lid kultury nálevkovitých pohárů a jeho význam v moravském eneolitu, rukopis diplomové práce MU, Brno.
- HOUŠŤOVÁ, A. 1958: Long barrows of the TRB culture in Moravia. In: Frel, J. (ed.): Epitymbion Roman Haken. Prague, 22–24.
 – 1959: Poznámky ke kultuře nálevkovitých pohárů na Moravě, Slovenská archeológia 7, 38–46.
 – 1960: Kultura nálevkovitých pohárů na Moravě – Die Trichterbecherkultur in Mähren, Fontes Archaeologici Pragenses 3. Praha.
- HRUBÝ, V. 1957: Slovanské kostěné předměty a jejich výroba na Moravě, Památky archeologické 48, 118–207.
- HUMPOLA, D. – STRÍŠKOVÁ, J. 2013: Nové poznatky z období kultury s lineární keramikou na Moravě. Smolná hmota jako nosič vyzdoby, která se nedochovává. In: Cheben, I. – Soják M. (eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2010. Zborník referátov z 26. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska. Vršatské Podhradie, 27.–30. 9. 2010. Nitra, 75–82.
- CHAPLIN, R. E., 1971: The study of animal bones from archaeological sites. London and New York.
- CHMIELEWSKI, W. 1952: Zagadnienie grobowców kujawskich w swietle ostatnich badań, Łódź.
- CHMIELEWSKI, J. T. 2014: Unknown knowns. Eneolithic findings from Kietrz- Łęgi and Racibórz-Studzienna, Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 65, 177–216.
- CHYLA, M. 1941: Vykopávky v Charvátech a okolí, Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 54, 117–118.
- IVANOV, I. – AVRAMOVA, M. 2000: Varna Necropolis. The Dawn of European Civilization, Sofia.
- JANÁK, V. 1975–76: Keramika typu Retz-Křepice-Bajč ve středním Podunají a problémy jejího vzniku, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 20–21, 25–33.
 – 1993: Keramické památky typu Retz. In: Podborský, V. a kol.: Právěké dějiny Moravy, Brno, 161–165.
 – 1994: Sídlíště lidu s moravskou malovanou keramikou v Příboře-Hájově, okr. Nový Jičín a závěr lengyelského vývoje na Moravě. Acta Historica et Museologica Universitatis Silesianae Opavensis, Řada C 1, 5–19.

- 2013: Badenská kultura a Horní Poodří, *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 98/2, 239–275.
- JANKOWSKA, D. 1981: Kultura pucharów lejkowatych na Pomorzu Środkowym (grupa łupawska) ze szczególnym uwzględnieniem jej obrządku pogrzebowego. In: Wiślański, T. (ed.): *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce (studia i materiały)*, Poznań, 119–135.
- JANSKÁ, E. 1961: Nález stanové chaty ve Kbelích u Prahy, *Archeologické rozhledy* 13, 161–169.
- JARUŠKOVÁ, Z. – ŠTROF, A. (eds.): 2014: *Pravěk Boskovicka*, Boskovice.
- JELÍNKOVÁ, D. 1981: Zachraňovací výzkum v sv. části katastru obce Drnholec, *Jižní Morava* 17, 194–197.
- JELÍNKOVÁ, Z. 1960: Kostěné součásti koňského postroje v Čechách a na Moravě. In: Buchvaldek, M. – Spurný, V. – Břeň, J. – Zeman, J. (eds.): *Sborník prací k počtě 60. narozenin akademika J. Filipa. Acta Universitas Carolinae. Philosophica et Historica* 3. Praha, 183–193.
- JAŹDŹEWSKI, K. 1932: Zusammenfassender Überblick über die Trichterbecherkultur, *Praehistorische Zeitschrift* 23, 77–110.
- KADROW, S. 2015: The Idea of the Eneolithic. In: Kristiansen, K. – Šmejda, L. – Turek, J. (eds.): *Paradigma Found: Archaeological Theory – Present, Past and Future. Essays in honour of Evžen Neustupný*, Oxford, 249–262.
- KALÁBEK, M. 2016: Uničov (okr. Olomouc), *Přehled výzkumů* 57-1, 178–180.
- KALÁBEK, M. – KALÁBKOVÁ, P. – KOČÁR, P. – KOČÁROVÁ, R. 2010: Největší lengyelská stavba z Hulína-Pravčic 2 (struktura 45). *Archeologické centrum Olomouc, Ročenka* 2009, 42–58.
- KALÁBKOVÁ, P. 2009: *Lengyelské osídlení střední Moravy, Disertační práce*, FF MU Brno.
- 2011: Příspěvek k sídelní strategii lengyelské kultury v regionu střední Moravy. In: Popelka, M. – Šmidtová, R. (eds.): *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí – 2009. Sborník referátů z 28. zasedání badatelů pro výzkum neolitu a eneolitu (nejen) Čech, Moravy a Slovenska, Mělník* 28. 9. – 1. 10. 2009, *Praehistorica* 29, 117–138.
- KALÁBKOVÁ, P. – ZATLOUKAL, R. 2008: Pseudokernos z Václavského návrší v Olomouci – příspěvek k Osídlení bolerázské skupiny na Moravě. In: Cheben, I. – Kuzma, I. (eds.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2007. Zborník referátov z 26 pracovného stretnutia bádateľov pro výzkum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska, Michľovce*, 24.–27. 9. 2007, *Nitra* 127–140.
- KALÁBKOVÁ, P. – PEŠKA, J. – ŠMÍD, M. v tisku: *Nová koncepce chronologického třídění eneolitu na Moravě, Památky archeologické*.
- KALICZ, N. 1973: Über die chronologische Stellung der Balaton-Gruppe in Ungarn. In: Chropovsky, B. (ed.): *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Nitra*, 131–165.
- 1982: A Balaton-Lasinja kultúra történeti kérdései és fémleletei, *Archaeologiai Értesítő* 109, 3–17.
- 1991: Beiträge zur Kenntnis der Kupferzeit im ungarischen Transdanubie. In: Lichardus, J. (ed.): *Die Kupferzeit als historische Epoche. Symposium Saarbrücken und Otzenhausen* 6.–13. 11. 1988, *Teil 1, Bonn*, 347–387.
- KANDERT, L. 1982: Poznámky k využívání etnografických údajů v případě výkladu knovízských „hrobů“, *Archeologické rozhledy* 34, 1982, 190–200.
- KAUFMANN, D. – BRÖMME, A. 1972: Ein Gräberkomplex der Baalberger Gruppe in der Dölauer Heide bei Halle (Saale), *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 56, 39–57.
- KOLÁŘ, J. – KUNEŠ, P. – SZABÓ, P. – HAJNALOVÁ, M. – SVOBODOVÁ-SVITAVSKÁ, H. – MACEK, M. – TKÁČ, P. 2016: Population and forest dynamics during the Central European Eneolithic (4500–2000 BC). *Archaeological and Anthropological Sciences*. doi:10.1007/s12520-016-0446-5.
- KOLDA, J. 1951: *Osteologický atlas*, Praha.
- KOS, L. 2013: Ohrazený areál u Všechlap, okr. Nymburk. Nové ohrazení časného eneolitu? *Archeologie ve středních Čechách* 17, 377–386.

- KOS, O. – KOŠTUŘÍK, P. 1974: Třetí výzkumná sezóna na hradisku u Kramolín (okr. Třebíč), Přehled výzkumů 1973, 105–106.
- KOS, P. – ŠMÍD, M. 1993: Ein Objekt der Trichterbecherkultur aus Velatice (Bez. Brno-venkov), Přehled výzkumů 1989, 30–31.
- KOS, P. – ŠMÍD, M. 2015: Objekt kultury nálevkovitých pohárů s doklady metalurgie mědi z Podolí, okr. Brno-venkov, *Pravěk NŘ* 23, 57–76.
- KOŠTUŘÍK, P. 1972: Die Lengyel-Kultur in Mähren, Studie Archeologického ústavu Československé akademie věd v Brně I, 6, Praha.
- 1979: Neolitické sídliště s moravskou malovanou keramikou u Jaroměřic nad Rokytou. Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně VII, 1, Praha.
- 1996: Eneolitické osídlení hradiska u Kramolína ve středoevropských souvislostech, rukopis habilitační práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně.
- 1997: Návrh třídění kultury nálevkovitých pohárů pro jižní Moravu. In: Michna, P. – Neku-da, R. – Unger, J. (eds.): *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*. Brno, 42–56.
- 2007: Eneolitické osídlení Hradiska u Kramolína ve středoevropských souvislostech, Brno.
- KOŠTUŘÍK, P. – ŠEBELA, L. 1994: Eneolitická sídliště v Dolních Věstonicích, okr. Břeclav, *Pravěk NŘ* 2, 1992, 183–204.
- KOVÁRNÍK, J. 1997: K významu pravěkých kruhových příkopů. Úvaha k hospodářství, náboženství a organizovanosti starých zemědělských civilizací. Brno.
- 1998: Poznámka k výskytu keramiky zdobené brázděným vpichem, *Pravěk NŘ* 7, 1997, 149–177.
- 2002a: Pozoruhodné mohylové pohřebiště u Božic, okr. Znojmo. Další hroby lidu s moravskou malovanou keramikou. In: Cheben, I. – Kuzma, I. (eds.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2001. Zborník referátov z 20. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska. Liptovská Sielnica 9.–12. 10. 2001*, Nitra, 143–165.
- 2002b: Keramické votum z Božic, brázděný vpich a jiná zjištění aneb Ján Lichardus má pravdu. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity M* 7, 33–54.
- KOVÁRNÍK, J. – PODBORSKÝ, V. 2006: Úvahy o cestách v pravěku a rané době dějinné. In: Květ, R. – Podborský, V. (eds.): *Cesty a stezky do časů Velké Moravy. Sborník statí o komunikacích z dob velkomoravských i předvelkomoravských*, Brno, 5–26.
- KRIŠTUF, P. 2004: Pohřebiště ve Velkých Žernosekách a problém mohyl KNP v Čechách. In: Lutovský, M. (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu 2003, Sborník referátů z 22. pracovního setkání badatelů zaměřených na výzkum neolitu a eneolitu, Český Brod – Kounice 23. až 26. září 2003*. Praha, 287–294.
- 2012: Nová radiokarbonová data z časného eneolitu v Čechách. In: Peška, J. – Trampota F. (eds.): *Otázky neolitu a eneolitu 2011. Sborník referátů z 30. pracovního setkání badatelů pro výzkum neolitu a eneolitu Čech, Moravy a Slovenska. Mikulov 19.–22.9.2011. Mikulov – Olomouc*, 61–66.
- KRIŠTUF, P. – ŠVEJCAR, O. 2014: Kontinuita pohřebních areálů: struktura a vývoj pohřebiště ve Velkých Žernosekách. *Archeologické rozhledy* 65, 599–617.
- KROITZSCH, K. 1973: Die Gaterslebener Gruppe im Elb-Saale-Raum, *Neolithische Studie* II, Berlin, 7–126.
- KRUK, J. 2006: Megalidy w neolocie europejskim (krótki przegľad zagadnień). In: Libera, J. – Tunia, K. (eds.): *Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, Lublin-Kraków, 9–18.
- KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA, A. 1979: Pierwsze społeczeństwa rolnicze na ziemiach Polskich. Kultury kręgu naddunajskiego. In: Hensel, W. – Wiślański, T. (eds.), *Prehistorie ziem Polskich, Tom II neolit*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 19–164.

- ŁĘCZYCKI, S. 2004: Kietrz, Bytyń, Szczecin-Śmierdnica. Einige Amerkungen zur Kulturzugehörigkeit des Hortfundes von Bytyń, *Sprawozdania Archeologiczne* 56, 33–77.
- LIČKA, M. – KOŠTUŘÍK, P. – MACH, Z. 1990: Hrnčírská pec lengyelské kultury z Kramolína, okr. Třebíč, *Časopis Národního muzea – řada historická* 159, 1–20.
- LICHARDUS, J. 1976a: Rössen-Gatersleben-Baalberge. Ein Beitrag zur Chronologie des mitteleutschen Neolithikums und zur Entstehung der Trichterbecher-Kulturen, Bonn.
– 1976b: Der Keramikdepot von Božice und seine chronologische Stellung innerhalb des frühen Äneolithikums in Mitteleuropa, *Jahresschrift für mitteleutsche Vorgeschichte* 60, 161–174.
– 1991: Die Kupferzeit als historische Epoche. Saarbrücker Beiträge zur Altersatumskunde, Band 55, Bonn.
- LÜNING, J. 1968: Die Michelsberger Kultur. Ihre funde in zeitlicher und räumlicher Gliederung. BRGK 48, 1–350.
– 1976: Schussenried und Jordansmühl. In: Schwabedissen, H. (ed.): Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa. Teil Vb. Westliches Mitteleuropa. Fundamenta. Monographien zur Urgeschichte. Reihe A. Band 3. Köln, 122–187.
– 1997: In: Lüning, J. – Sommer, U. – Achilles, K. A. – Krumm, H. – Waiblinger, J. – Hahn, J. – Wagner, E.: Das jungsteinzeitliche Dorf Ehrenstein (Gemeinde Blaustein, Alb-Donau-Kreis). Teil III. Die Funde. Stuttgart, 9–93.
- LÜÜDIK-KAELAS, L. 1955: Wann sind die ersten Megalithgräber in Holland entstanden? Ein Datierungsversuch, *Palaeohistoria* 4, 47–79.
- LYMAN, R. L. 1994: *Vertebrate Taphonomy*. Cambridge.
- MACKERLE, J. 1948: *Pravěk Malé Hané, Jevíčko*.
- MALACH, R. – ŠTROF, A. 2015: Eneolitické depozitum u Vanovic, *Pravěk NŘ* 23, 17–34.
- MARKEVIČ, V. I. 1981: Pozdnetripolskije plemena severnoj Moldavii, *Kišiněv*.
- MAŠEK, M. 1954: Neolitické bubny v Čechách a na Moravě, *Archeologické rozhledy* 6, 640–658.
- MATUSCHIK, I. 1998: Kupferfunde und Metallurgie-Belege, zugleich ein Beitrag zur Geschichte der kupferzeitlichen Dolche Mittel-, Ost- und Südosteuropas. In: Mainberger, M.: Das Moordorf von Reute, *Archäologische Untersuchungen in der jungneolithischen Siedlung Reute-Schorrenried, Staufen i. Br.*, 207–261.
– 2010: Michelsberg am Bodensee. In: Lichter, C. (ed.): *Jungsteinzeit im Umbruch. Die „Michelsberger Kultur“ in Mitteleuropa vor 6000 Jahren. Katalog zur Ausstellung im Badischen Landesmuseum Schloss Karlsruhe 20. 11. 2010 – 15. 5. 2011, Karlsruhe – Darmstadt*, 116–120.
- MAYER, Ch. 1996: Die Stellung der Funde vom Grasberg bei Ossarn im Rahmen der Badener Kultur, Wien.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A. 1961: Příspěvek k poznání eneolitických obytných staveb, *Památky archeologické* 52, 132–137.
– 1964: Neolitické výšinné sídliště Staré Zámky v Brně-Líšni, *Památky archeologické* 55, 91–155.
– 1967: Eneolitické mohyly ohrozimského typu na Moravě, *Památky archeologické* 58, 341–380.
– 1972: Jevišovice – Starý Zámek, Schicht B. Katalog der Funde. *Fontes Archaeologiae Moravicae* 6, Brno.
– 1973: Grešlové Mýto. Äneolithische Höhensiedlung „Nad Mírovcem“. Katalog der Funde. *Fontes Archaeologiae Moravicae* 7, Brno.
– 1977: „Paliardiho hradisko“. Eine äneolithische Höhensiedlung bei Vysočany, Bez. Znojmo, Katalog der Funde, *Fontes Archaeologiae Moravicae* 9, Brno.
– 1981: Jevišovice – Starý Zámek, Schicht C2, C1, C. Katalog der Funde. *Fontes Archaeologiae Moravicae* 13, Brno.
– 1986: Křepice, Bez. Znojmo, Äneolithische Höhensiedlung „Hradisko“. Katalog der Funde. *Fontes Archaeologiae Moravice* 19, Brno.

- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A. – VITULA, P. 1994: Siedlung der Jeřišovice-Kultur in Brno-Starý Lískovec (Bez. Brno-město), *Fontes Archaeologiae Moraviae* 22, Brno.
- MENGHIN, O. 1926: Einführung in die Urgeschichte Böhmens und Mährens. Reichenberg.
- MENŠÍK, P. 2012: Úvod do problematiky hliněných napodobenin broušené industrie. In: Peška, J. – Trampota, F. (eds.): *Otázky neolitu a eneolitu 2011. Sborník referátů z 30. pracovního setkání badatelů pro výzkum neolitu a eneolitu Čech, Moravy a Slovenska. Mikulov 19.–22. 9. 2011. Mikulov-Olomouc*, 101–106.
- MIDGLEY, M. S. 1992: *TRB Culture: the First Farmers of the North European Plain*, Edinburgh.
- MIDGLEY, M. S. 1997: The Earthen Long Barrow Phenomenon of Northern Europe and its Relation to the Passy-Type Monuments of France. In: Constantin, C. – Mordant, D. – Simonin, D. (eds.): *La Culture de Cerny. Nouvelle économie, nouvelle société au Néolithique. Actes du Colloque International de Nemours 1994. Mémoires du Musée de Préhistoire d' Ile-de-France* 6. Nemours, 679–685.
- MOUCHA, V. 1963: Eneolitické pohřebiště ve Velkých Žernosekách, *Časopis Národního muzea – řada historická* 132, 125–136.
- MÜLLER, J. 2001: *Soziochronologische Studien zum Jung- und Spätneolithikums im Mittelbe-Saale-Gebiet (4100–2700 v. Ch), Rahden/Westf.*
- NEKVASIL, J. 1957: Eneolitické jámy v Moravičanech, *Archeologické rozhledy* 9, 449–452.
- NERUDA, P. – NERUDOVA, Z. – VALOCH, K. 2007: Zpráva o revizním výzkumu jeskyně Puklinové v údolí Říčky (Moravský kras), *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 92, 79–102.
- NEUGEBAUER-MARESCH, Ch. 1995: Mittelneolithikum: Die Bemaltkeramik. In: Leneis, E. – Neugebauer-Maresch, Ch. – Ruttikay, E.: *Jung-Steinzeit im Osten Österreichs, St. Pölten-Wien*, 57–107.
- NEUGEBAUER-MARESCH, Ch. – TESCHLER-NICOLA, M. 2006: Zu den perimortalen Beschädigungen und postmortalen Lageveränderungen der Bestattungen von Friebritz (NÖ) und ihre Bedeutung für die mittelneolithische Kreisgrabenanlage, *Archeologie Österreichs* 17/2, 2006, 31–40.
- NEUGEBAUER, J. W. – RUTTKAY, E. – PUCHER, E. 1999: Das urzeitliche Siedlungsareal in Poysdorf-Winzerstraße, *Funberichte aus Österreich* 37/1998, 521–534.
- NEUSTUPNÝ, E. F. 1961: Contributions to the Eneolithic Period in Poland. In: Böhm, J. – de Laet, S. J. (eds.): *L'Europe à la fin de l'âge de la pierre, Actes du Symposium consacré aux problèmes du Néolithique européen, Prague – Liblice – Brno 5–12 octobre 1959. Praha*, 441–457.
- 1983: *Demografie pravěkých pohřebišť*, Praha.
- 1997: Šňůrová sídliště, kulturní normy a symboly, *Archeologické rozhledy* 49, 304–322.
- 2002: Demografie vedrovické populace. In: Podborský, V. a kol.: *Dvě pohřebiště neolitického lidu s lineární keramikou ve Vedrovicích na Moravě, Brno*, 265–271.
- 2008: Časný eneolit. In: Neustupný, E. (ed.): *Archeologie pravěkých Čech/4, Eneolit. Praha*, 38–59.
- NEUSTUPNÝ, E. – NEUSTUPNÝ, J. 1960: *Nástin pravěkých dějin Československa, Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie* 14, 95–221.
- NEUSTUPNÝ, J. 1954: Neolitické kostěné brousky (vyhlazovače) z Čech a Moravy, *Časopis Národního muzea* 123, 142–152.
- NEUSTUPNÝ, J. 1961: Zum Stand der relativen Chronologie des Äneolithikums in der Tschechoslowakei. In: Točík, A. (ed.): *Kommission für das Äneolithikum und die ältere Bronzezeit, Nitra* 23.–27. 9. 1958. Bratislava, 43–58.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V. 1968: Äneolithische Siedlung und Stratigraphie in Iža, *Slovenská archeológia* 16-2, 353–433.
- 1973: Zur Ursprung und Chronologie der Boleráz-Gruppe, In: Chropovský B. (ed.): *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Bratislava*, 297–316.

- 1979: Počítky boľerázskej skupiny na Slovensku, *Slovenská archeológia* 27, 17–55.
  - 1981: Náčrt periodizácie badenskej kultúry a jej chronologických vzťahov k juhovýchodnej Európe, *Slovenská archeológia* 29, 261–296.
  - 1982: Neue Erkenntnisse über die Gruppe Retz in der Slowakei. In: Aspes, A. (ed.): *Il passaggio dal Neolitico all'eta del Bronzo nell'Europa centrale e nella Regione Alpina. Problemi cronologici e termilonogici. Atti del X Simposio internazionale sulla fine del Neolitico e gli inizi dell'eta del Bronzo in Europa, Lazise-Verona 8–12 aprile 1980. Verona, 183–198.*
  - 1984: K problematike trvania a konca boľerázskej skupiny na Slovensku, *Slovenská archeológia* 32, 75–146.
- NOVOTNÝ, B. 1950: Jordanovská skupina a juhovýchodní vlivy v českém neolitu, *Obzor prehistorický* 14/1, 163–260.
- NOVOTNÁ, M. 2006: Zur Deutung der Bronzhortfunde aus den Höhensiedlungen, in: Krenn-Leeb, A. (ed.): *Wirtschaft, Macht und Strategie – Höhensiedlungen und ihre Funktionen in der Ur- und Frühgeschichte, Archäologie Österreichs Spezial 1/17, Wien, 3–22.*
- NOWAK, M. 2009: *Drugi etap neolityzacji ziem polskich, Krakow.*
- OLIVA, M. 2014: Paralipomena k lengyelském osídlení Krumlovského lesa, *Studia archaeologica Brunensia* 19, 45–65 (57–58, obr. 13).
- OLIVA, M. – GOLEC, M. 2016: *Býčí skála ve svých dějích a pradějích. Brno.*
- ONDROUŠKOVÁ, S. 2011: *Pravěk Moravského krasu. Magisterská diplomová práce, FF MU Brno, Ústav archeologie a muzeologie.*
- ONDRUŠ, V. 1967: *Kostěné a parohové předměty mladší doby kamenné na Moravě. Rukopis disertační práce FF MU Brno.*
- OPRAVIL, E. 1977: Nález rostlinných zbytků na neolitickém sídlišti v Mohelnici, *Severní Morava* 33, 34–37.
- PÁLENSKÝ, P. et al. 1996: *Geologická mapa ČR 1:50000, list 25-13 Přerov.*
- PALLIARDI, J. 1911: Sídliště z mladší doby kamenné u Boskovštiny, *Pravěk* 7, 100–112.
- 1912: Stratigrafické výsledky výzkumu na Starém Zámku Jevišovic, *Pravěk* 8, 17–40, 159.
  - 1914: Die relative Chronologie der jüngeren Steinzeit in Mähren, *Wiener prähistorische Zeitschrift* 1, 256–277.
- PALLIARDI, J. nedatováno: Sídliště na „Starém Zámku“ u Jevišovic, rukopis MZM Brno.
- PARMA, D. – ŠMÍD, M. 2007: Ossarnský hrnec ze Sodoměřic, okr. Hodonín. In: Tichý, R. (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, sborník referátů z 25. zasedání badatelů pro výzkum neolitu Čech, Moravy a Slovenska. Hradec Králové 30. 10.–2. 11. 2006, Archeologické studie Univerzity Hradec Králové, svazek 1. Hradec Králové, 131–146.*
- PATAY, P. 2005: *Kupferzeitliche Siedlung von Tiszalúc, Budapest.*
- PAVELČÍK, J. 1958: Několik poznámek k poznání kanelované keramiky na Moravě a ve Slezsku, *Časopis slezského muzea B* 7, 89–109.
- 1969: Zpráva K. Dobeše o výzkumu mohyl v Ohrozimi, *Archeologické rozhledy* 21, 380–386.
  - 1973a: Befestigte Industriezentren der Träger Badener Kultur und ihr Platz in der gesellschaftlich-ökonomischen Entwicklung des östlichen Teiles Mitteleuropas, *Zborník Filozofickém fakulty Univerzity Komenského MUSAICA*, 24 (8), 41–49.
  - 1973b: Zur Problematik der mährischen kannelirten Keramik. In: Chropovský B. (ed.): *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur. Bratislava, 367–391.*
  - 1974: Poznámky k neolitu a eneolitu východní Moravy, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E* 20–21, 141–148.
  - 1979: Depot měděných šperků z Hlinska u Lipníku n. Bečvou, *Památky archeologické* 70, 319–339.

- 1980: K problematice závěrečné fáze staršího neolitu na východní Moravě, *Archeologické rozhledy*, 32, 545–551.
  - 1982: Drobné terakoty z Hlinska u Lipníku (okr. Přerov) I, *Památky archeologické* 73, 261–292.
  - 1983a: Drobné terakoty z Hlinska u Lipníku (okr. Přerov) II, *Památky archeologické* 74, 295–315.
  - 1983b: Eneolitická hrnčířská pec z Hlinska u Lipníku nad Bečvou, *Archeologické rozhledy* 35, 361–371.
  - 1987: Moravia at the decline of the Older Eneolithic (Late Lengyel groups and the Funnel Beaker culture). In: Wiślański, T. (ed.): *Neolit i początki epoki brązu na ziemi chełmińskiej*, *Materiały z międzynarodowego sympozjum*, Toruń, 11–13. XI 1986. Toruń, 371–395.
  - 1988: Problematik der gegenwärtigen Forschungsstandes der Badener Kultur, *Przegląd archeologiczny* 36, 135–167.
  - 1989: Kostěné, parohové a měděné předměty z Hlinska u Lipníku nad Bečvou (okr. Přerov), *Památky archeologické* 80, 241–281.
  - 1991: K otázce hospodářské a sociální úrovně populací badenské kultury. Opava.
  - 1992: Geschliffene Steinindustrie aus Hlinsko bei Lipník a. d. Bečva (Bez. Přerov), *Památky archeologické* 83, 212–247.
  - 1993: Lid s kanelovanou keramikou. In: V. Podborský a kol.: *Pravěké dějiny Moravy*, Brno, 179–190.
  - 1994: Nové nálezy antropomorfních a zoomorfních idolů na Moravě, *Pravěk NŘ* 2, 1992, 205–214.
  - 1995: Eine befestigte Höhensiedlung der Badener Kultur von Hlinsko bei Lipník a.d. Bečva. *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 77, 121–158.
  - 2001a: Hlinsko, hradisko lidu badenské kultury. *Archeologické památky střední Moravy* 2, Olomouc.
  - 2001b: K otázce rekonstrukcí bran fortifikací výšinných osad lidu s badenskou kulturou na Moravě. In: Hašek, V. – Nekuda, R. – Unger, J. (eds.): *Ve službách archeologie II. Přírodovědné metody v archeologii a antropologii*. Brno, 149–159.
  - 2004: Keramika 4. sídelního horizontu z Hlinska u Lipníku nad Bečvou. In: Janák, V. – Stuchlík, S. (eds.): *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Sborník referátů z 21. pracovního zasedání specialistů na výzkum neolitu a eneolitu Českých zemí a Slovenska: 17.–20. září 2002*, Hradec nad Moravicí, *Acta archaeologica Opaviensia* 1. Opava, 153–181.
- PAVLŮ, I. (ed.) – ZÁPOTOCKÁ, M. 2007: *Archeologie pravěkých Čech 3 Neolit*, Praha.
- PAVŮK, J. 1981: Súčasný stav štúdia lengyelskej kultúry na Slovensku, *Památky archeologické* 72, 255–299.
- PAVŮK, J. 1998: Hlavné výsledky výskumu sídliska lengyelskej kultúry v Žlkovciach, *Slovenská archeológia* 46, 169–186.
- PAVŮK, J. 2003: Hausgrundrisse der Lengyel-Kultur in der Slowakei. In: Eckert, J. – Eisenhauer, U. – Zimmermann, A. (eds.): *Archäologische Perspektiven. Analysen und Interpretationen im Wandel*. Festschrift für Jens Lüning zum 65. Geburtstag. Rahden/Westf., 455–469.
- PAVŮK, J. – BÁTORA, J. 1995: Siedlung und Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce, Nitra.
- PEŠKA, J. 2000: K vybraným problémům relativní chronologie v období mladého a pozdního eneolitu na Moravě, *Pravěk NŘ* 9, 1999, 243–268.
- PEŠKA, J. 2015: A small contribution to the knowledge of Baden culture in Moravia and the present state of research. In: Nowak, M. – Zastawny, A. (eds.): *The baden culture around the Western Carpathians*, *Via Archaeologica*, Kraków, 95–118.
- PEŠKA, J. – RAKOVSKÝ, I. 1990: Břeclavsko v pozdní době kamenné, Mikulov.

- PIETRZAK, S. – LANGER, J. J. 2011: Badania archeometryczne pozostałości smół drzewnych identyfikowanych z kulturą pucharów lejkowatych ze stanowiska 5 w Renicach. In: Rzepecki, S.: Studia i materiały nad najdawniejszymi dziejami Równiny Gorzowskiej. Osady i cmentarzyska kultury pucharów lejkowatych na stanowiskach Jastrzębiec 4 i Renice 5–6. Poznań, 113–123.
- PLEINEROVÁ, I. 1990: Dva eneolitické dlouhé domy z Března, Památky archeologické 81, 255–274.
- PLESLOVÁ-ŠTIKOVÁ, E. 1961: Eneolitické láhve s límcem v Čechách a na Moravě, Památky archeologické 52, 1961, 105–116.
- 1985: Makotřasy: a TRB Site in Bohemia, *Fontes Archaeologici Pragenses* 17, Praha 1985.
- PODBORSKÝ, V. 1970: Současný stav výzkumu kultury s moravskou malovanou keramikou, *Slovenská archeológia* 18-2, 235–310.
- 1984: Domy lidu s moravskou malovanou keramikou, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E* 29, 27–66.
- 1988a: Těšetice-Kyjovice 4, Rondel osady lidu s moravskou malovanou keramikou. Brno.
- 1988b: Pravěké a raně historické osídlení znojemského hradu, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, E* 33, 1988, 121–140.
- 1989: Die Chronologie und kulturelle Verbindungen zur Zeit der Kulturen Spätengyel-Bajč-Retz-Křepice – früheste TRB im Mitteldonauegebiet. In: *Äneolithikum und früheste Bronzezeit (C¹⁴ 3000-2000 b.c.) in Mitteleuropa: kulturelle und chronologische Beziehungen*, *Prehistorica* 15, 55–60.
- 1997: O „planetizaci“ lidstva. Poznámky ke kontinuitě některých jevů od pravěku do středověku. In: Michna, P. – Nekuda, R. – Unger, J. (eds.): *Z pravěku do středověku, Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*, Brno, 15–26.
- 2006: *Náboženství pravěkých Evropanů*, Brno.
- PODBORSKÝ, V. a kol. 1993: *Pravěké dějiny Moravy. Vlastivěda moravská, Země a lid, nová řada, sv. 3*, Brno.
- PODBORSKÝ, V. a kol. 2002: *Dvě pohřebiště neolitického lidu s lineární keramikou ve Vedrovicích na Moravě*. Brno.
- PODBORSKÝ, V. – VILDOMEČEK, V. 1970: *Kultura s moravskou malovanou keramikou*, *Zprávy ČSSA* 12/1–2, 1–24.
- POULÍK, J. 1943: *Jezerá*, NZ č. j. 131/43, archiv Archeologického ústavu AV ČR Brno.
- PREUSS, J. 1966: *Die Baalberger Gruppe in Mitteldeutschland*, Berlin.
- PROCHÁZKOVÁ, P. 2001: Olomouc ve starším a středním eneolitu. In: Čižmář, M. (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Sborník referátů z 18. pracovního zasedání badatelů pro výzkum neolitu a eneolitu Čech, Moravy a Slovenska. Mostkovice 14.–17. září 1999. Pravěk, supplementum 8*. Brno, 299–310.
- PROCHÁZKOVÁ, P. 2002: Příspěvek k nejstaršímu osídlení kultury nálevkovitých pohárů na Olomoucku, *Pravěk NŘ* 11, 2001, 29–42.
- PROCHÁZKOVÁ, P. – ŠMÍD, M. 2000: Návrh typologie keramiky kultury lidu s nálevkovitými poháry na Moravě, *Pravěk NŘ* 9, 1999, 159–179.
- PROCHÁZKOVÁ, P. – VITULA, P. 2001: Přáslavice. Díly pod dědinou (I), Sídliště kultury nálevkovitých pohárů, *Archaeologiae Regionalis Fontes* 3. Olomouc.
- PROKEŠ, L. – HLOŽEK, M. 2007: Identification of some adhesives and wood pyrolysis products of archaeological origin by direct inlet mass spectrometry. *Chemia Analytica* 52/4, 701–714.
- PROKEŠ, L. – PROCHÁZKOVÁ, P. – KUČA, M. – PARMA, D. – FOJTÍK, P. – HUMPOLA, D. 2011: Identifikace tmavých smolných hmot z neolitických nálezů na Moravě. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity M* 14–15 (2010), 113–130.
- PROSTŘEDNÍK, J. – ŠÍDA, P. – KYSELÝ, R. 2002: *Zemnice kultury nálevkovitých pohárů z Plaňan, okr. Kolín, Archeologie ve středních Čechách* 6, 133–144.

- PRUDKÁ, A. 1978a: Baalberská pec v Kostelci na Hané (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1976, 23.
- PRUDKÁ, A. 1978b: Výzkum baalberských mohyl na Ostichovci u Slatinek (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1976, 21–23.
- PRUDKÁ, A. 1987: Pokračování výzkumu eneolitického mohylníku u Slatinek (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1984, 24.
- PŘICHYSTAL, A. 2007: Kamenná štípaná industrie. In: Šebela, L. a kol.: Hlinsko, výšinná osada lidu badenské kultury, Brno, 241–253.
- PŘICHYSTAL, A. 2010: Kamenná štípaná industrie. In: Šmíd, M.: Hrad u Bílovic, eneolitické hradisko na Prostějovsku, *Pravěk – Supplementum* 21, Brno, 107–109.
- PŘICHYSTAL, A. 2012: Suroviny kamenné industrie z kralického pohřebiště. In: Šmíd, M.: Kostrové a žárové pohřebiště kultury s lineární keramikou v Kralicích na Hané, střední Morava, *Pravěk Supplementum* 25, Brno, 90–94, 156–158, 172–173.
- PŘICHYSTAL, M. 2008: Brno (k. ú. Bohunice, Nový a Starý Lískovec, okr. Brno-venkov). In: Čižmář, Z. (ed.): Život a smrt v mladší době kamenné. Katalog výstavy. Brno-Znojmo, 50–59.
- PRZYBYŁ, A. 2008: The Badenisation of the Late Neolithic Funnel Beaker Culture Communities Between the Oder and Vistula River Basins in the Light of ¹⁴C-datings. In: Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. (eds.): The Baden Complex and the Outside World. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA in Cracow 19–24th September 2006. Bonn, 189–204.
- PRZYBYŁ, A. 2014: Badania nieinwazyjne w ochronie dziedzictwa archeologicznego terenów zalesionych na przykładzie Lasu Muszkowickiego, *Fontes Archaeologica Posnanienses* 50/2. Poznań, 67–81.
- PRZYBYŁ, A. 2016: Newly recorded Neolithic earthen long barrows in south-western Poland: unexpected discoveries, expanded perspectives, new interpretations. In: Robin, G. – D'Anna, A. – Schmitt, A. Bailly, M. (eds.): *Préhistoires Méditerranéennes. Colloque 2014, Fonctions, utilisations et représentations de l'espace dans les sépultures monumentales du Néolithique européen*. Preses Universitaires de Provence, 229–243.
- RAKOVSKÝ, I. 1990: Zur Problematik der äneolithischen Höhensiedlungen in Mähren, *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 73, 149–157.
- ROŽNOVSKÝ, D. – ŠMÍD, M. 2015: Objekt kultury nálevkovitých pohárů s dokladem metalurgie mědi z obce Dyje, okr. Znojmo, *Pravěk NŘ* 23, 35–55.
- RUDGLEY, R. 2002: *Alchemia kultury. Od opium do kawy*. Warszawa.
- RULF, J. 1996: Problematika pohřbů na sídlištích v československém pravěku, *Študijné zvesti AÚ SAV* 32, 1996, 115–124.
- RUTTKAY, E. 1971: Ein Neue Grube mit Furchenstichkeramik aus Niederösterreich, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 1, 141–146.
- 1988: Zur Problematik der Furchenstichkeramik des östlichen Alpenvorlandes: Beitrag zum Scheibenhenkelhorizont, *Slovenská archeológia* 36–1, 225–240.
- 1995: Spätneolithikum. In: Lenneis, E. – Neugebauer-Maresch, Ch. – Ruttkay, E.: *Jungsteinzeit im osten Österreichs*, St. Pölten-Wien, 108–209.
- 1997: Zur jungneolithischen Furchenstichkeramik im östlichen Mitteleuropa. Die Facies Gajary. In: Becker, C. – Dunkelmann, L. – Metzner-Nebelsick, C. – Petr-Röcher, H. – Roeder, M. – Teržan, B. (Hrsg.): *Xpóvoç. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa*. Festschrift für Bernhard Hänsel. Internationale Archäologie, *Studia honoraria* – Band 1, Espelkamp, 165–180.
- RZEPECKI, S. 2011: U źródeł megalityzmu w kulturze pucharów lejkowatych, *Łódź*.
- ŘÍHOVSKÝ, J. 1982: Hospodářský a společenský život velatické osady v Lovčičkách, *Památky archeologické* 73, 5–56.

- SALAŠ, M. 1984: Návrh numerické deskripce neolitické kamenné broušené industrie, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 29, 67–107.
- 1986: Kamenná broušená industrie z neolitického sídliště u Těšetic-Kyjovic, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E 31, 25–48.
- 1987: Zur Frage jungbronzezeitlichen Höhensiedlungen in Südmähren. In: Plesl, E. – Hrala, J. (eds.): Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas, Symposium Liblice 21.–25. 10. 1985. Praha, 277–286.
- 1990: To the problem of human skeletal remains from the Late Bronze Age in Cezavy near Blučina. *Anthropologie (Brno)* 28, 221–229.
- SEGER, H. 1916: Die keramischen Stilarten der jüngeren Steinzeit Schlesiens, Schlesiens Vorzeit in Bild und Schrift N. F. 7, 1–89.
- SEDLÁČEK, R. – FROLÍK, J. – MUSIL, J. – ŠVÉDOVÁ, J. 2009: Nejnovější výzkumy na polykulturní lokalitě Mikulovice, okr. Pardubice. In: Zprávy České archeologické společnosti. Supplément 75 (Archeologické výzkumy v Čechách 2008. Sborník referátů z informačního kolokvia), Praha, 19–20.
- SHERRATT, A. 1991: Sacred and profane substances. The ritual use of narcotics in later Neolithic Europe. In: Garwood, P. (ed.): Sacred and profane. Proceedings of a conference on archaeology, ritual and religion, Oxford 28th–29th october 1989, Oxford, 33–64.
- SHERRATT, A. 1994: The transformation of early agrarian Europe, The later Neolithic and Copper Ages, 4500–2500 BC. In: Cunliffe, B. W. (ed.): The Oxford illustrated history of prehistoric Europe, Oxford, 167–201.
- SCHIBLER, J. 1981: Typologische Untersuchungen der cortaillozeitlichen Knochenartefakte. Die neolithische Ufersiedlungen von Twann 17. Bern.
- SCHLENKER, B. 1997: Knochen- und Geweihgerät in der Jungsteinzeit. In: Kokabi, M. – Schlenker, B. – Wahl, J.: Schmuck und Gerät aus „Bein“, München, 53–68.
- SCHMID, E. 1972: Atlas of animal bones. Amsterdam, London, New York.
- SCHMITSBERGER, O. 2011: Ausgewählte Befunde und Funde der Kupferzeit sowie der Bronzezeit von der Trasse der Ortsumfahrung Maissau, Niederösterreich, Fundberichte aus Österreich 49, 2010, 101–108.
- SOSNOVÁ, A. 2016: Sídliště z mladšího (salzmündského) stupně kultury nálevkovitých pohárů z Líbeznic, okr. Praha-východ, *Archeologie ve středních Čechách* 20, 161–252.
- SPURNÝ, V. 1972: Sídliště starší a střední doby bronzové v Bezměrově u Kroměříže, *Památky archeologické* 58, 180–248.
- STABRAVA, P. 2000: Vávrovice (okr. Opava), „Krásné pole“. Eneolit, KNP a KZP. Sídliště. Záchranný výzkum. Přehled výzkumů 1999, 115–117.
- STADLER, P. – DRAXLER, S. – FRIESINGER, H. – KUTSCHERA, W. – PRILLER, A. – ROM, W. – STEIRER, P. – WILD, E. M. 2001: Absolute Chronology for Early Civilizations in Austria and Central Europe using ¹⁴C Dating with Accelerator Mass Spectrometry with special Results for the Absolute Chronology of the Baden Culture. In: Roman, P. – Diamandi, S. (eds.): Cernavodă III – Boleráz, ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau. Symposium Mangalia/Neptun (18.–24. Oktober 1999). *Studia Danubiana II*. București, 541–556.
- STADLER, P. et al. 2006: STADLER, P. – RUTTKAY, E. – DONEUS, M. – FRIESINGER, H. – LAUERMANN, E. – KUTSCHERA, W. – MATEICIUCOVÁ, I. – NEUBAUER, W. – NEUGEBAUER-MARESCH, Ch. – TRNKA, G. – WENINGER, F. – WILD, E. M.: Absolutchronologie der Mährisch-Ostösterreichischen Gruppe (MOG) der bemalten Keramik aufgrund von neuen ¹⁴C-Datierungen, *Archäologie Österreichs* 17/2, 41–69.
- STAŇA, Č. 1981: Zelená Hora, NZ AÚ AV ČR Brno, č. j.: 1596/81.
- STASIAK, M. 2010: Tradycje Morawskie w procesie badenizacji społeczności kultury pucharów lejkowa-

- tych zlewni górnej Noteci. Magisterská práce. Poznań.
- STOLZ, D. – POLIŠENSKÝ, T. 2016: Sídlištní doklady baalbersko-michelsberského horizontu z Roztok, okr. Praha-západ, *Archeologie středních Čech* 20/1, 147–159.
- STUHLÍKOVÁ, J. 1997: Die Bauten des Megaron Typus in Mähren. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity M 1, 1996, 47–56.
- SVOBODA, J. 2006: Habrůvka (okr. Blansko), jeskyně Býčí skála, *Přehled výzkumů* 47, 125–126.
- SVOBODA, J. – ČIŽMÁŘOVÁ, J. 1984: Výzkum dílen z doby kamenné na Stránské skále (okr. Brno-město), *Přehled výzkumů* 1982, 11–12.
- SVOBODA, J. – ŠMÍD, M. 1996: Dílenský objekt kultury nálevkovitých pohárů na Stránské skále, *Pravěk* NŘ 4, 1994, 79–125.
- ŠEBELA, L. a kol. 2007: Hlinsko, výšinná osada lidu badenské kultury. Brno.
- ŠEBELA, L. – LANGOVÁ, J. – HLOŽEK, M. 1998: Ein einmaliger Keramikfund aus dem Altäneolithikum in Mähren, *Pravěk* NŘ 7, 1997, 197–206.
- ŠIKULOVÁ, V. – ZÁPOTOCKÝ, M. 2010: Raně eneolitický měděný pektorál z vrchu Kotouče u Štramberka. *Archeologické rozhledy* 62, 395–428.
- ŠIMEK, E. 1935: Problémy moravské prehistorie, *Časopis Matice moravské* 59, 1–66.
- ŠIŠKA, S. 1994: Pohrebisko tiszapolgárskej kultúry v Tibave, *Slovenská archeológia* 12, 293–356.
- ŠMÍD, M. 1990: Příspěvek k poznání eneolitických mohylových pohřebišť na střední Moravě. In: Někuda, V. (ed.): *Pravěké a slovanské osídlení Moravy*. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka. Brno, 67–89.
- 1994a: Nástin periodizace kultury s nálevkovitými poháry na Moravě, *Pravěk* NŘ 2, 1992, 131–157.
- 1994b: Ein Wall mit steinerner Stirnmauer aus der älteren Stufe der Trichterbecherkultur auf dem Burgwall Rmíz bei Laškov im Kataster der Gemeinde Náměšť na Hané, Kreis Olomouc, Land Mähren, *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 76, 201–230.
- 1995: Výsledky zjišťovacího výzkumu na eneolitickém hradisku Rmíz u Laškova, *Pravěk* NŘ 3, 1993, 19–77.
- 1997: Sídliště kultury s nálevkovitými poháry u Laškova, okr. Prostějov, *Pravěk* NŘ 6, 1996, 97–138.
- 1998: Dům a dva kostrové hroby ze střední doby bronzové ve Slavoníně u Olomouce, *Pravěk* NŘ 7, 1997, 255–270.
- 1999a: Nové poznatky o vývoji střední Moravy v období středního a mladého eneolitu. In: Kuzma, I. (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998*. Zborník referátov zo 17. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska. Dudince 22.–24. 9. 1998, Nitra, 241–254.
- 1999b: Das dritte Hügelgräberfeld der Trichterbecherkultur im Kataster von Náměšť na Hané, Bez. Olomouc, *Pravěk* NŘ 8, 1998, 115–140.
- 2001a: Pravěké výšinné sídliště Hlásnica na katastru obce Jezera, *Pravěk* NŘ 10, 2000, 71–91.
- 2001b: Nálezy kultury s nálevkovitými poháry z Kostelce na Hané a typologie keramiky starší fáze 1. stupně KNP na Moravě. In: Čižmář, M. (ed.): *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí*, sborník referátů z 18. pracovního setkání badatelů pro výzkum neolitu a eneolitu Čech, Moravy a Slezska, Mostkovice 14.–17. září 1999, *Pravěk Supplementum* 8, Brno, 276–298.
- 2001c: Der Kulturkomplex Boleráz und sein Einfluß auf die Entwicklung der Trichterbecherkultur in Mähren. In: Roman, P. – Diamandi, S. (eds.): *Cernavodă III – Boleráz, ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau*. Symposium Mangalia/Neptun (18.–24. Oktober 1999). *Studia Danubiana II*. Bucureşti, 604–622.
- 2001d: Eneolitická mohylová pohřebišťe střední Moravy trochu jinak. In: Podborský, V. (ed.): *50 let archeologických výzkumů Masarykovy univerzity na Znojemsku*. Brno, 269–277.
- 2002: Příspěvek k poznání pohřebního ritu kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. In: Che-

- ben, I. – Kuzma, I. (eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2001. Zborník referátov z 20. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska. Liptovská Sielnica 9.–12. 10. 2001, Nitra, 375–391.
- 2003a: Mohylová pohřebiště kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. *Pravěk Supplementum* 11. Brno.
- 2003b: Objekt KNP z Brna-Líšně, *Pravěk NŘ* 12, 2002, 47–53.
- 2004a: Zjišťovací výzkum na pohřebišti KNP v poloze „Džbán“ u Náměště na Hané. In: Janák, V. – Stuchlík, S. (eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. Sborník referátů z 21. pracovního zasedání specialistů na výzkum neolitu a eneolitu Českých zemí a Slovenska: 17.–20. září 2002, Hradec nad Moravicí, *Acta archaeologica Opaviensia* 1. Opava, 227–236.
- 2004b: Výsledky výzkumu opevněného eneolitického hradiska Hrad u Bílovic. In: Lutovský, M. (ed.): Otázky neolitu a eneolitu 2003. Sborník referátů z 22. pracovního setkání badatelů zaměřených na výzkum neolitu a eneolitu. Český Brod – Kounice 23. až 26. září 2003. Praha, 241–255.
- 2004c: Další nálezy kultury s nálevkovitými poháry z polohy Kozí brada v Kostelci na Hané, okr. Prostějov. In: Kazdová, E. – Měřínský, Z. – Šabatová, K. (eds.): K poctě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci sedmdesátým narozeninám. Brno, 127–140.
- 2005: Výzkum mohylového pohřebiště v poloze „Džbán“ u Náměště na Hané, okr. Olomouc, *Pravěk NŘ* 13, 2003, 91–112.
- 2006: Morawskie cmentarzyska kurhanowe kultury pucharów lejkowatych. In: Libera, J. – Tunia, K. (eds.): Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych. Lublin-Kraków, 197–223.
- 2007: Rmíz u Laškova, pevnost kultury nálevkovitých pohárů, *Archeologické památky střední Moravy*, svazek 14, Olomouc.
- 2008: Příspěvek k poznání vývoje kultury s kanelovanou keramikou na střední Moravě, *Pravěk NŘ* 17, 2007, 89–119.
- 2010a: Hrad u Bílovic, eneolitické hradisko na Prostějovsku, *Pravěk Supplementum* 21, Brno.
- 2010b: Hrad u Bílovic, hradisko z pozdní doby kamenné nad Běžeckým Mlýnem, *Archeologické památky střední Moravy* 18. Olomouc.
- 2011a: Půdorys domu jordanovské kultury z Rousínovce u Rousínova, okr. Vyškov (Příspěvek k poznání časně eneolitické sídelní jednotky), *Pravěk NŘ* 19, 2009, 3–21.
- 2011b: Eneolitická pohřebiště z Prostějova-Čechůvek, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity M* 16, 5–27.
- 2012: Pohřebiště kultury nálevkovitých pohárů na Kosíři u Slatinek, okr. Prostějov, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity M* 17, 151–183.
- 2013a: Kostrové a žárové pohřebiště kultury s lineární keramikou v Kralicích na Hané, střední Morava, *Pravěk Supplementum* 25, 2012. Brno.
- 2013b: Březina, okr. Vyškov, Terasa nad Hloučelou. In: Geislerová, K. – Parma, D. (eds.): Výzkumy – Ausgrabungen 2005–2010, 321.
- 2013c: Časně eneolitické osídlení ze dna Plumlovské údolní nádrže, *Přehled výzkumů* 53–1, 65–74.
- ŠMÍD, M. et al. 2013: Kralice na Hané, birituální pohřebiště kultury s lineární keramikou, *Archeologické památky střední Moravy*, svazek 20, Olomouc.
- ŠMÍD, M. – MALEČKOVI, M. a R. 2007: Příspěvek k datování některých výšinných sídlišť na Prostějovsku, *Pravěk NŘ* 16, 2006, 15–35.
- ŠMÍD, M. – MATĚJÍČKOVÁ, A. 2013: Eneolit. In: Geislerová, K. – Parma, D. (eds.): *Výzkumy – Ausgrabungen*, Brno, 24–49.
- ŠMÍD, M. – KALÁBKOVÁ, P. 2015: Pre-Boleráz, Boleráz, und Post-Boleráz development in Moravia. In: Nowak, M. – Zastawny, A. (eds.): *The Baden culture around the Western Carpathians*, *Via archae-*

- ologica, Źródła z badań wykopaliskowych na trasie autostrady A4 w Małopolsce, Kraków, 75–94.
- ŠMÍD, M. – PŘICHYSTAL, A. 2015: Eneolitická hradiska na Prostějovsku. Ohrozim – Čubernice a Prostějov-Čechovice – Čechovsko, Pravěk – Supplementum 29. Brno.
- ŠMÍD, M. – BÍŠKO, R. – PŘICHYSTAL, A. v tisku: Objekt s doklady zpracování rohovce typu Stránská skála a keramikou zdobenou brázděným vpichem z Brna-Maloměřic, Pravěk NŘ 25, 2017.
- ŠTROF A. 1994: Eneolitické osídlení Hradiska u Svitávky, okr. Blansko, Pravěk NŘ 2, 1992, 159–181.
- TICHÝ, R. 1972: XIII. Grabungssaison in Mohelnice (Bez. Šumperk), Přehled výzkumů 1971, 17–21.
– 1975–1976: Křepice – opevněná osada z období moravské malované keramiky na jižní Moravě, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university E 20–21, Brno, 239–244.
- TICHÝ, R. 1997: Neolitické a eneolitické nálezy na pomezí Čech a Moravy, Moravskotřebovské vlastivědné listy 8, 5–11.
- TOČÍK, A. 1961: Keramika zdobená brázděným vpichem na juhozápadnom Slovensku, Památky archeologické 52, 321–344.
- TORMA, I. 1969: Afatik a badeni (pocelu) kultúra bolerázi csopoprjtjának magyarországi leterjedéséhez, Különlényomat a Veszprém megyei múzeumok közleményei 8, Veszprém 91–108.
- TRAMPOTA, F. 2016: Podivín (okr. Břeclav), „Rybáře“. Přehled výzkumů 57 1, 194–195.
- TUREK, J. 2005: Pohlavní symbolika na keramice období zvoncovitých pohárů, referát přednesený na 24. setkání Neolit a eneolit našich zemí, Rosice 17.–20. 10. 2005.
- TUREK, J. 2006: Bell Beaker Gender Cups in Central Europe. In: Gibson, A. (ed.): Prehistoric Pottery. Some Recent Research. BAR International Series 1509. Oxford, 63–68.
– 2011: Doklady obytných staveb z období nálevkovitých a zvoncovitých pohárů v Líbeznících u Prahy, Otázky neolitu a eneolitu našich zemí – 2009, Mělník 28. 9. – 1. 10. 2009, Praehistorica 29, 415–430.
- UNGER, J. a kol. 1980: Pohořelice-Klásterka, Studie Archeologického ústavu ČSAV v Brně 8/2. Brno.
- VÁVRA, M. 1985: Lengyelské opevnění v Topolu a poznámky k mladoeneolitickým kruhovým areálům, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity E 30, 73–80.
– 2011: Sídliště lengyelské kultury na Českobrodsku, Archeologie ve středních Čechách 15, 83–92.
- VÁVRA, M. – BENEŠ, Z. – ŠŤASTNÝ, D. 2016: Mladoneolitické kostrové hroby v Pečkách, Kolíně a Sánech, Archeologie ve středních Čechách 20, 2016, 111–132.
- VENCL, S. 1983: K problematice fortifikací v archeologii, Archeologické rozhledy 35, 284–315.
– 1998: K problému počátků pravěkých fortifikací, Sborník prací Filozofické Fakulty brněnské univerzity M 2, 1997, 29–39.
– 2002: Poznámky k interpretaci ohrazení v Klech, okr. Mělník, Archeologické rozhledy 54, 431–436.
- VÍCH, D. 1997: Neolitické a eneolitické nálezy na pomezí Čech a Moravy, Moravskotřebovské vlastivědné listy 8, 5–11.
– 2000: Nové archeologické nálezy na Konicku, Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově 1–2/2000, 20–39.
– 2002: Eneolitické nálezy na českomoravském pomezí, Pravěk NŘ 11, 2001, 61–100.
– 2004: Dodatek k neolitickým a eneolitickým nálezům na pomezí Čech a Moravy, Moravskotřebovské vlastivědné listy 15, 2–6.
– 2012: Kladky – neznámé hradiště na severozápadní Moravě. Možnosti detektorového průzkumu v archeologii, Památky archeologické 53, 233–272.
- VILDOMEČ, F. 1928/29: O moravské neolithické keramice malované, Obzor prehistorický 7–8, 1–43.
- VOKOLEK, V. – ZÁPOTOCKÝ, M. 1990: Východní Čechy ve středním eneolitu (otázka zásahu bošácké skupiny), Památky archeologické 81, 28–58.
- VRÁNA, J. 2004: Olomouc (k. ú. Hejčín, okr. Olomouc), Přehled výzkumů 45, 144–145.
- VRÁNA, J. – PANKOWSKÁ, A. 2010: Kostrový pohřeb v sídlištním objektu v Náměšti na Hané, Archeologické centrum Olomouc, Ročenka 2009, Olomouc 70–93.

- WIŚLAŃSKI, T. 1979: Kształtowanie się miejscowych kultur rolniczo-hodowlanych. Plemiona kultury pucharów lejkowatych. In: Hensel, W. – Wiślański, T. (eds.): *Prahistoria ziem Polskich, tom II, neolit*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 165–260.
- WIŚLAŃSKI, T. 1983: Wczesne fazy rozwoju kultury pucharów lejkowatych w dorzeczu Odry i Wisły. *Acta universitatis Wratislaviensis No 616, Studia Archeologiczne* 13, 39–55.
- WOJCIECHOWSKI, W. – CHOLEWA, P. 2006: Grobowce kujawskie kultury pucharów lejkowatych na Dolnym Śląsku. In: Libera, J. – Tunia, K. (eds.): *Idea megalityczna w obrządku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*. Lublin-Kraków, 225–233.
- ZÁPOTOCKÝ, M. 1957: K problému počátků kultury nálevkovitých pohárů, *Archeologické rozhledy* 9, 206–235.
- 1958: Problém periodizace kultury nálevkovitých pohárů v Čechách a na Moravě, *Archeologické rozhledy* 10, 664–700.
- 1989: Streitäxte der Trichterbecherkultur: ihre Typologie, Chronologie und Funktion. In: *Das Äneolithikum und die früheste Bronzezeit (C¹⁴ 3000–2000 b.c.) in Mitteleuropa: kulturelle und chronologische Beziehungen*, *Acta des XIV. Internationalen Symposiums Prag- Liblice* 20.–24. 10. 1986, *Præhistorica* 15, 95–103.
- 1992: *Streitäxte des mitteleuropäischen Äneolithikums*. Weinheim.
- 1996: Raný eneolit v severočeském Polabí, *Archeologické rozhledy* 48, 404–459.
- 1998: Zum Stand der Forschung über die relative Chronologie des frühen Äneolithikums in Böhmen. In: Biel, J. – Schlichtherle, H. – Strobel, M. – Zeeb, A. (eds.): *Die Michelsberger Kultur und ihre Randgebiete – Probleme der Entstehung, Chronologie und des Siedlungswesens*. Kolloquium Hemmenhofen, 21.–23. 2. 1997. *Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg* Bd. 43. Stuttgart, 291–302.
- 2000a: Eneolitická výšinná sídliště a komunikace. In: Pavlů, I. (ed.): *In memoriam Jan Rulf, Památky archeologické – Supplementum* 13. Praha, 480–488.
- 2000b: Keramika s brázděným vpichem a synchronizace Čech, Moravy a středního Podunají ve starším eneolitu, *Archeologické rozhledy* 52, 595–622.
- 2000c: Cimburk und die Höhsiedlungen des frühen und älteren Äneolithikums in Böhmen, *Památky archeologické, Supplementum* 12. Praha.
- 2002: Eneolitická broušená industrie a osídlení v regionu Čáslav – Kutná. In: Pavlů, I. (ed.): *Bylany Varia* 2. Praha, 159–228.
- 2008: Kultura nálevkovitých pohárů ve starším eneolitu. In: Neustupný, E. (ed.): *Archeologie pravěkých Čech/4 Eneolit*, Praha 2008, 61–82.
- 2013: Kultura nálevkovitých pohárů v severočeském Polabí (ca 40.–33. století př. Kr.), *Archeologie ve středních Čechách* 17, 2013, 387–513.
- 2016: Jordanovská kultura na východě Čech, *Památky archeologické* 107, 5–49.
- ZÁPOTOCKÝ, M. – ČERNÁ, E. – DOBEŠ, M. 1989: Michelsberské nálezy ze severozápadních Čech, *Památky archeologické* 80, 30–58.
- ZÁPOTOCKÝ, M. – DRESLEROVÁ, D. 1996: Jenštejn, eine neuentdeckte frühäneolitische Guppe in Mittelböhmen, *Památky archeologické* 87, 5–58.
- ZÁPOTOCKÝ, M. – ZÁPOTOCKÁ, M. 1997: Hradiště Cimburk u Kutné Hory a otázka staršího (bolerázského) stupně badenské kultury v Čechách, *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity M 2*, 135–153.
- ZÁPOTOCKÝ, M. – ZÁPOTOCKÁ, M. 2001: Die Boleráz-Stufe der Badener Kultur in Böhmen. In: Roman, P. – Diamandi, S. (eds.): *Cernavodă III – Boleráz, ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau*. Symposium Mangalia/Neptun (18.–24. Oktober 1999). *Studia Danubiana II*. București, 579–603.

ZÁPOTOCKÝ, M. – ZÁPOTOCKÁ, M. 2008: Kutná Hora – Denemark, hradiště řivnáčské kultury (ca 3000–2800 př. Kr.), Památky archeologické, Supplementum 18. Praha.

9. Literatura související

- BALDIA, M. O. 2004: The oldest stone rampart: enclosures and megalithic tombs of the Funnel Beaker Culture (4100–2800 cal. BC) in north and central Europe. In: JADIN, I et al. (eds.): Acts of the XIVth UISPP Congress, University of Liège, Belgium, 2–8 September 2001. Section 9. Le Néolithique au Proche Orient et en Europe. Section 10. L'âge du cuivre au Proche Orient et en Europe. General Sessions and Posters. BAR International Series 1303. Oxford, 153–161.
- BALDIA, M. O. – STAECK, J. P. – ŠMÍD, M. 2002: Hügelgräberfeld der Trichterbecherkultur in Luděřov, Pravěk NŘ 11, 2001, 43–59.
- BÁLEK, M. 2004: Nové poznatky o hradisku u Kobylí, okr. Břeclav. In: Kazdová, E. – Měřínský, Z. – Šabatová, K. (eds.): K počtě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám. Brno, 259–268.
- BÁLEK, M. et al. 2003: BÁLEK, M. – BERKOVEC, T. – KOS, P. – LEČBYCH, M. – MATĚJÍČKOVÁ, A. – PARMA, D. – PŘICHYSTAL, M. – ŠMÍD, M.: Předběžné výsledky první etapy záchranného archeologického výzkumu v trase dálnice D1 Vyškov-Mořice, Přehled výzkumů 44, 137–150 (143–144).
- BENEŠOVÁ, A. 1954: Eneolitické nálezy na Starých Zámčích u Líšně, Archeologické rozhledy 6, 148–151, 172–173.
- 1956: Eneolit na hradišti Staré Zámky u Líšně se zřetelem k dosavadní chronologii, Referáty o pracovních výsledcích československých archeologů za rok 1955, 40–45.
  - 1958a: Eneolitické žárové hroby v Lutotíně, Přehled výzkumů 1957, 98.
  - 1958b: Zpráva o výzkumu eneolitické osady na Starých Zámčích v Brně-Lišni, Přehled výzkumů 1957, 23–25.
- BERKOVEC, T. 1999: Velký Týnec (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 226–227.
- BERKOVEC, T. – PEŠKA, J. 2005: Kroměříž (okr. Kroměříž), Přehled výzkumů 46, 222, 233.
- BERKOVEC, T. – KOČÁR, P. – KOČÁROVÁ, R. 2005: Archeobotanický výzkum na lokalitě Kroměříž, Újezd u svatého Františka. In: Bém, M. – Peška, J. (eds.): Ročenka 2004. Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace. Olomouc, 94–125.
- BERKOVEC, T. – PEŠKA, J. 2006: Brodek u Prostějova (okr. Prostějov), „Hůrka“, Přehled výzkumů 47, 127.
- BERKOVEC, T. – PEŠKA, J. 2006: Hulín (okr. Kroměříž), „U Isidora“, Přehled výzkumů 47, 129.
- BERKOVEC, T. – PEŠKA, J. 2006: Kroměříž (okr. Kroměříž), „Újezd U svatého Františka“, Přehled výzkumů 47, 129.
- BĚLOCHOVÁ, A. 1989: Neolit Vyškovska, rukopis diplomové práce, díl I, II, FF UJEP Brno.
- BÖHM, J. 1927: rec. Ant. Gottwald, Žárové hroby v mohylách u Ohrozimi, Památky archeologické 35, 1926–1927, 289–290.
- 1928: Příspěvky k moravské prehistorii, Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 40, 55.
- BŘÍZA, S. – ULAHEL, P. 2010: Úvalno (okr. Bruntál), „Extravilán obce“, Přehled výzkumů 51, 339.
- ČERVINKA, I. L. 1902: Morava za pravěku. Vlastivěda moravská (red. F. Dvorský). I. Země a lid. Svazek II. Brno.
- 1905: Zpráva o archeologických výzkumech za rok 1904, Časopis Moravského musea zemského 5, 186–187.
  - 1908: O pokolení skrčených koster na Moravě. Podle stavu dosavadního bádání a vlastních výzkumů. Moravské starožitnosti. Díl II. Kojetín na Hané.

- 1926: Předvěká pohřebiště v Němčicích na Hané. Brno.
  - 1933: Kyjovsko a Ždánsko v pravěku. In: Na našem Slovácku – sborník Kyjovsko a Ždánsko, sv. 1. Kyjov, 1–71.
  - 1935: Problémy moravské prehistorie, Příroda. Měsíčník přírodovědecký a časopis pro vyučování přírodovědné 28/8, 1–5.
  - nedatováno: Sídliště kultury jevišovické, rukopis AÚ Brno, 11.
  - nedatováno: Soupis kultury severské, rukopis AÚ Brno, 3.
- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLER, M. 1987: Rettungsgrabungen auf dem Bau der Autobahn im Abschnitt Holubice-Tučapy im Jahre 1985 (bez. Vyškov), Přehled výzkumů 1985, 65–66.
- ČIŽMÁŘ, Z. 2000a: Seloutky, (okr. Prostějov), „U planičky“, Přehled výzkumů 41 (1999), 113.
- 2000b: Určice (okr. Prostějov), „Hájové“, Přehled výzkumů 41 (1999), 115.
  - 2001: Podmolí (okr. Znojmo), „Šobes“, Přehled výzkumů 42 (2000), 155.
  - 2006a: Dobšice (okr. Znojmo), „Léry“, Přehled výzkumů 47, 125.
  - 2006b: Mašovice (okr. Znojmo), „Pšeničné“, Přehled výzkumů 47, 130–131.
  - 2008: Mašovice (okr. Znojmo), „Pšeničné“, Přehled výzkumů 49, 299.
- ČIŽMÁŘ, Z. – ŠMÍD, M. 1999: Prostějov-Držovice, „U hřbitova“, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 218–220.
- ČIŽMÁŘOVÁ, J. – RAKOVSKÝ, I. 1983: Gruben eines Siedlungsobjektes der Trichterbecherkultur auf Stránská skála, Přehled výzkumů 1981, 21.
- DAŇHEL, M. 2010: Hulín (okr. Kroměříž), „U obrázku“, Přehled výzkumů 51, 330.
- DEHNEROVÁ, H. – ŠLÉZAR, P. – MOŠ, P. 2006: Březina (okr. Vyškov), „Obrova noha“, Přehled výzkumů 47, 122–123.
- DIVIŠ, J. 1999: Sušice (okr. Přerov), „Dílnice“, Přehled výzkumů 39 (1995–1996), 304–306.
- DOHNAL, V. 1977: Kulturní jáma s keramikou nálevkovitých pohárů v Blatci (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 1975, 15.
- 1981: Láhev s límcem z Dubu nad Moravou (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 1981, 22.
  - 1989: Sídlištní lokalita u Ústína (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 1986, 99–100.
- FERA, M. 2010: Eine Fundstelle der Trichterbecherkultur in Platt. In: Motz-Linhart, R. (ed.): Neue methodische und chronologische Ansätze zur Jungsteinzeit im mittleren Donauram, Tagungsbericht des 25. Österreichischen Historikertag St. Pölten, 16. bis 19. September 2008, St. Pölten, 27–2.
- FOJTÍK, P. 2005: Kralice na Hané (okr. Prostějov), „Kralický háj“, Přehled výzkumů 46, 233.
- FOJTÍK, P. 2005: Lešany (okr. Prostějov), „Vinohrádky“ a „Nad hájem“, Přehled výzkumů 46, 233.
- FOJTÍK, P. 2006: Olšany u Prostějova (okr. Prostějov), „Zlatníska“, Přehled výzkumů 47, 132.
- FOJTÍK, P. – ŠMÍD, M. 2014: Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Profil eneolitického osídlení lokality, Pravěk NŘ 22, 5–36.
- GEISLER, M. 1983: Pravěké sídliště u Dobšic (okr. Znojmo), Přehled výzkumů 1981, 74–76 (75).
- GEISLER, M. 1997: Pohořelice (okr. Břeclav), „Nová Louka“, Přehled výzkumů 1993–1994, 135–136.
- GEISLEROVÁ, K. 1989: Záchranný výzkum neolitického a eneolitického sídliště v Žádovicích (okr. Hodonín), Přehled výzkumů 1986, 24.
- GOTTWALD, A. 1904: Hrad u Bílovic na Prostějovsku, Časopis moravského zemského muzea 4, 194–198.
- 1930: Příspěvky k prehistorii Prostějovska, Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané 7, 1–52.
- HEBR, J. 2004: Březina (okr. Vyškov), „Terasa nad Hloučelou“, Přehled výzkumů 45, 139.
- HEBR, J. – MOŠ, P. 2004: Hamry (okr. Prostějov), „Na Křemeli“, Přehled výzkumů 45, 140.
- HEIM, J. – JADIN, I. 1998: Sur les traces de l'orge et du pavot, L'agriculture danubienne de l'Hesbaye sous influence, entre Rhin et Bassin parisien, Anthropologie et Préhistoire 109, 187–205.

- HLAS, J. 2012: Brumovice (okr. Opava), „Extravilán“, Přehled výzkumů 53–1, 143–144.
- JANÁK, V. 1989: Morava na rozhraní starého a středního eneolitu, rkp. Kandidátské disertační práce, Brno.
 – 1994: Sídliště lidu s moravskou malovanou keramikou ve Vyškově – dědické cihelně, Pravěk NŘ 2, 1992, 105–135.
- JANÁK, V. – RAKOVSKÝ, I. 1983: Objekty kultury nálevkovitých pohárů ve Vyškově-Dědicích (okr. Vyškov), Přehled výzkumů 1981, 21.
- JANÁSEK, J. – SKUTIL, J. 1958: Z pravěku Kosíře, Sborník Krajského vlastivědného musea v Olomouci Olomouci (SLUKO) B 3 (1955), 263–286.
- JANČA, J. 1985: Pravěké nálezy ze Šišmy, Informační zpravodaj členů severomoravské pobočky ČSSA při ČSAV, listopad 1985, 15–17.
- JELÍNKOVÁ, D. 1978: Zachraňovací výzkum v katastru obce Mušov (okr. Břeclav), Přehled výzkumů 1976, 111–113.
- JISL, L. 1954–1955: Záchranný výzkum eneolitických jam z Holasovic a Opavy roku 1953, Časopis Slezského muzea B 4, 36–37.
- KALÁBEK, M. 1999: Medlov-Hlivice (okr. Olomouc), „U vepřína“, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 212.
 – 2000: Bystročice (k. ú. Žernůvky, okr. Olomouc), „v obci“, Přehled výzkumů 41 (1999), 109.
 – 2000: Nemilany (okr. Olomouc), „Na kopci“, Přehled výzkumů 41 (1999), 112.
 – 2001: Olomouc (k. ú. Nemilany, okr. Olomouc), Přehled výzkumů 42 (2000), 154, 166, 178.
 – 2001: Hněvotín (okr. Olomouc), „Nový trávník“, Přehled výzkumů 42 (2000), 150–151.
 – 2004: Trnávka (okr. Přerov), „Hyk“, Přehled výzkumů 45, 146.
 – 2005: Olomouc (k. ú. Neředín, okr. Olomouc), letiště, Přehled výzkumů 46, 233.
 – 2012: Archeologické nálezy a lokality na katastru Olomouce-Nemilan, Střední Morava – vlastivědná revue 34, 56–72.
- KNIES, J. 1891: Předhistorické hradiště líšeňské, Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 8, 49–58.
- KNÖLL, H. 1981: Kragenflaschen. Ihre Verbreitung und ihre Zeitstellung im europäischen Neolithikum. Neümunster.
- KOČÁR, P. 2006: Enviromentální archeologie na Dálnici D1 (Vyškov – Hulín). In: Bém, M. – Peška, J.(ed.): Ročenka 2005. Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace, Olomouc, 265–281.
- KOKABI, M. – SCHENKLER, B. 1995: Von der Eiszeitkunst zum mittelalterlichen Kamm, Archeologie in Deutschland 1, 18–21.
- KOS, P. 2008: Velatice (okr. Brno-venkov), „Velatický široký“, Přehled výzkumů 49, 303.
 – 2009: Modřice (okr. Brno-venkov), „Rybíky“, Přehled výzkumů 50, 269–270.
 – 2012: Mokrý-Horákov (k. ú. Horákov, okr. Brno-venkov), „V hlavách“, Přehled výzkumů 53-1, 150.
- KOS, O. – KOŠTUŘÍK, P. 1973: Archeologický výzkum na hradisku u Kramolína (okr. Třebíč), Přehled výzkumů 1972, 20–21.
- KOSSINNA, G. 1921: Entwicklung und Verbreitung der steinzeitlichen Trichterbecher, Kragenflaschen und Kugelflaschen. II. Kragenflaschen, Manus 13, 143–165.
- KOŠTUŘÍK, P. 1990: Die Höhensiedlung bei Kramolín, Bez. Třebíč, Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 73, 179–191.
- KOVÁRNÍK, J. 1975: Nové archeologické nálezy z okolí Jaroměřic N/R (okr. Třebíč), Přehled výzkumů 1974, 92–93.
 – 1993: Další archeologické nálezy ze Znojemska a Třebíčska, Výrovce II a III, Přehled výzkumů 1990, 123.

- KOVÁŘ, F. 1914: Soupis archeologických předmětů Vlasteneckého spolku v Olomouci, Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 31, 53.
- KOVÁŘ, J. – VOKÁČ, M. 2007: Senorady (okr. Brno-venkov), „Na hradiskách“, Přehled výzkumů 48, 369.
- KOVÁŘOVÁ, L. 1928: Přírůstky archeologických sbírek, Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 40, 159.
- KRASNOKUTSKÁ, T. 2007: Úvalno (okr. Bruntál), „Extravilán“, Přehled výzkumů 48, 370–371.
- KRÁL, J. – PAVELČÍK, J. 1958: Záchranný výzkum v Brumovicích, Přehled výzkumů 1957, 96.
- KRENN-LEEB, A. 2002: Eine trichterbecherzeitliche Grube mit nierenförmigen Webgewichten von Spielberg bei Melk, Niederösterreich, Preistoria Alpina 37 (2001), 287–331.
- LEČBYCH, M. 2010: Znojmo (okr. Znojmo), „Horní náměstí“, Přehled výzkumů 51, 339–340.
- MALACH, R. 2014: Vanovice (okr. Blansko). Přehled výzkumů 55/1, 190–191.
- McKENNA, T. K. 1993: Food of the gods, The search for the original tree of knowledge, A radical history of plants, drugs, and human evolution, New York.
- MEDUNOVÁ, A. 1960: Eneolitické opevněné sídliště a mohyly v Jezerech. In: Ludikovský, K. (ed.): Sborník Archeologického ústavu ČSAV v Brně 1. Brno, 22–26.
- MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ, A. 1970: K otázce ohrozimského typu na Moravě, Archeologické rozhledy 22, 90–91.
– 1973: Zur Frage des Ohrozimer Typus in Mähren. In: Chropovský B. (ed.): Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Bratislava, 207–213.
- MEDUNOVÁ, A. 1977: Kulturní jáma s nálevkovitými poháry v Ivančicích (okr. Brno-venkov), Přehled výzkumů 1975, 16.
– 1982: Sídlíště ze staršího a středního eneolitu v Žarošicích (okr. Hodonín), Přehled výzkumů 1980, 9.
- MIKULKOVÁ, B. 2010: Rousínov (k. ú. Rousínovec, okr. Vyškov), „Přední lány“, Přehled výzkumů 51, 337–338.
- NEKVASIL, J. 1982: Sběr z Hradiska u Velkých Opatovic (okr. Blansko), Přehled výzkumů 1980, 15.
- NEUSTUPNÝ, E. F. 1959: K otázce vzniku kultury s kanelovanou keramikou, Slovenská archeológia 7, 260–284.
- NEUSTUPNÝ, J. 1952: Alliaceous Plants in Prehistory and History, Archiv orientální 20, 356–385.
- OLIVA, M. 1999: Praveká těžba silicitů ve střední Evropě, Pravěk NŘ 8, 1998, 3–83.
- ONDRÁČEK, J. 1958: Eneolitické, věteřovské, halštatské a mladolaténské sídliště v Lobodicích, okr. Kojetín, Přehled výzkumů 1957, 116.
- PALLIARDI, J. 1888: Předhistorické památky města Znojma, Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 5, 53–58.
- PALLIARDI, J. 1895: Předhistorická sídla na Znojemsku, Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 12, 17–22, 49–56.
- PARMA, D. 2004: Sodoměřice (okr. Hodonín), „Horní chmelnice“, Přehled výzkumů 45, 146.
– 2007: Brno (k. ú. Komín, okr. Brno-město), „ulice Hlavní a Absolonova“, Přehled výzkumů 48, 356.
- PAVELČÍK, J. 1958: Pokračování záchranného výzkumu v pískovně v Brumovicích, Přehled výzkumů 1958, 102–103.
– 1960: Další nálezy v pískovně v Brumovicích (Krnov), Přehled výzkumů 1959, 37–38.
– 1963: Eneolitické a starobronzové sídliště u Brumovic, Časopis Slezského muzea B 12, 1–17.
– 1964: Eneolitická skupina s keramikou bošáckého typu na Moravě, Památky archeologické 55, 279–293.
– 1989: Praveká lokalita u Držkovic (okr. Opava), Přehled výzkumů 1986, 27.

- 1993a: Drobné nálezy ze Šišmy (okr. Přerov), Přehled výzkumů 1989, 26–27.
- 1995: Keramika horizontu I z Hlinska u Lipníku nad Bečvou, Pravěk NŘ 3, 1993, 79–141.
- PEŠKA, J. 1999: Pavlovice u Přerova (okr. Přerov), „Obransko“, Přehled výzkumů 39 (1995–1996), 302–303.
- PODBORSKÝ, V. 1988: Těšetice-Kyjovice 4/ Rondel osady lidu s moravskou malovanou keramikou. Brno.
- POULÍK, J. 1949: Průvodce po výzkumech na staroslovanském hradisku Staré Zámky u Líšně.
- PREČANOVÁ, V. – VRÁNA, J. 1999: Hnojice (okr. Olomouc), „Měšťánky“ a „Nad rybníkem“, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 209.
- PROCHÁZKA, A. 1900: Předhistorické nálezy u Opatovic na Vyškovsku a některé další nálezy v okolí. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 17, 11–15.
- 1925: Z prehistorie Vyškovska. In: Vlastivědná příručka soudního okresu vyškovského. Vyškov, 46–50.
- PROCHÁZKOVÁ, P. 1999: Seloutky (okr. Prostějov), Záhumení, Přehled výzkumů 39 (1995–1996), 291–293.
- PRUDKÁ, A. 1978a: Výzkum baalberské mohyly na Ostichovci u Slatinek (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1976, 21–22.
- 1985a: Eneolitická mohylová pohřebiště u Slatinek, okr. Prostějov, Zpravodaj muzea Prostějovska v Prostějově 1/85, 21–72.
- 1985b: Revizní výzkum na eneolitickém mohylníku u Slatinek (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1983, 25.
- 1987: Výzkum valu hradiska „U Varhan“ u Slatinek, (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1985, 24.
- PRUDKÁ, A. – ŠMÍD, M. 1989: Výzkum na eneolitickém mohylníku v Alojzově – Frolinkové (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1986, 26–27.
- PRUDKÁ, A. – ŠMÍD, M. 1989: Výzkum na eneolitickém mohylníku v Alojzově – Spáleném Kopci (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1986, 27.
- PŘICHYSTAL, M. 2010: Kuřim (okr. Brno-venkov), „Ulice Knínická 1577“, Přehled výzkumů 51, 331.
- PŘICHYSTAL, M. – ŠVECOVÁ, R. 2001: Břeclav (k. ú. Poštorná), „Boří les“, Přehled výzkumů 42 (2000), 149.
- RAKOVSKÝ, I. 1980: Objekt kultury nálevkovitých pohárů z Mušova, Archeologické rozhledy 32, 435–437.
- 1984: Záchranný výzkum na eneolitickém výšinném sídlišti ve Výrovicích (okr. Znojmo), Přehled výzkumů 1982, 19–20.
- RAKOVSKÝ, I. – VITULA, P. 1981: Pravěké nálezy z Pavlova (okr. Brno-venkov), Přehled výzkumů 1979, 65–66.
- REŽNÝ, M. – ŠMÍD, M. 2006: Výšinné sídliště v poloze „Chochola“ u Podivic, okr. Vyškov, Pravěk NŘ 14, 2004, 45–50.
- SEEWALD, O. 1940: Die jungneolithische Siedlung in Retz (Niederdonau), Prehistorica 7, 1–15.
- SCHENK, Z. 2006: Hlinsko (okr. Přerov), lom „Podhůra“, Přehled výzkumů 47, 126–127.
- 2006: Veselíčko (k. ú. Veselíčko u Lipníku nad Bečvou), „Úzké“, Přehled výzkumů 47, 135–136.
- SCHIRMEISEN, K. 1931: Zur Vorgeschichte des Mährisch-Neustädter Gebietes, Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn, 62, Jahrgang 1931, 114.
- 1932: Neolithische Siedlungen im Mähr.-Neustädter Gebiet, Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn 63, Jahrgang 1932, 123–132.
- 1933: Beiträge zur Vorgeschichte des Mähr.-Neustädter Gebietes, Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn 64, Jahrgang 1933, 115–143.
- 1935: Neue Grabungen in dem neolithischen Siedlungsgebiet zwischen Deutschlosen- Lazce und Meedl, Verhandlungen des naturforschenden Vereines in Brünn 66, Jahrgang 1935, 124–130.

- 1936: Fundnachrichten aus Mähren, Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit 12, 13.
  - 1942: Aus Nordmährens Vorzeit, Nordmährerland. Hefte für Kultur und Wirtschaft 2.
- SKUTIL, J. 1931: Pravěk Boskovicka. Boskovice.
- 1936: Moravské prehistorické výkopy a nálezy 1931, Obzor praehistorický 9 (1930–1935), 140–164.
  - 1936: Pravěká sídliště, pohřebiště a nálezy na Vyškovsku. In: Ročenka První kontribučenské spořitelny ve Vyškově za rok 1936. Vyškov.
  - 1940: Zwei Funde vom Beginn der Metallzeit aus Mähren, Wiener Prähistorische Zeitschrift 27, 166–168.
  - 1946: Moravské prehistorické výkopy a nálezy, Časopis Moravského muzea 33, 45–134 (73, 80).
  - 1947: Z nejdávnější minulosti Náměšťska, Ročenka Musejního spolku v Ivančicích, 15–54.
- SLOSCHKE, E. 1937: Geschichte der Stadt Mährisch-Kromau, Znaim.
- STABRAVA, P. 2000: Vávrovice (okr. Opava), „Krásné pole“, Přehled výzkumů 41 (1999), 115–117.
- STUČHLÍK, S. 1974: Sondážní výzkum v Křižanovicích u Slavkova (okr. Vyškov), Přehled výzkumů 1973, 115–116.
- SVOBODA, J. – ČIŽMÁŘOVÁ, J. 1984: Výzkum dílny z doby kamenné na Stránské skále (okr. Brno-město), Přehled výzkumů 1982, 11–12.
- ŠABATOVÁ, K. 2009: Suchohrdly (okr. Znojmo), „ Starý Zámek“, Přehled výzkumů 50, 278.
- ŠEBELA, L. – ŠKRDLA, P. – SCHENK, Z. 2007: Hlinsko (okr. Přerov), „Kouty“, Přehled výzkumů 48, 359–362.
- ŠEDO, O. 1985: Průzkumy archeologických lokalit v okrese Vyškov, Přehled výzkumů 1983, 98–100.
- ŠMÍD, M. 1983: Výzkum eneolitických mohyl na Kosíři u Slatinek, Přehled výzkumů 1981, 22.
- 1991a: Kostelec na Hané, Niva. Archeologický ústav AV ČR Brno, NZ č.j.: 699/91.
  - 1991b: Objekty kultury volutové ze Smržic (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1988, 11–12.
  - 1993: Abschlußetappe der Feststellungsgrabung auf dem äneolithischen Burgwall Rmíz bei Laškovim Kataster der Gemeinde Náměšť na Hané (Bez. Olomouc), Přehled výzkumů 1990, 71–72.
  - 1996: Grabungsergebnisse auf der Siedlung der Trichterbecherkultur bei Laškov (Bez. Prostějov), Přehled výzkumů 1992, 47–48.
  - 1997: Náměšť na Hané (okr. Olomouc), „Dlouhá niva“, Přehled výzkumů 1993–1994, 133–134.
  - 1999a: Čechy pod Kosířem (okr. Prostějov), „Za dvorem“, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 209.
  - 1999b: Kostelec na Hané (okr. Prostějov), „Kozí brada“, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 210–211.
  - 1999c: Náměšť na Hané (okr. Olomouc), „Křemela I“, Přehled výzkumů 40, (1977–1998), 212–214.
  - 1999d: Olšany (okr. Prostějov), „firma Mürdter-Dvořák“, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 214.
  - 1999e: Otaslavice (okr. Prostějov), „U chaloupky“, Přehled výzkumů 40 (1997–1998) 215–218.
  - 1999f: Přemyslovice (okr. Prostějov), „Nad rybníkem“, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 220, 221.
  - 1999g: Senice na Hané (okr. Olomouc), „Loucká hora“, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 222.
  - 2000a: Hluchov (okr. Prostějov), „Končiny“, Přehled výzkumů 41 (1999), 111.
  - 2000b: Kostelec na Hané (okr. Prostějov), „Kozí brada“, Přehled výzkumů 41 (1999), 111–112.
  - 2000c: Kostelec na Hané (okr. Prostějov), „v obci“, Přehled výzkumů 41 (1999), 112.
  - 2001a: Kostelec na Hané (okr. Prostějov), „Kozí brada“, Přehled výzkumů 42 (2000), 152.
  - 2001b: Luděrov (okr. Olomouc), „U žlábku“, Přehled výzkumů 42 (2000), 152.
  - 2001c: Náměšť na Hané (okr. Olomouc), „Džbán“, Přehled výzkumů 42 (2000), 153.

- 2002a: Kostelec na Hané (okr. Prostějov), „Kozí brada“, Přehled výzkumů 43, 181–182.
  - 2002b: Prostějov (k. ú. Čechůvky, okr. Prostějov), „Kopaniny“, Přehled výzkumů 43, 184–185.
  - 2003: Náměšť na Hané (okr. Olomouc), „Džbán“, Přehled výzkumů 44, 218–219.
  - 2004a: Brodek u Prostějova (okr. Prostějov), „Vlachov“, Přehled výzkumů 45, 139.
  - 2004b: Další nálezy kultury s nálevkovitými poháry z polohy Kozí brada v Kostelci na Hané, okr. Prostějov. In: Kazdová, E. – Měřínský, Z. – Šabatová, K. (eds.): K poctě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám. Brno, 127–140.
  - 2004c: Pravěk a raně historické osídlení katastru města Kostelce na Hané. Střední Morava, vlastivědná revue 19, Olomouc, 58–99.
  - 2005a: Seloutky (okr. Prostějov), „U planičky“, Přehled výzkumů 46, 227.
  - 2005b: Prostějov (k. ú. Čechůvky, okr. Prostějov), „Kopaniny“, Přehled výzkumů 46, 236–237.
  - 2006: Olomouc (k. ú. Slavonín, okr. Olomouc), „pod Vlachovým“, Přehled výzkumů 47, 131–132.
  - 2007a: Březina (k. ú. Pulkava, okr. Vyškov), „Obrova noha“, Přehled výzkumů 48, 357.
  - 2007b: Cholína (okr. Olomouc), „Rampach“, Přehled výzkumů 48, 362.
  - 2007c: Březina (k. ú. Pulkava, okr. Vyškov), „Obrova noha“, Přehled výzkumů 48, 357.
  - 2007d: Kralice na Hané (okr. Prostějov), „Kralický háj“, Přehled výzkumů 48, 363.
  - 2008a: Eneolit. In: Čižmář, Z. (ed.): Život a smrt v mladší době kamenné, katalog výstavy. Brno-Znojmo, 248–269.
  - 2008b: Březina (okr. Vyškov), „Terasa nad Hloučelou“, Přehled výzkumů 49, 296.
  - 2008c: Mostkovice (okr. Prostějov), „Pod vinohrádky“, Přehled výzkumů 49, 299.
  - 2008d: Slatinky (okr. Prostějov), „Boří“, Přehled výzkumů 49, 302.
  - 2009a: Der Fund von Kupfergegenständen auf dem Burgwall Rmíz bei Laškov, Pravěk NŘ 18, 2008, 139–148.
  - 2009b: Prostějov (k. ú. Čechovice u Prostějova, okr. Prostějov), „Čechovsko“, Přehled výzkumů 50, 275–276.
  - 2012: Držovice (k. ú. Držovice na Moravě, okr. Prostějov), „Díly odvahoviční“, Přehled výzkumů 53–1, 144–145.
- ŠMÍD, M. – PRUDKÁ, A. 1993: Záchranný archeologický výzkum na eneolitickém mohylovém pohřebišti v trati Frolinková u Alojzova (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1990, 72.
- ŠRÁMEK, F. 2000: Olomouc (k. ú. Řepčín, okr. Olomouc), „Pod hřbitovem“, Přehled výzkumů 41 (1999), 112–113.
- ŠULOVÁ, L. – KUBÁLEK, P. – HOLUB, M. 2010: Pohřeb ženy v sídlištní jámě kultury nálevkovitých pohárů ve Velkých Přílepech, okr. Praha-západ, Archeologie středních Čech 14/2, 643–655.
- TAJER, A. 2000: Velký Týnec (okr. Olomouc), „Prostřední“ a „Zadní hony“, Přehled výzkumů 41 (1999), 117–118.
- 2001a: Přáslavice (okr. Olomouc), „Padělky“, Přehled výzkumů 42 (2000), 156.
  - 2001b: Velká Bystřice (okr. Olomouc), „Vrtov“, Přehled výzkumů 42 (2000), 157–158.
- TAJER, A. – PEŠKA, J. 2000: Velký Týnec (okr. Olomouc), Přehled výzkumů 41 (1999), 117–118.
- TRAVĚNEC, V. 1904: Nálezy od Lulče, Pravěk 2, 21.
- VESELÁ, B. 2010: Alojzov (okr. Prostějov), „Spálený kopec“, Přehled výzkumů 51, 329.
- VÍCH, D. 2004b: Povrchová prospekce severní části Boskovické brázdy v roce 2003, Zpravodaj muzea v Hradci Králové 30, 30–47.
- VILDOMEČ, F. 1937: Soupis praehistorických nálezů ze Znojemska, Od Horácka k Podyjí 8, 3–11.
- VILDOMEČ, V. 1962: Další eneolitická osada na Znojemsku, Archeologické rozhledy 14, 566–567.
- VOKÁČOVÁ, J. 2012: Malešice (okr. Třebíč), „severní část katastru“, Přehled výzkumů 53–1, 144.
- VRÁNA, J. 2004a: Bukovany (okr. Olomouc), „Ohrady“, Přehled výzkumů 45, 139–140.

- 2004b: Olomouc (k. ú. Hejčín, okr. Olomouc), „Mrštíkovo náměstí“, *Přehled výzkumů* 45, 144–145.
  - 2010: Náměšť na Hané (okr. Olomouc), „Zákostelní ulice“, sídliště, *Přehled výzkumů* 51, 332.
- VRBKA, A. 1935: *Museal-Jahreshauptbericht 1935, Südmährerland, Znaimer Wochenblatt* 17, č. 12 z 26. 3. 1936.
- VŠETIČKA, J. 1937: Archeologické nálezy na Plumlovsku, *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 50, 191–195.
- ZÁPOTOCKÝ, M. 1956: Baalberská skupina v Čechách, *Archeologické rozhledy* 8, 539–563.

10. Summary

Currently we know and have in our evidence 282 sites attributed to the Funnelbeaker Culture (FBC) in Moravia and Lower Austria, which are scattered around the entire territory in question (Appendix number 2). An exception to this rule (which cannot be attributed to the lack of research in the area) is the southern part of Hornomoravský úval, and, with several exceptions, the entire left bank of the Bečva River all the way to Napajedelská brána, where no FBC settlements have so far been discovered. This applies to all three phases. The list of sites we have submitted is definitely incomplete. Many of them are yet to be determined as the sets of finds are processed which have been discovered during rescue survey projects during the last two decades; these sets of finds may help paint a clearer picture of the settlement structure of this culture, and other culture, but so significant change is expected.

Epilengyel settlements, with 134 known sites (Appendix number 1), were concentrated around the main and local rivers and streams in the western part of Moravia, with a significant number of settlements in around the edges of what is known as the Bohemian Massif, with significant concentrations in the present-day Brno, Vyškov and Prostějov Counties and in the NW part of what is known as Hornomoravský úval (Olomouc, Uničov and Mohelnice regions, with more than 50 known sites). A larger number of settlements have been identified around the present-day Uherský Brod, which too is not a central location with regard the present-day geography of the country. On the other hand, Jordanow Culture settlements were sparse around the entire SW part of Moravia and the southern part of Hornomoravský úval. As for this entity, it shall also be pointed out that the Jordanow Culture pottery are absent at hilltop settlements attributed to FBC, which contrasts with frequent finds at these sites of the Moravian Painted Ware Culture artefacts, with the exception of the hillfort near the village of Kramolín (according to the available data).

Of particular significance is the decrease in the number of sites in the pre-Baalberg phase. Even if we were to include accidental finds, we know of 27 sites. That being said, these sites are uniformly distributed all over the area of the Moravian valleys and the Vienna Basin. The overall ambiguity of the early years of phase I enables us to admit that most of them were identified as MPWC find. The peak of the FBC in terms of the area was achieved during the Baalberg phase. Its evidence represented by 119 sites is uniformly distributed in the Moravian valleys and the Vienna Basin, with a continuous stripe of settlements along the eastern edge of the Bohemian Massif and, once again, with notable number of sites around the present-day city of Brno and in the western part of Hornomoravský úval along the eastern slopes of Dražanská vrchovina (*Dražany Highlands*) and Zábřežská vrchovina (*Zábřeh Highlands*). As for the eastern part of the area in question, more significant concentration of settlements has been identified in the southern part of Žďánický les (*Žďánice Forest*), namely on the southern slopes of Dambořická vrchovina (*Dambořice Highlands*) and Mutěnická pahorkatina (*Mutěnice Uplands*). On the other hand, they are absent entirely in the southern end of Hornomoravský úval and Napajedelská brána towards the present-day Uherské Hradiště.

The settlement strategy did not change – the settlement would always be concentrated in areas with fertile soils around main and local rivers and streams. Fortified hilltop settlements featuring sophisticated

defensive systems with progressive architectural elements have become the symbol of the time period. These include, among other things, fortifications with stone face wall or berms. According to the OCR data available to us, the oldest building meeting the aforementioned criteria was located at a site locally known as Rmíz near the present-day village of Laškov, which according to evidence represented by Baalberg pottery dates to 39th century BC, which coincides with the oldest finds attributed to the Baalberg group of Central Germany (MÜLLER 2001, 82–88; BALDIA – FRINK – BOULANGER 2008, 41). If we were to accept the credibility of this data, a theoretical question arises as to where, and *from where*, the artefacts known as the Baalberg pottery actually spread? It should be noted in this regard that they are known in relation to inhumation graves on the territory of present-day Germany. They could, however, differ from ordinary pottery used at settlements of which we know very little. The population density in the foothills of the Drahaný Highlands and the southern part of the Zábřeh Highlands at the beginning of the Early Eneolith, which includes fortified hilltop settlements, if combined with the evidence of “mixing” of material cultures from Moravia to Bohemia and vice versa, may suggest that this area served as the melting pot for a new culture which, over time, would differentiate itself via specific burial rituals, among other things. In any event, more sites with the Baalberg pottery are known in Bohemia and Moravia than in the area around the Saale River in Central Germany.

Strong Lengyel influences are identifiable on pottery artefacts and the raw material from eastern territories itself during the early stage of the Baalberg phase (as for Central Moravia, the Haná River represented the borderline between the western and eastern enclaves). It is the most convenient way to explain the unusual and, in terms of FBC, outright foreign application of small plastic protuberances around the edges of funnel beakers, which was a typical attribute of the earlier stages of the Baalberg phase of the Moravian and Austrian FBC. No matter how logical this comparison may seem, these protuberances are more likely to be found on pottery attributed to earlier phases of MPWC, rather than on vessels from the later stages of this culture. The current ¹⁴C data suggest minimal time shift, if any at all, between the early and final stages of the Moravian Epilengyel (Table 5). Possible solutions include the transformation of the earlier stage of the Moravian Epilengyel to the oldest manifestations of the Moravian FBC. However, it would be very complicated to find direct correlation in terms of shapes.

During the Boleraz phase the settlement of Moravia significantly reduced in area. On the other hand the population density visibly increased in the northern parts of the area in question. Just like in the Baalberg phase, now too the settlement was concentrated in the western part of the country around the eastern branches of the Bohemian Massif, only to become sparser between Rousínov and Znojmo, where it had moved to prominent sites (hillforts) – with a handful of exceptions. In the opposite direction, from Rousínov to NW along Drahanská vrchovina and Zábřežská vrchovina and the adjacent areas of Hornomoravský úval, population density increased. Four-fifths of the total number of known sites (124) were located in the aforementioned area. In addition to the traditional regions around the present-day Vyškov, Prostějov and Olomouc, settlements were concentrated in the areas of the present-day Mohelnice, Uničov or Opava. A relatively developed network of hillforts existed in these areas, in addition to settlements focused on agricultural activities, plus all known tumulus burial grounds. Once again, totally absent are finds from the better part of the Přerov Region, the Kroměříž Region and the counties of eastern and southern Moravia (Zlín, Uherské Hradiště, Hodonín and Břeclav counties). Naturally, the causes of this situation can be attributed to the emergence of the Boleraz Culture. That being said, not all disappearances of FBC settlements in this area were compensated by the emergence of the Boleraz Culture settlements, as one could expect. This situation would change around the classical Baden, when artefacts attributed to the phase I and II of the Lower Austrian Ossarn would start to appear in the valleys in the southern part of the country. I am convinced that the Jevišovice Culture is the direct successor of the FBC, as its genetic foundations lie in the domestic cultural substrate. The Znojmo region evidently was one of its birthplaces, or the SW Moravia around the eastern branches of the Bohemian Massif for

that matter, as this is where FBC would survive in the shadow of the Baden cultural complex and its slow demise would make room for the expansion of the Jevišovice Culture. It appears that Early and Middle Eneolith hillforts enjoyed a different status than ordinary settlements focused on agricultural production.

The territory of Moravia is located in the central part of Europe; at an intersection of key routes. It was the case in the Eneolith, too, when due to rapid economic development the contacts among regions intensified. Copper metallurgy processes have arrived from the south, whereas amber was imported to the southern regions from the Baltic region along with raw materials for the production of chipped industry. Cultural and spiritual stimuli went hand in hand with economic processes.

In the course of development of the local branch of the FBC, the key influences include the local Epilengyel traditions as well as the contacts with the regions around the Labe River (stimuli from within the Michelsberg Culture) and with the NW regions of the present-day Poland, especially via the Klodsko route via Lower Silesia. During phase II these contacts were still relatively strong, only to be gradually reduced and replaced, during the beginning of the Middle Eneolith, by influences from the south-east fuelled by the emerging Boleraz Culture, which eventually strongly influenced the material culture of phase III of FBC. It slowly overpowered its unique characteristics only to cause its eventual demise.

Based on an analysis of finds and the comparison of available resources, and with regard to the situation in neighbouring territories, the optimal solution would appear to be the classification of Moravian funnel beakers into three phases: I. – pre-Baalberg, II. – Baalberg and III. – Boleraz, which is consistent with the “Proposal of the new chronology of the Eneolith in Moravia” (KALÁBKOVÁ – PEŠKA – ŠMÍD, in print).

The pre-Baalberg phase includes sets of finds as well as isolated and accidental finds which can clearly be identified as funnel beakers but, on the other hand, differ from the artefacts generally associated with the Baalberg phase in terms of habit and decoration. Differences are apparent at first sight between the sets of finds from Božice (Božice, Znojmo County, Kostelec na Hané, Prostějov County, feature number 508/2001 – tab. 51, 52), which appear younger (as supported by radiocarbon data), and features which contained funnel beakers of much purer form (Kostelec na Hané, feature number 511/2000; tab. 49). At the very beginning of the pre-Baalberg phase there is a smaller group of artefacts such as those from Olgersdorf, Lower Austria, and Brno-Maloměřice with archaic forms of funnel beakers featuring very old striated incision. They represent a transition between the dawn of the local Epilengyel and the fully developed funnel beakers.

Other limiting factors include the geographical location of Moravia in the centre of Europe, at an intersection of key routes. As a result, it was a zone of contact for a variety of cultural groups which meant that tendencies existed towards local development of isolated settlement groups due to unique geography. According to the evidence available so far, two or three directions of development could be identified with regard to the FBC as a whole. The material culture of the Baalberg phase is a clear indication of the differences between the artefacts from the foreland of the Bohemian Massif and the locations located further to the east, as well as the influences of the Boleraz Culture during the eponymous phase (as the name suggests).

In spite of the limited number of sets of finds attributed to the pre-Baalberg phase we can identify the differences between its early and later stage and submit a credible typology of pottery of the later stage (phase Ib), while the earlier stage remains a mystery, with the known signs being older forms of the striated incision. That being said, certain chronology is identifiable (Table 16). The pre-Baalberg phase is attributed to the turn of the 5th and 4th millennia BC, approximately 41st to 39th century BC.

These differences are clearer when it comes to the Baalberg phase pottery which, according to radiocarbon data, is attributed to the period between the 39th century and 35th century BC. Naturally, development spanning 400 years must have resulted in changing morphology of pottery and the differentiation

between the early stage and the late stage is more exact. Two stages of development can also be identified in the final stage, especially due to their being coincident with two stages of development of tumulus burial grounds – the Drahanovice stage and the Ohrozim stage. As for the latter, it is chiefly a chronological aspect (its cultural significance is secondary). Research projects focused on FBC burial grounds in Moravia conducted at the end of last century proved that the “cultural contamination” of the area by Carpathian influences had occurred prior to the Ohrozim stage according to Böhm’s theory (BÖHM 1929; 1941, 192). Reflections of the emerging Baden Culture can be found on our territory towards the end of the Baalberg phase, but more significantly in the Boleraz phase, when influences occurred, at a varied degree, of the Boleraz Culture and the later stages of the Baden Culture. It should be noted that FBC traditions were still present in the Middle Eneolith in the central part of the region and borderline areas, whereas they disappeared in the very early Eneolith in the areas known for direct contacts with the Pannonian Basin and the Danube region. The current knowledge allows us to consider the theory that significant settlements focused on crafts would experience situations different from that of ordinary agricultural settlements where new shapes and decorations would complement the traditional forms of FBC pottery production (Přemyslovice, Senice na Hané). The final stage of FBC in Moravia is associated with the period between the 35th and the 32nd century BC.

Phase I – pre-Baalberg, stage Ia and Ib (4100 – 3900/3800 BC)

The emergence during the Moravian Eneolith of a brand new culture coincided with the evident discontinuity between the disappearing Epilengyel (or, in our case, the Jordanow Culture) and the Funnelbeaker Culture as such. Typological continuity between the earliest forms of funnel beakers and the Jordanow pottery is virtually non-existent, not to mention decoration techniques. As for Bohemia, the lack of continuity was evident between stage I and stage II of the Jordanow Culture, where decorated jugs were the only unifying element (NEUSTUPNÝ 2008, 27). That being said, the transition from the Epilengyel to the funnel beakers was more or less smooth thanks to the significant influence from the Michelsberg Culture. According to the most recent research, a yet unnamed period existed between the Jodranow Culture itself and the Božice sets, during which a specific group of old funnel beakers developed in Dyjskosvratecký úval and the adjacent areas of Lower Austria under the influence of the local Lengyel tradition and the Jordanow Culture and external cultural influences. It expressed itself via specific forms of decoration techniques which were different from those used by other funnel beaker groups, such as long vertical stripes on sides of beaker-shaped vessels or striated incision. Its prevalence in the Brno region suggests that this area was the birthplace of this pottery style.

Relatively small group of artefacts attributed to this phase shows significant differences in terms of shapes and decoration, which suggests that this period was longer and, therefore, can be divided into two consecutive stages: early – with early types of funnel beakers and archaic decorations via striated incision (Fig. 69) and late – with fully developed funnel beakers. The continuity of these two stages can be expressed visually but we do not have at our disposal sufficient material sources for detailed description of the material culture of the early stage. As of the early stage, intensive exploitation of chert from Stránská skála was taking place.

Phase II. – Baalberg, stage IIa and IIb (3900/800 – 3500 BC)

From the beginning of the Baalberg phase Moravian funnel beakers manifest themselves as a unique culture with fully developed and established expression. The Baalberg phase can be synchronised with the period known as “Early Eneolith” (3900/3800 – 3600/3500 BC). Artefacts from this period can be found all over Moravia (with the exception of areas where no evidence of FBC settlement exists) in quantities which render pointless any debate as to whether Baalberg settlement of Moravia had actually existed. Several sites with evidence of pre-Baalberg settlement survived until the Baalberg phase (Kostelec

na Hané – Koží brada, Rousínov-Rousínovec). The early Eneolith manifests itself as the period of cultural consolidation, replacing the culturally “double-track” Initial Eneolith. First real hillforts are associated with the Baalberg phase, which were built at sites allowing effective defense. In particular, Rmíz near the village of Laškov it featured fortification with front stone wall, which is the oldest fortification of this type in Central Europe. According to OCR data it was built around 3870 BC. The unique status of this site is supported by a variety of shapes of Baalberg pottery items found here, more than any other Moravian site (Fig. 82). The good-quality pottery items found at Rmíz show two different attributes: 1. without any evident grog content, 2. tiny stones used as grog, well burnt in both cases and with polished matt surface. The use of sand as grog was less common.

The aforementioned artefacts are typical for sites at the foreland of the Bohemian Massif. On the other hand, sets of finds from sites located further to the SE (Ivanovice na Hané, Rousínovec) show the use of sand as grog, but with no significant differences in terms of shape, with the small exception of plastic decoration. According to ¹⁴C data, the Baalberg phase of the FBC lasted almost 400 years, which is a relatively long period. Naturally, its material culture was subject to continuous development. Due to a transition during this phase it was possible to divide it into two shorter periods – IIa and IIb. Towards the end of the second period stamped decorations associated with the Siřem phase in Bohemia came to Moravia. It manifests itself via traditional Baalberg pottery and unlike Bohemia it is not acknowledged in Moravia as a separate development stage. The early arrival in Moravian basis of fluting as decorative technique from the Pannonian Basin played a key role. The material culture of the Baalberg phase of FBC includes pottery with striated incision decoration. Towards the end of the Baalberg phase tumulus burial grounds appeared in the NW part of Central Moravia whose development continued during phase III.

Phase III. – Boleraz, stage IIIa Drahanovice, stage III Ohrozim (3500 – 3200 BC)

The final stages of the Baalberg phase saw the arrival of pottery with stamped decoration, just like in Bohemia, but on a much smaller scale and area (in the western part of the area in question). Around the same time, Moravia had contacts with the Boleraz culture which, at the end of the first half of the 4th millennium BC, unified the cultural fragmentation of the disappearing Epilengyel groups from the northern part of the Pannonian Basin and the groups based on the early FBC around the Danube River. Bilateral contacts between Moravia and the Váh region known from the Eneolith one again became a unilateral issue, only in the opposite direction (SE to NW). The arrival of new cultural impulses from the SE manifested itself in the application of striated incision techniques at what at that point had been almost sterile pottery production (Fig. 15:6).

It is only natural that reactions to new style of decorations were stronger in the neighbouring regions than in the central part of the area. Of particular significant is the application of Siřem decorative technique on a beaker from Slatinky, Prostějov County, via the striated incision technique. It was apparently preferred by the local populace more than a rectangular stamp. Contacts between NW Moravia and the present-day Poland also continued via Zábřežská vrchovina to Kladsko and further north. This is the only explanation of the reflections of the Moltzow decorative style from Pomerania on the Baalberg pottery found at Rmíz (Fig. 82). The preference of this contact corridor is also proved by the increased concentration of chipped industry from Moravian sources in Kladsko which otherwise had the needs fully covered from its own sources (I would like to thank A. Přichystal from the Faculty of Science, Masaryk University in Brno, for this information). Further, the evidence of mutual contacts includes tumulus burial grounds in Central Moravia. It is very likely that these are the sources of megalithic ideas in Central Moravia and spiritual images in the opposite directions, which manifest themselves in cremations. Abundance of colored bottles may be related to the territories to the north of the border, as the finds were almost exclusively made in northern parts of Moravia, while they are virtually non-existent in the south.

Thanks to its location in central Europe, Moravia became a key point of contact between SE and northern Europe, and it was the case at the turn of the Early and Middle Eneolith when it would forward some of the trends related to the decorative style brought in from the Pannonian Basin further to the northwest. New stimuli from the outside were not limited to shapes and decoration of pottery but also to all walks of life, which must have had not only spiritual but especially economic grounds. Changes occurred between the 36th and 35th century BC, as we know thanks to radiocarbon dating. It is my assumption that an important (if not the most important) role was played by fortified hilltop settlements whose numbers culminated at the beginning of the Middle Eneolith. Due to the proven specialisation in manufacturing, we can say that these prominent settlements were responsible for the development and progress. Long-term settlements which had been built since the Neolithic, with palisades and multiple moats required a great deal of roles whose realisation is unimaginable without a hierarchy of power and clear vision supported by meaningful motivation, especially in the case of the first actual hillforts founded during the Baalberg phase (Rmíz near the present-day village of Laškov, Křepice, Znojmo-hrad (*Castle*), Jevišovice Starý Zámek).

With the arrival of the Middle Eneolith new hillforts are established to create, in coordination with older hillforts, a backbone of the settlement structure until the end of the Middle Eneolith. Based on the size of the fortified area and the nature of the fortification and evidence of manufacturing and position in the country, we can assume certain regionalisation with the focus on rivers and streams or specialisation (centres of power, specialised production or settlements assigned to control key routes, or ordinary settlements with focus on agriculture). Another group is represented by settlements with no fortification located at hilltops or promontories offering a safe view of the surrounding areas (Kostelec na Hané – Niva, Přemyslovice – Nad rybníkem, Olbramice, Určice – Horní Golštýn), as if they were showing off to the people living in the lowlands below. Their status within the framework of settlement structures cannot be specified in detail at this stage. That being said, it is safe to say that settlements were established at prominent locations as early as during the Baalberg phase (Drahanovice – Lusthóz).

All indices collected show that everything was taking place smoothly without sudden changes. The situation at settlements and burial grounds can be interpreted by stating that the same area was shared by groups of people who would stick to tradition and ignore, for some time, newest development trends, alongside groups of people who were open to changes and new trends.

The continuity of settlements and the smooth transition from the Baalberg phase to the Boleraz phase can be demonstrated on the continuity of settlement of two long-term hilltop settlements, namely Starý Zámek near Jevišovice (cf. PALLIARDI) and Rmíz near the village of Laškov (ŠMÍD 1995; 2007). Multi-stage sequence of settlement is seen at Starý Zámek in Brno-Líšeň, only in the Boleraz phase (MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1964), and Zelená Hora near Radslavice with two layers with the Boleraz pottery separated by lighter sterile layer (STAŇA 1981). While the Jevišovice stratigraphy addresses the continuity of settlement from the final stage of the Baalberg phase until the developed Boleraz layer without compact sets of finds, a unique set was discovered at Rmíz in layer C1 on which the complexity of the pottery dating to the early stage of the third phase can be demonstrated. The evaluation of the layers (cross-section of third embankment – 3/90) showed that they were remains of a feature destroyed by fire. The set differs substantially from Baalberg production from layer C2. In addition to bag vessels whose arrival dates to the late stage of the Baalberg phase (Table 58 and 59), these include fragments of funnel pots, cups with stripe-shaped handle and dome-shaped bottom and neck of an amphora of the same shape. More than one-half of all reconstructed vessels are S-shaped bowls and bowls with sides shaped towards the inside that are the latest versions of Jordanow bowls (Fig. 16).

A key source of knowledge of the final stages of the FBC in Moravia are tumulus burial grounds, especially the Drahanovice and Ohrozim stage, as referred to in the text several times. They serve as evidence of the continuity of the burial processes between the respective stages and they also reflect, just as set-

tlements do, the mixing of two cultural complexes (FBC and Boleraz) over a relatively long time period. According to radiocarbon data, the final phase of FBC in Moravia dates to the period between the 45th century and the 43rd or 42nd century BC.

Size and structure of settlements

The topography of occurrence of a small group of artefacts attributed to the pre-Baalberg phase proves their uniform distribution at the area of traditional settlements, without significant disproportions. The absence of funnel beakers in the Kroměříž region and the Zlín region, more specifically in the southern part of Hornomoravský úval all the way to Napajedelská brána suggests that the new culture would spread along the N-W diagonal on the right bank of Morava and settled the suitable areas of Hornomoravský and Dyjskosvratecký úval and the adjacent fertile lands. Eastern slopes of the Bohemian Massif, Vyškovská brána and the southern slopes of Ždánický les have determined the location. This migration affected the aforementioned regions of Moravia and Austria but also western Slovakia, where it merged with the emerging culture of striated incision. The settlement of Moravia by the FBC people culminated during the Baalberg phase. Currently at our disposal are Baalberg pottery finds from a total of 119 sites in Moravia and the neighbouring Lower Austria and Upper Silesia. Fertile areas with black and brown soils were settled in the Moravian basins, with increased concentrations along eastern branches of the Bohemian Massif, especially the present-day regions of Olomouc and Prostějov, Brno and Znojmo, but also Hodonín (around the southern and eastern slopes of Ždánický les) and Břeclav. The settlement is uniform and only occasionally exceeding the borderlines of the pre-Baalberg phase. These exceptions include the area around the present-day towns of Uničov and Olomouc where research projects proved the existence of Baalberg settlements on the left bank (Velký Týnec, PROCHÁZKOVÁ 2002). The lack of settlement around present-day Přerov is surprising. The regions of Kroměříž and Zlín remained unaffected by the FBC settlement, only to reappear around the present-day counties of Uherské Hradiště and Hodonín. Settlements are concentrated around main rivers and local streams which would determine the direction of main and local routes.

The settlement of Moravia had reduced significantly by the end of the final phase in terms of the total area, which fact was compensated by the increased population density in northern areas of the territory in question. Just like during the Baalberg phase, the settlements are concentrated in the western part of the country along the eastern branches of the Bohemian Massif; between Rousínov and Znojmo the density decreases and, with notable exceptions, settlements are limited to the increasing number of prominent hillforts. From Rousínov further towards NW, along the foothills of Dražanská vrchovina and Zábřežská vrchovina and the adjacent areas of Hornomoravský úval the settlement structure becomes denser. Four-fifths of the total number of known sites (125) were located in the aforementioned area. In addition to the traditional area of the present-day Vyškov, Prostějov and Olomouc regions, settlements were concentrated in the areas of present-day Mohelnice, Uničov or Opava. A relatively developed network of hillforts existed in these areas, in addition to settlements focused on agricultural activities, plus all known tumulus burial grounds.

Once again, totally absent are finds from the better part of the Přerov Region, the Kroměříž Region and the counties of eastern and southern Moravia (Zlín, Uherské Hradiště, Hodonín and Břeclav counties). Naturally, the causes of this situation can be attributed to the emergence of the Boleraz Culture. That being said, not all disappearances of FBC settlements in this area were compensated by the emergence of settlements of a new culture, as one could expect. This situation would change around the classical Baden, when artefacts attributed to the phase I and II of the Lower Austrian Ossarn would start to appear in the valleys in the southern part of the country. I am convinced that the Jevišovice Culture is the direct successor of the FBC, as its genetic foundations lie in the domestic cultural tradition. The Znojmo region evidently was one of its birthplaces, or the SW Moravia around the eastern branches of the Bohemian

Massif for that matter, as this is where FBC would survive in the shadow of the Baden cultural complex and its slow demise would make room for the expansion of the Jevišovice Culture. It appears that Early and Middle Eneolith hillforts enjoyed a different status than ordinary settlements focused on agricultural production.

Detailed study of the exploitation of the environment in the eastern part of what is today Central Bohemia during the Early and Middle Eneolith allowed M. ZÁPOTOCKÝ (2002a) to divide this area into five zones:

A. Inner settlement zone – “old settlement area”, permanently inhabited area (typically since the Neolithic).

B. Outer settlement zone – surrounding the A zone, with worse conditions in terms of climate and soil compared do zone A.

C. Settlement enclaves in otherwise uninhabited areas.

D. Line directions with rare finds.

E. Forest zone – areas with basically non-existent settlement but with artefacts proving that the area is accessible.

Zápotocký’s classification of environments into five categories based on the level of exploitation is also fully acceptable for Moravian funnel beakers, as is his classification of settlements into the following categories: *hilltop settlements, fortified settlements in open flat country, large villages in open country with no traces of fortification, smaller unfortified villages and estates scattered around the area and temporary dwellings*. Fortified settlements in open country (the examples of which in Bohemia include square-shaped and star-oriented fortifications near the village of Makotřasy, Kladno County, and several other settlements surrounded with ditches (Kly, Mělník County – GOJDA et. al. 2002; Chrástany – VÁVRA 2011; Všechlapy, Nymburk County – KOS 2013; Vlíněves, Mělník County – DOBEŠ – STRÁNSKÁ – KŘIVÁNEK – LIMBURSKÝ 2016) have not yet been discovered in Moravia. Their status can be represented by larger settlements with no traces of fortifications *located at prominent elevated places* which allow good control of the surrounding areas.

(Fortified) hilltop settlements

The trend consisting in the settlement of hilltop sites, which was typical for the early stages of the Eneolith, continued in the following periods. In addition to simple villages built at prominent sites offering a comfortable view of the surrounding country, new villages with sophisticated fortifications were built. The locations were picked intentionally, so that they would allow effective defense thanks to the utilisation of natural elements. These first actual hillforts became a phenomenon of this time period and their development culminated during FBC. The development of hillforts along rivers and streams with connections to agricultural production facilities evidently reflected the state of social and economic structures and, in some cases, evident specialisation in certain crafts (PAVELČÍK 1991; ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015).

Between Znojmo and Krnov in the western part of Moravia hilltop settlements formed a solid line along the eastern branches of the Bohemian Massif. Of particular significance is the absence of these settlements along the SE and E branches of Oderské vrchy and Vítkovská vrchovina and in the area of Bečevská brána and Oderská brána, which in terms of today’s geography is between Olomouc and Hradec nad Moravicí. We have no evidence of hilltop settlements in this area. The relative isolation of the hillfort in Hlinsko near Lipník nad Bečvou, compared with the situation on the other side of the area, is so significant that it is hard to believe that it was not a part of a larger settlement structure. On the other hand, it is clear that Eneolith hilltop settlements continued from Náměšť na Hané further northwest, via the newly discovered hillfort at the site locally known as Křéb near Senička, Olomouc County, towards

Mohelnická brázda, with evidence of intensive FBC settlement. We can also consider the hill named Třesín near Mladeč due to discoveries of polished and chipped industry, which is located approximately half way between Senička and the hillfort at Na flecích between Stavenice and Úsov.

Somewhat confusing is the absence of hillforts and FBC settlements in general around the northern part of Boskovická brázda, in the area known as Malá Haná. Two hilltop settlements are known from the area: Vejštice near Sudice (formerly Vážany) and somewhat uncertain references to FBC pottery from Hradisko near Svitávka, but also one lowland settlement near Uhřice (ŠTROF 1994, 171; JARŮŠKOVÁ – ŠTROF 2014, 85, map 4). The Eneolith settlement of the hillfort in Krhov (RAKOVSKÝ 1990, site number 22) is not backed by finds. On the other hand, two hilltop settlements were discovered in the southern part of Kyjovská pahorkatina (Kobylí and Velké Bílovice), being the foothills of Ždánický les. Due to the relatively dense settlement of this area by FBC it is safe to assume that they were a part of a larger network of settlements at prominent sites.

At some hillforts remains of fortifications were discovered which included a front stone wall – a new element of fortification at that time. It also included a key element of stabilisation – a berm between the inner wall of the moat and the face of the fortification which played a key role in eliminating the effects of weather. Both of these elements were a part of the third layer of fortification at the northern bailey of *Rmíz*, which is the oldest structure of this kind on our territory and in the whole of Central Europe. The fortification would divide the area of the 17.5-hectare hillfort into two parts, the inner settlement with acropolis of 9.4 hectares and a large north bailey. Two cross-sections were used to study it. Cross-section 1/1989 revealed a stone wall supported by a clay and rock filling, with two oldest Eneolith layers (C, D) on it. The upper two layers (A, B) would cover up the destruction of the oldest fortification and its more recent repairs. A trapeze-shaped moat was located 1.2 metres from it; it was 2 metres wide at the bottom and 3 metres wide at the bedrock level. The height difference between its bottom and the foundations of the fortification was 1.15 m. Parallel stone structures were located 5 and 9 metres from the moat, alongside a shallow trench. These are remains of a displaced fortification which was identified by J. Poulíkem (on a 1942 map) as a third line of fortification (ŠMÍD – PŘICHYSTAL 2015, 22, Fig. 12 A). The nature of the research project did not enable the answer to the question as to whether the displaced moat of the third line of fortification with the stone structures on each side were a part of the oldest fortification or whether it was built later during renovations of the palisade. According to OCR data, the oldest fortification at Rmíz dates to 3870 BC, which would coincide with the early stage of phase II. – Baalberg phase of FBC. It is at least 70 years earlier than the acknowledged chronology of the Baalberg group in Germany (BALDIA – FRINK – BOULANGER 2008, 41).

Hrad u Bílovic is the second Eneolith hillfort in Central Moravia where fortification with stone front wall was found. It was made of stones with no mortar, supported by filling with three visible layers, and the foot of each layer was surrounded by stone structures. The first filling would support the wall up to the height of 0,3 m; the second up to 0.8 m and the third up to almost 3 m. According to OCR data, the front wall dates to 3536 BC (BALDIA – FRINK – BOULANGER 2008, 41).

Settlements in open country with no traces of fortifications

The current state of knowledge of the nature and layout of agricultural villages is still insufficient and the quantity of data has been affected by the conditions of the research projects conducted so far. The amount and quality of data for this issue differ from region to region, which makes any generalisation very complicated. Therefore, the settlement of the regions adjacent to the eastern branches of the Bohemian Massif appears continuous and uniform (with a certain exception being Boskovická brázda), whereas in the Carpathian foredeeps the FBC settlement appears sparse or even non-existent.

In the context of the Moravian FBC it is possible to identify several categories of settlements: villages in open country with no traces of fortifications; large villages with no fortification at prominent terrain

dominants; smaller villages with no fortification and estates scattered all over the area; isolated features and traces of settlement in caves. According to M. Zápotocký, smaller villages with no fortification and estates scattered all over the area were the dominant types of housing in the Bohemian FBC. Zápotocký based his argument on large-scale excavation projects (ZÁPOTOCKÝ 2008, 70). The same situation can be expected at Moravian settlements, but caution is in order due to the lack of credible data to support the argument. However, it is safe to say that all types of settlements presented by Zápotocký can be found in Moravia with the exception of fortified settlements in open country (e.g. like Makotřasy). Most of them have been identified via surface surveys and small-scale research projects and line features which do not allow detailed specification of the nature of the settlement (with some exceptions, e.g. Přemyslovice where the trench went through the entire settlement).

Burial grounds

In spite of significant discoveries in recent years, especially thanks to major rescue surveys, the spiritual world of the people of FBC remains a mystery, even though they influenced the life in the area for more than 800 years. As for burial rituals, the problem is not in the lack of FBC burial grounds in Moravia (in fact, there are actual necropolises) but in the variability. The study of this key aspect of our prehistory is evidently affected by information vacuum during which we have no evidence of burial procedures. It is a period of 1500 years between the Neolithic LnK and out funnel beakers. In this regard, the Moravian tumulus burial grounds dating to the Early and Middle Eneolith are a real phenomenon.

Thanks to research at newly discovered necropolises we were able to come with three stages of development of tumulus burial grounds. The method of handling the bodies of the deceased became the key factor (i.e. inhumation versus cremation), combined with the structural elements of the monuments. The oldest FBC tumuli in Central Moravia were found on east-facing slopes of Velký Kosíř, near the village of Slatinky, Prostějov County. They contained the remains of human torsos which were not cremated, placed in crouched position in stone cists and covered with stone enclosures and layer of clay. These graves contained Baalberg pottery. This is why the earliest stage of development of tumulus burial grounds was named *Baalberg phase* (Fig. 60:1). Accidental discovery of stone cist graves among the tumuli proved that the necropolis features both types of burials: in stone cists with heavy stone enclosure, and cists of similar construction basically without heavy enclosure. Its existence cannot be ruled out, but it was definitely much smaller than the neighbouring huge tumuli for which dozens of cubic metres of stone had to be used (ŠMÍD 2012, 151–178).

The second group is represented by tumuli with significantly reduced volume of stones used. They were used for the perimeter structure of various forms and sizes. The cremation burials (exclusively cremations from now onwards) were placed on the inner surface surrounded by stones, or on the eastern side of the structure. The first tumulus of rectangular structure was discovered by V. DOHNAL (1974) at the site locally known as Luthóz at Velký Kosíř near Drahanovice, Olomouc County, which is why the phase is called *Drahanovice phase*. The contents of these tumuli are generally attributed to the early stage of phase III of FBC with some signs of the Boleraz Culture and the emerging Baden (Fig. 60:2).

The third group was lacking stone structures. Stones were only used to cover individual cremation graves. The traditional habitus of FBC vessels is replaced by shapes and decorations attributed to the Boleraz Culture (or, in exceptional cases, the classical stage of Baden). Also rare were Lengyel shapes. Tumuli of this type belong to the group of first tumuli to be studied at Nad Ostichovcem near Slatinky and Horka near Ohrozim (GOTTWALD 1925; 1926), which is why this stage was named *Ohrozim phase* (Fig. 60:3).

The impulse for building tumuli resonated in the final stages of the early phase of FBC. The source or motivation for building them are unknown. The interpretation of specific forms of Moravian tumuli can be associated with their location at the periphery of the world of megaliths. At the same time, it can

be interpreted as the logical transition of the world of the living (huge fortifications of some hillforts – Rmíz near the present-day village of Laškov) into the world of the deceased. Analogies to tumuli of the later Drahanovice phase (with their typical perimeter structure) can be found in chamber-less tumuli in present-day Poland. The southernmost necropolis with tumuli of this type was discovered in the cadastre of the village of Muszkowice, only 20 kilometres from the present-day Czech-Polish border (WOJCIECHOWSKI – CHOLEWA 2006; RZEPECKI 2011; PRZYBYŁ 2014; 2016). Arguments regarding contacts of the Moravian populace with these distant areas were considered several times (most recently cf. ŠMÍD 2001b, 285–286, Fig. 8), but now, thanks to the tumuli in Muszkowice, they are entirely realistic. According to radiocarbon data, they date to approximately 3500 BC (NOWAK 2009, 477), roughly around the same time as tumuli with continuous stone enclosure from Slatinky. The necropolis is situated on an east-facing slope of a hill and it bears comparison with FBC tumulus burial grounds in terms of the orientation of the tumuli (W–E). The close contacts between Kladsko and Moravia can also be seen on the abundance of chipped industry from Moravian resources, which is certainly interesting considering the abundant chert resources and their quality. Throughout the area a great variety of tumuli can be identified. The individuality of these features reflects local tradition, environmental conditions of the region and also the social and cultural conditions of individual communities (MIDGLEY 1997, 680). The findings suggest that, just as burial grounds were used to bury members of the community throughout their existence, a tumulus with several deceased was not a spur of the moment but a result of long-term practice of placing cremated remains of family members for generations after generations.

Baalberg graves in the ground

Moravian Baalberg graves are not different, in terms of size and appearance, the graves from the same period found in Bohemian or Germany. Two Baalberg graves were found in which the deceased were placed on the left side with heads facing W and NW, i.e. “looking” to the north or NE. The radiocarbon date of the grave in Držovice (Poz-60099) is 4795 ± 30 BP – it is roughly 150 years older than the grave underneath the tumulus in Slatinky (Poz-54085, $4620\pm$ BP), which would conform to the position of the deceased (left side) and the shape and decoration of a jug found in the grave (Fig. 50).

Graves with burials in extended position

Burials in the extended position are undeniably associated with FBC. As such, they were a new phenomenon on our territory. Their occurrence on the territory of Moravia from Olomouc to Čechůvky, Modřice and Podívín and Massau (Lower Austria) determines the spreading of this phenomenon – from north to south, or was it vice versa? During the Neolithic and Eneolithic Danube region these burials are rare, and if they are discovered, they represent an exceptional case which may suggest violent death (NEUGEBAUER-MARESCH 1995, 93–99, Abb. 44; 2006). Around the same time, burials in the extended position can be found in the regions around the Black Sea which are far too distant with regard to the cultures on our territory (LICHARDUS 1991; IVANOV – AVRAMOVA 2000; KADROW 2015). On the other hand, they were common in the face of FBC on the territory of the present-day Poland where they were based on Mesolithic traditions and a dominant form of burial. How shall we interpret this phenomenon which manifested itself via a different method of burial for a short period of time and on a small area? We could assume that it was due to the arrival of groups of people from the north all the way to the present-day Lower Austria. According to C14 this intervention was short-lived. Considering the number of graves or burial grounds this intervention must have been massive, and the number of burial grounds does not have to be definitive. As stated earlier, the absence of items in graves along with variability in terms of orientation of graves resulted in the misidentification of graves, as they were thought to date to the early hillfort period.

Burials in settlement features

During the period of the Moravian FBC burials in settlement features were not very common, but they were not rare either. In Bohemia they can be found in every village that was studied in detail (ZÁPO-TOCKÝ 2008, 73). Most burials belonging to this category were identified in Opava-Vávrovice, which can however be attributed to the size of the settlement (over six hectares). In Držovice, Prostějov County, this type of burial was identified in three out of 36 features studied, all of which date to phase III of FBC. On the other hand, there was none at a settlement in Příkladice, Olomouc County, which dates to the same period and where 51 features were identified (PROCHÁZKOVÁ – VITULA 2001, 13). The same can be said about Laškov with 41 features (ŠMÍD 1997) or Rousínovec near Rousínov with 42 excavated features ... with zero burials.

Burials in settlement features manifest a variety of procedures and they also differ in terms of contents, which makes any categorisation complicated due to the low number of instances. A key subcategory are burials where the deceased (which can be a man, a woman or a child) is buried with an animal.

Thanks to suitable and, in some sense, exceptional conditions in the present-day Moravia and the adjacent areas of the Vienna Basin a variety of processes could influence one another, especially with regard to genetic, social, cultural, economic and business conditions. River valleys with the nearby terrain features and the natural “gates” around border mountains determined natural communication routes. The formation and development of human settlement was also affected by climatic conditions. It is not a coincidence that this is the area where, between the initial and early Eneolith, a local (very specific) southern group of the Funnelbeaker Culture. Its duration between the first undisputable evidence of its material culture until the last evidence during the high stage of the Middle Eneolith, corresponds to almost one millennium, which is a proof of all-round vitality and self-reliance of its representatives. The people of this culture made good use of the products and inventions of previous generations of the Moravian Painted Ware Culture and developed them in such a manner that they could be called the highest form of social and moral development.

Due to the ongoing segmentation of the society the first fortified hilltop settlements started to appear, the earliest of which were built during the early stages of the Baalberg phase. Some of these settlements retained their status of social and trade centres until the end of the Middle Eneolith. The building of fortified hilltop settlements is closely connected to fort architecture which saw its high stage of development and no other culture would achieve better qualities in Central Europe until the end of the Eneolith. The structure of settlements showing evident ties to local water courses and the separation of craft and trade centres located at borders of settlement chambers, from primarily agricultural settlements, suggest a certain degree of regionalisation of the area. Its existence (this time, however, within the broader regional context) is supported by the existence of a specific form of burial ritual which manifested itself, between the Early and Middle Eneolith, through tumulus burial grounds often found in the central part of Moravia. It is certainly not a coincidence that the period during which these burial grounds started to appear (in fact, the first known burial grounds since the Linear Pottery Culture) coincides with the period of significant economic and social changes which led, around the end of the Early and beginning of the Middle Eneolith, to specialisation and concentration of arts and crafts. In terms of artefacts, it manifested itself via the production of stone industry and the increase in the use of tools necessary for the production of textiles. Tumulus burial grounds serve as evidence of transformation of the way of thinking of builders of megalithic monuments from the northern party of Central Europe, to reflect the spiritual world of the local populace.

All facts presented characterise the Funnelbeaker Culture as the highest stage of the Stone Age in the area in question.

11. Přílohy – Appendix number 1–4

11.1. Jordanovská kultura na Moravě. Státní archeologický seznam doplněný P. Kalábkovou (KALÁBKOVÁ 2009) a M. Šmídem

Běhařovice	Znojmo	Křenovice u Kojetína	Přerov
Blazice	Kroměříž	Kuřim	Brno-venkov
Boskovštejn	Znojmo	Laškov	Prostějov
Bošovice	Vyškov	Lazce u Uničova	Olomouc
Brněnské Ivanovice	Brno-město	Lešany 1	Prostějov
Brníčko	Olomouc	Lešany 2	Prostějov
Brno-Holásky	Brno	Letošov	Vyškov
Brno-Ivanovice	Brno-město	Loštice	Šumperk
Brno-Královo Pole	Brno-město	Lubná	Kroměříž
Brno-Líšeň	Brno	Luleč 1	Vyškov
Brno-Nový Lískovec	Brno	Luleč 2	Vyškov
Brodek u Prostějova	Prostějov	Lutín	Olomouc
Bystročice	Olomouc	Modřice	Brno-venkov
Čelechovice	Prostějov	Mohelnice 1	Šumperk
Černá Hora	Blansko	Mohelnice 2	Olomouc
Česká	Brno-venkov	Moravičany	Šumperk
Dédinka	Olomouc	Mořice	Prostějov
Dětkovice	Prostějov	Mostkovice 1	Prostějov
Dobromilice	Prostějov	Mostkovice 2	Prostějov
Dobšice	Znojmo	Mostkovice 3	Prostějov
Dolany	Olomouc	Mrlínek	Kroměříž
Dolní Věstonice 1	Břeclav	Náklo	Olomouc
Dolní Věstonice 2	Břeclav	Nedakonice	Uherské Hradiště
Drnovice 1	Vyškov	Němčice nad Hanou	Prostějov
Drnovice 2	Vyškov	Nezamyslice	Prostějov
Držovice na Moravě	Prostějov	Olomouc	Olomouc
Dřevohostice	Přerov	Olomouc-Hejčín	Olomouc
Habrovany	Vyškov	Olomouc-Neředín	Olomouc
Havříce	Uherské Hradiště	Olomouc-Slavonín	Olomouc
Hněvotín	Olomouc	Olšany u Prostějova	Prostějov
Hnojice	Olomouc	Ondratice	Prostějov
Holasovice	Opava	Ostopovice	Brno-venkov
Horní Sukolom	Olomouc	Otaslavice	Prostějov
Hostěnovice	Uherské Hradiště	Otice	Opava
Hovorany	Hodonín	Otrokovice-Kvítkovice	Zlín
Hroznová Lhota	Hodonín	Pavlovice u Přerova	Přerov
Hrušky u Brna	Vyškov	Pěncín	Prostějov
Hrušovany u Brna	Brno-venkov	Podolí u Mohelnice	Šumperk
Hulín	Kroměříž	Popůvky	Brno-venkov
Charváty	Olomouc	Prostějov-Čechovice	Prostějov
Chornice	Svitavy	Prostějov-Čechůvky 1	Prostějov
Ivanovice na Hané	Vyškov	Prostějov-Čechůvky 2	Prostějov
Jezera	Vyškov	Prostějov-Krasice	Prostějov
Ježkovice na Moravě	Vyškov	Prusinovice	Kroměříž
Klokočov u Příbora	Nový Jičín	Pteňský Dvůrek	Prostějov
Kobeřice	Vyškov	Radslavice	Vyškov
Kojetín	Přerov	Rajhrad	Brno-venkov
Kokory	Přerov	Rakvice	Břeclav
Kostelany	Kroměříž	Rybníček	Olomouc
Kostelec na Hané 1	Prostějov	Seloutky 1	Prostějov
Kostelec na Hané 2	Prostějov	Seloutky 2	Prostějov
Kralice na Hané	Prostějov	Slatinky	Prostějov
Královopolské Vážany	Vyškov	Slavkov u Uherského Hradiště	Uherské Hradiště
Kramolín	Třebíč	Smržice 1	Prostějov
Křemačov	Šumperk	Smržice 2	Prostějov
Křenovice	Vyškov	Stařechovice	Prostějov

Sudice	Blansko	Úsov	Šumperk
Štramberk	Nový Jičín	Viceměřice	Prostějov
Tasov nad Velickou	Hodonín	Vicemilice	Vyškov
Troubelice	Olomouc	Vlčnov	Uherské Hradiště
Tršice	Olomouc	Vlčnov	Uherské Hradiště
Uherský Brod	Uherské Hradiště	Vrchoslavice	Prostějov
Uhřice	Blansko	Všechovice	Brno-venkov
Uničov 1	Olomouc	Vyškov-Dědice	Vyškov
Uničov 2	Olomouc	Znojmo	Znojmo
Určice 1	Prostějov	Železné u Tišnova	Brno-venkov
Určice 2	Prostějov	Želechovice	Olomouc

11.2. Kultura nálevkovitých pohárů na Moravě. Soupis evidovaných lokalit

Alojzov	Prostějov	„Frolinková“ mohylové pohřebiště
Alojzov	Prostějov	„Spálený kopec“ mohylové pohřebiště
Babice nad Svitavou 1	Brno-venkov	bez bližších nálezových okolostí
Babice nad Svitavou 2	Brno-venkov	„Babické skalky“
Bernhardsthal	Rakousko	Bernhardsthal
Bílovice-Lutotín	Prostějov	Lutotín, parcela č. 104 a 105, A. Lucker, ž. hroby
Bílovice-Lutotín	Prostějov	„Hrad“
Blatec	Olomouc	cihelna - hliník
Bohuňovice	Olomouc	bez bližších nálezových okolností
Božice	Znojmo	zahradka domu č. 281
Bratčice	Brno-venkov	bez bližších nálezových okolností
Brníčko 1	Olomouc	intravilán obce
Brníčko 2	Šumperk	„Zahrady“
Brno-Bosonohy	Brno-město	„Hradisko“
Brno-Černá pole	Brno-město	bez bližších nálezových okolostí
Brno-Holásky	Brno-město	intravilán
Brno-Ivanovice	Brno město	intravilán
Brno-Komín	Brno-město	ul. Hlavní a Absolonova
Brno-Líšeň	Brno-město	Klicperova ulice
Brno-Líšeň	Brno-město	„Staré Zámky“
Brno-Maloměřice	Brno-město	seřazovací nádraží
Brno-Slatina	Brno-město	„Stránská skála“
Brno-Trnitá	Brno město	„Trnitá“
Brno-Židenice	Brno-město	cihelna
Brodek u Prostějova	Prostějov	„Vlachov“ snad zbytky pohřebiště k výšinnému sídlišti „Hůrka““?
Brumovice	Opava	pískovna, úpatí „Beníšovského kopce“
Břeclav 1	Břeclav	„Stará Břeclav“, továrna na výrobu střelného prachu
Břeclav-Poštorná 2	Břeclav	„Boří les“
Bukovany	Olomouc	„Ohrady“
Bystročice-Žerůvky	Olomouc	Žerůvky, v obci
Čechy pod Kosířem	Prostějov	„Za dvorem“
Dambořice	Hodonín	„Spálený“
Dluhonice	Přerov	„Dolní újezd“
Dobšice 1	Znojmo	východně obce, obchvat Znojma
Dobšice 2	Znojmo	„Léry“
Dolany	Olomouc	jižně od kostela
Dolní Sukolom 1	Olomouc	intravilán obce
Dolní Sukolom 2	Olomouc	„V lukách“

Dolní Sukolom 3	Olomouc	„Pirnikhügel“, cihelna
Domčice	Znojmo	bez bližších nálezových okolostí
Doubravice	Šumperk	„Kouřilka“
Drahanovice 1	Olomouc	„Lusthóz“, mohylové pohřebiště
Drahanovice 2	Olomouc	„U Lusthózu“, sídliště
Drnholec	Břeclav	„Holenická pole“
Drnovice 1	Vyškov	„Křivda“
Drnovice 2	Vyškov	„Panský lom“, kostrový hrob ve skrčené poloze
Dryšice	Vyškov	extravilán obce
Držkovice	Opava	kóta 280,3 m
Držovice na Moravě 1	Prostějov	„U hřbitova“
Držovice na Moravě 2	Prostějov	„Díly odvahoviční“, pohřebiště
Držovice na Moravě 3	Prostějov	„Pastvicka“
Dub nad Moravou	Olomouc	„Farská zahrada“
Dyje	Znojmo	intravilán
Habrovany	Vyškov	„U zámku“
Hamry	Prostějov	„Na Křemeli“ povrchové sběry, severně obce
Hlinsko 1	Přerov	„Kouty“
Hlinsko 2	Přerov	„Nad Zbruzovým“
Hlivice	Olomouc	JZ obce
Hluchov 1	Prostějov	„Končiny“, „Zadní Stříbrný“, mohylové pohřebiště
Hluchov 2	Prostějov	„Podkahance“
Hnanice 1	Znojmo	„Hnanice IV“
Hnanice 2	Znojmo	„Hnanice VII“
Hněvotín	Olomouc	„Nový trávník“
Hnojice	Olomouc	„Mošťánky“, „Nad rybníkem“
Hodonice	Znojmo	bez bližších nálezových okolostí
Holasovice	Opava	hradisko
Horní Benešov	Bruntál	extravilán obce
Hostim	Znojmo	„Za ovčírnu“
Hradec nad Moravicí	Opava	„Zámecký kopec“
Hrušovany u Brna	Brno-venkov	SV okraj obce, protipovodňové koryto
Hulín	Kroměříž	„U Isidorka“
Hulín	Kroměříž	„U obrázku“
Charváty	Olomouc	bez bližších nálezových okolostí
Charváty	Olomouc	„Malý trávník“
Cholina	Olomouc	„Rampach“, mohylové pohřebiště?
Chořelice	Olomouc	cihelna, žárový hrob
Ivančice	Brno-venkov	stěna hliníku cihelny mezi Ivančicemi a Neslovicemi
Ivanovice na Hané	Vyškov	„Za střediskem“
Jaroměřice na Rokytňou	Třebíč	halštatské sídliště u Jaroměřic
Jevišovice	Znojmo	„Starý Zámek“,
Jiříkovice	Brno-venkov	„Díly“
Klenovice na Hané	Prostějov	„Kolečkářky“
Klopina	Šumperk	„Na lánech“
Kobylí	Břeclav	„Lumperky“
Kojetín	Přerov	„Panské pole“, „Nad křenovskou lávkou“
Kostelec na Hané 1	Prostějov	„Kozí brada“
Kostelec na Hané 2	Prostějov	v obci, Palackého ulice
Kostelec na Hané 3	Prostějov	„Niva“
Kovalovice	Brno-venkov	„Pod Pouštkou“
Kralice na Hané	Prostějov	„Kralický háj“

Kramolín	Třebíč	„Hradisko“
Krnov	Bruntál	„Přední cvilínský vrch“
Kroměříž	Kroměříž	„Újezd u sv. Františka“
Krumlovský les	Znojmo	„Krumlovský les“
Křepice	Znojmo	„Hradisko“
Křižanovice	Vyškov	„Padělky“
Kuřim	Brno-venkov	Knínická ulice 1577, sídliště KNP?
Kyjov 1	Hodonín	výkop pro komín sklárny
Kyjov 2	Hodonín	„Újezd“
Laa an der Thaya	Rakousko	Laa an der Thaya
Laškov	Prostějov	„Na kuse“
Lazce	Olomouc	„U staré matky“
Lešany 1	Prostějov	„Vinohrádky“
Lešany 2	Prostějov	„švestkový sad“
Lešany 3	Prostějov	„Dluhoštica“
Litovel-Chořelice	Olomouc	neznámá lokalita
Lobodice	Přerov	„Niva u Cvrčova“
Lovčičky	Vyškov	„Žleby“
Luděrov	Olomouc	„U žlábku“ mohylové pohřebiště
Lukov	Znojmo	„Ostroh“
Maissau	Rakousko	Trasse der Ortsum fahrung
Malhostovice 1	Brno-venkov	„U Pluštaru“
Malhostovice 2	Brno-venkov	„Žalvíř“
Mašovice	Znojmo	„Pšeničné“, RD p. Oberdorfera
Medlov	Olomouc	cihelna
Medlov-Hlivice	Olomouc	„U vepřína“
Mezice	Olomouc	intravilán
Mikulov 1	Břeclav	„Jelení louka“
Mikulov 2	Břeclav	„Turolď“
Mistelbach	Rakousko	Mistelbach
Mistřín	Hodonín	písečník v držení pana Matějky
Modřice 1	Brno-venkov	„Rybníky“, J obce, V žel. tratě Brno-Břeclav, kostrový h.
Modřice 2	Brno-venkov	„Rybníky“ parc. Č. 1690/55
Mohelnice 1	Šumpek	nadjezd
Mohelnice 2	Šumperk	východně obce, neolitické sídliště
Mohelnice 3	Šumperk	šterkovna, „Bartošovo pole“
Mohelnice 4	Šumperk	„Kukuk“ - Za parkem
Mohelnice 5	Šumperk	za zemědělskou školou
Mohelnice 6	Šumperk	východně od garáží ČSAD
Mohelno	Třebíč	„Na Hradiskách“, „Skřipina“
Moravičany 1	Šumperk	„Dílečky“, mezi Moravičanami a Mohelnicí
Moravičany 2	Šumperk	„Příčky k Lošticím“
Moravičany 3	Šumperk	„Dlouhé díly“
Moravský Krumlov 1	Znojmo	cihelna
Moravský Krumlov 2	Znojmo	Horní Novosady, zadní cihelna, „Vrabčí Hájek“
Moravský Písek 1	Hodonín	vlevo od cesty na Nedakonice
Moravský Písek 2	Hodonín	pískovna
Mostkovice 1	Prostějov	„Pod Vnohrádky“, „Na pastvišti“
Mostkovice 2	Prostějov	silnice u hřbitova
Mostkovice 3	Prostějov	„Vysoudilka“
Mušov	Břeclav	„U mlýna“
Myslejovice	Prostějov	„Křeba“

Náměšť na Hané 1	Olomouc	„Křemela I“ mohylové pohřebiště
Náměšť na Hané 2	Olomouc	„Křemela II“ mohylové pohřebiště
Náměšť na Hané 3	Olomouc	„Dlouhá niva“, mohylové pohřebiště
Náměšť na Hané 4	Olomouc	„Džbán“, mohylové pohřebiště
Náměšť na Hané 5	Olomouc	Zákostelní ulice, sídliště, osamocený pohřeb
Náměšť na Hané 6	Olomouc	„Rmíz u Laškova“
Nejdek	Břeclav	„Pohansko“
Nemilany	Olomouc	„Na kopci“
Němčice nad Hanou 1	Prostějov	„Svorky“
Němčice nad Hanou 2	Prostějov	„Daňka“
Němčičky	Brno-venkov	JZ svah k řece Jihlavě, nad silnicí z Pravlova do Němčiček
Ohrazenice	Třebíč	„U doubí“, východně obce
Ohrozim	Prostějov	„Horka“, mohylové pohřebiště
Ohrozim	Prostějov	„Čubernice“, hradisko
Ochoz u Brna	Brno-venkov	jekyně Puklinová, kostrový pohřeb
Olbramovice	Znojmo	„Leskoun“
Olgersdorf	Rakousko	„Am Wald“ (Schoppenberg)
Olomouc	Olomouc	„Olomoucký kopec“
Olomouc-Hejčín	Olomouc	Mrštíkovo náměstí, kostrové hroby
Olomouc-Neředín	Olomouc	letiště
Olomouc-Řepčín	Olomouc	„Pod hřbitovem“, pohřebiště - mohyla?
Olomouc-Slaponín	Olomouc	„Pod Vlachovým“
Olšany	Prostějov	f. Mürdter-Dvořák, „Zlatníska“
Opava 1	Opava	Ulice H. Kvapilové
Opava 2	Opava	Opava-Palhanec
Opava 3	Opava	Opava-Vávrovice, „Krásné Pole“
Oslavany	Brno-venkov	bez bližších nálezových okolostí
Otaslavice 1	Prostějov	„U chaloupky“, mohylové pohřebiště
Otaslavice 2	Prostějov	„Obrova noha“
Otaslavice 3	Prostějov	„Obrova noha“, opyš
Otrokovice	Zlín	břeh řeky Moravy
Pavlov	Břeclav	„Dolní pole“
Pavlovice u Přerova	Přerov	„Obransko“, SV od Pavlovic
Pfaffstetten	Rakousko	Pfaffstetten
Platt	Rakousko	Pllat-Reitlüsse
Plaveč	Znojmo	bez bližších nálezových okolostí
Plumlov	Prostějov	„Roudník“
Podivice	Vyškov	„Chochola“
Podivín	Břeclav	„Rybáře“, pohřebiště
Podmolí	Znojmo	„Šobes“
Podolí	Brno-venkov	„V Hlavách“
Pohořelice 1	Brno-venkov	„Klášterka“
Pohořelice 2	Brno-venkov	„Velký Dvůr“
Polonín	Šumperk	západně od „Kouřilky“
Poysdorf	Rakousko	Winzerstrase
Pozořice 1	Brno-venkov	„Hlásnica“, hradisko
Pozořice 2	Brno-venkov	„Hlásnica“, mohylové pohřebiště
Pozořice 3	Brno-venkov	„Rékovi“
Pravlov	Brno-venkov	„Hájky“, levý břeh řeky Jihlavy
Prostějov -Čechovice	Prostějov	„Čechovsko“, hradisko
Prostějov-Čechůvky	Prostějov	„Kopaniny“, pohřebiště
Prostějov-Čechůvky	Prostějov	„Kopaniny“, sídliště

Přáslavice 1	Olomouc	„Díly pod dědinou“
Přáslavice 2	Olomouc	„Padělky“
Předmostí u Přerova	Přerov	„Díly“, „Široký“
Přemyslovice	Prostějov	„Nad rybníkem“
Přeskače	Znojmo	„Výhon“, stavba cesty na parcele č. 365
Přítluky	Břeclav	„Fraumühle“
Roggendorf	Rakousko	Reggendorf
Rešice	Znojmo	„Hradisko“
Retz	Rakousko	„Stadtfeld“
Rohatec	Hodonín	břeh řeky Moravy
Rokytná	Znojmo	„Malé Hradisko“, „Velké Hradisko“
Rousínov	Vyškov	Rousínovec, „Přední díly“
Sedlec	Třebíč	„Sedlecký hrad“
Seloutky 1	Prostějov	„Bouzovce“
Seloutky 2	Prostějov	„Záhumení“, „U planičky“
Senice na Hané 1	Olomouc	„Loucká hora“
Senice na Hané 2	Olomouc	„Loučanská“
Senička 1	Olomouc	„Panské“, 850 m JZ od obce
Senička 2	Olomouc	„Křeb“
Skrbeň	Olomouc	„Hradisko“
Slatinice 1	Olomouc	„Na Stráži“
Slatinice 2	Olomouc	„U hřbitova“ / „Šibenky“, žárový hrob
Slatinky 1	Prostějov	„Nad Ostichovcem“, mohylové pohřebiště
Slatinky 2	Prostějov	„Boří“, „U Varhan“, mohylové pohřebiště
Slatinky 3	Prostějov	„Močilky“
Slavkov u Brna	Vyškov	mezi rybníkem a cihelnou
Služovice	Opava	západně cesty do Oldříšova
Smržice	Prostějov	„Trávníky u ostrova“
Sommerein	Rakousko	„Sommerein“
Spilberg bei Melk	Rakousko	„Spilberg bei Melk“
Steinabrunn	Rakousko	„Steinabrunn“
Stavevnice-Úsov	Olomouc	„Na flecích“, hradisko
Stěbořice	Opava	RD č.p. 95
Stínava	Prostějov	„Nad Prádlý“, hradisko
Strachotín	Břeclav	„Štěrkovna“
Střelice	Znojmo	„Výhon“
Sudice	Blansko	„Vejšťice“, hradisko
Sudoměřice	Hodonín	„Horní chmelnice“
Suchohrdly	Znojmo	„Starý Zámek“, hradisko
Sušice	Přerov	„Dílnice“ Z od zastávky Kudlov, za silnicí
Svatobořice	Hodonín	intravilán obce
Svitávka	Blansko	„Hradisko“
Šardice	Hodonín	„Šinogrova pískovna“
Šišma	Přerov	S obce, „Domovina“, „Amerika“
Šumvald	Šumperk	„U rybníka“
Tovačov	Přerov	„Hradouch“
Trnávka	Přerov	„Hyk“ střepy z vrstvy, 700 m SV obce
Tvarožná	Brno-venkov	„Santon“, Z obce, zahrada p. Vandy
Uhřice	Blansko	kravín JZD
Újezd	Šumperk	intravilán
Uničov 1	Olomouc	„Galgenberg“
Uničov 2	Olomouc	„Za drahou“
Unterparschenbrunn	Rakousko	Unterparschenbrunn

Určice 1	Prostějov	„Hájové“
Určice 2	Prostějov	„Kumberky“
Určice 3	Prostějov	„Horní Golštýn“
Ústín	Olomouc	JZ od Ústína k mlýnu „Spálenci“, pod vys. napětím
Úvalno	Bruntál	extravilán, 300 m S obce, V úp. kopce „Strážisko“
Úvalno	Bruntál	500 m J a 500 m S obce
Vanovice	Blansko	„Čertovec“
Velatice 1	Brno-venkov	„Padělky“, SZ část katastru
Velatice 2	Brno-venkov	poloha „Zahrádky“
Velatice 3	Brno-venkov	„Velatický široký“
Velká Bystřice	Olomouc	„Vrtov“
Velké Bílovice	Břeclav	„Zimarky“
Velké Němčice	Břeclav	katastr obce
Velký Dvůr u Pohořelic	Brno-venkov	při zakládání sádky na ryby u rybníku
Velký Týnec	Olomouc	„Prostřední“ a „Zadní hony“
Věrovany	Olomouc	hliník
Veselíčko, Lipník nad Bečvou	Přerov	„Úzké“
Vícemilice	Vyškov	„Písky“
Vranovice	Prostějov	„Vranovický Háj“
Výrovice 1	Znojmo	500 m Z od středu obce „Velká skála“
Výrovice 2	Znojmo	JJV okraj obce, levý břeh Jevišovky, ostrožna
Vyškov	Vyškov	„Legerní pole“
Vyškov-Dědice 1	Vyškov	Dědice cihelna
Vyškov-Dědice 2	Vyškov	„Kozí horka“
Zadní Újezd	Olomouc	intravilán obce
Znojmo 1	Znojmo	„Hrad“
Znojmo 2	Znojmo	Horní náměstí, sídliště, minoritský klášter
Znojmo 3	Znojmo	poloha „U Pramenů“
Znojmo 4	Znojmo	poloha „Pazderky“
Zvole	Šumperk	silnice Zvole-Vlachovice
Žádovice	Hodonín	těsně před obcí ve směru od Kyjova
Žarošice	Hodonín	„Oulehle“, S obce
Želechovice	Olomouc	intravilán obce
Žerůvky 1	Olomouc	„Záhumenky“ pohřebiště
Žerůvky 2	Olomouc	„Ve starých trávníkách“

11.3. Moravské a dolnorakouské lokality II. (baalberského) stupně KNP

Alojzov	Prostějov	Brno-Líšeň	Brno
Babice nad Svitavou 1	Brno-venkov	Brno-Maloměřice	Brno
Babice nad Svitavou 2	Brno-venkov	Brno-Obřany	Brno
Bernhardsthal	Rakousko	Brno-Slatina	Brno
Bratčice	Brno-venkov	Brno-Trnitá	Brno
Brníčko 1	Šumperk	Brno-Židenice	Brno
Brno-Bosonohy	Brno	Břeclav 1	Břeclav
Brno-Černá Pole	Brno	Břeclav 2	Břeclav
Brno-Holásky	Brno	Dambořice	Hodonín
Brno-Horní Heršpice	Brno	Dobšice 1	Znojmo
Brno-Ivanovice	Brno	Dobšice 2	Znojmo
Brno-Komín	Brno	Dolní Sukolom 2	Olomouc
Brno-Líšeň	Brno	Domčice	Znojmo

Drahanovice 2	Olomouc	Podolí	Brno-venkov
Drnovice 1	Vyškov	Pohořelice 1	Brno-venkov
Drnovice 2	Vyškov	Pohořelice 2	Brno-venkov
Držovice na Moravě 1	Prostějov	Poysdorf	Rakousko
Držovice na Moravě 2	Prostějov	Pozořice 1	Brno-venkov
Dyje	Znojmo	Prostějov-Čechovice	Prostějov
Habrovany	Vyškov	Přeskače	Znojmo
Hnanice 1	Znojmo	Přítluky	Břeclav
Ivanovice na Hané	Vyškov	Retz	Rakousko
Jevišovice	Znojmo	Roggendorf	Rakousko
Kostelec na Hané 1	Prostějov	Rohatec	Hodonín
Kostelec na Hané 2	Prostějov	Rousínov-Rousínovec	Vyškov
Kramolín	Třebíč	Seloutky 1	Prostějov
Křepice	Znojmo	Seloutky 2	Prostějov
Kyjov 1	Hodonín	Senice na Hané 2	Olomouc
Kyjov 2	Hodonín	Slatinky 2	Prostějov
Laa an der Thaya	Rakousko	Slatinky 3	Prostějov
Litovel-Chořelice	Olomouc	Sommerein	Rakousko
Lovčičky	Vyškov	Spielberg bei Melk	Rakousko
Lukov	Znojmo	Steinabrunn	Rakousko
Maissau	Rakousko	Střelice	Znojmo
Mistelbach	Rakousko	Sudice	Blansko
Mistřín	Hodonín	Svatobořice	Hodonín
Modřice 1	Brno-venkov	Šardice	Hodonín
Modřice 2	Brno-venkov	Thomasl	Rakousko
Moravský Krumlov 1	Znojmo	Tvarožná	Brno-venkov
Moravský Krumlov 2	Znojmo	Uhřice	Blansko
Moravský Písek	Hodonín	Uničov 1	Olomouc
Mostkovice 1	Prostějov	Unterparschenbrunn	Rakousko
Mostkovice 2	Prostějov	Určice	Prostějov
Mostkovice 3	Prostějov	Vanovice	Blansko
Náměšť na Hané 5	Olomouc	Vedrovice	Znojmo
Náměšť na Hané 6	Olomouc	Velatice 1	Brno-venkov
Němčice nad Hanou	Prostějov	Velatice 2	Brno-venkov
Němčičky	Brno-venkov	Velatice 3	Brno-venkov
Ochoz u Brna	Brno-venkov	Velký Týnec	Olomouc
Olomouc-Hejčín	Olomouc	Věrovany	Olomouc
Olomouc, Olomoucký kopec	Olomouc	Výrovice 1	Znojmo
Olomouc-Řepčín	Olomouc	Výrovice 2	Znojmo
Olšany u Prostějova	Prostějov	Vyškov-Dědice	Vyškov
Opava-Vávrovice	Opava	Znojmo 1	Znojmo
Oslavany	Brno-venkov	Znojmo 2	Znojmo
Otaslavice 2	Prostějov	Znojmo 3	Znojmo
Pavlov	Břeclav	Znojmo 4	Znojmo
Pavlovice u Přerova	Přerov	Zvole	Šumperk
Pfaffstetten	Rakousko	Žádovice	Hodonín
Maissau	Rakousko		

11.4. Moravské lokality III. (bolerázského) stupně KNP

Alojzov 1	Prostějov	Litovel-Chořelice	Olomouc
Alojzov 2	Prostějov	Lobodice	Přerov
Bílovice-Lutotín 1	Prostějov	Luděřov	Olomouc
Bílovice-Lutotín 2	Prostějov	Lukov	Znojmo
Blatec	Olomouc	Luleč	Vyškov
Brníčko	Olomouc	Medlov	Olomouc
Brno-Líšeň	Brno	Mohelnice 1	Šumperk
Brumovice	Opava	Mohelnice 3	Šumperk
Bukovany	Olomouc	Mohelno	Třebíč
Dluhonice	Přerov	Moravičany 1	Šumperk
Dolany	Olomouc	Moravičany 2	Šumperk
Dolní Sukolom 1	Olomouc	Mostkovice 3	Prostějov
Dolní Sukolom 2	Olomouc	Myslejovice	Prostějov
Dolní Sukolom 3	Olomouc	Náměšť na Hané 1	Olomouc
Domčice	Znojmo	Náměšť na Hané 2	Olomouc
Doubravice	Šumperk	Náměšť na Hané 3	Olomouc
Drahanovice	Olomouc	Náměšť na Hané 4	Olomouc
Drystice	Vyškov	Náměšť na Hané 5	Olomouc
Držovice na Moravě 2	Prostějov	Náměšť na Hané 6	Olomouc
Držovice na Moravě 3	Prostějov	Ohrozim 1	Prostějov
Dub nad Moravou	Olomouc	Ohrozim 2	Prostějov
Hlinsko 1	Přerov	Olbramice	Olomouc
Hlivice	Olomouc	Olomouc	Olomouc
Hluchov 1	Prostějov	Olomouc-Neředín	Olomouc
Hluchov 2	Prostějov	Olomouc-Slavonín	Olomouc
Hněvotín	Olomouc	Olšany	Prostějov
Hodonice	Znojmo	Olbramovice	
Holasovice	Opava	Opava-Palhanec	Opava
Hostím	Znojmo	Opava-Vávrovice	Opava
Hradec nad Moravicí	Opava	Otaslavice 1	Prostějov
Charváty	Olomouc	Otaslavice 2	Prostějov
Cholina	Olomouc	Plaveč	Znojmo
Jevišovice	Znojmo	Plumlov	Prostějov
Kostelec na Hané 1	Prostějov	Podivice	Vyškov
Kostelec na Hané 3	Prostějov	Podmolí	Znojmo
Kramolín	Třebíč	Pozořice-Jezera 1	Brno venkov
Krnov	Bruntál	Pozořice-Jezera 2	Brno-venkov
Křepice	Znojmo	Prostějov-Čechůvky	Prostějov
Laškov	Prostějov	Přáslavice	Olomouc
Lazce	Olomouc	Předmostí u Přerova	Přerov
Lešany 1	Prostějov	Přemyslovice	Prostějov
Lešany 2	Prostějov	Přeskače	Znojmo
Lhánice	Třebíč	Rešice	Znojmo

Rokytná	Znojmo	Šišma	Přerov
Sedlec	Třebíč	Šumvald	Šumperk
Senorady	Třebíč	Tovačov	Přerov
Seloutky 2	Prostějov	Zadní Újezd	Šumperk
Senice na Hané 1	Olomouc	Uničov 2	Olomouc
Senička 1	Olomouc	Určice	Prostějov
Senička 2	Olomouc	Ústín	Olomouc
Skrbeň	Olomouc	Velké Bílovice	Břeclav
Slatinice 1	Olomouc	Velké Hoštice	Opava
Slatinice 2	Olomouc	Velký Dvůr u Pohořelic	Brno-venkov
Slatinky 1	Prostějov	Vicemilice	Vyškov
Slatinky 2	Prostějov	Vyškov	Vyškov
Slatinky 3	Prostějov	Vyškov-Dědice 1	Vyškov
Stavenice-Úsov	Olomouc	Vyškov-Dědice 2	Vyškov
Stínava	Prostějov	Zadní Újezd	Olomouc
Střelice	Znojmo	Znojmo	Znojmo
Suchohrdly	Znojmo	Želechovice	Olomouc
Sudice	Blansko	Žerůvky	Olomouc
Svitávka	Blansko	Žerůvky	Olomouc

12. Katalog

DRŽOVICE NA MORAVĚ, okr. Prostějov

Základní údaje ke katastrálnímu území a jeho přírodnímu prostředí

Držovice na Moravě, okr. Prostějov, leží v těsném severovýchodním sousedství města Prostějova (dodávna jeho integrovaná část).

Z pohledu krajinného leží území Držovic na rozhraní dvou výrazných oblastí, a to Romžské nivy a Prostějovské, eventuálně Hanácké pahorkatině (DEMEK-MACKOVŠTIN 2010; ALBRECHT 1998, 53–54). Krajina Prostějovské pahorkatiny se rozkládá na většině plochy jihovýchodní části okresu Prostějov, nad nivami říček v mírně zvlněném terénu. Reliéf krajiny s oblými tvary je tvořen vápenitými mořskými sedimenty a jednotlivými kopci kulmských hornin. Obě složky hlubšího podloží jsou téměř úplně kryty spraší. Půdy jsou převážně typické černozemě na spraši. Dominantou této části Hané je vrch Velkého Kosiře. V širším pohledu leží Držovice na Moravě na úpatí jeho jihovýchodního výběžku. Jedná se o území s intenzivním pravěkým a následně i středověkým osídlením (ČERVINKA 1900, 1928; ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ – UNGER 2000; GOTTWALD 1904, 1924, 1930a, 1930b, 1931, 1932, 1939; ČIŽMÁŘ – PROCHÁZKOVÁ 1999; FOJTÍK 2014b; FOJTÍK – ŠMÍD 2008, 19, 51–54, 79–80, 103–104, tab. 1, 37–41, 59; FOJTÍK – ŠMÍD 2015; ŠEBELA 1999, 53–54, Pl. 15:4, 15:6, 189:1a–b).

Lokalizace nalezišť

V současné době registrujeme na území katastru dvě naleziště kultury nálevkovitých pohárů. V poloze „U hřbitova“ bylo dosud prozkoumáno 36 objektů; 31 při předstihovém výzkumu v roce 1998, a dalších 5 v rámci záchranných výzkumů v letech 2013 a 2016. Druhou lokalitu reprezentuje **areál zemědělského družstva Vrahovice**, kde byl roku 2011 odkryt kostrový hrob baalberského stupně KNP. Obě polohy jsou součástí rozlehlé polní tratě s pomístním názvem „Díly odvrahoviční“.

Historie naleziště

Rozsáhlá polykulturní lokalita „Díly odvrhoviční“ byla dobře známa již badatelům počátku 20. století, kdy zde povrchové sběry a drobnější výkopy prováděli I. L. Červinka, A. Gottwald, K. Dobeš a v době zcela nedávné I. Janků (viz nepřehledné množství drobnějších zpráv v pracích jmenovaných autorů). Pomineme-li náhodný objev zemními pracemi zničeného hrobu doby laténské, učiněný v areálu zemědělského družstva v roce 1973 (např. MEDUNA 1974), zůstává nejrozsáhlejší archeologickou akcí v tomto místě záchranný archeologický výzkum v areálu společnosti NEKR realizovaný roku 1998. Na necelých 2 ha dotčené plochy bylo odkryto 161 archeologických objektů a situaci mnohdy klíčového vědeckého významu (přehledně např. ČIŽMÁŘ – ŠMÍD 1999a, 1999b; ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ – UNGER 2000, 211–212). Na rozoraném poli pod boží mukou na Dílech odvrhovičních byly hojně nalézány střepy kultury s lineární keramikou (např. GOTTWALD 1924, 11) i četné zlomky s charakteristickou výzdobou kultury s moravskou malovanou keramikou včetně broušených a štípaných kamenných nástrojů (např. GOTTWALD 1930b, 8, obr. 3). Z přibližně 30 zahloubených sídlištních objektů kultury s moravskou malovanou keramikou prozkoumaných regulérním archeologickým výzkumem v roce 1998 si zvláštní pozornosti zasluhují především jámy č. 519 a 520, které obsahovaly několik celých tvarů keramiky a řadu fragmentů a zlomků (mj. nepravou terru nigru nebo zlomky tenkostěnných nádob s vhloubeným dekorem v podobě kroužků, mezikruží a kruhových kolků), které přispěly k poznání chronologického postavení a hmotné náplně lengyelu stupně IVa, který stojí na samém počátku eneolitu Moravy (ČIŽMÁŘ – PAVŮK – PROCHÁZKOVÁ – ŠMÍD 2004, 217, obr. 8–12). Keramické nálezy kultur nálevkovitých pohárů, kulovitých amfor a zvoncovitých pohárů získal na lokalitě již A. Gottwald (GOTTWALD 1924, 31–32, 35), další přinesly výzkumy z let 1998 (např. ČIŽMÁŘ – ŠMÍD 1999b, 218–219), 2013 (FOJTÍK 2014a; FOJTÍK – ŠMÍD 2014) a 2016 (FOJTÍK – ŠMÍD 2016). K důležitým souborům patří obsah objektu č. 508/98. Jeho chronologická pozice směřuje na rozhraní mladého a pozdního eneolitu a jeho postavení lze vymezit kulturou jevišovickou spolu s kulturou kulovitých amfor na straně jedné a pozdně eneolitickou kulturou s keramikou šňůrovou na straně druhé, to vše za výrazného přispění jihovýchodních vlivů skupiny Kosihy-Čaka. Tento soubor vyplňuje dosavadní hiát mezi závěrem mladého eneolitu a lokálním vývojem KŠK, což do jisté míry řeší problematiku absence I. a II. nálezové skupiny celoevropského horizontu KŠK na Moravě (ŠMÍD 1999, 246, PEŠKA 2000; 2013).

1. Sídlíště v poloze U hřbitova, Areál firmy NEKR, s. r. o. (1998), kanalizační přípojka formy Agroslužby Nedbal (2013), záchranný výzkum v souvislosti s rozšířením hřbitova (2016)

K jihozápadu exponované úpatí hřbetu, lemující od severovýchodu inundaci říčky Romže. Nadmořská výška ± 215–220 m.

Na ZM ČR 1:10000, list 24-24-08, jde o nejbližší okolí bodu určeného souřadnicemi 40 mm od Z a 260 mm od J s. č.

Během rozsáhlého archeologického výzkumu v roce 1998 a dalších dvou drobnějších záchranných akcí (2013 a 2016) bylo prozkoumáno, mimo jiné, 36 objektů kultury nálevkovitých pohárů, rovnoměrně rozmístěných na oválné ploše nízkého návrší (nadmořská výška 215–220 m) o rozloze 1 ha. Polohu, zvedající se 10 m nad inundaci říčky Romže, od jejíhož dnešního toku je vzdálena 500 m SV směrem, ohraničují od severozápadu a jihovýchodu plytké sníženiny. Pouze k severovýchodu terén přechází nejdříve zvolna, posléze výrazněji, v úbočí nízkého hřbetu. Liniový výkop pro kanalizaci z roku 2013 ukázal, že původně bylo návrší i z této strany, tedy od SV, oddělen od okolního terénu 35 m širokou sníženinou. Její hloubka překračovala dno výkopu a není proto jisté, zda šlo o útvar ryze přírodní či modelovaný lidskou rukou. Zdokumentovanou výplň kaverny tvořila ulehlá prachová hlína se sídlištním materiálem, svědčící o jejím postupném zanášení. Vzhledem k charakteru výkopu (šířka 0,8 m) nelze vyloučit, že jde o výplň rozsáhlého hliníku, podobného těm, jež lemují osídlenou plochu od severozápadu (např. obj. 581/1998 náležející kultuře nálevkovitých pohárů – tab. 2). Poloha se nachází na severovýchodním okraji

Romžské nivy, v bezprostředním okolí Prostějova klasifikovaná jako Prostějovská kotlina (tab. 1). Návrší samo tvoří mohutná návěť světle okrové spraše, jejíž vrchol kulminuje v místě novodobého hřbitova, používaného od roku 1953. S rostoucí výškou se odlišuje také půdní kryt; místo intenzivního osídlení je kryto černozemí, vzhůru po svahu však registrujeme již jen chudší hnědozem, která překrývá hlíny charakteru svahovin. Objekty KNP tvořily dvě výraznější skupiny, severní a jižní, oddělené mělkou podkovovitou proláklinou, směřující od východu k západu. Poměrně řídké osídlení této úzké plochy je patrné z půdorysného plánu (tab. 2). V severovýchodní části převažovaly objekty starší KNP, v jihozápadní pak objekty mladší KNP, ale jinak byly objekty obou stupňů rozptýlené po celé ploše výzkumu. Většina z 36 prozkoumaných objektů KNP měla charakter sil a sklípků, běžné sídlištní objekty bez možnosti bližší interpretace pak byly v menšině. Domy, ani struktury kúlových jamek, které by jejich přítomnost naznačovaly, nebyly na zkoumaných plochách identifikovány. Návrší pokrývá poměrně bohatá kulturní vrstva s materiálem ze středního eneolitu, což vysvětluje poměrně výrazné zastoupení keramiky mladších NP ve výplních objektů z následujících etap pravěku.

Rozsah, charakter, struktura a časové vymezení osídlení

Na základě stávajících poznatků je možné konstatovat, že objekty kultury nálevkovitých pohárů byly dislokovány na ploše celého návrší o rozloze cca 1 ha (9400m²) a tvořily dvě výrazné skupiny, severní a jižní, oddělené mělkou proláklinou, táhnoucí se podkovovitě od východu k západu. Poměrně řídké osídlení tohoto místa je zřejmé z půdorysného plánu prozkoumané plochy (tab. 2). V obou částech však byly objekty rozmístěny celkem pravidelně bez nápadnějších koncentrací ovšem s tím, že v severní části převažovaly objekty staršího stupně. Nalezená keramika dovoluje vymezit dobu osídlení polohy kulturou nálevkovitých pohárů od počátku baalberské fáze I. stupně (KNP IB) až po závěr mladšího stupně KNP (IIB). Nálezy čerpáků v zánikových horizontech starších hliníků dokládají osídlení polohy i v průběhu středního eneolitu. Roku 2013 archeologický výzkum prokázal, že zejména jihozápadní partie osídleného návrší jsou pokryty kulturní vrstvou bohatou na nálezy zejména ze středního eneolitu. To vysvětluje jejich poměrně výrazné zastoupení ve výplních objektů z mladších období pravěku.

2. Pohřebiště v poloze Díly odvrahoviční, areál Zemědělského družstva Vrahovice

K jihozápadu exponovaná plošina vyššího (druhého) stupně hřbetu, nadmořská výška 232 m.

Lokalizace naleziště

Lokalita leží na východním okraji katastru obce Držovice na Moravě, na poloviční cestě mezi Vrahovicemi a Držovicemi, vlevo od silnice spojující obě obce (dnes na severozápadním okraji areálu Zemědělského družstva Vrahovice). Jedná se o jihozápadní okraj druhého stupně hřbetu, jehož nadmořská výška se pohybuje kolem 230 m.

Na ZM ČR 1:10000, list 24-24-08, jde o nejbližší okolí bodu se souřadnicemi 102 mm od Z a 212 mm od J s. č.

Na přelomu měsíců října a listopadu 2011 provedli pracovníci prostějovského pracoviště Ústavu archeologické památkové péče Brno, v.v.i., záchraný archeologický výzkum na ploše určené ke stavbě bioplynové elektrárny v areálu Zemědělského družstva Vrahovice, okr. Prostějov. Západní část areálu družstva, tedy místa zvoleného ke stavbě elektrárny, se nachází již na katastru obce Držovice na Moravě a je součástí známé archeologické lokality „Díly odvrahoviční“. Na skryté ploše bylo prozkoumáno 68 archeologických objektů a mezi nimi i jeden kostrový hrob, datovaný džbánem do baalberské fáze kultury nálevkovitých pohárů (DROZDOVÁ – ŠMÍD 2016). Zkoumané území bylo intenzivně využíváno již v období neolitu, časného eneolitu a následně po celou dobu bronzovou a starší dobu železnou. Nálezy lidských kostí v mladších objektech připouštějí možnost, že odkrytý hrob byl součástí menší nekropole, devastované mladším osídlením. Je pravděpodobné, že patří k sídlišti ze stejné doby poloze U hřbitova, které je od hrobu vzdáleno necelých 500 m (tab. 1).

Historie naleziště

Areál zemědělského družstva je součástí polní tratě Díly odvrhoviční. Historie dosavadních výzkumu viz výše.

Literatura

- ALBRECHT, P. 1998: Krajiny Prostějovska. Přírodovědné studie Muzea Prostějovska, svazek 1., Sborník prací k 100. výročí založení Klubu přírodovědeckého v Prostějově, Prostějov, 47–66.
- ČERVINKA, I. L. 1900: Archaeologický výzkum na Prostějovsku. Věstník musejní a průmyslové jednoty v Prostějově za rok 1899 I, Prostějov, 10–82 + 8 tab.
– 1928: Slované na Moravě a říše Velkomoravská. Brno.
- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLEROVÁ, K. – UNGER, J. (eds.): 2000: Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998. Brno.
- ČIŽMÁŘ, Z. – PAVÚK, J. – PROCHÁZKOVÁ, P. – ŠMÍD, M. 2004: K problému definování finálního stádia lengyelské kultury. In: Hänsel, B. – Studeníková, E. (Hrsg.): Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit, Gedenkschrift für Viera Němejcová-Pavúková, Internationale Archäologie – Studia honoraria 21, Rahden/Westf., 207–232.
- ČIŽMÁŘ, Z. – PROCHÁZKOVÁ, P. 1999: Sídliště mladšího stupně kultury s lineární keramikou v Prostějově – Držovicích. In: Kuzma, I. (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 1998, Materialia Archaeologica Slovaca, Communicationes, Tom. II, Nitra, 47–66.
- ČIŽMÁŘ, Z. – ŠMÍD, M. 1999a: Prostějov – Držovice 1998, „výstavba výrobního areálu sdružení NEKR“. Ústav archeologické památkové péče Brno, NZ č. j. 104/1999.
- ČIŽMÁŘ, Z. – ŠMÍD, M. 1999b: Prostějov – Držovice (okr. Prostějov), „U hřbitova“, výzkum 1998. Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 218–219, 247, 276, 369–370, Brno.
- ČIŽMÁŘOVÁ, J. 2004: Encyklopedie Keltů na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- DEMEK, J. – MACKOVČIN, P. (ed.): 2006: Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny, 2. vydání. Brno.
- DROZDOVÁ, E. – ŠMÍD, M. 2016: An inhumation grave of the Baalberg Group of the Funnel Beaker Culture in Držovice na Moravě, Prostějov District (Moravia, Czech Republic). In: Kovárník, J. et al.: Centenary of Jaroslav Palladi's Neolithic and Aeneolithic Relative Chronology (1914–2014), Hradec Králové – Ústí nad Orlicí, 273–293.
- FOJTÍK, P. 2014a: Držovice na Moravě „U hřbitova“ 2013, Novostavba sídla firmy Petr Nedbal – Agroslužby, k. ú. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, Olomoucký kraj“, č. akce 217/13. Ústav archeologické památkové péče Brno, NZ č. j. 67/14.
- FOJTÍK, P. 2014b: Pravěké a raně historické osídlení katastru obce Držovice, okr. Prostějov. Střední Morava (vlastivědná revue) 38, 2014, 43–74.
- FOJTÍK, P. – ŠMÍD, M. 2008: Slovanské hroby a pohřebiště na Prostějovsku. Pravěk – Supplementum 18. Brno.
- FOJTÍK, P. – ŠMÍD, M. 2014: Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Profil eneolitického osídlení lokality. Pravěk NŘ 22, 5–36.
- FOJTÍK, P. – ŠMÍD, M. 2016: Láhev s límcem z objektu baalberského stupně kultury nálevkovitých pohárů z Držovic (k. ú. Držovice na Moravě), okr. Prostějov, Pravěk NŘ 24, 23–42.
- GOTTWALD, A. 1904: Nálezy od Držovic, Vrahovic a Čechůvek u Prostějova. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci XXI, 104–109, Olomouc.
– 1924: Pravěká sídliště a pohřebiště na Prostějovsku. Prostějov.
– 1930a: Několik nových nálezů z Prostějovska. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci XLIII, 60–73, Olomouc.
– 1930b: Příspěvky k praehistorii Prostějovska. Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané VII, 3–52, Prostějov.

- 1931: Můj archeologický výzkum. Prostějov.
- 1932: Archeologický výzkum na Prostějovsku v roce 1931. Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané IX, 5–46, Prostějov.
- 1939: Doplnky k prehistorickým nálezům na Prostějovsku. Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci LII, 1–10, Olomouc.

MEDUNA, J. 1974: Laténské hroby z Držovic (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1973, Brno, 48–49.

PEŠKA, J. 2000: K vybraným problémům relativní chronologie v období mladého a pozdního eneolitu na Moravě, Pravěk NŘ 9/1999, 243–268.

PEŠKA, J. 2013: Morava na konci eneolitu. Olomouc.

ŠEBELA, L. 1999: The Corded Ware Culture in Moravia and in the adjacent Part of Silesia (Catalogue). FAM 23. Brno.

- 1999a: Nové poznatky o vývoji střední Moravy v období středního a mladého eneolitu. In: Kuzma, I. (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín
- 1998. Zborník referátov zo 17. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska. Dudince 22.–24.9.1998, Nitra, 241–254.
- 2002: Príspevek k poznání pohřebního ritu kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. In: Cheben, I. – Kuzma, I. (eds.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín
- 2001. Zborník referátov z 20. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska. Liptovská Sielnica 9.–12. 10. 2001, Nitra, 375–391.

Poloha U hřbitova, popis objektů a materiálu

Materiál je uložen ve sbírkách Muzea Prostějovska v Prostějově pod uvedenými inventárními čísly.

Objekt 501/1998 – silo (**tab. 3**). Rozměry objektu.: průměr ústí 2,2 m, průměr dna 2,3 m, hloubka 0,8 m (inv. č. 101205–101247).

1. Zlomek lžice s odlomenou jazykovitou rukojetí. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedý, hlazený (tab. 3:5, inv. č. 101205).
2. Zlomek hrdla a část plecí velkého nálevkovitého hrnce. Plavená hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený do matného lesku. R.: průměr okraje 34 mm (tab. 3:6, inv. č. 101206).
3. Zlomek plecí poháru s odděleným hrdlem a drobným plastickým výčnělkem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedý, hlazený (tab. 3:2, inv. č. 101211).
4. Zlomek okraje poháru s široce rozevřeným hrdlem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený do matného lesku (tab. 3:4, inv. č. 101217).
5. Zlomek okraje lžice. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 3:3, inv. č. 101227).

Objekt 507/1998 – sídlištní jáma (**tab. 4**). Rozměry objektu: délka 2,38 m, šířka 2 m, hloubka 0,15 m (inv. č. 101587–101682; 101662–101674, intruze). 1. Torzo džbánu (532), hrdlo odsazené a lemované oběžnou linií krátkých svislých vpichů. Na výduti trojice svislých žlábků. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch jasně hnědý a hlazený do matného lesku. R.: průměr okraje 100 mm, výška 95 mm (tab. 4:5, inv. č. 101587). 2. Džbán s odlomeným páskovým uchem (531). Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, leštěný. R.: průměr okraje 120 mm, výška 115 mm (tab. 4:7, inv. č. 101588). 3. Torzo láhve s límcem (721). Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, urovnaný. R.: průměr okraje 36 mm, výška cca 115 mm (tab. 4:2, inv. č. 101589). 4. Dvoukónický přeslen. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, leštěný. R.: průměr 57 mm (tab. 4:3, inv. č. 101675). 5. KPI. Hrotitý nástroj na půleném žeburu. R.: délka 100 mm (tab. 4:4, inv. č. 101676). 6. BI. Odlomený břit sekery či sekeromlatu. R.: délka 42 mm (tab. 4:6, inv. č. 101680).

Objekt 517/1998 – silo (**tab. 5**). Rozměry objektu: průměr ústí 1,5 m, průměr dna 1,9 m, hloubka 0,97 m (inv. č. 102204–102310). 1. Zlomek hrdla velkého hrnce/mísy s dovnitř zalomeným okrajem a zvednutými plecemi. Pod nimi odlomený výčnělek. Hlína s drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch šedočerný, hlazený, plece leštěné (tab. 5:4, inv. č. 102204). 2. Okrajový zlomek jordanooidní mísy s odlomeným výčnělkem. Hlína ostřená drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch šedočerný, leštěný (tab. 5:3, inv. č. 102205). 3. Okrajový zlomek jordanooidní mísy s výčnělkem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 5:2, inv. č. 102206). 4. Torzo velkého nálevkovitého poháru/hrnce s prohnutým a rýhou odděleným hrdlem. Při okraji výčnělek. Hlína s příměsí kamének, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, skvrnitý, hlazený. R.: průměr okraje 320 mm (tab. 5:5, inv. č. 102212).

Objekt 522/1998 – sklípek (**tab. 21**). Rozměry objektu: průměr ústí 1,7 m, hloubka 0,14 m, (inv. č. 102567–102573). 1. Torzo nálevkovitě profilované mísy s oddělenými plecemi. Na plecích horizontální výčnělek. Plavená hlína ostřená drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 21:6, inv. č. 102567).

Objekt 528/1998 – silo (**tab. 6**). Rozměry objektu: průměr ústí 1,8 m, průměr dna 1,9 m, hloubka 0,8 m (inv. č. 102871–102934). 1. Dvoukónický hrnc se dvěma uchy na plecích (141). Hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch okrový, hlazený. R.: průměr okraje 172 mm, výška 205 mm (tab. 6:2, inv. č. 102871). 2. Torzo esovitě profilovaného hrnce (135). Okraj límcovitý s lizénou. Dochoval se jeden výčnělek. Hlína ostřená drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch světle okrový, hlazený. R.: průměr okraje 280 mm, výška 285 mm (tab. 6:3, inv. č. 102872).

Objekt 545/1998 – silo (tab. 7). Rozměry objektu: průměr ústí 1,52 m, průměr dna 1,6 m, hloubka 0,42 m (inv. č. 103631–103681). 1. Okrajový střeš jordanoidní mísy (356) s dochovaným výčnělkem. Druhotně přepálené, povrch červenohnědý, leštěný (tab. 7:3, inv. č. 103631). 2. Zlomek plecí esovitě profilované mísy s oválným výčnělkem na max. výdutí. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedý, původně leštěný (tab. 7:2, inv. č. 103639).

Objekt 557/H5/1998 – blíže neklasifikovatelná jáma (tab. 8, 9). Pohřeb 6–7mi letého dítěte (antropologie J. Langová) se nacházel v hloubce 0,8 m na úrovni podloží a byl částečně narušen při skrývce nadložní vrstvy ornice, která v inkriminovaném místě dosahovala výše uvedené mocnosti. Půdorys jámy nebyl sice rozpoznán, ale nalezený inventář byl rozmístěn kolem skeletu zhruba na ploše kruhu o průměru 0,9 m a lze tedy předpokládat, že průměr původního výkopu se tvarem ani velikostí příliš nelišil od uvedeného tvaru a rozměrů. Dítě bylo pohřbeno ve skrčené poloze na pravém boku, hlava směřovala k SZ, obličej k JZ. Trup a nohy byly překryty velkými fragmenty esovitě profilovaného hrnce. Výbavu pohřbu tvořilo původně minimálně 8 nádob, z nichž část byla poškozena při skrývce nadloží. Nad skeletem se nacházela vrstva spečené do červena vypálené hlíny, která vyplňovala i prostor mezi kostmi a nádobami. Rozměry objektu: průměr ±0,9 m (inv. č. 104141–104168). 1. Torzo velkého hrnce (134) s límcovitou okrajovou lištou opatřenou důlky v podobě kávového zrna. Na hrdle 4 jazykovité výčnělky. Hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědošedý, hlazený. R.: průměr okraje 290 mm (tab. 8:2, inv. č. 104145). 2. Esovitě profilovaný pohár s hrdlem rozevřeným, neodděleným (234). Na max. výdutí tři plastické „vousy“. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý s černými skvrnami, hlazený. R.: průměr okraje 210 mm, výška 200 mm (tab. 8:3, inv. č. 104141). 3. Torzo poháru plynulé profilace s nízkou posazenou výdutí (232). Na plecích zbytek výčnělku. Hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch červenohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 220 mm, výška 260 mm (tab. 9:1, inv. č. 140150). 4. Plynule profilovaná nálevkovitá mísa (317 torzo). Na plecích horizontální výčnělek s konci svěšenými. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch okrový s černými skvrnami hlazený do matného lesku. R.: průměr okraje 260 mm (tab. 8:4, inv. č. 104144). 5. Torzo horní části velké amfory se třemi tunelovými uchy na max. výdutí. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrový s tmavšími skvrnami, leštěný. R.: výška torza 220 mm, průměr okraje 200 mm (tab. 8:6, inv. č. 104148). 6. Zlomek stěny amfory s tunelovým uchem na max. výdutí. Z horního úponu vybíhají do stran plastické klikatky. Hlína s příměsí kamének, výpal střední tvrdosti, povrch okrový s tmavě šedými skvrnami hlazený do matného lesku (tab. 9:4, inv. č. 104146). 7. Džbán s odděleným hrdlem, ucho chybí (532). Pod spodním úponem dva svislé trojúhelníkovité vrypy. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch červenohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 130 mm, výška 136 mm (tab. 8:5, inv. č. 104142). 8. Spodek nádoby s intencionálně provrtaným otvorem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr výdutě 250 mm (tab. 9:2, inv. č. 104143). 9. Zlomek okraje hrnce s hladkou límcovitou lištou. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 9:3, inv. č. 104147).

Objekt 558/1998 – silo (tab. 10). Rozměry objektu: průměr okraje 1,66 m, hloubka 0,54 m (inv. č. 104169–104227). 1. Torzo dvoukónického hrnce (141) s protknutým výčnělkem na hrdle. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 155 mm, výška 215 mm (tab. 10:6, inv. č. 104182). 2. Plynule esovitě profilovaná mísa (361) s horizontálními výčnělky na rozhraní hrdla a výdutě, na plecích řídice svislé žlábků. Hrdlo oddělené. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 130 mm, výška 80 mm (tab. 10:2, inv. č. 104183). 3. Zlomek okraje hrnce (134), s límcovitou lištou na způsob lizény, ale doplněné jamkami ve tvaru kávového zrna. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch okrově hnědý, hrubě urovnaný až drsný (tab. 10:4, inv. č. 104185). 4. Okrajový zlomek hrnce (135), s límcovitou lištou doplněnou nehtovými vrypy v horizontální řadě. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý hlazený do matného lesku (tab. 10:3, inv. č. 104184). 5. Zlomek okraje džbánu či amfory. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 10:3, inv. č. 104189). 6. Límec láhve s límcem. Hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch červenohnědý, hrubě urovnaný (tab. 10:5, inv. č. 104220). 7. Hrotitý nástroj na srncím parohu. R.: délka 183 mm (tab. 10:7, inv. č. 104223).

Objekt 562/1998 – sídlištní jáma. Intruze KNP v objektu KLPP (inv. č. 104289–104296). 1. Zlomek okraje hrnce (135) s hladkou límcovitou lištou. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch okrově hnědý, hlazený (inv. č. 104291). 2. Několik zlomků výdutí různých blíže neklasifikovatelných nádob.

Objekt 572/1998 – hliník, řezy I, II, V (tab. 13). 1. Torzo čerpáku. Pod spodním úponem ucha kapkovitý výčnělek. Plavená, jemně písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý. R.: průměr okraje 65 mm, výška 97 mm (tab. 13:1, inv. č. 104623). 2. Drobný zlomek stěny šálku s výzdobou provedenou brázděným vpichem. Plavená, jemně písčité hlína, povrch hnědošedý, otřelý (tab. 13:3, inv. č. 104763). 3. Zlomek stěny džbánu s odlomeným uchem. Pod spodním úponem svěšené plastické „vousy“ doplněné na vnitřní straně dvěma čokovitými nálepy. Jemně písčité hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený (tab. 13:4, inv. č. 105558). 4. Zlomek stěny nádoby s dvojicí plastických „vousů“ na koncích kyjovitě rozšířených. Písčité hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený (tab. 13:6, inv. č. 105559). 5. Zlomek stěny nádoby s levým plastickým „vousem“ pod úponem ucha. Hlína ostřená jemným pískem, kvalitní výpal, povrch tmavě šedohnědý, hlazený (tab. 13:5, inv. č. 105560). 6. Drobný zlomek plecí amfory s vývalkem oddělujícím hrdlo od výdutě (459). Hlína s příměsí drobných kamének, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený (tab. 13:7, inv. č. 105563). 7. Zlomek plecí amfory s diagonálně položenou lištou s přesečky. Plavená hlína s jemným pískem a mikroznaky slídy, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 13:2, inv. č. 105562).

Objekt 575/H6/1998 – silo (tab. 11). Rozměry objektu: průměr ústí 1,46 m, hloubka 0,4 m (inv. č. 105660–105665). Silo posloužilo druhotně k pohřbu lidského jedince. Skelet muže ve věku 20–24 roků (antropologie J. Langová) ležel v silně skrčené poloze na pravém boku hlavou k severu a obličejem obráceným k východu. V loktech ohnuté paže do ostrého úhlu směřovaly prsty k obličejí. U skeletu byl nalezen větší střeš hrnce s límcovitou okrajem. 1. Větší zlomek horní části hrnce (135) s hladkou límcovitou lištou na vnější straně okraje. Spodní hranu zdobí drobné svislé vrypy. Dochoval se jeden oválný výčnělek. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 200 mm (tab. 11:2, inv. č. 105661).

Objekt 581/1998, kontexty 167, 168, 169 – menší hliník MMK (tab. 12). Zánikový horizont staršího hliníku (inv. č. 105681–105684; 105755; 105828; 105843–105849; 105851). **Kontext 581/1671.** Zlomek plecí poháru se svislou lištou. Plavená hlína ostřená kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedohnědý, hlazený (tab. 12:3, inv. č. 105681). **Kontext 581/1681.** Torzo poháru s hrdlem odděleným, prohnutým (214). Na plecích se dochovala krátká svislá lišta. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedočerný, hlazený. R.: průměr okraje 156 mm (tab. 12:2, inv. č. 105755).

Objekt 582/1998, kontexty 212, 214, 224 – hliník MMK. Zánikový horizont staršího hliníku (inv. č. 105874–105875; 105899–105900; 105909–105911). 1. Keramika KNP je nevýrazná, jedná se pouze o drobné zlomky. Jde o materiál z kulturní vrstvy s mladší příměsí.

Objekt 586/1998 – silo (tab. 14). Rozměry objektu: průměr ústí 1,6 m, průměr dna 1,8 m, hloubka 1,1 m (inv. č. 105941–106044). 1. Střep z plecí baalberské amfory s diagonálně položenou lištou s přesečky. Hlína ostřená pískem, velmi kvalitní výpal, povrch šedohnědý, slídnatý, hlazený do matného lesku (tab. 14:7, inv. č. 105983). 2. Drobný zlomek šálku s brázděným vpichem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 14:3, inv. č. 105984). 3. Torzo mísy s dovnitř skloněnými a prohnutými plecemi. Hlína ostřená jemným pískem, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 14:5, inv. č. 105986). 4. Torzo mísy s nízkými plecemi a drsným spodkem. Dno chybí. Plavená hlína ostřená jemným pískem, kvalitní výpal, povrch hrála hlazený, spodek drsný, barva hnědá. R.: průměr okraje 70 mm (tab. 14:6, inv. č. 105987). 5. Drobný okrajový střep jordanooidní mísy s nízkými plecemi. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch černý, hlazený (tab. 14:4, inv. č. 105991). 6. Zlomek stěny poháru s odděleným hrdlem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedý, hlazený (tab. 14:2, inv. č. 106/004).

Objekt 591/H3/1998 – silo s pohřbem dítěte (tab. 15). Rozměry objektu.: průměr ústí 1,42 m, průměr dna 1,85 m, hloubka 0,6 m (inv. č. 106076–106151). Pohřeb tříletého dítěte (antropologie J. Langová) ležel v natažené poloze na břiše s trupem přetočeným na levý bok 20 cm nade dnem jámy kruhového půdorysu, zapuštěné 0,6 m pod úroveň sprašového podloží. Hlava obrácená obličejem k západu směřovala k jihu. Ve stejné úrovni jako skelet dítěte, při jižní stěně jámy, byla umístěna kostra psovitě šelmy. Na dně, pod úrovní pohřbu, se při západní stěně objektu nacházel hrnc s límcovitým okrajem, kónická miska s prohnutou stěnou, zlomek stěny amfory s přesekávanou lištou a tři kostěné nástroje (dvě masivní dláta a šídlo na půleném žeburu). V okolí hlavy a krku bylo nalezeno 8 provrtaných schránek mlžů, původně součást náhrdelníku. Keramika nesla stopy žáru, žárem bylo poznamenáno i okolí pohřbu. 1. Žárem deformovaný esovitě profilovaný hrnc (135) s límcovitým okrajem opatřeným prstovými důlky a třemi horizontálními výčnělky. Hlína s příměsí kaménků, kvalitní výpal, povrch tmavě šedohnědý hlazený do matného lesku R.: průměr okraje 220 mm, výška 300 mm (tab. 15:2, inv. č. 106076). 2. Kónická miska s prohnutými stěnami (373). Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 140 mm, výška 75 mm (tab. 15:11, inv. č. 106077). 3. Zlomek stěny větší amfory s tvarovanou lištou se záseky. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch okrový, hlazený (tab. 15:15, inv. č. 106094). 4. KPI. Hrotitý nástroj na půleném žeburu. R.: délka 207 mm (tab. 15:12, inv. č. 106081). 5. KPI. Dláto na úštěpu dlouhé kosti. R.: délka 138 mm (tab. 15:14, inv. č. 106080). 6. KPI. Dláto na dlouhé kosti. R.: délka 135 mm (tab. 15:13, inv. č. 106079). 7–14. Náhrdelník z 8 provrtaných schránek měkkýšů. R.: délka 8–19 mm (tab. 15:3–10, inv. č. 106082–106090).

Objekt 592/1998 – silo (tab. 7). Rozměry objektu: průměr ústí 1,2 m, průměr dna 1,45 m, hloubka 0,4 m (inv. č. 106152–106182). 1. Okraj hrnce (bez límce) s oválným horizontálním výčnělkem. Hlína s kaménky, kvalitní, ale dělivý výpal, povrch hnědý, hrubě hlazený (tab. 7:7, inv. č. 106152). 2. Dvoukónický přeslen. Plavená hlína, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr 42 mm (tab. 7:6, inv. č. 106177). 3. Dvoukónický přeslen. Plavená hlína, povrch šedohnědý, hlazený. R. průměr 47 mm. (tab. 7:5, inv. č. 106178). 4. Hrotitý nástroj na půleném žeburu. R.: délka 165 mm (tab. 7:8, inv. č. 106179).

Objekt 599/1998 – sídlištní jáma (tab. 16). Rozměry objektu: délka 1,68 m, šířka 1,16 m, hloubka 0,32 m (inv. č. 106220–106296; 106227–106228 MMK intruze). 1. Zlomek okraje nálevkovitého poháru/mísy? s provrtaným výčnělkem na rozhraní hrdla a plecí. Pod spodním úponem plastické „vousy“. Na vnitřní straně **zbytky smolné hmoty**. Plavená hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch černý, hlazený (tab. 16:3, inv. č. 106220). 2. Zlomek plecí džbánů se svislou lištou s kyjovitě rozšířeným koncem. Hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch černý, ovětralý (tab. 16:4, inv. č. 106222). 3. Ucho baalberského džbánu. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, otřelý (tab. 16:2, inv. č. 106221). 4. Drobný okrajový střep poháru. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (inv. č. 106223). 5. KPI – hrotitý nástroj na půleném žeburu. R.: délka 98 mm (inv. č. 106224).

Objekt 607/1998 – menší hliník. Rozměry objektu: délka 4,7 m, šířka 4,7 m, hloubka 0,48 m (inv. č. 106351–106363). 1. Zlomek okraje poháru. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (inv. č. 106351). 2. Neklasifikovatelné drobné zlomky různých nádob.

Objekt 609/1998 – sklípek. Rozměry objektu: průměr ústí 1,76 x 1,56 m, hloubka 0,41 m (inv. č. 106377–106379). 1. Zlomek hrdla blíže neklasifikovatelné nádoby – amfora/džbán. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědošedý, hlazený (inv. č. 106377). 2. Drobné zlomky různých nádob bez výraznějších tvarových a plastických prvků.

Objekt 611/1998 – silo (tab. 6, 24). Rozměry objektu: průměr ústí 2,06 m, průměr dna 2,65 m, hloubka 0,82 m (inv. č. 106380–106402). 1. Torzo esovitě profilované mísy (361) s horizontálními výčnělky na max. výduti. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch skvrnitý v odstínech červené a šedé barvy, hlazený. R.: průměr okraje 160 mm, výška 100 mm (tab. 13:8, inv. č. 106380). 2. Spodek větší slabostěnné nádoby (mísa, amfora?) s intencionálním provrtem dna. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch červenohnědý s černými skvrnami, hlazený. R.: průměr max. výduti 270 mm (tab. 6:5, inv. č. 106381). 3. qLímcovitý okraj hrnce – zlomek. Hlína ostřená kaménky, povrch hnědý, hlazený (tab. 24:5, inv. č. 106385). 4. Okraj dvoukónického hrnce s protknutým sedlovitým výčnělkem. Blátitá hlína, nekvalitní výpal, povrch šedohnědý, otřelý (tab. 24:3, inv. č. 106383).

Objekt 612/1998 – silo (tab. 16). Rozměry objektu: průměr ústí 2,22 m, průměr dna 2,3 m, hloubka 0,74 m (inv. č. 106403–106430; 106421–429 MMK). 1. Torzo mísy se zataženými oblymi plecemi (342). Plavená hlína s jemným pískem, kvalitní výpal, povrch světle šedý, slídnatý. R.: průměr okraje 200 mm (tab. 16:6, inv. č. 106404). 2. Okrajový střeš poháru. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (inv. č. 106405).

Objekt 620/1998 – sídlištní jáma (tab. 25). Rozměry objektu: délka 3,07 m, šířka 2,12 m, hloubka 0,4 m (inv. č. 106496–106511). Pomíchaný materiál MMK a starší KNP. Materiál KNP nevýrazný, identifikováno ucho amfory a okraj nálevkovité mísy. 1. Ucho amfory. Hlína ostřená drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch šedoohnědý, otřelý (inv. č. 106496). 2. Zlomek okraje plynule profilované nálevkovité mísy (321). Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedoohnědý, hlazený (tab. 25:7, inv. č. 106499).

Objekty 625 A, B/572/1998 – objekty v zásypu hliníku MMK. (inv. č. 106602–106644; 106670–106714; 106715–106756; 106777–106861; 106862–106889).

Objekt 625A/1998 – silo (tab. 25). Materiál z vrstvy je sice eneolitický, ale pomíchaný. Prezentován je výběr výraznějších zlomků staršího stupně KNP. 1. Ucho baalberské amfory. Hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch šedočerný, hlazený (tab. 25:3, inv. č. 106603). 2. Zlomek okraje hrdla široce rozevřeného poháru. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědošedý, hlazený (tab. 25:2, inv. č. 106611). 3. Zlomek okraje hrdla široce rozevřeného poháru. Jemně písčité hlína, kvalitní výpal, povrch šedoohnědý, hlazený (tab. 25:6, inv. č. 106616). 4. Zlomek plecí nálevkovité mísy s plecemi prohnutými (314). Plavená hlína ostřená drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch šedoohnědý, hlazený (tab. 25:4, inv. č. 106621). 5. Zlomek plecí poháru (mísy?) s dovnitř límcovitě rozšířeným a rýhou odděleným okrajem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědošedý, otřelý (tab. 25:1, inv. č. 106650).

Objekt 625B/1998 (tab. 24). 1. Zlomek nálevkovité mísy se dvěma plastickými výčnělky na plecích. Jemně písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 24:7, inv. č. 106671).

Objekt 626/1998 – sídlištní jáma (tab. 17). Rozměry objektu: průměr ústí 1,92 m, průměr dna 1,2 m, hloubka 0,6 m (inv. č. 106928–106950). 1. Torzo nálevkovité mísy (321) s horizontálními výčnělky na max. výduti. Plavená hlína ostřená kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedoohnědý s černými skvrnami, hlazený. R.: průměr okraje 210 mm, výška 123 mm (tab. 17:5, inv. č. 106929). 2. Okrajový střeš hrnce (135) s prostým límcovitým okrajem. Hlína ostřená kaménky, povrch hnědý, hlazený. R.: průměr okraje 180 mm (tab. 17:3, inv. č. 106946). 3. Okrajový střeš hrnce (135) s límcovitým okrajem opatřeným vrypy. Hlína ostřená kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, hlazený. R.: průměr okraje 200 mm (tab. 17:4, inv. č. 106145). 4. Láhev s límcem (721). R.: výška 92 mm (tab. 17:2, inv. č. 106928).

Objekt 631/1998 – sídlištní jáma (tab. 18). Rozměry objektu: délka 2,1 m, šířka 1,72 m, hloubka 0,45 m (inv. č. 106994–107025; 107026–107031 MMK). 1. Zlomek plecí nálevkovité mísy s oddělenými plecemi. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedoohnědý, hlazený (tab. 18:3, inv. č. 107992). 2. Zlomek okraje hrnce s oběžným pruhem plastických segmentů na hrdle. Hlína s příměsí kamének, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (inv. č. 106994). 3. Zlomek stěny nálevkovité mísy s oddělenými plecemi a drobným horizontálním výčnělkem na plecích. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedoohnědý, hlazený (tab. 18:5, inv. č. 106995). 4. Zlomek hrdla a část plecí nálevkovité mísy s plecemi oddělenými. Na rozhraní horizontální sedlovitý výčnělek a pod ním 7 svislých žlábků. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 18:7, inv. č. 106996). 5. Drobný zlomek plecí mísy s lištou v podobě písmene V. Plavená hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch šedoohnědý, otřelý (inv. č. 106997). 6. Zlomek stěny hrubě jordanoidní mísy (352) s odlomeným výčnělkem. Písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedoohnědý, otřelý (tab. 18:4, inv. č. 106999). 7. Zlomek nálevkovité mísy s plecemi oddělenými (315). Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedoohnědý, hlazený (tab. 18:2, inv. č. 107000). 8. Zlomek stěny hrubě teriny (345). Hlína ostřená drobnými kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedoohnědý, otřelý (tab. 18:6, inv. č. 107001). 9. Zlomek okraje poháru s hrdlem rozevřeným, prohnutým. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (inv. č. 107003).

Objekt 634/1998 – silo (tab. 19, 20). Rozměry objektu: průměr ústí 1,56 m, průměr dna 1,44 m, hloubka 0,74 m (inv. č. 107213–107248; 107225–107229 intruze). 1. Esovité profilovaný hrnc (136) s límcovitým okrajem opatřeným prstovými důlky a čtyřmi horizontálními výčnělky. Hlína s kaménky, kvalitní, ale dělivý výpal, povrch hnědo až červenošedý, hlazený. R.: průměr okraje 15 mm, výška 185 mm (tab. 19:2, inv. č. 107213). 2. Zlomek horní části hrnce (135) s prostým límcovitým okrajem. Hlína ostřená kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, hrubě urovnaný. R.: průměr okraje 105 mm (tab. 19:3, inv. č. 107219). 3. Zlomek horní části mísy (365). Plavená hlína ostřená kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě hnědošedý, hlazený. R.: průměr okraje 250 mm (tab. 19:5, inv. č. 107220). 4. Spodek drobné nádoby, poháru? Hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 19:4, inv. č. 107224). 5. BI. Zlomek ploché sekery. R.: délka zlomku 50 mm (tab. 20:10, inv. č. 107245). 6. KPI. Hrotitý nástroj na dlouhé kosti. R.: délka 172 mm (tab. 20:5, inv. č. 107230, 238). 7. KPI. Zlomek hrotitého nástroje na púleném žeburu. R.: délka 38 mm (tab. 20:9, inv. č. 107231). 8. KPI. Oboustranný hrot. R.: délka 85 mm (tab. 20:6, inv. č. 107236). 9. KPI. Zlomek hrotitého nástroje na dlouhé kosti. R.: délka 75 mm (tab. 20:8, inv. č. 107232). 10. KPI. Zlomek dláta na dlouhé kosti. R.: délka 105 mm (tab. 20:2, inv. č. 107234). 11. KPI. Hrotitý nástroj na púleném žeburu. R.: délka 125 mm (tab. 20:4, inv. č. 107235). 12. KPI. Dláto na dlouhé kosti. R.: délka 135 mm (tab. 20:7, inv. č. 107237). 13. KPI. Dláto na dlouhé kosti. R.: délka 99 mm (tab. 20:3, inv. č. 107239). 14. KPI. Dláto na dlouhé kosti. R.: délka 155 mm (tab. 20:1, inv. č. 107240, 241).

Objekt 639/1998 – silo (tab. 21). Rozměry objektu: průměr ústí 1,77 m, hloubka 0,38 m (inv. č. 107368–107383). 1. Drobný okrajový střeš poháru. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch hnědočerný, hlazený (tab. 21:2, inv. č. 107368). 2. Okrajový střeš nálevkovité mísy (322). Plavená hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch černý matně lesklý (tab. 21:4, inv. č. 107371).

3. Drobný okrajový zlomek mísy s plecemi v řezu zesílenými. Epilengyel. Plavená hlína s mikrozrnky slídy, povrch světle okrový, otřelý (tab. 21:3, inv. č. 107369).

Objekt 641/1998 – silo, porušilo objekt 641A (MMK) (tab. 22). Rozměry objektu: průměr dochované části 1,8 m, hloubka 0,7 m (inv. č. 107384–107423; 107411–107417 intruze MMK). 1. Zlomek plecí mísy, na rozhraní hrdla a výdutě plochý výčnělek s V lištou. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedohnědý, leštěný (tab. 22:11, inv. č. 107384). 2. Drobný okrajový zlomek poháru. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedohnědý, leštěný (tab. 22:9, inv. č. 107385). 3. Zlomek stěny šálku s brázděným (růžencovým) vpichem s ostře lomenou výdutí. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch černý, leštěný (tab. 22:10, inv. č. 107424).

Objekt 651/1998 – sklípek (tab. 23). Superponovaný objektem 656/1998 (inv. č. 108850–108852). 1. Esovitě profilovaný hrnec se dvěma protilehlými uchy pod okrajem. Límcovitý okraj je opatřen jamkami ve tvaru kávového zrna v horizontálním sledu. Plavená hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený. R.: výška 180 mm, průměr okraje 200 mm (tab. 23:2, inv. č. 108850). 2. Hrotitý nástroj na púleném žeburu. R.: délka 98 mm (tab. 23:3, inv. č. 108851).

Objekt 656/1998 – sídlištní objekt (tab. 24). Rozměry objektu: průměr ústí 1,8 m, průměr dna 1,9 m, hloubka 0,34 m (inv. č. 107558–107576). 1. Zlomek stěny mísy s drobným tunelovým uchem na max. výdutí. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 24:2, inv. č. 107558).

Objekt 658/1998 – silo (tab. 22). Rozměry objektu: průměr ústí 1,03 m, průměr dna 1,22 m, hloubka 2,1 m (inv. č. 107763–107802; 107799–107801 intruze). 1. Zlomek okraje mísy se zataženými oblými plecemi. Pod okrajem výčnělek. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch černý, původně leštěný (tab. 22:5, inv. č. 107763). 2. Zlomek plecí poháru s knoflíkovitým výčnělkem na plecích. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, leštěný (tab. 22:6, inv. č. 107764). 3. Zlomek okraje jordanoidní mísy. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, otřelý (tab. 22:3, inv. č. 107765). 4. Torzo poháru s odděleným hrdlem. Plavená hlína ostřená pískem, kaménky a drtí ze škeblí, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 22:2, inv. č. 107772). 5. Zlomek hrdla a plecí poháru s odděleným hrdlem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch černý, leštěný (tab. 22:7, inv. č. 107774). 6. Zlomek hrdla poháru. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedočerný, hlazený (inv. č. 107771). 7. Zlomek hrdla poháru. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedočerný, hlazený (inv. č. 107776).

Objekt 660/1998 – sídlištní jáma vyhloubená do zásypu hliníku K 607 (tab. 26). Rozměry objektu: průměr ústí 1,26 m, hloubka 0,42 m (inv. č. 107809–107810). 1. Hrdlo a část plecí baalberské amfory s hrdlem odděleným oběžným vývalkem, ze kterého vybíhají směrem dolů 4 dvojice svislých lišt. Plavená hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědošedý, hlazený (tab. 26:2, inv. č. 107809).

V měsíci říjnu 2013, kdy byly zahájeny zemní práce související s výstavbou sídla firmy Agroslužby Nedbal v poloze „U hrbitova“, která je širší součástí známé polykulturní lokality „Díly odvahovičnické“. V trase liniového výkopu určeného k pokládce kanalizace bylo zachyceno 16 sídlištních objektů, z toho tři kultury nálevkovitých pohárů. Materiál KNP byl součástí výplně všech mladších objektů, a to díky mohutné kulturní vrstvě, indikující nebývale intenzivní osídlení polohy zejména na počátku středního eneolitu.

Objekt 506/2013 – sídlištní jáma kruhového půdorysu do stran ubíhajícími stěnami (tab. 27). Rozměry objektu: zjištěný průměr ústí 1,60 m; max. průměr cca 2,00 m; max. zjištěná hloubka 1,35 m pod úroveň současného terénu, 0,64 m do podloží (inv. č. 282146–282152). 1. Zlomek okraje nálevkovité mísy s hrdlem a plecemi oddělenými. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch okrově hnědý hlazený do matného lesku. R.: průměr okraje 260 mm (tab. 27:1, inv. č. 282146). 2. Zlomek okraje a stěny plynule profilované nálevkovité mísy s výraznými plecemi. Hlína s kaménky do 5 mm, kvalitní výpal, povrch okrově hnědý s přechodem do tmavě šedé, hlazený do matného lesku. R.: průměr okraje 218 mm (tab. 27:2, inv. č. 282147). 3. Okraj hrnce s límcovitou lištou na vnější straně. Její spodní hrana je nepravidelně promačkávaná. Na plecích pod okrajem jeden horizontální sedlovitý výčnělek. Drobná hlína, kvalitní výpal, povrch hrubě urovnaný v odstínech hnědé barvy (tab. 27:3, inv. č. 282142). 4. Zlomek stěny amfory s tunelovým uchem na max. výdutí. Drobná hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 27:4, inv. č. 282153). 5. Zlomek stěny amfory s tunelovým uchem na max. výdutí. Hlína ostřená kaménky do 7 mm, kvalitní výpal, povrch okrově šedohnědý, hlazený (tab. 27:5, inv. č. 282152). 6. Esovitě profilovaný hrnec s límcovitou lištou na vnitřní straně. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý s hnědými skvrnami, původně hlazený do matného lesku (tab. 27:6, inv. č. 282145). 7. Zlomek v řezu zesílených plecí z blíže neklasifikovatelné nádoby (hrnec, mísa?). Plavená hlína s mikrozrnky slídy, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 280 mm (tab. 27:7, inv. č. 282149).

Objekt 507/2013 – silo, jáma široce oválného půdorysu (tab. 28). Rozměry objektu: max. zjištěná délka 2,65 m; max. zjištěná šířka 2,03 m; max. zjištěná hloubka 2,00 m pod úroveň současného terénu (1,30 m do podloží), orientace delší osy ve směru SSZ-JJV. Stěny v ústí jámy šikmé, místy až kolmé; níže z části šikmo do stran ubíhající, jinde šikmé a nade dnem pak vakovitě do strany pohloubené, dno ploché (inv. č. 282179–282201). 1. Zlomek stěny esovitě profilovaného poháru s hrdlem neodděleným, rozevřeným. Na plecích „U“ lišta. Plavená hlína s drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch tmavě hnědý, skvrnitý, hlazený do matného lesku. R.: průměr okraje cca 170 mm (tab. 28:1, inv. č. 282184). 2. Láhev s límcem vakovitého tvaru s hrdlem vysokým, odsazeným. Vnější hrana okraje i límce je opatřena svislými vrypky. Plavená pálená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený do matného lesku. R.: výška 130 mm, průměr max. výdutí 90 mm (tab. 28:2, inv. č. 282179). 3. Nálevkovitá mísa s hrdlem a plecemi oddělenými.

Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hrdlo hlazeno do matného lesku, spodek nádoby otřelý. R.: výška 108 mm, průměr okraje 160 mm (tab. 28:3, inv. č. 282182). 4. Naběračka/lžíce s odlomeným držadlem. Pod okrajem nevýrazné nehtové vrypy v horizontální řadě. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený. R.: průměr 80 mm, výška 40 mm (tab. 28:4, inv. č. 282181). 5. Horní část esovitě profilované láhve s límcem s hrdlem vysokým. Vnější hrana okraje i límce jsou opatřeny svislými vrypy. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch tmavě šedohnědý, hlazený do matného lesku. R.: výška torza 92 mm, průměr max. výdutí 96 mm (tab. 28:5, inv. č. 282180). 6. Torzo nálevkovité mísy s hrdlem a plecemi oddělenými. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti povrch světle hnědý, hlazený do matného lesku. Průměr okraje cca 200 mm, výška torza 88 mm (tab. 28:6, inv. č. 282201). 7. Zlomek spodku nádoby pokrytý plošně jamkami v podobě kávového zrna (tzv. mątewski styl, KOŠKO 1981). Hlína s kaménky a dělivou strukturou lomu, velmi kvalitní výpal, povrch světle hnědý, hrubě urovnaný (inv. č. 282224). 8. Zlomek stěny kónické mísy s límcovitou lištou na vnější straně okraje, přerušenu kuželovitým výčnělkem. Lišta je prstovými dülky upravena do podoby románské lizény. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě hnědý hlazený do matného lesku. R.: průměr okraje 120 mm (inv. č. 282183).

Objekt 513/2013 – silo, sklípek? Kruhového půdorysu, stěny šikmo do stran ubíhající. Rozměry objektu: zjištěný průměr ústí 1,50 m; max. průměr 1,76 m; max. zjištěná hloubka 2,03 m pod úroveň současného terénu, 1,2 m od úrovně podloží (inv. č. 282578–282583). 1. Zlomek okraje a stěny plynule profilovaného esovitěho hrnce s jedním dochovaným kuželovitým výčnělkem pod okrajem na plecích. Okraj opatřen límcovitou lištou s jamkami v podobě kávového zrna v horizontální řadě. Hlína bez zjevné příměsi ostřiva, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje cca 230 mm (inv. č. 282578). 2. Torzo lahve s límcem. Absence hrdla nedovoluje spolehlivě určit variantu. Hlína s příměsí kaménků, velmi kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený do matného lesku. R.: výška torza 68 mm (inv. č. 282581).

Objekt 508/2016 – silo (tab. 29, 30). Objekt kruhového půdorysu s do stran ubíhajícími stěnami a rovným dnem. Rozměry objektu. Průměr ústí 1,8 m; průměr dna 2,05 m; hloubka 1,25 m od úrovně podloží (inv. č. 288216–288325). 1. Láhev s límcem. Hlína s příměsí kaménků, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený. R.: výška 131 mm, průměr okraje 51 mm (tab. 29:4, inv. č. 288216). 2. Několik zlomků okraje hrnce s límcovitě ven rozšířeným okrajem. Jeho spodní hranu zdobí nehtové vrypy v horizontálním pořadí. R.: průměr 260 mm. Plavená hlína bez viditelných stop ostřiva, kvalitní výpal, povrch světle hnědý se šedými skvrnami, hlazený do matného lesku (tab. 29:1, inv. č. 288217, 288218). 3. Zlomek hrdla hrnce s límcovitě ven rozšířeným okrajem. Plavená hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch jasně hnědý, hlazený do matného lesku (tab. 29:2, inv. č. 288220). 4. Zlomek prohnutého hrdla poháru odděleného od plecí horizontální rýhou. Plavená hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, leštěný (tab. 29:3, inv. č. 288222). 5. Drobný zlomek hrdla poháru s drobným výčnělkem na vnější straně okraje. R.: průměr okraje 120 mm. Plavená hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch tmavě šedočerný, leštěný (tab. 29:5, inv. č. 288226). 6. Okrajový stěp hrdla pohárovité nádoby. Plavená hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch okrově červený, leštěný (tab. 29:7, inv. č. 288235). 7. Zlomek plecí poháru s drobným kruhovým výčnělkem na plecích. Plavená hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch šedočerný, leštěný (tab. 29:6, inv. č. 288236). 8. Zlomek stěny ostře zalomené výdutě. Plavená hlína bez viditelných stop ostřiva, kvalitní výpal, povrch světle šedohnědý, hlazený (tab. 29:10, inv. č. 288262). 9. Zlomek plecí poháru/amfory. Plavená hlína s mikrozrnky slídy, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený do matného lesku (tab. 29:9, inv. č. 288269). 10. Zlomek plecí poháru s hrdlem odděleným. Plavená hlína ostřená kaménky, povrch tmavě šedohnědý, hlazený do matného lesku (tab. 29:8, inv. č. 288276). 11. Spodek a dno menší nádoby. R.: průměr dna 60 mm. Hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch tmavě šedočerný, hlazený do matného lesku (tab. 30:1, inv. č. 288295). 12. Zlomek spodku a dna větší nádoby. R.: průměr dna 110 mm. Hlína s kaménky do 10 mm, kvalitní výpal, povrch červenohnědý se šedými skvrnami, hlazený do matného lesku (tab. 30:2, inv. č. 288301). 13. Spodek a dno nádoby se široce vyklenutou výdutí. Plavená hlína s kaménky do 7 mm, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, původně hlazený do matného lesku, otřelý. R.: průměr dna 80 mm (tab. 30:3, inv. č. 288299). 14. Kónický přeslen s prohnutou stěnou a rovnou základnou. R.: průměr 50 mm (tab. 30:4, inv. č. 288303). 15. Kónický přeslen s přímou stěnou a klenutou základnou. R.: průměr 52 mm (tab. 30:5, inv. č. 288302).

Díly odvrhoviční, popis hrobu, a materiálu

Hrob 1/2011

Prostorná hrobová jáma s plochým dnem měla tvar obdélníku se zaoblenými rohy. Její delší osa byla orientovaná ve směru SZ-JV. Vychýlení SV hrany hrobové jámy bylo pravděpodobně způsobeno norou, která přispěla k přemístění drobnějších kostí skeletu (obratle a žebra). Na dně hrobové jámy ležel hlavou k SZ a obličejem k SV v mírně pokrčené poloze skelet dospělé osoby. Paže v loktech ohnuté do ostrého úhlu spočívaly před trupem. U chodidel, blíže SV stěně hrobu, ležel na boku baalberský džbán. Mělké zapuštění hrobové jámy do sprašového podloží bylo příčinou poškození skeletu a částečně i džbánu.

Rozměry hrobu: délka 2,04 m, šířka 1,25 m, hloubka (od úrovně sprašového podloží) 0,4 m. 1. Baalberský džbán s hrdlem úzkým a páskovým uchem. Podél spodního okraje hrdla oběžná řada čočkovitých nálepu, pod spodním úponem ucha „vousy“ v podobě dvojic tenkých lišt zakončených kruhovým nálepem. R.: průměr okraje 83 mm, výška 255 mm (obr. 51:5, inv. č. 279428).

HRUŠOVANY U BRNA, okr. Brno-venkov

Základní údaje ke katastrálnímu území a jeho přírodnímu prostředí

Obec se nachází 20 km jižně od Brna na pravém břehu říčky Šatavy v Dyjsko-svrateckém úvalu. Leží na rozhraní Dyjsko-svratecké nivy na východě a Rajhradské pahorkatiny na západě. Protáhlá sníženina řeky Svatky dosahuje v těchto místech průměrné šířky 2,5 km s nadmořskou výškou 198–200 m (BÍNA – DEMEK 2012, 260).

Lokalizace naleziště

Nově zjištěné pravěké osídlení se nachází na SV okraji intravilánu obce, na levém břehu Šatavy, východně od silnice č. 41618 spojující Hrušovany s Vojkovicemi. Bylo zachyceno roku 2009 při hloubení protipovodňového koryta. Jeho trasa je Na ZM ČR 1:10000, list 24-34-24,25, vymezena spojnicí dvou bodů s následujícími souřadnicemi: 1. 475 mm od Z s. č. a 196 mm od J s. č.; 2. 487 mm od Z s. č. a 186 mm od J s. č. Objekt s keramikou KNP se nacházel přibližně uprostřed na vyvýšenině vystupující nad úroveň říční nivy Svatky na levém břehu Šatavy. Postupné ukládání sedimentů sice někdejší krajinný reliéf změnilo, přesto je původní návrší dodnes částečně patrné.

Niva řeky Svatky, nadmořská výška ±198–200 m.

Historie naleziště

Jedná se o zcela novou lokalitu objevenou při stavbě protipovodňového koryta, které bylo součástí silničního obchvatu obce. Záchraný archeologický výzkum provedli pracovníci ÚAPP Brno, v. v. i. pod vedením M. Geislera (NZ 161/09, ÚAPP Brno).

Vedle již dříve známé archeologické lokality v poloze „U tří mostů“ se jedná o druhé naleziště s doklady pravěkého osídlení na katastru Hrušovan u Brna.

Rozsah, charakter, struktura a časové vymezení osídlení

Po odstranění ornice v síle cca 0,3 m se objevila tmavě šedá hlína s ojedinělými zlomky pravěké keramiky. Výplně konkrétních zahloubených pravěkých objektů v těchto vrstvách nebylo možné rozeznat a stavba do zkulturněných vrstev nezasahovala. Výrazné poškození respektive likvidace archeologických situací tedy nehrozilo a provedení plošného záchraného archeologického výzkumu by bylo v tomto případě časově i finančně příliš náročné.

Teprve na profilech vyhloubeného protipovodňového koryta, vedeného podél severního okraje silničního obchvatu, byla stratigrafická situace patrná. Přibližně 0,4 m silná vrstva ornice překrývá až 1 m mocnou černošedou kulturní vrstvu, obsahující nahodile zlomky keramiky, mazanice a uhlíků. Teprve pod ní byly patrné výplně pravěkých objektů, zahloubených do okrově žluté prachové hlíny. Dno a částečně i zešíkmené stěny koryta byly vyloženy rovnaninou z plochých kamenů, což ještě více omezilo prostor k provedení výzkumu. Exkavace objektů se tedy musela omezit na části v šikmých stěnách koryta mezi kulturní vrstvou a kamennou podrovnávkou. V podstatě tedy většími objekty byla vedena pouze sonda, jejímž účelem bylo především získat datovatelný archeologický materiál. Z větší části bylo možné prozkoumat pouze zásobní (obilní) jámy K 505, 506, 510.

Literatura

GEISLER, M. 2009: Hrušovany u Brna, Silniční obchvat – protipovodňové koryto. Ústav archeologické památkové péče Brno, NZ č. j. 161/2009.

GEISLEROVÁ, K. – PARMA, D. (eds.) 2013: Výzkumy – Ausgrabungen 2005–2010, Brno, 31, 239.

Popis objektu a materiálu

Materiál z výzkumu je uložen v Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Objekt 501/2009 – sídlištní objekt (tab. 32–34). Rozměry objektu: délka 2,5 m; dochovaná šířka 0,80 m; hloubka 0,85 m. Vybrána část ve svažitě stěně kanálu. 1. Torzo hrnce s límcovitou lištou se svislými vrypy na vnější straně okraje. Plavená hlína ostřená pískem, velmi kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 33:1, inv. č. 72/99–88). 2. Zlomek okraje hrnce s límcovitou lištou se svislými jamkami na vnější straně okraje. Plavená hlína ostřená pískem, velmi kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 33:7, inv. č. 72/09–89). 3. Torzo kónického šálku s uchem oválného tvaru sestaveným ze dvou vývalků. Vnější plochu ucha zdobí dva řady čokovitých jamek. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, hlazený (tab. 32:6, inv. č. 72/09–85). 4. Zlomek stěny kónické mísy s límcovitou lištou zdobenou svislými trojúhelníkovitými vrypy na vnitřní straně okraje. Plavená hlína ostřená jemným pískem, velmi kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 34:1, inv. č. 72/09–87). 5. Zlomek stěny kónické mísy. Plavená hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 34:3, inv. č. 72/09–100). 6. Zlomek plecí džbánu/dvouuché amfory s kulovitým tělem. Dochovaly se plastické „vousy“ s přeseky pod úponem ucha a drobný čokovitý výčnělek po jejích pravé straně. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 32:4, inv. č. 72/09–102). 7. Drobný zlomek okraje blíže neklasifikovatelné nádoby. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, otřelý (tab. 34:2, inv. č. 72/09–95). 8. Drobný zlomek okraje poháru. Plavená hlína ostřená jemným pískem, velmi kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 33:2, inv. č. 72/09–94). 9. Torzo poháru s kulovitým tělem a nízkým přímým hrdlem. Plavená hlína ostřená jemným pískem, velmi kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 32:1, inv. č. 72/09–101). 10. Drobný zlomek okraje poháru s prohnutým hrdlem. Plavená hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 33:4, inv. č. 72/09–92). 11. Drobný zlomek okraje mísy se zataženými oblými plecemi. Plavená hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 33:6, inv. č. 72/09–90). 12. Drobný zlomek okraje jordanoidní mísy. Plavená hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 33:5, inv. č. 72/09–91). 13. Drobný zlomek okraje poháru s prohnutým hrdlem. Plavená hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 33:3, inv. č. 72/09–93). 14. Drobný zlomek okraje poháru s hrdlem přímým a pravděpodobně kulovitým tělem. Plavená hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 32:3, inv. č. 72/09–96). 15. Zlomek stěny kónické mísy. Plavená hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 34:4, inv. č. 72/09–97). 16. Zlomek stěny kónického šálku/mísy se zvednutým okrajem k nasednutí ucha. Plavená hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 32:7, inv. č. 72/09–99). 17. Zlomek okraje nádoby s prohnutými a dovnitř skloněnými plecemi. Plavená hlína ostřená jemným pískem, velmi kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 32:2, inv. č. 72/09–98). 18. Zlomek okraje hrnce se svisle posazeným protknutým výčnělkem. Výpal střední tvrdosti, plavená hlína, povrch šedohnědý, otřelý (tab. 33:8, inv. č. 72/09–86). 19. Zlomek spodku hrubší nádoby se svislým rýhováním. Hlína s příměsí písku a drobných kamének, velmi kvalitní výpal, povrch tmavě hnědý, urovaný (tab. 32:8, inv. č. 72/09–103). 20. Spodní úpon ucha s vhloubenou výzdobou – horizontální vrypy v horizontálních řadách ohraničené svislými rytými liniemi. Plavená hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 32:5, inv. č. 72/09–105). 21. Ucho putny. Hlína s příměsí písku a kamének, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 33:9, inv. č. 72/09–104). 22. Spodek kulovitého těla drobnější nádoby – džbánu? Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, hlazený (tab. 34:5, inv. č. 72/09–131). 23. Drobné zlomky spodků nádob s částečně dochovaným dnem. Plavená hlína ostřená jemným pískem, povrch v odstínech hnědé a šedé barvy (tab. 34:6–9, inv. č. 72/09–130, 133–135).

IVANOVICE NA HANÉ, okr. Vyškov

Základní údaje ke katastrálnímu území a jeho přírodnímu prostředí

Město Ivanovice na Hané leží 8 km severovýchodně od Vyškova v Ivanovické bráně, kterou protéká říčka Haná, jeden z pravobřežních přítoků řeky Moravy. Nadmořská výška nivy říčky Hané se pohybuje v rozmezí 215 – 220 m. Ivanovická brána je z pohledu horopisné klasifikace území České republiky podcelkem, který společně s Rousínovskou branou tvoří horopisný celek Vyškovská brána. Ta byla od pradávna důležitou komunikační trasou, směřující od Moravské brány směrem k jihu. Nachází se mezi Drahanskou vrchovinou na severozápadě a Litenčickou pahorkatinou na jihovýchodě. Území patří horopisně do jednotky Karpaty a do podsoustav Středomoravské Karpaty a Západní vněkarpatská sníženina.

Lokalizace naleziště

V průběhu letních měsíců roku 2002 byl v trase nově budovaného úseku dálnice D 1 mezi Vyškovem a Mořicemi proveden pod vedením M. Přichystala z ÚAPP Brno předstihový archeologický výzkum v poloze Za střediskem, na katastru obce Ivanovice na Hané. Prozkoumáno bylo celkem 543 objektů, z toho 13 hrobů a jeden pohřeb v sídlištní jámě. Celkem 12 objektů bylo materiálem datováno do staršího stupně kultury nálevkovitých pohárů, u 8 objektů byla příslušnost k uvedené kultuře uvedena jako možná a u deseti objektů označena jako obecně pravěká. Odkryté hroby patřily dílem kultuře se šňůrovou keramikou, dílem kultuře hradištní. Vedle pohřbu starší ženy v sídlištním objektu č. 518 (H 808) byl

s kulturou nálevkovitých pohárů ztotožněn i hrob 802 (PŘICHYSTAL 2002; BÁLEK – BERKOVEC – KOS – LEČBYCH – MATĚJÍČKOVÁ – PARMA – PŘICHYSTAL – ŠMÍD 2003, 143–144).

Polní trať „Za střediskem“ se nachází asi 1,3 km jihovýchodně od Ivanovic na Hané, v jihovýchodním výběžku katastru, na protáhlém a k severu obráceném návrší, ohraničeném od jihozápadu silnicí z Ivanovic na Hané do Švábenic a na východě potokem Rumzou. Trať leží při severozápadním okraji Tištínské pahorkatiny, která v těchto místech klesá do Ivanovické brány, kterou protéká řeka Haná. Plochá pahorkatina s typickými plošinami, široce zaoblenými rozvodními hřbety a plochými úvalovitými údolími je součástí Bučovické pahorkatiny, geomorfologického podcelku Litenčické pahorkatiny (DEMEK a kol. 1987). Sídliště KNP se nacházelo v nadmořské výšce od 225 do 243 m. Nejbližším vodním zdrojem je potok Rumza, jehož tok běží podél východního úpatí návrší. Prozkoumaná plocha je na ZM ČR 1:10 000, listech 24-42-07 a 24-42-12, vymezena souřadnicemi (Z:J) 287:347, 289:341, 324:381 a 322:386 mm.

Protáhlé návrší mírně se svažující k severu, nadmořská výška 225–243 m.

Charakteristika půdního pokryvu

V současnosti bezlesá oblast patří do 2. až 3. vegetačního stupně. Oba stupně odpovídají původní biogeografické zóně středoevropského listnatého lesa s převahou dubu nebo buku (DEMEK a kol. 1987).

Geologie a pedologie

Půdní pokryv, dosahující mocnosti až 0,5 m, je možné na základě makroskopického pozorování považovat za typickou hnědozem s humusovým horizontem přecházejícím přímo do diluviálního horizontu. Původní mělký eluviální horizont byl orbou zlikvidován. Jedná se o velmi hodnotnou zemědělskou půdu srovnatelnou s černozemí, kterou ve sledovaném prostoru uvádí Půdní mapa ČR 1:1 000 000 (TOMÁŠEK 1995).

Historie naleziště

Poloha „Za střediskem“ nebyla dosud zkoumána a není znám ani žádný starší archeologický materiál, který by z uvedené trati pocházel. Teprve v souvislosti s plánovanou výstavbou dálnice D 1, úseku Vyškov – Mořice, byl v rozmezí let 1998–1999 na lokalitě proveden vždy po podzimní a jarní orbě povrchový průzkum. Opakovanými sběry byl získán jeden kus kamenné industrie a nepočtené zlomky keramiky z přelomu středověku a novověku (MIKULKOVÁ 1999).

Absence archeologických nálezů však neplatí pro celý katastr Ivanovic na Hané, který se rozkládá na okraji Vyškovské brány, důležité přirozené spojnice mezi Hornomoravským a Dyjsko-svrateckým úvalem. Pozdní doba kamenná je na území Ivanovic na Hané reprezentována zejména nádobou kultury se zvoncovitými poháry zdobenou na dně pěti do kříže umístěnými důlky, jejíž bližší nálezové okolnosti však nejsou známy (SKUTIL 1937, 24). Větší počet atypických eneolitických střepů byl získán v trati Padělký za Pučápkou (ŘÍHOVSKÝ 1948). Nově bylo osídlení z období eneolitu identifikováno v poloze U Chvalkovic (ŠMÍD 2010).

Literatura

- BÁLEK, M. – BERKOVEC, T. – KOS, P. – LEČBYCH, M. – MATĚJÍČKOVÁ, A. – PARMA, D. – PŘICHYSTAL, M. – ŠMÍD, M. 2003: Předběžné výsledky první etapy záchranného archeologického výzkumu v trase dálnice D 1 Vyškov – Mořice, Přehled výzkumů 44 (2002), Brno, 143–144.
- DEMEK, J. a kol. 1987: Hory a nížiny. Zeměpisný lexikon ČSR, Praha.
- DORNIČ, J. a kol. 1992: Geologická mapa ČR 1:50 000. List 24-42 Kojetín, Praha.
- MIKULKOVÁ, B. 1999: Dálnice D1 Brno-Kroměříž-Zlín, úsek Vyškov – Mořice, nálezová zpráva (bez č. j.) uložena v archivu ÚAPP Brno.
- PŘICHYSTAL, M. 2002: Ivanovice na Hané 4 „Za střediskem“. ÚAPP Brno, NZ č.j. 205/03.

- ŘÍHOVSKÝ, J. 1948: Ivanovice na Hané. Padělky za Pučápkou, nálezová zpráva (č. j. 74/48) uložená v archivu AÚ AV ČR Brno.
- SKUTIL, J. 1937: Pravěká sídliště, pohřebiště a nálezy na Vyškovsku (soudní okres). In: 67. výroční zpráva První kontribuční spořitelny ve Vyškově, její pobočky v Brně, Běhounská ulice 12–14, sběry a platební v Ivanovicích na Hané za rok 1936, Vyškov, 9–52.
- ŠMÍD, M. 2010: Ivanovice, odkanalizování Chvalkovic. ÚAPP Brno, NZ č. 173/10.
- TOMÁŠEK, M. 1995: Atlas půd České republiky, Praha.

Rozsah, charakter, struktura a časové vymezení osídlení polohy kulturou s nálevkovitými poháry.

Odkrytou část sídliště tvořily skupiny objektů nepravidelně rozložené v délce 400 m po celém temeni návrší. Objekty spolehlivě datované keramikou do KNP se nacházely volně rozptýleny v úseku 300 m v SV části zkoumané plochy s tím, že větší jejich koncentrace byla zaznamenána až na SV okraji zachyceného osídlení. Vedle plošně rozsáhlých objektů s nepravidelným půdorysem a profilem, sloužících pravděpodobně jako hliníky (objekt č. 502, 515, 532), byly zjištěny objekty klasifikované jako sila (510, 511, 521), sklípky (516, 517, 518, 522, 523, 533, 535), kůlové jamky (519, 520, 524, 540, 541) a sídlištní objekty bez možnosti bližší klasifikace (503, 504, 505, 506, 509, 512, 514, 529, 531, 532, 538). Zvláštním jevem zaznamenaným na zdejším sídlišti bylo ukládání, respektive pohazování, celých lidských těl nebo jejich částí do zásypů jam. Lebka s pánví a dlouhými kostmi dolních končetin byla nalezena v severozápadním cípu rozsáhlého hliníku, vykopaného přibližně uprostřed zkoumané plochy (objekt č. 502, obr. 6–7, 56). Nejpozoruhodnější situace byla odkryta v severovýchodní části plochy, kde na samém okraji sídelního areálu byly do trojúhelníku rozmístěny 3 objekty nepravidelně oválného až obdélníkového půdorysu. Dvě jámy (objekt č. 516, 517) byly mělké a zcela zaplněné velkými zlomky keramických nádob a zvířecími kostmi. Ve třetím objektu (objekt č. 518), hlubokém skoro 1 m, byla pod vrstvou zvířecích kostí a dobytčích rohů objevena kostra dospělé ženy, uložená v natažené poloze na zádech. Pod ní, na dně výkopu, ležely další zvířecí zbytky, zlomky nádob a kusy mohutných kamenných podložek k drčení obilí (obr. 49:3; tab. 40).

Objekty s lidskými pozůstatky, podobně jako i většinu ostatních prozkoumaných sídlištních jam na lokalitě, můžeme na základě archeologických nálezů datovat do kultury nálevkovitých pohárů. Zbývající objekty bez chronologicky citlivého materiálu (objekt č. 503–504, 509, 513–515, 519–522, 524, 529, 531–533, 538, 540–541) lze zařadit jen rámcově do pravěku, i když vzhledem k rozmístění a shodným výplním je velmi pravděpodobné, že jsou současné s předchozími. Dislokace objektů na zkoumané ploše naznačuje, že se jedná o poměrně rozlehlé sídliště, pokrývající podstatnou část temene návrší. Celé a rekonstrukce schopné tvary keramiky dovolují přijmout závěr, že se jedná o jednorázové osídlení během staršího úseku mladší fáze I. stupně KNP (KNP IB1).

Popis objektů a materiálu

Materiál z archeologických výzkumů je uložen ve sbírkách Muzea Vyškovska ve Vyškově pod uvedenými inventárními čísly.

Objekt 502/2002 – hliník. Rozměry objektu: délka 9,6 m, šířka 6,35 m, hloubka 1,02 m (inv. č. A 16960–16983). Z objektu byl získán nevýrazný materiál KNP.

Objekt 505/2002 – sídlištní jáma (tab. 37). Rozměry objektu: délka 3,3 m, šířka 2,48 m, hloubka 0,72 m (inv. č. A 16997–17010). 1. Ostře trojitě profilovaná mísa s levou větví plastických „vousů“ umístěných pravděpodobně pod výčnělkem (2021). Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedočerný, skvrnitý, hlazený do matného lesku. R.: průměr okraje cca 232 mm, výška 150 mm (tab. 37:1, inv. č. A 16997–17008).

Objekt 506/2002 – sídlištní jáma. Rozměry objektu: délka 4 m, šířka 2,38 m, hloubka 0,52 m (inv. č. A 17011–17012; 17395–17398). Z objektu získán nevýrazný materiál KNP.

Objekt 507/2002 – hliník (tab. 37). Rozměry objektu: délka 5,32 m, šířka 4,92 m, hloubka 1,46 m (inv. č. A 17013–17029). 1. Ucho baalberského džbánu či hrnce. Profil ucha polygonální. Hrubě písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, otřelý (tab. 37:3, inv. č. A 17013). 2. Zlomek plecí hrnce s páskovým uchem. Hrubě písčité hlína s kaménky, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 37:2, inv. č. A 17014).

Objekt 510/2002 – silo (**tab. 37**). Rozměry objektu: průměr ústí 1,49 x 1,31 m, hloubka 0,65 m (inv. č. A 17031–17051). 1. Drobná kónická miska s oblou stěnou (372). Plavená hlína s kaménky, velmi kvalitní výpal, povrch hnědošedý hlazený do matného lesku. R.: průměr okraje 105 mm, výška 55 mm (tab. 37:6, inv. č. A 17031). 2. Zlomek mísy se zataženými oblými plecemi (341). Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé barvy, skvrnitý, hlazený do matného lesku (tab. 37:4, inv. č. A 17032). 3. Zlomek okraje poháru. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch šedočerný hlazený do matného lesku (tab. 37:7, inv. č. A 17033). 4. Drtidlo, otloukač. R.: průměr 55 x 60 mm (tab. 37:5, inv. č. A 17050).

Objekt 511/2002 – silo. Rozměry objektu: průměr ústí 1,3 x 1,24 m, hloubka 0,73 m (inv. č. A 17052; 17399–17421). Z objektu získán nevýrazný materiál KNP.

Objekt 512/2002 – sídlištní jáma (**tab. 38**). Rozměry objektu: délka 0,55 m, šířka 0,5 m, hloubka 0,5 m (inv. č. A 17053–17073). 1. Zlomek okraje velkého poháru. Plavená hlína ostřená jemným pískem, velmi kvalitní výpal, povrch šedočerný, hlazený (tab. 38:1, inv. č. A 17056). 2. Torzo stěny původně čtyřhrché amfory s páskovým uchem na max. výduti. Plavená blátivá hlína, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě hnědý, hlazený (tab. 38:2, inv. č. A 17057).

Objekt 516/2002 – sklípek (**tab. 38**). Rozměry objektu: průměr ústí 2,24 x 1,91 m, hloubka 0,52 m (inv. č. A 17079–17137). 1. Torzo velkého hrnce s rozeklaným okrajem. Plavená hlína ostřená pískem, velmi kvalitní výpal, povrch černý hlazený do matného lesku. R.: průměr okraje 360 mm (tab. 38:4, inv. č. A 17079). 2. Torzo baalberského džbánku. **Materiálem se liší od ostatní keramiky.** Jemně plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch šedý, původně hlazený do matného lesku (obr. 38:3, inv. č. A 17080, 81, 103).

Objekt 517/2002 – sklípek (**tab. 39**). Rozměry objektu: průměr ústí 1,92 x 1,78 m, hloubka 0,5 m (inv. č. A 17138–17263). 1. Zlomek stěny původně čtyřhrché amfory s uchem na max. výduti. Hlína ostřená kaménky křemene, velmi kvalitní výpal, povrch hnědočerný, hlazený (tab. 39:3, inv. č. A 17165). 2. Torzo poháru s odsazeným hrdlem a čtyřmi drobnými výčnělky při okraji (214). Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch šedohnědý skvrnitý, hlazený (tab. 39:4, inv. č. A 17140). 3. Zlomek stěny poháru (214) s odsazeným hrdlem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 39:2, inv. č. A 17141). 4. Ostře trojitě profilovaný pohár s odsazeným hrdlem (221). Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé a šedé barvy, skvrnitý, matný lesk (tab. 39:1, inv. č. A 17138). 5. Torzo poháru se čtyřmi drobnými hráněnými výčnělky při okraji (213). Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch šedočerný hlazený do matného lesku (tab. 39:7, inv. č. A 17139). 6. Torzo poháru s vejčitým tělem a hrdlem nízkým, prohnutým (214). Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedý, hlazený (tab. 39:5, inv. č. A 17142, 74, 78 a 79). 7. Zlomek hrdla hrnce s úzkým límcovitým okrajem v podobě dvojité lišty. Hlína s příměsí drobných kamének, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, hlazený (tab. 39:6, inv. č. A 17146). 8. Zlomek oblých plecí nádoby s dvojitou lištou – pravá polovina „vousů“ – pod výčnělkem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedý, hlazený (tab. 39:8, inv. č. A 17168). 9. Zlomek oblých plecí nádoby s plastickými „vousy“ pod výčnělkem, uchem. Plavená hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedý, hlazený (tab. 39:9, inv. č. A 17169).

Objekt 518/2002 – sklípek s pohřbem ženy v natažené poloze (**tab. 40**). Rozměry objektu: průměr ústí 1,62 x 1,52 m, hloubka 0,95 m (inv. č. A 17264–172284; 17422–17505). 1. Torzo hrnce s uchy na rozhraní hrdla a výdutě (115). Dělivá hlína s příměsí drčeného křemene, velmi kvalitní výpal, povrch skvrnitý v odstínech hnědošedé barvy, hlazený (tab. 40:10, inv. č. A 17422, 425, 426). 2. Zlomek hrdla hrnce s jednoduchým límcovitým okrajem. Plavená hlína ostřená kaménky, velmi kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé a šedé barvy hlazený, skvrnitý (tab. 40:4, inv. č. A 17423). 3. Zlomky hrdla poháru s drobnými výčnělky pod okrajem. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch červenohnědý, hlazený (tab. 40:6, 7, inv. č. A 17427, 28 a 436). 4. Torzo poháru s odsazeným hrdlem (214). Hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch v odstínech hnědé barvy skvrnitý, hlazený (tab. 40:2, inv. č. A 17424). 5. Zlomek okraje poháru nebo mísy. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrově hnědý, hlazený. Na vnitřní straně **zbytky černé smolné hmoty** (tab. 40:9, inv. č. A 17434). 6. Zlomek hrdla amfory s horizontální oběžnou lištou na rozhraní hrdla a plecí (441a). Hlína ostřená drčeným křemenem, velmi kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 40:8, inv. č. A 17431, 33, 41–44). 7. Drobný zlomek okraje hrdla hrnce s prostým límcovitým okrajem. Plavený materiál s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, hlazený (inv. č. A 17429). 8. Ucho blíže neklasifikovatelné nádoby (hrnec?). Hlína s příměsí písku i hrubších kamének, velmi kvalitní výpal, povrch hnědošedý hlazený do matného lesku, **zbytky černé smolné hmoty** (tab. 40:3, inv. č. A 17446). 9. Zlomek okraje poháru. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch v odstínech jasně hnědé barvy hlazený, skvrnitý (tab. 40:5, inv. č. A 17277, 279).

Objekt 523/2002 – sklípek (**tab. 38**). Rozměry objektu: průměr ústí 1,18 x 1,12 m, hloubka 0,27 m (inv. č. A 17308–17341). 1. Zlomek plecí větší nádoby s mírně odsazeným hrdlem (pohár?). Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, hlazený (tab. 38:7, inv. č. A 17333). 2. Zlomek stěny trojitě ostře profilované nádoby (amfora, pohár?). Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedočerný, hlazený (obr. 38:5, inv. č. A 17311).

Objekt 535/2002 – sklípek (**tab. 38**). Rozměry objektu: průměr ústí 2,58 x 2,38 m, hloubka 1,04 m (inv. č. A 17506–17513). 1. Zlomek oblé výduti s válcovitým výčnělkem. Hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, ořelý (tab. 38:6, inv. č. A 17507). 2. Zlomek okraje hrnce s horizontálně protáhlým výčnělkem. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch hnědý hlazený do matného lesku (tab. 38:8, inv. č. A 17506).

Objekty označené jako pravěk obecně

Objekt 503/2002 – sídlištní jáma. Rozměry objektu: délka 2,6 m, šířka 2,18 m, hloubka 1,34 m (inv. č. 16984–16994). Nevýrazný materiál.

Objekt 504/2002 – sídlištní jáma. Rozměry objektu: délka 2,89 m, šířka 2,62 m, hloubka 1,2 m (inv. č. A 16995–16996). Nevýrazný materiál

Objekt 509/2002 – sídlištní jáma. Rozměry objektu: délka 1,62 m, šířka 0,94 m, hloubka 0,56 m (inv. č. A 17030). Nevýrazný materiál

Objekt 513/2002 – sídlištní jáma. Rozměry objektu: délka 0,71 m, šířka 0,45 m, hloubka 0,05 m. Nevýrazný materiál

KOSTELEC na Hané, OKR. PROSTĚJOV

Základní údaje ke katastrálnímu území a jeho přírodnímu prostředí

Město se třemi tisíci obyvatel leží 5 km SZ Prostějova na rozhraní Romžské nivy a Prostějovské (Hanácké) pahorkatiny v nadmořské výšce 241–250 m. Pravěké, ale i středověké osídlení se koncentruje na k jihu obrácených svazích plochého hřbetu, sestupujícího od Hluchova (kóta 348 m) směrem k JV. Hřbet je nejzápadnějším výběžkem Prostějovské pahorkatiny. Podél jeho severozápadního úpatí probíhá dělicí čára mezi Přemyslovskou vrchovinou a zmíněnou pahorkatinou. Ohraničen je pak od severu Českým potokem, z této strany chrání otevřenou krajinu masiv Velkého Kosíře, a od jihu tokem říčky Romže. Ve vzdálenosti 1,5 km východně od Kostelce na Hané, v místech kde se údolí Českého potoka spojuje s Romžskou nivou, ztrácí návrší zřetelnější obrysy a splývá s plochým reliéfem Hané. Prostějovská pahorkatina je součástí Hornomoravského úvalu; nížinná pahorkatina většinou na neogenních a kvartérních usazeninách. Romžská niva – část Prostějovské, někdy také Hanácké pahorkatiny (ALBRECHT 1998); akumulární rovina kolem řeky Romže. V rozšířené části je nazývána Prostějovskou kotlinou (DEMEK a kol. 1987; ŠVĚCAROVÁ 2000; DEMEK – MACKOVČIN 2006; BÍNA – DEMEK 2012).

I když stopy pravěkého osídlení nacházíme na mnoha místech i výše položených partií hřbetu, jeho intenzita stoupá s klesající nadmořskou výškou. Kostelec na Hané, jako archeologická lokalita, byl odborné veřejnosti znám především díky rozsáhlému lengyelskému sídlišti na místě bývalé Rolnické cihelny a germánskému pohřebišti v poloze Prostřední pololány (GOTTWALD 1924, 1927, 1931; KALÁBKOVÁ – CHEBEN – MONÍK 2007; ZEMAN 1961; ucelenější přehled osídlení viz ŠMÍD 2004b). Uvedené lokality jsou dislokovány na J a JZ úbočí výše popsaného hřbetu.

Lokalizace naleziště

Osídlení kulturou nálevkovitých pohárů bylo zachyceno na dvou místech kosteleckého katastru: **1.** V poloze *Kozí brada* – původní místní označení dnešního Sídliště Sport, jinak součást rozlehlého návrší s dominantou kostela sv. Jakuba. Objekty KNP byly detekovány v jeho širším okolí, na východě pod bytovými domy a v souvislé linii směrem k západu až k Palackého ulici, což představuje vzdálenost 460 m. **2.** V poloze *Niva*. Tato druhá lokalita s nálezy KNP se nachází na západním okraji katastru města, 3,8 km SZ od jeho středu, 440 m JV od kóty 348 m.

1. Kostelec na Hané – sídliště v poloze Kozí brada

K jihu exponované úbočí táhlého hřbetu, nadmořská výška ±245 m.

Sídliště KNP bylo situováno na k jihu exponovaných svazích JV části hřbetu (tab. 41). Návrší tvoří mohutná sprašová návěj překrývající třetihorní mořské sedimenty. Půdním krytem je hnědozem; její mocnost kolísá od 0,3 m ve vyšších polohách až po 0,6 m a více na jeho úpatí. Objekty byly dislokovány spíše v horních partiích úbočí v okolí vrstevnice 245 m. Návrší je již z valné části dotčeno starší i novější zástavbou, a to jak komunální, tak individuální. Převážná část dosud odkrytých objektů pochází z prostoru dříve označovaného jako Kozí brada. Jeho dnešní název je Sídliště Sport. Plochu s nálezy KNP vymezují od západu ulice Palackého, směřující z města směrem ke hřbitovu a z opačné strany linie kopírující východní parcely dvou bytových domů. Od severu pak silnice vedoucí z Kostelce na Hané do Čelechovic na Hané a na jihu niva říčky Romže. Na ZM ČR 1:10000 určují mezní body (západní a východní) tohoto areálu následující souřadnice: list 24-24-01 – 451 mm od Z s. č. a 155 mm od J s. č. a na listu č. 24-24-02 pak souřadnice 20 mm od Z s. č. a 150 mm od J s. č.

Historie naleziště

Na katastru města Kostelce na Hané dnes registrujeme 27 lokalit s archeologickými nálezy (ŠMÍD 2004b). K aktuálně sledované poloze se jako první váže zpráva I. L. Červinky z konce 19. století, která hovoří o archeologických objektech na panských polích severně městyse a nad mlýnským potokem v poloze Trněnka (ČERVINKA 1900, 32). Novodobá historie lokality se začala psát až v 70. letech minulého století, kdy byla poměrně rozsáhlá plocha s archeologickými objekty zničena při stavbě nové budovy mateřské školy. „Archeologického“ výzkumu se ujaly zapálení nadšenci z řad místních občanů, kteří sami a bez ohlášení vyzvedli obsah několika objektů. Tento nestratifikovaný materiál je dnes z větší části nezvěstný. Pracovníky prostějovského muzea jen zcela náhodou registrované zemní práce vyústily v drobný záchranný výzkum, při kterém byla zdokumentována pec z baalberské fáze KNP, přehlédnutá týmem amatérských badatelů (PRUDKÁ 1978). Roku 1997 byl na Kozí bradě proveden rozsáhlejší předstihový výzkum v souvislosti s výstavbou osmi rodinných domů Česko-švýcarskou Interinvest, a. s. Odkryto bylo celkem 57 objektů a mezi nimi i několik sídlištních jam kultury nálevkovitých pohárů. Obsah několika dalších objektů KNP se podařilo zachránit při budování inženýrských sítí a s pokračující zástavbou polohy rodinnými domy v letech 1999–2002.

V listopadu 1999 byl realizován záchranný výzkum v trase propojovacího vodovodního řádu mezi jednou z hlavních větví Vodovodu Pomoraví a Kostelcem na Hané. Stavba byla spojena se snížením terénu podél východní strany ulice Palackého. Objekt 512 – silo s do stran ubíhajícími stěnami a rovným dnem – poskytl velmi slušnou kolekci keramiky baalberské fáze KNP (ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ – UGER 2000; ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ 2006; ČIŽMÁŘ, Z. 2008, 275–277; ŠMÍD 2000, 2001, 2003, 2004a, 2004b, 2008).

Rozsah, charakter, struktura a časové vymezení osídlení

Dosud zachycené objekty kultury nálevkovitých pohárů byly rozptýleny na ploše několika hektarů a vyskytly se buď zcela samostatně, nebo v menších skupinách. Toto zjištění může být částečně ovlivněno charakterem prováděných výzkumů. Plošná skrývka a s ní spojený předstihový výzkum byly realizovány jen v trase komunikací a na půdorysech vlastních domů počínaje rokem 1997. Na celkovém plánu nelze přehlédnout dvě skupiny objektů v centrální části zastavěné plochy. Jednu tvoří čtyři objekty počáteční fáze KNP – sklípek, sklípek, sklípek/silo, silo (objekty 501/97, 521/99, 511/00 a 508/01), druhou pak čtyři objekty baalberské fáze KNP – sídlištní objekt, hliník, silo, sklípek (502/97, 503/97, 524/97, 509/00). V tomto prostoru se nacházely zcela osamocené další tři objekty z obou fází staršího stupně KNP (555/97, datovaný do fáze IA, dále 528/99 a 509/00 z fáze IB). Mezi silem 555/97 a na východ od něho ležící skupinou objektů nejstarší KNP nebyl před terénními úpravami proveden archeologický výzkum. Nelze proto vyloučit, že i na této ploše se pozůstatky osídlení ze sledovaného období nacházely. K dislokaci objektů jednotlivých fází KNP lze říci snad jen tolik, že objekty nejstarší KNP se kumulují ve střední části vymezené plochy, objekty baalberské fáze jsou rozptýleny od středu směrem k jejímu západnímu okraji a na východním pomezí, na půdorysech dvou bytových domů (výzkum 1998) se nacházel jeden objekt nejstarší KNP a stopy osídlení z II. stupně KNP a Badenu (ŠMÍD 2008b).

Vzdálenost mezi baalberskými objekty 512/99 na ulici Palackého (západní okraj zatím doloženého osídlení) a nejvíce k východu vysunutým stejně datovaným objektem 528/99 je 330 m. Mezi nimi, 200 m od prvního, se nacházela stejně datovaná pec, jediný oficiálně prokopaný objekt na ploše dotčené stavbou nové mateřské školy v roce 1976. Vzdálenost mezi nejvíce k západu položeným objektem nejstarší KNP (555/97) a shodně datovaným objektem 509/98 na východní hranici doloženého osídlení činila 250 m. Nejstarší eneolitický materiál s charakteristickými znaky epilengyelu byl vyzvednut ze spodní části objektu 526 (tab. 57).

Objekty z Kozí brady představují celkem běžné spektrum objektů známých z jiných sídlišť tohoto období. Zastoupeny jsou exploatační jáma, sklípky, sila, a hrnčířská pec s předpecní jamou. Nebyla zazna-

menána žádná struktura, kterou by bylo možné označit za pozůstatky obytné stavby. Předpokládáme, že dvě popsané skupiny objektů v centrální části Kozí brady souvisely se sídelními objekty. Jejich charakter ani velikost však neznáme. Nápadná je koncentrace kůlových jamek v blízkosti objektů nejstarší KNP, odkrytá při výzkumu v trase budované místní komunikace v roce 1999. Nevýrazný materiál však nedovoluje strukturu jamek blíže specifikovat ani datovat.

2. Kostelec na Hané, poloha Niva

Temeno kopce, nadmořská výška ±330 m.

Při povrchových sběrech počátkem roku 1989 byl v poloze Niva na SZ okraji katastru Kostelce na Hané objeven naoraný objekt KNP. Jeho obsah se podařilo zachránit archeologickým výzkumem. Nalezená keramika patří mladšímu stupni této kultury (ŠMÍD 1991).

Nivou je v místním názvosloví nazýváno ploché návrší vzdálené cca 4 km západně kostela, vpravo od silnice z Kostelce na Hané do Hluchova, které kulminuje kótou 343 m (tab. 41). Stopy sídliště KNP se nacházejí 440 m od kóty směrem k JV. Objekt prozkoumaný roku 1989 je prvním a zatím jediným objektem KNP z tohoto místa. V blízkém okolí jsou evidovány dvě lokality s nálezy kultury s moravskou malovanou keramikou (ŠMÍD 1991; 2004b). Jedná se o nejvyšší partii členitého táhlého hřbetu, vymezeného od jihu údolím říčky Romže a od severu údolím Českého potoka. V jeho níže položených částech najdeme také polohu Kozí brada.

Literatura

- ALBRECHT, P. 1998: Krajiny Prostějovska. Přírodovědné studie Muzea Prostějovska, svazek 1., Sborník prací ke 100. výročí založení Klubu přírodovědeckého v Prostějově, Prostějov, 47–66.
- BÍNA, J. – DEMEK, J. 2012: Průvodce. Z nížin do hor, Geomorfologické jednotky české republiky, Praha.
- ČERVINKA, I. L. 1900: Archeologický výzkum na Prostějovsku, Věstník musejní a průmyslové jednoty v Prostějově za rok 1899 I, Prostějov, 10–83.
- ČIŽMÁŘ, Z. (ed.) 2008: Život a smrt v mladší době kamenné. Brno-Znojmo.
- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLEROVÁ, K. – UNGER, J. (eds.) 2000: Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998. Brno.
- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLEROVÁ, K. (eds.) 2006: Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004. Brno.
- DEMEK, J. a kol. 1987: Hory a nížiny, Zeměpisný lexikon ČSR, Praha.
- DEMEK, J. – MACKOVČIN, P. (eds.) 2006: Zeměpisný lexikon ČR, Hory a nížiny, Brno.
- GOTTWALD, A. 1924. Pravěká sídliště a pohřebiště na Prostějovsku. Prostějov.
- 1927: Žárové hroby z doby císařství římského od Kostelce na Hané, Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané 4. Prostějov, 3–32.
  - 1931: Můj archeologický výzkum. Prostějov.
- KALÁBKOVÁ, P. – CHEBEN, M. – MONÍK, M. 2007: Kostelec na Hané, Sídlíště lengyelské kultury. Archaeologiae Regionalis Fontes 9. Olomouc.
- PRUDKÁ, A. 1978: Baalberská pec v Kostelci na Hané (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 1976, 23.
- ŠMÍD, M. 1991: Kostelec na Hané, Niva. Archeologický ústav AV ČR Brno, NZ č.j. 699/91.
- 1997: Kostelec na Hané, Kozí brada. Ústav archeologické památkové péče Brno, NZ č. j. 128/1997.
  - 1999a: Kostelec na Hané, Kozí brada. Ústav archeologické památkové péče Brno, NZ č. j. 214/1999.
  - 1999b: Kostelec na Hané (okr. Prostějov) „Kozí brada“. Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 210–211.
  - 2000a: Kostelec na Hané (okr. Prostějov), V obci, Přehled výzkumů 41 (1999). Brno, 111–112.
  - 2000b: Kostelec na Hané, Kozí brada. Ústav archeologické památkové péče Brno, NZ č. j. 278/2000.

- 2001a: Kostelec na Hané, Kozí brada. Ústav archeologické památkové péče Brno, NZ č. j. 110/2001.
- 2001b: Nálezy kultury s nálevkovitými poháry z Kostelce na Hané a typologie keramiky starší fáze I. stupně KNP na Moravě, *Pravěk NŘ – Supplementum* 8, 276–298.
- 2001c: Kostelec na Hané (okr. Prostějov), Kozí brada, *Přehled výzkumů* 42 (2000), Brno, 152.
- 2004b: Další nálezy kultury s nálevkovitými poháry z polohy Kozí brada v Kostelci na Hané, okr. Prostějov. In: Kazdová, E. – Měřinský, Z. – Šabatová, K. (eds.): *K poctě Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám*. Brno, 127–140.
- 2004b: Pravěké a raně historické osídlení katastru města Kostelce na Hané. *Střední Morava, vlastivědná revue* 19/2004, Olomouc, 58–99.
- 2008a: Eneolit. In: ČIŽMÁŘ, Z. (ed.): *Život a smrt v mladší době kamenné*. Brno-Znojmo, 248–269.
- 2008b: Příspěvek k poznání vývoje kultury s kanelovanou keramikou na střední Moravě, *Pravěk NŘ* 17, 2007, 89–119.

ŠVĚCAROVÁ, A. 2000: Geografická charakteristika. In.: *Prostějov. Dějiny města*. (1). Prostějov, 17–22.
 ZEMAN, J. 1961: Severní Morava v mladší době římské, *Monumenta Archaeologica* IX. Praha.

1. Sídliště v poloze Kozí brada, popis objektů a materiálu

Na jaře roku 1976 byla provedena skrývka nadložní vrstvy v místě plánované výstavby mateřské školy. Akce nebyla oznámena a větší množství pravěkých a raně historických objektů zde prozkoumala skupina nadšenců z řad stavebních dělníků. V měsíci květnu, při náhodné návštěvě dotčeného místa pracovníky prostějovského muzea, byl na ploše stavby objeven jeden nedotčený objekt. Ten byl následně prozkoumán. Jednalo se o soustavu dvou oválných mísovitě zahluobených jam – předpecní jámu a pec. Vlastní pec byla dlouhá 1,65 m a široká 1,4 m, délka objektu s předpecní jámou činila 2,5 m. Pec byla z větší části vyplněna destrukcí kupole s kruhovým římsovitým ústím a částečně popelovitou hlínou s uhlíky. Keramika nalezená v předpecní jámě objekt datuje do baalberské fáze KNP (PRUDKÁ 1978, 23, obr. 15).

Materiál z archeologických výzkumů je uložen ve sbírkách Muzea Prostějovska v Prostějově pod uvedenými inventárními čísly.

Objekt 1/1976 – pec s předpecní jámou (**tab. 60**). Rozměry objektu: délka 2,5 m, šířka 1,4 m, hloubka pece 0,7 m, hloubka předpecní jámy 0,4 m. 1. Ucho džbánů se třemi plastickými lištami („vousy“) pod spodním úponem ucha. Hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch černý, hlazený (tab. 60:15, inv. č. 012309). 2. Ucho z čtyřrúché baalberské amfory. Hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch černý, hlazený (tab. 60:14, inv. č. 012308).

Roku 1997 zahájila Česko-švýcarská Interinvest, a. s. první (a také poslední) etapu výstavby rodinných domků v poloze Kozí brada, které předcházely předstihový archeologický výzkum. Prozkoumáno bylo větší množství pravěkých i raně středověkých objektů společně s pěti objekty ze staršího stupně kultury nálevkovitých pohárů. Jednalo se o objekty 501, 502, 503, 524 a 555 (ŠMÍD 1999, 210–211; 2001a, 276–298; 2004b, 127–140; ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ – UNGER 2000, 24, 125).

Objekt 501/1997 – sklípek (**tab. 44, 46**). Objekt porušen geologickou sondou uprostřed plochy určené k zástavbě. Záchrana jeho zbytků byla provedena před vlastním výzkumem a dodatečně byl identifikován v roce 1999 v trase budované místní komunikace. Rozměry objektu: délka 1,5 m, šířka 1,2 m, hloubka 0,3 m (inv. č. 146111–146121). 1. Pohár s kulovitým tělem a hrdlem prohnutým, odděleným. Na rozhraní hrdla a výdutě 4 dvojice drobných výčnělků. Písčité hlína s drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch jasně hnědý, skvrnitý, matně lesklý. R.: průměr okraje 190 mm, výška 180 mm (tab. 46:7, inv. č. 146113). 2. Kónická mísa s oblou stěnou, na vnitřní straně límcovitá lišta zdobená jamkami v podobě kávového zrna. Hlína s jemným pískem a drobnými kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch v odstínech hnědé barvy, hlazený, místy otřelý. R.: průměr okraje 310 mm, výška 164 mm (tab. 46:1, inv. č. 146112). 3. Malá mísa s oblou stěnou a odsazeným dnem, které je mírně konvexní. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedý až černý se stopami matného lesku. R.: průměr okraje 95 mm, výška 50 mm (tab. 46:2, inv. č. 146111). 4. Torzo amfory s vejčitým tělem a původně cylindrickým hrdlem. Dochovalo se jedno ucho kruhového průřezu. Hlína s příměsí písku, nekvalitní výpal, povrch hnědý a červenohnědý, hlazený. R.: šířka max. výdutě 290 mm, výška torza 230 mm (tab. 46:8, inv. č. 146116). 5. Torzo

amfory s věncem 5 uch hluboko pod max. výdutí. Tělo kulovité. Plavená, jemně písčitá hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený. R.: průměr max. výdutě 240 mm, výška torza 390 mm (tab. 46:4, inv. č. 146115). 6. Torzo amfory s věncem 7 uch hluboko pod max. výdutí. Tělo vejčité, na plecích část oválného důlku. Plavená hlína, nekvalitní výpal, povrch šedý se světle hnědými skvrnami se stopami matného lesku. R.: průměr max. výdutě 300 mm, výška torza 270 mm (tab. 46:5, inv. č. 146114). 7. Zlomek ucha kruhového průřezu. Hlína s příměsí písku a drobných kamének, povrch světle hnědý, otřelý. R.: průměr ucha 16 mm (tab. 46:6, inv. č. 146118). 8. ŠI – škrabadlo na čepeli. R.: délka 50 mm (tab. 46:3, inv. č. 146119/1). 9. ŠI – srpová čepel. R.: délka 30 mm (inv. č. 146119/2). 10. ŠI – zlomek čepele s boční retuší. R.: délka 20 mm (inv. č. 146119/3).

Objekt 502/1997 – exploatační jáma, hliník, superponovaná objektem 526/97 (tab. 43, 56). Rozměry objektu: délka 6 m, šířka 3,8 m, hloubka 1,15 m (inv. č. 146153–146172). 1. Torzo plynule profilovaného nálevkovitého hrnce. Při okraji opatřeném límcovitou lištou čtyři plastické výčnělky opatřené „vousy“. Jemně písčitá hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 360 mm, výška torza 460 mm (tab. 56:1, inv. č. 146165). 2. Torzo plynule profilované čtyřuché amfory s cylindrickým hrdlem. Na rozhraní hrdla a plecí oběžná řada plochých kruhových nálepů. Hlína ostřená hrubým pískem, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedohnědý, původně hlazený, otřelý. R.: průměr okraje 120 mm, výška cca 340 mm (tab. 56:11, inv. č. 146164). 3. Zlomek hrdla džbánů s plynule nasazeným hrdlem. Páskové ucho vychází z okraje. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 110 mm, výška hrdla 80 mm (tab. 56:2, inv. č. 146153). 4. Zlomek hrdla džbánů s páskovým uchem posazeným pod okrajem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch světle hnědý, hlazený (tab. 56:8, inv. č. 146154). 5. Zlomek okraje nálevkovité mísy s plecemi prohnutými. Na plecích obloukovitě tvarovaná lišta. Hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch tmavě hnědý, matně lesklý (tab. 56:9, inv. č. 146157). 6. Torzo mírně kónického šálku s prohnutou stěnou a odlomeným páskovým uchem. Plavená hlína ostřená jemným pískem, kvalitní výpal, povrch tmavě hnědošedý, hlazený. R.: průměr okraje 80 mm, výška 52 mm (tab. 56:10, inv. č. 146155). 7. Zlomek stěny ostře profilovaného šálku s výzdobou provedenou brázděným (růžencovým) vpichem. Plavená, jemně písčitá hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 56:4, inv. č. 146156–1). 8. Zlomek hrdla větší nádoby se dvěma svislými liniemi provedenými technikou brázděného (růžencového) vpichu. Plavená hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědošedý, hlazený (tab. 56:5, inv. č. 146156–2). 9. Dva drobné zlomky okrajů mís s plecemi dovnitř skloněnými. Plavená hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 56:6, 7, inv. č. 146157–1, 2).

Objekt 503/1997 A, B – sídlištní jáma, nepravidelně oválného tvaru se dvěma prohlubněmi. Rozměry objektu: prokopaná délka 2,5 m, šířka 2,6 m (inv. č. 146122–146141).

Objekt 503 A/1997 – soujámí (tab. 44, 54). 1. Lžice s vodorovně nasazeným držadlem, tyčinkovitým, hrotitým. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, urovaný. R.: průměr 45 x 50 mm, délka 72 mm (tab. 54:7, inv. č. 146122). 2. Zlomek hrdla hrnce s límcovitou lištou na vnitřní straně okraje. Hlína ostřená pískem, kvalitní výpal, povrch hnědošedý, hlazený (tab. 53:2, inv. č. 146125–2). 3. Zlomek hrdla hrnce s límcovitou lištou ve tvaru lizény na vnější straně. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 54:1, inv. č. 146125–1). 4. Zlomek hrdla hrnce s límcovitou lištou na vnitřní straně okraje. Plavená hlína ostřená pískem, kvalitní výpal, povrch tmavě šedohnědý (tab. 54:4, inv. č. 146125–3). 5. Zlomek plecí nálevkovité mísy. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 54:3, inv. č. 146125–2). 6. Zlomek okraje menší nádoby s límcovitou lištou na vnitřní straně. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch okrově hnědý, hlazený (tab. 54:5, inv. č. 146126–1). 7. Miniaturní nálevkovitá mísa. Hlína ostřená pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, urovaný. R.: průměr okraje 53 mm, výška 37 mm (tab. 54:8, inv. č. 146123). 8. Zlomek plecí poháru se zbytkem svislé lišty. Hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 54:6, inv. č. 146127). 9. Zlomek plecí poháru s hrdlem odděleným. Hlína ostřená pískem, kvalitní výpal, povrch světle hnědý, hlazený (tab. 54:9, inv. č. 146129). 10. Zlomek plecí a část hrdla amfory/hrnce s uchem na rozhraní hrdla a plecí. Hlína ostřená pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 54:10, inv. č. 146126–2). 11. Zoxidovaný slitek mědi (inv. č. 146133).

Objekt 503 B/1997 1. Zlomek nálevkovitě rozvěřeného hrdla džbánů nebo amfory s věncem drobných kruhových nálepů na rozhraní hrdla a výdutě. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 77 mm (tab. 54:11, inv. č. 146135). 2. Zlomek hrdla hrnce s límcovitou lištou na vnitřní straně okraje. Jemně písčitá hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 54:12, inv. č. 146136). 3. Zlomek hrdla blíže neklasifikovatelné nádoby. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 54:13, inv. č. 146137).

Objekt 524/1997 – silo, superponované chatou z doby římského císařství (tab. 47). Rozměry objektu: průměr ústí 1,95 m, hloubka 0,8 m (inv. č. 146173–146181). 1. Nálevkovitý hrnc s hrdlem odděleným. Okraj zdobí límcovitá lišta prostá. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 195 mm, výška 170 mm (tab. 47:1, inv. č. 146173). 2. Zlomek okraje kónické mísy s oblou stěnou a límcovitou lištou v podobě lizény na vnitřní straně. Plavený, jemně písčitý materiál, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 47:3, inv. č. 146174). 3. Zlomek plecí poháru s hrdlem odděleným. Plavená, jemně písčitá hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 47:2, inv. č. 146175). 4. Zlomek plecí větší nádoby se zbytkem „vysokých“ plastických „vousů“. Plavená hlína ostřená pískem, kvalitní výpal, povrch jasně hnědý, otřelý (tab. 47:4, inv. č. 146180).

Objekt 526/1997 – silo (epilengyel), superpozice s baalberskou exploatační jámou (tab. 57). Rozměry objektu: průměr ústí 2 m, hloubka 1,6 m (inv. č. 146142–146152). 1. Zlomek poháru se dvojicí výčnělků na plecích. Blátivá slídnatá hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě hnědý (siena pálená), urovaný (tab. 57:1, inv. č. 146142). 2. Drobné zlomky okrajů s límcovitou lištou na vnitřní straně. Plavená hlína s drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch okrový, hlazený – epilengyel (tab. 57:2, 3, inv. č. 146143–1, 2). 3. Zlomky slabostěnných pohárků – bez výzdoby, s horizontálně žlábkovaným hrdlem, s kolkovanou výzdobou v podobě kroužků. Plavená, jemně písčitá hlína, kvalitní výpal, povrch okrový, hlazený (tab. 57:4, 5, 9, 13, 14, 15, inv.

č. 146144). 4. Drobné zlomky okrajů různých nádob. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch okrový, hlazený (tab. 57:6, 8, 10, inv. č. 146145). 5. Velký kruhový plastický výčnělek. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch okrový, hlazený (tab. 57:12, inv. č. 146146–1). 6. Zlomek stěny mísy s velkým plochým výčnělkem, umístěným pod hranou lomu. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch okrový, hlazený (tab. 57:11, inv. č. 146146–2). 7. Zlomek plecí mísy se svislými záseky v horizontální řadě nad hranou lomu. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch hnědošedý, leštěný (tab. 57:7, inv. č. 146147).

Objekt 555/1997 – silo (tab. 48). Rozměry objektu: průměr ústí 1,8 m, hloubka 0,6 m (inv. č. 146182–146195). 1. Nálevkovitý pohár s kulovitým tělem a nízkým prohnutým hrdlem. Na plecích krátká přesekávaná svislá lišta. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch okrově hnědý, skvrnitý, matně lesklý. R.: průměr okraje 170 mm, dochovaná výška 135 mm (tab. 48:1, inv. č. 146182). 2. Hrdlo džbánů s nálevkovitě rozevřeným hrdlem a odlomeným uchem, modelovaným ze dvou vývalků. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 80 mm, výška hrdla 47 mm (tab. 48:5, inv. č. 146183). 3. Zlomek hrdla hrnce s límcovitou prstováním zdobenou lištou na vnější straně okraje. Plavená hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch šedý, hlazený (tab. 48:7, inv. č. 146185). 4. Zlomek lžice/naběračky s odlomenou rukojetí modelovanou ze dvou vývalků. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch červenošedohnědý, leštěný. R.: průměr 65–70 mm, šířka rukojeti v místě lomu 27 mm (tab. 48:4, inv. č. 146184). 5. Zlomek výdutě blíž neklasifikovatelné nádoby (džbán, amfora) se dvěma svislými řadami kruhových vpichů. Vpichy jsou lemovány leštěnými pruhy. Plavená hlína s jemným pískem, kvalitní výpal, povrch šedý, hlazený a leštěný (tab. 48 :3, inv. č. 146187). 6. Zlomek stěny nádoby s velkým plochým výčnělkem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch okrové barvy, hlazený (tab. 47:6, inv. č. 146188). 7. ŠÍ – škrabadlo na čepeli. R.: délka 50 mm (tab. 48:2, inv. č. 146193).

Objekt 513/1997 – intruze v objektu z doby římského císařství (inv. č. 146633–146643). 1. Drobný zlomek hrdla poháru s drobným výčnělkem při okraji (tab. 47:7, inv. č. 146633). 2. Spodní část poháru (inv. č. 146634). 3. Zlomky výdutí různých nádob (inv. č. 146635–641). 4. Štípaná industrie (inv. č. 146642, 643).

Objekt 520/1997 – intruze v objektu z doby římského císařství. 1. Vrchlík bulavy. R.: průměr 60 mm (tab. 47:6, inv. č. 146681).

Objekt 538/1997 – intruze v objektu z mladší doby hradištní. 1. Kolínkovitě zalomené ucho džbánů? (tab. 47:5, inv. č. 147075).

Na podzim roku 1998 byla na sledované lokalitě provedena plošná skrývka v místě určeném ke stavbě dvou bytových domů. Z prozkoumaných 10 objektů byla keramika získána pouze ze tří; ve dvou případech šlo o keramiku KNP (objekty 506/98 a 509/98, z objektu 507 byl získán materiál klasické fáze kultury s kanelovanou keramikou (ŠMÍD 1999, 211; 2008b).

Objekt 506/1998 – sklípek (tab. 55). Objekt byl identifikován v těsném východním sousedství půdorysu bytového domu. Šlo o plynce zahloubenou jámu oválného půdorysu s rovným dnem. Rozměry objektu: průměr ústí 1,5 x 1,2 m, hloubka 0,4 m (inv. č. 112871). 1. Zlomek stěny nálevkovité mísy s plecemi odsazenými, prohnutými. Plavená, jemně písčité hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 55:4, inv. č. 112871).

Objekt 509/1998 – sklípek? (tab. 53). Objekt se nacházel v severozápadním rohu horního půdorysu bytového domu. Plynce zahloubená jáma oválného půdorysu byla silně narušena orbou. Rozměry objektu: průměr ústí 0,9 x 0,7 m, hloubka 0,08 m (inv. č. 112733–112737). 1. Torzo (horní část) kotlovitého hrnce s prstovanou lištou při okraji. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, drsněný, silně otřelý. R.: průměr okraje 260 mm, dochovaná výška 180 mm (tab. 53:1, inv. č. 112735). 2. Široce rozevřená kónická miska s uchem v podobě protknutého výčnělku se svislým žlábkem. Plavená blátivá hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrový, hlazený. R.: průměr okraje 256 mm, výška 112 mm (tab. 53:2, inv. č. 112733). 3. Menší kónická miska s široce rozevřenými plecemi a odsazeným konvexním dnem. Plavená blátivá hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrový, hlazený. R.: průměr okraje 165 mm, výška 75 mm (tab. 53:3, inv. č. 112734). 4. Zlomek ucha amfory s věncem uch hluboko pod max. výdutí. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý hlazený (tab. 53:5, inv. č. 112736). 5. Zlomek dna nádoby (amfory?) s odlomeným uchem nade dnem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 53:4, inv. č. 112737). 6. Silicové úštěpy (inv. č. 112769–112772).

Roku 1999 proběhl další výzkum na pozemcích Česko-švýcarské Interinvest, a. s., tentokrát v trase obslužné komunikace pro další dvě řady rodinných domů. Mezi odkrytými objekty byly dvě jámy s materiálem kultury nálevkovitých pohárů – 521/99 a 528/99. V obou případech šlo o spodní části plynce zahloubených sklípků (ŠMÍD 2000, 111–112; 2001a; 2004a).

Objekt 521/1999 – sklípek (tab. 43:3, 50). Nacházel se pouze 0,6 m JZ od objektu 501/97 a společně s kontextem 508/01 tvořily skupinu objektů nejstarší KNP v centrální části sídliště. Rozměry objektu: průměr ústí 1,3 m, hloubka 0,1 m (inv. č. 107938–107989). 1. Hrnc s kulovitým tělem a uchem oválného průřezu, posazeným mezi plecemi a horní částí hrdla. Hřbetní strana opatřena svislým žlábkem. Hrdlo nálevkovitě rozevřené. Hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch červenohnědý, hlazený. R.: průměr hrdla 150 mm, výška torza 187 mm (tab. 50:4, inv. č. 107941). 2. Nálevkovitý pohár s vejčítým tělem a nízkým prohnutým hrdlem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, skvrnitý, hlazený. R.: průměr okraje 320 mm, výška 330 mm (tab. 50:2, inv. č. 107939). 3. Amfora se čtyřmi uchy na plecích, s nízkým nálevkovitě rozevřeným hrdlem a kulovitým tělem. Plavená hlína s jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, hlazený. R.: průměr okraje 100 mm, výška 340 mm (tab. 50:1, inv. č. 107938). 4. Torzo horní části amfory s vyšším nálevkovitě rozevřeným hrdlem a kulovitou výdutí. Dochovalo se jedno ucho umístěné na plecích. Plavená hlína s jemným pískem, kvalitní výpal, povrch okrově hnědý, skvrnitý, otřelý. R.: průměr hrdla 90 mm (tab. 50:6, inv. č. 107942). 5. Spodek amfory s věncem 7 uch hluboko pod max. výdutí. Hřbety uch jsou opatřeny svislými žlábkami. Plavená hlína, řídké písek, kvalitní

výpal, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr max. výdutí 320 mm, výška torza 255 mm (tab. 50:5, inv. č. 107951). 6. Džbán s nálevkovitě rozevřeným hrdlem a uchem oválného průřezu posazeným těsně pod okrajem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený. R.: průměr hrdla 85 mm, výška 185 mm (tab. 50:3, inv. č. 107943). 7. Zlomky blíže neklasifikovatelné nádoby. Písčítá hlína, kvalitní výpal, povrch okrově hnědý, skvrnitý, otřelý (inv. č. 107944). 8. Zlomky okraje nádoby. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, otřelý (inv. č. 107945).

Objekt 528/1999 – sklípek (tab. 55:1, 3). Rozměry objektu: průměr ústí 1,6 m, hloubka 0,4 m (inv. č. 108151–108153). 1. Torzo čtyřúhelníkové baalberské amfory s kruhovými plastickými aplikacemi nad horními úpony uch. Plavená hlína ostřená drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch tmavě šedohnědý, hlazený. R.: výška torza 280 mm (inv. č. 107151).

V listopadu 2000 byl proveden záchranný archeologický výzkum na pozemcích manželů Gehnerových a Pelíškových. Z 11 prozkoumaných objektů dva poskytly materiál KNP (ŠMÍD 2001b, 152).

Objekt 509/2000 – sklípek (tab. 55:5–9). Rozměry objektu: průměr ústí 1,2 m, hloubka 0,45 m (inv. č. 129189–129203). 1. Torzo poháru s hrdlem odděleným a prohnutým. Na jednom zlomku z plecí dvojice výčnělků. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, matně lesklý. R.: průměr max. výdutě 165 mm, výška cca 175 mm (tab. 55:9, inv. č. 129189). 2. Zlomek hrdla větší nádoby. Hrdlo odsazené od široce vyklenutých plecí (hrnec, amfora?). Plavená hlína s drobnými kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědošedý, hlazený. R.: průměr hrdla cca 175 mm (tab. 55:8, inv. č. 129190). 3. Zlomek stěny plynule profilované nálevkovité mísy (tab. 55:7, inv. č. 129192). 4. Zlomek plecí větší nádoby se zbytky plastické lišty se dvěma drobnými nálepy. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, matně lesklý (tab. 55:6, inv. č. 129191). 5. Zlomek hrnce s límcovitým okrajem na vnější straně. Límec opatřen jamkami. Hlína s drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (inv. č. 129195).

Objekt 511/2000 – silo (tab. 49). Válcovité hrdlo, široce do stran vyklenuté stěny a mísovitě dno. Rozměry objektu: průměr ústí 1,1 m, hloubka 0,9 m (inv. č. 129297–129314). 1. Pohár s hrdlem odděleným a prohnutým. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, skvrnitý, matně lesklý. R.: průměr okraje 180 mm, výška 160 mm (tab. 49:2, inv. č. 129297). 2. Torzo poháru s přímým neodděleným hrdlem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, skvrnitý, hlazený. R.: průměr okraje 165 mm, dochovaná výška 140 mm (tab. 49:4, inv. č. 129298). 3. Zlomek plecí poháru s hrdlem odděleným. Na plecích svisle orientovaný člunkovitý výčnělek. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 49:6, inv. č. 129302). 4. Esovitě profilovaná amfora se dvěma uchy na plecích. Původně hrotité či zaoblené dno chybí. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, otřelý. R.: průměr okraje 85 mm, dochovaná výška 105 mm (tab. 49:3, inv. č. 129299). 5. Torzo džbánu s kulovitým tělem, nízkým nálevkovitě rozevřeným hrdlem. Ucho vytvořeno spojením dvou vývalků, jeho hřbetní stranu zdobí svislý žlábek. Blátivý plavený materiál, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedý až černý, hlazený. R.: průměr okraje 80 mm, výška cca 160 mm (tab. 49:7, inv. č. 129300). 6. Naběračka s plochým dnem a odlomenou rukojetí čokovitého průřezu. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený. R.: průměr 100 mm, výška 44 mm (tab. 49:5, inv. č. 129301).

Roku 2001 proběhly záchranné výzkumy na několika parcelách při výstavbě rodinných domků a při budování přípojky nízkého napětí. Z 21 prozkoumaných objektů pouze dva poskytly keramiku KNP.

Objekt 508/2001 – sklípek (tab. 51, 52). Porušený výkopem pro položení nízkého napětí podél přístupové komunikace, se nacházel v těsném sousedství objektů 501/97 a 521/99, odkrytých právě při budování komunikace. Jeho dno bylo pokryto souvislou vrstvou tlakem půdy rozdrcených nádob. Sedm z nich se podařilo rekonstruovat. Soubor dále obsahoval hliněnou lžici, čelní kost tura s rohy, zlomky tří zrnotěrek a štípanou industrii (ŠMÍD 2002, 181; ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ 2006, 23, 206–207). Rozměry objektu: průměr okraje 1,6 m, hloubka 0,8 m (inv. č. 180666–180691). 1. Nálevkovitý hrnec s okrajovou lištou v podobě románského lizény a dvěma protilehlými uchy klenoucími se mezi plecemi a horní částí hrdla. Ucha doplňují dva kuželovité výčnělky. Hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený. R.: průměr okraje 285 mm, výška torza 370 mm (tab. 51: 2, inv. č. 180672). 2. Nálevkovitý hrnec s prohnutým a odděleným hrdlem a původně dvěma jazykovitými výčnělky pod okrajem, opatřeným límcovitou lištou s vrypy. Hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědý s hnědými skvrnami, hlazený. R.: průměr okraje 260 mm, výška 295 mm (tab. 51:6, inv. č. 180671). 3. Kalichovitý pohár na kónické noze opatřený čtyřmi protknutými výčnělky. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch světle hnědošedý, otřelý. R.: průměr okraje 290 mm, výška 350 mm (tab. 51:3, inv. č. 180666). 4. Pohár s kulovitým tělem a nízkým odděleným a prohnutým hrdlem. Na plecích 5 párů krátkých svislých lišt. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 290 mm, výška 340 mm (tab. 51:4, inv. č. 180667). 5. Nálevkovitý pohár s hrdlem přímým, odděleným. Na plecích, těsně pod hrdlem, je umístěn jeden hráněný výčnělek. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch světle hnědošedý, hlazený. R.: průměr okraje 135 mm, výška 125 mm (tab. 52:1, inv. č. 180670). 6. Pohár s hrdlem odděleným, prohnutým, tělo kulovité. V horní části plecí, těsně pod hrdlem, jsou umístěny tři drobné výčnělky. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch světle hnědošedý, hlazený. R.: průměr okraje 220 mm, výška 210 mm (tab. 52:4, inv. č. 180668). 7. Bezuchá amfora s hrdlem odděleným a prohnutým. Tělo kulovité. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch světle hnědý. R.: průměr okraje 170 mm, výška 195 mm (tab. 52:5, inv. č. 180669). 8. Hrubě modelovaná lžice s plochým dnem s jazykovitou rukojetí. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedočervený, urovnaný. R.: průměr 45 mm, celková délka 70 mm (tab. 52: 3, inv. č. 180673). 9. Zlomek stěny spodku amfory s věncem uch hluboko pod max. výdutí. Dochovalo se jedno ucho opatřené žlábkem. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 51:5, inv. č. 180675). 10. Sílexová čepel prostá retuše. R.: délka 42 mm (inv. č. 180685). 11. – 12. Dvě menší zrnotěrky a zlomek třetí z kulmského slepence (inv. č. 180687–689). 13. ŠÍ – drobná čepel. R.: délka 41 mm (tab. 52:2, inv. č. 180686).

Objekt 511/2001 – silo, se nacházelo na pozemku paní Pelíškové. Plytká jáma kruhového půdorysu se zúženým ústím, do stran ubíhajícími stěnami a rovným dnem superponovala objekt 512 z doby římského císařství. Rozměry objektu: průměr ústí 2 m, průměr spodku 2,4 m, hloubka 0,7 m (inv. č. 172711–172719). 1. Zlomek okraje blíže neklasifikovatelné nádoby (inv. č. 172711). 2. Zlomky výdutí různých nádob (inv. č. 172712–717).

Ulice Palackého (dříve Pod Kosířem), popis objektu a materiálu

V listopadu 1999 došlo při snižování terénu podél východní strany komunikace v ulici Palackého (dříve Pod Kosířem) k odkrytí většího množství pravěkých objektů. Většina z nich patřila do období lužických popelnicových polí. Mimo to bylo prozkoumáno několik objektů středověkých a jeden (objekt 512) poskytl poměrně bohatou kolekci keramiky baalberské fáze KNP, mimo jiné i zlomek šálku s výzdobou provedenou brázděným vpichem (ŠMÍD 2000, 112; 2001a; 2004a).

Objekt 512/1999 – silo s do stran ubíhajícími stěnami a rovným dnem (tab. 58, 59). Ve výplni rozlišeny dva kontexty, spodní, velmi ulehlý a horní, s mazanincovou destrukcí, který souvisel s vyrovnáním terénu. Osteologický materiál ze spodní vrstvy poskytl radiokarbonové datum 3715–3619 BC. Rozměry objektu: průměr ústí 1,4 m, hloubka 0,6 m od úrovně podloží. 1. Torzo větší nádoby s vejčitým tělem (džbán?) s jednou dochovanou plastickou lištou – součást „vousů“. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý hlazený do matného lesku. R.: průměr hrdla cca 85 mm, výška torza 160 mm (tab. 58:4, inv. č. 124935). 2. Hrdlo amfory s přesekávanou lištou oddělující hrdlo od plecí. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedoohnědý, matně lesklý. R.: průměr 100 mm, výška 70 mm (tab. 58:2, inv. č. 124937). 3. Zlomek ostře profilovaného šálku s hrdlem nálevkovitě prohnutým a oblým spodkem. Povrch opatřen výzdobou provedenou brázděným vpichem – krokvice (brázděný i růžencový vpich). Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený. R.: průměr okraje cca 105 mm, výška plecí 40 mm (tab. 58:3, inv. č. 124936). 4. Zlomek drobné nádoby s nízkým válcovitým hrdlem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedoohnědý, urovnaný. R.: průměr okraje 50 mm, výška torza 40 mm (tab. 58:5, inv. č. 124961). 5. Lžice – zlomek. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedý, hlazený. R.: délka 35 mm (tab. 58:6, inv. č. 124991). 6. Lžice – zlomek. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch okrový, matně lesklý. R.: délka 42 mm (tab. 58:7, inv. č. 124989). 7. Lžice – zlomek. Písečná hlína, kvalitní výpal, povrch šedoohnědý, urovnaný. R.: průměr 50x48 mm (tab. 58:9, inv. č. 124990). 8. Držadlo lžice. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, ořelý. R.: délka zlomku 40 mm (tab. 58:8, inv. č. 124992). 9. Zlomek okraje kónické mísy s oblou stěnou. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, matně lesklý. R.: průměr okraje cca 210 mm, (tab. 59:1, inv. č. 124956). 10. Zlomek stěny vakovitého šálku. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedý, matně lesklý. R.: průměr okraje cca 110 mm (tab. 59:2, inv. č. 124945). 11. Zlomek hrnce s límcovitě rozšířeným okrajem opatřeným prstovými důlky. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 59:3, inv. č. 124938). 12. Zlomky límcovitých okrajů s prstováním. Plavená hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch šedočerný, hlazený (tab. 59:4,5, inv. č. 124939–942). 13. Zlomky mís s dovnitř skloněnými plecemi. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedoohnědý, hlazený (tab. 59:6, inv. č. 124957). 14. Zlomek esovitě profilované nádoby (mísa/šálek). Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedý, leštěný (tab. 59:7, inv. č. 124943). 15. Zlomek hrdla poháru. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 59:8, inv. č. 124941). 16. Zlomek hrdla poháru. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedočerný, hlazený (tab. 59:9, inv. č. 124955). 17. Zlomek hrdla větší pohárovité nádoby. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedoohnědý, hlazený (tab. 59:10, inv. č. 124948). 18. Zlomek okraje pohárovité nádoby. Hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 59:11, inv. č. 124949). 19. Zlomek plecí poháru s horizontální rýhou oddělující hrdlo od plecí. (tab. 59:12, inv. č. 124960). 20. Zlomek z plecí nádoby s obloukovitě prohnutou lištou. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 59:13, inv. č. 124963). 21. Dno nádoby s otiskem spirálovitě točené rohože. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, urovnaný (obr. 67, inv. č. 124984).

2. Sídliště v poloze Niva, popis objektu a materiálu

Objekt 1/1989 – sídlištní jáma (tab. 60). Široce oválná jáma s mělkou mísovitou prohlubní na SZ straně. Rozměry objektu: délka 2,9 m, šířka 2,4 m. Mísovité dno zasahovalo 0,8 m pod úroveň dnešního terénu. (inv. č. 087008–087029). 1. Torzo miniaturní nádoby s nehtovými vrypy pod okrajem. R.: výška 32 mm, průměr 43 mm (tab. 60:7, inv. č. 087008). 2. Zlomek límcovitého okraje hrnce – románská lizéna (tab. 60:2, inv. č. 087009). 3. Zlomek dna blíže neklasifikovatelné nádoby (tab. 60:12, inv. č. 087010). 4. Zlomek límcovitého okraje hrnce. Hrana opatřena nehtovými vrypy v horizontální linii (tab. 60:1, inv. č. 087011). 5. Drobný okrajový střep esovitě profilované mísy (tab. 60:4, inv. č. 087012). 6. Zlomek okraje kónické? mísy (tab. 60:3, inv. č. 087013). 7. Okrajový střep kónické mísy s oblou stěnou (tab. 60:6, inv. č. 087014). 8. Zlomek naběračky? s válcovitým držadlem (tab. 60:10, inv. č. 087015). 9. Zlomky amforovité nádoby (inv. č. 087016). 10. Střepy z amforovité nádoby s jedním dochovaným tunelovitým uchem (tab. 60:5, inv. č. 087017). 11. Přeslen s přímou stěnou a konkávní základnou (tab. 60:13, inv. č. 087019). 12. Dvoukónický přeslen prostý (tab. 60:9, inv. č. 087020). 13. Zlomek dvoukónického přeslenu (tab. 60:11, inv. č. 087021).

OLŠANY U PROSTĚJOVA, okr. Prostějov.

Základní údaje ke katastrálnímu území a jeho přírodnímu prostředí

Obec se čtrnácti sty obyvatel se nachází 8 km severoseverovýchodně od okresního města v nadmořské výšce 210–220 m. V systému krajinných typů vypracovaném P. ALBRECHTEM (1998, 56–58) leží Olšany u Prostějova v nivě říčky Blaty, která patří k větším pravobřežním přítokům řeky Moravy. Na geologickém podloží tvořeném zejména mladými uloženinami přítoků Moravy jsou vyvinuty půdy typu černice a pro vlastní nivu Blaty jsou charakteristické organozemě typu slatin. Pravěké a raně historické osídlení

katastru obce se koncentruje na několika místech v jihovýchodní části obce, ale zejména na plochem sprašovém návrší v severozápadní části katastru s pomístním názvem Zlatniska, které od jihozápadu lemuje pravobřežní terasu říčky. Návrší směrem k JV zvolna klesá ke středu obce a tam splývá s plochým reliéfem Blatské nivy. Poloha osídlená průběžně od neolitu až po dobu římského císařství je známá i nálezy kultury nálevkovitých pohárů (podrobně k osídlení katastru P. FOJTÍK 2009, 54–70).

Lokalizace naleziště

Nálezy kultury nálevkovitých pohárů se koncentrovaly v jihovýchodní části Zlatnisek, v blízkosti kóty 221 m, severozápadně obce (těsně), dnes v místě areálu firmy Mürdter-Dvořák, s. r. o., vpravo od silnice vedoucí z Olšan do Třebčína. Koryto říčky Blaty je od pravěkého osídlení místa vzdáleno cca 1 km směrem severovýchodní až východním. Deset metrů mocná sprašová návěj je překryta 50 až 60 cm černoze-mě. Na ZM ČR 1:10000, list 24-22-23 se jedná o okolí bodu 175 mm od Z a 17 mm od J s. č.

K jihovýchodu exponovaná vrcholová část plochého sprašového návrší, nadmořská výška ±221 m.

Historie naleziště

Osídlení kulturou nálevkovitých pohárů bylo zjištěno v JV části Zlatnisek již v prvních deceniích dvacátého století (tab. 65). Prostějovský učitel a archeolog Antonín Gottwald získal z této polohy soubory keramiky, ale také kamenných a bronzových artefaktů, dokládajících osídlení kulturami s lineární keramikou, nálevkovitými poháry, lužických popelnicových polí, Kelty, Germány, doby římské a Slované (GOTTWALD 1931, 24, 38, 77, 99, 107, 113). Upozorňuje i na existenci slovanského kostrového pohřebiště v této části olšanského katastru, o kterém se zmiňuje již dr. J. Wankel. Pravděpodobně na stejném místě prokopal K. Dobeš 5 kostrových hrobů, z nichž některé byly zakryty velkými kameny (GOTTWALD 1924, 132; 1930a, 15; 1930b 45).

V roce 1995 byly v souvislosti s první etapou výstavby výrobního komplexu firmy Mürdter-Dvořák, s. r. o. prozkoumány 3 objekty, z nichž dva náležely kultuře zvoncovitých pohárů a jeden kultuře pohárů nálevkovitých. Další objekt KNP byl prozkoumán v roce 2001 v rámci třetí etapy rozšiřování podniku (ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ – UNGER (eds.) 2000, 199; ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ (eds.) 2006, 241–242; ŠMÍD 1999; 2002). Během záchranných archeologických výzkumů se podařilo získat velmi cenné nálezy celky kultury s lineární keramikou (FOJTÍK 2007), kultury zvoncovitých pohárů a zejména středodunajské mohylové kultury. S posledně jmenovanou souvisel i pohřeb dítěte v nádobě – tzv. „pithoi“ (FOJTÍK – DOČKALOVÁ 2007).

Rozsah, charakter, struktura a časové vymezení osídlení

V případě nálezů Antonína Gottwalda jde o povrchové sběry v podobě několika drobných zlomků hrnců s charakteristickou límcovitou úpravou okraje z blíže neurčeného místa polohy. Také dva objekty zdokumentované při výstavbě areálu firmy Mürdter-Dvořák, s. r. o. v letech 1995 a 2001 (tab. 62) nám příliš o prostorovém využití lokality v době trvání kultury nálevkovitých pohárů mnoho neřekly. Vzhledem k poměrně silné vrstvě černozemě lze předpokládat, že plynce založené stavby nebyly při skrývce nadloží registrovány. Objekt 2/1995 představoval izolovanou exploatační jámu široce oválného půdorysu, která se nacházela v jihozápadní části plochy určené ke stavbě prvního objektu výrobního areálu. Nalezená keramika patří baalberské fázi prvního stupně KNP (tab. 63, 64). V okamžiku nahlášení skrývky však byla severovýchodní polovina skryté plochy první etapy výstavby již zavezena hrubou kamennou drtí a nebyla zkoumána. Výskyt dalších objektů na ní sice nelze vyloučit, ale v průběhu dalších pěti etap byl zdokumentován už jen pouze jeden objekt kultury nálevkovitých pohárů (508/2001), který představoval běžnou sídlištní jámu oválného půdorysu se svažitým dnem (tab. 62:2). Také z ní byla získána keramika baalberské fáze uvedené kultury. Z celkové situace lze tak vyvodit, že se jednalo o sídliště se značně rozvolněnou strukturou zástavby, nebo o zcela samostatně stojící usedlost.

Literatura

- ALBRECHT, P. 1998: Krajiny Prostějovska. Přírodovědné studie Muzea Prostějovska v Prostějově, svazek 1. Sborník prací ke 100. výročí založení Klubu přírodovědeckého v Prostějově. Prostějov, 47–66.
- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLEROVÁ, K. (eds.) 2006: Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004. Ústav archeologické památkové péče Brno. Brno, 241–242.
- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLEROVÁ, K. – UNGER, J. (eds.) 2000: Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998. Ústav archeologické památkové péče Brno. Brno, 199.
- FOJTÍK 2007: Bukovohorské keramické „importy“ z Olšan u Prostějova. Archeologické rozhledy 58, 781–789.
- 2009: Pravěké a raně historické osídlení katastru obce Olšany u Prostějova, okr. Prostějov, Střední Morava, vlastivědná revue 29/2009. Olomouc, 54–70.
- FOJTÍK, P. – DOČKALOVÁ, M. 2007: Středobronzový dětský pohřeb v nádobě z Olšan u Prostějova. Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV 42, 57–69.
- GOTTWALD, A. 1924: Pravěká sídliště a pohřebiště na Prostějovsku. Prostějov.
- 1930a: Několik nových nálezů z Prostějovska. Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci 43, Olomouc, 60.
- 1930b: Příspěvek k praehistorii. Ročenka Národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané 7, Prostějov, 3–52.
- 1931: Můj archeologický výzkum. Prostějov.
- ŠMÍD, M. 1996: Závěrečná zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu v Olšanech, okr. Prostějov. Ústav archeologické památkové péče Brno, NZ 41/1996.
- 1999: Olšany (okr. Prostějov), „Zlatníska“, výzkum 1995. Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 214.
- 2001: Olšany u Prostějova, Zlatníska, Ústav archeologické památkové péče Brno, NZ 106/2001.
- 2002: Olšany (okr. Prostějov), „Zlatníska“, výzkum 2001. Přehled výzkumů 43 (2001), 163–164, 203.

Popis objektů a materiálu

Materiál z archeologických výzkumů je uložen ve sbírkách Muzea Prostějovska v Prostějově pod uvedenými inventárními čísly.

Objekt 2/1995 – exploatační jáma, hliník (tab. 62–64). Rozměry objektu: délka 5,9 m, max. šířka 3,85 m, max. hloubka 0,95 m. Zásyp objektu zvrstvený. Husté šrafování – tmavě hnědá až černá, řídké šrafování světle hnědá, svislé šrafování hnědá hlína. Ve vrstvě světle hnědé hlíny se zřetelně rýsoval proplástek uhlíků. Převážná část keramiky byla vyzvednuta z horní vrstvy výplně hliníku, něco málo i z vrstvy druhé. 1. Torzo poháru/hrnce s odsazeným a prohnutým hrdlem. Plavený materiál s příměsí písku a drobných kamének, výpal střední tvrdosti. Povrch šedohnědý, původně leštěný, otřelý. R.: výška 195 mm, průměr okraje 200 mm (tab. 63:1, inv. č. 140090). 2. Torzo poháru/hrnce s odděleným a prohnutým hrdlem. Na rozhraní hrdla a plecí horizontálně protknutý výčnělek s „vousy“ při spodním úponu. Plavený písčitého materiálu s drobnými kaménky, výpal střední tvrdosti. Povrch tmavě šedohnědý, původně leštěný. R.: výška torza 135 mm, průměr okraje 238 mm (tab. 63:7, inv. č. 410089). 3. Torzo hrnce/poháru s odděleným a prohnutým hrdlem. Plavená hlína s příměsí písku, nekvalitní výpal. Povrch šedohnědý, otřelý, skvrnitý. R.: výška torza cca 145 mm, průměr cca 218 mm (tab. 63:8, inv. č. 410091). 4. Zlomek hrdla a část plecí poháru s odsazeným a prohnutým hrdlem. Na plecích se dochoval jeden nevýrazný výčnělek. Blátitý materiál ostřený kaménky, nekvalitní výpal, povrch hnědý, silně otřelý (tab. 63:2, inv. č. 410088). 5. Zlomek hrdla džbánů s uchem posazeným pod okrajem. Při spodním úponu „vousy“ v podobě tří lišt. Hlína s příměsí jemného písku, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, skvrnitý a otřelý (tab. 63:9, inv. č. 410076). 6. Zlomek hrdla poháru s okrajem dovnitř límcovitě rozšířeným. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, původně hlazený do matného lesku (tab. 63:6, inv. č. 410079). 7. Zlomek plecí poháru s lištou v podobě obráceného písmene „U“ na plecích. Písčitého materiálu, velmi kvalitní výpal, povrch tmavě šedohnědý, skvrnitý (tab. 63:3, inv. č. 410081). 8. Zlomek plecí ostře trojitě profilované amfory? Plavený materiál ostřený jemným pískem a kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hlazený do matného lesku (tab. 63:5, inv. č. 410084). 9. Jazykovité držadlo lžice. Plavený materiál s kaménky, výpal střední tvrdosti. Povrch hnědý, otřelý (tab. 63:4, inv. č. 410085). 10. Zlomek stěny blíže neklasifikovatelné nádoby s široce vyklenutou výdutí a zbytkem spodního úponu ucha. Jemně písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch černý, hlazený (tab. 64:1, inv. č. 140083). 11. Zlomek okraje poháru s přímým, široce rozevřeným hrdlem. Plavená hlína, nekvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 64:2, inv. č. 140078). 12. Zlomek plecí poháru s rýhou odděleným hrdlem. Jemně písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, otřelý (tab. 64:3, inv. č. 140082). 13. Zlomek plecí poháru s rýhou odděleným hrdlem. Jemně písčité hlína, kvalitní výpal, povrch černý, hlazený (tab. 64:4, inv. č. 140086). 14. Zlomek cylindrického hrdla džbánů/amfory. Plavená hlína s pískem a kaménky, nekvalitní výpal, povrch hnědošedý, otřelý (tab. 64:5, inv. č. 140077).

Objekt 508/2001 – sídlištní jáma (tab. 64). Nepravidelně vejčitý tvar se středovou prohlubní. Rozměry objektu: délka 1,95 m, šířka 1,4 m, hloubka 0,45 m. Výplň tvořila středně ulehlá hlína tmavě hnědé barvy s drobtý mazanice. 1. Zlomek hrdla hrnce s límcovitou lištou zdobenou svislými vrypy. Hlína s kaménky do 4 mm, velmi kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 64:6, inv. č. 170749). 2. Zlomek hrdla hrnce, poháru. Plavená hlína s mikrozrnky slídy, velmi kvalitní výpal, povrch hlazený v odstínech šedé barvy (tab. 64:10, inv. č. 170751). 3. Zlomek hrdla poháru s hrdlem nízkým, plynule nasazeným. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch šedý, hlazený (tab. 64:8, inv. č. 170756). 4. Spodek a dno menší nádoby – mísy? Plavená, jemně písčitá hlína, nekvalitní výpal, povrch šedý, silně otřelý (tab. 64:7, inv. č. 170785). 5. Zlomek spodku nádoby s ostře zalomenou výdutí. Plavená hlína s kaménky do 3 mm, nekvalitní výpal, povrch původně hlazený do matného lesku, otřelý (tab. 64:9, inv. č. 170761).

Materiál z povrchových sběrů Antonína Gottwalda ve sbírce Muzea v Prostějově (tab. 65).

1. Zlomek okraje mísy s plecemi dovnitř skloněnými. Na plecích svislé vrypy v horizontální řadě a jeden horizontální výčnělek (tab. 65:1, inv. č. 041608/4). 2. Zlomek okraje kotlovitého hrnce s širokou pramačkávanou lištou pod okrajem. (tab. 65:2, inv. č. 041608/6). 3. Zlomek okraje hrnce se svisle orientovaným a příčně protknutým výčnělkem. Pod okrajem široká lišta s prstovými vrypy v horizontální řadě (tab. 65:3, inv. č. 041608/7). 4. Zlomek okraje hrnce s odlomeným výčnělkem pod okrajem. Při okraji úzká lišta s prstovými důlky (tab. 65:4, inv. č. 041608/2). 5. Zlomek okraje hrnce s ven límcovitě rozšířeným okrajem na způsob lizény (tab. 65:5, inv. č. 041608/1). 6. Zlomek okraje hrnce s plastickou lištou opatřenou prstovými důlky pod okrajem (tab. 65:6, inv. č. 041608/2). 7. Zlomek okraje hrnce s horizontální řadou prstových důlků přerušenu drobným výčnělkem (tab. 65:7, inv. č. 041608/5). 8. Týlní část silexové, plošně retušované sekerky (tab. 65:8, inv. č. 041608/9).

PŘEMYSLOVICE, okr. Prostějov

V měsíci dubnu roku 1998 byly realizovány zemní práce spojené s výstavbou druhé etapy vysoko-tlakého plynovodu mezi obcemi Čechy pod Kosířem a Přemyslovce v okrese Prostějov. V poloze Nad rybníkem bylo zachyceno poměrně intenzivní osídlení z počátku středního eneolitu. Nalezená kolekce keramiky obsahovala vedle zlomků typických pro kulturu nálevkovitých pohárů také zlomky s vhloubenou výzdobou, sestavenou ze žlábků a rytých linií. Rozsah záchranného archeologického výzkumu byl omezen povoleným zábořem oseté půdy, přesto se podařilo prozkoumat část rozsáhlého hliníku, jednu zásobní jámu, několik dalších drobných objektů a na nálezy bohatou kulturní vrstvu. Získaný materiál je velmi důležitý pro poznání charakteru materiální kultury na počátku středního eneolitu, kdy je domácí podloží vystaveno silicím vlivům z jihovýchodu, z prostředí badenské kultury.

Lokalizace naleziště a základní údaje o přírodním prostředí

Poloha s archeologickými nálezy se nachází na okraji náhorní plošiny v jihovýchodní části katastru obce Přemyslovce, kde pokračuje na katastru Čech pod Kosířem. Hranici obou katastrů tvoří v tomto úseku výrazná mez, procházející napříč sídlištěm od JZ k SV. Poloha je od SSV ohraničena hlubokým údolím Českého potoka, jež tvoří hranici mezi zmíněnou Přemyslovickou vrchovinou a protilehlým hřebenem Velkého Kosíře, který je již součástí Bouzovské vrchoviny, podcelku vrchoviny Zábřežské, a od J údolím Stříbrného potoka. Směrem k Z až SZ plynule přechází v plošinu, přerušenu skalkami – výchozy jemnozrnných kulmských drob a slepenců. Kulmské horniny jsou kryty jílovitou spraší, jejíž mocnost klesá se stoupající nadmořskou výškou. Půdním krytem je hnědozem, obsahující velké množství zvětralého podloží s nápadným množstvím valounů z tvrdších hornin. Ze sídliště se krajina otevírá směrem k SV až JV a za příznivého počasí je odsud vidět ústí Moravské brány, dále Hostýnské vrchy a výjimečně i Beskydy. Na ZM ČR 1:10000 je místo s archeologickými nálezy vymezeno souřadnicemi 410–440 mm od Z s. č. a 195–215 mm od J s. č.

K jihovýchodu exponovaná okrajová část náhorní plošiny s mimořádným výhledem po okolní krajině, nadmořská výška 366–386 m.

Historie naleziště

Jedná se o novou archeologickou lokalitu.

Literatura

- ŠMÍD, M. 1998: Přemyslovice, Nad rybníkem, NZ 120/98, Ústav archeologické památkové péče Brno.
ŠMÍD, M. 1999: Přemyslovice (okr. Prostějov), Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 220.
ČIŽMÁŘ, M. – GEISLEROVÁ, K. – UNGER, J. (eds.) 2000: Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998, 213.

Rozsah, charakter, struktura a časové vymezení osídlení polohy kulturou s nálevkovitými poháry.

Na základě dislokace archeologických situací v rýze plynovodu a rekognoskace terénu v nejbližším okolí lze plochu sídliště odhadnout zhruba na cca 300 x 300 m. Stopy osídlení byly zjištěny mezi vrstevnicemi 366–386 m.

Materiál je uložen ve sbírkách muzea v Prostějově pod uvedenými inventárními čísly.

Popis objektů a materiálu

Objekt 500/1998 – hlíník (tab. 67). Rozměry objektu: délka 3,4 m, měřitelná šířka 3 m, hloubka 1,2 m. 1. Zlomek stěny esovitě profilovaného šálku. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 67:5, inv. č. 156428). 2. Zlomek esovitě profilovaného šálku s diagonálně položenými kanelami. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, původně leštěný (tab. 67:6, inv. č. 156421). 3. Zlomek hrdla blíže neklasifikovatelné nádoby (šálek/džbán). Plavená hlína, ojediněle drobný kamének, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 67:2, inv. č. 156422). 4. Zlomek hrdla poháru s hrotitým výčnělkem na rozhraní hrdla a plecí. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 67:7, inv. č. 156420). 5. Drobný zlomek esovitě profilovaného šálku. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrový, otřelý (tab. 67:3, inv. č. 156423). 6. Zlomek stěny šálku s přímým válcovitým hrdlem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrově šedý, otřelý (tab. 67:4, inv. č. 156425). 7. Zlomek stěny blíže neklasifikovatelné nádoby (amfory?). Hrdlo je od plecí odděleno širokým žlábkem, pod ním souběžně klikatka sestavená z krátkých vrypů. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, hlazený (tab. 67:8, inv. č. 156429). 8. Zlomek stěny esovitě profilované mísy se svisle protáhlým výčnělkem na max. výduti. Plavená hlína s kaménky, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 67:1, inv. č. 156426). 9. Tunelové ucho amfory s plastickými „vousy“ pod spodním úponem. Hlína s drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch světle okrový až šedý, silně otřelý (tab. 67:16, inv. č. 156468). 10. Zlomek okraje hrnce s hrubě modelovaným uchem. Hlína s kaménky. Výpal střední tvrdosti, povrch světle okrově hnědý, hrubě urovaný (tab. 67:13, inv. č. 156466). 11. Drobná zvířecí plastika. Končetiny, ocas a pravděpodobně odrytá hlava jsou jednoduše vytaženy z těla stiskem dvou prstů. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, urovaný. R.: délka 38 mm, šířka 16 mm (tab. 67:10, inv. č. 156655). 12. Čočkovitý přeslen se svisle přesekávanou hranou. Hlína s příměsí drobných kamének, povrch hnědý, urovaný. R.: průměr přeslenu 30 mm (tab. 67:9, inv. č. 156657). 13. Přeslen kónický s prohnutou stěnou a rovnou základnou. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědošedý, otřelý. R.: průměr 55 mm (tab. 67:15, inv. č. 156656). 14. Přeslen dvoukónický. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 67:17, inv. č. 156658). 15. Polotovar sekery, hladítko. Porfyrický mikrodiorit? R.: délka 62 mm, šířka 35 mm (tab. 67:12, inv. č. 156661). 16. Vývrtek sekeromlatu. R.: 64 mm, průměry 18 a 12 mm (tab. 67:11, inv. č. 156660). 17. Zlomek tunelového ucha amfory. Nad uchem zbytek horizontální prstované lišty. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 67:14, inv. č. 157346).

Objekt 501/1998 – kulturní vrstva mezi objekty 500 a 502 (tab. 68). Rozměry objektu: odkrytá šířka 3 m, mocnost 20–30 cm. 1. Zlomek nožky? eventuálně hrdlo nádoby. Plavená hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch tmavě šedohnědý, hlazený (tab. 68:3, inv. č. 157300). 2. Zlomek esovitě profilovaného šálku s páskovým uchem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, otřelý, původně hlazený (tab. 68:1, inv. č. 157339). 3. Zlomek stěny blíže neklasifikovatelné nádoby (amfory?) s plošným diagonálním kanelováním. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedý, otřelý (tab. 68:4, inv. č. 157338). 4. Přeslen tvaru tykve – vysoký. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 68:2, inv. č. 157572). 5. ŠÍ – škrabadlo na úštěpu. R.: délka 38 mm (inv. č. 157573).

Objekt 502/1998 – hlíník (tab. 69–72). Rozměry objektu: délka 8,6 m, šířka překračovala hranice skryté plochy, hloubka 1,3 m. 1. Torzo spodku nádoby vejčitého tvaru. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedý, leštěný (tab. 71:2, inv. č. 156811). 2. Okraj hrnce s límcovitou lištou zdobená prstovými důlky na způsob románské lizény. Hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 72:8, inv. č. 156758). 3. Okraj hrnce s límcovitou lištou s prstovými důlky a odlomeným výčnělkem. Hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědý, urovaný (tab. 72:4, inv. č. 156792). 4. Okraj hrnce s hladkou límcovitou lištou. Plavená hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědošedý, hlazený (tab. 72:3, inv. č. 156780). 5. Okraj hrnce s trojúhelníkovými jamkami v horizontální řadě. Povrch zdoben svislým prstováním! Hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch prstovaný (tab. 72:13, inv. č. 156759). 6. Okraj hrnce s prstovými jamkami v horizontální řadě. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch světle hnědý, hrubě urovaný (tab. 72:11, inv. č. 156769). 7. Okraj hrnce s prstovými jamkami v horizontální řadě. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch světle okrově hnědý, hlazený do matného lesku (tab. 72:12, inv. č. 156789). 8. Okraj hrnce s límcovitou lištou s jamkami v horizontálním pořadí. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, otřelý (tab. 72:9, inv. č. 156765). 9. Okraj hrnce s límcovitou lištou zdobenou prstovými důlky na způsob románské lizény. Pod okrajem na hrdle horizontální pupek. Dělivá hlína, výpal střední tvrdosti, povrch

hnědý, hlazený (tab. 72:2, inv. č. 156755). 10. Okraj hrnce s límcovitou lištou zdobenou důlky na způsob románské lizény. Přes límec horizontální výčnělek. Blátivý materiál, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě hnědý, hlazený (tab. 72:6, inv. č. 156751). 11. Okraj hrnce s límcovitou lištou zdobenou řídké prstovými důlky na způsob románské lizény. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 72:5, inv. č. 156768). 12. Okraj hrnce s límcovitou lištou s prstovaným okrajem na způsob románské lizény. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený do matného lesku (tab. 72:7, inv. č. 156753). 13. Nálevkovitě vyhnutý okraj hrnce/poháru přímého profilu. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, hlazený (tab. 72:1, inv. č. 156750). 14. Zlomek výdutě – výrazná dvoukónická profilace. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý až černý, hlazený do matného lesku (tab. 71:1, inv. č. 156900). 15. Zlomek stěny amfory s tunelovým uchem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 71:5, inv. č. 156891). 16. Tunelové ucho amfory. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 71:4, inv. č. 156895). 17. Tunelové ucho. Plavená hlína, nekvalitní výpal, povrch šedohnědý, otřelý (tab. 71:3, inv. č. 156893). 18. Nálevkovitá mísa s plecemi kolnými, prohnutými. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 69:4, inv. č. 156830). 19. Okrajový zlomek esovitě profilované mísy. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, otřelý (tab. 69:6, inv. č. 156821). 20. Zlomek okraje esovitě profilované mísy s protáhlým horizontálním výčnělkem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hlazený (tab. 69:2, inv. č. 156825). 21. Zlomek okraje mísy jordanoidního typu. Na spodku plecí drobný kruhový výčnělek. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 69:5, inv. č. 156829). 22. Okraj mísy s plecemi dovnitř skloněnými. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch okrový, hlazený (tab. 70:5, inv. č. 156834). 23. Zlomek nohy bubnu. Plavená hlína s drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 70:1, inv. č. 156842). 24. Torzo nálevkovité mísy s oddělenými lehce prohnutými plecemi. Na max. výduti horizontálně protáhlý výčnělek. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, pálený do matného lesku. R.: průměr okraje 280 mm, výška 180 mm (tab. 69:1, inv. č. 156814). 25. Zlomek esovitě profilované mísy s oddělenými plecemi. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 69:9, inv. č. 156823). 26. Zlomek nálevkovité mísy s hrdlem a plecemi oddělenými. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedý, hlazený (tab. 70:7, inv. č. 156832). 27. Zlomek velké mísy plynulě esovitě profilace s protáhlým horizontálním výčnělkem na max. výduti. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti povrch šedohnědý, otřelý (tab. 69:10, inv. č. 156819). 28. Zlomek esovitě profilované mísy. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, otřelý (inv. č. 156824). 29. Zlomek esovitě profilované mísy s drobným kulatým výčnělkem na max. výduti. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 70:8, inv. č. 156831). 30. Kónická mísa s oblou stěnou. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrově šedý, otřelý. R.: průměr okraje 65 mm, výška 38 mm (tab. 70:6., inv. č. 156844). 31. Zlomek stěny nádoby (poháru?) s obrácenou V lištou. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, matně lesklý (tab. 70:4, inv. č. 156814). 32. Zlomek okraje kónické mísy s plastickým výčnělkem pod okrajem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrový, silně otřelý (tab. 69:3, inv. č. 156904). 33. Zlomek hrdla slabostěnné nádoby s horizontálními řadami drobných vrypů doplněných drobnými výčnělky. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 69:7, inv. č. 156916). 34. Zlomek stěny slabostěnné nádoby s rytým motivem nepravidelných vlčích zubů (abstraktní ornament?). Stopy bílé inkrustace! Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený (tab. 70:10, inv. č. 156915). 35. Zlomek nožky mísy na nožce. Okraj zdobí svislé přesečky. Hlína ostřená kaménky, povrch hnědý, otřelý. R.: průměr 61 mm (tab. 69:8, inv. č. 156893). 36. Torzo šálku s válcovitým odděleným hrdlem a oblým dnem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 83 mm, výška 65 mm (tab. 70:2, inv. č. 156917). 37. Torzo esovitě profilovaného šálku s oblým dnem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrový, hlazený. R.: průměr okraje ca 105 mm, výška 50 mm (tab. 70:3, inv. č. 156918). 38. Zlomek stěny šálku esovitě profilace plošnou aplikací širokých svislých žlábků. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hlazený (tab. 70:11, inv. č. 156910). 39. Zlomek stěny šálku esovitě profilace plošnou aplikací širokých svislých žlábků. Okraj chybí. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch leštěný (tab. 70:12, inv. č. 156911). 40. Zlomek stěny šálku esovitě profilace s plošnou aplikací širokých svislých žlábků, které jsou doplněny na plecích horizontální řadou vpichů. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hlazený (tab. 70:14, inv. č. 156913). 41. Drobný zlomek stěny nádoby se svazkem svislých žlábků. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hlazený (tab. 70:15, inv. č. 156914). 42. Zlomek držadla lžice. Hlína s kaménky, nekvalitní výpal, povrch hnědý, otřelý (tab. 70:13, inv. č. 156846). 43. Zlomek stěny větší nádoby (hrnec/amfora) s rytým motivem rybí kosti. Plavená hlína s drobnými kaménky, nekvalitní výpal, povrch červenohnědý, silně otřelý (tab. 72:10, inv. č. 156812). 44. Drtič/otloukač. Sluňák. R.: 75 x 70 mm (inv. č. 157220). 45. Zlomek kyjovitého okraje menší nádoby (kónické mísy?). R.: průměr okraje 82 mm (tab. 70:9, inv. č. 156906).

Objekt 503/1998 – silo (tab. 68). Rozměry objektu: průměr okraje 1 x 1,5 m, hloubka 2,3 m. 1. Esovitě profilovaná mísa s nízkým, nevýrazně odděleným hrdlem. Na plecích zbytek svislého výčnělku. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 68:7, inv. č. 156702). 2. Torzo nálevkovitě profilovaného hrnce s límcovitou lištou na vnější straně zdobenou prstovými důlky. Pod lištou horizontální výčnělek. Hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 68:5, inv. č. 156703). 3. Závaží vakovité, vysoké. Sprašová hlína, nekvalitní výpal. R.: výška 125 mm (tab. 68:6, inv. č. 156738).

ROUSÍNŮV – ROUSÍNOVEC, okr. Vyškov

V měsíci červenci roku 2006 byla zahájena příprava stavby logistického centra firmy HET, spol. s r. o. v poloze Přední Lány na katastru Rousínovce, který je místní částí Rousínova, okr. Vyškov. Její součástí byl i záchranný archeologický výzkum, jehož realizaci provedlo vyškovské pracoviště Ústavu archeologické památkové péče, v. v. i. Brno pod vedením Blanky Mikulkové. Archeologickému výzkumu nepředcházela archeologický dohled a archeologické objekty byly zachraňovány a dokumentovány v průběhu zemních prací. Prozkoumáno a zdokumentováno bylo celkem 42 objektů z časně a starší fáze eneolitu

(kultury jordanovská a nálevkovitých pohárů). Jejich součástí byl i částečně zachovalý půdorys domu, který se v podobě ostře lomeného písmene „U“ vyrýsoval na světle okrovém sprašovém podloží. Stejně dramatický průběh měl i záchranný archeologický výzkum při druhé etapě dostavby areálu firmy v roce 2009, kdy byla při terénních úpravách pro výstavbu MAN – TRUCK & BUS CENTER Brno – Rousínov část plochy s archeologickými objekty odbagrována.

Lokalizace naleziště

Poloha s eneolitickým osídlením se nachází na k SSZ obráceném svahu pod vrcholem kopce s označením Urban (kóta 360 m), kterým je zakončen severní výběžek Litenčické pahorkatiny. Poloha s archeologickými nálezy se nachází severně (těsně) od dálnice D 1, v blízkosti křižovatky EXIT 216 – Rousínov. Na ZM ČR 1:10000, list 24-43-04, se jedná o nejbližší okolí místa určeného souřadnicemi 115 mm od Z s. č. a 322 mm od J s. č.

K severu a k severovýchodu exponovaný svah s mimořádným výhledem po okolní krajině, nadmořská výška 270 m.

Základní údaje ke katastrálnímu území a jeho přírodnímu prostředí

Poloha Přední Lány se nachází zhruba 700 m směrem JJZ od středu Rousínovce na jednom z výběžků Litenčické pahorkatiny, který v této její části kulminuje vrcholem kopce Urban (360 m). Ten je od místa provedeného výzkumu vzdálen 2 km jižním směrem. Pravěké sídliště se rozkládalo na SZ okraji temene plochého návrší v nadmořské výšce ± 270 m, jehož svahy klesají nejdříve zvolna, ale záhy příkře do údolí potoka Rakovce, obtékajícího polohu od SZ a S. Vzdálenost pravěké osady od vodoteče je zhruba 400 m. Ve stejné vzdálenosti směrem k východu protéká bezejmenný levostranný přítok Rakovce.

Podloží tvořila světle okrová sprašová návěš se štěrkopískovými oky a nahodile rozptýlené menší i větší bloky vápence, krytá černozemí (MIKULKOVÁ 2007). Dnes je návrší od okolního terénu odděleno tělesem dálnice D 1.

Historie naleziště

V průběhu výstavby dálnice D 1 v letech 1985 a 1986 bylo v místě mimoúrovňové křižovatky – EXIT 216 – Rousínov prozkoumáno 16 objektů z počáteční fáze (IA) kultury nálevkovitých pohárů (KNP), ale také kostrové hroby kultur se šňůrovou keramikou a se zvoncovitými poháry (NZ AÚ AV ČR Brno, č. j. 1613/86; ČIŽMÁŘ – GEISLER 1987, 66; ČIŽMÁŘ – GEISLER 1998; ŠMÍD 1994, 136, obr. 4, 11–15).

Literatura

- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLER, M. 1987: Rettungsgrabungen auf dem Bau der Autobahn im Abschnitt Holubice – Tučapy in Jahre 1985 (Bez. Vyškov), Přehled výzkumů 1985, 65–66.
- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLER, M. 1998: Hroby kultury se šňůrovou keramikou z prostoru dálnice Brno-Vyškov. Pravěk NŘ, Supplementum 1, Brno.
- ČIŽMÁŘ, Z. 2006: Neolit. In: Čižmář, M. – Geislerová, K. (eds.): Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004, 20, 268.
- MIKULKOVÁ, B. 2007: Rousínov – Rousínovec, „Logistické centrum HET“, NZ č. j.: 13/07, ÚAPP, v. v. i., Brno.
- ŠMÍD, M. 1994: Nástin periodizace kultury s nálevkovitými poháry na Moravě, Pravěk NŘ 2 1992, 131–157.
- ŠMÍD, M. 2011: Půdorys domu jordanovské kultury z Rousínovce u Rusínova, okr. Vyškov (příspěvek k poznání časně eneolitické sídelní jednotky), Pravěk NŘ 19, 2009, 3–21.

Rozsah, charakter, struktura a časové vymezení osídlení polohy kulturou s nálevkovitými poháry.

Na skryté ploše o rozloze cca 20000 m² tak bylo během tří záchranných výzkumů zdokumentováno 80 archeologických objektů z časného a starého eneolitu. Převažovaly objekty kultury nálevkovitých pohárů, dislokované celkem rovnoměrně po celé ploše, menším dílem pak objekty kultury jordanovské, se skupené v centrální části kolem nadzemní stavby. Vedle běžných sídlištních objektů v podobě sil, sklípků a jam nejasného určení byla odkryta část jordanovského domu v podobě žlabu ve tvaru ostře zalomeného písmene „U“. Na jižním a severním okraji osídlené plochy se nacházely rozsáhlejší exploatační jámy a u jedné z nich pak kratší žlab, zřejmě pozůstatek jižní stěny dalšího domu. Dislokace jordanovských objektů v okolí obou žlabů respektovala prostor, kde domy pokračovaly obvyklou lehčí konstrukcí. Zatímco objekty kultury nálevkovitých pohárů byly na prozkoumané ploše rozmístěny víceméně rovnoměrně, objekty jordanovské kultury se koncentrovaly v okolí centrálně umístěného domu. Z celkové situace je zřejmá následnost, nikoliv současnost obou entit.

Materiál je uložen ve sbírkách muzea ve Vyškově pod uvedenými inventárními čísly.

Popis objektů a materiálu

Objekt 1/1985 – sídlištní jáma (**tab. 75**). Rozměry objektu: průměr 1,2 m, hloubka 1,3 m. 1. Spodek amfory s věncem pěti uch u dna. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý. R.: výška torza 200 mm, průměr max. výduti 270 mm, průměr dna 90 mm (tab. 75:3, inv. č. 14193–1/85). 2. Zlomek stěny nálevkovitého poháru kulovitého tvaru s nízkým prohnutým hrdlem. Hrubší, silně písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, hlazený (tab. 75:1, inv. č. 14193–2/85). 3. Zlomek hrdla esovitě profilované nádoby. Hlína se silnou příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, hlazený (inv. č. 14193–3/85). 4. Torzo hrnce s prohnutým hrdlem a kulovitou výduti. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, otřelý (tab. 75:7, inv. č. 14193–5/85). 5. Zlomek hrdla hrnce s límcovitě rozšířeným okrajem na vnější straně, který zdobí oválné vrypy v horizontální řadě. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, otřelý (tab. 75:7, inv. č. 14193–7/85). 6. Ucho oválného průřezu se širokým žlábkem na hřbetní straně, umístění mezi plecemi a hrdlem nádoby. Písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, otřelý (tab. 75:2, inv. č. 14193–11/85). 7. Zlomek druhého ucha stejné klasifikace. Písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, otřelý (inv. č. 14193–12/85).

Objekt 7/1985 – plytká sídlištní jáma (**tab. 75**). Široce oválný půdorys s mísovitém dnem a jamkovitou prohlubní. Rozměry objektu: průměr 1,2 x 0,8 m, hloubka 0,16 m. 1. Mísa se zataženými oblými plecemi kulovitého tvaru. Na plecích tři lišty ve tvaru obráceného písmene „V“. Hlína se silnou příměsí písku, kvalitní výpal, povrch tmavě hnědý až černý, otřelý. R.: průměr okraje 290 mm, výška 270 mm (tab. 75:6, inv. č. 14193–55/85).

Objekt 9/85 – sídlištní jáma kotlovitého tvaru (**tab. 76**). Rozměry objektu: průměr 0,9 m, hloubka 0,46 m. 1. Ucho oválného průřezu z hrnce, umístěné mezi plecemi a hrdlem. Hrdlo je od plecí ostře odděleno. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, otřelý (tab. 76:6, inv. č. 14193–28/85). 2. Ucho oválného průřezu, původně umístěné mezi plecemi a hrdlem nádoby. Písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrově hnědý, otřelý (inv. č. 14193–29/85).

Objekt 10/85 – plytká sídlištní jáma široce oválného tvaru (**tab. 76**). Rozměry objektu: průměr 1,2 m, hloubka 0,2–0,32 m. 1. Zlomky hrdla hrnce s límcovitou okrajovou lištou na vnější straně upravenou do podoby románské lizény. Hlína se silnou příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý s tmavšími skvrnami, hlazený (tab. 76:1, inv. č. 14193–35/85).

Objekt 13/85 – sídlištní jáma/sklípek kruhového půdorysu (**tab. 76**). Rozměry objektu: průměr 1,5 m, hloubka 0,32 m. 1. Mísa jordanoidního typu. Hlína se silnou příměsí písku, povrch hnědošedý, hlazený. R.: průměr okraje 275 mm, výška 162 mm (tab. 76:4, inv. č. 14193–42/85). 2. Torzo stěny poháru s odděleným velmi nízkým hrdlem. Materiál silně připomíná keramiku jordanovské kultury – písčité hlína, povrch hnědý s tmavšími skvrnami, otřelý. Výpal střední tvrdosti (tab. 76:2, inv. č. 14193–43/85).

Objekt 16/85 – sídlištní jáma kotlovitého tvaru (**tab. 76**). Rozměry objektu: průměr 1 m, hloubka 0,5 m. 1. Zlomek prohnutého hrdla nádoby. Hlína se silnou příměsí písku, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 76:3, inv. č. 14193–45/85). 2. Zlomek hrdla poháru s hrdlem prohnutým, odděleným. Silně písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, otřelý (tab. 76:5, inv. č. 14193–48/85).

Objekt 500/2006 – sídlištní jáma, sklípek (**tab. 89**). Rozměry objektu: délka 1,2 m, šířka 1,3 m, hloubka 0,32 m. 1. Drobný zlomek okraje bikónické nádoby. Hrdlo lehce prohnuté dovnitř ubíhající. Hlína s příměsí jemného písku, povrch okrový, hlazený (tab. 89:1, inv. č. A 73757).

Objekt 503/2006 – silo/sklípek se stupňovitým dnem (**tab. 80, 81**). Rozměry objektu: délka 136 cm, šířka 106 cm, hloubka 94 cm. 1. Pohár s tělem vejčitém a hrdlem odděleným, nízkým, prohnutým. Dno konkávní. Pod okrajem 4 drobné půlkulovité výčnělky. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený. R.: průměr okraje 165 mm, výška 158 mm (tab. 80:2, inv. č. A 73761).

2. Torzo poháru s tělem vejčítým a hrdlem odděleným, nízkým, prohnutým. Na plecích 2 úpony výčnělku/ucha. Dno rovné. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený. R.: průměr okraje 220 mm, výška 242 mm (tab. 81:1, inv. č. A 73762). 3. Torzo poháru s tělem vejčítým a hrdlem odděleným, nízkým, prohnutým. Dno chybí. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 253 mm, výška torza 215 mm (tab. 80:3, inv. č. A 73763). 4. Pohár plynule profilovaný s hrdlem nízkým, neodděleným. Dno rovné. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 285 mm, výška 240 mm (tab. 80:1, inv. č. A 73764). 5. Spodek poháru s tělem vejčítým. Hrdlo chybí. Dno rovné. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený. R.: výška torza 127 mm, průměr dna 70 mm (tab. 81:2, inv. č. A 73765). 6. Pohár s vejčítým tělem a hrdlem odděleným, nízkým, prohnutým. Dno chybí. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený. R.: průměr okraje 167 mm, dochovaná výška 110 mm (tab. 80:4, inv. č. A 73767). 7. Zlomek okraje poháru s kulovitým tělem a odděleným hrdlem nízkým, prohnutým. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 81:4, inv. č. A 73768). 8. Zlomek prohnutého hrdla poháru s drobným horizontálně protáhlým výčnělkem pod okraje. Plavená hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 81:11, inv. č. A 73770). 9. Zlomek hrdla amfory či poháru. Na profilu nálevkovitě rozevřené, lehce prohnuté. Plavená hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 81:6, inv. č. A 73772). 10. Zlomek poháru s hrdlem nízkým, odděleným, prohnutým. Plavená hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 81:5, inv. č. A 73777). 11. Zlomek okraje poháru s hrdlem prohnutým. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 81:7, inv. č. A 73778). 12. Zlomek plecí poháru s hrdlem odděleným. V horní části plecí, pod nasazením hrdla, drobný kruhový výčnělek. Plavená hlína s pískem, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 81:9, inv. č. A 73792). 13. Zlomek stěny poháru s hrdlem odděleným. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 81:10, inv. č. A 73795). 14. Dno s částí spodku nádoby. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 81:3, inv. č. A 73782).

Objekt 507/2006 – silo (tab. 78). Rozměry objektu: průměr 1,7 x 1,5 m, hloubka 0,86 m. 1. Pohár s tělem vejčítým a hrdlem odděleným, prohnutým. Dno rovné. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený. R.: průměr okraje 156 mm, výška 134 mm (tab. 78:7, inv. č. A 73988). 2. Drobný zlomek plecí poháru s krátkou svislou lištou přes nasazení hrdla. Plavená hlína s příměsí písku, povrch hnědý, hlazený (tab. 78:6, inv. č. A 73989). 3. Drobný zlomek plecí poháru s krátkou svislou lištou přes nasazení hrdla. Plavená hlína s příměsí písku, povrch hnědý, hlazený (tab. 78:5, inv. č. A 73990). 4. Ucho amfory posazené na plecích nad max. výdutí. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, ořelý (tab. 78:4, inv. č. A 73997).

Objekt 508/2006 – sídlištní jáma (tab. 78). Rozměry objektu: délka 2,5 m, šířka 1,34 m, hloubka 0,6 m. 1. Zlomek stěny poháru plynule profilace. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, ořelý (tab. 78:10, inv. č. A 74003). 2. Zlomek stěny poháru plynule profilace. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, ořelý (inv. č. A 74004).

Objekt 510/2006 – sklípek (tab. 78). Rozměry objektu: průměr 1,24 x 1,2 m, hloubka 0,2 m. 1. Z objektu bylo vyzvednuto několik zlomků pravděpodobně z jedné nádoby – amfory s věncem uch hluboko pod max. výdutí. Jde o zlomek cylindrického ostře nasazeného hrdla a zlomky s uchy s prožlábnutou hřbetní stranou pod maximální výdutí. Materiál s příměsí písku a drobných kaménků, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 78:8, 9, 11, inv. č. A 74015, 018, 020, 064).

Objekt 513/2006 – silo/sklípek (tab. 89). Rozměry objektu: průměr 1,16 x 0,96 m, hloubka 0,44 m. 1. Okraj bikónické nádoby s dovnitř ubíhajícími plecemi. Hlína s příměsí jemného písku, výpal střední tvrdosti, povrch okrový, hlazený (tab. 89:2, inv. č. A 74075). 2. Zlomek okraje šálku s odděleným hrdlem a výzdobou vstřícných trojúhelníků sestavených z dvojic rytých linií. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 89:4, inv. č. A 74074). 3. Zlomek spodku nádoby s odsazeným rovným dnem. Dno je z vnější strany zdobeno rytými liniemi. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 89:3, inv. č. A 74097).

Objekt 517/2006 – silo (tab. 86). Rozměry objektu: průměr 1,7 x 1,5 m, hloubka 0,86 m. 1. Zlomek stěny jordanovské mísy s dovnitř skloněnými plecemi a jedním horizontálně protáhlým výčnělkem. Plece zdobí dvojice vstřícně diagonálně orientovaných linií. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 86:2, inv. č. A 74124). 2. Zlomek s vertikálním uchem z hrubší bikónické nádoby. Hlína s pískem a kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch okrově hnědý, hlazený (tab. 86:4, inv. č. A 74121). 3. Zlomek prohnutého hrdla nálevkovitého poháru. Plavená hlína s příměsí jemného písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (inv. č. A 74129). 4. Zlomek okraje tenkostěnné bikónické nádoby. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch okrově hnědý, ořelý (tab. 86:13, inv. č. A 74136). 5. Zlomek plecí bikónické nádoby. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený. R.: průměr okraje 235 mm (tab. 86:1, inv. č. A 74237). 6. Zlomek okraje hrubší bikónické nádoby s ven vyhnutým okrajem. Hlína s kaménky a pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 86:7, inv. č. A 74239). 7. Zlomek plecí bikónické nádoby s rytou oběžnou linkou pod okrajem. Hlína s příměsí písku, povrch hnědý, hlazený (tab. 86:10, inv. č. A 74240). 8. Zlomek okraje kyjovitého profilu se širokým oběžným žlábkem. Hlína s příměsí jemného písku, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, hlazený (tab. 86:3, inv. č. A 74242). 9. Vysedlý pupek oválného tvaru. Hlína s pískem a kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 86:11, inv. č. A 74247). 10. Vysedlý pupek oválného tvaru. Hlína s kaménky a pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 86:12, inv. č. A 74248). 11. Zlomek stěny šálku s výzdobou v podobě vstřícných trojúhelníků provedených dvojitými rytými liniemi v kombinaci se širokými žlábkem. Plavená hlína s jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 86:9, inv. č. A 74250). 12. Zlomek stěny nádoby s výzdobou v podobě vstřícných trojúhelníků. Ryté linie a široké žlábkem. Plavená hlína s pískem, povrch hnědošedý, hlazený (tab. 86:5, inv. č. A 74257). 13. Zlomek plecí jordanovské mísy s výzdobou provedenou dvojicemi vstřícně orientovaných linií. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, ořelý (tab. 86:8, inv. č. A 74256). 14. Zlomek bikónické výdutě nádoby s plošnou rytou výzdobou na způsob meandru. Plavená hlína

s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 86:6, inv. č. A 74260). 15. Hladítko/otloukač zhotovený z kopytovitého křídla. R.: délka 82 mm, šířka 32 mm, výška 25 mm (tab. 86:14, inv. č. A 74232).

Objekt 519/2006 – silo (tab. 87). Rozměry objektu: průměr 0,82 x 0,74 m, hloubka 0,8 m. 1. Zlomek plecí bikónické nádoby s vystouplým okrajem. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 87:1, 4, inv. č. A 74530, 74533). 2. Zlomek plecí bikónické nádoby s odlomeným uchem/výčnělkem. Hlína s pískem a kaménky, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 87:6, inv. č. A 74531). 3. Zlomek jordanovské mísy s dovnitř skloněnými plecemi s horizontálně protáhlým výčnělkem. Hlína s pískem a kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 87:3, inv. č. A 74538). 4. Zlomek stěny jordanovské mísy s horizontálně protáhlým výčnělkem. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 87:2, inv. č. A 74435). 5. Zlomek spodku šálku s výzdobou v podobě vstřícných trojúhelníků provedenou svazky rytých linií. R.: průměr max. výdutě 80 mm, výška torza 35 mm. Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 87:7, inv. č. A 74444).

Objekt 521/2006 – sídlištní jáma, sklípek (tab. 89). Rozměry objektu: délka 2,1 m, šířka 2 m, hloubka 1,14 m. 1. Zlomek plecí jordanovské mísy s výzdobou v podobě vstřícných trojúhelníků provedenou rytými liniemi. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 89:5, inv. č. A 74636–74637). 2. Zlomek stěny šálku s výzdobou v podobě vstřícných trojúhelníků provedenou rytými liniemi. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, otřelý (tab. 89:7, inv. č. A 74643). 3. Zlomek plecí větší nádoby s rytými svazky linií na způsob meandru. Plavená hlína s jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 89:8, inv. č. A 74644). 4. Zlomek plecí tenkostěnné nádoby s ornamentem provedeným svazky rytých linií – oblouk a diagonály. Plavená hlína s jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 89:9, inv. č. A 74645). 5. Zlomek plecí nádoby s výzdobou v podobě hustě kladených rytých diagonál. Hlína s jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 89:6, inv. č. A 74648).

Objekt 522/2006 – sklípek (tab. 89). Rozměry objektu: průměr 1,02 x 1,1 m, hloubka 0,78 m. 1. Zlomek jordanovské mísy s jazykovitým výčnělkem. Hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 89:10, inv. č. A 74703). 2. Plochá sekera s hrotitým tělem. R.: délka 48 mm, výška 6 mm (tab. 89:11, inv. č. A 74701).

Objekt 524/2006 – silo/sklípek (tab. 77). Rozměry objektu: průměr 1,88 x 1,6 m, hloubka 0,76 m. 1. Zlomek plecí jordanoidní mísy. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, leštěný (tab. 77:3, inv. č. A 74726). 2. Zlomek plecí bikónické mísy s ven vyhnutým okrajem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě hnědý, leštěný (tab. 77:5, inv. č. A 74727). 3. Zlomek hrdla poháru s široce rozevřenými přímými plecemi. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 77:1, inv. č. A 74724). 4. Zlomek plecí plynule profilovaného poháru s krátkou svislou lištou přes nasazené hrdlo. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch světle hnědý, matně lesklý (tab. 77:7, inv. č. A 74730). 5. Zlomek plecí blíže neklasifikovatelné nádoby esovité profilace. Hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch černý, původně leštěný (tab. 77:4, inv. č. A 74740). 6. Zlomek prohnutého hrdla poháru. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch světle hnědý, matně lesklý (tab. 77:2, inv. č. A 74745). 7. Zlomek plecí jordanoidní mísy. Plavená slídnatá hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý a hnědý, matně lesklý (tab. 77:6, inv. č. A 74748).

Objekt 526/2006 – exploatační jáma (tab. 77). Rozměry objektu: délka 9,6 m, šířka 3,6 m, hloubka 1,34 m. 1. Zlomek talíře s mírně zvednutým okrajem a okrouhlými důlky po jeho vnějším obvodu. Hlína s příměsí písku, nekvalitní výpal, povrch okrový, otřelý (tab. 77:9, inv. č. A 74823). 2. Drobný zlomek okraje poháru s límcem na vnější straně. Límeček zdobí svislé vrypy. Hlína s příměsí písku, nekvalitní výpal, povrch hnědý, otřelý (tab. 77:11, inv. č. A 74824). 3. Zlomek stěny poháru s kulovitým tělem a odděleným nízkým a prohnutým hrdlem. Na vnější straně pod okrajem oběžný pruh sestavený z kruhových vpichů, na plecích dvojice svislých lišt. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch růžovohnědý, hlazený (tab. 77:10, inv. č. A 74825). 4. Zlomek stěny kónické mísy. Plavená hlína s drobnými kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 77:8, inv. č. A 74833). 5. Zlomek ze spodku amfory s věncem uch pod max. výdutí. Blátivý materiál, nekvalitní výpal, povrch světle hnědý, otřelý (tab. 77:15, inv. č. A 74835). 6. Zlomek lžice s odlomeným držadlem. Hlína s příměsí písku, povrch hnědý, otřelý (tab. 77:13, inv. č. A 74852). 7. Zlomek plecí poháru s odděleným hrdlem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědošedý, hlazený (tab. 77:12, inv. č. A 74862). 8. Zlomek stěny jordanovského šálku se žlábkem a rytými liniemi kolem centrální vypnuliny. Hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, otřelý (inv. č. A 74839). 9. ŠI – čepel bilaterálně retušovaná. Surovina: SGS. R.: délka 46 mm (tab. 77:14, inv. č. A 74921). 10. Zlomek plecí poháru s odděleným hrdlem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědošedý, hlazený (inv. č. A 74851).

Objekt 527/2006 – sídlištní jáma (tab. 88). Rozměry objektu: délka 10,8 m, šířka 4 m, hloubka 1,3 m. 1. Zlomek stěny jordanovské mísy s dovnitř skloněnými plecemi. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, hlazený (tab. 88:3, inv. č. A 74925). 2. Zlomek nálevkovitě rozevřeného hrdla větší nádoby. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 88:2, inv. č. A 74926). 3. Zlomek plecí a hrdla trojitě profilované nádoby – amfory? Nízké hrdlo je mírně nálevkovitě rozevřené a ostře nasazené. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (tab. 88:9, inv. č. A 74928). 4. Zlomek plecí jordanovské mísy, nebo bikónické nádoby. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 88:5, inv. č. A 74932). 5. Zlomek plecí velké amfory se soustřednými žlábkami a rytými liniemi. Nad žlábkami vstřícně šrafovaná pole. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch šedočervený, hlazený (tab. 88:1, inv. č. A 74939). 6. Zlomek plecí velké amfory s pupkem s prožlábnutým vrcholem na max. výdutí, obkrouženým žlábkami a rytými liniemi. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch šedočervený, hlazený (tab. 88:4, inv. č. A 74947). 7. Horizontálně orientované ucho oválného průřezu. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 88:6, inv. č. A 74950). 8. Zlomek mísy na nožce. Nožka je od mísy oddělena dvěma širokými žlábkami a je zdobena rytými liniemi na způsob vstřícných trojúhelníků. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 88:7, inv. č. A 75014). 9. ŠI – zlomek čepele. Surovina: Krumlovský les. R.: délka 36 mm (tab. 88:8, inv. č. A 75026).

Objekt 528/2006 – sklípek (tab. 89). Rozměry objektu: průměr 1,16 m x 1 m, hloubka 0,58 m. 1. Drobný zlomek okraje hrdla nádoby s oběžnou rýhou. Materiál s příměsí jemného písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 89:12, inv. č. A 75034).

Objekt 529/2006 – silo/sklípek (tab. 89). Rozměry objektu: průměr 0,94 x 0,92 m, hloubka 0,76 m. 1. Mísa s dovnitř skloněnými plecemi. Jemně písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch v odstínech hnědé barvy, hlazený (tab. 89:14, inv. č. A 75054). 2. Zlomek stěny nádoby s charakteristickým rytým dekorem (dvojice lomených linií). Plavená hlína s jemným pískem, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 89:16, inv. č. A 75056). 3. Zlomek ostře lomené výdutě nádoby s rytým dekorem v podobě vstřícných trojúhelníků ve svise oddělených polích. Jemně písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 89:15, inv. č. A 75055). 4. Zlomek široce rozevřené mísy na nožce, eventuálně pokličky. Hlína s příměsí jemného písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 89:13, inv. č. A. 75073).

Objekt 532/2006 – sklípek (tab. 79). Rozměry objektu: průměr 1,5 x 1,5 m, hloubka 0,56 m. 1. Zlomek široce rozevřeného hrdla nádoby s límcovitou lištou na vnitřní straně. Písčité hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch v odstínech hnědé barvy, hlazený (tab. 79:3, inv. č. A 75084). 2. Zlomek stěny poháru s hrdlem odděleným. Přes ostré nasazení hrdla svíslá lišta. Hlína s příměsí písku a drobných kamének, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, urovnaný (tab. 79:5, inv. č. A 75085). 3. Zlomek stěny hrnce/poháru s hrdlem odděleným. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, skvrnitý, hlazený (tab. 79:2, inv. č. A 75087). 4. Zlomek stěny jordanoidní mísy. Plavená slídnatá hlína s jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 79:1, inv. č. A 75092). 5. Ucho hrnce posazené na rozhraní hrdla a plecí. Písčité hlína s většími kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch okrový a hnědý, otřelý (tab. 79:4, inv. č. A 75093).

Objekt 533/2006 – silo (tab. 79). Rozměry objektu: průměr 1,4 m, hloubka 1,1 m. 1. Zlomek okraje poháru s hrdlem prohnutým. Hlína s příměsí jemného písku, kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé barvy, hlazený (tab. 79:6, inv. č. A 75097). 2. Zlomek stěny mísy s oblou stěnou. Hlína s příměsí jemného písku, kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé barvy, hlazený (inv. č. A 75098). 3. Zlomek plecí mísy s oblou stěnou a drobným výčnělkem při okraji. Hlína s příměsí jemného písku, kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé barvy, hlazený (tab. 79:9, inv. č. A 75097). 4. Zlomek jordanoidní mísy. Hlína s příměsí jemného písku, výpal střední tvrdosti, povrch v odstínech hnědé barvy, hlazený (tab. 79:11, inv. č. A 75099). 5. Okraj nádoby s přímým, nálevkovitě rozevřeným hrdlem. Hlína s příměsí jemného písku, kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé barvy, hlazený (tab. 79:8, inv. č. A 75100). 6. Zlomek hrdla poháru nebo bikónické nádoby. Hlína s příměsí jemného písku, kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé barvy, hlazený (inv. č. A 75102). 7. Zlomek plecí nádoby s jazykovitým výčnělkem pod nasazením hrdla. Hlína s příměsí jemného písku, kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé barvy, hlazený (tab. 79:10, inv. č. A 75106). 8. Zlomek stěny poháru s kulovitým tělem a odsazeným hrdlem. Pod ostrým nasazením hrdla dvě krátké svíslé lišty. Blátivá hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrový, hlazený (tab. 79:7, inv. č. A 75107). 9. ŠÍ – škrabadlo na čepeli s bilaterální retuší. Surovina: SGS. R.: délka 24 mm (tab. 79:12, inv. č. A 75140).

Objekt 535/2006 – silo. Rozměry objektu: průměr 1,5 x 1,56 m, hloubka 1,06 m. Nevýrazná kolekce keramiky s příměsí písku (inv. č. A 75160).

Objekt 536/2006 – sídlištní objekt. Rozměry: délka: neuvедena, šířka 1,1 m, hloubka 0,82 m. Nevýrazná kolekce keramiky (inv. č. A 75161–75163).

Objekt 538/2006 + 540/2006 jeden objekt – hliník pouze vzorkován (tab. 78, 90, 91). Rozměry objektu: hloubka 1,12 m. 1. Zlomek stěny tyglíku. Silně přepálená hlína, povrch červenohnědý (tab. 91:4, inv. č. A 75306). 2. Zlomek mísky na nožce s "podvázanou" nožkou. Jemně písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 91:5, inv. č. A 75307). 3. Drobný šálek s jedním lomeným uchem. Okraj přesekávaný, na plecích ryté vstřícné trojúhelníky. Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 90:1, inv. č. A 75308). 4. Zlomek bikónické nádoby se svise orientovaným masivním uchem. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 91:1, inv. č. A 75309). 5. Hrdlo džbánů s páskovým uchem. Na plecích zbytky výzdoby v podobě diagonálně kladených rytých linií. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch v odstínech hnědé barvy, hlazený (tab. 91:9, inv. č. A 75310, 313, 318). 6. Zlomek bikónické nádoby se zesíleným okraje. Jemně písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 91:3, inv. č. A 75317). 7. Zlomek stěny menší nádoby s rytým ornamentem – vstřícné svazky linií. Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 90:16, inv. č. A 75327). 8. Zlomek plecí amfory s drobným horizontálně provrtaným výčnělkem. Povrch zdobí plošný rytý dekor (lomené linie, pod výčnělkem šrafování). Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 90:4, inv. č. A 75332). 9. Zlomek plecí nádoby s plošnou výzdobou – soustředné žlábků a ryté linie na způsob vstřícných trojúhelníků. Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 90:8, inv. č. A 75334). 10. Zlomek plecí nádoby s úponem ucha a rytým ornamentem. Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 90:11, inv. č. A 75353). 11. Horní úpon ucha. Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 91:8, inv. č. A 75367). 12. Ucho oválného průřezu. Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 91:10, inv. č. A 75366). 13. Zlomek plecí slabostěnné nádoby s plošným dekorem – dvojice rytých linií ve svise oddělených polích. Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 90:6, inv. č. A 75326, 336). 14. Zlomek ostře lomeného spodku nádoby s diagonálně kladenými rytými liniemi na plecích. Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 90:18, inv. č. A 75373). 15. Zlomek výdutě nádoby se svise provrtaným výčnělkem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrový, urovnaný (tab. 91:7, inv. č. A 75356). 16. Spodek nádoby na nízké nožce. Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 91:6, inv. č. A 75504). 17. Horizontálně protáhlý výčnělek z jordanovské mísy. Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (inv. č. A 75357). 18. Hrubý pupek. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (inv. č. A 75362). 19. Zlomek plecí nádoby s rytým ornamentem z lomených linií. Plavená hlína s pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (inv. č. A 75166). 20. Ucho plytkého sálku s oblym dnem. Plavená hlína

na, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 90:2, inv. č. A 75222). 21. Zlomek stěny drobné nádoby se vstřícnými rytými liniemi. Plavená hlína s jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (inv. č. A 75224). 22. Zlomek plecí drobné nádoby s rytými liniemi na způsob vstřícných trojúhelníků. Plavená hlína s jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, hlazený (tab. 90:15, inv. č. A 75242). 23. Zlomek silně prohnutého hrdla poháru. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (inv. č. A. 75225). 24. Zlomek stěny nádoby s nízko posazenou max. výdutí s odlomeným výčnělkem a plošným rytým dekorem – lomené linie, svislé šrafované pruhy. Plavená, jemně písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, hlazený (tab. 90:7, inv. č. A 75329, 352). 25. Zlomek max. výdutě nádoby s plošným rytým dekorem – lomené linie, svislé šrafované pruhy. Plavená, jemně písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedý, hlazený (tab. 90:5, inv. č. A 75340). 26. Zlomek stěny nádoby s nízko posazenou max. výdutí a plošným rytým dekorem – lomené linie. Plavená, jemně písčité hlína, povrch šedý, hlazený (tab. 90:9, inv. č. A 75328). 27. Zlomek plecí nádoby s charakteristickým ornamentem z lomených rytých linií. Plavená hlína s jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch červenosešedý, hlazený (tab. 90:10, inv. č. A 75330). 28. Drobný zlomek ostře lomené výdutě s diagonálně kladenými rytými liniemi. Hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 90:17, inv. č. A 75341). 29. Zlomek výdutě s výčnělkem. Na plecích vstřícně kladené ryté linie. Hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 90:12, inv. č. A 75354). 30. Zlomek výdutě s odlomeným uchem. Na plecích vstřícně kladené ryté linie. Hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 90:11, inv. č. A 75353). 31. Zlomek plecí nádoby. Plece zdobí vstřícně kladené ryté linie. Hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 90:13, inv. č. A 75344). 32. Jazykovitý výčnělek jordanovské mísy. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (inv. č. A. 75361). 33. Profilovaný okraj nádoby. Hlína ostřená jemným pískem, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 91:2, inv. č. A 75312). 34. Zlomek hrdla nádoby se zesíleným okraje. Hlína s příměsí jemného písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 78:1, 2, inv. č. A 75549 a 75550). 35. Zlomek z plecí nádoby s charakteristickým rytým ornamentem (meandr). Hlína s příměsí jemného písku, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 78:3, inv. č. A 75552).

Objekt 500/2009 – silo (tab. 82). Rozměry objektu: průměr 1,6 m, hloubka 0,4 m. 1. Amfora s uchy na plecích a cylindrickým hrdlem odděleným plastickou lištou. Hlína s příměsí křemičitého písku, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený. R.: výška 345 mm, průměr hrdla 95 mm (tab. 82:1, inv. č. A 86469).

Objekt 501/2009 – sídlištní jáma (tab. 82). Rozměry objektu: délka 3,74 m, šířka 3,32 m, hloubka 0,86 m. 1. Zlomek prohnutého hrdla poháru. Blátivá hlína, kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé barvy hlazený do matného lesku (tab. 82:2, inv. č. A 86490). 2. Zlomek stěny poháru s odsazeným a prohnutým hrdlem. Hlína s příměsí jemného písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 82:3, inv. č. A 86503). 3. Ucho z amfory s uchy na max. výduti. Blátivá hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědosešedý, hlazený (tab. 82:6, inv. č. A 86494). 4. Drobný zlomek plecí poháru se zbytkem svislé lišty. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, původně hlazený, otřelý (tab. 82:4, inv. č. A 86499). 5. Ucho oválného průřezu umístěné na hrdle nádoby. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, silně otřelý (tab. 82:5, inv. č. A 86495). 6. Zlomek stěny nádoby s rytou výzdobou typu „Jenštejn“. Hlína s příměsí jemného písku, výpal střední tvrdosti, povrch okrově hnědý, otřelý (tab. 82:7, inv. č. A 86498). 7. ŠI – zlomek čepele. Surovina: Stránská skála. R.: délka 40 mm (tab. 82:12, inv. č. A 86570). 8. ŠI – zlomek čepele. Surovina: Stránská skála. R.: délka 32 mm (tab. 82:13, inv. č. A 86571). 9. ŠI – srpová čepel. Surovina: Stránská skála. Stopy černé smolné hmoty. R.: délka 42 mm (tab. 82:14, inv. č. A 86572). 10. ŠI – zlomek čepele. Surovina: Stránská skála. R.: délka 36 mm (tab. 82:15, inv. č. A 86573). 11. ŠI – čepel. Surovina: SGS. R.: délka 36 mm (tab. 82:16, inv. č. A 86574). 12. ŠI – srpová čepel. Surovina: Stránská skála. Stopy černé smolné hmoty. R.: délka 35 mm (tab. 82:10, inv. č. A 86575). 13. ŠI – úštěp. Surovina: Stránská skála. R.: délka 38 mm (tab. 82:9, inv. č. A 86576). 14. ŠI – čepel. Surovina: Stránská skála. R.: délka 52 mm (tab. 82:11, inv. č. A 86577). 15. ŠI – škrabadlo na čepeli. Surovina: SGS. R.: délka 35 mm (tab. 82:8, inv. č. A 86578).

Objekt 502/2009 – sklípek. Rozměry: průměr 1,1 m, hloubka 0,54 m. Nevýrazný materiál. Nečíslován.

Objekt 503/2009 – sklípek. Rozměry: průměr 1,2 m, hloubka 0,6 m. Nevýrazná kolekce keramiky (inv. č. A 86582).

Objekt 504/2009 – sklípek. Rozměry: průměr 1,2 m, hloubka 0,6 m. Nevýrazná kolekce keramiky (inv. č. A 86583–586).

Objekt 505/2009 – silo (tab. 85). Rozměry objektu: průměr 1,6 m, hloubka 1,02 m. 1. Zlomek hrdla poháru s límcovitou lištou na vnitřní straně. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě hnědý hlazený do matného lesku (tab. 85:3, inv. č. A 86589). 2. Zlomek stěny poháru/amfory se svislým hráněným výčnělkem opatřeným horizontálním provrtem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě hnědý hlazený do matného lesku (tab. 85:2, inv. č. A 86592). 3. Zlomek stěny poháru/hrnce s hrdlem odděleným, prohnutým. Písčité hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedý až černý hlazený do matného lesku (tab. 85:1, inv. č. A 86593). 4. Torzo spodku nádoby s částí dna. Hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, hlazený (tab. 85:7, inv. č. A 86631). 5. ŠI – čepel. Surovina: Stránská skála. R.: délka 46 mm (tab. 85:6, inv. č. A 86634). 6. ŠI – úštěp s kůrou. Surovina: Stránská skála. R.: délka 44 mm (tab. 85:5, inv. č. A 86635). 7. ŠI – vytěžené jádro/úštěp. Surovina: Stránská skála. R.: délka 56 mm (tab. 85:4, inv. č. A 86636).

Objekt 506/2009 – sídlištní jáma (tab. 83). Rozměry objektu: průměr 1,48 m, hloubka 0,34 m. 1. Torzo čtyřhrané amfory s kulovitým tělem a uchy na plecích. Hrdlo chybí. Hlína se silnou příměsí písku a drobných kamének, kvalitní výpal, povrch tmavě hnědý až černý, původně hlazený do matného lesku. R.: výška torza 225 mm, průměr 70 mm (tab. 83:1, inv. č. A 86639). 2. Torzo poháru/hrnce plynulě profilace s nízkým přímým hrdlem. Hlína s pískem a kaménky, kvalitní výpal, povrch světle hnědý s tmavšími skvrnami, hlazený do matného lesku. R.: výška 225 mm (tab. 83:2, inv. č. A 86640). 3. Zlomek okraje poháru s hrdlem prohnutým. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, matně lesklý (tab. 83:4, inv. č. A 86641). 4. Zlomek plecí poháru/mísy s koncem svislé plastické

lišty. Písečná hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 83:5, inv. č. A. 86644). 5. Zlomek spodku nádoby. Písečná hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený (tab. 83:3, inv. č. A. 86652). 6. Ucho putny (jordanovské). Písečná hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch tmavě hnědý, hlazený (tab. 83:6, inv. č. A. 86643). 7. Otloukač/drtič. Surovina: porfyrický mikrodiorit. R.: průměr 85 x 75 mm (tab. 83:10, inv. č. A. 86660). 8. ŠI – čepel. Surovina: Stránská skála. R.: délka 70 mm (tab. 83:8, inv. č. A. 86654). 9. ŠI – úštěp. Surovina: Stránská skála. R.: délka 40 mm (tab. 83:12, inv. č. A. 86655). 10. ŠI – čepel. Surovina: Stránská skála. R.: délka 42 mm (tab. 83:13, inv. č. A. 86656). 11. ŠI – čepel. Surovina: Stránská skála. R.: délka 63 mm (tab. 83:9, inv. č. A. 86657). 12. ŠI – čepel. Surovina: Krumlovský les I. R.: délka 33 mm (tab. 83:7, inv. č. A. 86658). 13. ŠI – čepel. Surovina: Stránská skála. R.: délka 24 mm (tab. 83:11, inv. č. A. 86659).

Objekt 507/2009 – sídlištní jáma (tab. 85). Rozměry objektu: průměr 2,2 x 2,04 m, hloubka 0,66 m. 1. ŠI – škrabadlo na úštěpu. Surovina: Stránská skála. R.: délka 28 mm (tab. 85:15, inv. č. A. 86673).

Objekt 508/2009 – sídlištní jáma (tab. 85). Rozměry objektu: průměr 1,3 m, hloubka 0,5 m. 1. Zlomek stěny džbánů? s kulovitým tělem. Písečná hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 85:8, inv. č. A. 86676, 677). 2. Zlomek přímého hrdla drobného poháru s drobným výčnělkem při okraji. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený do matného lesku (tab. 85:9, inv. č. A. 86675). 3. Zlomek stěny nádoby vejčitého až kulovitého profilu. Plavená hlína s příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, otřelý (tab. 85:11, inv. č. A. 86693). 4. ŠI – úštěp. Surovina: Stránská skála. R.: délka 40 mm (tab. 85:12, inv. č. A. 86698). 5. ŠI – úštěp. Surovina: Stránská skála. R.: délka 45 mm (tab. 85:13, inv. č. A. 86697).

Objekt 509/2009 – sídlištní jáma (tab. 85). Rozměry objektu: průměr 2,12 x 2,1 m, hloubka 0,3 m. 1. Okraj menší nádoby s drobným výčnělkem v podobě sovi hlavičky pod okraje. Jemně písečná hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, otřelý (inv. č. A. 86700).

Objekt 510/2009 – sídlištní objekt. Rozměry: délka 2,12 m, šířka 2,1 m, hloubka 0,3 m. Nevýrazná kolekce keramiky (inv. č. A. 86700–86703).

Objekt 511/2009 – žárový hrob? (tab. 84). Rozměry objektu: průměr 1,2 m, hloubka 0,3 m. 1. Pohár s vejčítým tělem a odděleným, nízkým a prohnutým hrdlem. Svislá lišta přes nasazení hrdla. Písečná hlína s příměsí hrubšího křemičitého písku, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý až černý, skvrnitý, matný lesk. R.: průměr okraje 150 mm, výška 155 mm (tab. 84:7, inv. č. A. 86711). 2. Okraj hrnce s masivním výčnělkem při okraji. Písečná hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý s tmavšími skvrnami, hlazený (tab. 84:6, inv. č. A. 86712). 3. Okraj poháru s tělem kulovitým, hrdlem odděleným, přímým, široce rozevřeným. Blátitá hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý až okrově červený, hlazený (tab. 84:8, inv. č. A. 86713). 4. Torzo velké esovitě profilované nádoby. Hlína se silnou příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, skvrnitý, hlazený. R.: výška torza 340 mm (tab. 84:5, inv. č. A. 86714).

Objekt 512/2009 – sídlištní jáma. Rozměry: délka 1,3 m, šířka 0,76 m, hloubka 0,24 m. Nevýrazná kolekce keramiky a zvířecí kosti (inv. č. A. 86761–86772).

Objekt 513/2009 – sídlištní jáma. Rozměry: délka 2,1 m, šířka 1,9 m, hloubka 0,2 m. Nevýrazná kolekce keramiky a zvířecí kosti (inv. č. A. 86773–86778).

Objekt 514/2009 – sídlištní jáma. Rozměry objektu: délka 1,5 m, šířka 1,34 m, hloubka 0,28 m. 1. Zlomky mísy na nožce – nohy a zlomek okraje s drobným výčnělkem. Písečná hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, otřelý (inv. č. A. 86779). 2. Spodek větší nádoby s rovným dnem (jordanovská k.). Jemně písečná hlína, výpal střední tvrdosti, povrch okrově červený, matně lesklý (inv. č. A. 86785).

Objekt 515/2009 – sklípek. Rozměry: délka 1,12 m, šířka 1,0 m, hloubka 0,22 m. Nevýrazná kolekce keramiky a zvířecí kosti (inv. č. A. 86786–86787).

Objekt 516/2009 – sídlištní jáma. Rozměry objektu: průměr 1,26 x 1,22 m, hloubka 0,24 m. 1. Zlomek rovného dna velké nádoby. Hlína s příměsí písku, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený. R.: průměr dna 170 mm (inv. č. A. 86800).

Objekt 517/2009 – silo (tab. 85). Rozměry: délka 1,4 m, šířka 1,5 m, hloubka 0,88 m. Nevýrazná kolekce keramiky a zvířecí kosti (inv. č. A. 86803–86844). 1. Zlomek stěny poháru s dlouhou svislou lištou zavěšenou na rýze oddělující hrdlo od plecí. Hlína s příměsí kamének, kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé barvy hlazený do matného lesku (tab. 85:17, inv. č. A. 86804). 2. Zlomek široce rozevřeného hrdla poháru. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědošedý se světlejšími skvrnami, hlazený do matného lesku (tab. 85:16, inv. č. A. 86803).

Objekt 519/2009 – sídlištní jáma (tab. 84). Rozměry objektu: průměr 1,5 x 1,48 m, hloubka 0,2 m. 1. Esovitě profilovaný pohár se třemi svislými lištami na plecích, posazenými pod linii nasazení hrdla. Silně písečná slídnatá hlína, výpal střední tvrdosti, povrch v odstínech světle hnědé barvy. R.: průměr okraje 170 mm, výška 186 mm (tab. 84:4, inv. č. A. 86931). 2. Torzo poháru s odděleným, široce rozevřeným a lehce prohnutým hrdlem. Na plecích původně 4 ploché kulaté výčnělky. Jemně písečná hlína, kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé barvy, otřelý, původně matně lesklý s tmavšími skvrnkami. R.: průměr okraje 195 mm, výška 185 mm (tab. 84:2, inv. č. A. 86845). 3. Torzo hrnce/poháru s hrdlem odděleným, prohnutým. Límcovitě ukončený okraj na vnitřní straně nádoby. Hlína se silnou příměsí písku, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedý až černý s hnědou skvrnou, matně lesklý. R.: průměr okraje 270 mm, výška torza 180 mm (tab. 84:1, inv. č. A. 86846). 4. Spodek větší nádoby s kulovitým tělem a konkávním dnem. Hlína s příměsí křemičitého písku, kvalitní výpal, povrch šedý až černý s hnědým nádechem. R.: výška torza 140 mm, průměr dna 105 mm (tab. 84:3, inv. č. A. 86924).

Objekt 521/2009 – sídlištní jáma. Rozměry objektu: délka 0,66 m, hloubka 0,4 m. Nezkoumán. Z profilu vyzvednuto několik střepeň a kamenný klín/sekera. 1. Sekera/klín – pozdní eneolit (KŠK, KZP). R.: délka 125 mm, výška 31 mm (inv. č. A 86979). 2. Ne-výrazný zlomek keramiky a osteologický materiál (inv. č. A 86978, 86981).

SELOUTKY, okr. Prostějov

Základní údaje ke katastrálnímu území a jeho přírodnímu prostředí

Obec Seloutky leží 5 km jihozápadně od okresního města Prostějova na úpatí Myslejovického hřbetu, který je součástí Konické vrchoviny. Zvlněný terén vrchoviny s četnými výběžky směřujícími k východu plynule přechází do Prostějovské (Hanácké) pahorkatiny. Střed obce se nachází v nadmořské výšce 256 m, nejvyšším bodem katastru je vrchol Chlumu s nadmořskou výškou 420 m. Z výše položených částí obce, a platí to i pro obě lokality s doloženým osídlením KNP (Bouzovce a U planičky) je zřejmý výhled po celém Hornomoravském úvalu. Jihovýchodní dominantou je masiv Přediný, nejvyššího kopce Prostějovské pahorkatiny, východní horizont lemují Hostýnské a Oderské vrchy, severní podhůří Jeseníků.

Zeměpisný lexikon ČR (DEMEK 1987, 365) klasifikuje Myslejovický hřbet jako východní část Konické vrchoviny; plochá vrchovina, složená ze spodnokarbonských drob a břidlic, tvořená hřbetem směru S-J při východním okraji Dražanské vrchoviny. Myslejovický hřbet je rozčleněn příčnými údolími a sedly, v nichž se místy uchovaly miocénní sedimenty. Podloží tvoří horniny spodního karbonu (kulmu), místy částečně kryté spraší. Východní svahy hřbetu zaujímají teplé stráně s porosty svídy a dřínu s bohatou teplomilnou květenou. Pro celou oblast je typický srážkový stín, který zesiluje vliv vysychavých stanovišť a mělkých půd (ALBRECHT 1998, 56). V půdním pokryvu převládá hnědozem, v níže položených částech katastru černozem. Osídlení kulturou nálevkovitých pohárů bylo zjištěno ve dvou místech selouteckého katastru. První lokalitou s nálezy KNP jsou **Bouzovce**, druhou poloha **U planičky, ale též Za humny či Záhumení**.

1. Seloutky Bouzovce

K jihu exponované úbočí plochého hřbetu, nadmořská výška 280 m.

Historie naleziště

V měsíci říjnu 1991 prováděl M. Bálek z AÚ ČSAV v Brně letecké snímkování terénu v okolí Prostějova. V blízkosti Seloutek, severozápadně obce, byly identifikovány dvě skupiny objektů, ověřené na přelomu měsíců října a listopadu drobnými sondami. Vzdálenější objekty poskytly materiál jordanovské kultury, rozsáhlý objekt situovaný blíže obci materiál kultury nálevkovitých pohárů. Při povrchových sběrech byla keramika KNP nalezena i v místě výskytu objektů jordanovské kultury (BÁLEK – ŠMÍD 1993).

První archeologický materiál z lokality získal již počátkem 20. století A. GOTTWALD (1931, 16, 90). Ve sbírce JUDr. F. Trčaly je uložen drobný šálek opatřený uchem kruhového průřezu s vývalky a zdobený svíslými žlábkami. Lokalizován je číslem parcely, která se přimyká z jižní strany místu s aktuálně zjištěným archeologickým objektem.

Rozsah, charakter, struktura a časové vymezení osídlení

V poloze Bouzovce byl identifikován pouze 1 objekt z baalberské fáze KNP. Několik drobných zlomků keramiky se podařilo získat povrchovými sběry.

2. Seloutky, poloha U planičky, ale též Za humny či Záhumení

Temeno a k jihu exponované svahy plochého hřbetu, nadmořská výška 263–273 m.

Lokalita se nachází západně vesnice na temeni plochého návrší, sestupujícího z Myslejovického hřbetu směrem k východu. Jeho k jihu a severu exponované svahy klesají do údolí drobných vodotečí, jež se přímo v obci spojují a jsou od tohoto místa na mapách označeny jako Luční potok. Od místa prováděných

výzkumů je jeho severní rameno vzdáleno 150 m a jižní 250 m (tab. 92). Podloží tvoří mohutná sprašová návěj a několik horizontů fosilních púd. Půdní kryt tvoří tmavě hnědá ornice. Na ZM ČR 1:10000, list 24-24-11, vymezují místo s nálezy KNP následující body (Z:J v mm): 434:81; 450:75; 445:75; 445:80. Vzdálenost mezi oběma sídlišti KNP (v polohách Bouzovce a U planičky) je přes údolí 350 m. Dosud získaný materiál z obou poloh dovoluje přijmout závěr, že osídlení kulturou nálevkovitých pohárů na Bouzovcích je starší než osídlení v poloze U planičky.

Historie naleziště

Pravěké osídlení ve sledované části selouteckého katastru objevil ve 20. letech minulého století A. Gottwald. Z několika prokopaných jam získal materiál kultury s lineární a vypíchanou keramikou, s moravskou malovanou keramikou, kultury lužických popelnicových polí a z doby laténské (GOTTWALD 1931, 16, 19, 25, 90, 100). V květnu 1996 provedly pracovnice Muzea Prostějovska v Prostějově záchranný výzkum v rýze vyhloubené pro položení plynovodního řadu mezi obcí a chatovou kolonií v poloze Vinohrádky. Většina z nich se nacházela v poloze s pomístním názvem U planičky. Ovzorkováno a zdokumentováno bylo 22 pravěkých objektů (PROCHÁZKOVÁ 1996a). V měsíci srpnu téhož roku byl v místě největší koncentrace archeologických situací realizován menší plošný výzkum, vedený A. Prudkou a P. Procházkovou, při kterém byly na ploše 7,5 x 10 m prozkoumány 4 objekty. Pouze jeden z nich (kontext 236) poskytl materiál KNP (PROCHÁZKOVÁ 1996b). Objekt prozkoumaný jen z ½ byl shodou okolností dokopán roku 1999 při rozsáhlém předstihovém výzkumu v téže poloze v souvislosti s přípravou území pro výstavbu rodinných domků (kontext 554/99). Výzkum provedli pracovníci prostějovského pracoviště Ústavu archeologické památkové péče Brno pod vedením Z. Čižmáře. Prozkoumáno a zdokumentováno bylo 165 objektů z téměř všech období pravěku a raného středověku. Výraznou komponentu tvořily objekty kultury nálevkovitých pohárů.

Materiál z výzkumu v roce 1996, př. č. 31/96, je v Muzeu Prostějovska v Prostějově (dále jen MP) uložen pod inv. č. 090971–091318.

Rozsah, charakter, struktura a časové vymezení osídlení

Objekty KNP, z nichž podstatnou část lze interpretovat jako síla a jen ojediněle jako sklípky či sídlištní objekty obecně, tvořily menší skupiny na celé ploše výzkumu. Ta představovala pruh o délce 160 m a šířce 25 m podél JJZ krajnice místní komunikace. Vzhledem ke zjištěným skutečnostem lze předpokládat, že osídleno bylo především temeno hřbetu a jeho k jihu exponované úbočí. Objekty datované keramikou do závěru I. a počátku II. stupně KNP jsou na prozkoumané ploše rozmístěny rovnoměrně bez výraznějších disproporcí a lze proto hovořit o kontinuálním osídlení během dvou navazujících chronologických stupňů KNP – baalberského a bolearského.

Literatura

- BÁLEK, M. – ŠMÍD, M. 1993: Kruhový areál u Dětkovic (okr. Prostějov) a výsledky leteckého snímkování na Prostějovsku, Přehled výzkumů 1991, 99.
- ČIŽMÁŘ, Z. 1999a: Seloutky, okr. Prostějov, U planičky. Ústav archeologické památkové péče Brno, NZ č. j.: 172/99.
- 1999b: Seloutky, okr. Prostějov, U planičky. Ústav archeologické památkové péče Brno, NZ č. j.: 250/99.
- 2000a: Seloutky (okr. Prostějov), "U planičky", Přehled výzkumů (41)1999, 100–101.
- 2000b: Seloutky (okr. Prostějov), "U planičky", Přehled výzkumů (41)1999, 113.
- 2001. Epilengyelské sídliště v Seloutkách (okr. Prostějov). In: Podborský, V. (ed.): 50 let archeologických výzkumů Masarykovy univerzity na Znojemsku, MU Brno, 255–256.

ČIŽMÁŘ, M. – GEISLEROVÁ, K. (eds.) 2006: Výzkumy-Ausgrabungen 1999–2004. Brno 268–269.
DEMEK, J. (ed.) 1987: Zeměpisný lexikon ČSR, Hory a nížiny, Praha.
GOTTWALD, A. 1931: Můj archeologický výzkum. Prostějov, 16, 90.
PROCHÁZKOVÁ, P. 1996a: Seloutky, MPP, NZ č. 2/96.
– 1996b: Seloutky, MPP, NZ č. 5/96.
ŠMÍD, M. 1991: Seloutky – Bouzovce. NZ – archiv AÚ Brno.

Bouzovce, popis objektu a materiálu

Objekt KNP se na zoraném poli jevil jako značně rozsáhlá oválná skvrna tmavší hlíny s úlomky keramiky a hrudkami mazanice. Delší osa probarvení směřovala od severu k jihu. Drobná sonda položená v jeho středu ukázala, že jde o zbytek orbou silně narušeného plynatého hlínku s plochým zvlněným dnem v hloubce 0,45 m (ŠMÍD 1991; BÁLEK – ŠMÍD 1993, 99, tab. 15, 16).

Materiál z výzkumu je uložen v prostějovském muzeu pod uvedenými inventárními čísly.

Objekt 1/1991 – exploatační jáma (inv. č. 087336–087364). Rozměry objektu: délka 5,6 x 4,8 m. 1. Zlomek stěny čtyřúhelníkové amfory s jedním dochovaným uchem, opatřeným při spodním úponu dvěma plastickými „vousy“. Písčitého materiálu s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě hnědý (tab. 97:1, inv. č. 087279). 2. Zlomek okraje většího poháru. Silně písčitého materiálu, výpal střední tvrdosti, povrch hlazený, světle hnědý (inv. č. 087280, 087281). 3. Zlomky spodku větší nádoby s drsným povrchem. Hlína s příměsí písku a kaménků, velmi kvalitní výpal, povrch šedohnědý (inv. č. 087282). 4. – 30. Zlomky různých nádob bez výzdoby (inv. č. 087283–087308). 31. Zlomek ucha kruhového průřezu. Písčité hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý (inv. č. 087309). 32. Zlomek hrdla hrnce s ven schůdkovitě zesíleným okrajem a zbytkem výčnělku. Písčitého materiálu, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý (inv. č. 087310).

U Planičky, popis objektů a materiálu

Objekt 500/1999 – mělká deprese. Rozměry objektu: 1,8 x 2,1 x 0,75 m. (inv. č. 113868–13875). 1. Zlomky okraje hrnce s plastickou lizenou. Hlína s příměsí kaménků, velmi kvalitní výpal, povrch hnědý, hlazený (inv. č. 113868). 2. Nezdobené zlomky výdutí různých nádob. Jemná keramika (inv. č. 113869–870). 3. Nezdobené zlomky hrubších nádob (inv. č. 113871–873). 4. Dna nádob (inv. č. 113874, 875).

Objekt 501/1999 – silo (tab. 96). Rozměry objektu: průměr ústí 1,4 m, průměr dna 1,46 m, hloubka 0,84 m (inv. č. 113940–960). 1. Zlomek mísy s plastickou výzdobou (inv. č. 113940). 2. Nezdobené zlomky okrajů různých nádob (inv. č. 113941–942). 3. Nezdobené zlomky různých nádob (inv. č. 113943–113945). 4. Fragment okraje hrnce s plastickou lizitou a výčnělkem. Hlína ostřená kaménky, velmi kvalitní výpal, povrch tmavě hnědý, hrubě zaleštěný (inv. č. 113948). 5. Spodek hrnce (113949). 6. Fragment ostře trojitě členěné nádoby. Písčité hlína, velmi kvalitní výpal, povrch tmavě hnědý, hlazený (tab. 96:2, inv. č. 113950). 7. Zlomky okrajů různých nádob bez výzdoby. Pálená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedý až okrový hlazený, lom černý (tab. 96:1, inv. č. 113951–953). 8. Zlomky výdutí různých nádob. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch hnědý, mramorovaný (inv. č. 113954–957). 9. Zlomek dna (inv. č. 113958).

Objekt 537/1999 – menší silo či sklípek oválného půdorysu (tab. 96). Rozměry objektu: průměr ústí 1,46 x 1,32 m, hloubka 0,58 m (inv. č. 117599–635). 1. Torzo šálku s uchem oválného průřezu. Druhotně přepálené. R.: průměr okraje 70 mm, výška 47 mm (tab. 96:3, inv. č. 117599). 2. Zlomek kónického šálku či mísky. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch okrový, hlazený (tab. 96:6, inv. č. 117600). 3. Zlomky okraje hrnce s vhloubenou a plastickou výzdobou. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch hnědý, zaleštěný (tab. 96:4, inv. č. 117602). 4. Zlomky nezdobených okrajů. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch v odstínech hnědé a šedohnědé barvy, zaleštěný (tab. 96:5, 7; inv. č. 117603–606). 5. KPI – parohový sekeromlat. R.: délka 185 mm (tab. 96:8, inv. č. 117628). 6. Oboustranné kostěné sídlo. R.: délka 71 mm (tab. 96:10, inv. č. 117629). 7. Provrtaný zub z psovité šelmy. R.: délka 27 mm (tab. 96:9, inv. č. 117630). 8. ŠI (inv. č. 117631–632). 9. Brousek (inv. č. 117633).

Objekt 551/1999 – silo s pohřbem dítěte na dně (tab. 94, 97). Rozměry objektu: průměr ústí 1,42 m, průměr dna 1,82 m, hloubka 0,78 m (inv. č. 117869–917). 1. Fragment mísy s horizontálním výčnělkem. Plavená hlína ostřená drobnými kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený. R.: průměr okraje 350 mm (tab. 94:2, inv. č. 117869). 2. Zlomky mísy se sedlovitým výčnělkem. Plavená hlína ostřená drobnými kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, zaleštěný. R.: průměr okraje 222 mm (tab. 94:1, inv. č. 117870). 3. Zlomky okraje hrnce. Pálená hlína s kaménky, velmi kvalitní výpal, povrch okrový, zaleštěný (tab. 94:5, inv. č. 117871). 4. Okrajové zlomky různých nádob (inv. č. 177873, 874). 5. Nezdobené střepy z výdutí různých nádob (inv. č. 117875–892). 6. Zlomky den různých nádob (inv. č. 177893–896). 7. ŠI – čepel s boční retuší. R.: délka 35 mm (inv. č. 117909). 8. BI – plochá sekera se silným tylem. R.: délka 57 mm, šířka 35 mm (tab. 94: 4, inv. č. 117910). 9. BI – zrnotěrka (inv. č. 117911). 10. BI – plochá sekera s tenkým tylem (souvisela s pohřbem). R.: délka 114 mm, šířka 43 mm (tab. 94:3, inv. č. 117914).

Objekt 554/1999 (236/96) – menší silo (**tab. 93**). Objekt částečně odkrytý při zjišťovacím výzkumu pracovníci muzea v Prostějově v roce 1996 (PROCHÁZKOVÁ 1996b) a roku 1999 dokopán. Rozměry objektu: průměr ústí 1,44 m, průměr dna 1,54 m, hloubka 0,68 m (inv. č. 091199–206; 117996–118049). 1. Fragment džbánu s vhloubenou výzdobou – rytý stromeček, po stranách svislé rýhování. Pálená hlína s příměsí křemičitého písku, velmi kvalitní výpal, povrch šedohnědý upravený do matného lesku. R.: průměr max. výdutě 168 mm (tab. 93:6, inv. č. 117996, 091199). 2. Fragment poháru s plastickým výčnělkem při okraji. Hlína s příměsí písku, velmi kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje cca 170 mm (tab. 93:4, inv. č. 117997, 091202). 3. Zlomky hrnce s uchem. Hlína ostřená kaménky, velmi kvalitní výpal, povrch černý, leštěný (tab. 93:3, inv. č. 117998, 091206). 4. Zlomky hrnce s hladkou límcovitou lištou při okraji. Hlína ostřená pískem s valouny, velmi kvalitní výpal, povrch hnědošedý, skvrnitý, hlazený. R.: průměr okraje 220 mm (tab. 93:1, inv. č. 117999, 118000, 091200). 5. Nezdobené střepy různých nádob (tab. 93:5, inv. č. 118001–015). 6. Zlomek dna (inv. č. 118016). 7. Kostěná a parohová industrie (inv. č. 118042). 8. ŠÍ (inv. č. 118043–118044). 9. OBI – zrnotěrky (inv. č. 118045–118047). 10. Torzo miniaturního nálevkovitého poháru. Hlína s příměsí písku, velmi kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hrubě urovnaný. R.: výška 45 mm, průměr okraje 43 mm (tab. 93:7, inv. č. 091211).

Objekt 562/1999 – kúlová jamka. Rozměry objektu.: průměr 0,34 x 0,24 m, hloubka 0,1 m (inv. č. 118379–383). 1. Zlomky okrajů nálevkovitých pohárů (inv. č. 118379–380). 2. Nezdobený střep z výdutě blíže neklasifikovatelné nádoby (inv. č. 118381). 3. Zlomek dna (inv. č. 118382).

Objekt 583/1999 – silo (**tab. 94**). Rozměry objektu: průměr ústí 2 m, průměr dna 2,15 m, hloubka 0,55 m (inv. č. 119147–119268). 1. Fragment baalberského džbánu s páskovým uchem posazeným pod okrajem s plastickými „vousy“ pod spodním úponem. Po stranách dva čočkovité výčnělky. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch tmavě šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 90 mm (tab. 94:7, inv. č. 119147). 2. Zlomek okraje poháru s dovnitř límcovitě rozšířeným okrajem. Plavená hlína, výpal střední kvality, povrch hnědošedý, hlazený (obr. 94:8, inv. č. 119150). 3. Nezdobené zlomky různých nádob (tab. 94:6, 9, inv. č. 119149–168).

Objekt 633/1999 – sídlištní jáma (**tab. 95**). Rozměry objektu: ústí oválné o průměru 1,3 x 1,1 m, hloubka 0,4 m (inv. č. 119337–409). 1. Okraj hrnce s lizenou. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch okrový, hlazený (tab. 95:1, inv. č. 119337). 2. Fragment stěny nádoby – džbánu? – s plastickou výzdobou v podobě plochého výčnělku a zbytkem spodního úponu ucha. Dobře pálená hlína ostřená kaménky, velmi kvalitní výpal, povrch tmavě šedý mramorovaný, leštěný (tab. 95:2, inv. č. 119338). 3. Zlomek okraje nádoby s vysokým hrdlem – pohár? Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch hnědošedočerný, mramorovaný, leštěný (tab. 95:5, inv. č. 119339). 4. Zlomek a torza různých nádob. Plavená, velmi dobře pálená hlína, povrch šedý, hlazený (tab. 95:3, inv. č. 119340–344). 5. Zlomky různých nádob. Vesměs plavená a velmi dobře pálená hlína v odstínech hnědé a šedé barvy, povrch hlazený (tab. 95:4, 6, 7, 8, inv. č. 119345–389). 6. Zlomky den různých nádob (inv. č. 119390–394). 7. Zlomky den z miniaturních nádob (inv. č. 119395–396). 8. Zlomek cedníku (inv. č. 119379). 9. ŠÍ (inv. č. 119398). 10. OBI – zrnotěrky (119399–406).

SENICE NA HANĚ, okr. Olomouc

Základní údaje ke katastrálnímu území a jeho přírodnímu prostředí

Obec Senice na Hané leží na říčce Blatě v nadmořské výšce 238 m, 9 km jižně od města Litovel a 12 km západně od Olomouce. Vesnicí prochází silnice z Litovle do Prostějova a nachází se zde železnice dvou lokálních drah – z Olomouce do Litovle a z Olomouce do Prostějova. Geomorfologicky náleží větší část sledovaného území k Prostějovské pahorkatině, ale od západu zasahují do katastru výběžky Bouzovské vrchoviny, která je součástí Zábřežské vrchoviny. Nejvyšším bodem katastru je vrch Bořík s nadmořskou výškou 340 m. Prostějovská pahorkatina pokrývá rozsáhlou jihozápadní část Hornomoravského úvalu. Vyplňuje ji nízká a plochá pahorkatinná krajina, lehce zvlněná na plochách sprašových pokryvů s početnými suchými údolími a úpady, oživená místy mendipy, zcela rovinná pak v pásích říčních niv. Údolí Blaty se širokou Blatskou nivou je někdejší nivou řeky Moravy. Mocnost nánosů svědčí o intenzitě mladých tektonických poklesů, které odklonily tok Moravy na dnešní trasu. Na bázi spraší se vyvinuly úrodné půdy a v okolí vodních toků nivní sedimenty. Podloží hornatějších částí katastru tvoří kulmské břidlice, prachovce a droby (BÍN – DEMEK 2012, 264–266; HLUBEK 2014, 5).

Lokalizace nalezišť

V současnosti evidujeme na katastru Senice na Hané 8 archeologických lokalit a na dvou z nich je doloženo osídlení kulturou nálevkovitých pohárů (polohy Lučanské a Loucká hora). Sídliště v poloze Loucká hora je situováno na temenu návrší, kterým je zakončen táhlý hřbet, vybíhajícího od vrchu Bořík směrem k východu. Svahy návrší zvolna klesají do nivy říčky Blaty. Vyvýšenina s nadmořskou výškou kolem 250 m (vrchol 255 m) je na současných mapách označena topikem „Křivý“. Místo s archeologickými nálezy je vzdálena 1100 m jižně až jihovýchodně od návsi a na základní mapě 1:10000, list 24-22-12,

se jedná o širší okolí bodu určeného souřadnicemi 99 mm od Z s. č. a 132 mm od J s. č. K narušení objektů kultury nálevkovitých pohárů došlo při hloubení rýhy pro uložení vodovodního řádu jedné z větvi Vodovodu Pomoraví na přelomu let 1995/1996. Vedle objektů KNP byly porušeny hroby kultury se šňůrovou keramikou a pohřebiště kultury lužických popelnicových polí. Osídlení v poloze Lučanské se nachází přímo v nivě Blaty (tab. 98:2), jihovýchodně obce, na levém břehu řeky (PROCHÁZKOVÁ 2002, 33; HLUBEK 2014). Vzdálenost mezi oběma polohami je 1,7 km s tím, že poloha Lučanské byla osídlena v I. stupni KNP a Loucká hora až ve II. stupni uvedené kultury.

K jihovýchodu exponovaná vrcholová část plochého sprašového návrší, nadmořská výška ±255 m.

Historie naleziště

Informace o nálezu popelnic na Loucké hoře jako první zveřejnil počátkem 20. století J. SMYČKA (1912). Podle jeho popisů byl jeden hrob objeven na parcele č. 1712, kde byla vykopána velká popelnice lužického rázu, překlomena mísou a obložena kameny. V jejím okolí stály menší nádoby obrácené dnem vzhůru. Další kameny obložená popelnice byla nalezena na parcele č. 1720. Další popelnici s lidskými ostatky a malý hrníček zachránil učitel L. Klemsa. K porušení archeologických situací došlo při rozšiřování silnice ze Senice do Loučen a při budování již zmíněného Vodovodu Pomoraví (ČIŽMÁŘ – GEISLEROVÁ – UNGER 2000, 217–218; HLUBEK 2014, 19–20).

Rozsah, charakter, struktura a časové vymezení osídlení

K rozsahu osídlení polohy v době nálevkovitých pohárů máme jen velmi omezené informace. Zbytky tří sídlištních objektů byly identifikovány v úseku 30 m na profilech výkopu, směřujícího od napojovací šachty na vrcholu kopce, směrem k západu, tedy na odvrácené straně k východu exponovaného návrší. Poloha obklopená úrodnými půdami s jedinečným výhledem byla ideálním místem pro založení sídliště, které mohlo být poměrně rozlehlé, protože vrcholová část má rozlohu několika hektarů.

Literatura

- ČIŽMÁŘ, M. – GEISLEROVÁ, K. – UNGER, J. (eds.) 2000: Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998. Ústav archeologické památkové péče Brno. Brno, 199.
- HLUBEK, L. 2014: Pravěké a raně středověké osídlení na katastru obce Senice na Hané (okr. Olomouc), Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci 308/2014, Společenské vědy. Olomouc, 5–24.
- SMYČKA, J. 1912: Z pravěku dědiny Senice na Litovelsku. Selská stráž XI, 1912, č. 47, 23. 11, s. 1–2; 49, 7. 12., s. 1–2; 52, 28. 12., s. 1–2.
- ŠMÍD, M: 1997: Závěrečná zpráva o provedení záchranných archeologických výzkumů na trase vodovodu Pomoraví (olomoucká část – úsek Senice na Hané, Náměšť na Hané, Loučeny, Cholína-Myslechovice a Slavonín 1995–1996), ÚAPP Brno.
- 1999: Senice na Hané (okr. Olomouc). Přehled výzkumů 40, 222; 247–248.
- 2003: Mohylová pohřebiště kultury nálevkovitých pohárů na Moravě, Pravěk Supplementum 11.

Popis objektů a materiálu

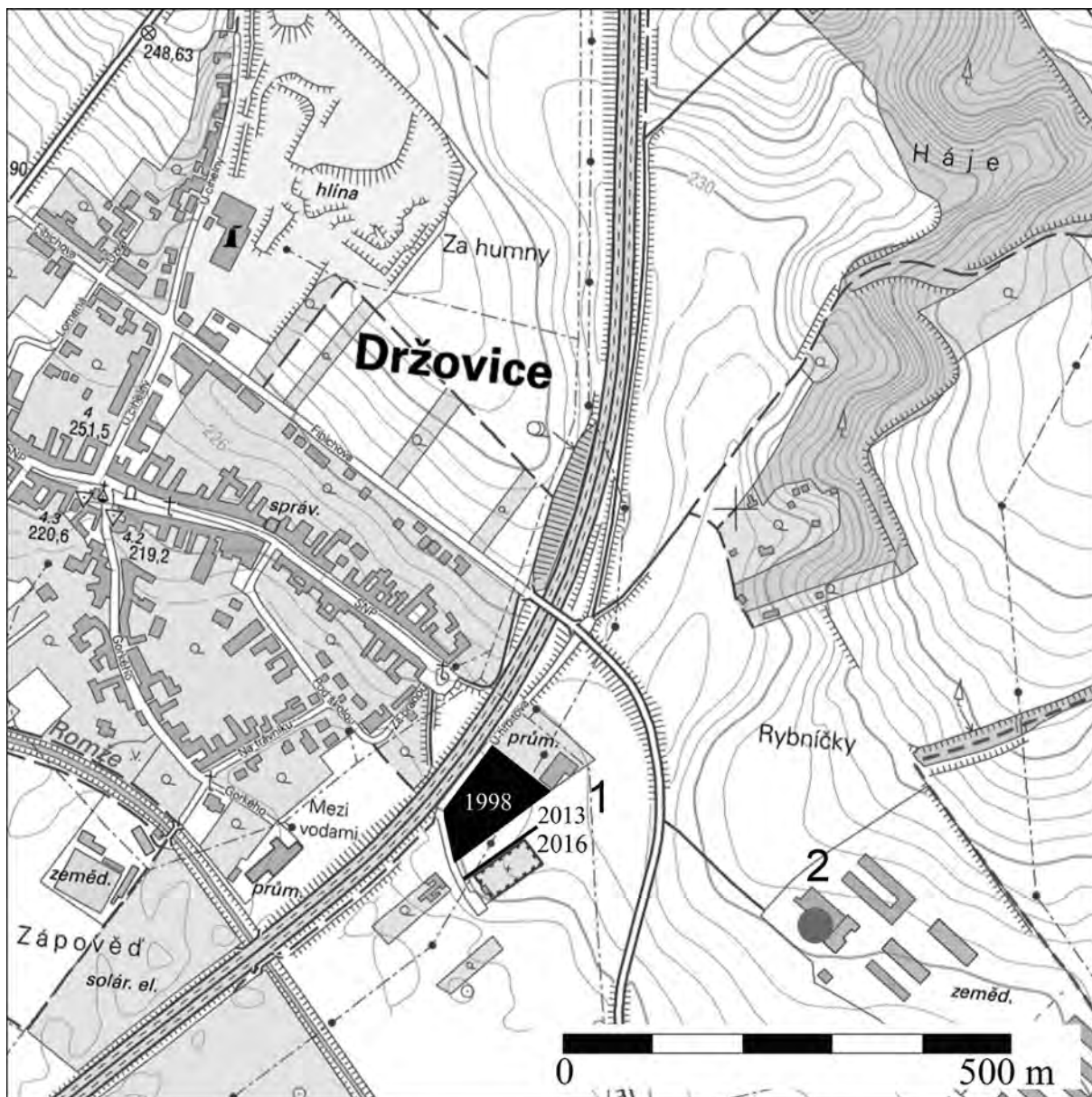
Materiál z archeologických výzkumů je uložen ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci pod uvedenými inventárními čísly.

Objekt 1b/1995 – silo (tab. 99). Rozměry objektu: průměr 1,8 m, max. hloubka 0,8 m od úrovně podloží. 1. Torzo amfory s ubíhajícími a u kraje rozevřeným hrdlem. Nasazení hrdla odsazené. Na plecích zbytek tunelového ucha s horizontálním provrtem. Podél nasazení hrdla čtyři horizontální linie vrypů. Hlína s příměsí menších i hrubších kamének, výpal střední tvrdosti až nekvalitní, povrch šedý, urovnaný. R.: průměr okraje 160 mm (tab. 99:1, inv. č. A 87501). 2. Torzo hrnku vakovitého tvaru s odlomeným páskovým uchem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený. R.: průměr okraje 80 mm, výška torza 85 mm (tab. 99:2, inv. č. A 87504). 3. Torzo esovitě profilovaného hrnku s odlomeným páskovým uchem. Plavená hlína, velmi kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený. R.: průměr max. výdutě 110 mm, výška torza 75 mm (tab. 99:3, inv. č. A 87506). 4. Torzo esovitě profilovaného hrnku (celý profil). Pla-

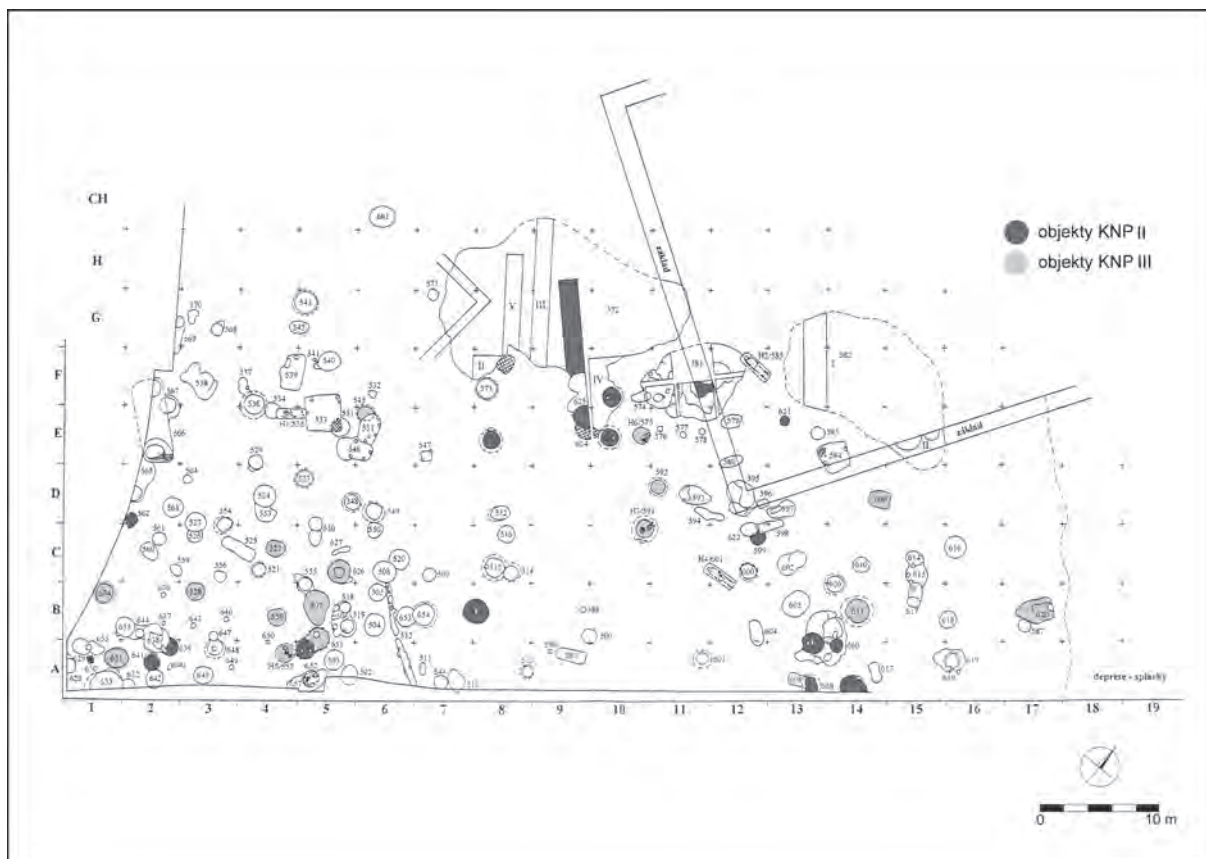
vená hlína, kvalitní výpal povrch šedý, hlazený. R.: průměr okraje 80 mm, výška 72 mm (tab. 99:4, inv. č. A 87559). 5. Zlomek miniaturní misky s dovnitř skloněnými plecemi a ven vyhnutým okrajem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, urovaný (tab. 99:8, inv. č. A 87508). 6. Zlomek okraje hrnce s límcem ve tvaru románské lizény. Plavená hlína s drobnými kaménky, kvalitní výpal, povrch šedočerný, hlazený (tab. 99:6, inv. č. A 87557). 7. Zlomek hrdla poháru (bubnu?) s široce nálevkovitě rozevřeným okrajem. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, hlazený (tab. 99:5, inv. č. A 87554). 8. Zlomek okraje hrnce s límcem tvarovaným do podoby románské lizény, přerušeným kuželovitým pupkem. Hlína ostřená kaménky, kvalitní výpal (drolivý), povrch šedohnědý, hlazený (inv. č. A 87837). 9. Zlomek nálevkovitě rozevřeného hrdla pohárovité nádoby. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (inv. č. A 87555). 10. Tunelové ucho. Hlína s četnějšími kaménky, kvalitní výpal, povrch šedočerný, hlazený (inv. č. A 87509). Pod čísly A 87512–552 jsou uloženy zlomky převážně hrubé keramiky a mezi nimi pouze 1 okraj blíže neklasifikovatelné nádoby větších rozměrů (amfora, džbán?). Celé spektrum materiálu i výpalu, převažuje však kvalitní a střední tvrdosti.

Objekt 2/1995 – silo s ubíhajícími stěnami a rovným dnem (tab. 100). Zásyp zvrstven: vespod naplavená hlína hnědé barvy, následovala hnědošedá popelovitá se sprašovými lavicemi s převahou získaného materiálu a horní část objektu vyplňovala hlína černohnědé barvy. Rozměry objektu: průměr hrdla 2 m, maximální průměr 2,8 m, hloubka 1,25 m od úrovně podloží. 1. Torzo větší amfory s oblým tělem a ostře nasazeným prohnutým hrdlem. Pod okrajem na jeho vnitřní straně běží svisle přesekávaná lišta. Na max. výduti se dochovalo tunelové ucho a na plecích část plochého kruhového výčnělku. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený do matného lesku. R.: průměr hrdla 30 mm, výška torza 260 mm (tab. 100:1, inv. č. A 87601). 2. Celý profil esovitě profilovaného hrnku s páskovým uchem. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý až černý, hlazený, matně lesklý. R.: průměr okraje 75 mm, výška 78 mm (tab. 100:2, inv. č. A 87606). 3. Zlomek stěny hrnku s páskovým uchem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (inv. č. A 87604). 4. Torzo esovitě profilovaného šálku s páskovým uchem. Na výduti zalesťené svislé žlábký. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedohnědý, hlazený. R.: průměr okraje 80 mm, výška 61 mm (tab. 100:6, inv. č. A 87605). 5. Zlomek hrnku s páskovým uchem a přesekávaným okrajem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (tab. 100:5, inv. č. A 87607). 6. Zlomek tenkostěnného hrdla menší nádoby se dvěma horizontálními řadami drobných vrypů na plecích a navazujícím svislým klasem, provedeným stejnou technikou. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch černý, leštěný (tab. 100:3, inv. č. A 87610). 7. Zlomek miniaturní misky tvaru kruhové výseče. Pod okrajem řada horizontálně kladených nehtových vrypů. R.: průměr okraje 60 mm (tab. 100:4, inv. č. A 87611). 8. Nálevkovitá mísa s odděleným hrdlem. Na plecích horizontální sedlovitý výčnělek. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch světle hnědý, matně lesklý. R.: průměr okraje 200 mm, výška torza 95 mm (tab. 100:7, inv. č. A 87609). 8a. Torzo esovitě profilované mísy s odděleným hrdlem a oválným horizontálním výčnělkem na plecích. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, urovaný. R.: průměr okraje 260 mm, výška torza 105 mm (tab. 101:1, inv. č. A 87608). 9. Zlomek plecí esovitě profilované mísy s vysoko položenou max. výduti. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti povrch šedohnědé barvy, hlazený (tab. 101:2, inv. č. A 87603). 10. Zlomek plecí nálevkovitě, plynule profilované mísy. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch tmavě šedý, hlazený (tab. 101:3, inv. č. A 87602). 11. Zlomek hrncovitě nádoby s límce opatřeným svislými vrypy na vnitřní straně. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, urovaný (tab. 101:4, inv. č. A 87661). 12. Zlomek prohnutého hrdla větší nádoby s límcovitým okrajem rozšířeným uvnitř nádoby. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch světle hnědý, lom černý, hlazený (tab. 101:5, inv. č. A 87614). 13. Zlomek okraje hrnce s límcem na vnější straně opatřeným horizontální řadou svislých vrypů. Plavená hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch okrový, urovaný (inv. č. A 87645). 14. Okraj hrnce s límcem na vnější straně ve tvaru románské lizény. Plavená hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch světle hnědý, hlazený (inv. č. A 87652). 15. Okrajový střep hrnce s límcovitým rozšířením na vnější straně, tvarovaným do podoby románské lizény. Nad lizénou jamky ve tvaru kávového zrna v horizontálním pořadí. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, urovaný (inv. č. A 87649). 16. Zlomek okraje hrnce s límcem na vnější straně v podobě románské lizény. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch hnědý, urovaný (inv. č. A 87648). 17. Hrnec s límcovitým rozšířením na vnější straně s jamkami v podobě kávového zrna v horizontálním pořadí. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch tmavě šedočerný, hlazený (inv. č. A 87650). 18. Zlomek plecí dvoukónického hrnce s kuželovitým výčnělkem. Hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, drobný materiál, povrch tmavě hnědý, hlazený (inv. č. A 87644). 19. Zlomek tunelového ucha s „vousy“ nahoře. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch červenohnědý, hlazený (inv. č. A 87662). 20. Svislý masivní výčnělek s horizontálním provrtem. Hlína s kaménky, kvalitní výpal, povrch červenohnědý, urovaný (inv. č. A 87664). 21. Zlomek menší amfory s protknutým výčnělkem na plecích. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch šedý, hlazený (inv. č. A 87667). 22. Zlomek stěny velké nádoby s masivním výčnělkem. Dělivá hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch šedohnědý, urovaný (inv. č. A 87669). 23. Zlomek stěny velké nádoby (amfory?) s plochým výčnělkem kruhového tvaru. Plavená hlína, kvalitní výpal, povrch červenohnědý, hlazený (inv. č. A 87670). 24. Dláto na dlouhé kosti se zachovanou kloubní hlavici. R.: délka 160 mm (tab. 101:12, inv. č. A 87820). 25. Hrotitý předmět na púleném žeburu. R.: délka 150 mm (tab. 101:13, inv. č. 87821). 26. Zlomek hrubého hrotu na púleném žeburu. R.: délka 90 mm (tab. 101:7, inv. č. A 87822). 27. Hrotitý předmět na púleném žeburu. R.: délka 102 mm (tab. 101:6, inv. č. A 87823). 28. Drobný hrotitý předmět na púleném žeburu. R.: délka 78 mm (tab. 101:10, inv. č. A 87824). 29. Dláto na úštěpu dlouhé kosti. Část břitů uražená. R.: délka 95 mm (tab. 101:14, inv. č. A 87825). 30. Zlomek hrotitého nástroje na púleném žeburu. R.: délka 70 mm (inv. č. A 87826). 31. Drobné hladítko na úštěpu dlouhé kosti. R.: délka 50 mm (tab. 101:9, inv. č. A 87827). 32. Zlomek nástroje na púleném žeburu s ulomenou pracovní částí (hrotem?). R.: délka 97 mm (tab. 101:8, inv. č. A 87828). 33. Zlomek nástroje na púleném žeburu s ulomeným hrotem. R.: délka 64 mm (tab. 101:11, inv. č. A 87829). 34. Nůž na úštěpu z kančího klu. R.: délka 72 mm (inv. č. A 87830). 35. Drobný hrotitý předmět na púleném žeburu. R.: délka 65 mm (inv. č. A 87831).

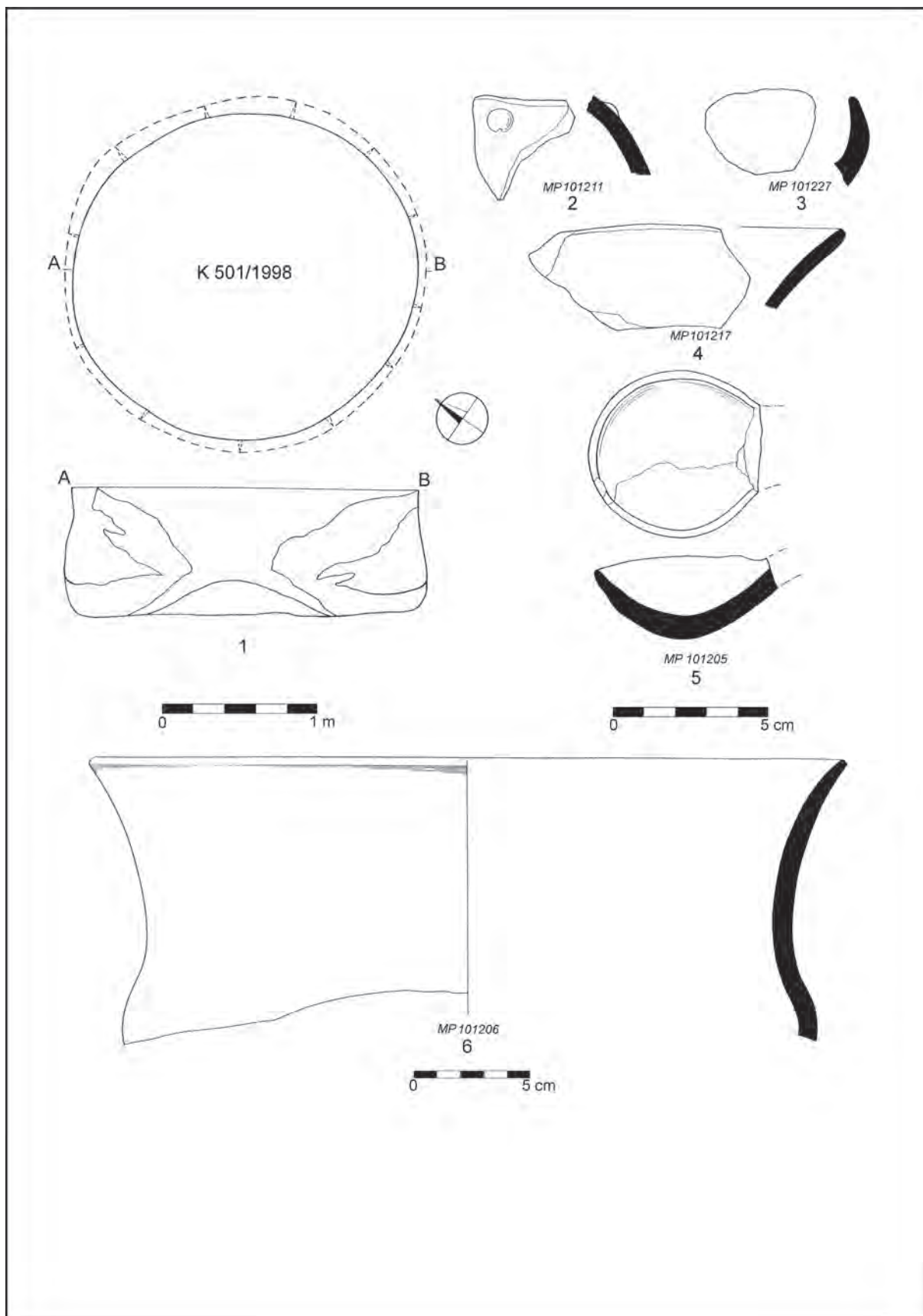
Objekt 3/1995 – silo (tab. 99). Rozměry objektu: silně poškozený výkopem. Neměřen. 1. Miniaturní miska s oblým dnem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědošedý, urovaný. R.: průměr 47 mm, výška 21 mm (tab. 99:7, inv. č. A 87833). 2. Zlomek okraje hrnce esovitě profilace s odlomeným pupkem. Plavená hlína, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, hlazený (inv. č. A 87834–835). 3. Zlomek okraje hrnce s límcem opatřeným horizontální řadou prstových jamek. Plavená hlína s kaménky, výpal střední tvrdosti, povrch hnědý, urovaný (inv. č. A 87837).

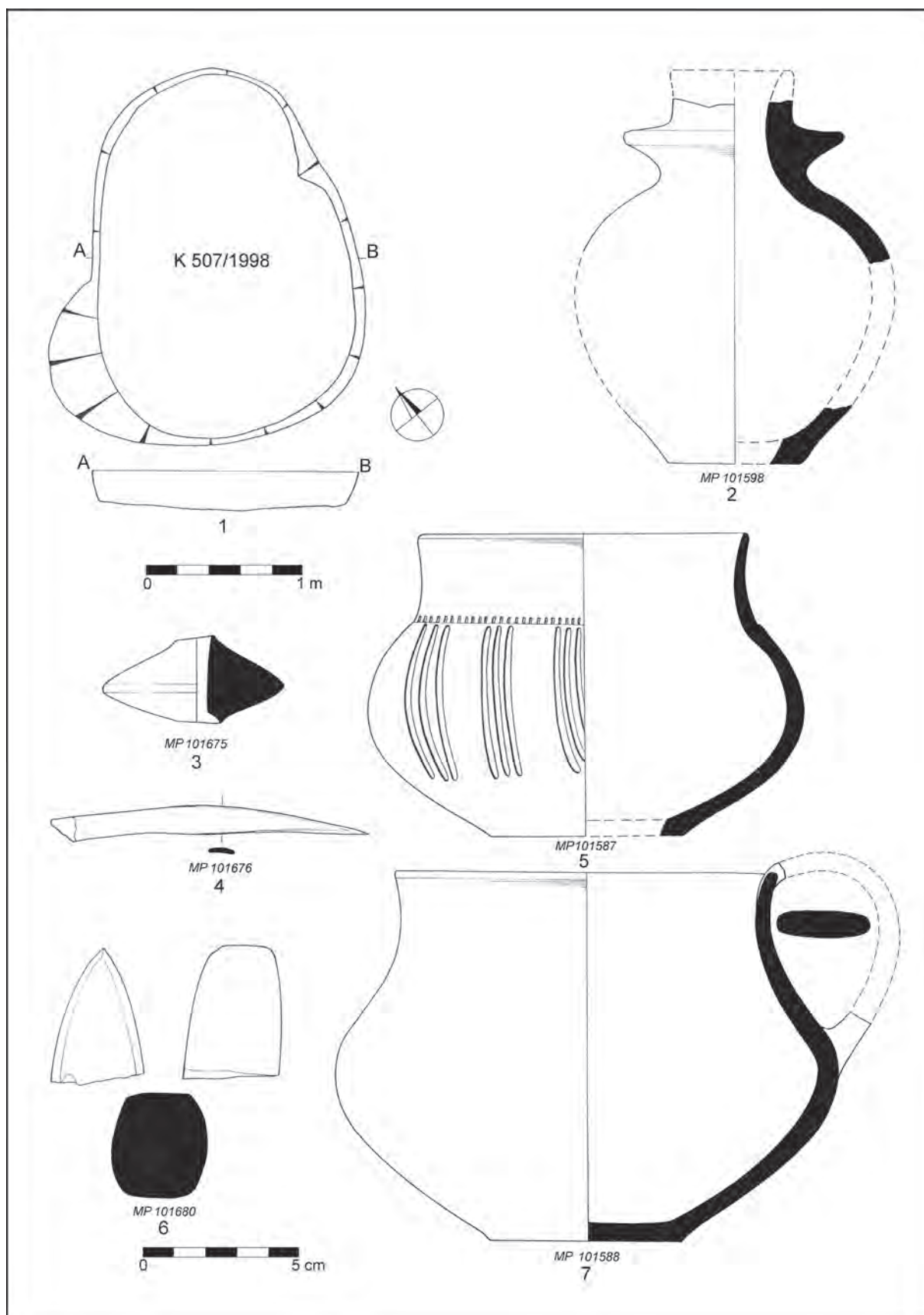
Tab. 1. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Prozkoumané plochy s doloženým osídlením KNP (1) a místo nálezu kostrového hrobu baalberské fáze (2) na ZM ČR 1:10000.

Tab. 2. Držovice na Moravě, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Plán prozkoumané plochy. Šedým podtiskem jsou označeny objekty KNP.

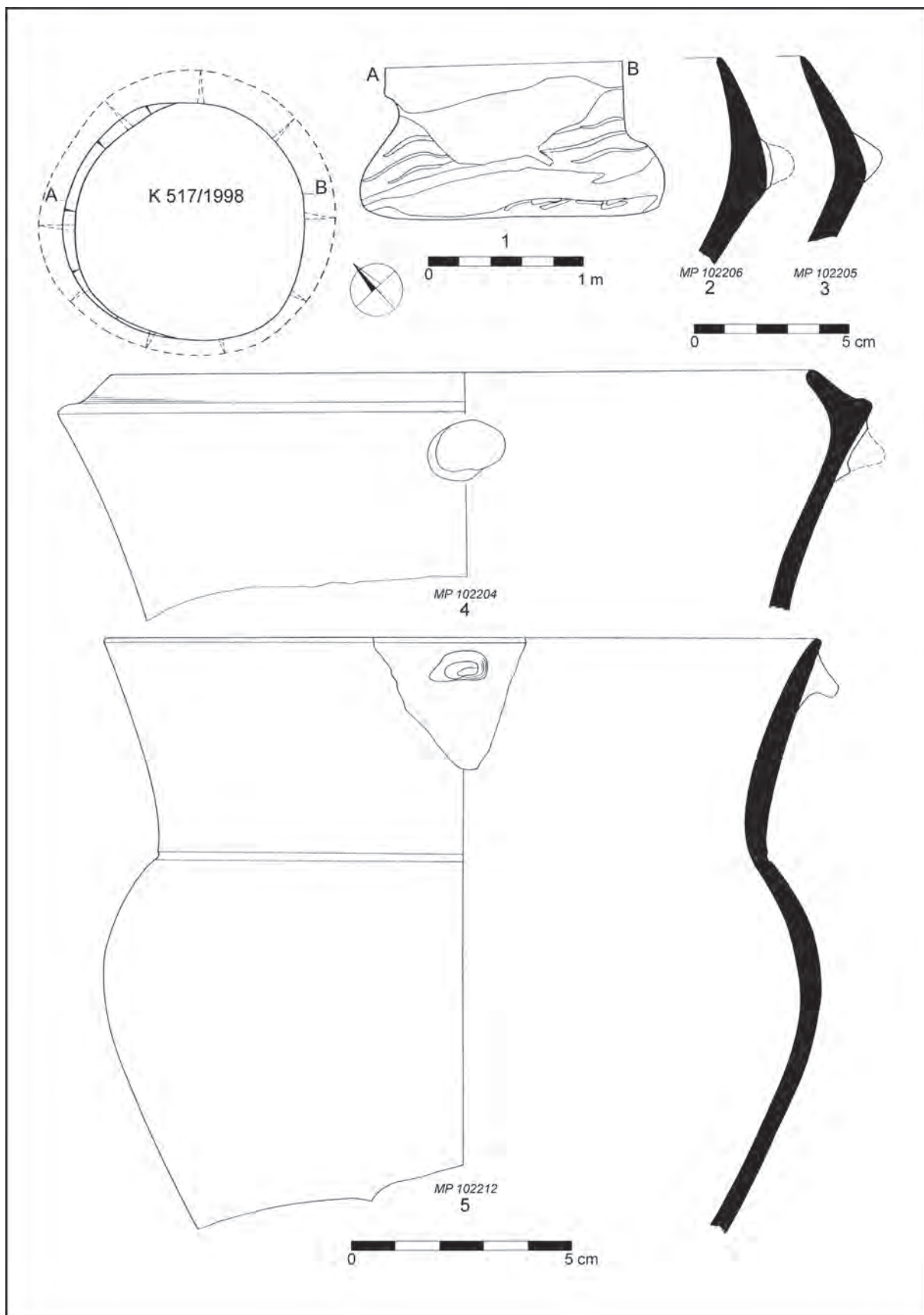

Tab. 3. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 501.

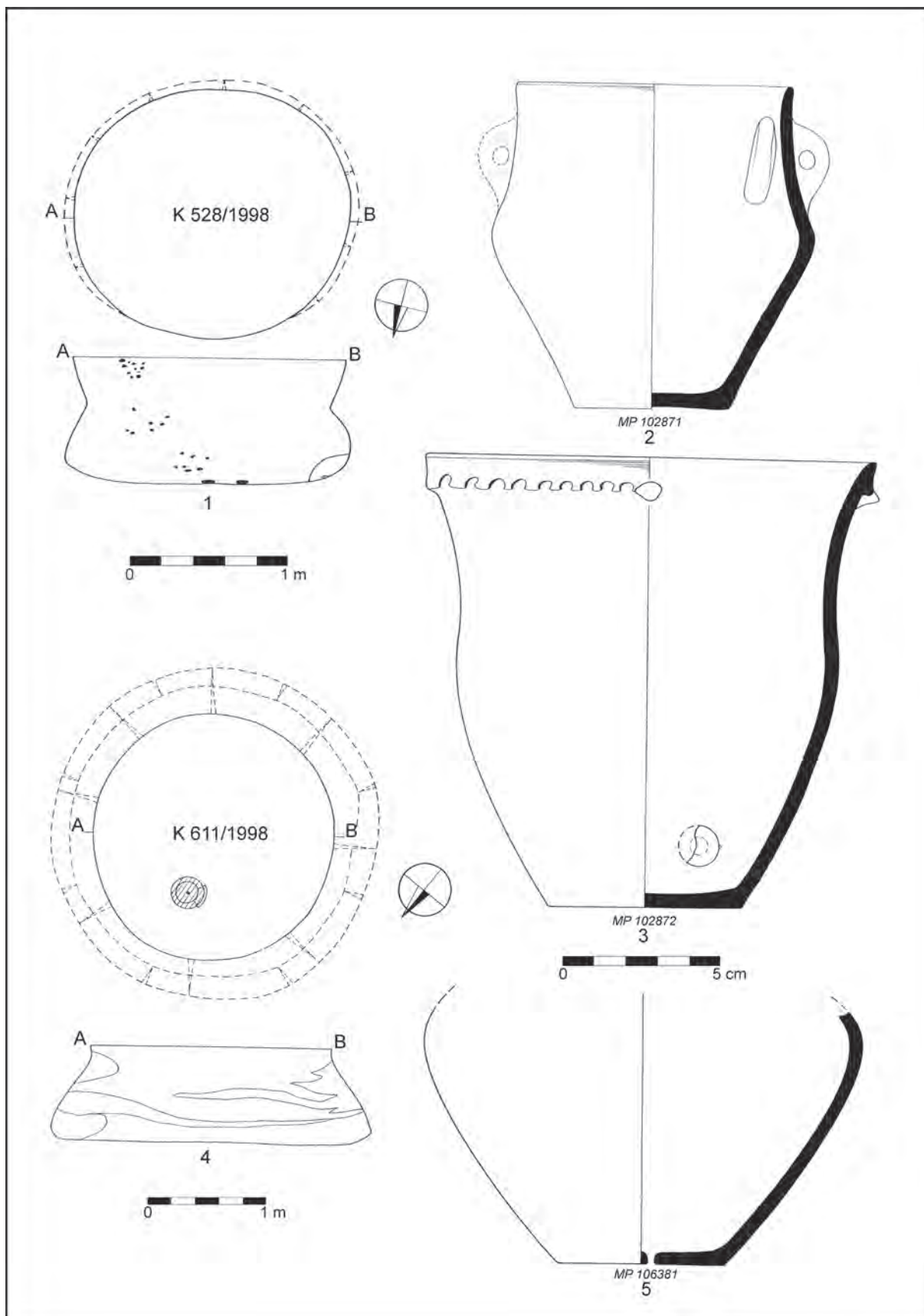

Tab. 4. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 507.

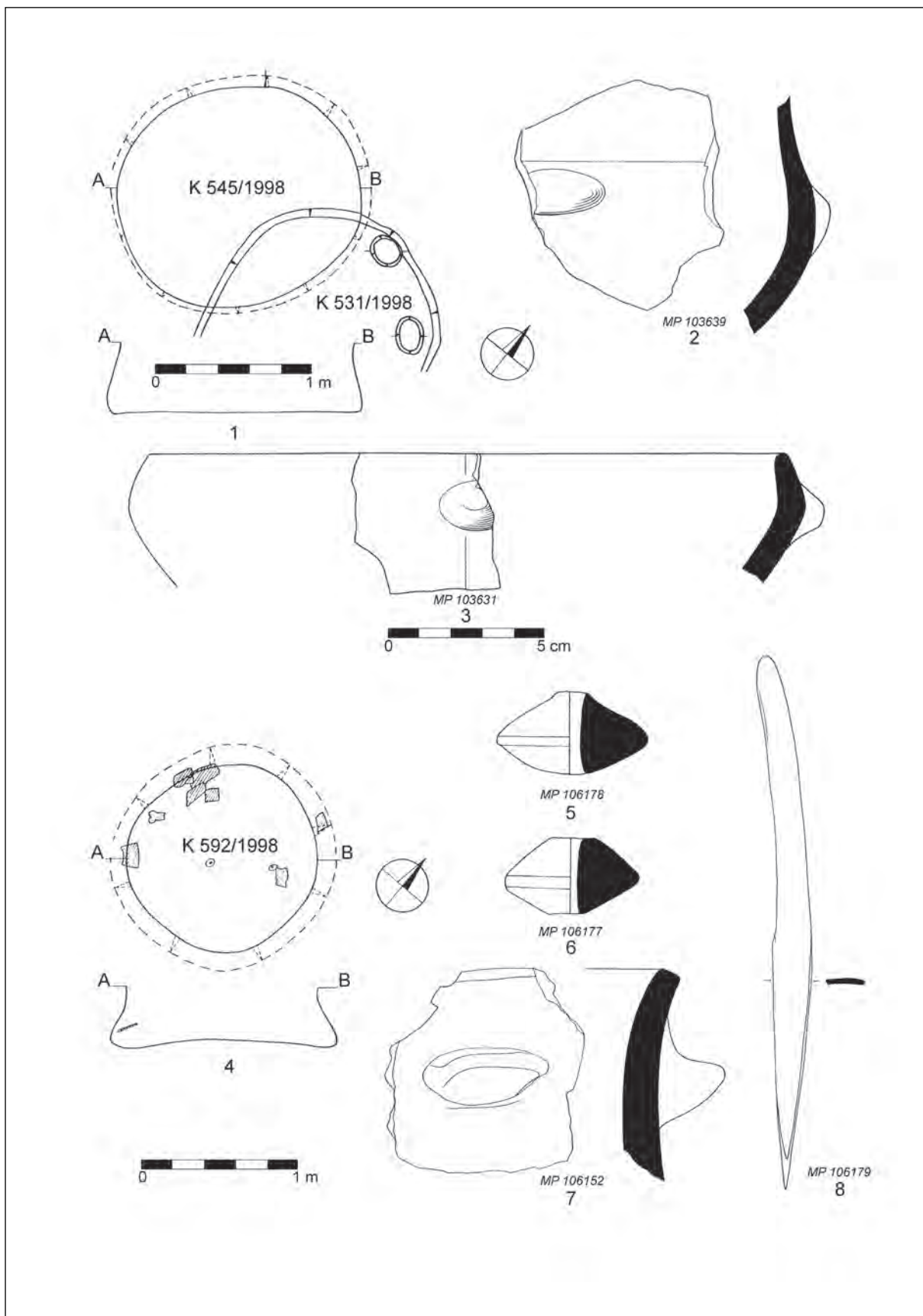

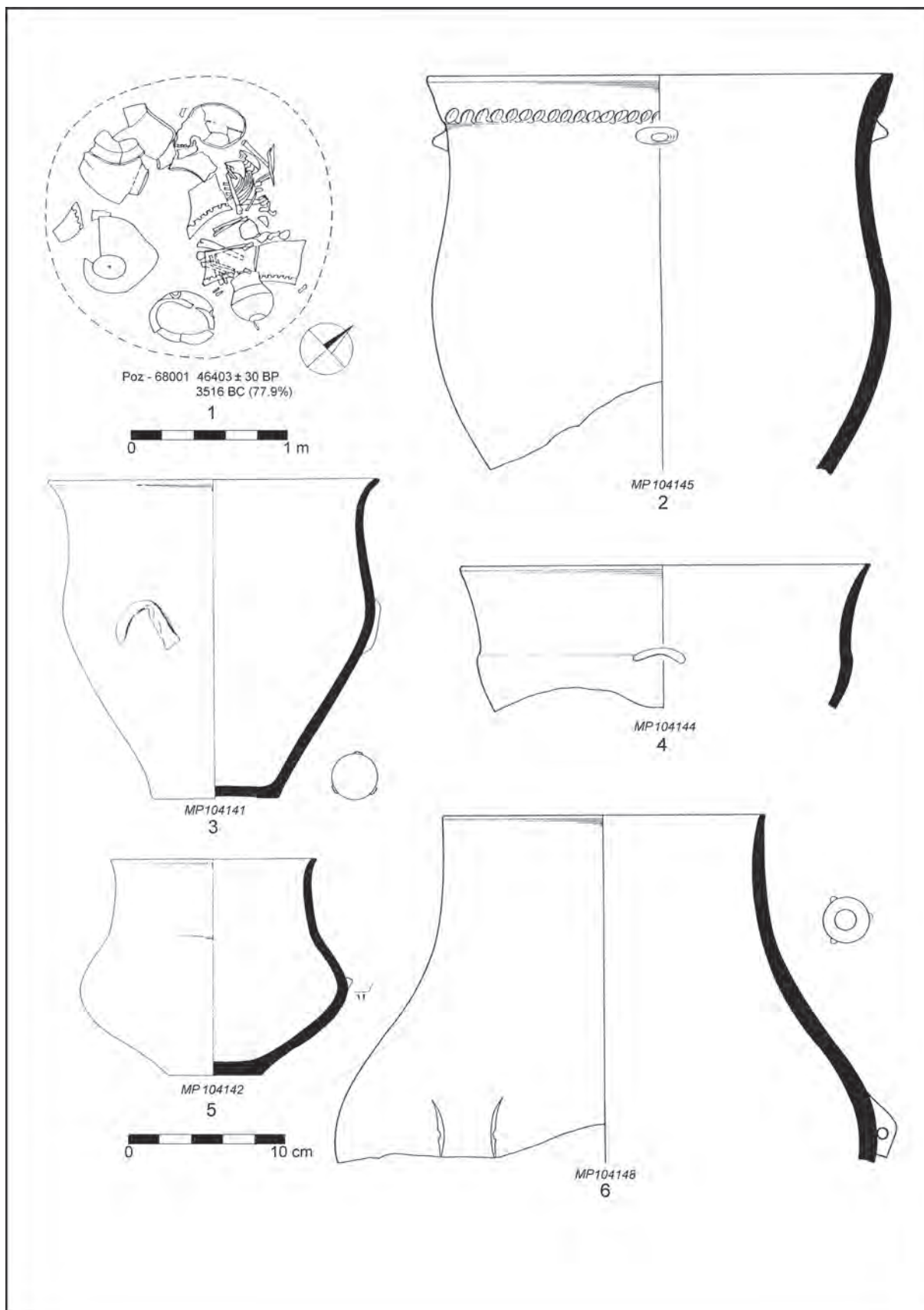
Tab. 5. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 517.

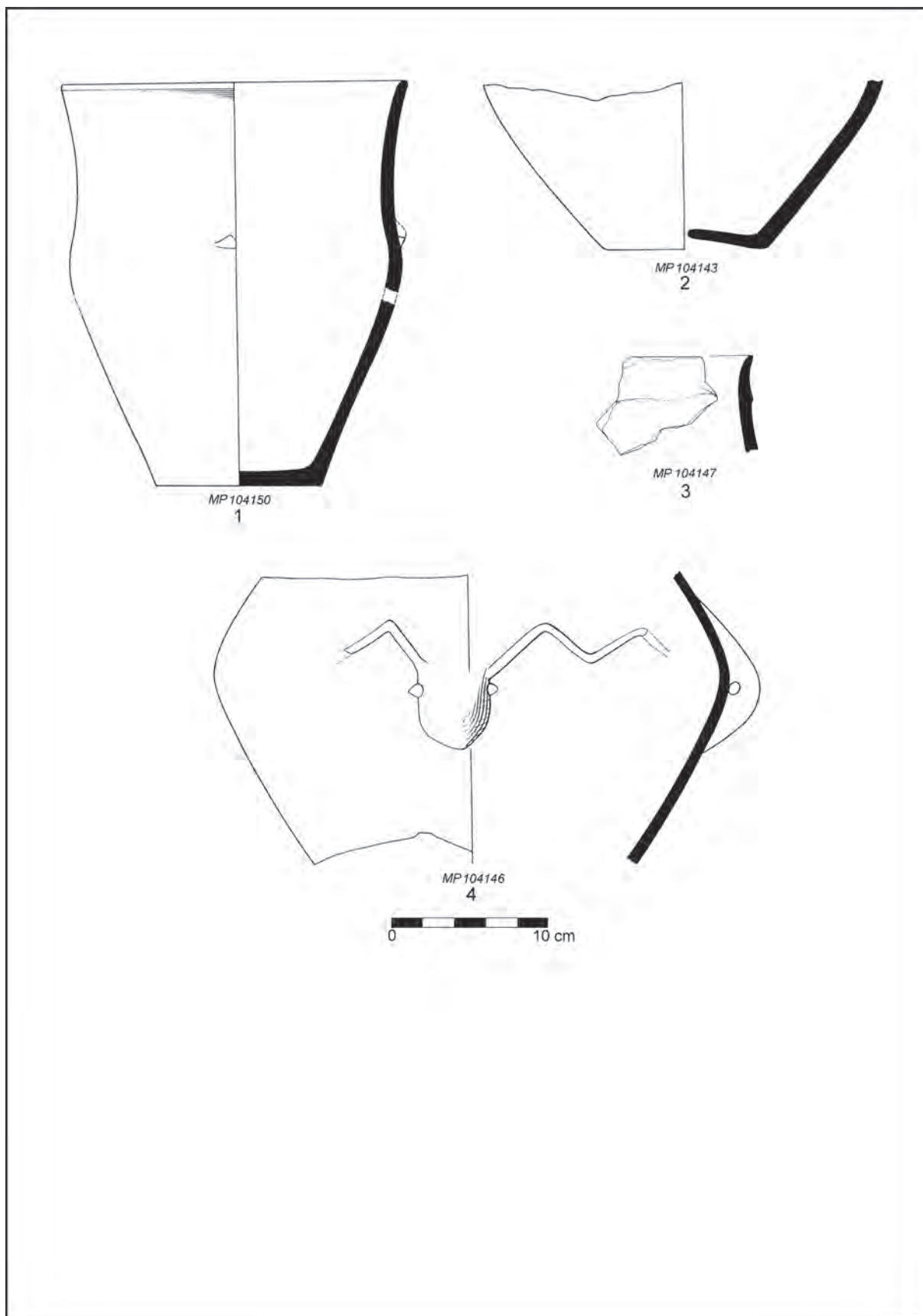
Tab. 6. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. 1–3 – objekt 528; 4,5 – objekt 611.

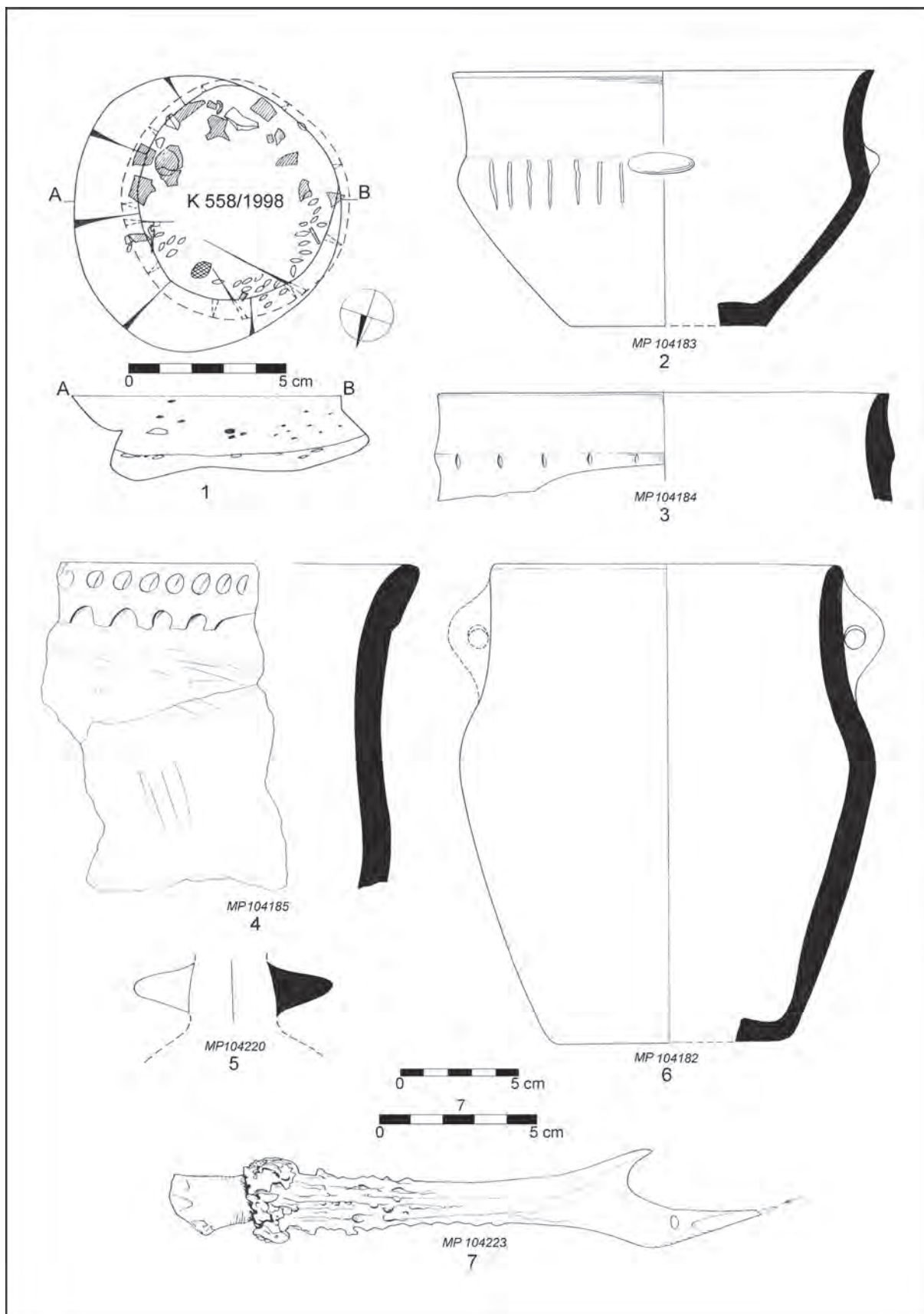
Tab. 7. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. 1–3 – objekt 545; 4–8 – objekt 592.

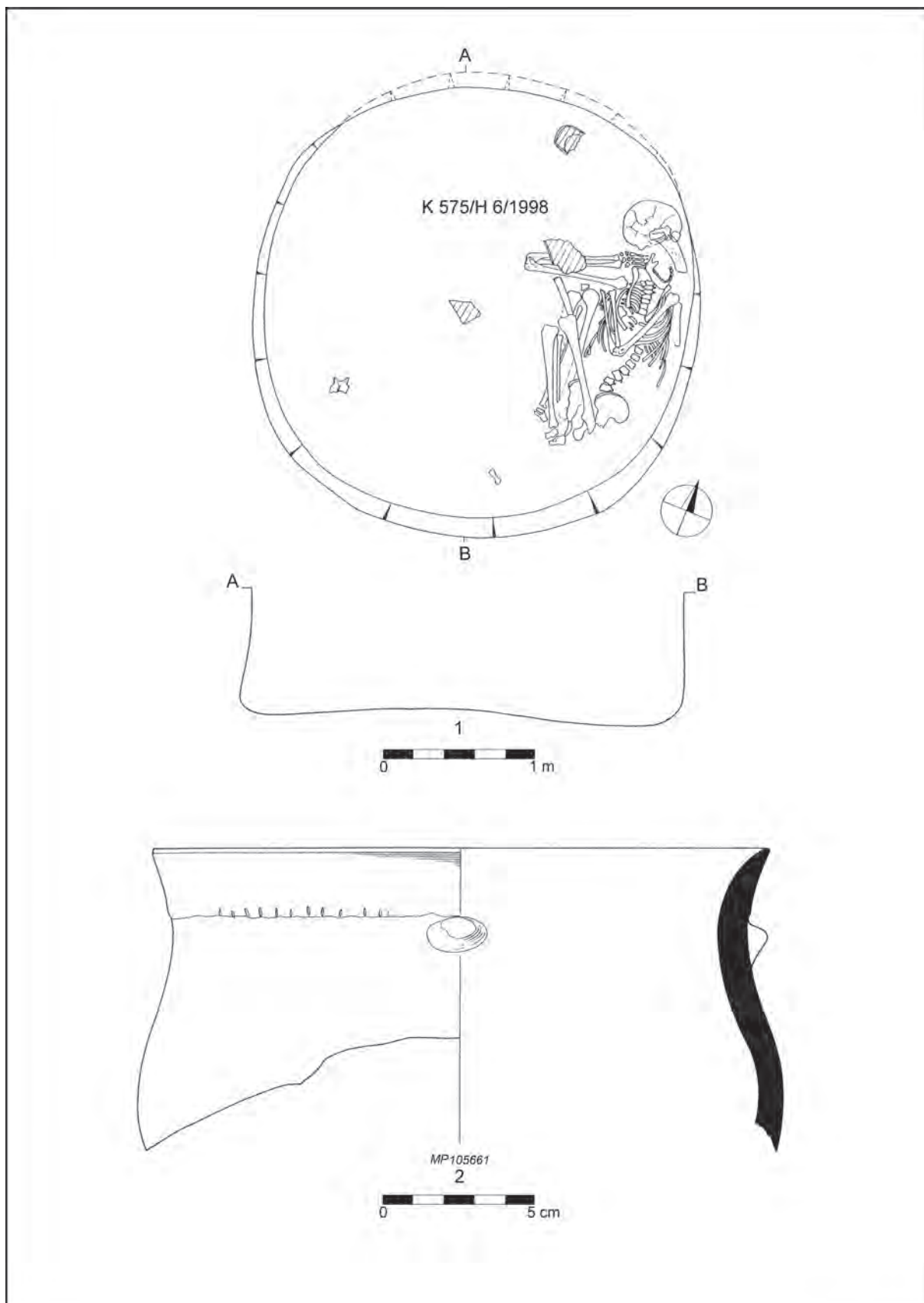
Tab. 8. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 557/H 5-1.

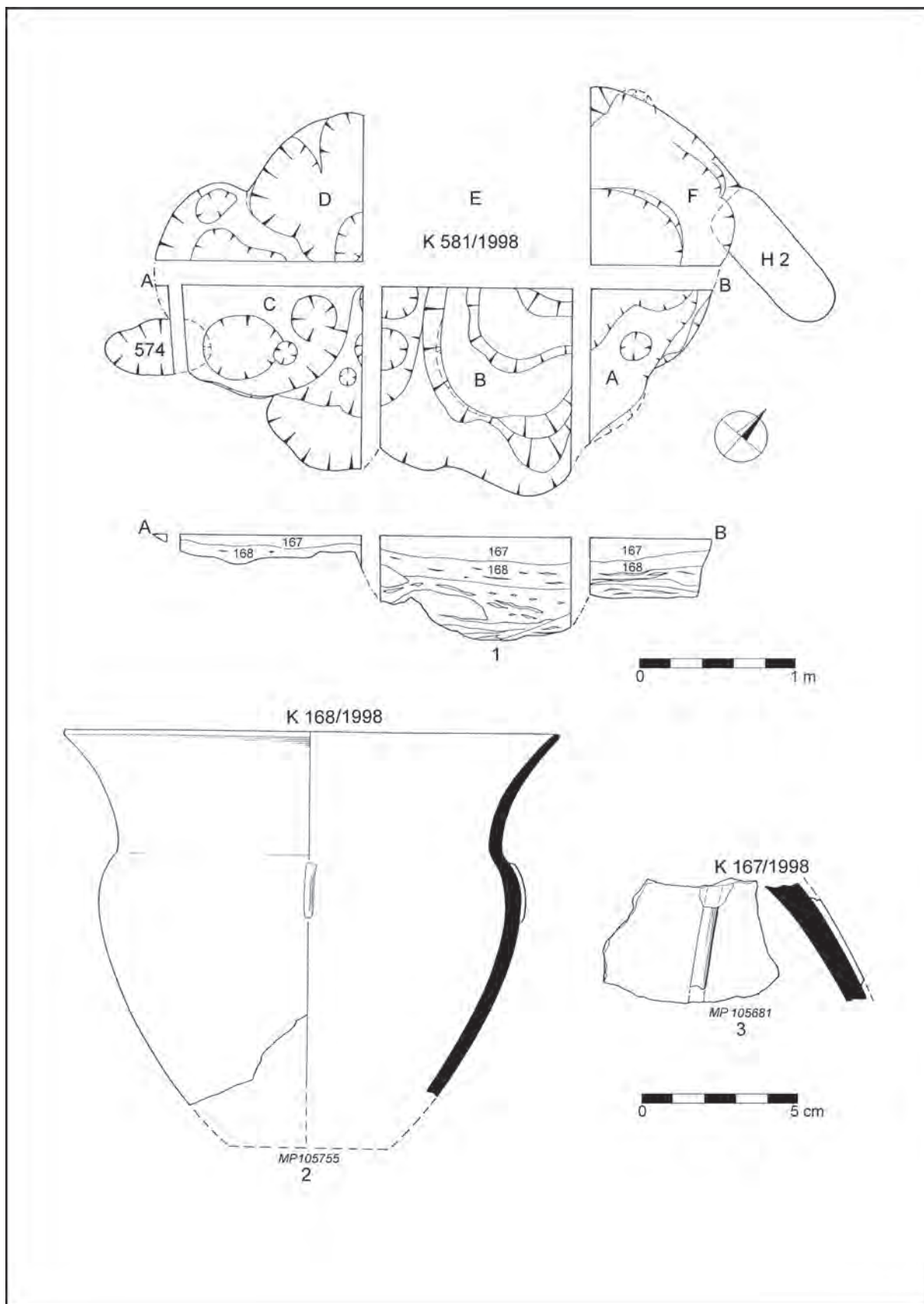
Tab. 9. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 557/H 5-2.

Tab. 10. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 558.

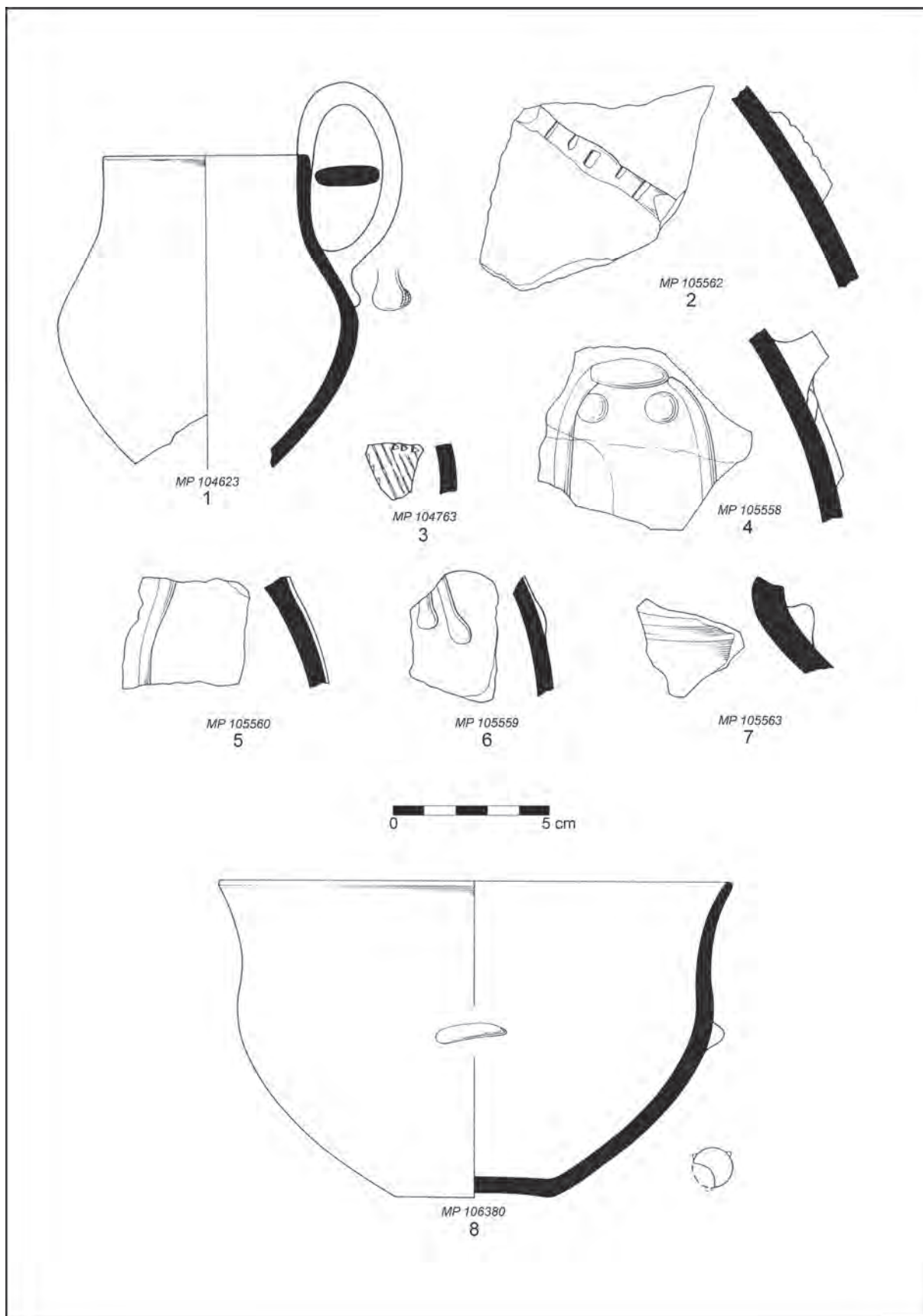

Tab. 11. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 575/H 6.

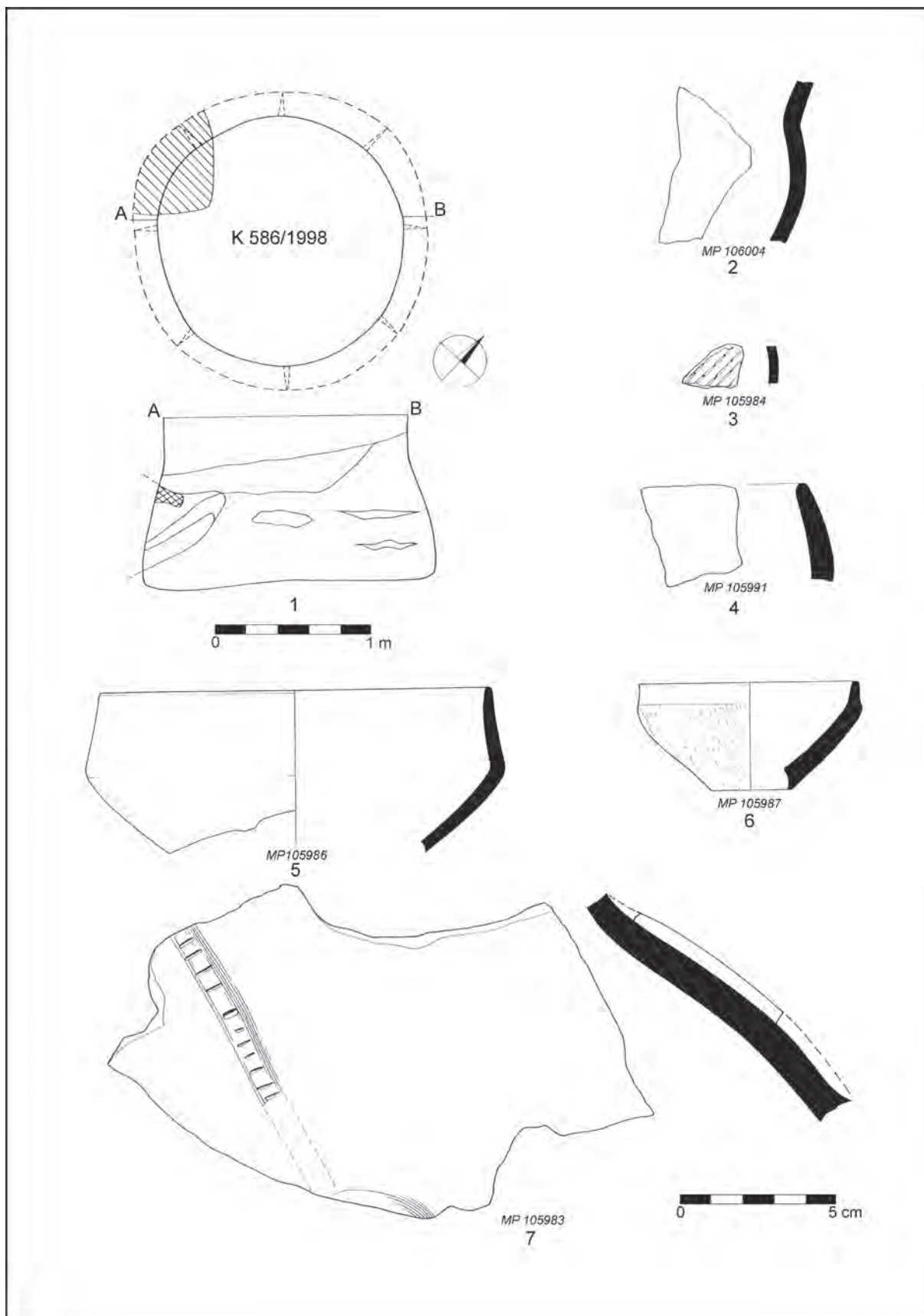

Tab. 12. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 581 (MMK) a keramika KNP z objektu.

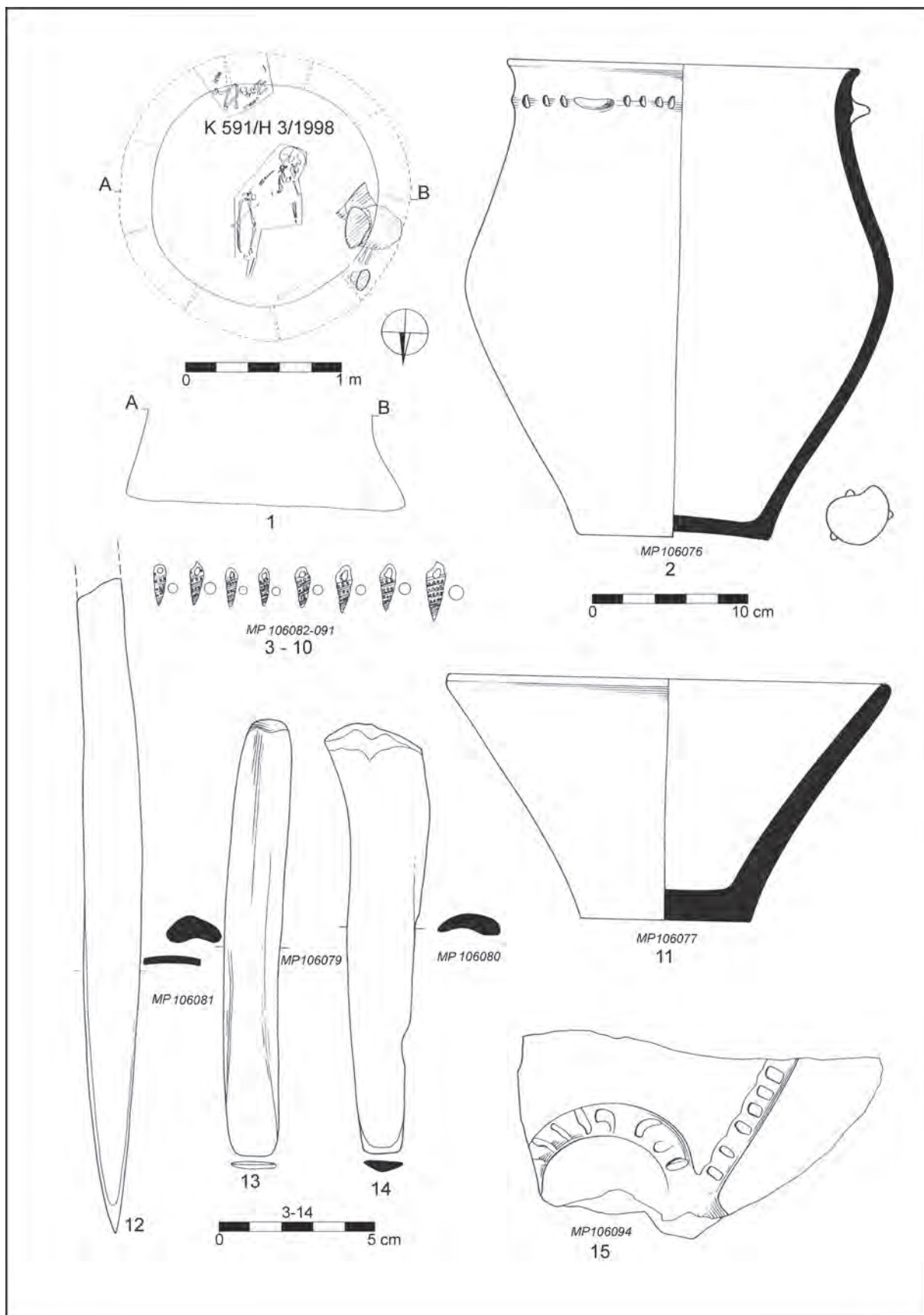

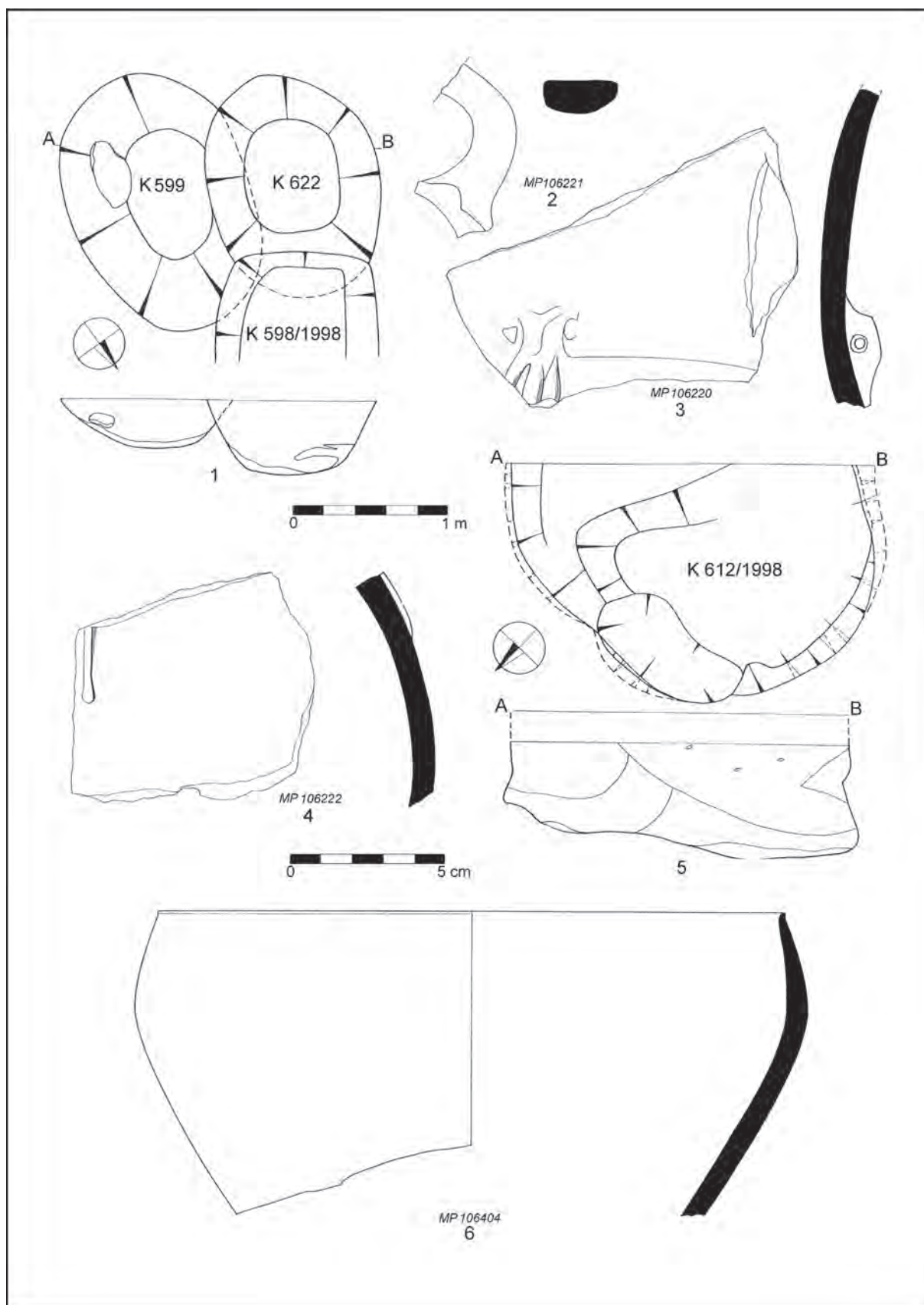
Tab. 13. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. 1, 3 – objekt 625B/98; 2, 4–7 – objekt 572; 8 – objekt 611.

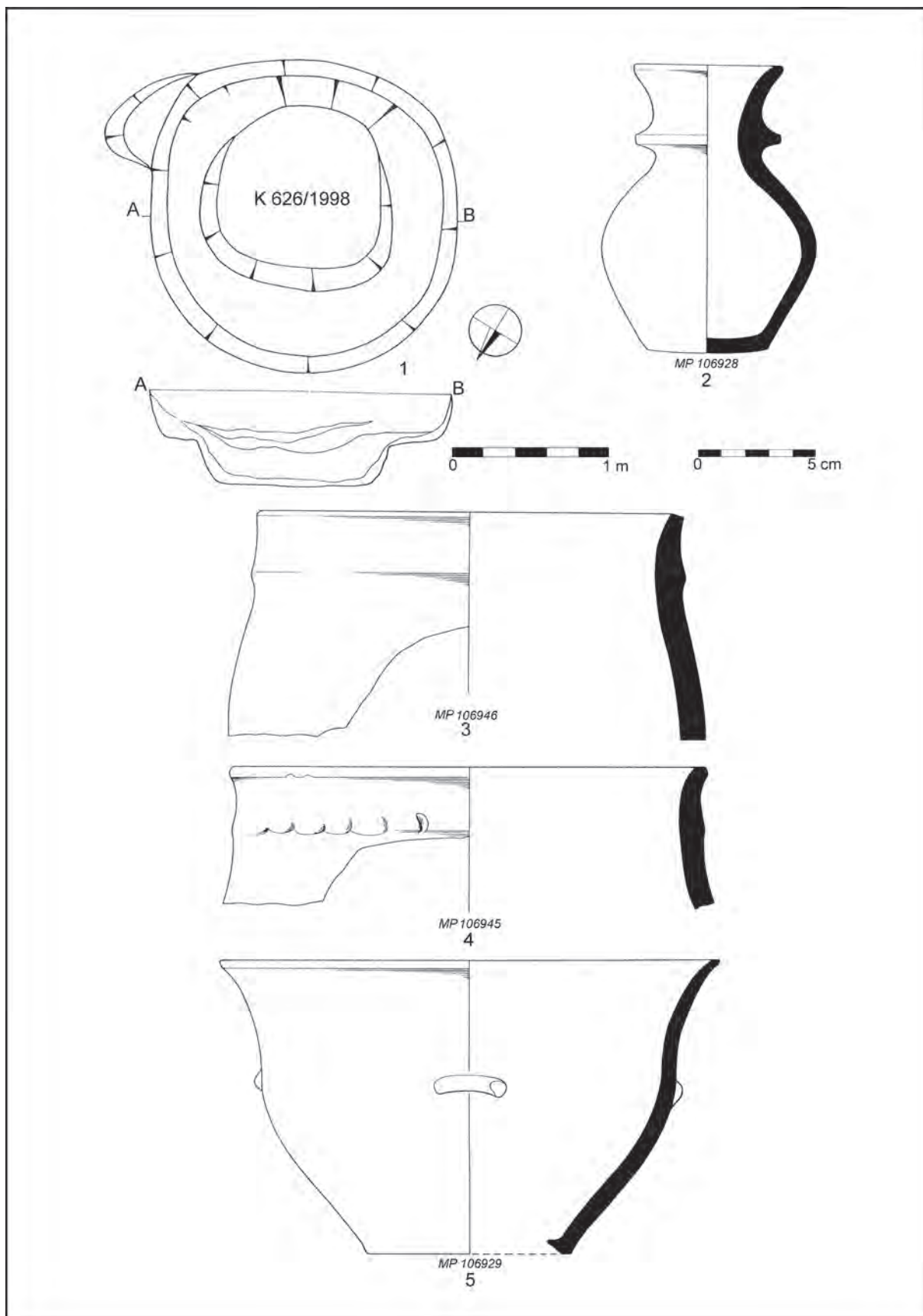
Tab. 14. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 586.

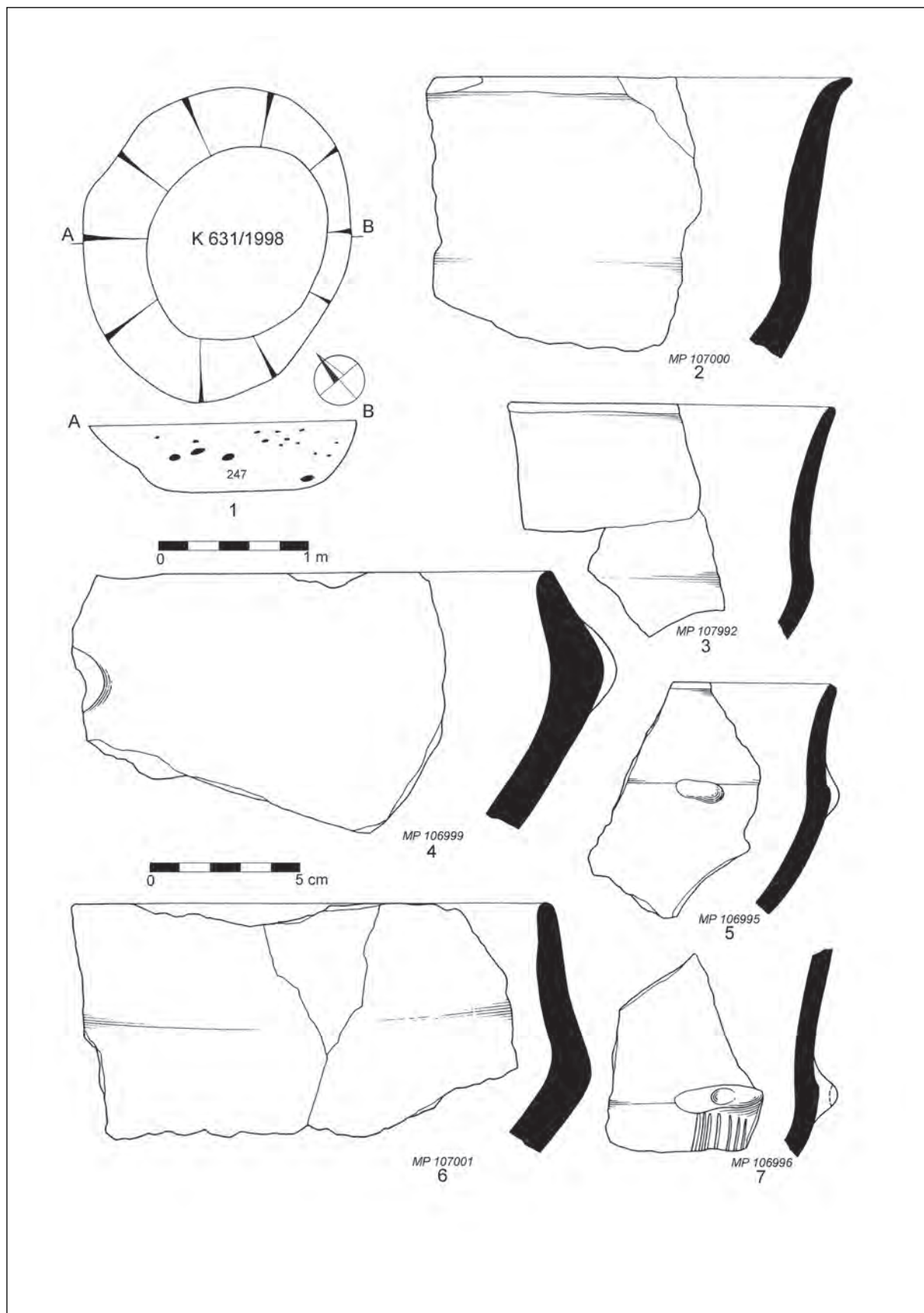
Tab. 15. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 591/H 3.

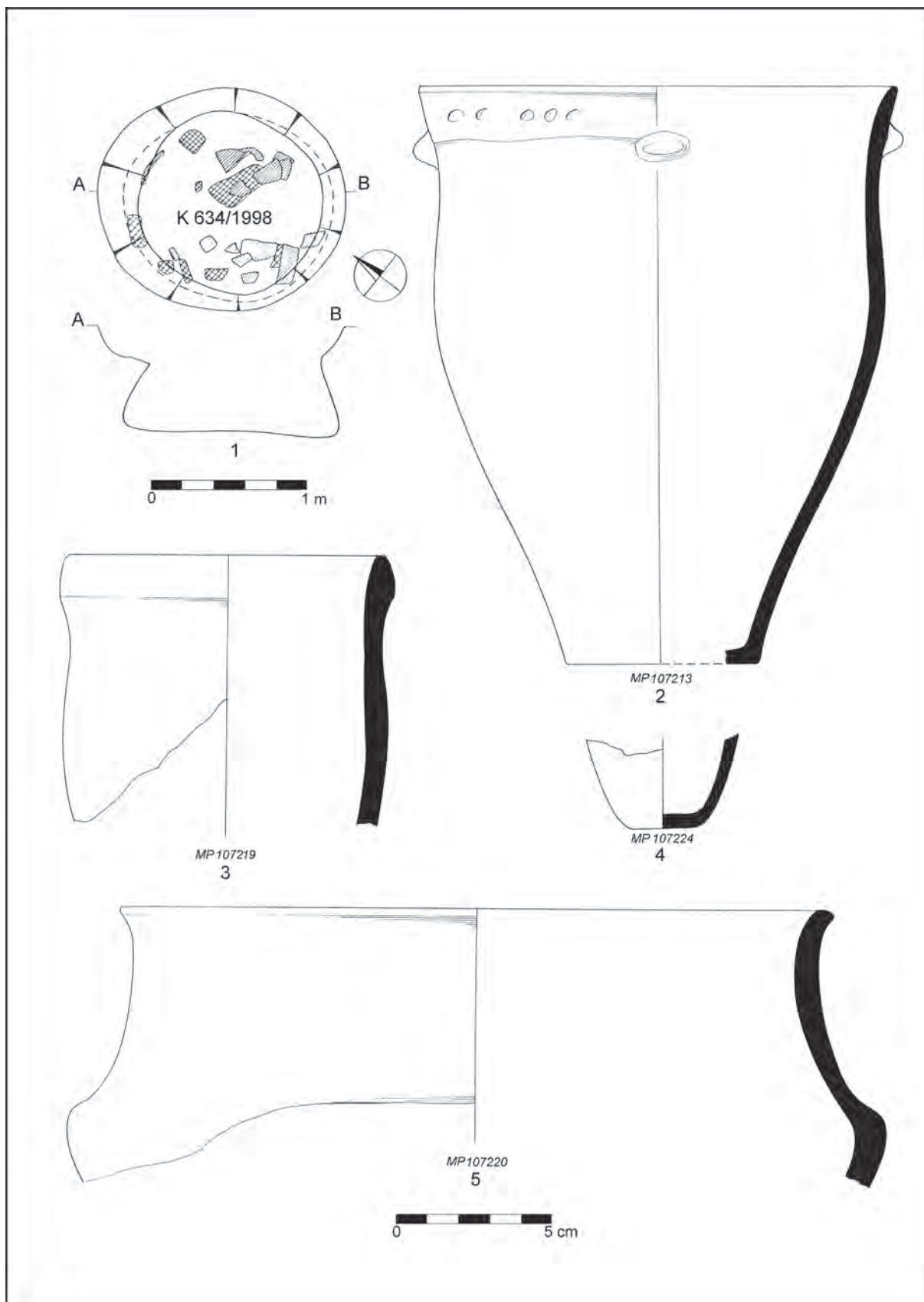
Tab. 16. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. 1–4 – objekt 599; 5, 6 – objekt 612.

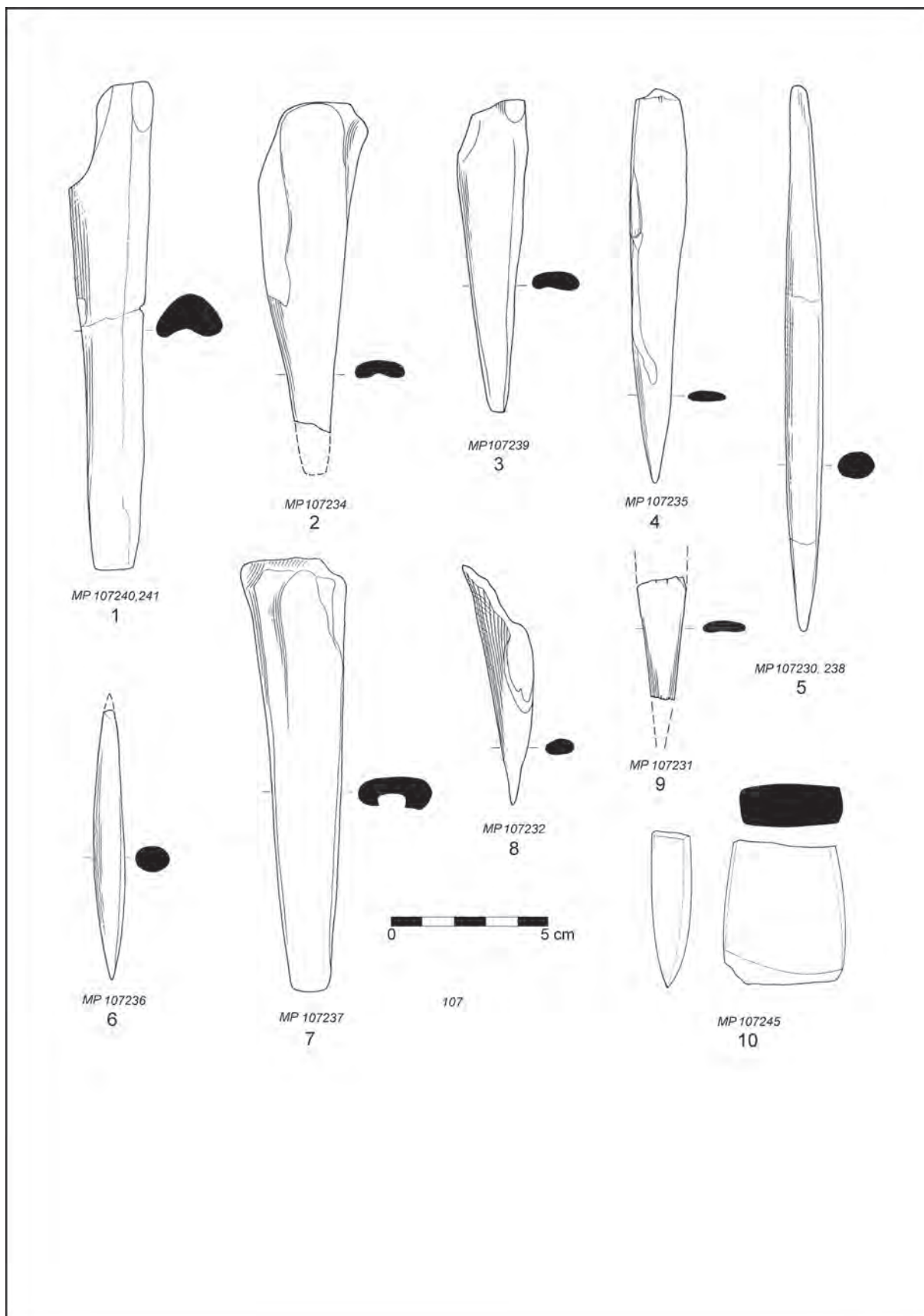
Tab. 17. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 626.

Tab. 18. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 631.

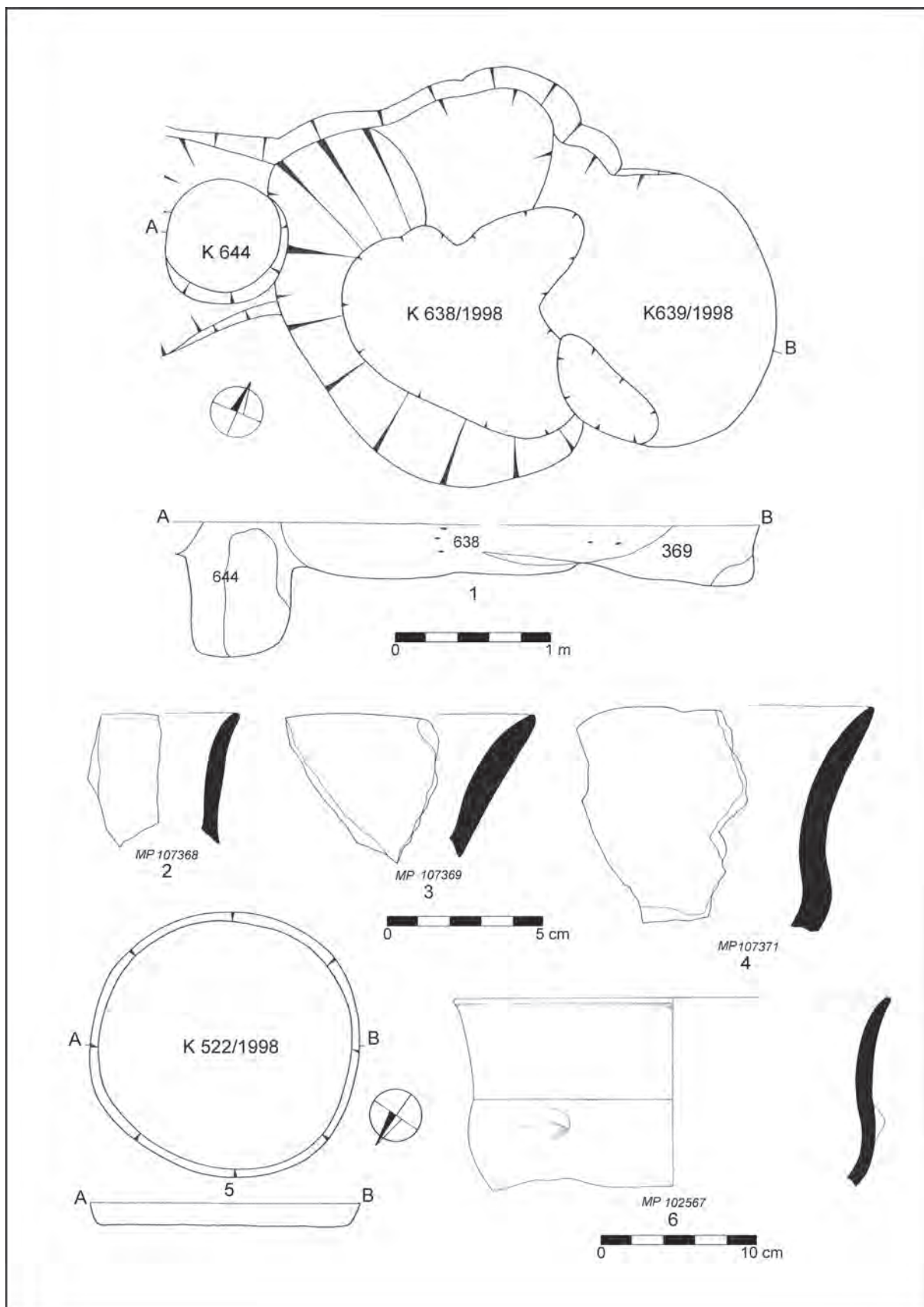

Tab. 19. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 634.

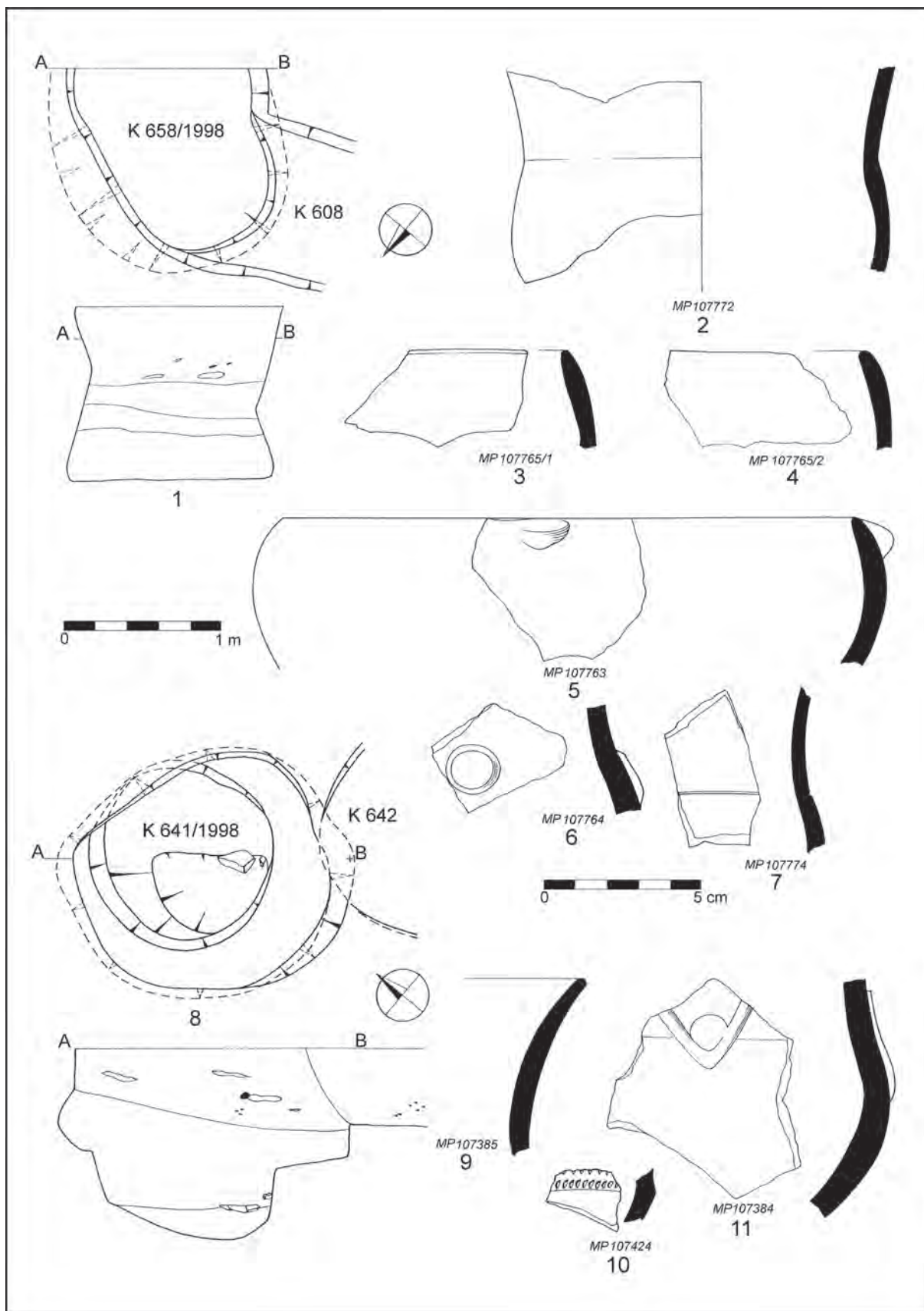

Tab. 20. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 634.

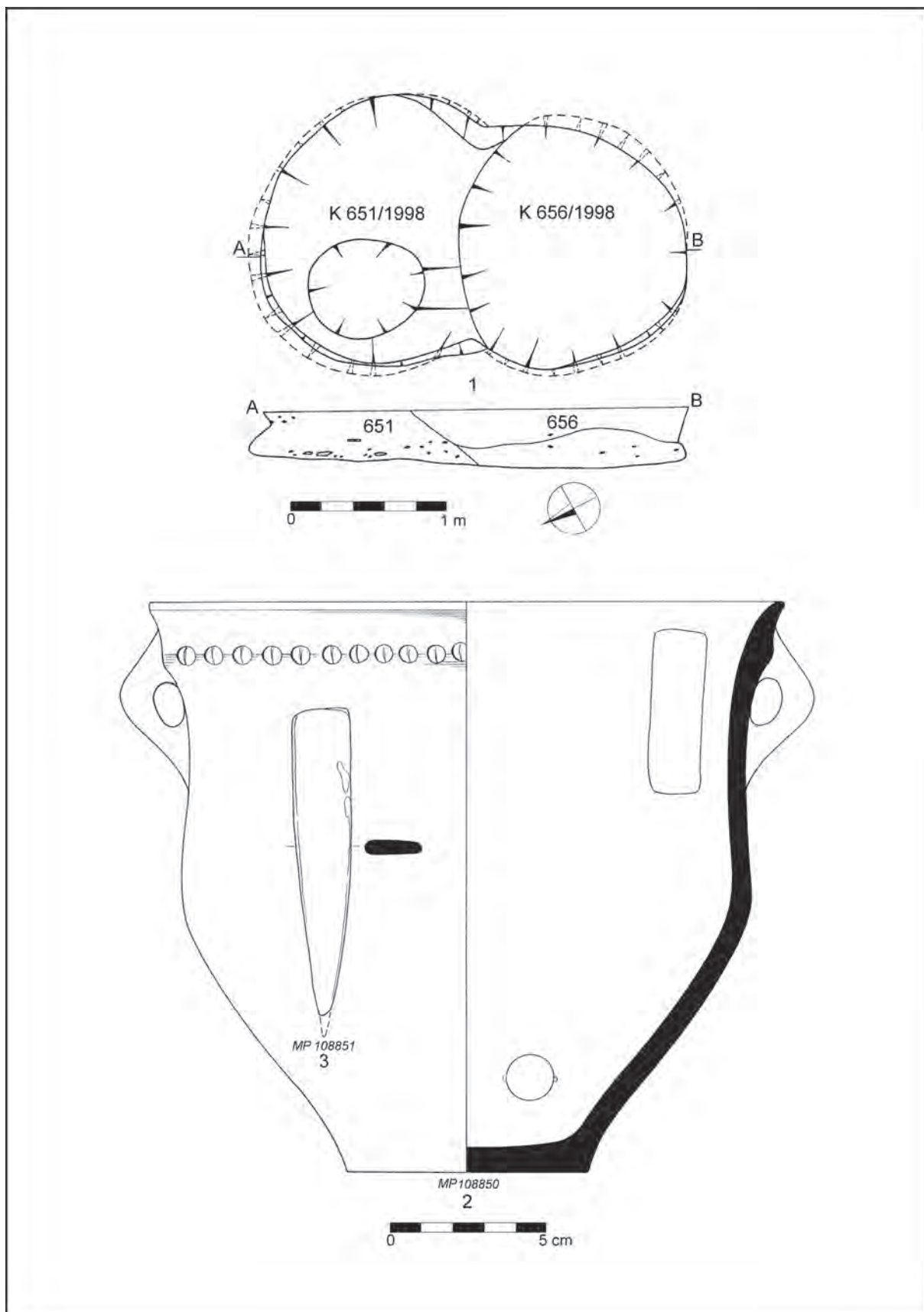

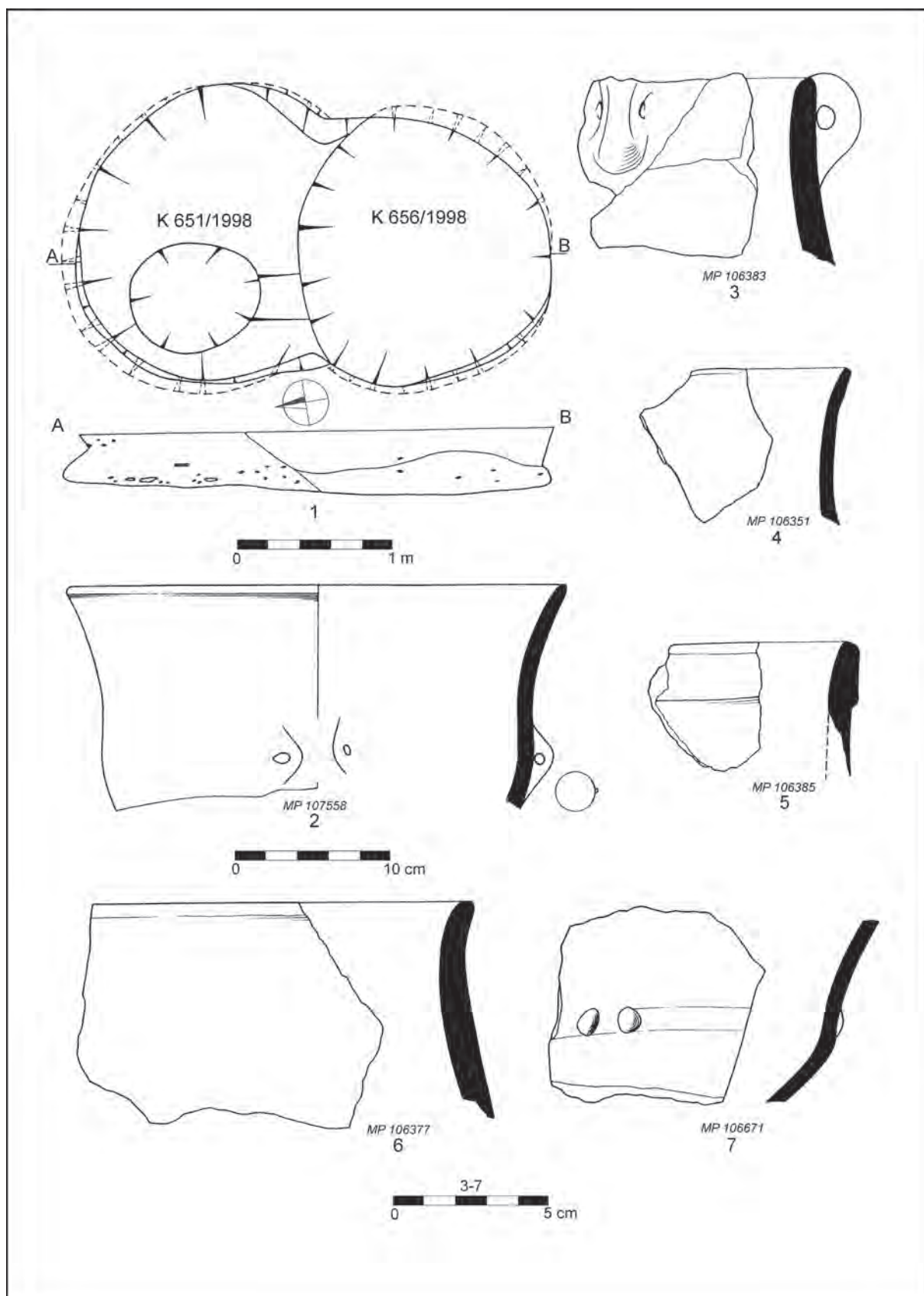
Tab. 21. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. 1–4 – objekt 639; 5–6 – objekt 522.

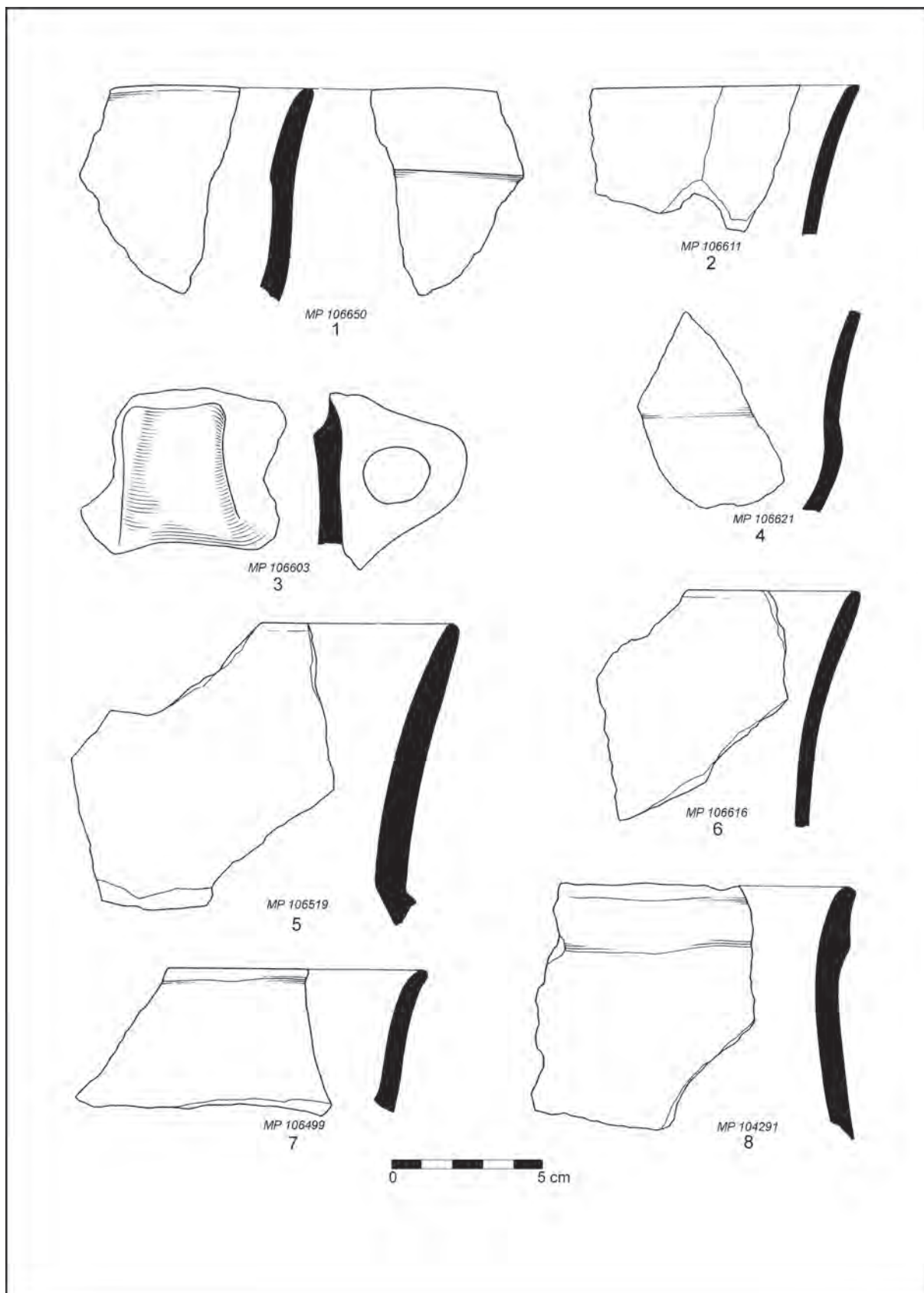
Tab. 22. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. 1–7 – objekt 658; 8–11 – objekt 641.

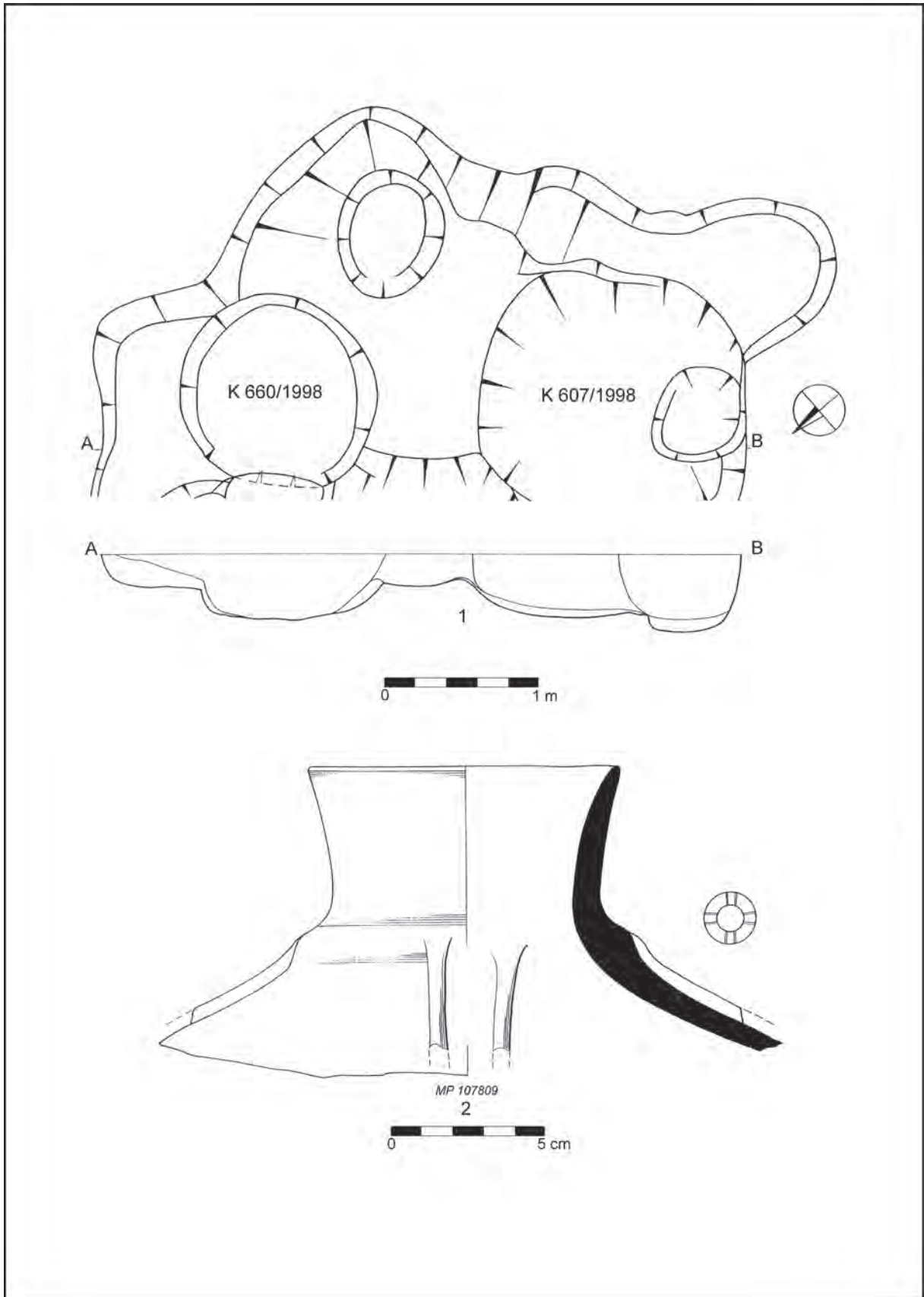
Tab. 23. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 651.

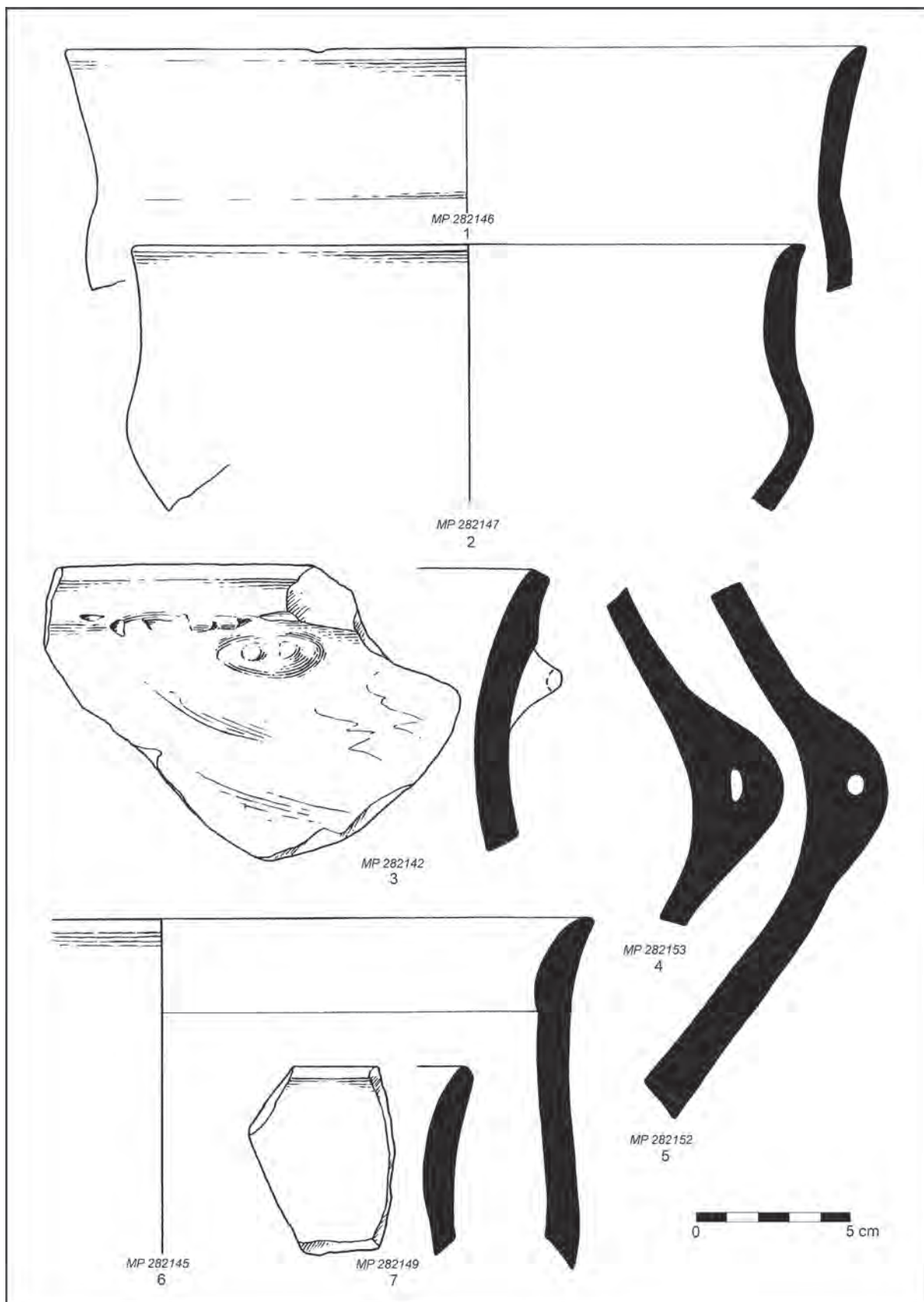
Tab. 24. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. 1, 2 - objekt 656; 3,5 - objekt 611; 4 - objekt 607; 6 - objekt 609; 7 - objekt 625B.

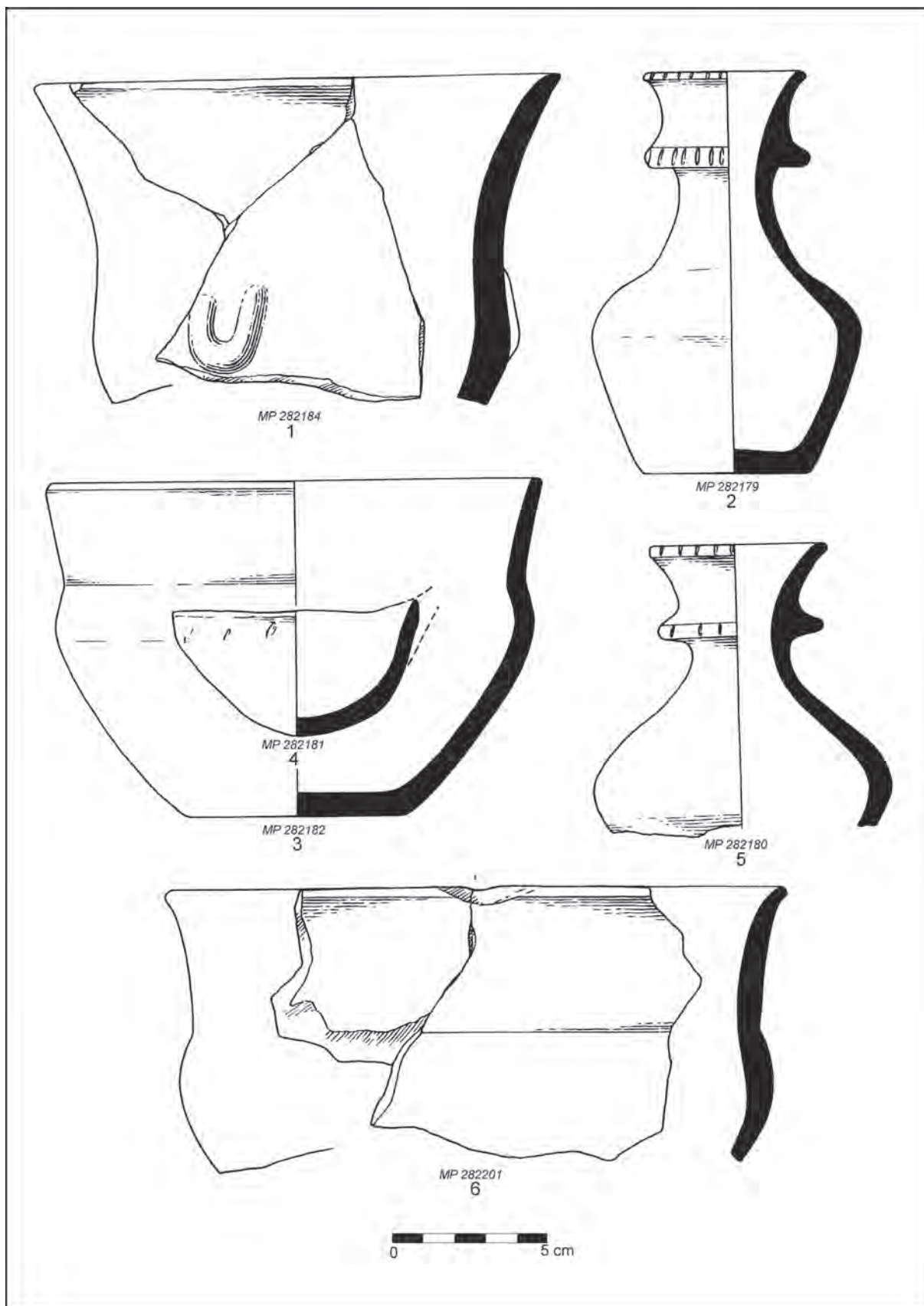
Tab. 25. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. 1–4, 6 – objekt 625A; 5 – objekt 623; 7 – objekt 620; 8 – objekt 562.

Tab. 26. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum NEKR 1998. Objekt 660.

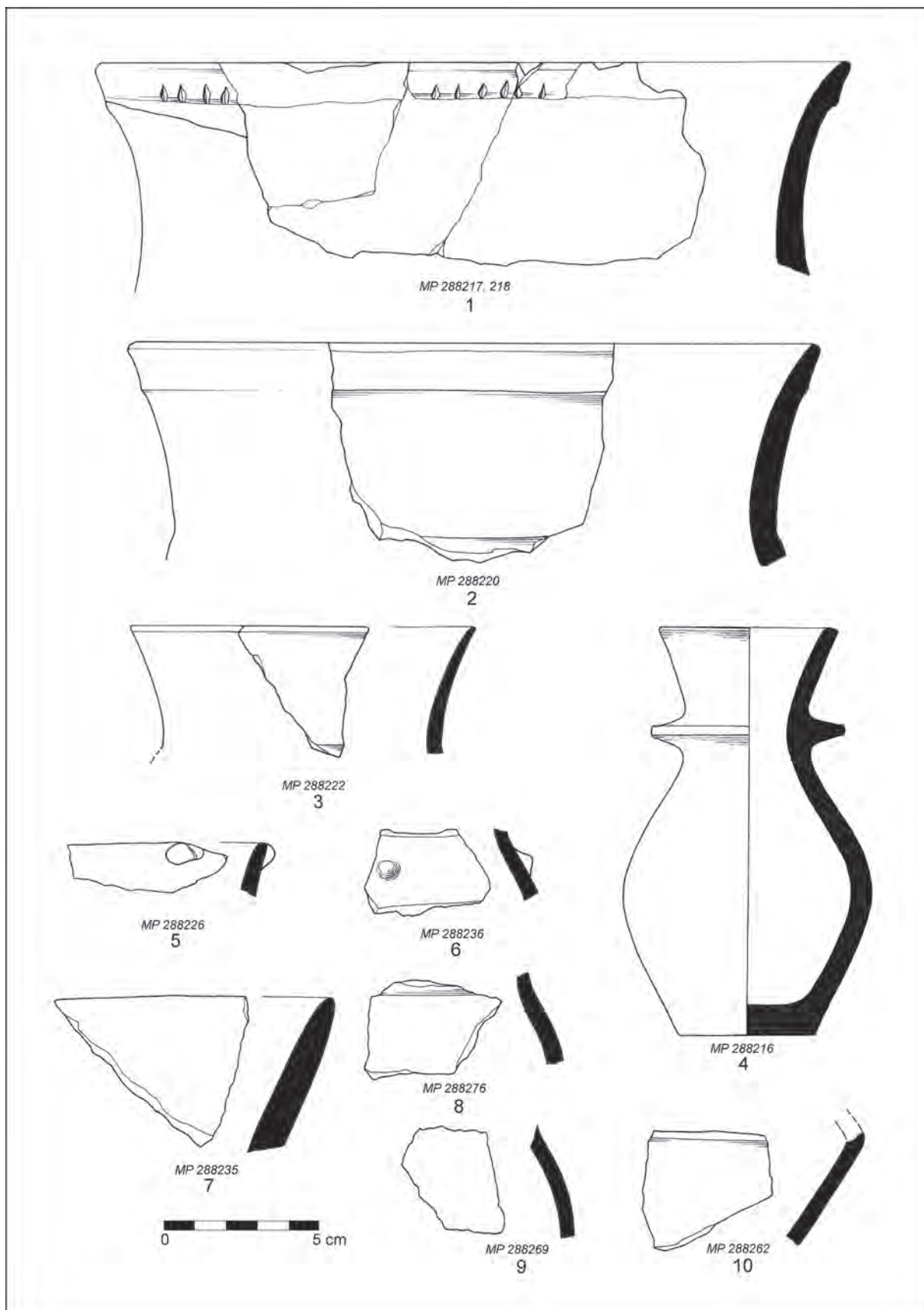

Tab. 27. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum 2013. Objekt 506.

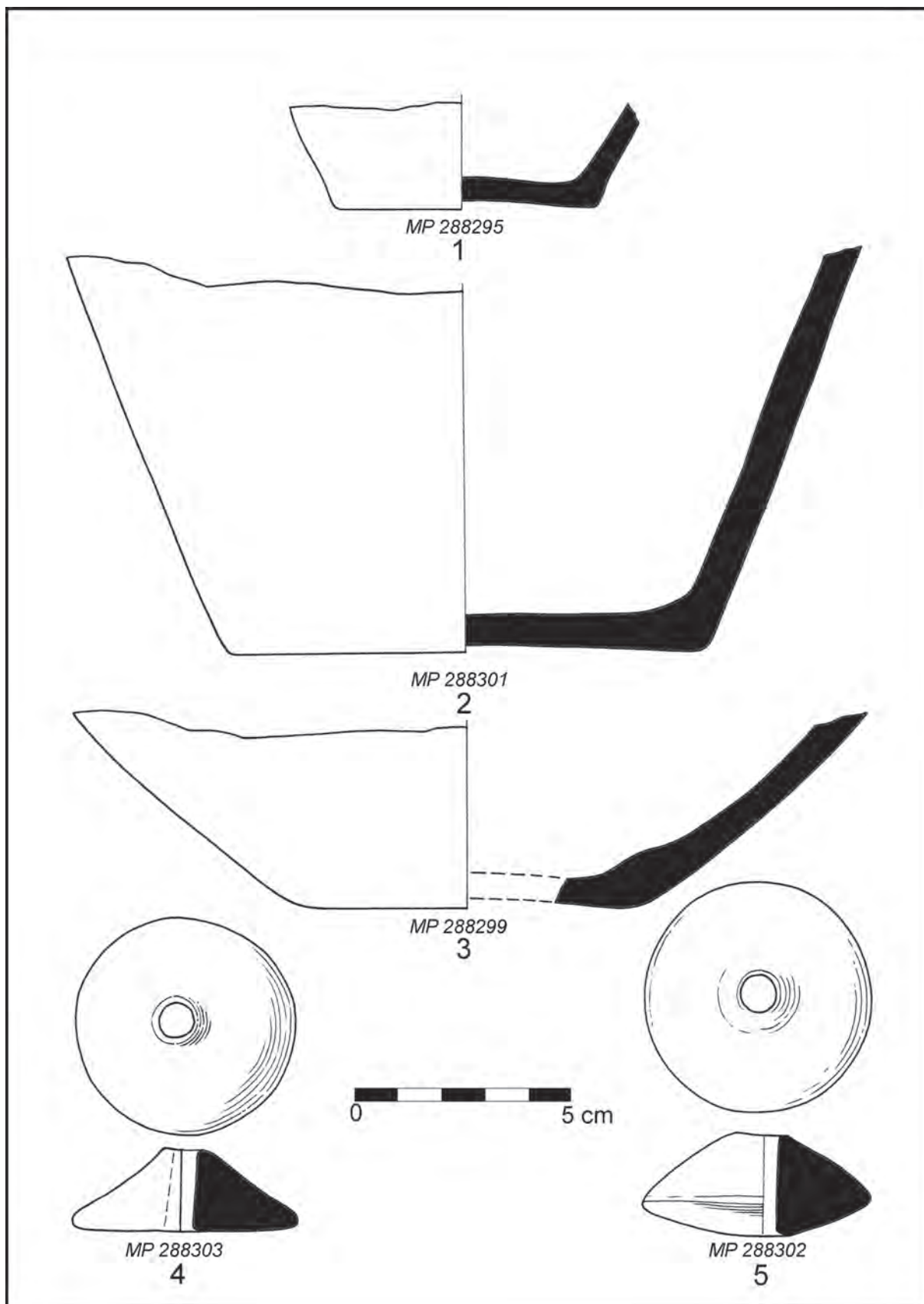

Tab. 28. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum 2013. Objekt 507.

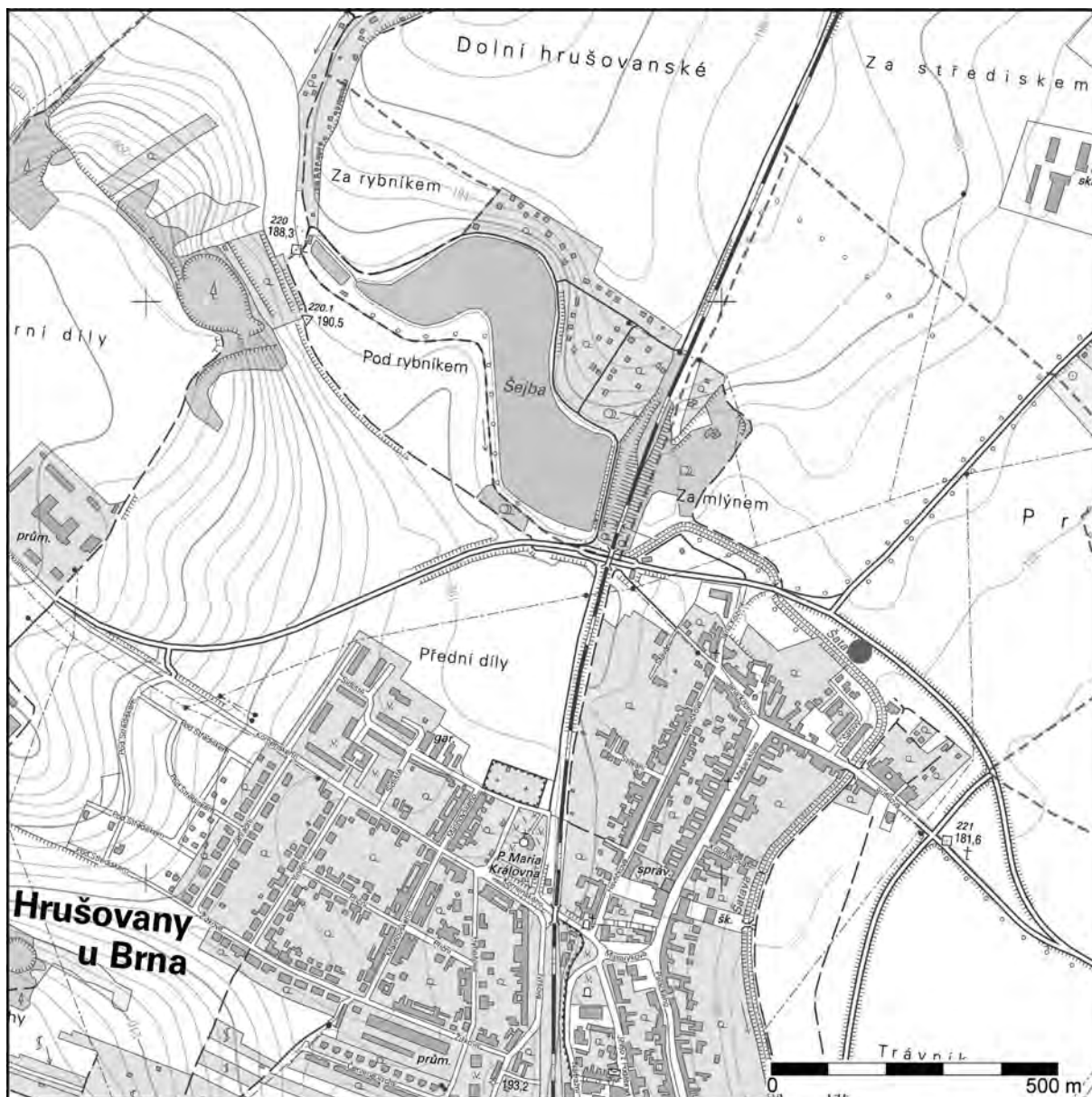

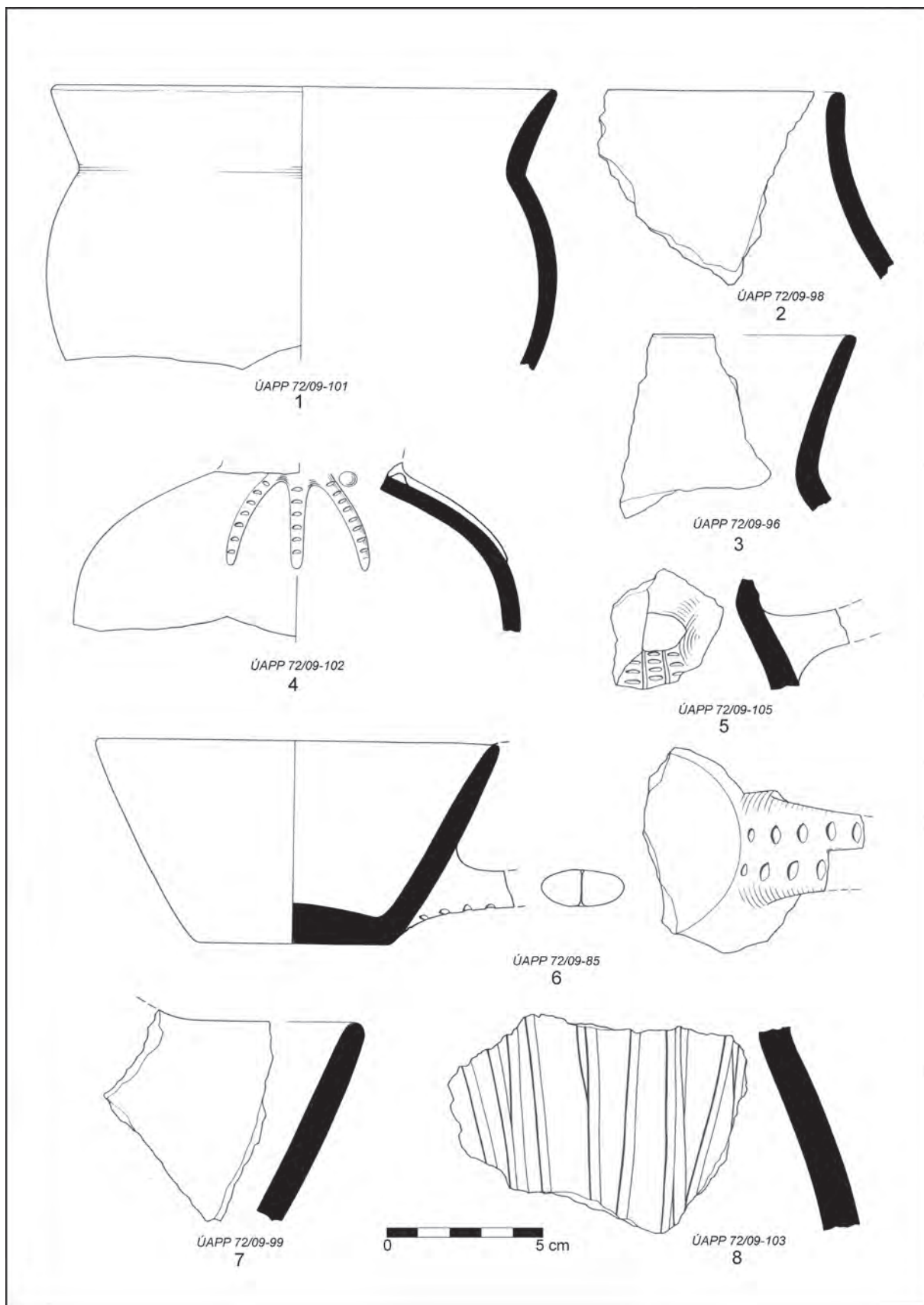
Tab. 29. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum 2016. Objekt 508-1.

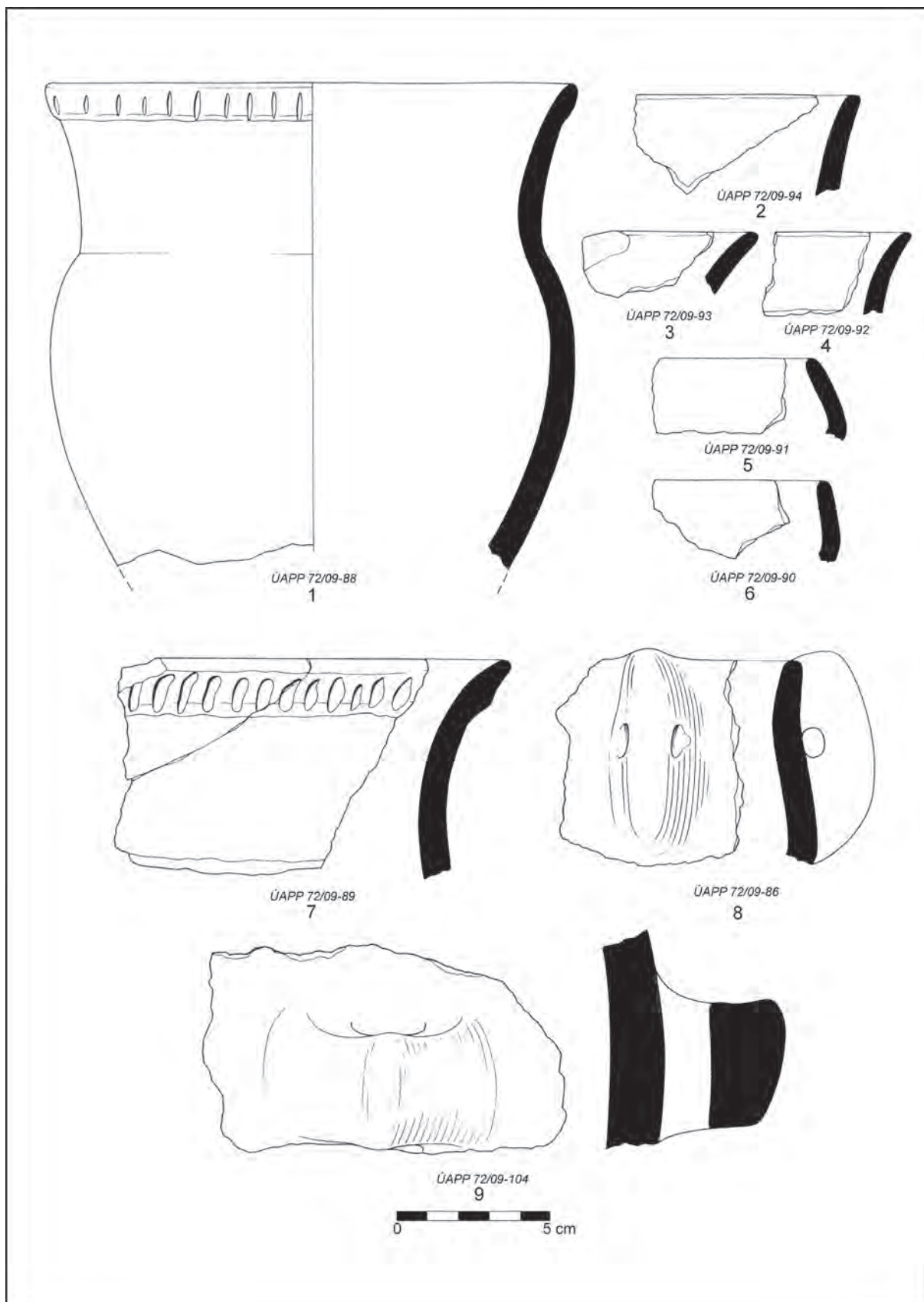
Tab. 30. Držovice na Moravě, okr. Prostějov, poloha „U hřbitova“. Výzkum 2016. Objekt 508-2.

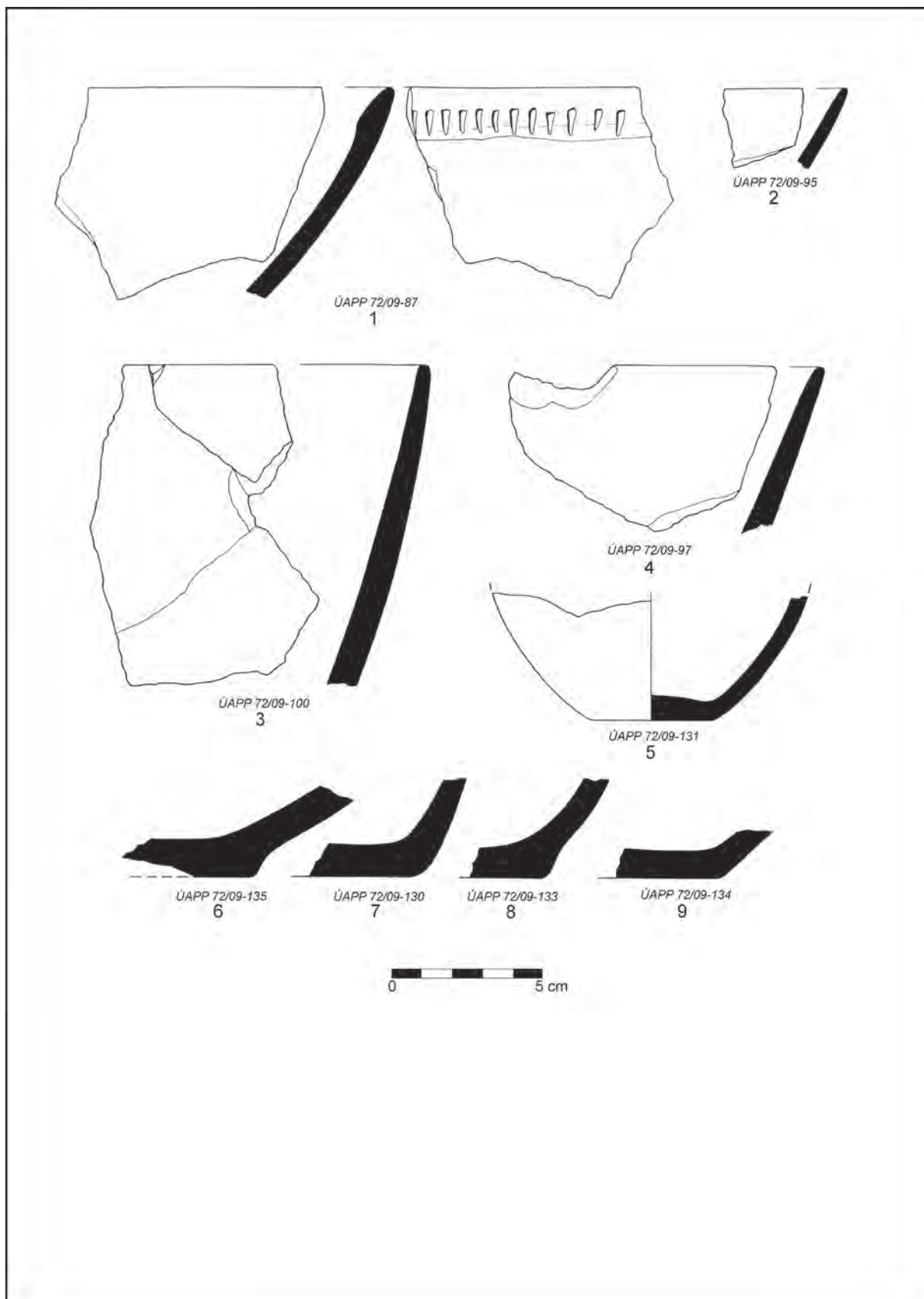
Tab. 31. Hrušovany, okr. Brno-venkov, protipovodňové koryto SV obce. Výzkum 2009. Místo nálezu na ZM ČR 1:10000.

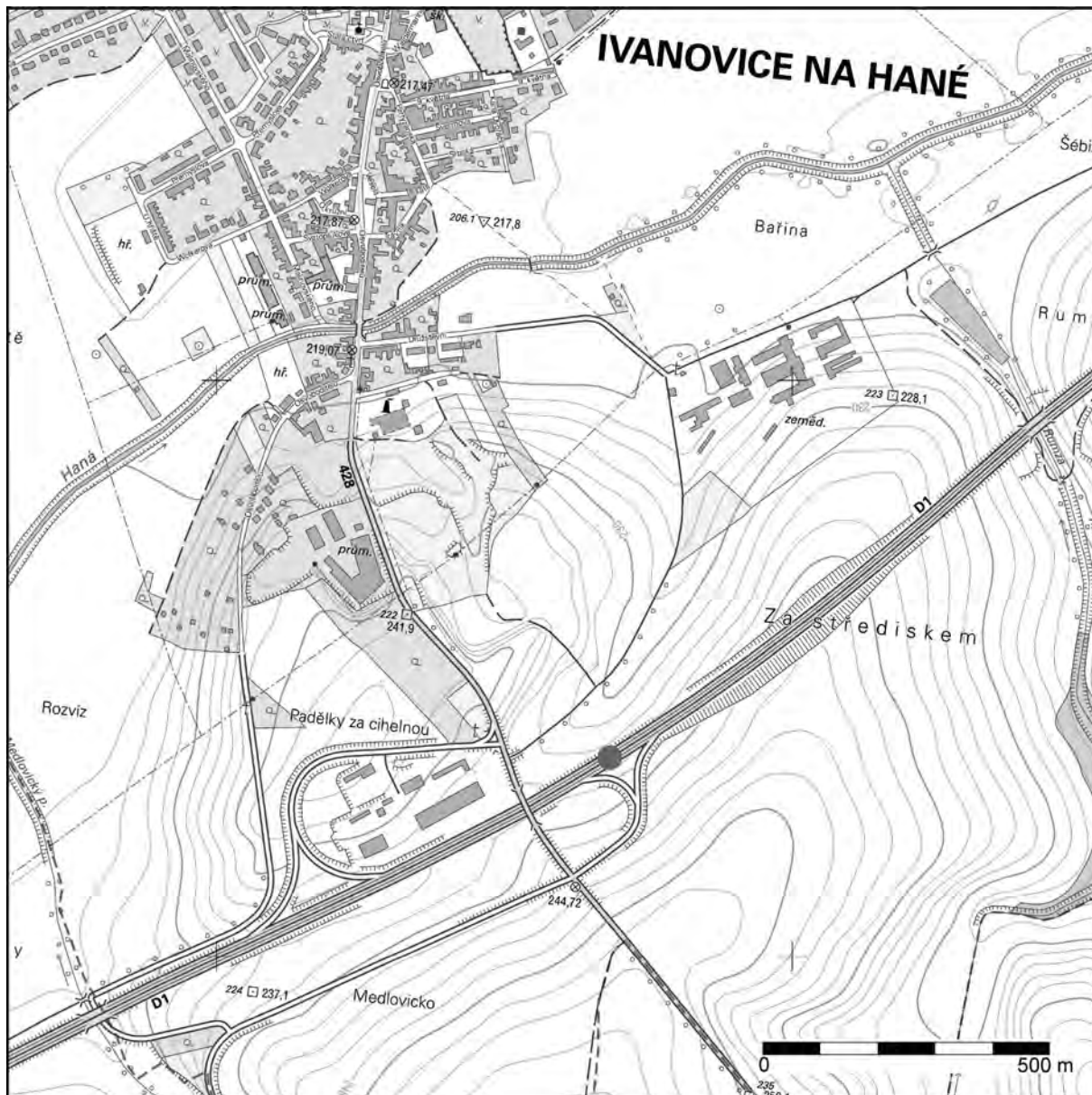
Tab. 32. Hrušovany, okr. Brno-venkov, protipovodňové koryto SV obce. Výzkum 2009. Keramika z objektu 501-1.

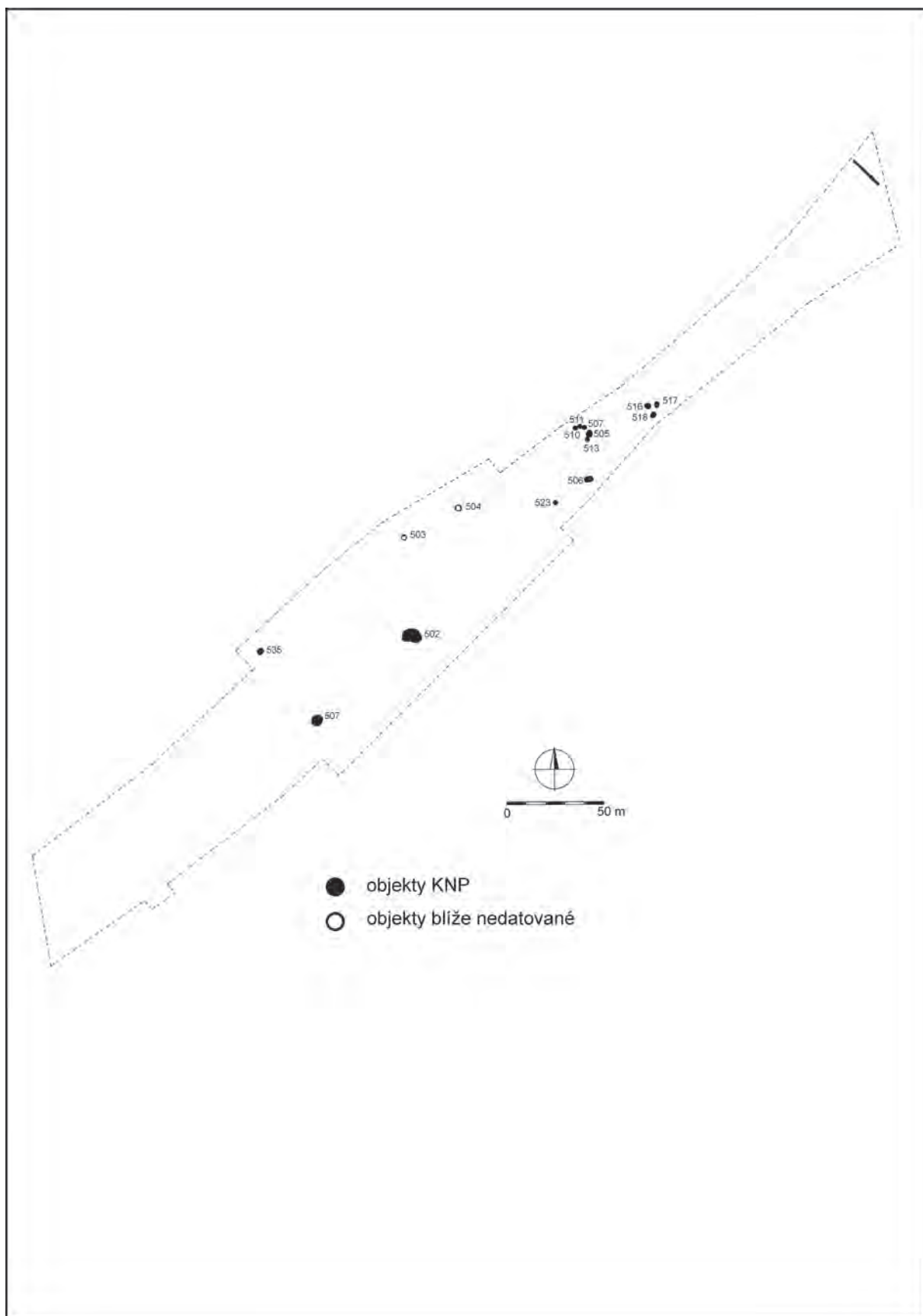
Tab. 33. Hrušovany, okr. Brno-venkov, protipovodňové koryto SV obce. Výzkum 2009. Keramika z objektu 501-2.

Tab. 34. Hrušovany, okr. Brno-venkov, protipovodňové koryto SV obce. Výzkum 2009. Keramika z objektu 501-3.

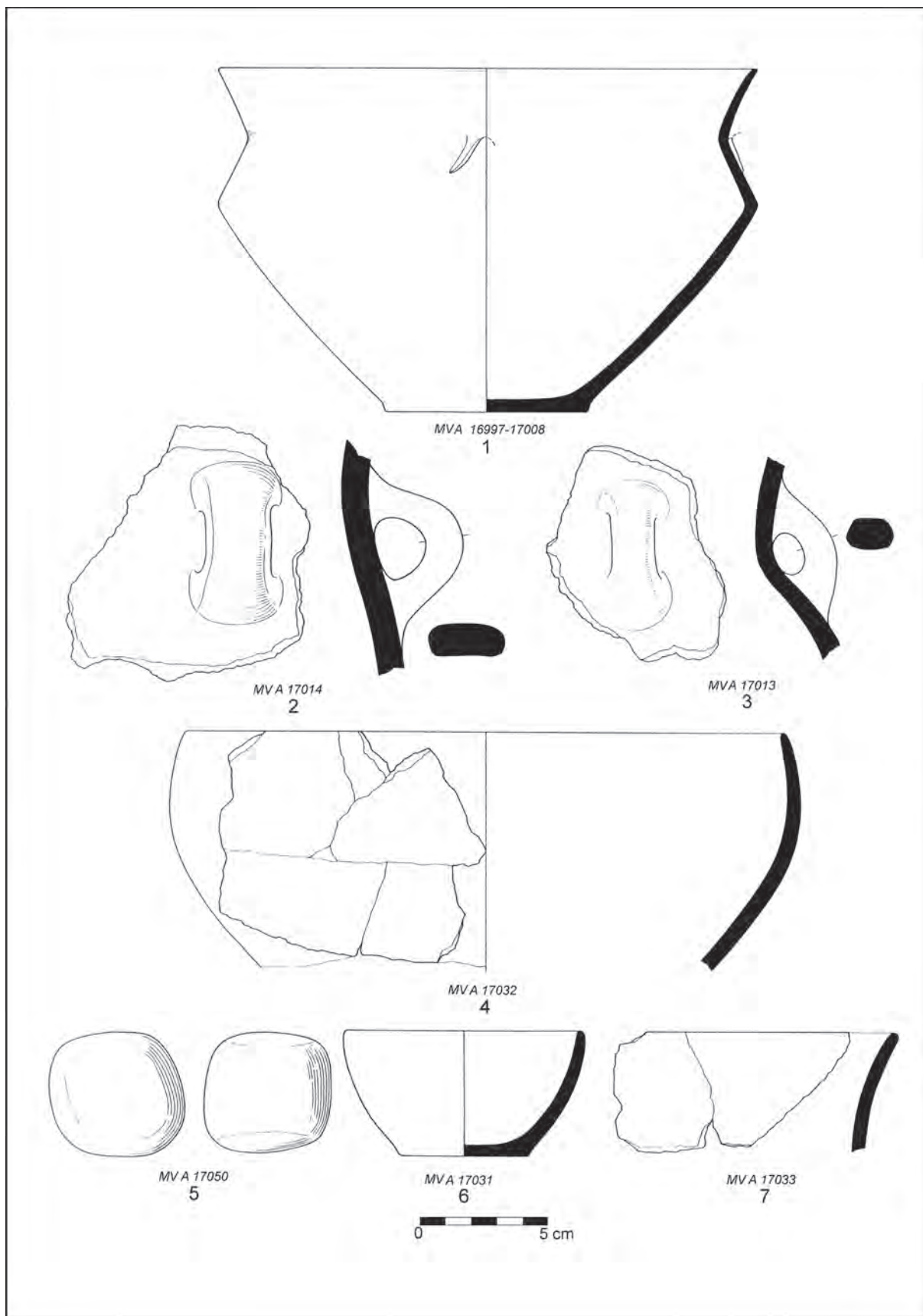

Tab. 35. Ivanovice na Hané, okr. Vyškov, poloha „Za střediskem“. Výzkum 2002. Místo výzkumu na ZM ČR 1:10000.

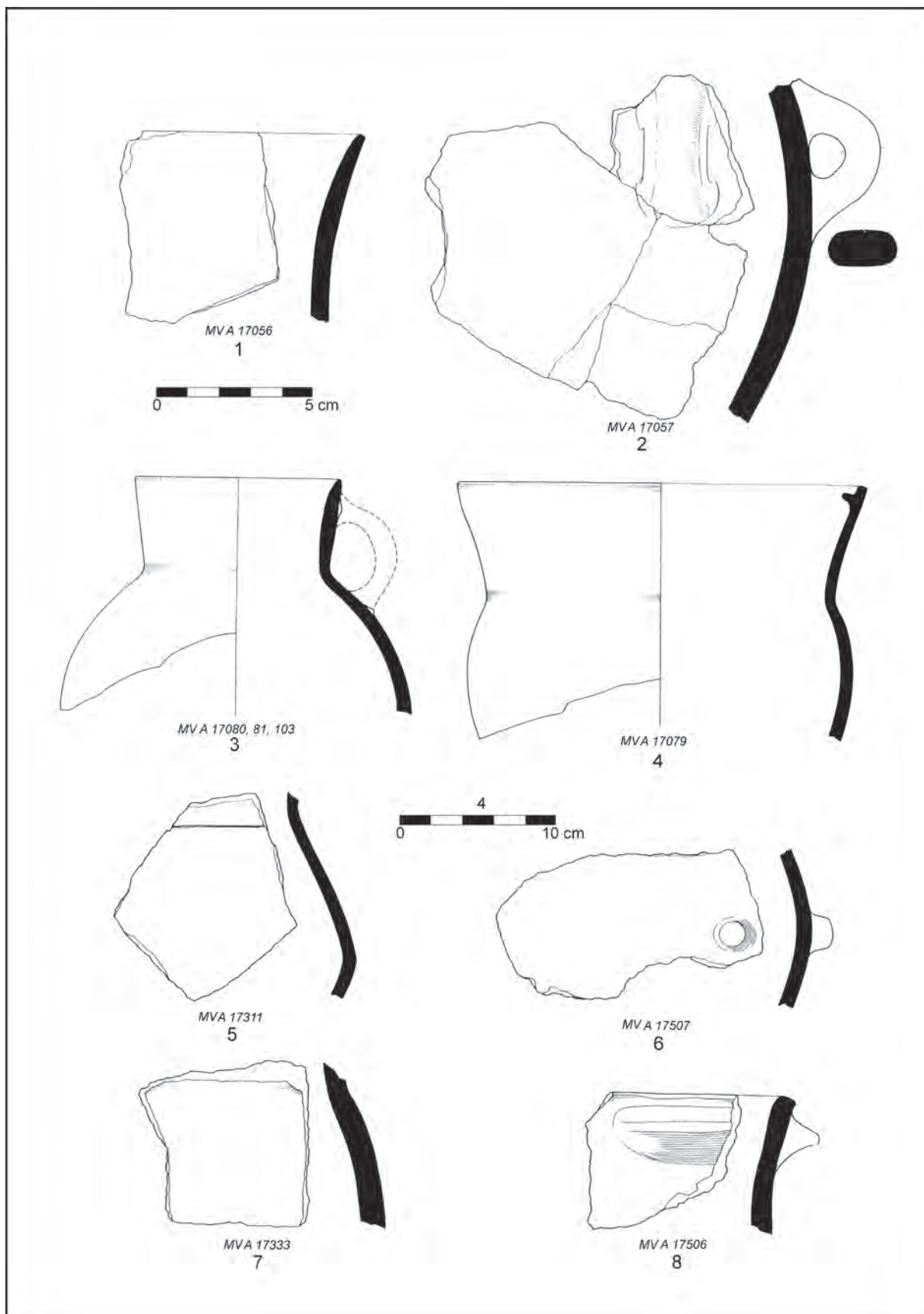

Tab. 36. Ivanovice na Hané, okr. Vyškov, poloha „Za střediskem“. Výzkum 2002. Plán prozkoumané plochy.

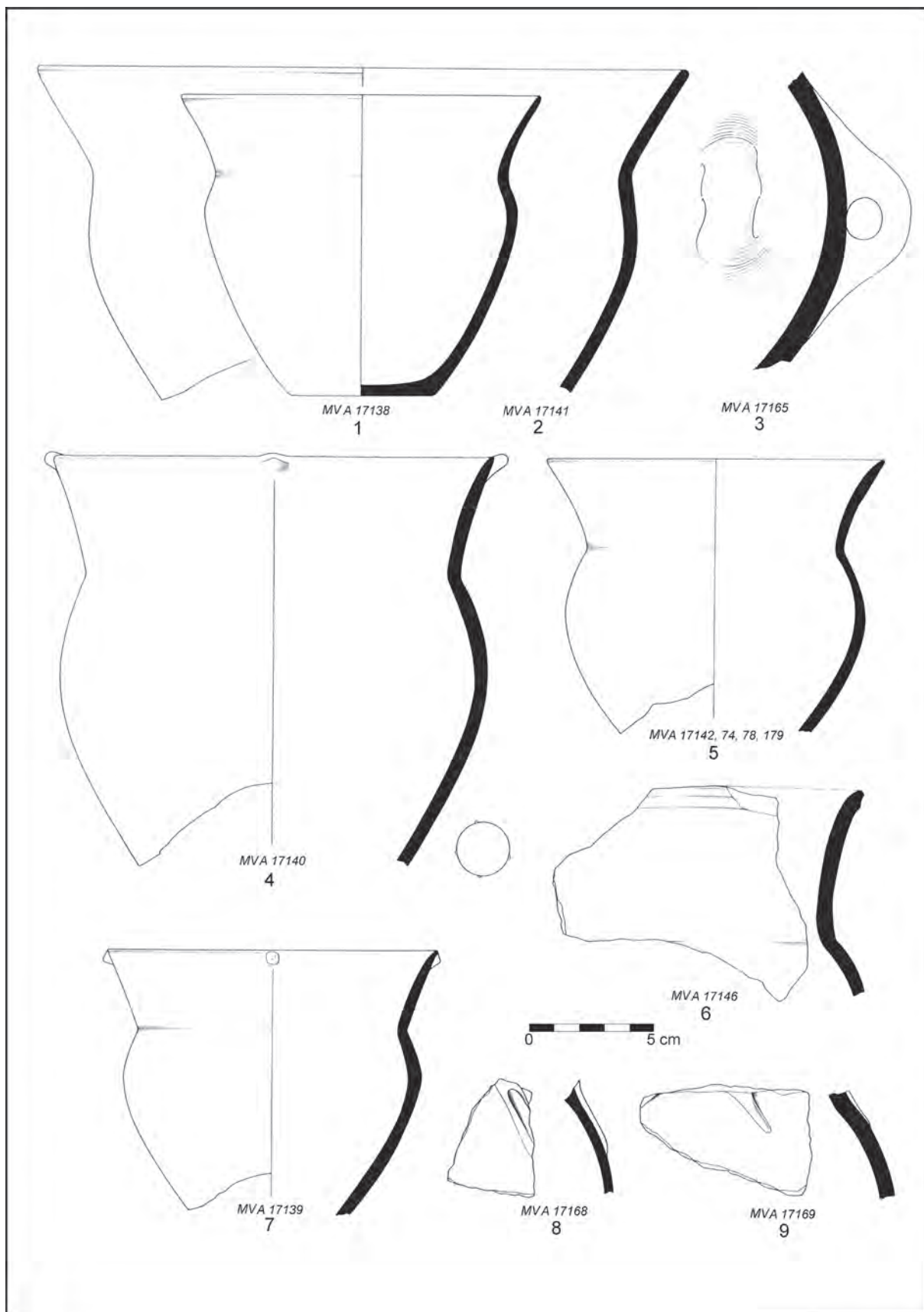

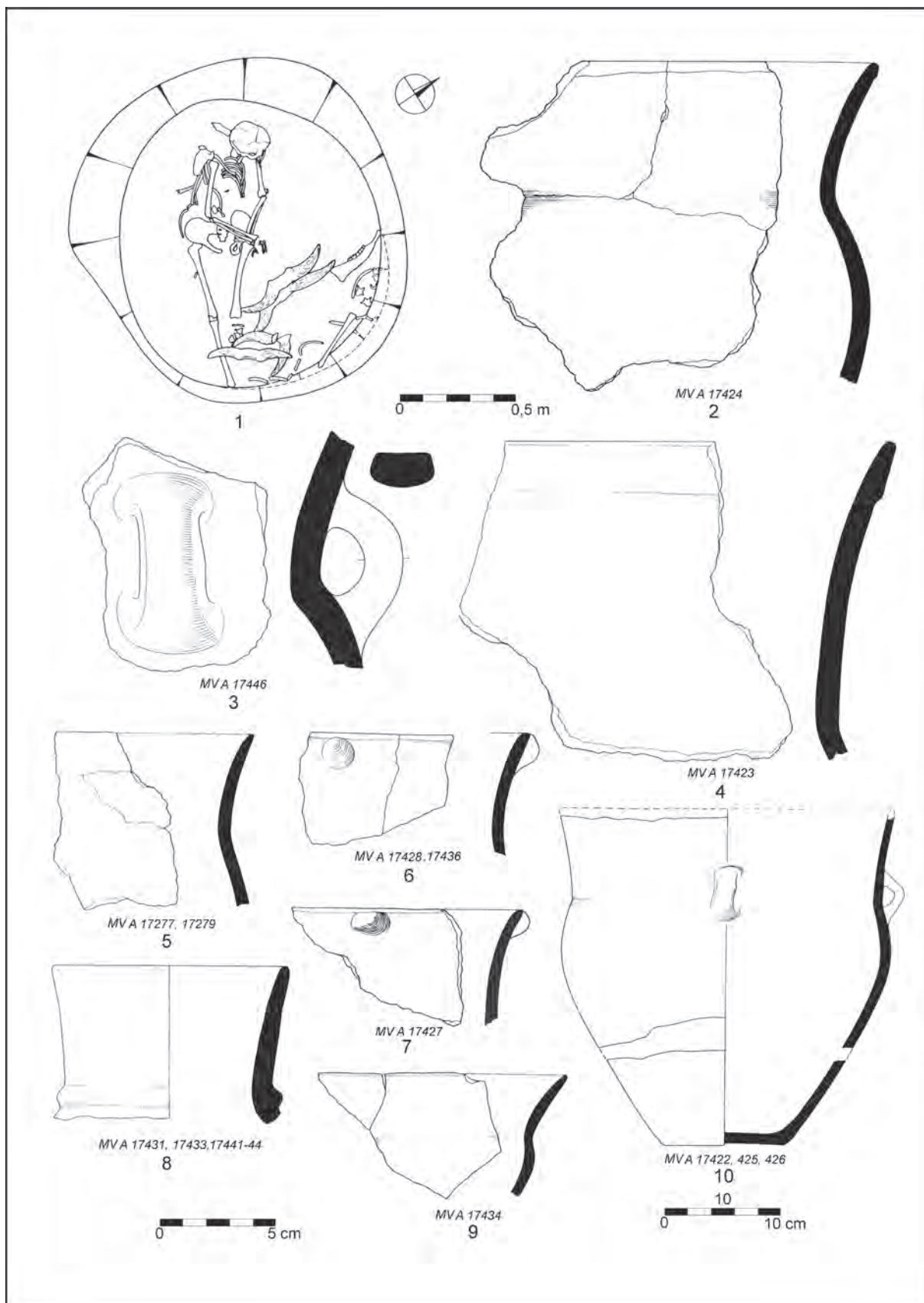
Tab. 37. Ivanovice na Hané, okr. Vyškov, poloha „Za střediskem“. Výzkum 2002. 1 – objekt 505; 2, 3 – objekt 507; 4–7 – objekt 510.

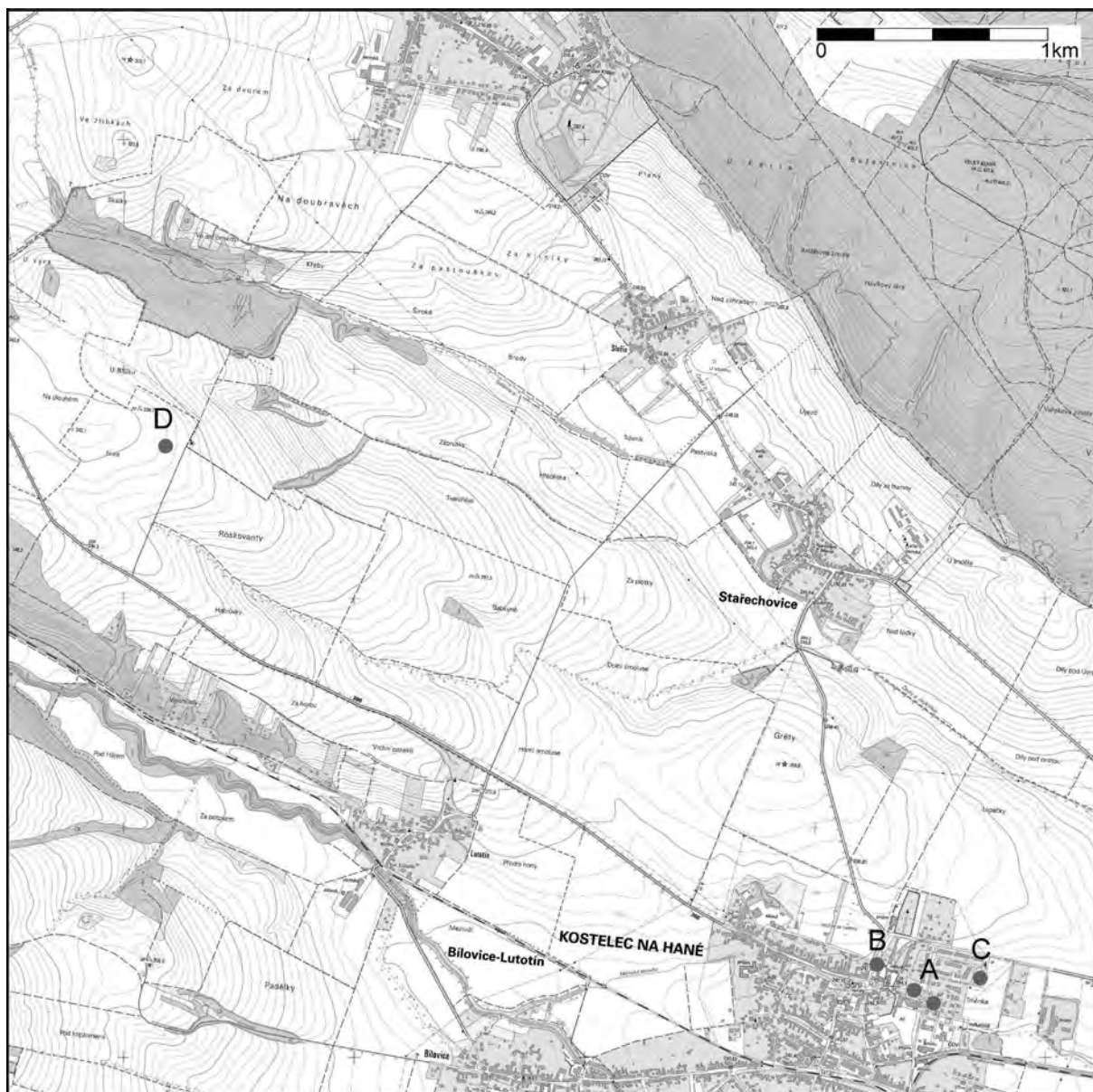
Tab. 38. Ivanovice na Hané, okr. Vyškov, poloha „Za střediskem“. Výzkum 2002. 1, 2 – objekt 512; 3, 4 – objekt 516; 5, 7 – objekt 523; 6, 8 – objekt 535.

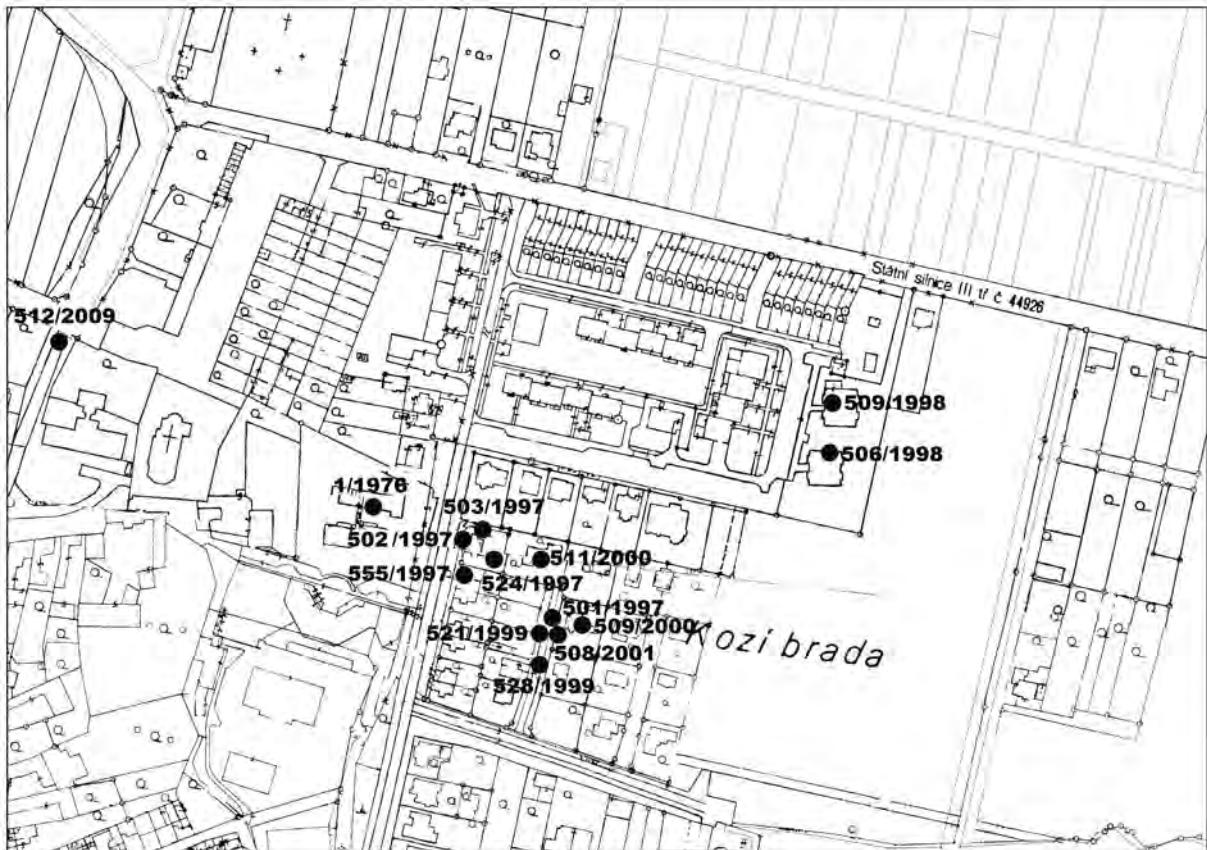
Tab. 39. Ivanovice na Hané, okr. Vyškov, poloha „Za střediskem“. Výzkum 2002. Objekt 517.

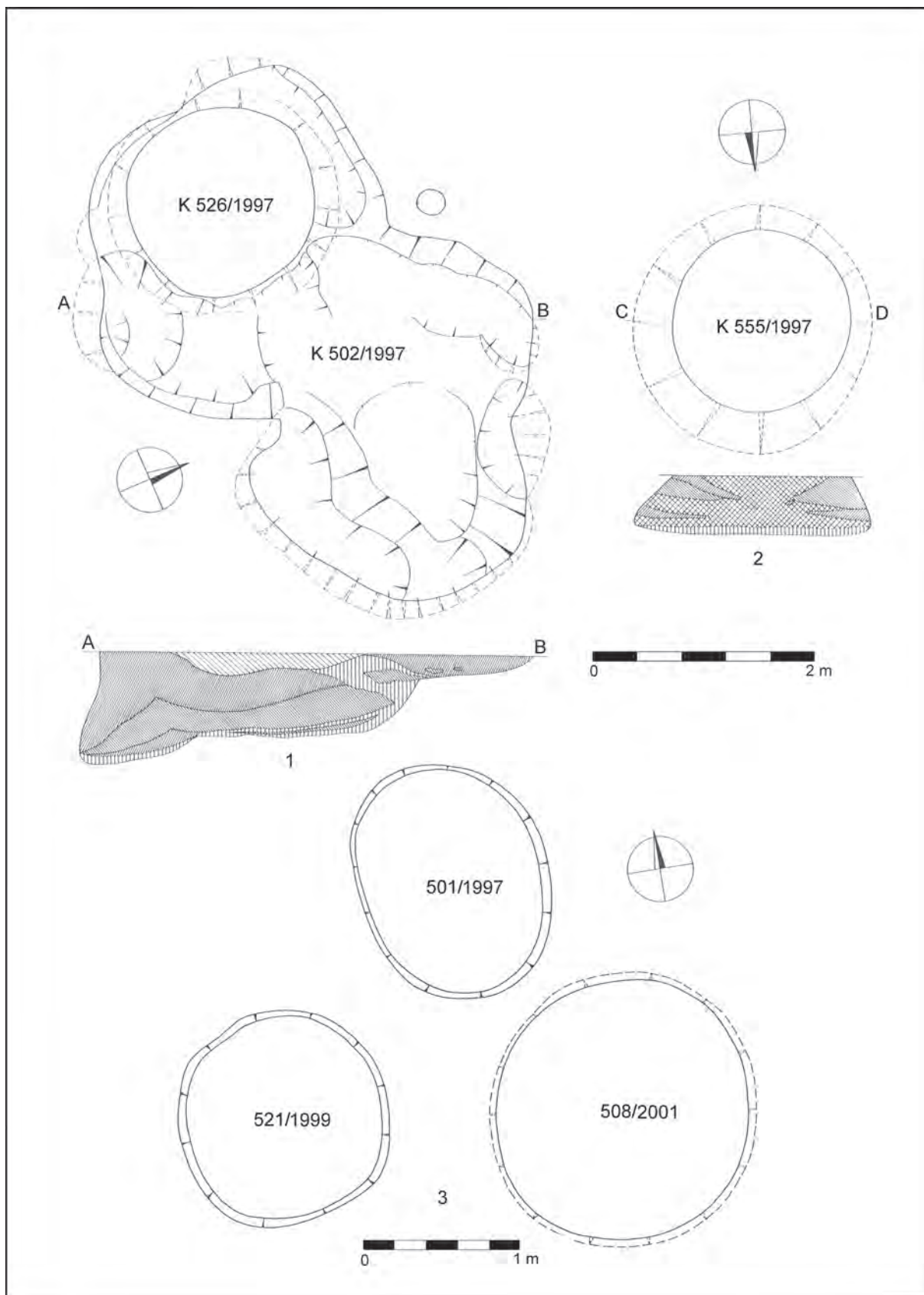
Tab. 40. Ivanovice na Hané, okr. Vyškov, poloha „Za střediskem“. Výzkum 2002. Objekt 518.

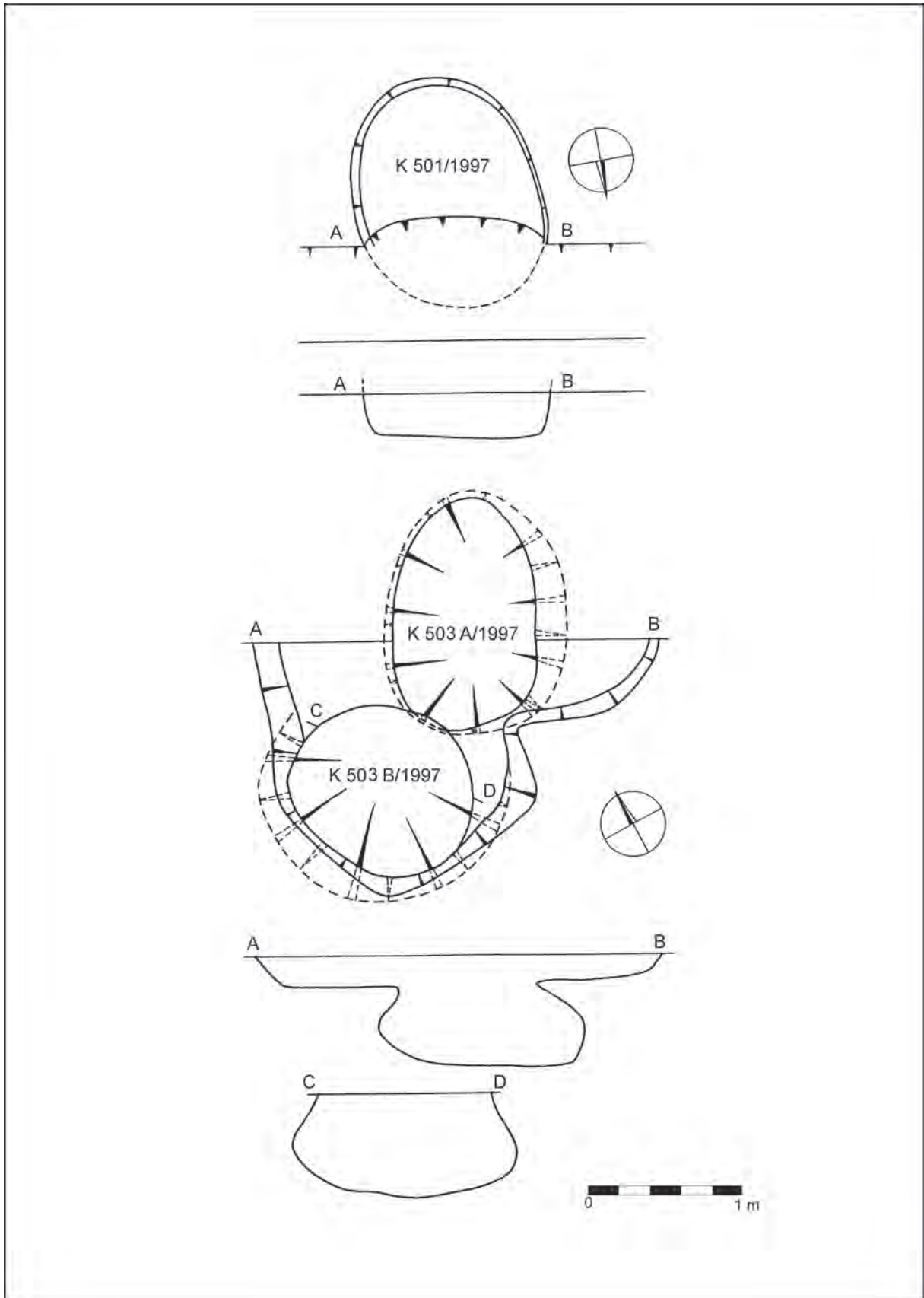
Tab. 41. Kostelec na Hané, okr. Prostějov. Osídlení katastru kulturou nálevkovitých pohárů na ZM ČR 1:25000. A – kolonie rodinných domků v poloze Koží brada, B – Palackého ulice, C – bytové domy, D – Dlouhá niva.

Tab. 42. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, půdorysný plán polohy A s objekty KNP.

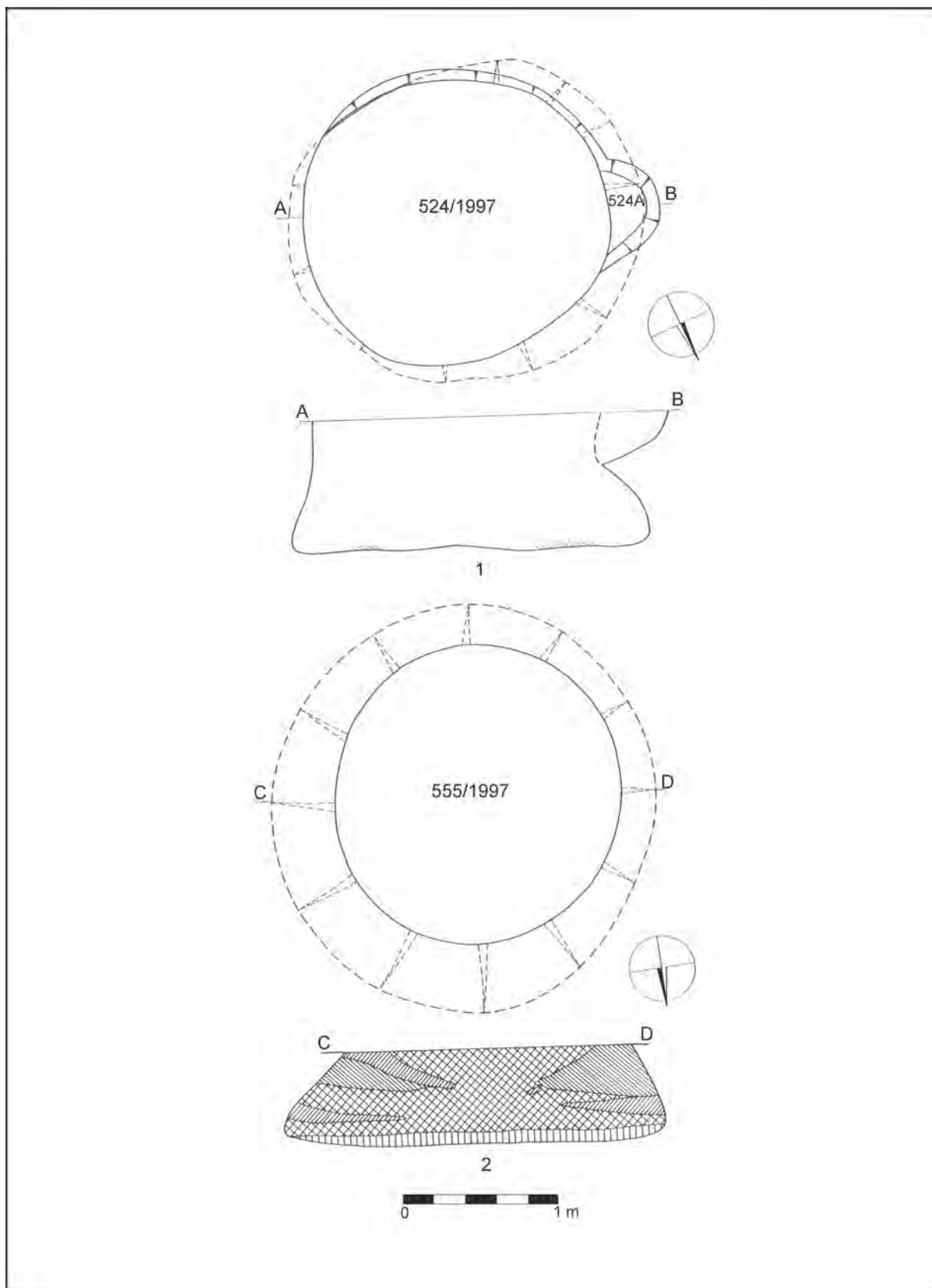

Tab. 43. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Objekty KNP.

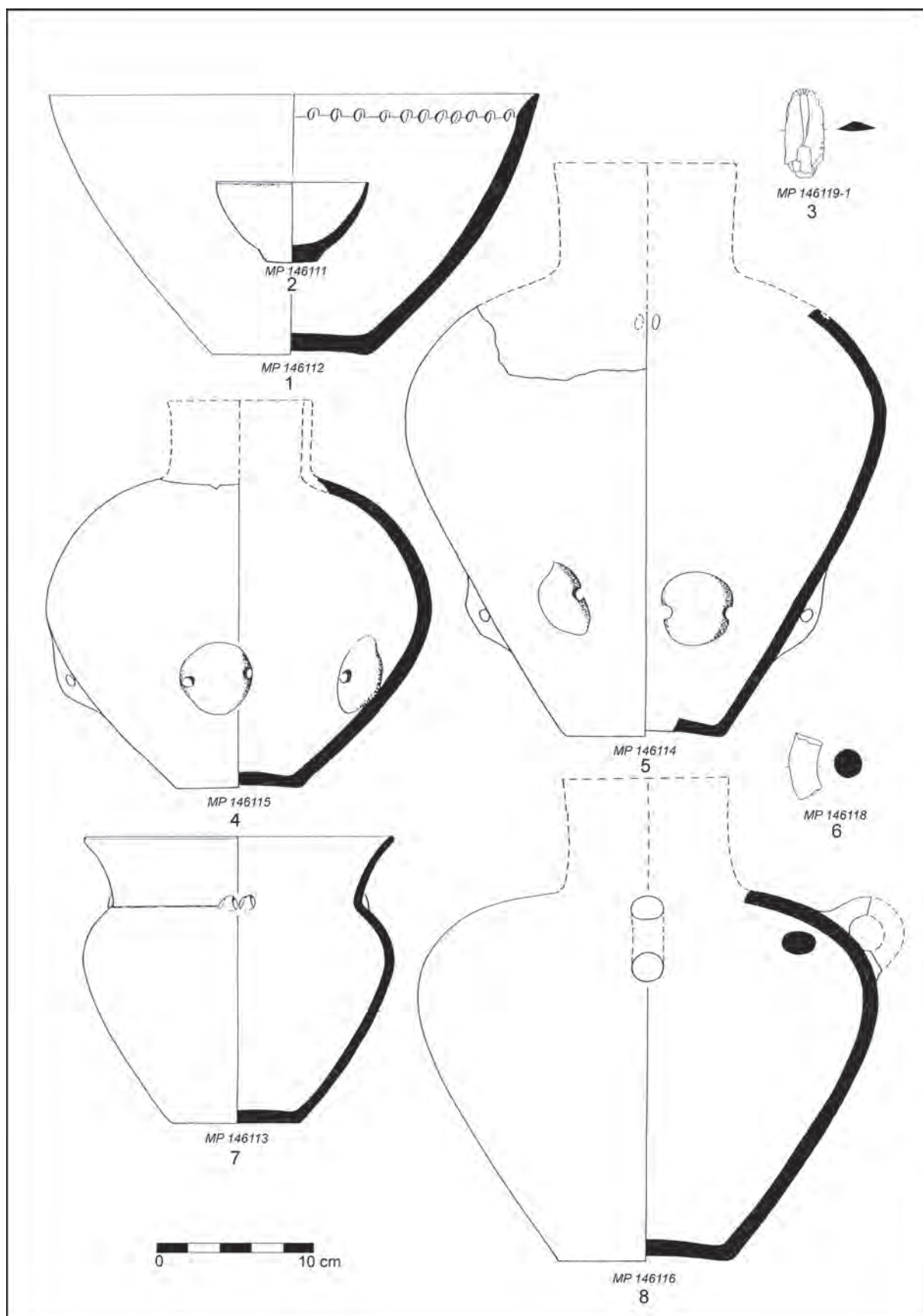

Tab. 44. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Objekty KNP.

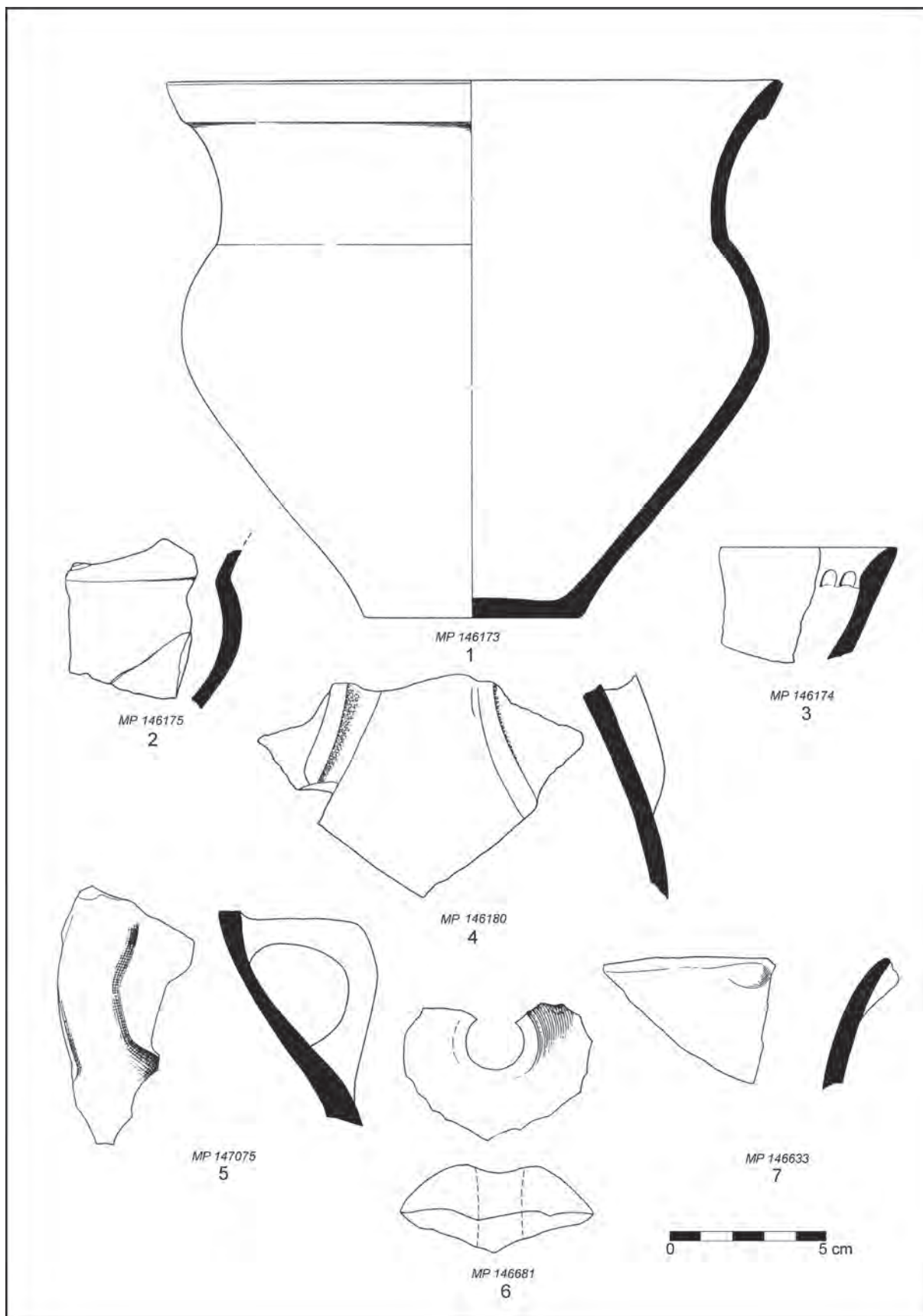

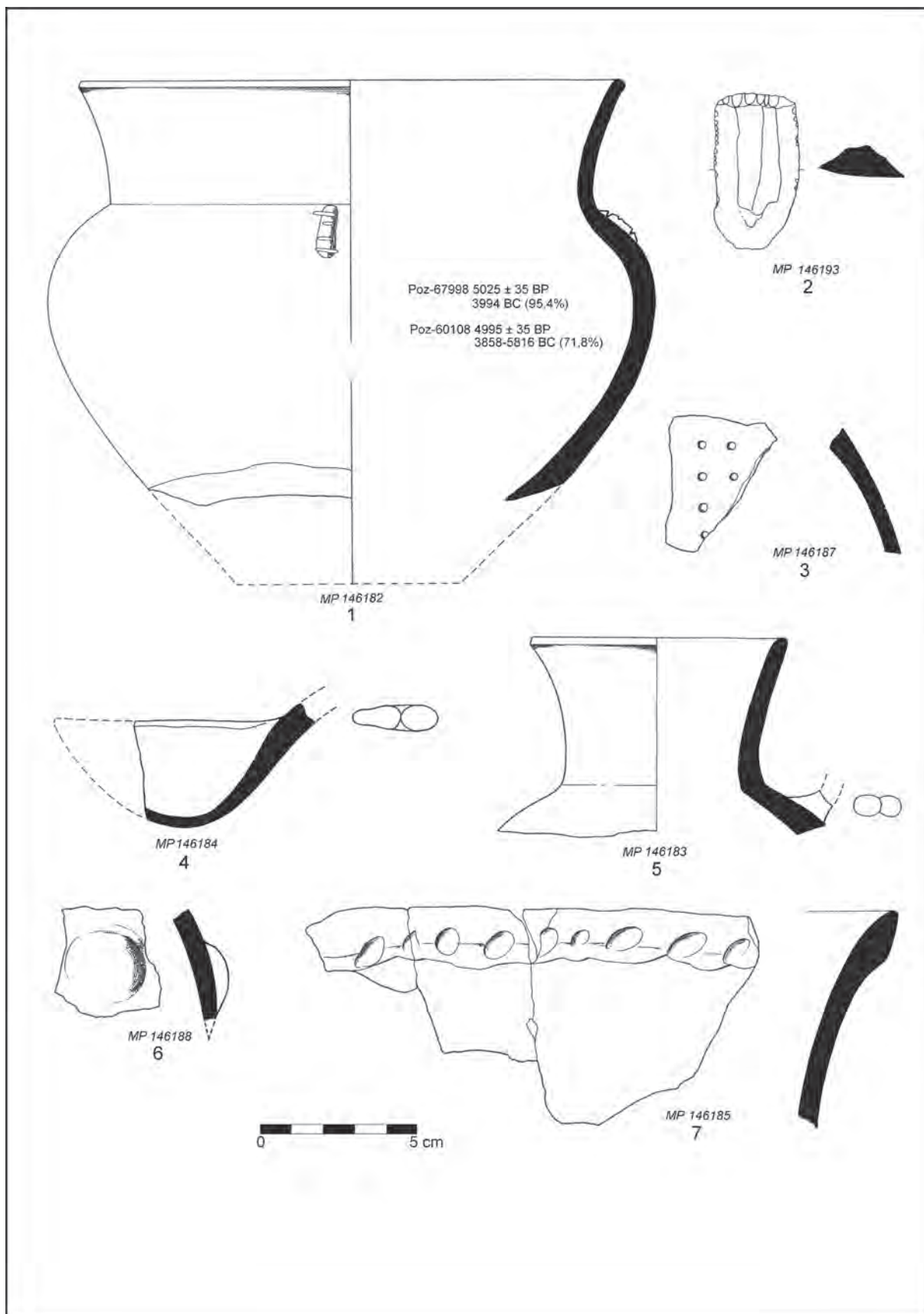
Tab. 45. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Objekty KNP.

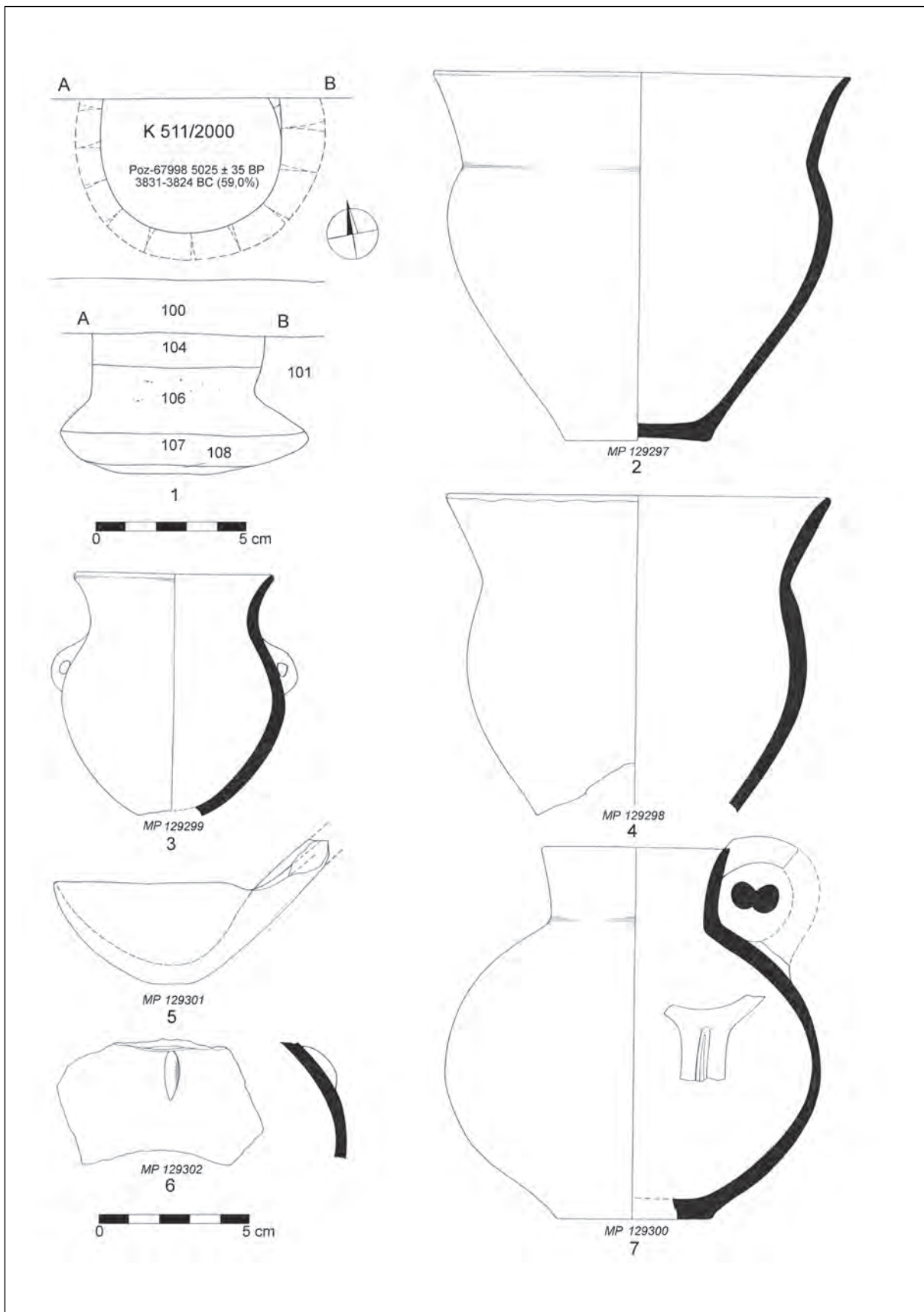
Tab. 46. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Výzkum 1997. Objekt 501.

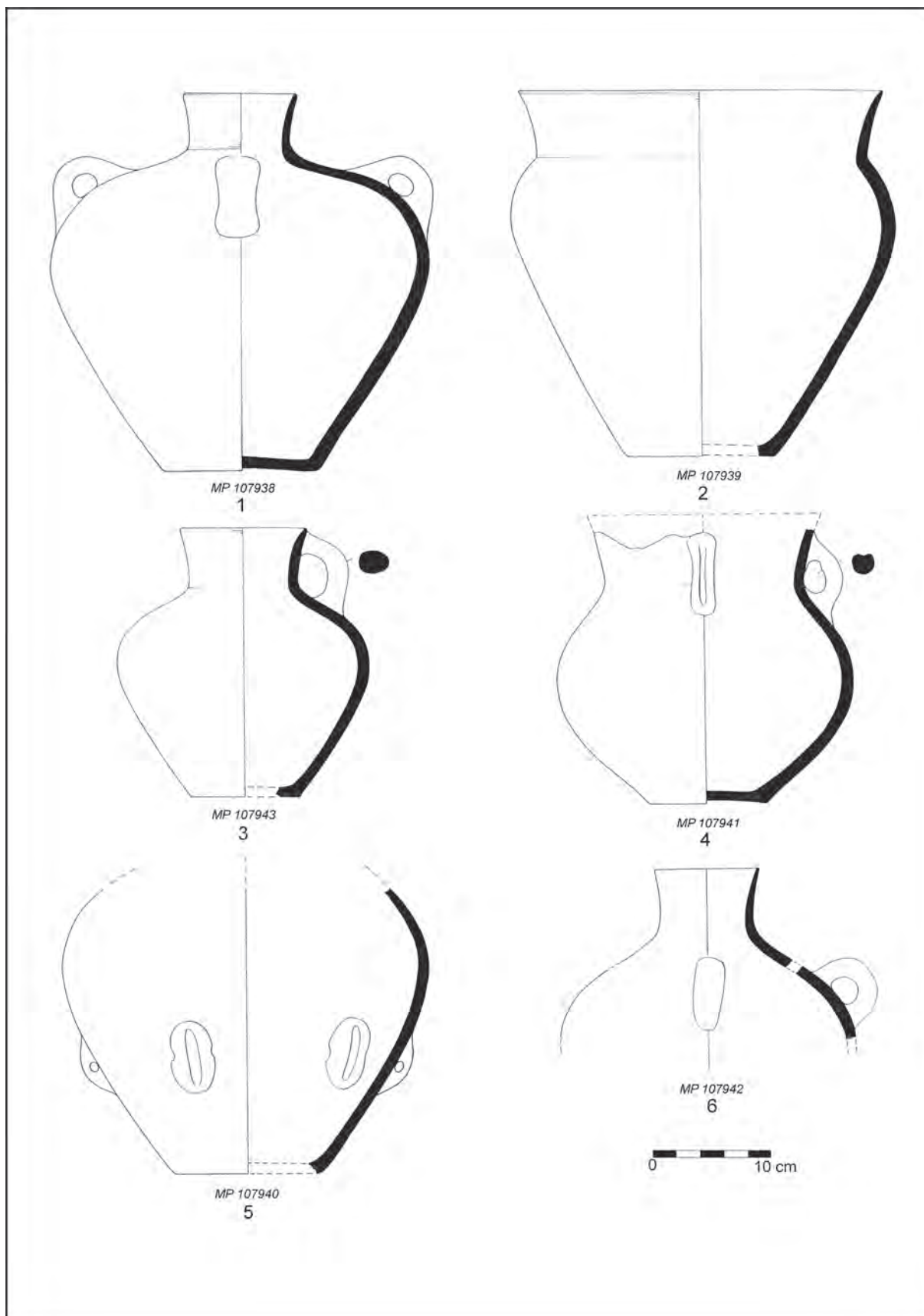
Tab. 47. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Výzkum 1997. 1-4 - objekt 524; 5-7 - intruze z různých objektů.

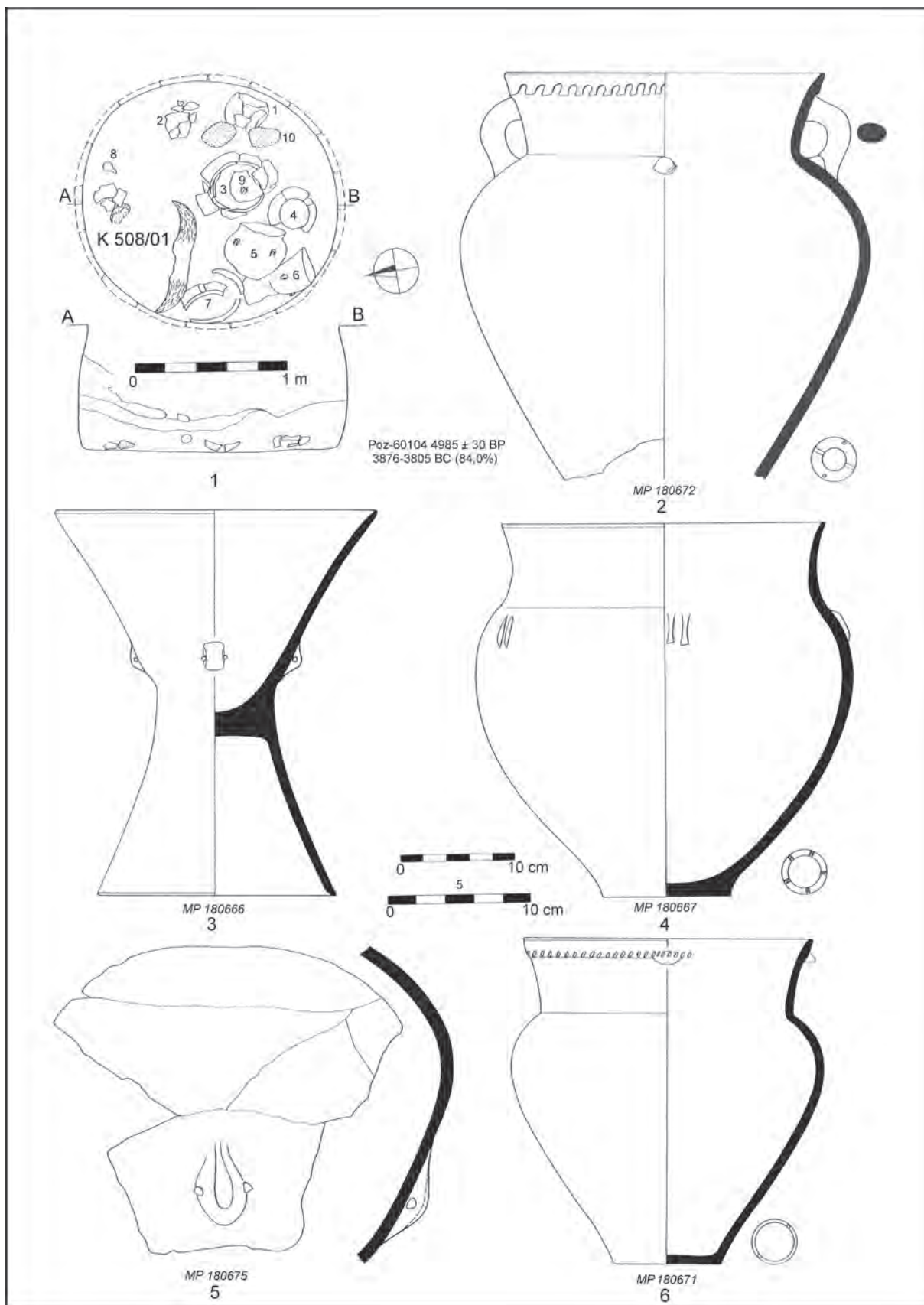
Tab. 48. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Výzkum 1997. Objekt 555.

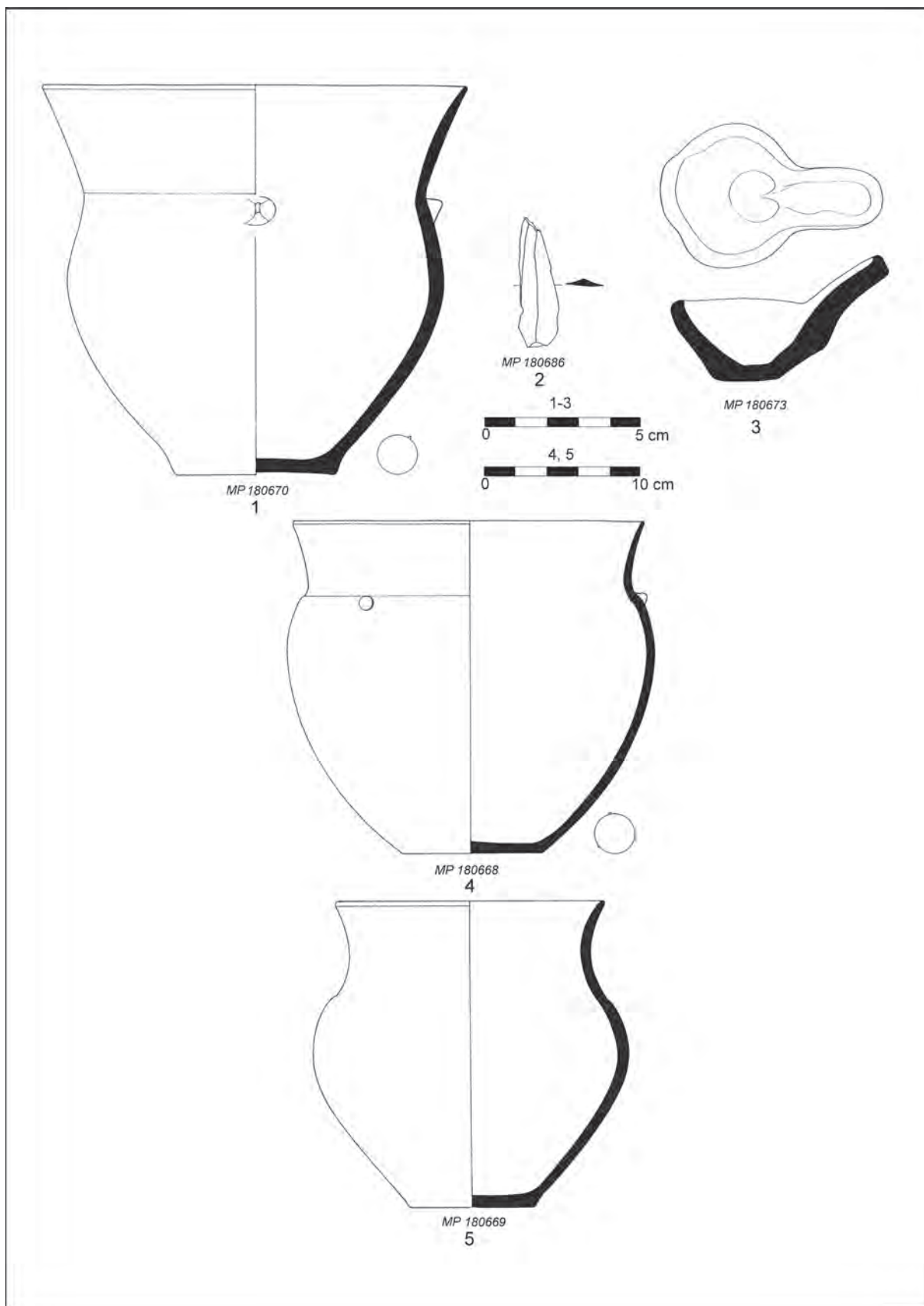
Tab. 49. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Výzkum 2000. Objekt 511.

Tab. 50. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Výzkum 1999. Objekt 521.

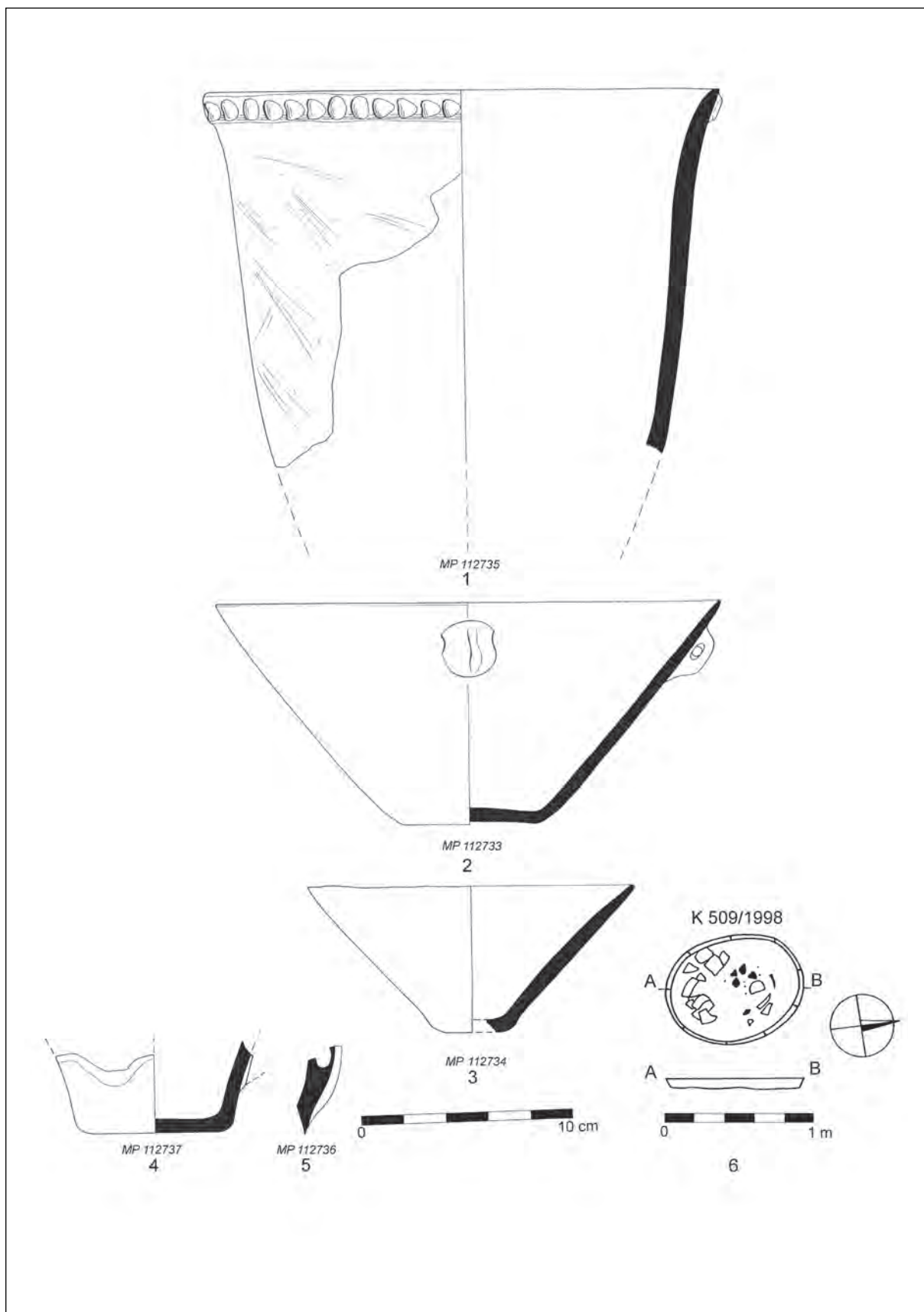

Tab. 51. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Výzkum 2001. Objekt 508-1.

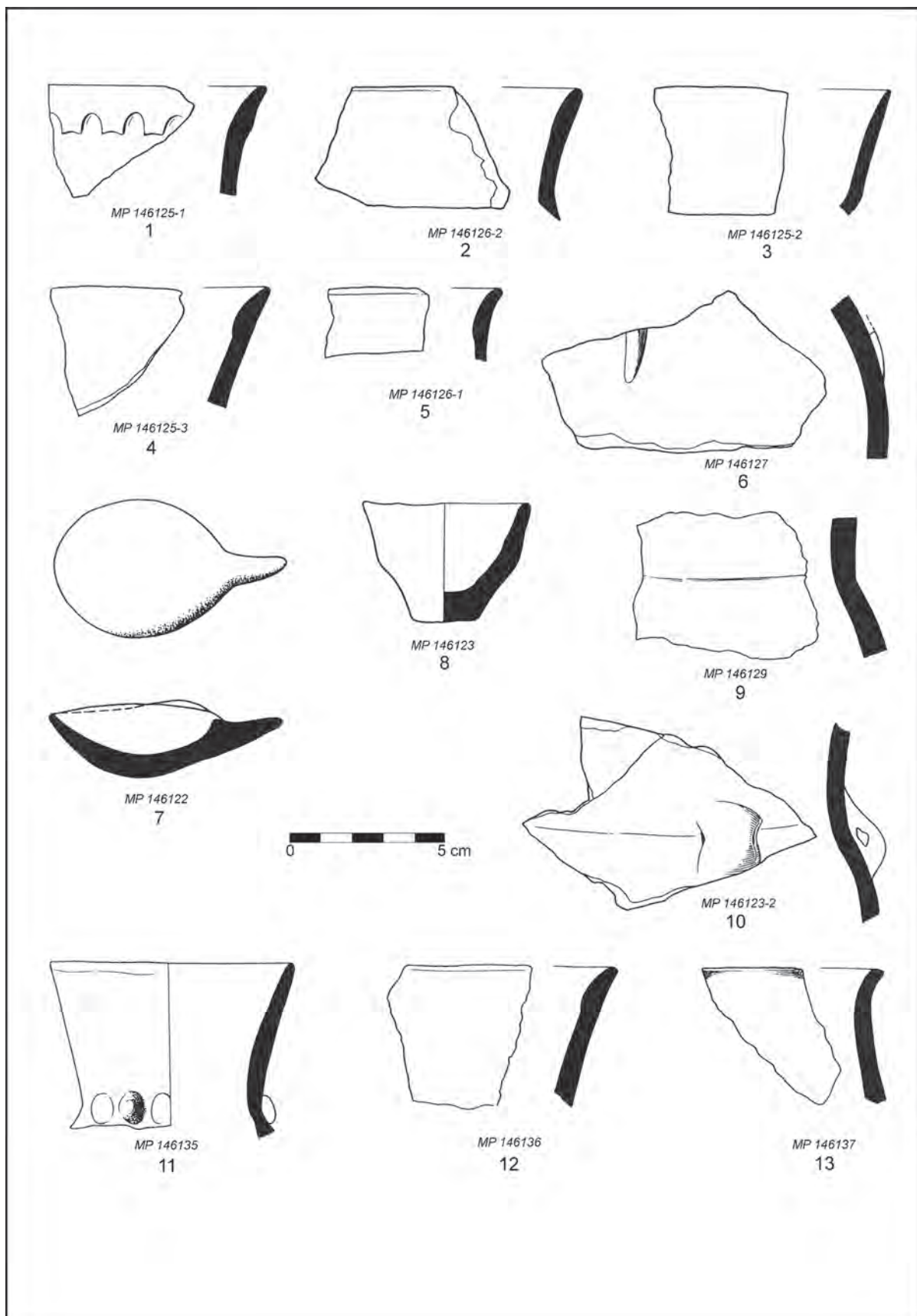

Tab. 52. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Výzkum 2001. Objekt 508-2.

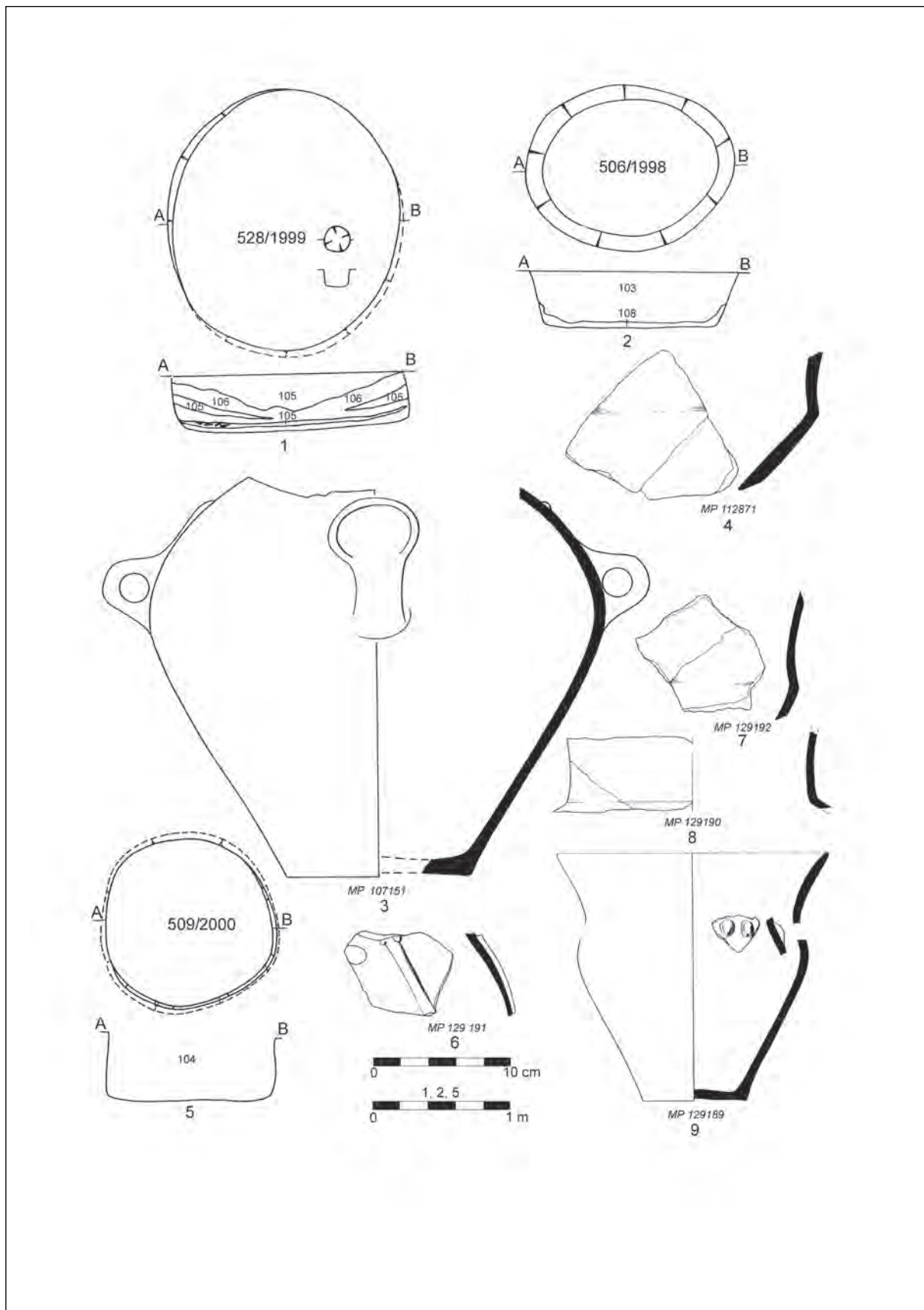

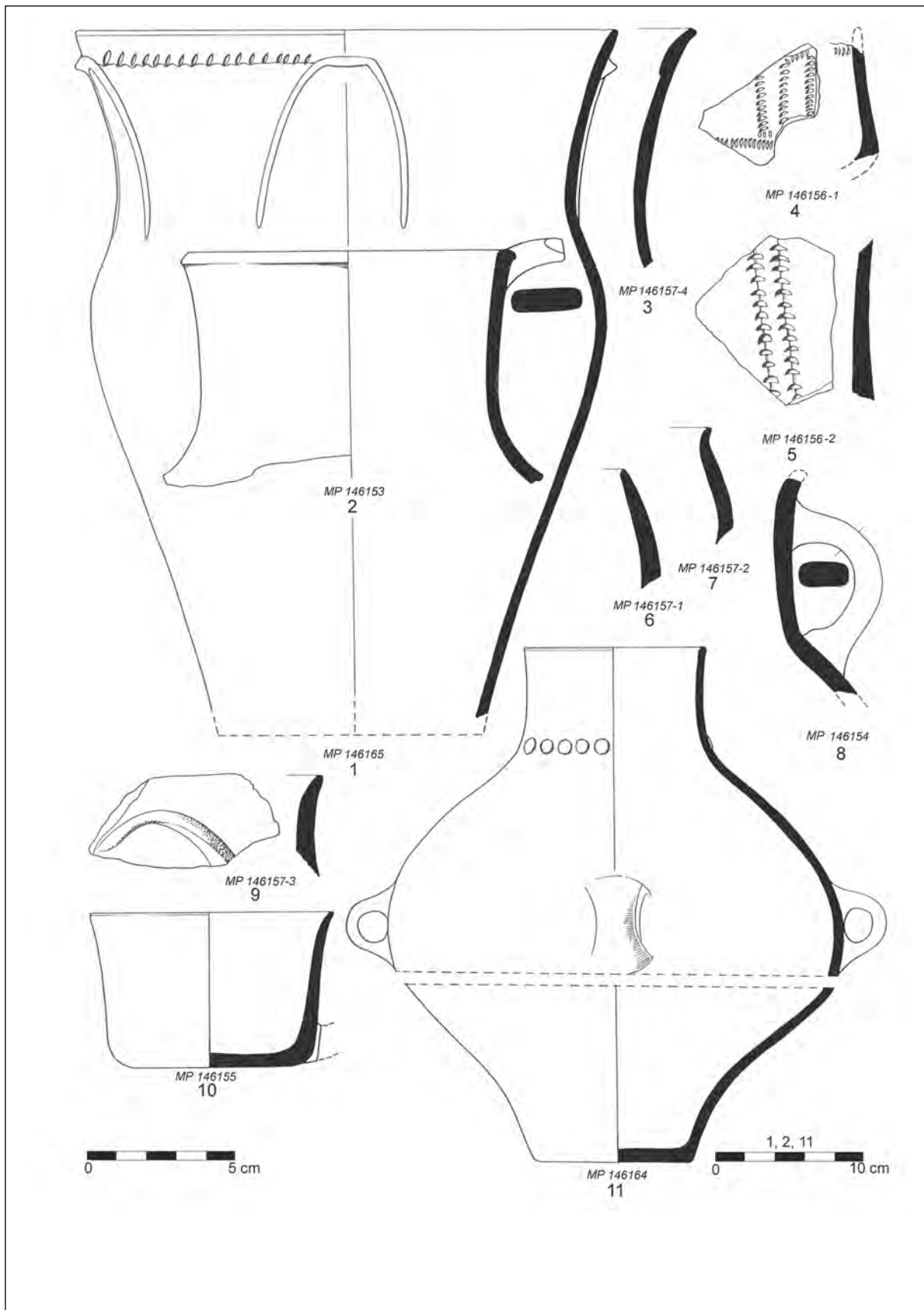
Tab. 53. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, Plocha C. Výzkum 1998. Objekt 509.

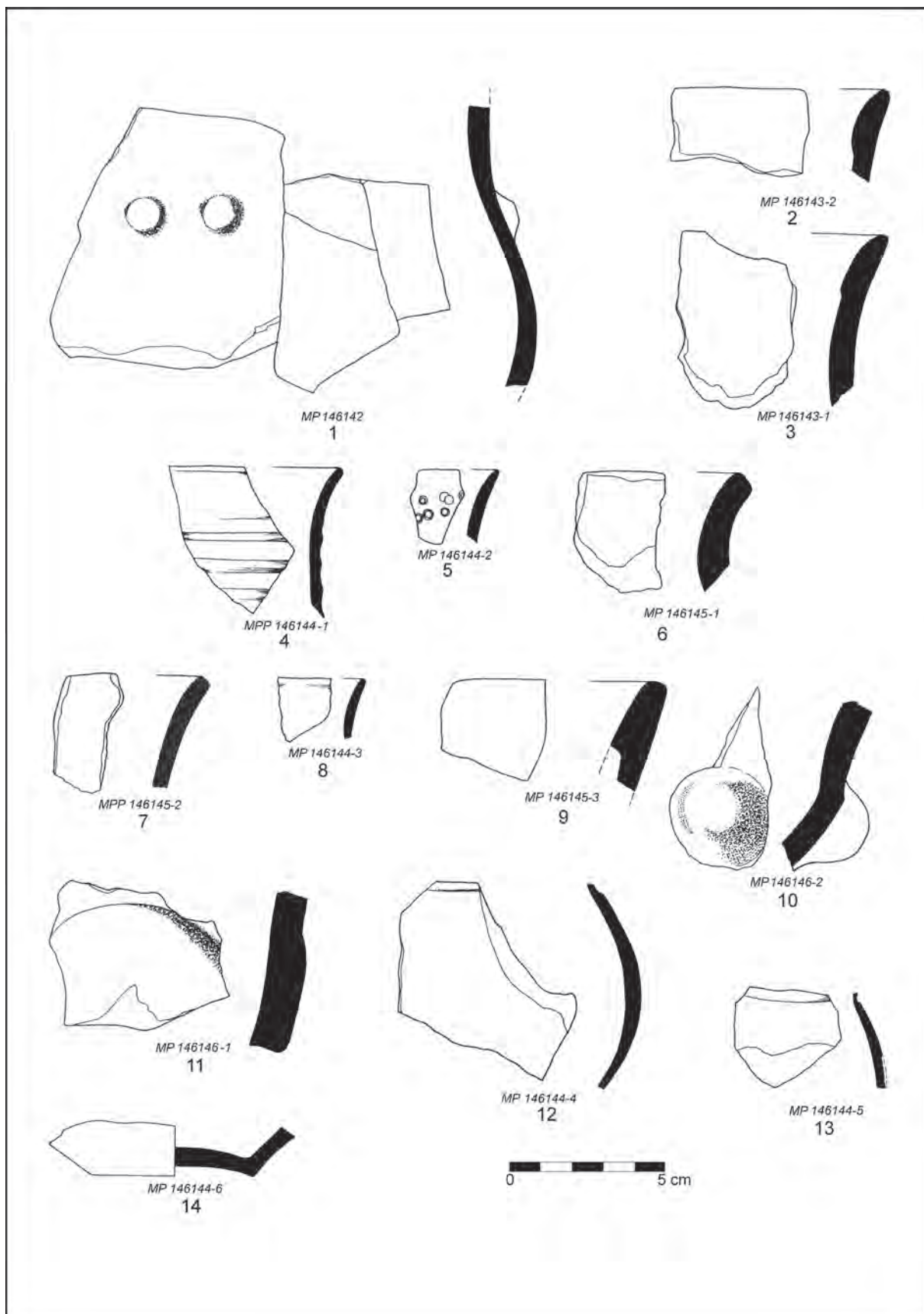
Tab. 54. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Výzkum 1997. 1–10 – objekt 503A; 11–13 – objekt 503B.

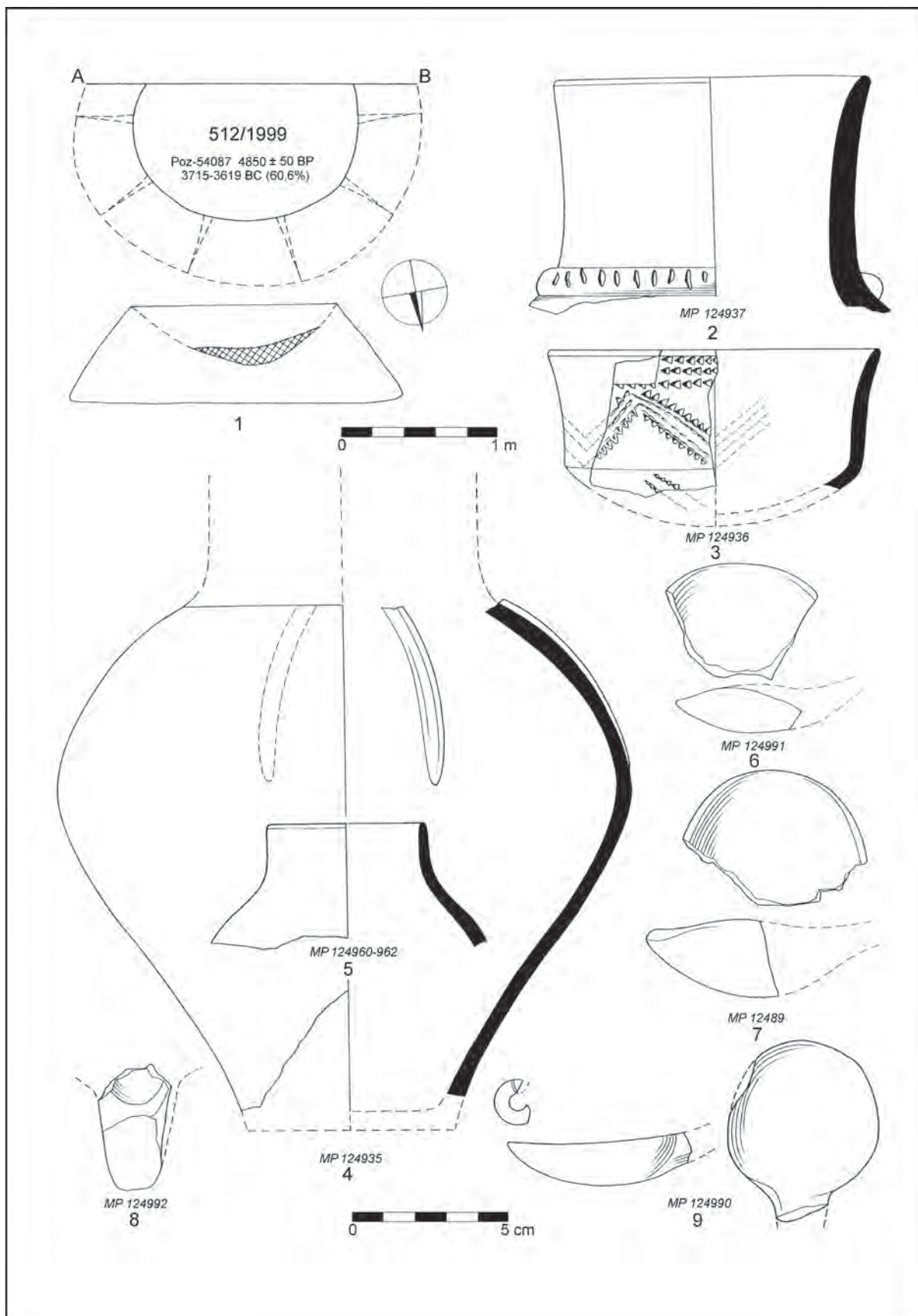
Tab. 55. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. 1, 3 – objekt 528/1999; 2, 4 – objekt 508/1998; 5–9 – objekt 509/2000.

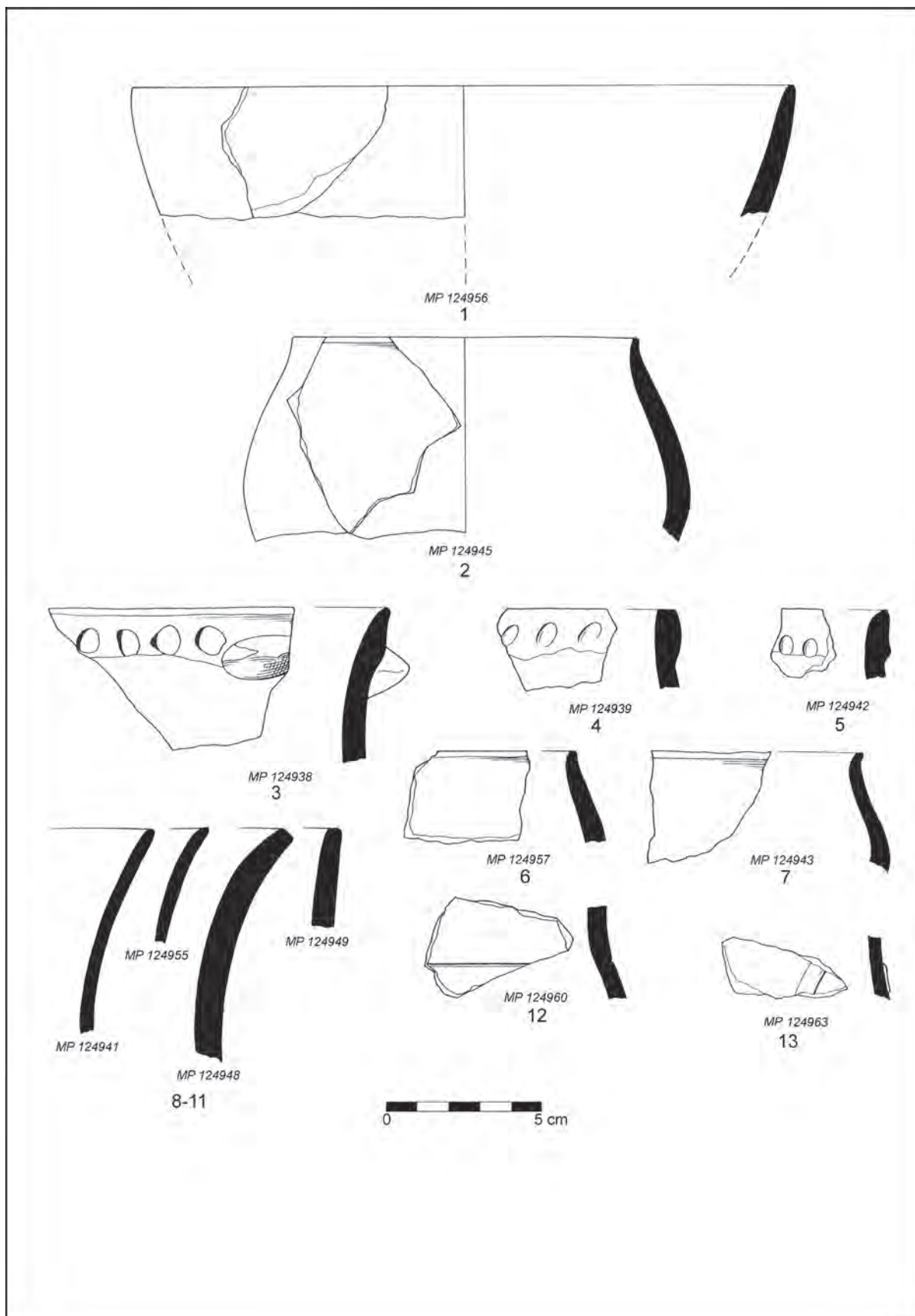
Tab. 56. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Výzkum 1997. Objekt 502.

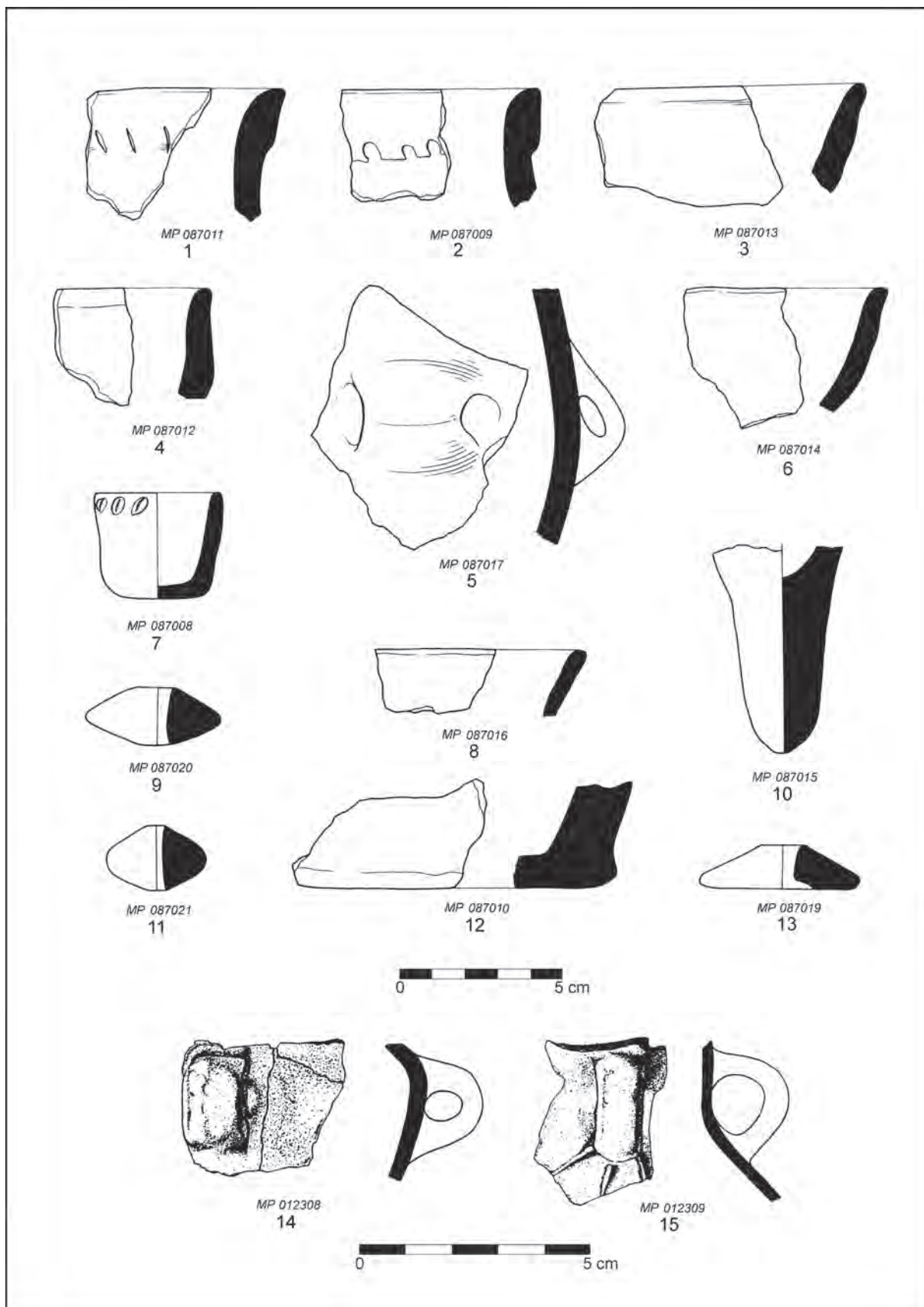
Tab. 57. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha „Kozí brada“. Výzkum 1997. Objekt 526.

Tab. 58. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha B – Palackého ulice. Výzkum 1999. Objekt 512-1.

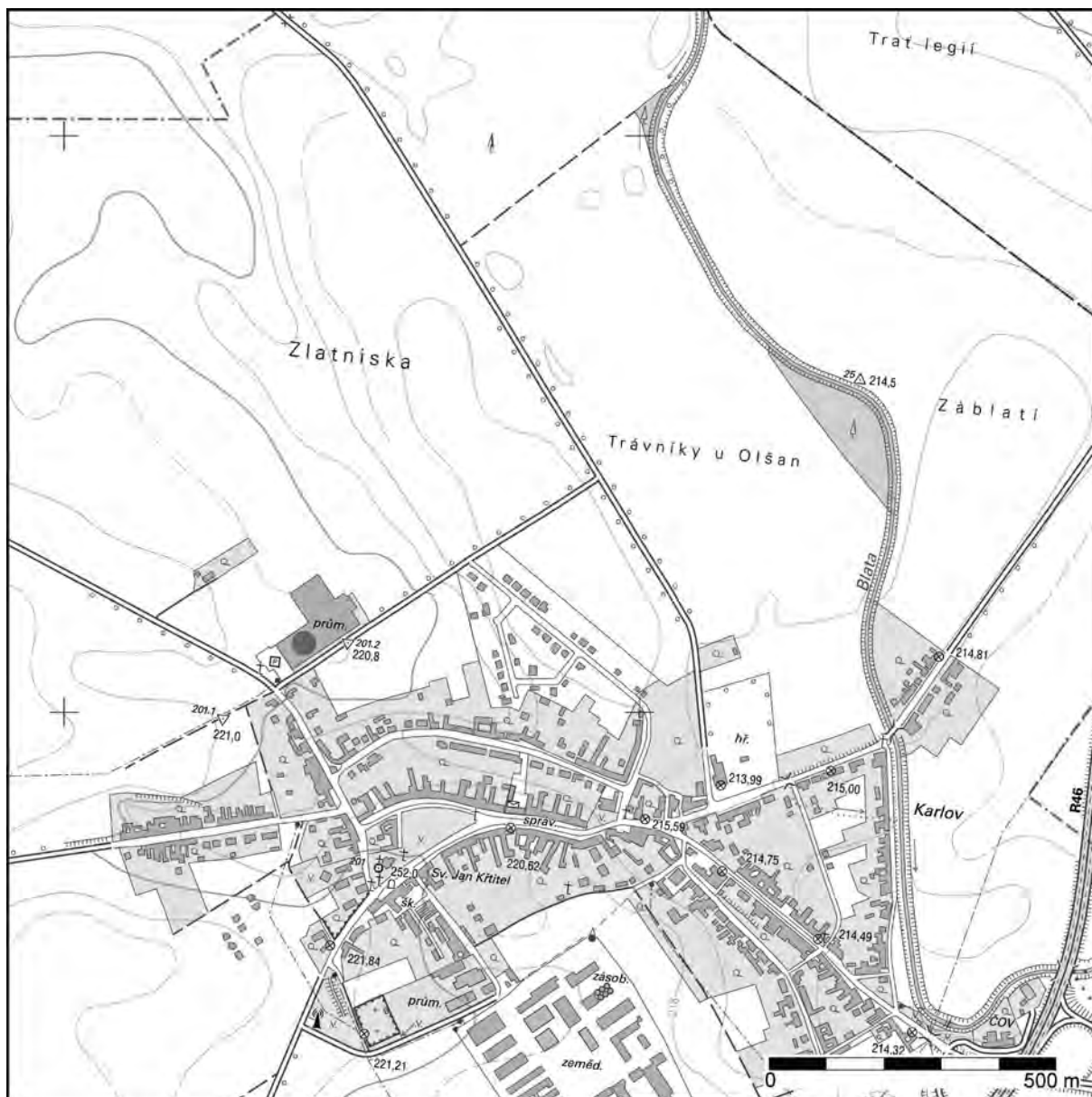

Tab. 59. Kostelec na Hané, okr. Prostějov, poloha B – Palackého ulice. Výzkum 1999. Objekt 512-2.

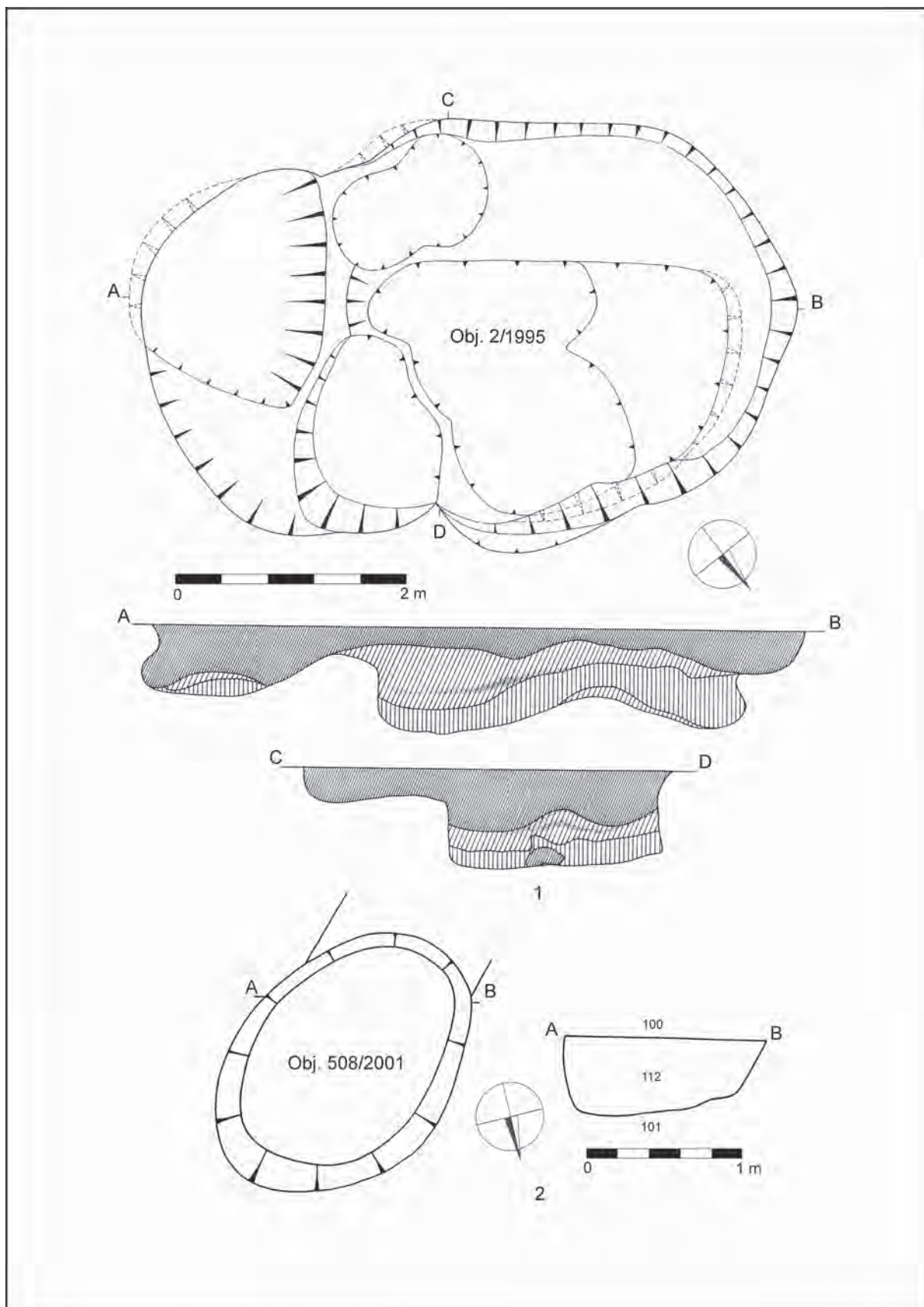

Tab. 60. Kostelec na Hané, okr. Prostějov. 1–13 – materiál z objektu 1/1989 prozkoumaného v poloze „Niva“; 14, 15 – materiál z objektu 1/1976 v poloze „Kozí brada“.

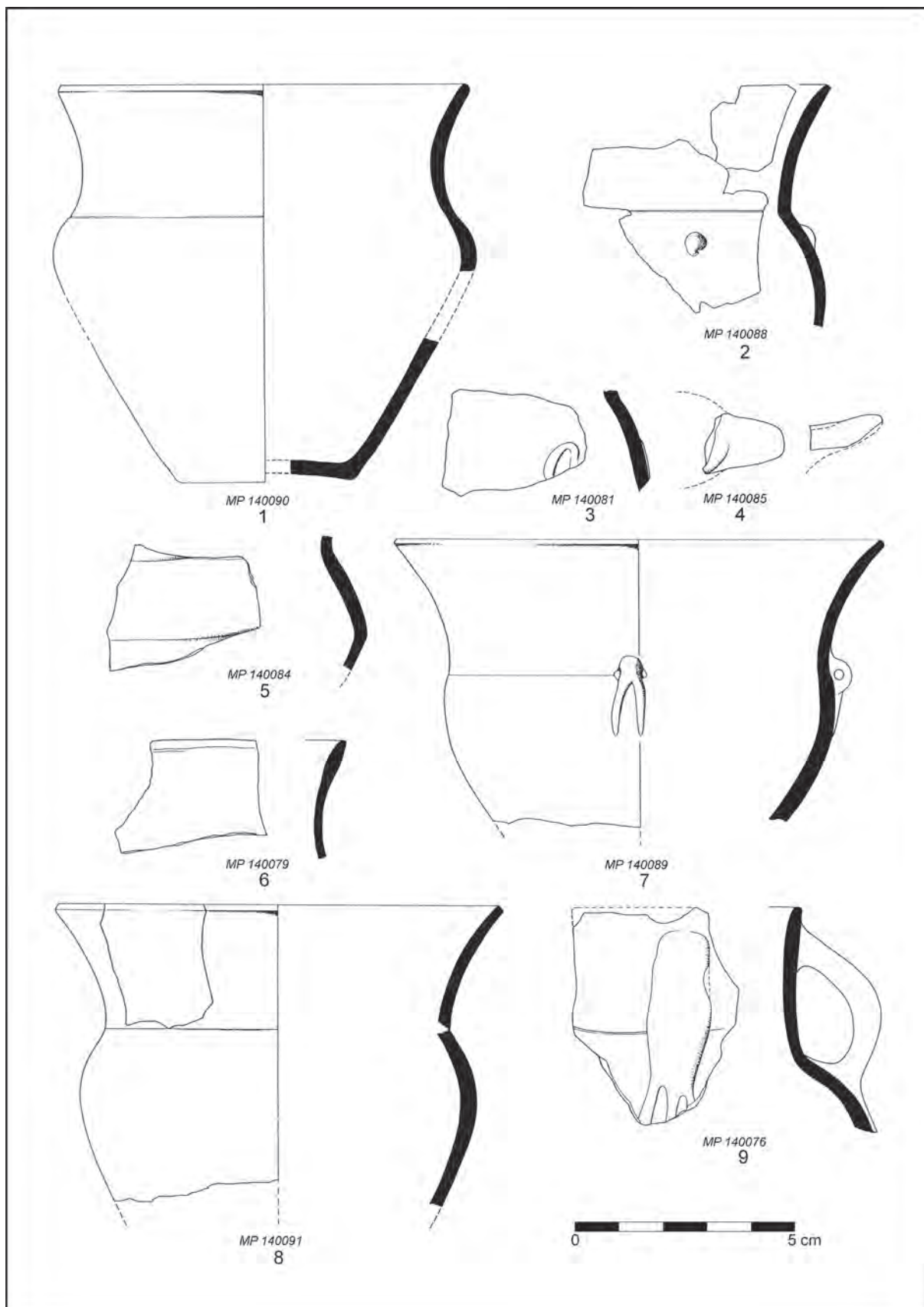

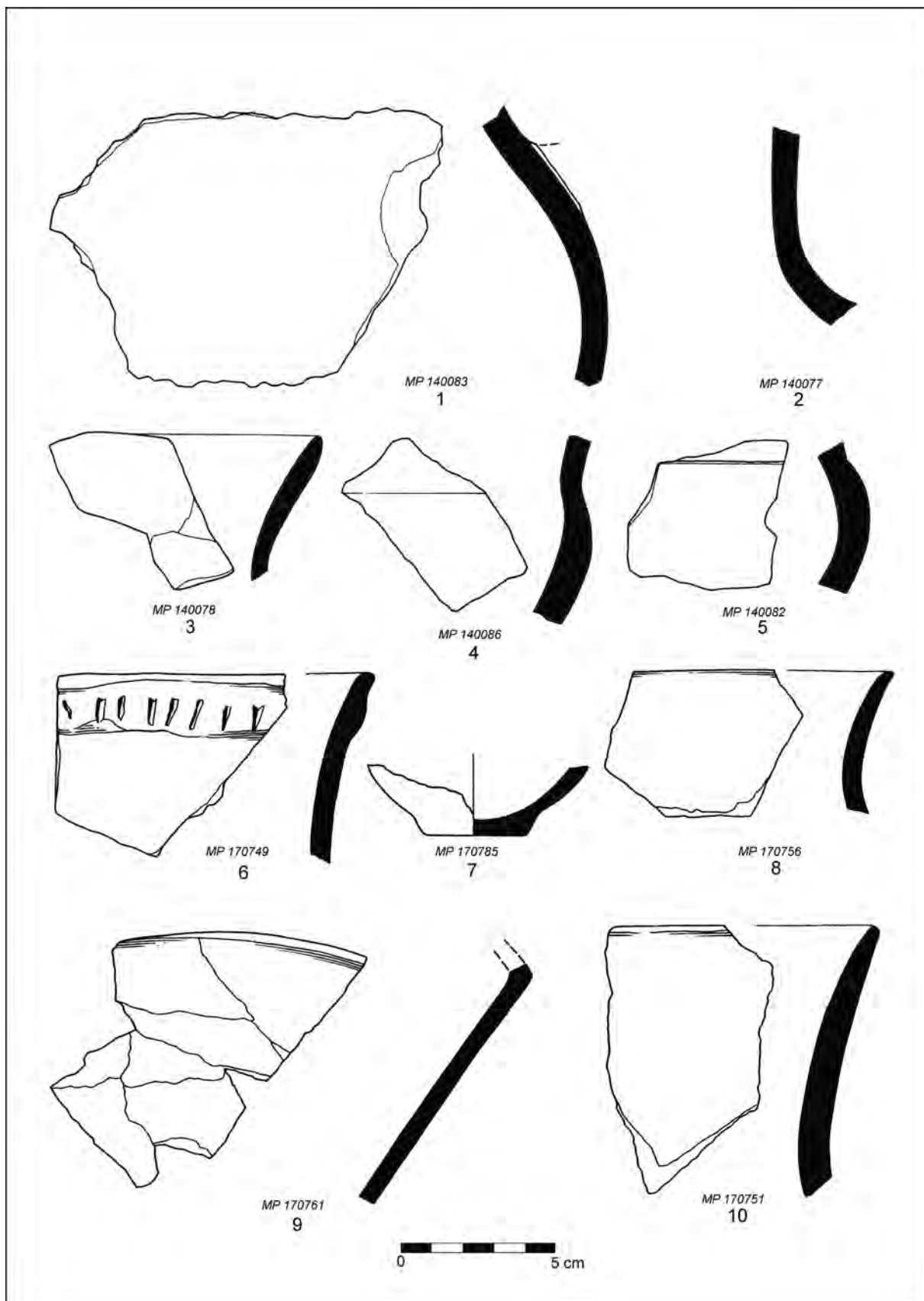
Tab. 61. Olšany u Prostějova, okr. Prostějov, poloha „Zlatniska“. Místo výzkumu na ZM ČR 1:10000.

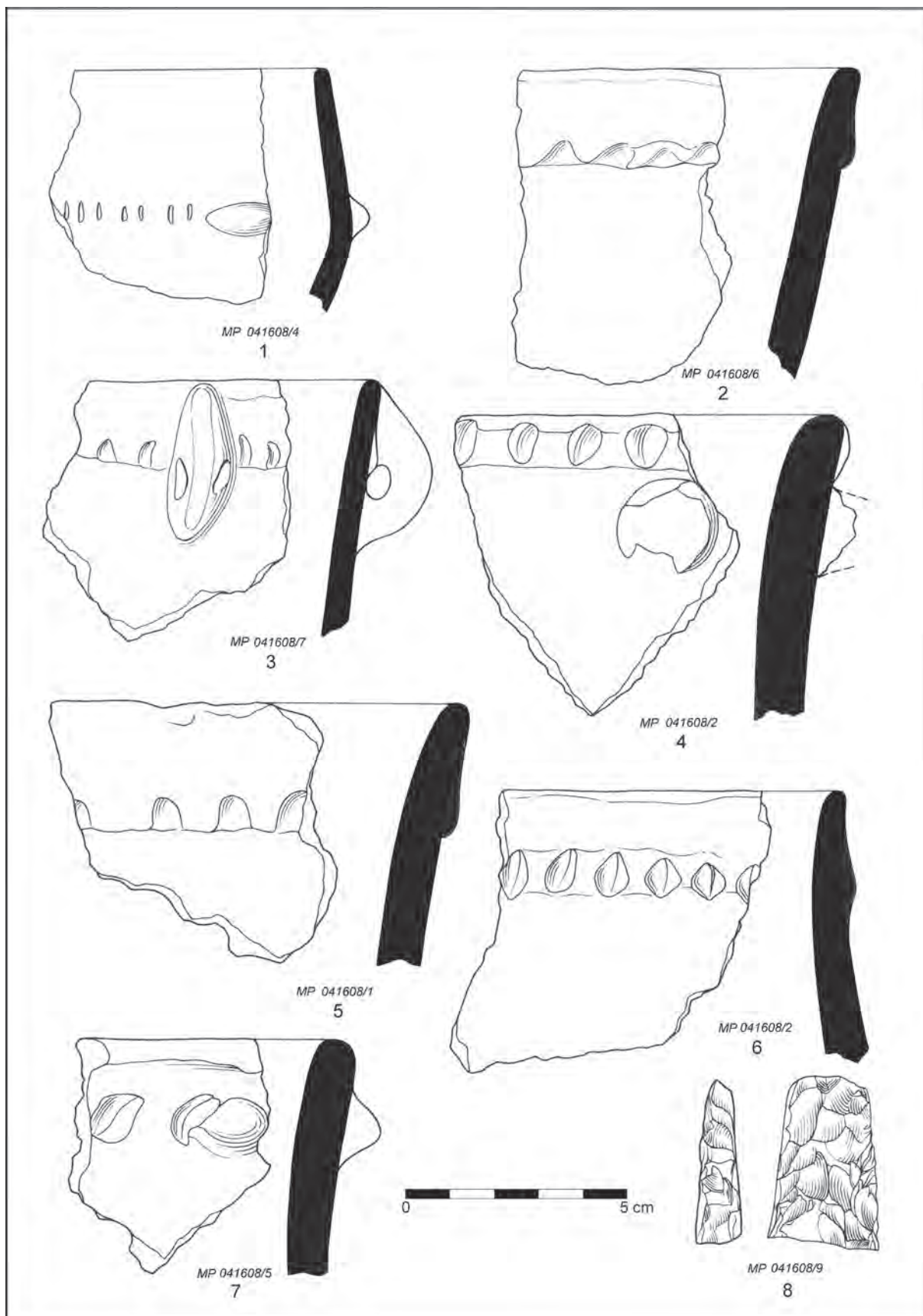
Tab. 62. Olšany u Prostějova, okr. Prostějov, poloha „Zlatníska“. Objekty KNP.

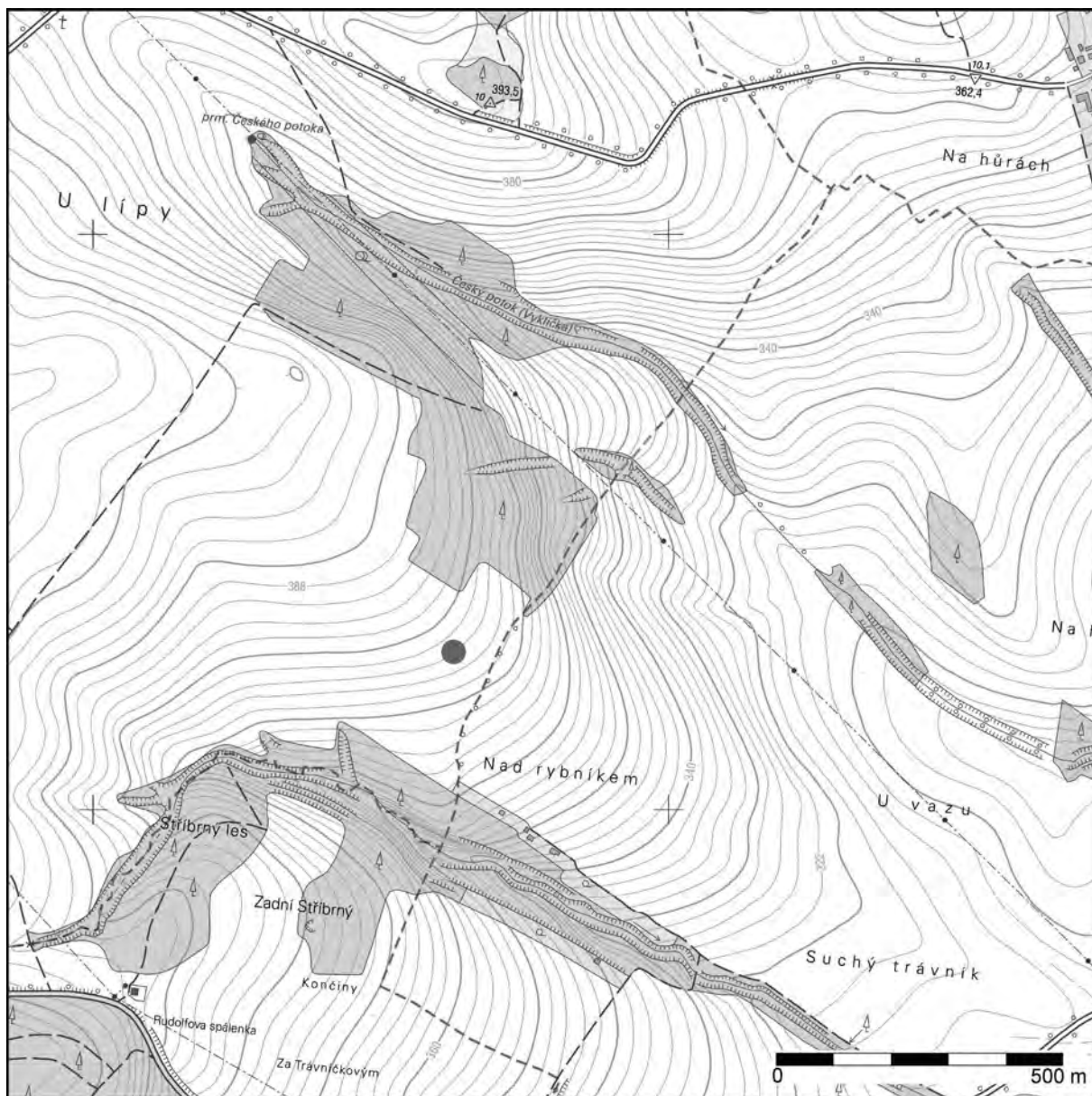
Tab. 63. Olšany u Prostějova, okr. Prostějov, poloha „Zlatníska“. Materiál vyzvednutý z objektu 2/1995.

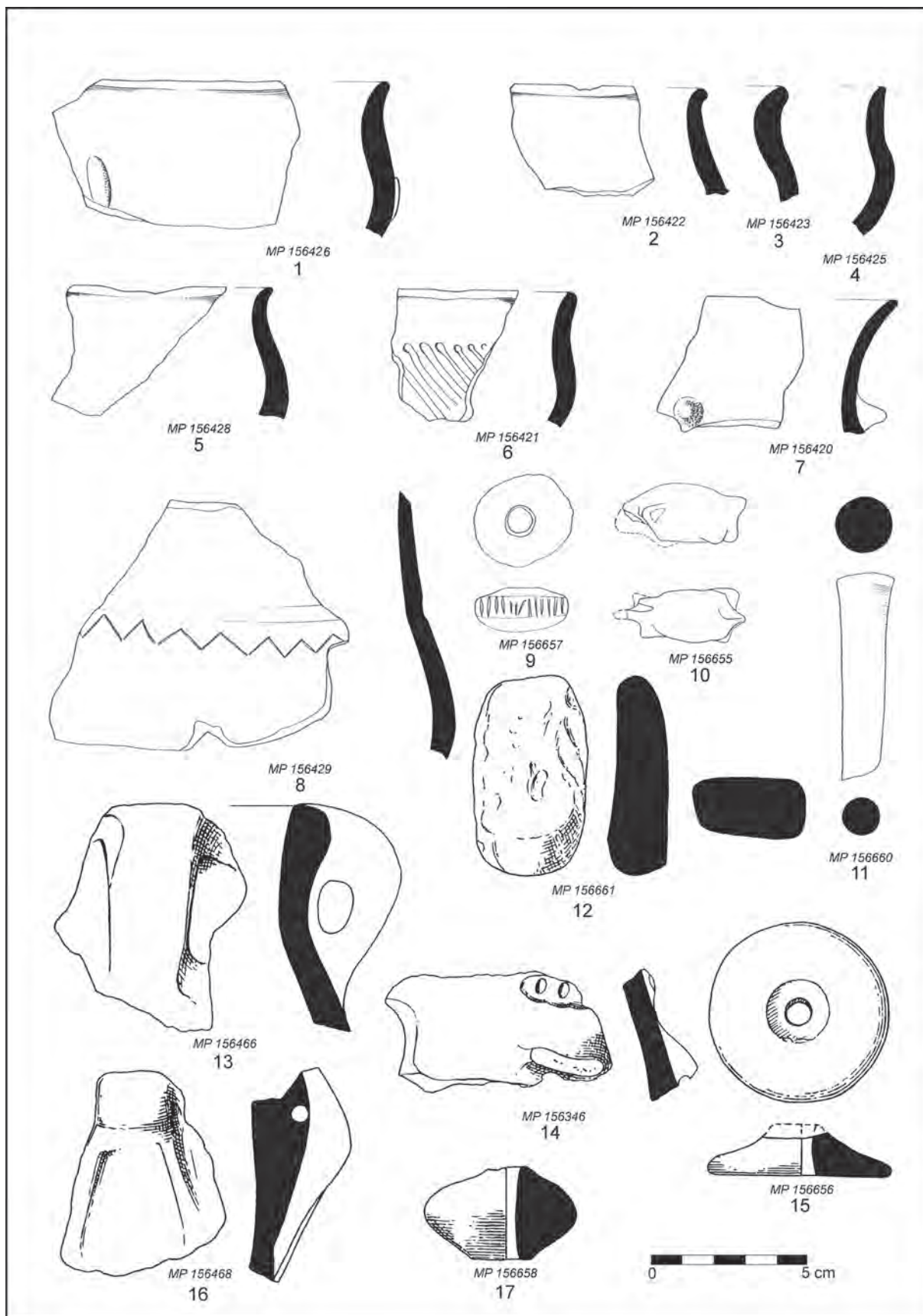
Tab. 64. Olšany u Prostějova, okr. Prostějov, poloha „Zlatníska“. 1-5 – materiál vyzvednutý z objektu 2/1995; 6-10 – keramika z objektu 508/2001.

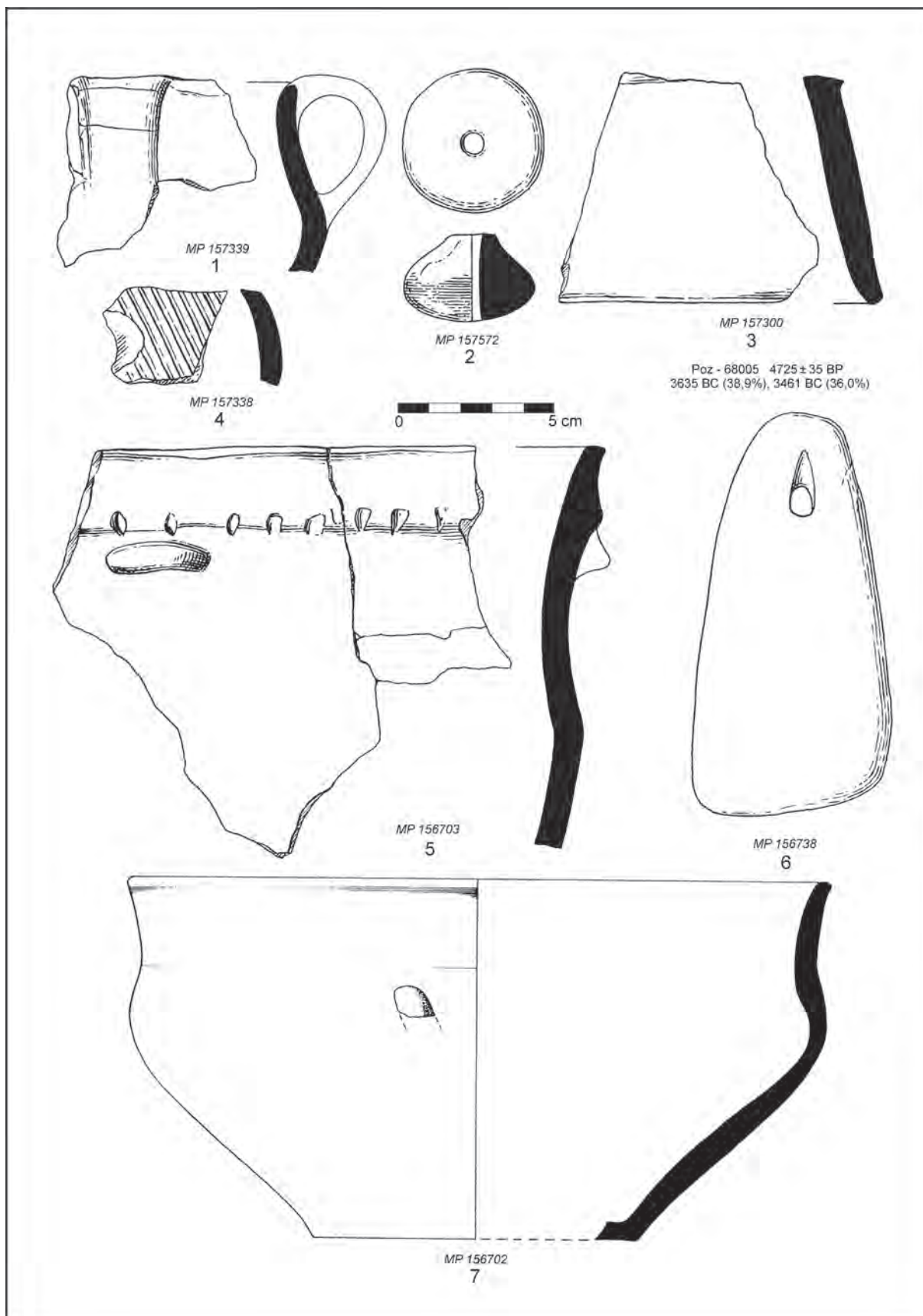
Tab. 65. Olšany u Prostějova, okr. Prostějov, poloha „Zlatníska“. Materiál ze sbírky Antonína Gottwalda uložený v prostějovském muzeu.

Tab. 66. Přemyslovice, okr. Prostějov, poloha „Nad rybníkem“. Výzkum 1998. Místo výzkumu na ZM ČR 1:10000.

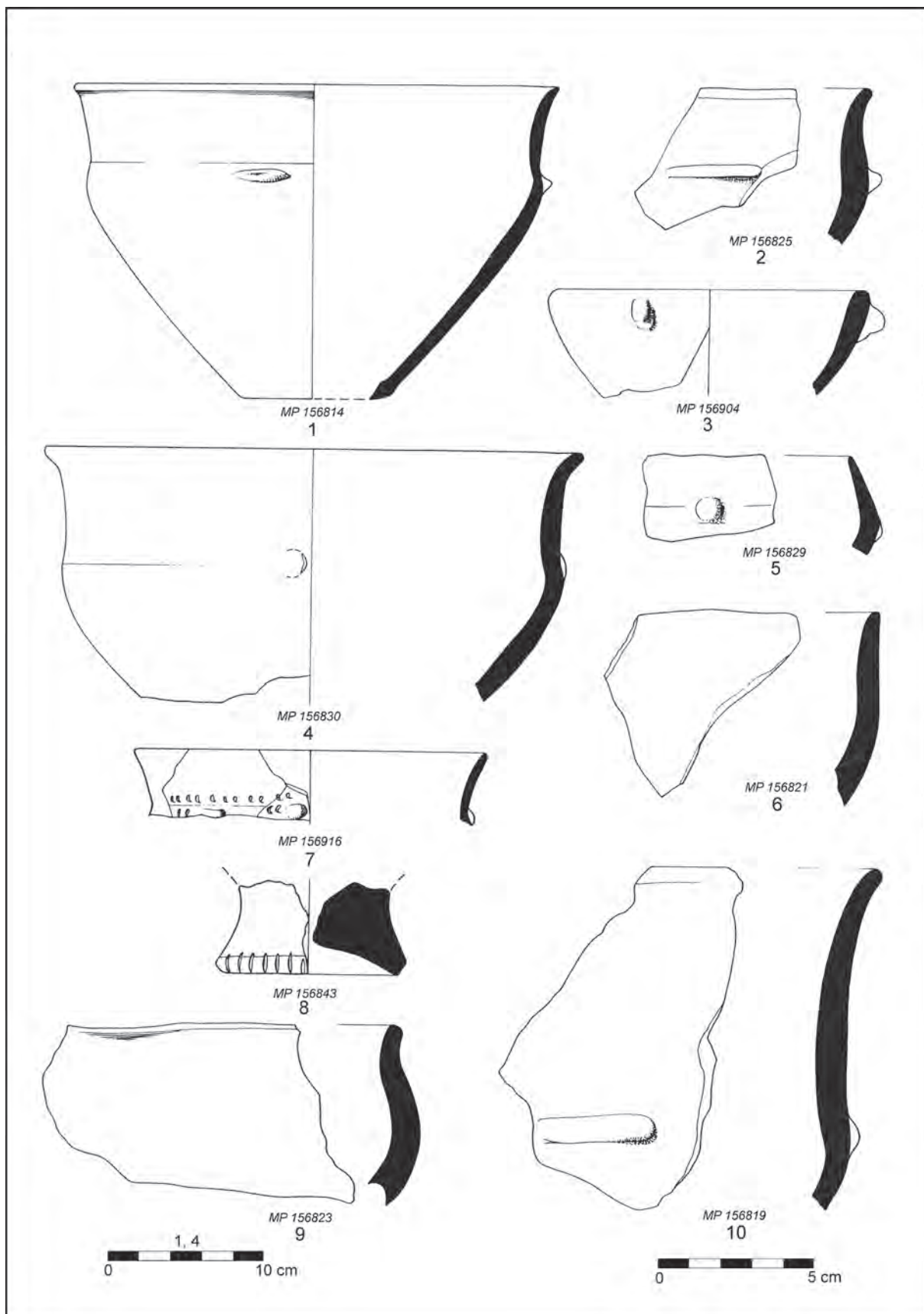

Tab. 67. Přemyslovice, okr. Prostějov, poloha „Nad rybníkem“. Výzkum 1998. Materiál z objektu 500.

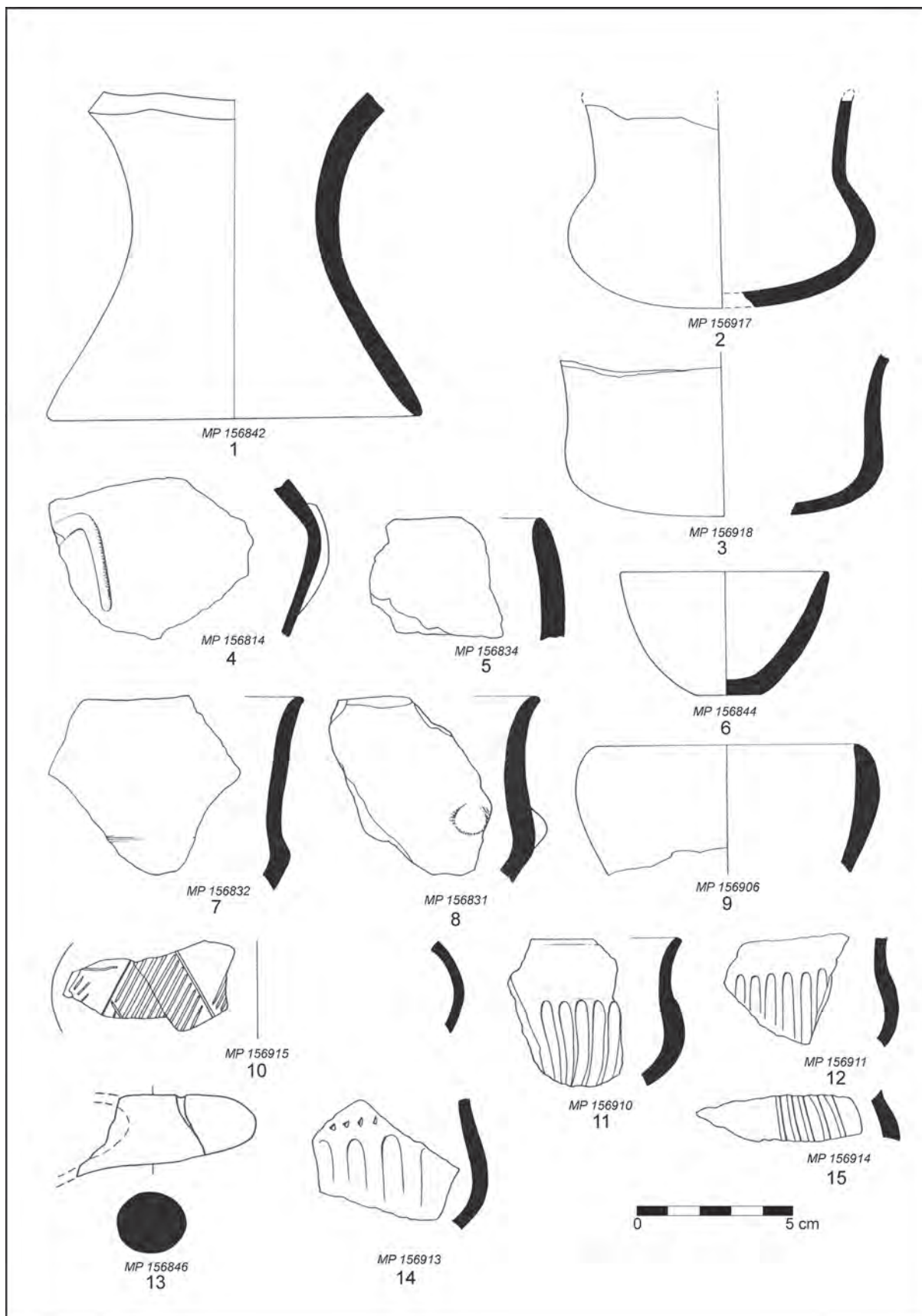

Tab. 68. Přemyslovice, okr. Prostějov, poloha „Nad rybníkem“. Výzkum 1998. 1–4 – objekt 501; 5–7 – objekt 503.

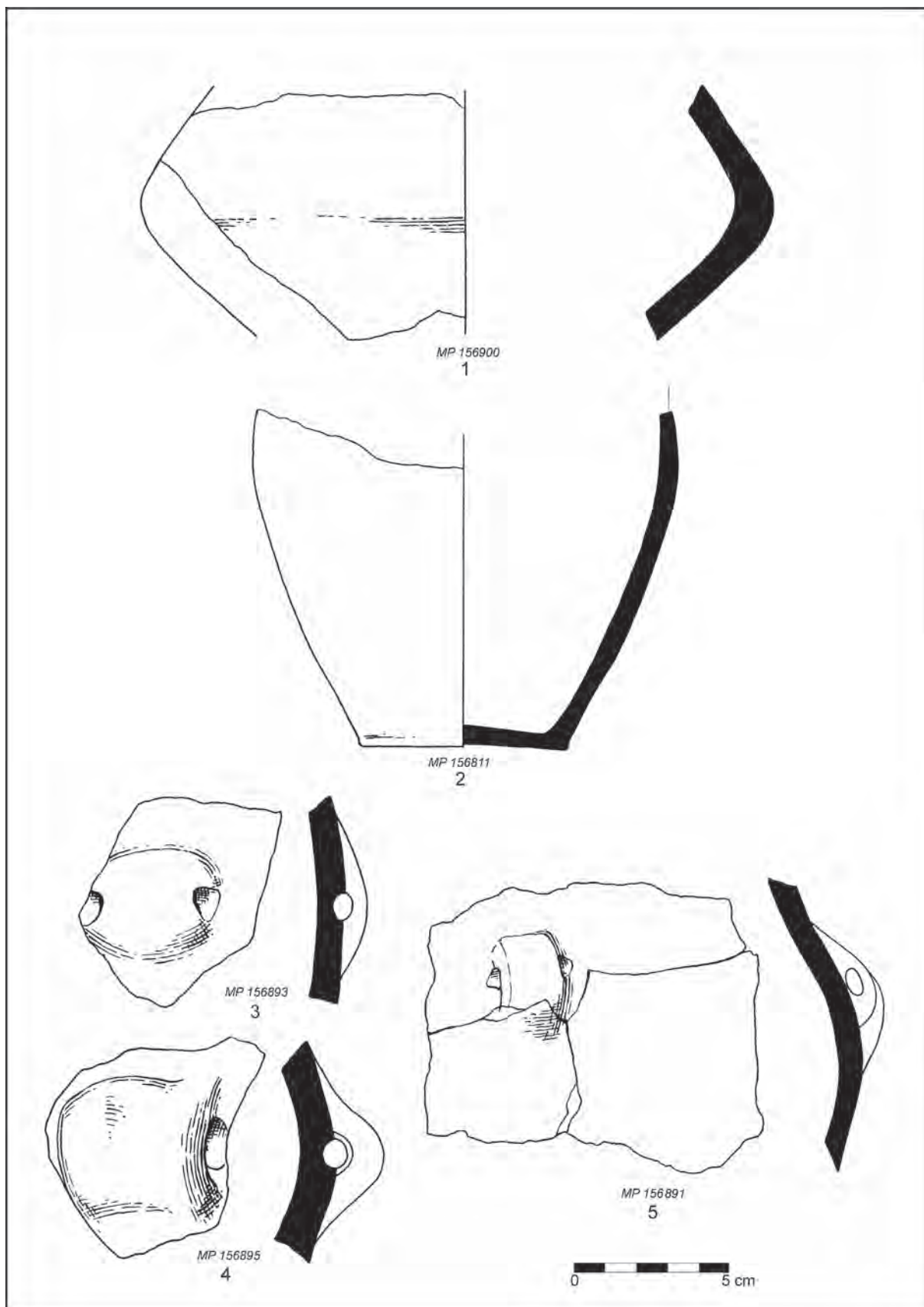

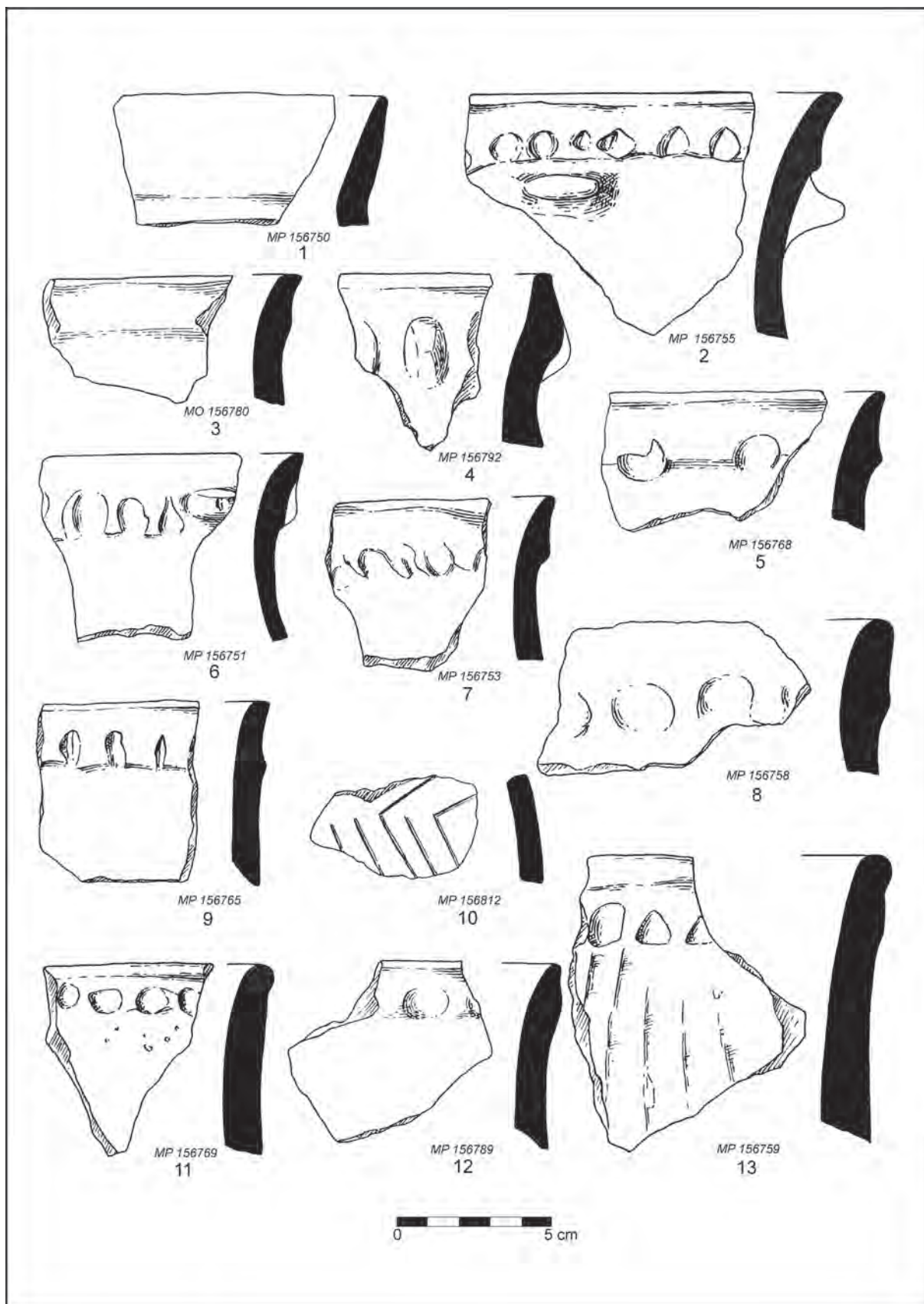
Tab. 69. Přemyslovice, okr. Prostějov, poloha „Nad rybníkem“. Výzkum 1998. Objekt 502-1.

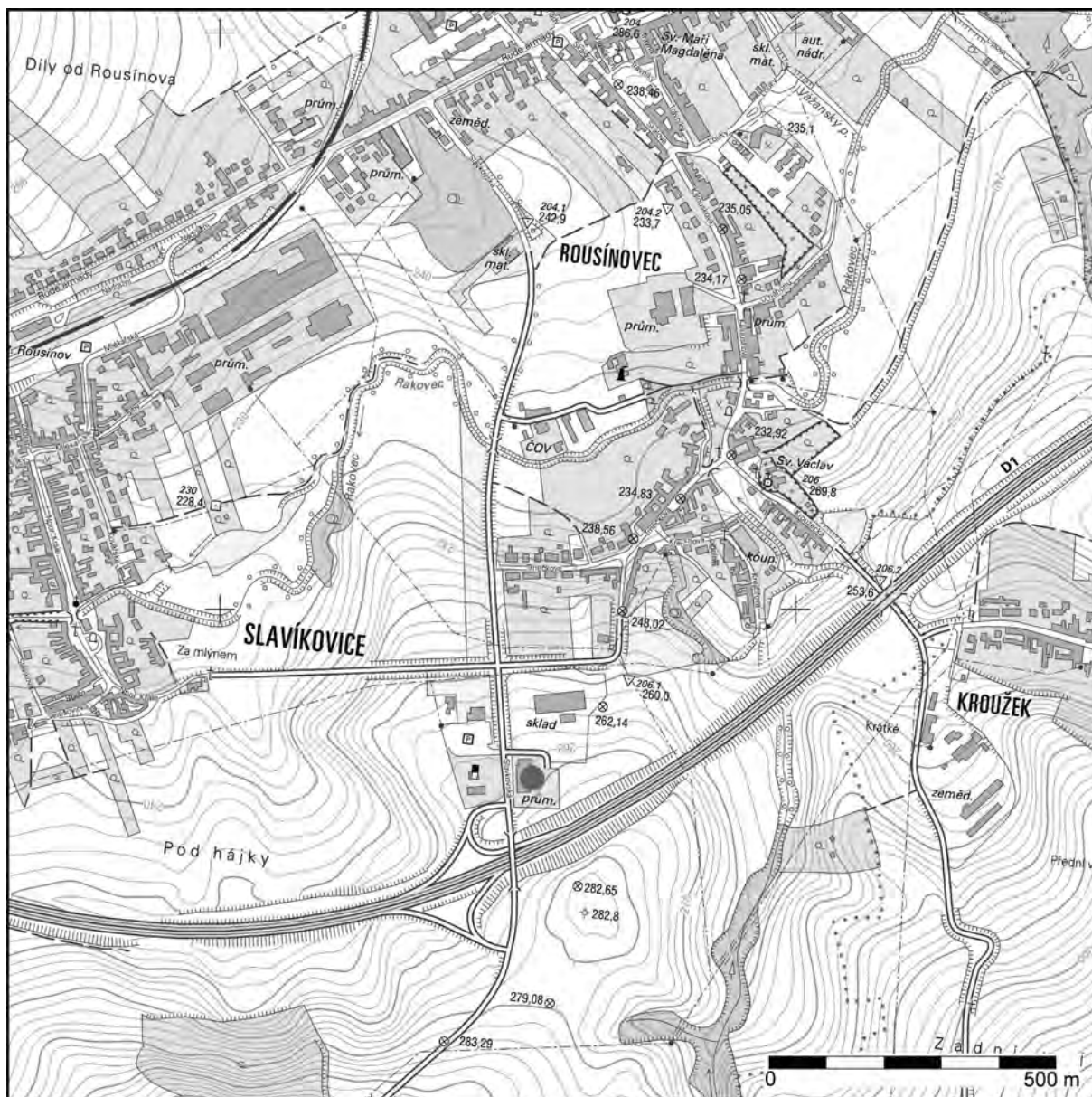
Tab. 70. Přemyslovice, okr. Prostějov, poloha „Nad rybníkem“. Výzkum 1998. Objekt 502-2.

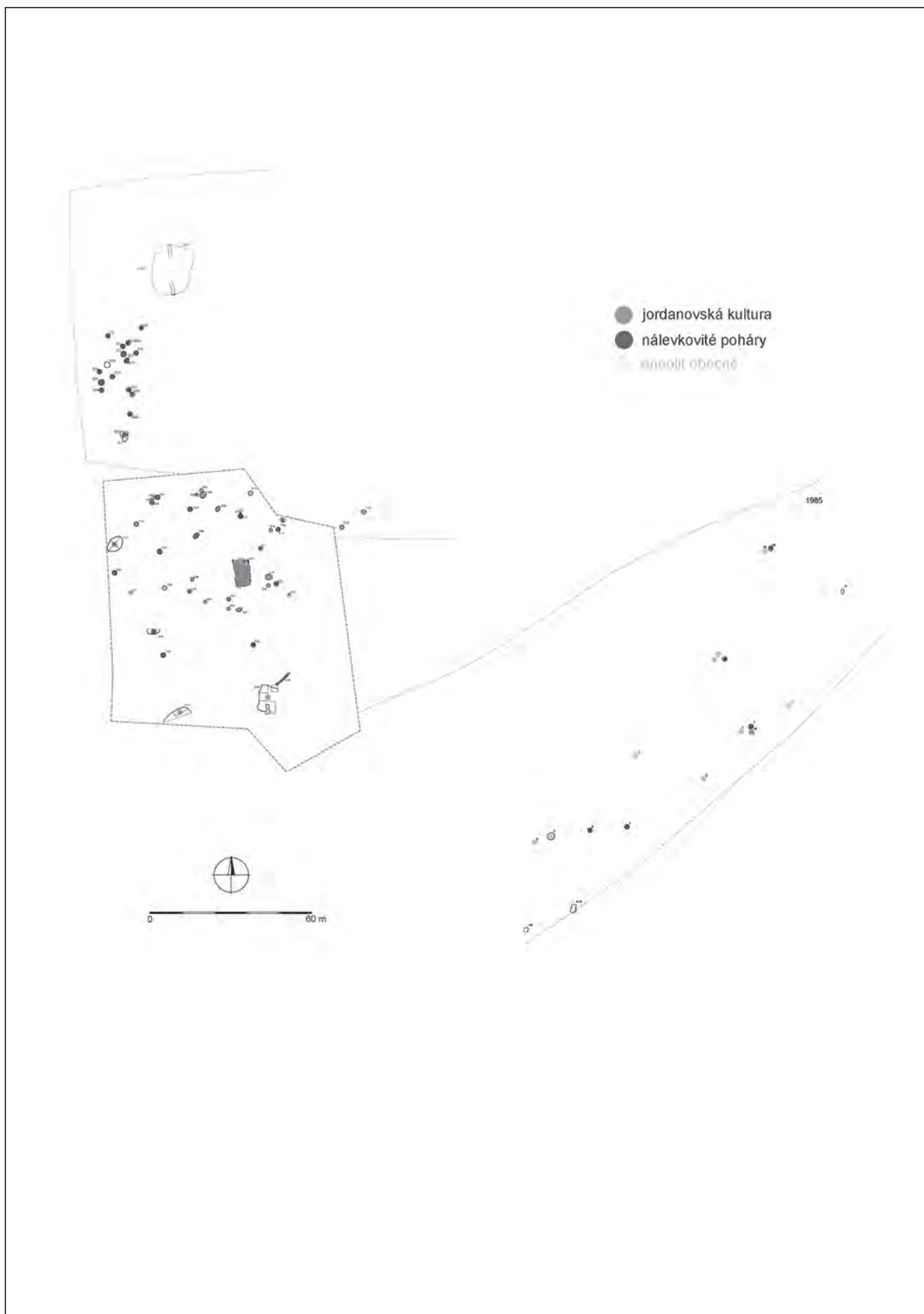
Tab. 71. Přemyslovice, okr. Prostějov, poloha „Nad rybníkem“. Výzkum 1998. Objekt 502-3.

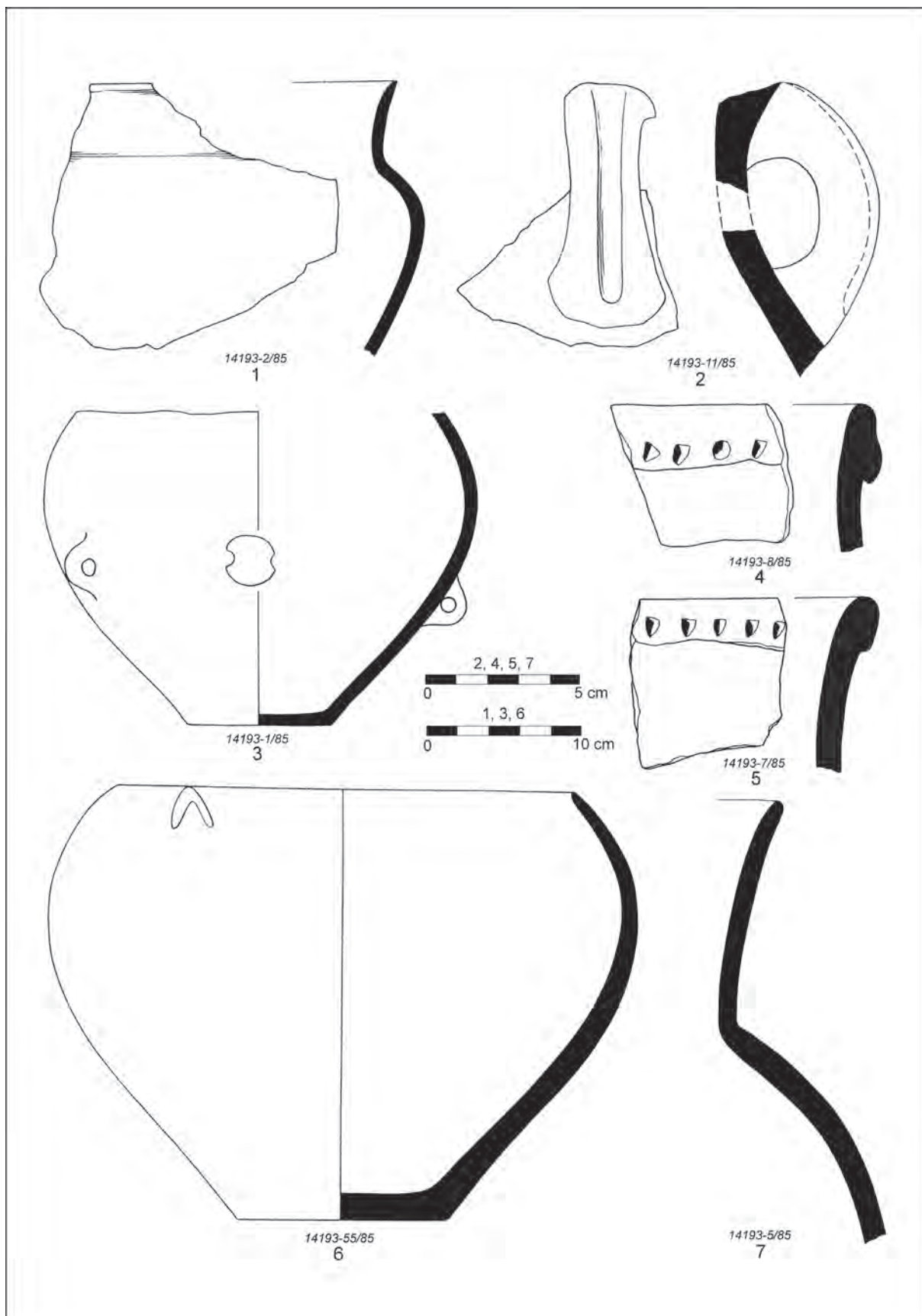
Tab. 72. Přemyslovice, okr. Prostějov, poloha „Nad rybníkem“. Výzkum 1998. Objekt 502-4.

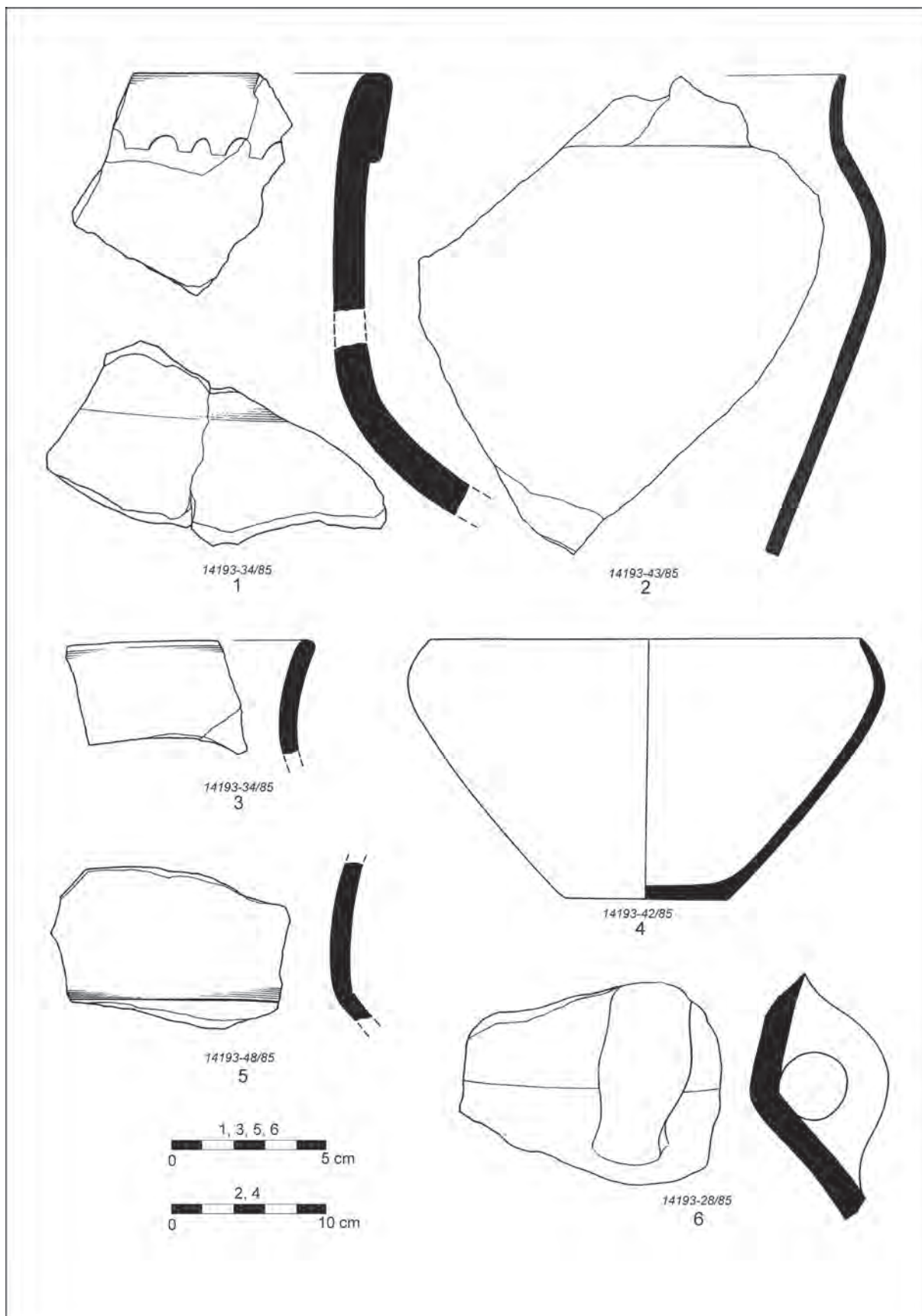
Tab. 73. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Sídliště KNP na ZM ČR 1:10000.

Tab. 74. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Půdorysný plán prozkoumané plochy s objekty KNP a jordanovské kultury.

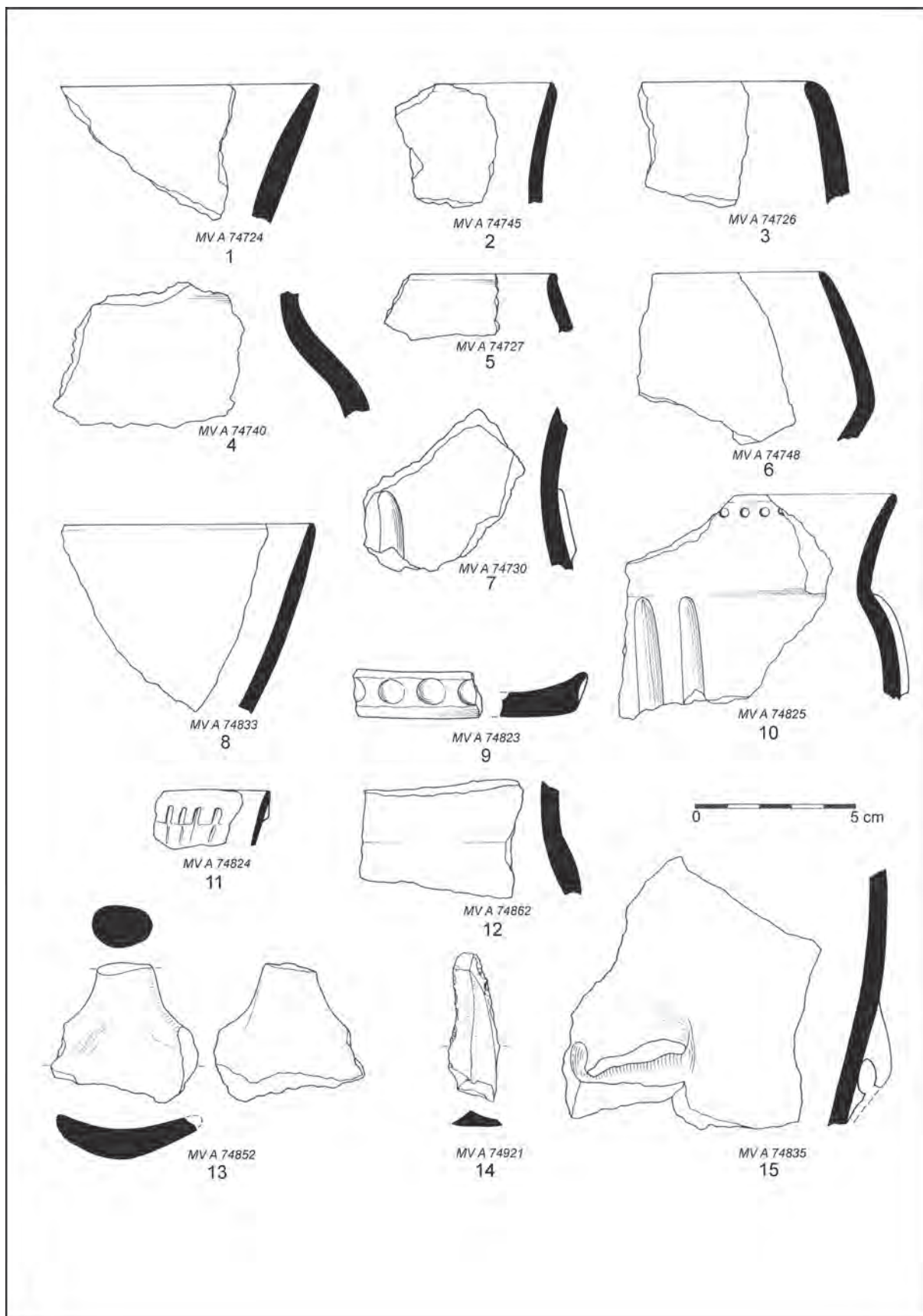

Tab. 75. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 1985. 1 – 5, 7 objekt 1; 6 objekt 7.

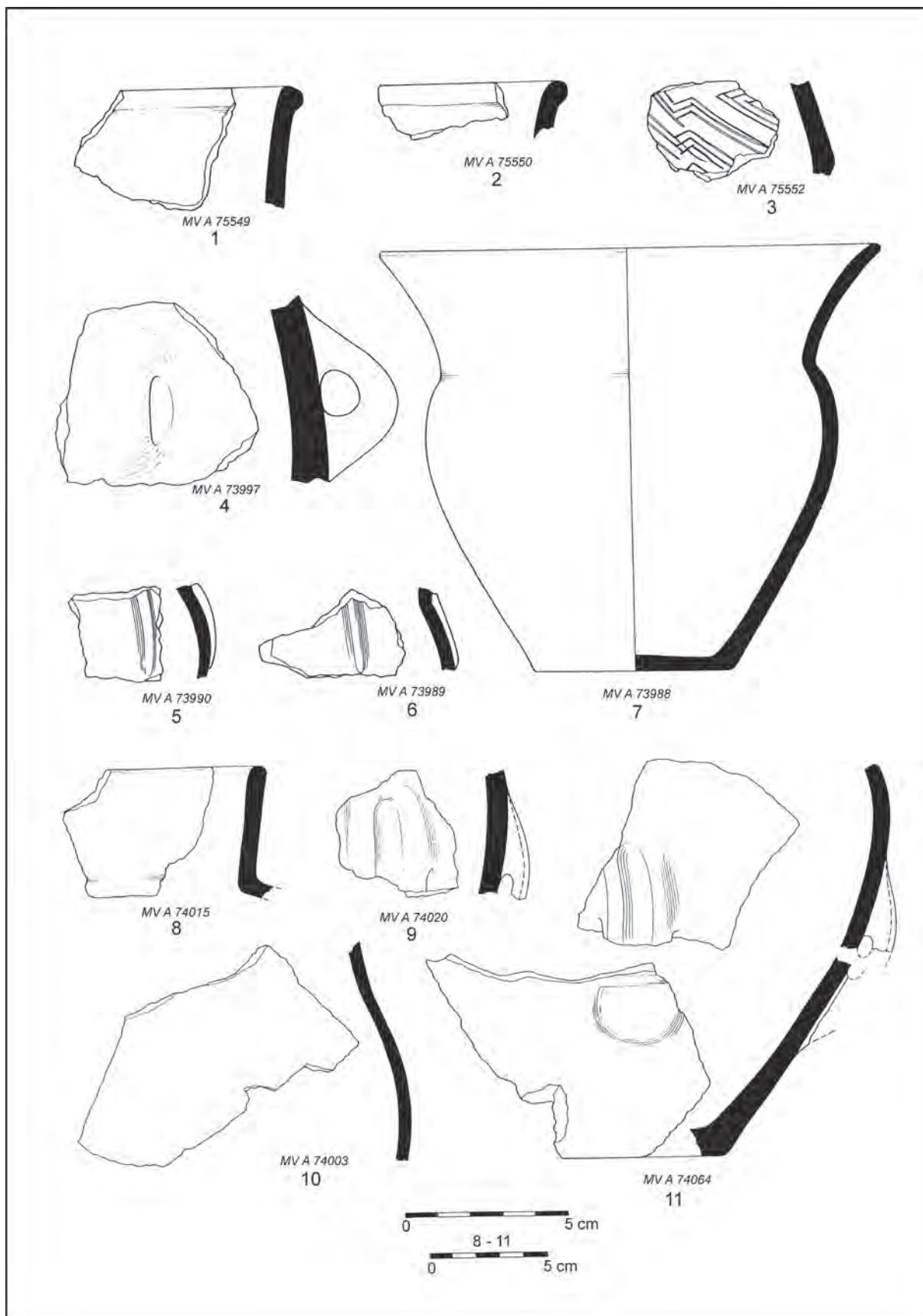

Tab. 76. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 1985. 1 objekt 10; 6 objekt 9; 2, 4 objekt 13; 3, 5 objekt 16.

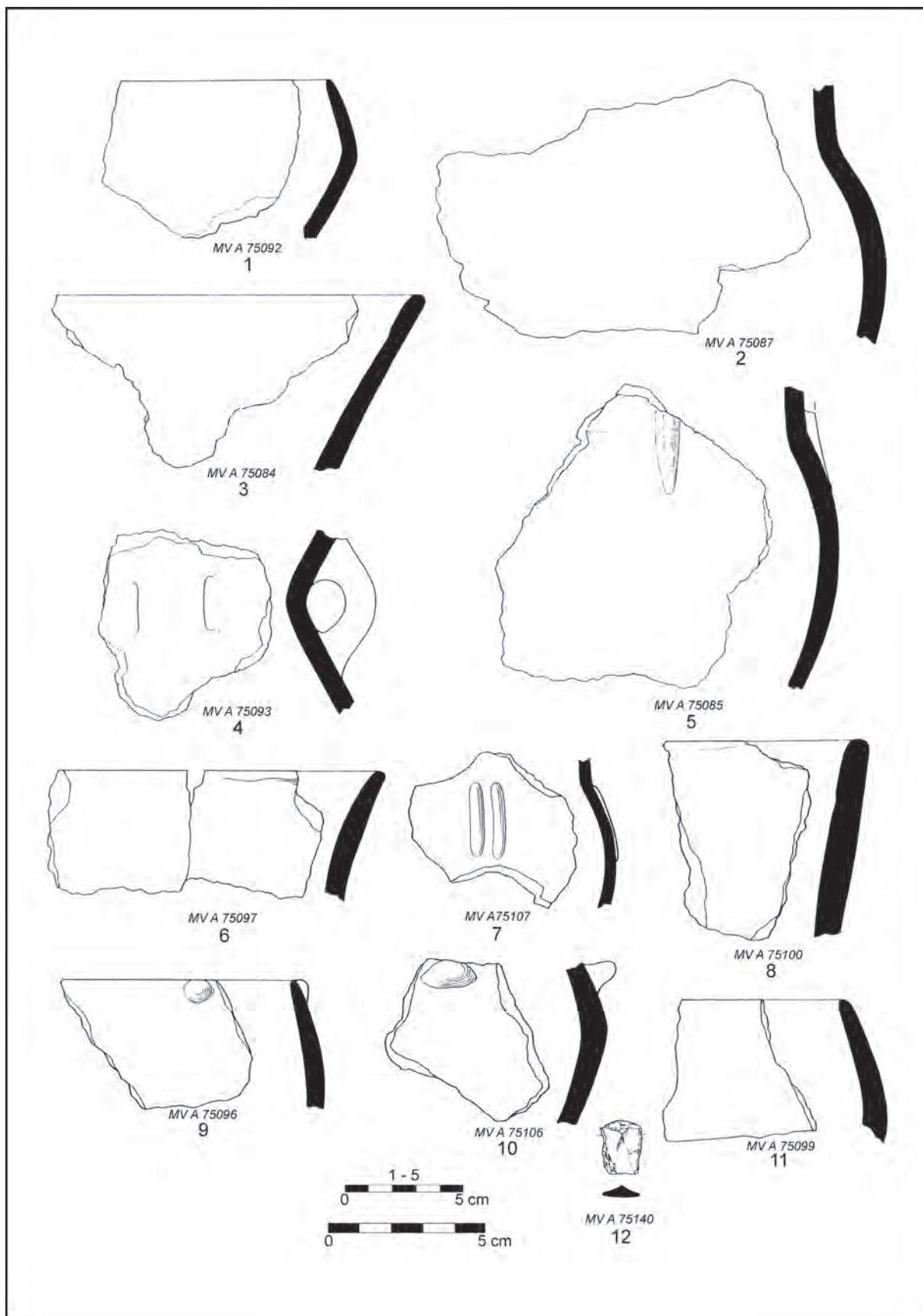

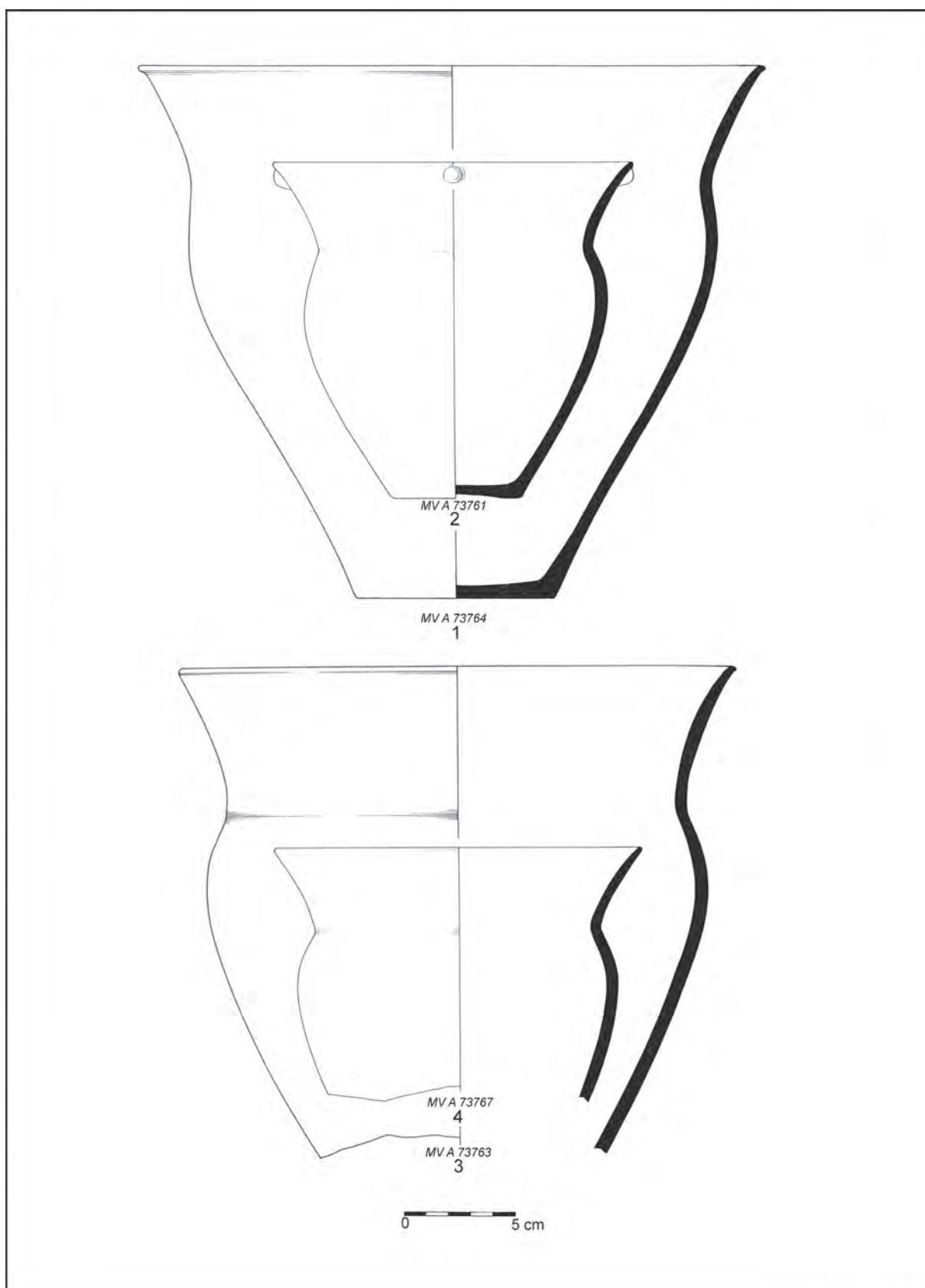
Tab. 77. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2006. 1-7 – objekt 524; 8-15 – objekt 526.

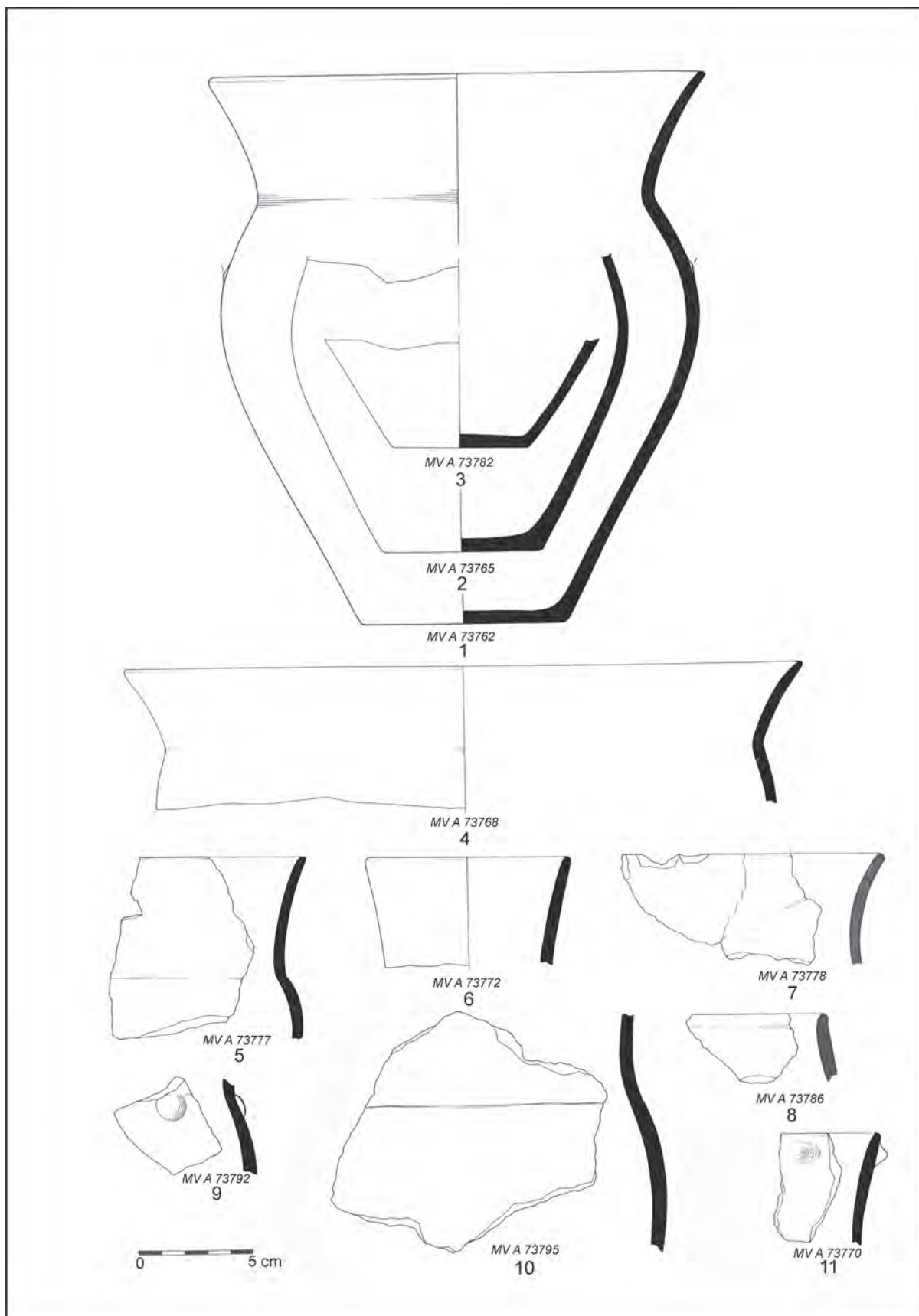
Tab. 78. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2006. 1-3 – objekt 540; 4-7 – objekt 507; 10 – objekt 508; 8, 9, 11 – objekt 510.

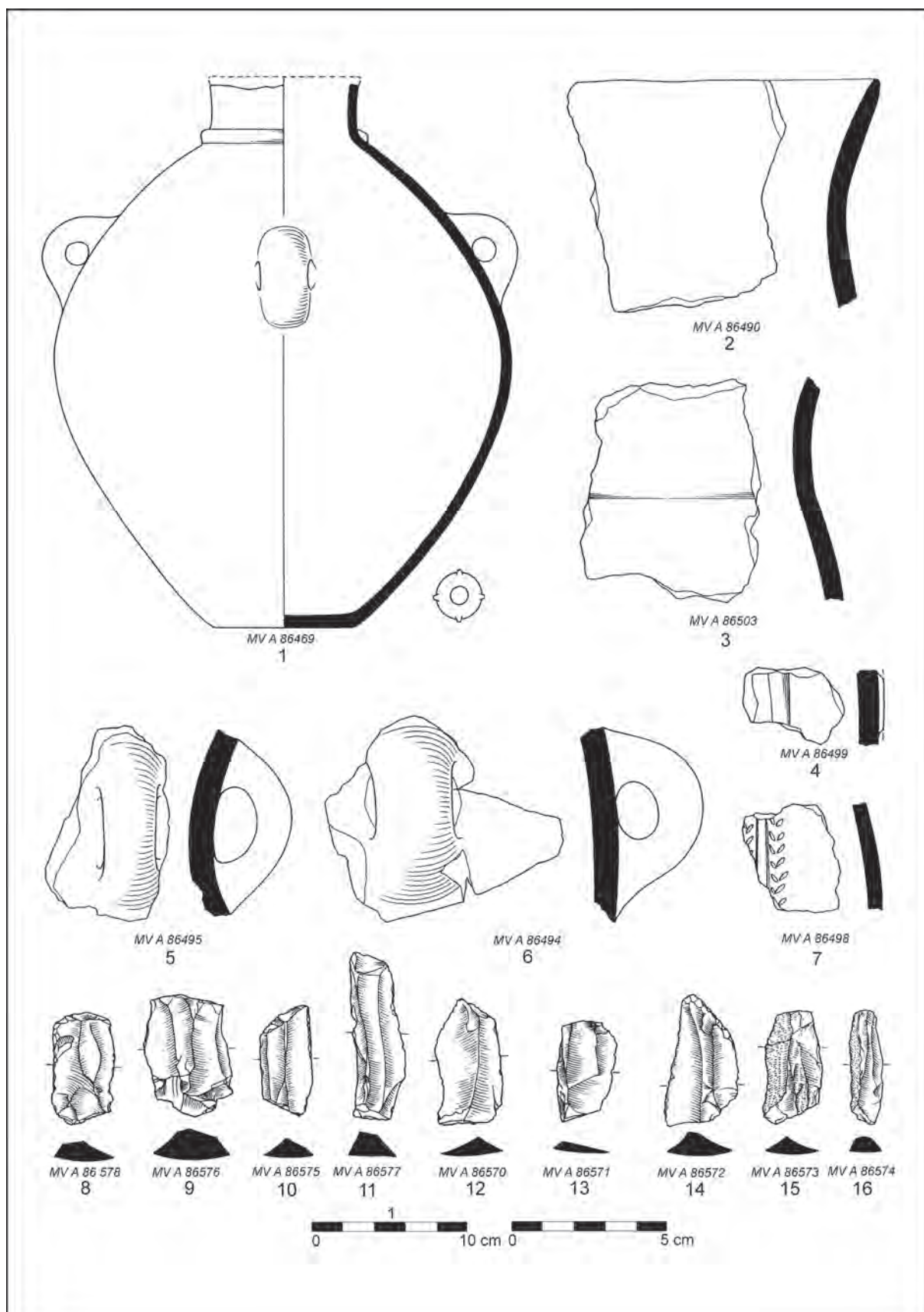
Tab. 79. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2006. 1-5 – objekt 532; 6-12 – objekt 533.

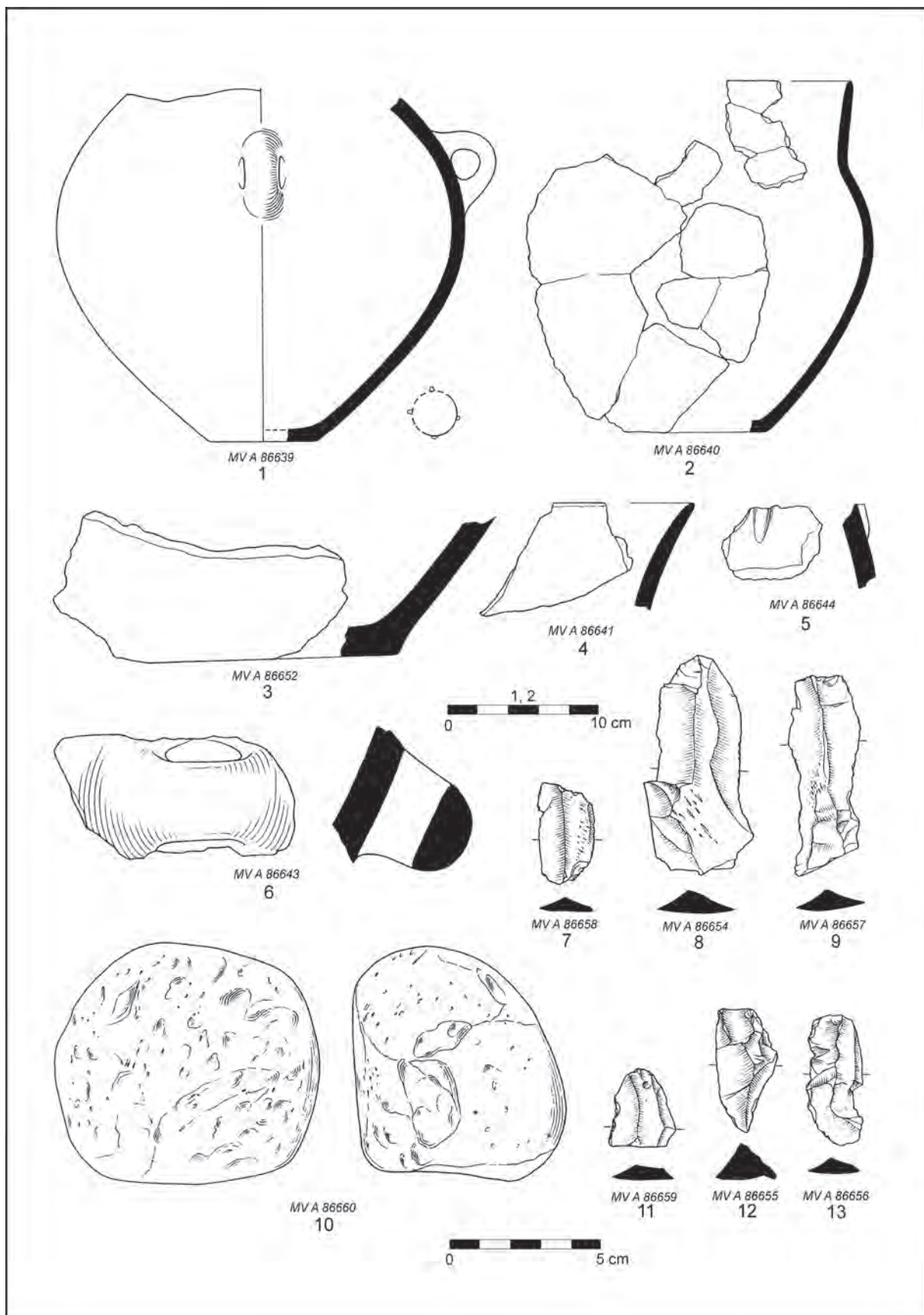
Tab. 80. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2006. Objekt 503.

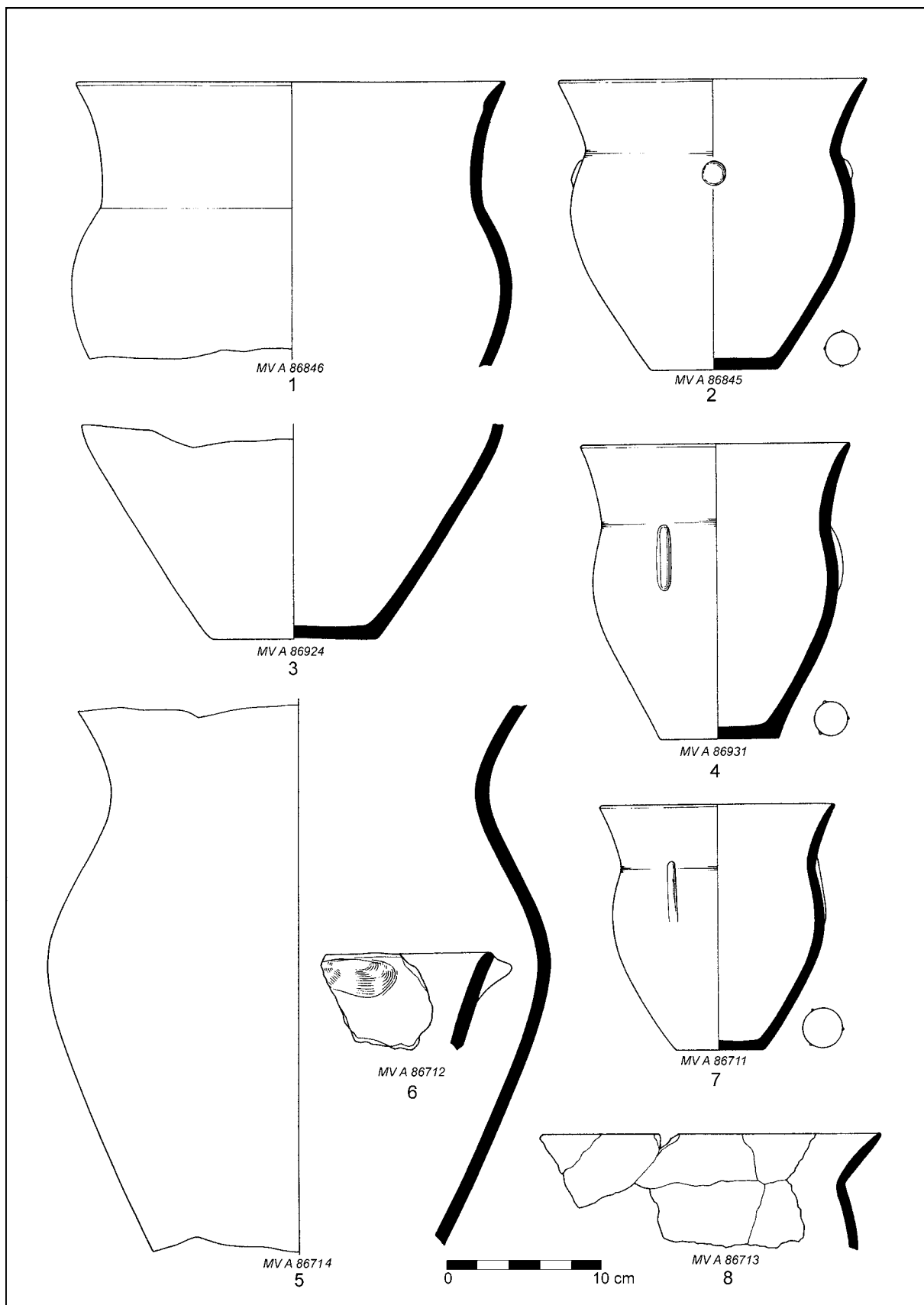
Tab. 81. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2006. Objekt 503.

Tab. 82. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2009. 1 – objekt 500; 2–16 – objekt 501.

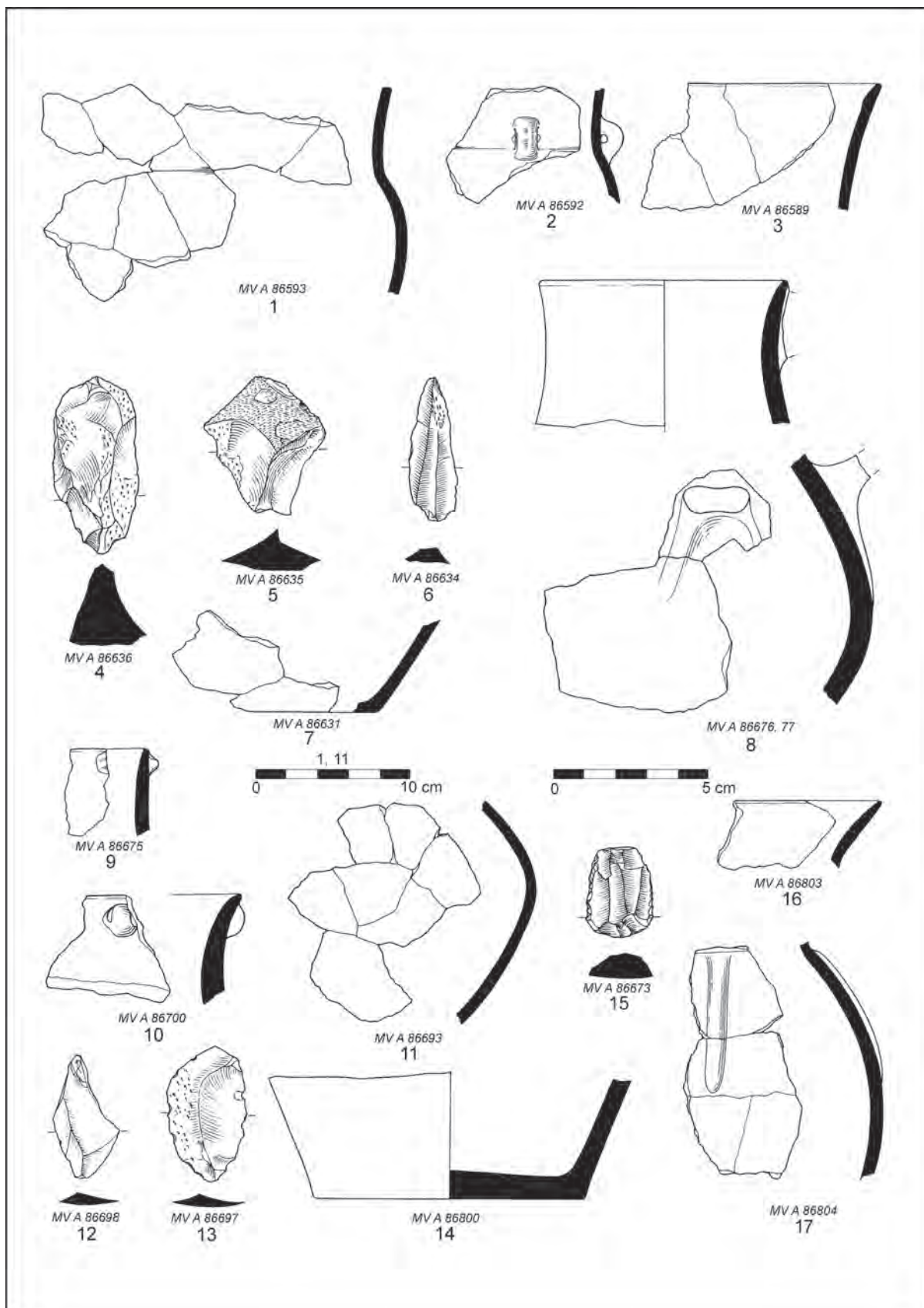

Tab. 83. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2009. Objekt 506.

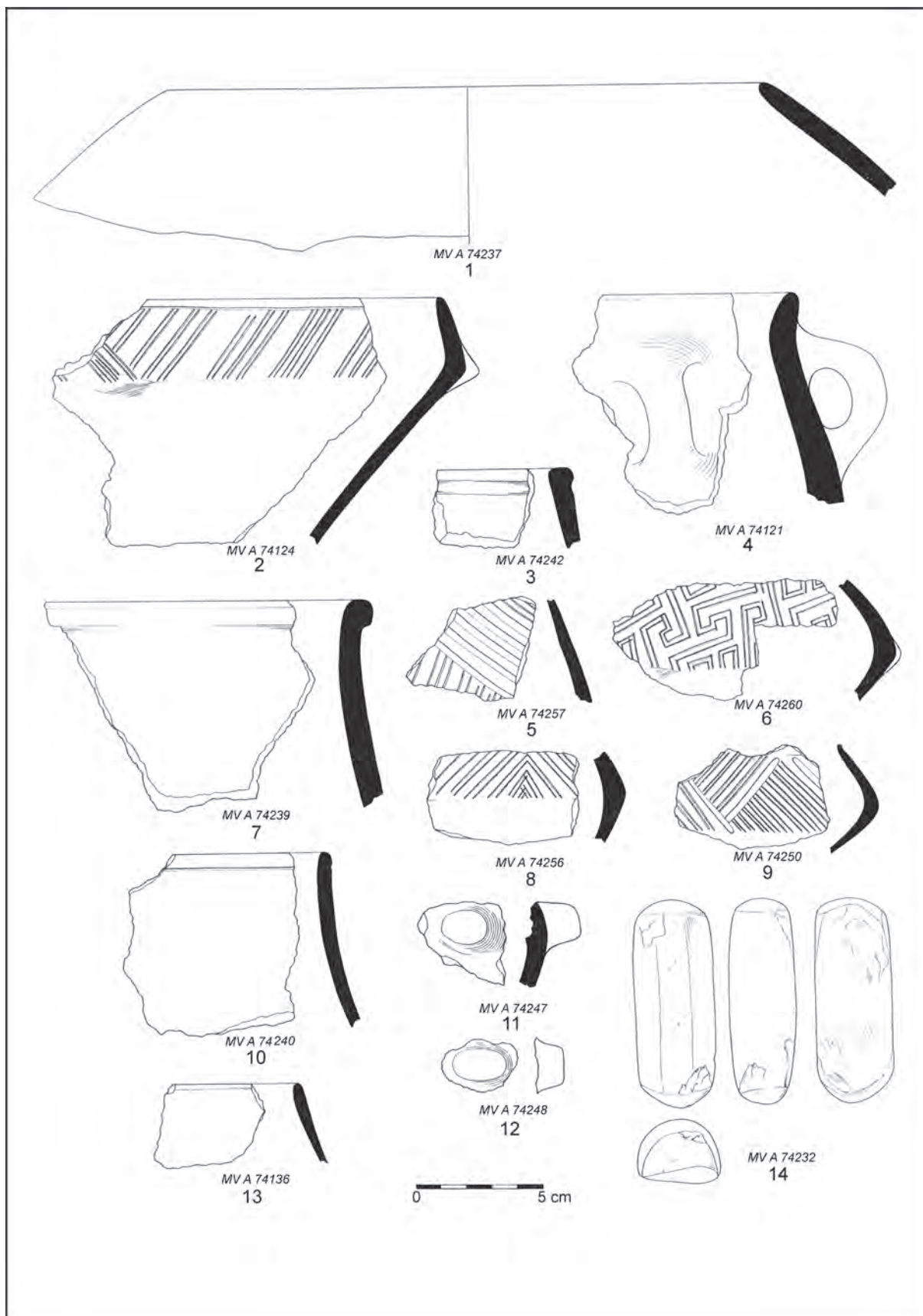

Tab. 84. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2009. 1–4 – objekt 519; 5–8 – objekt 511.

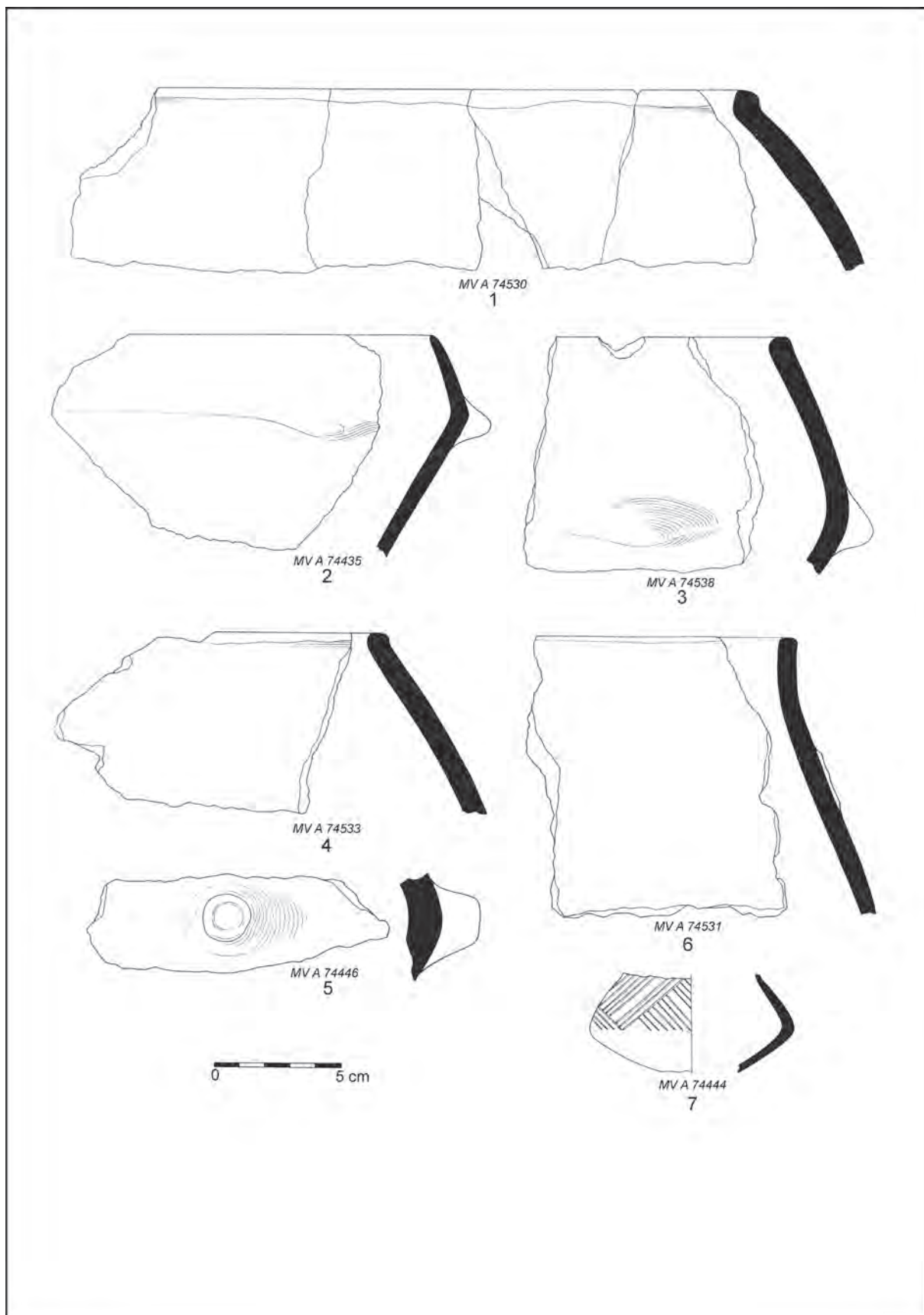

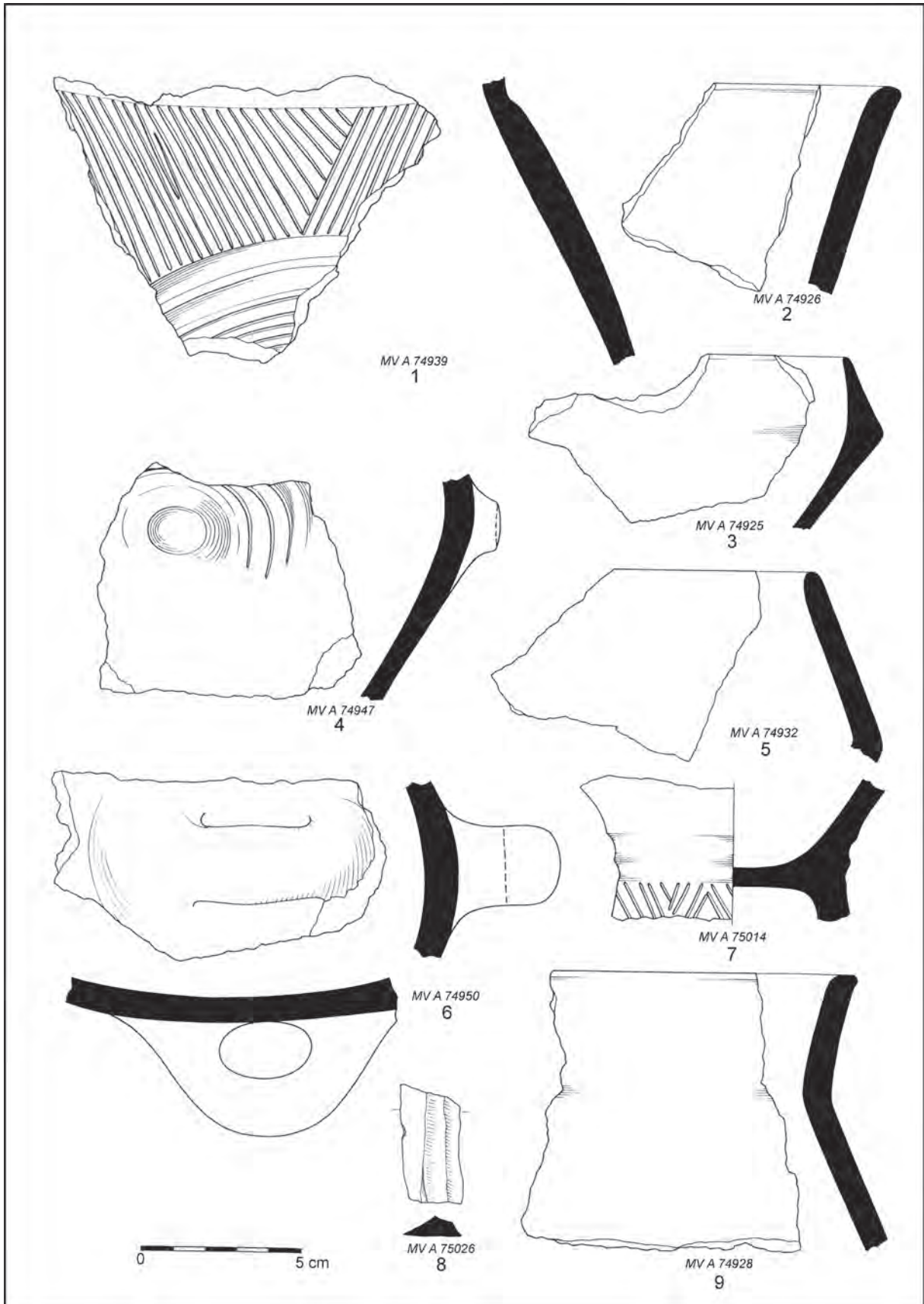
Tab. 85. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2009. 1–7 – objekt 505; 8, 9, 11–13 – objekt 508; 10 – objekt 509; 14 – objekt 516; 15 – objekt 507; 16, 17 – objekt 517.

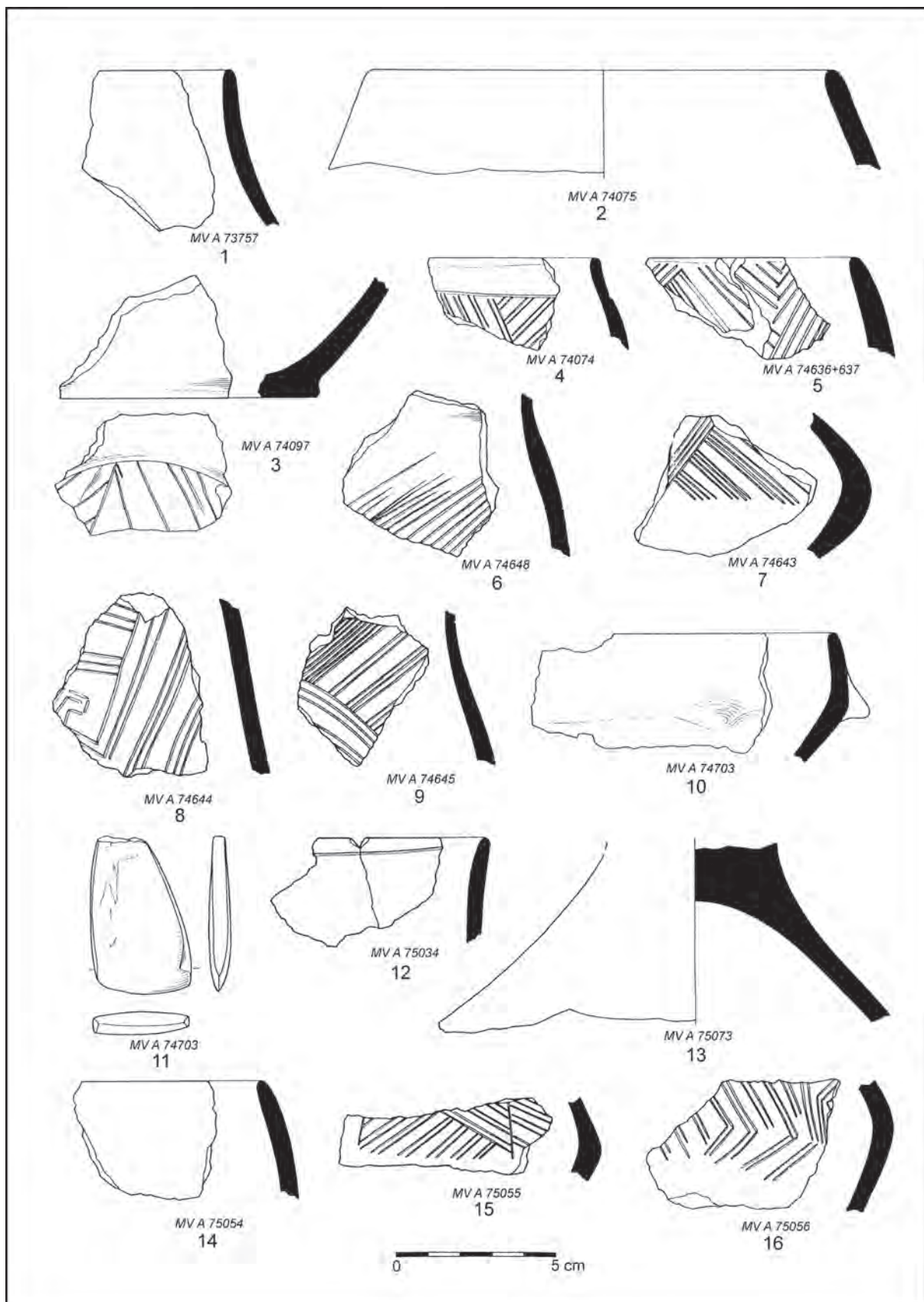
Tab. 86. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2006. Objekt 517.

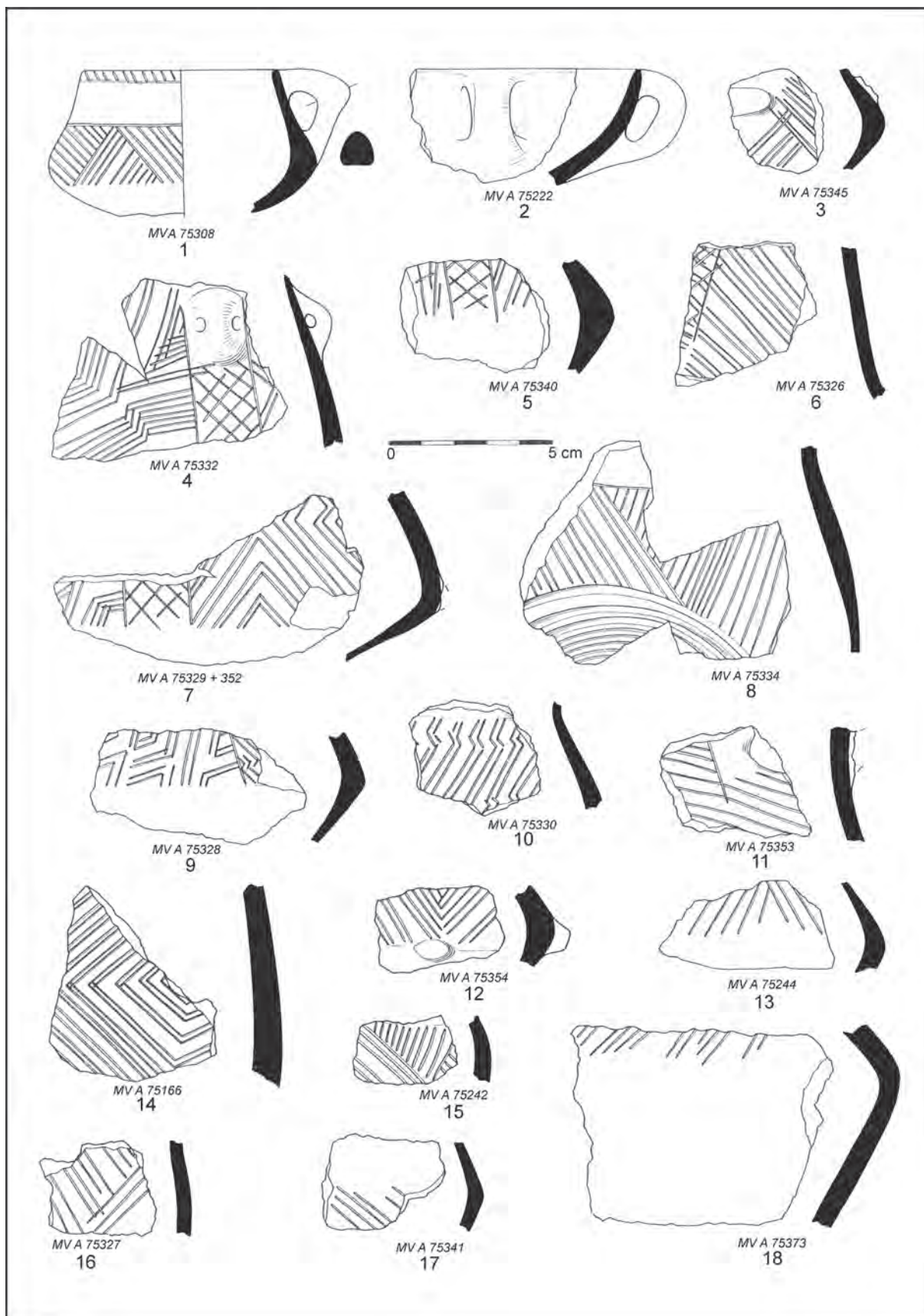
Tab. 87. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2006. Objekt 519.

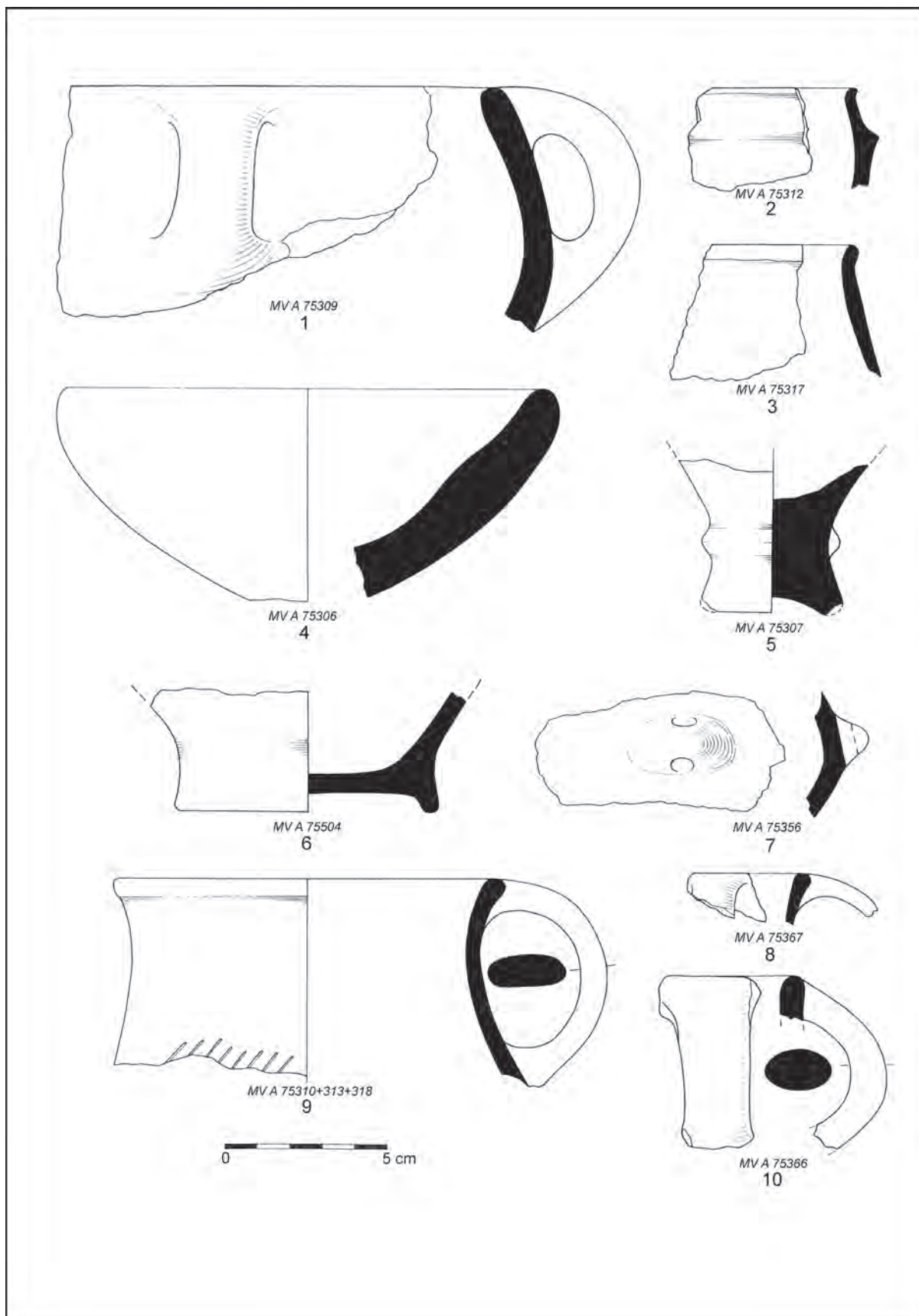
Tab. 88. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2006. Objekt 527.

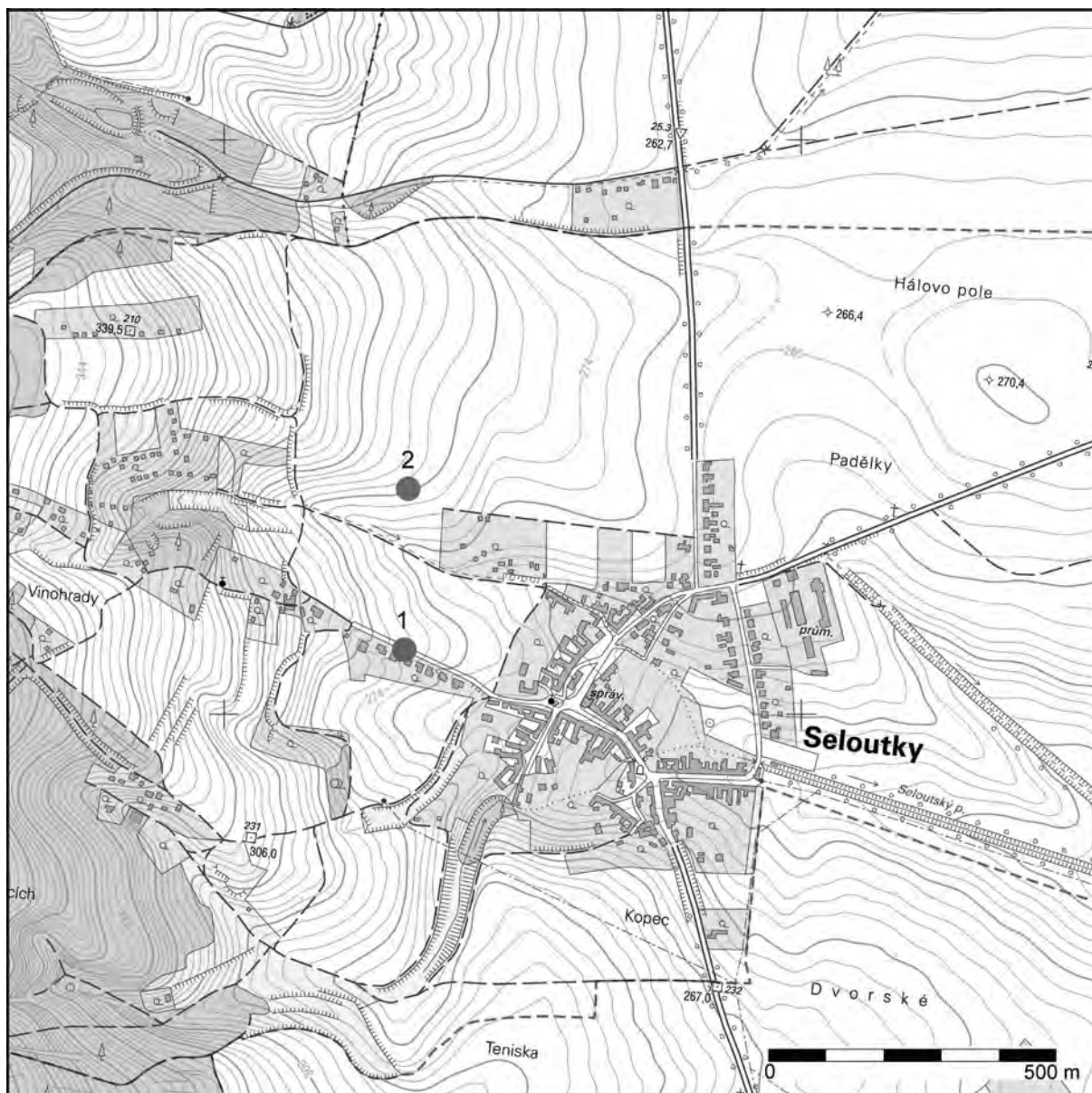
Tab. 89. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2006. 1 – objekt 500; 2–4 – objekt 513; 5–9 – objekt 521; 10–11 – objekt 522; 12 – objekt 528; 13–16 – objekt 529.

Tab. 90. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2006. Objekt 538-1.

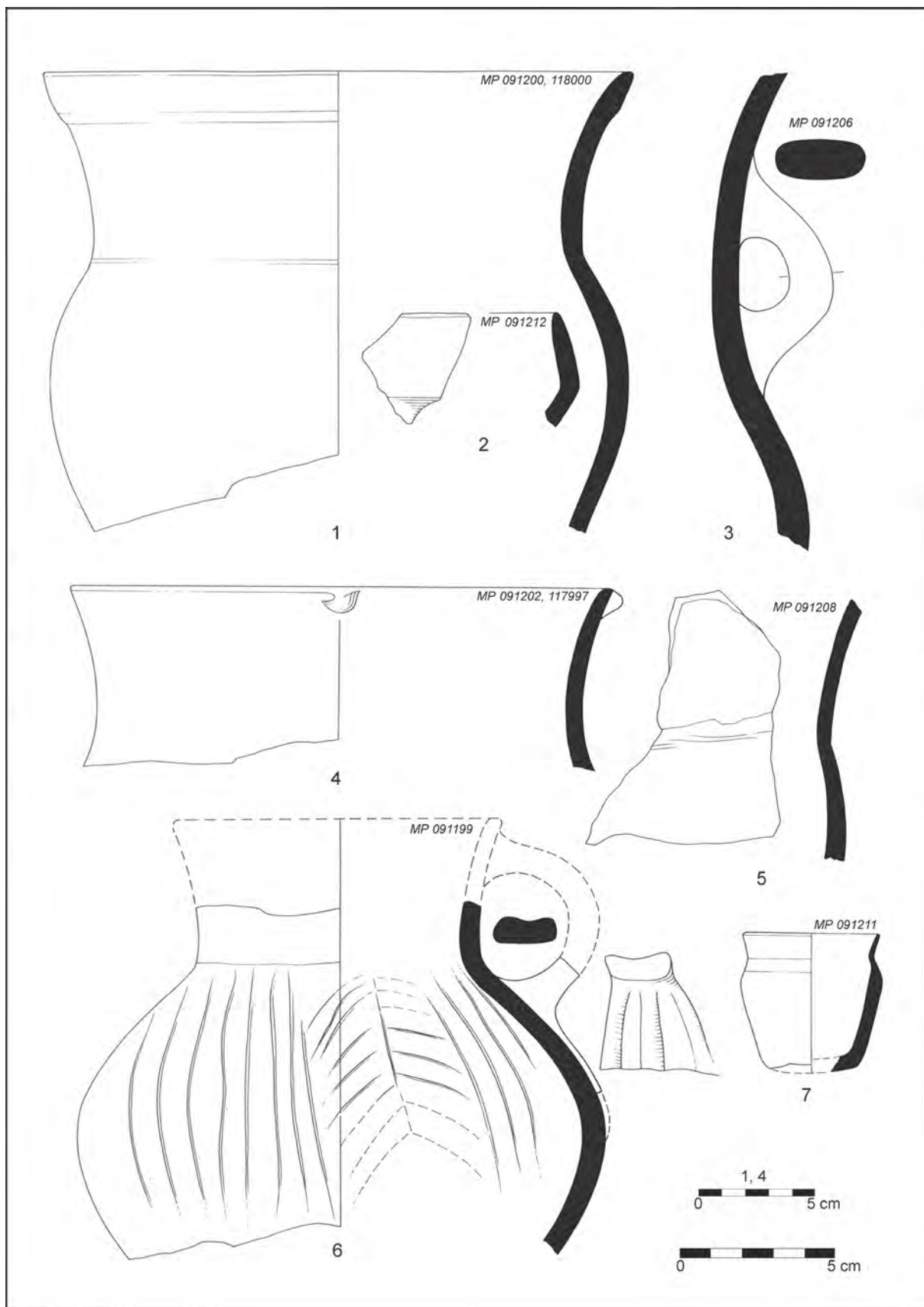

Tab. 91. Rousínov- Rousínovec, okr. Vyškov, poloha „Přední Lány“. Výzkum 2006. Objekt 538-2.

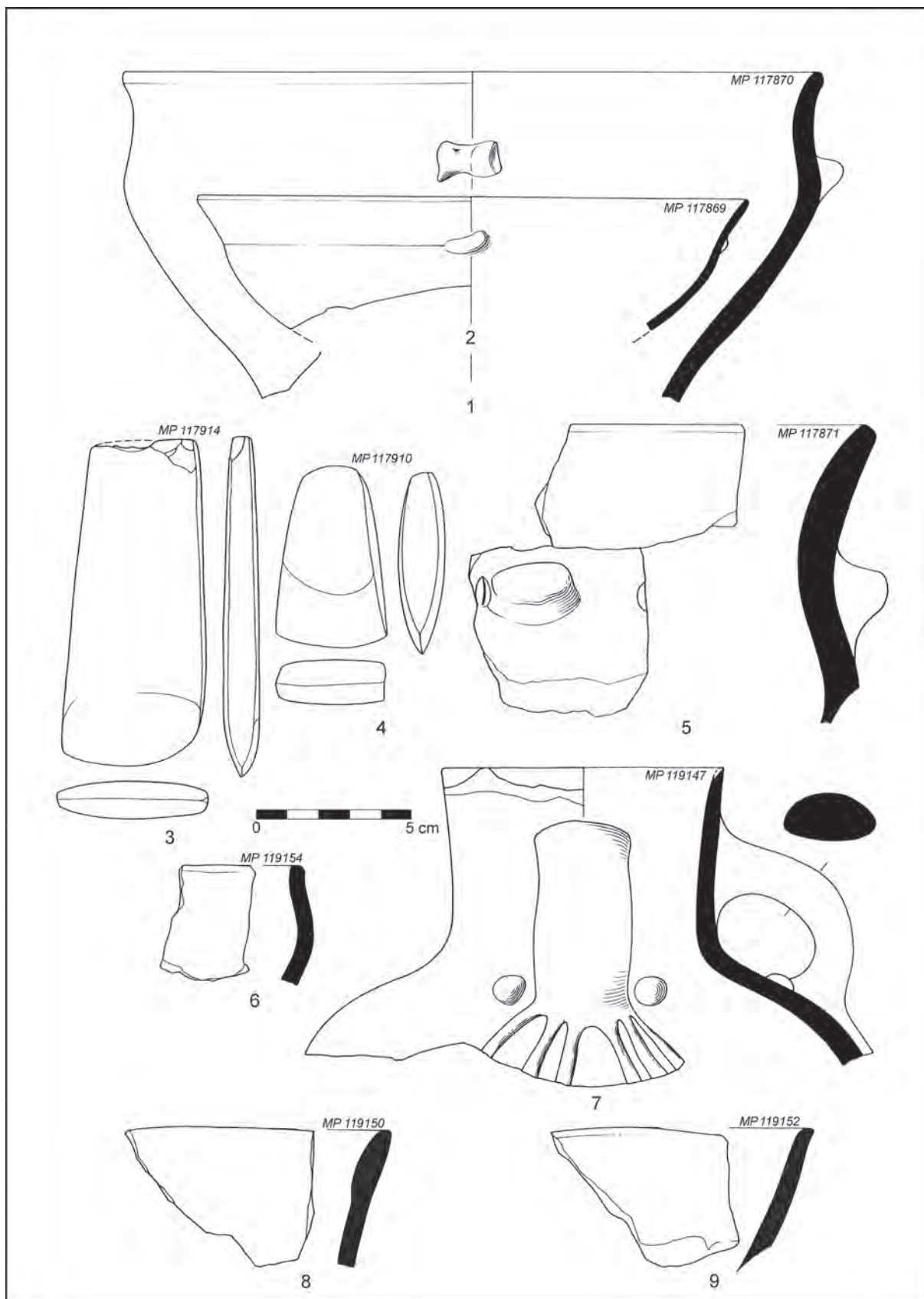

Tab. 92. Seloutky, okr. Prostějov. Osídlení katastru kulturou nálevkovitých pohárů na ZM ČR 1:10000. 1 – poloha „Bouzovce“, 2 – poloha „U Planičky“.

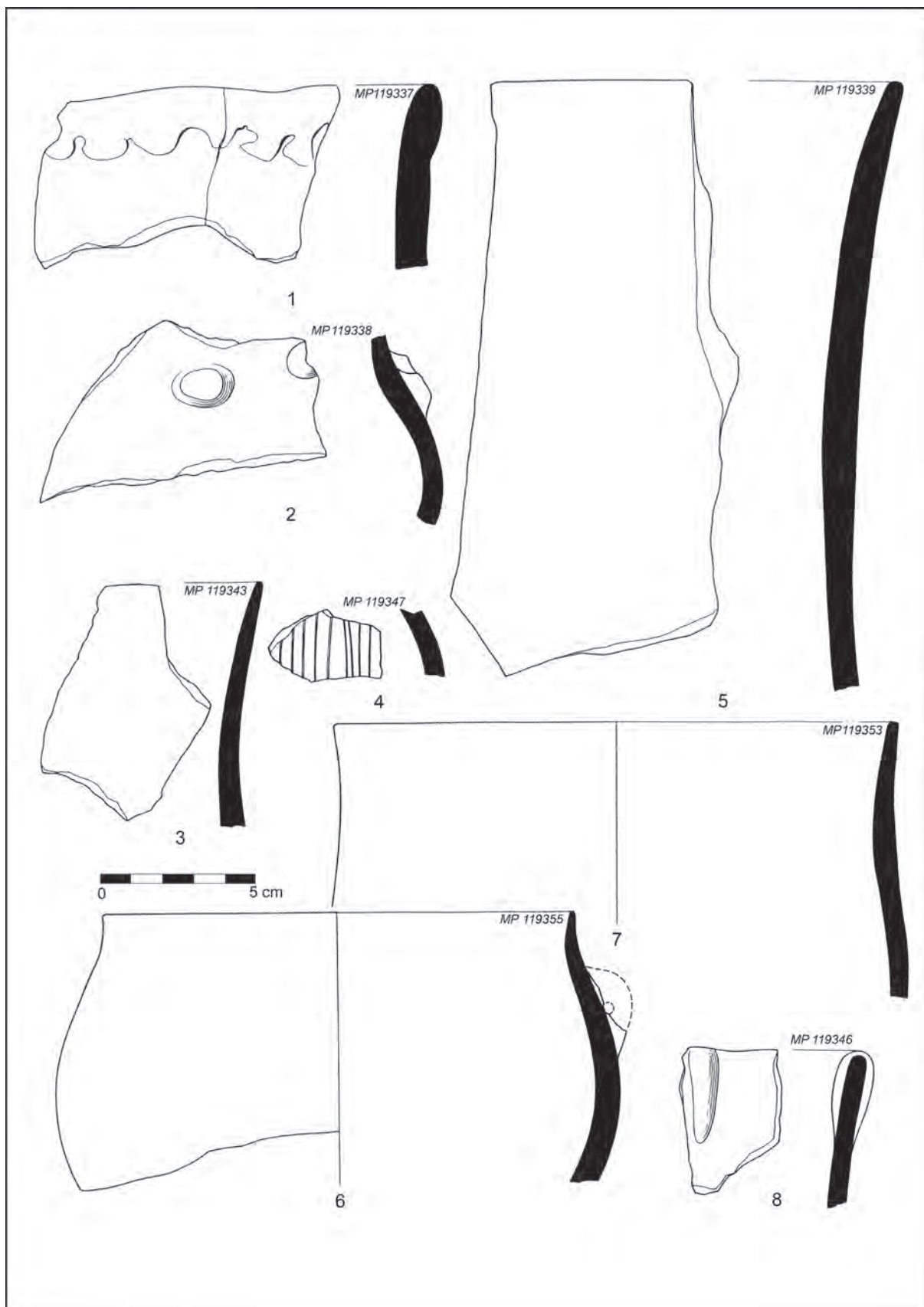

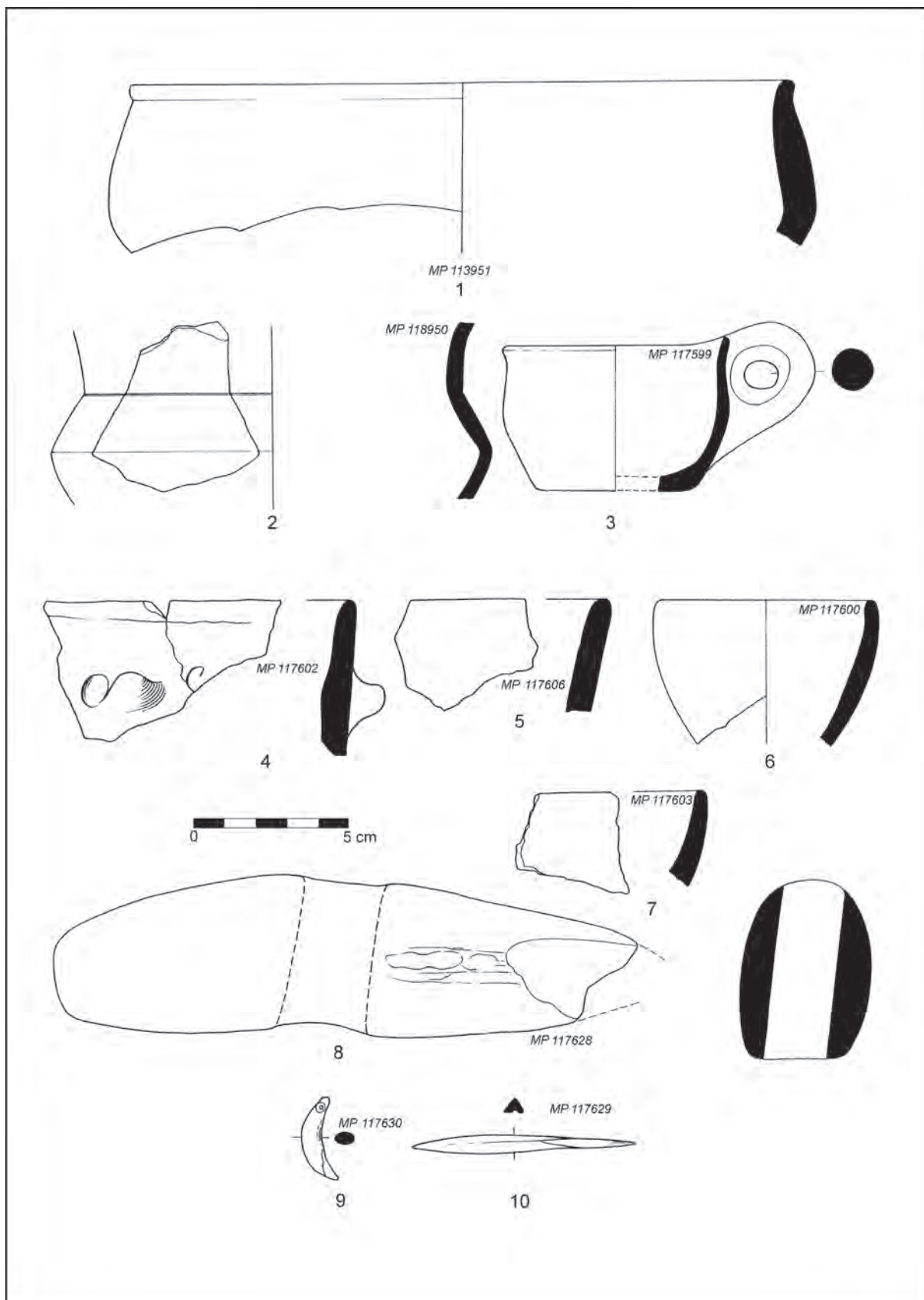
Tab. 93. Seloutky, okr. Prostějov, poloha „U Planičky“. Výzkum 1999. Objekt 554.

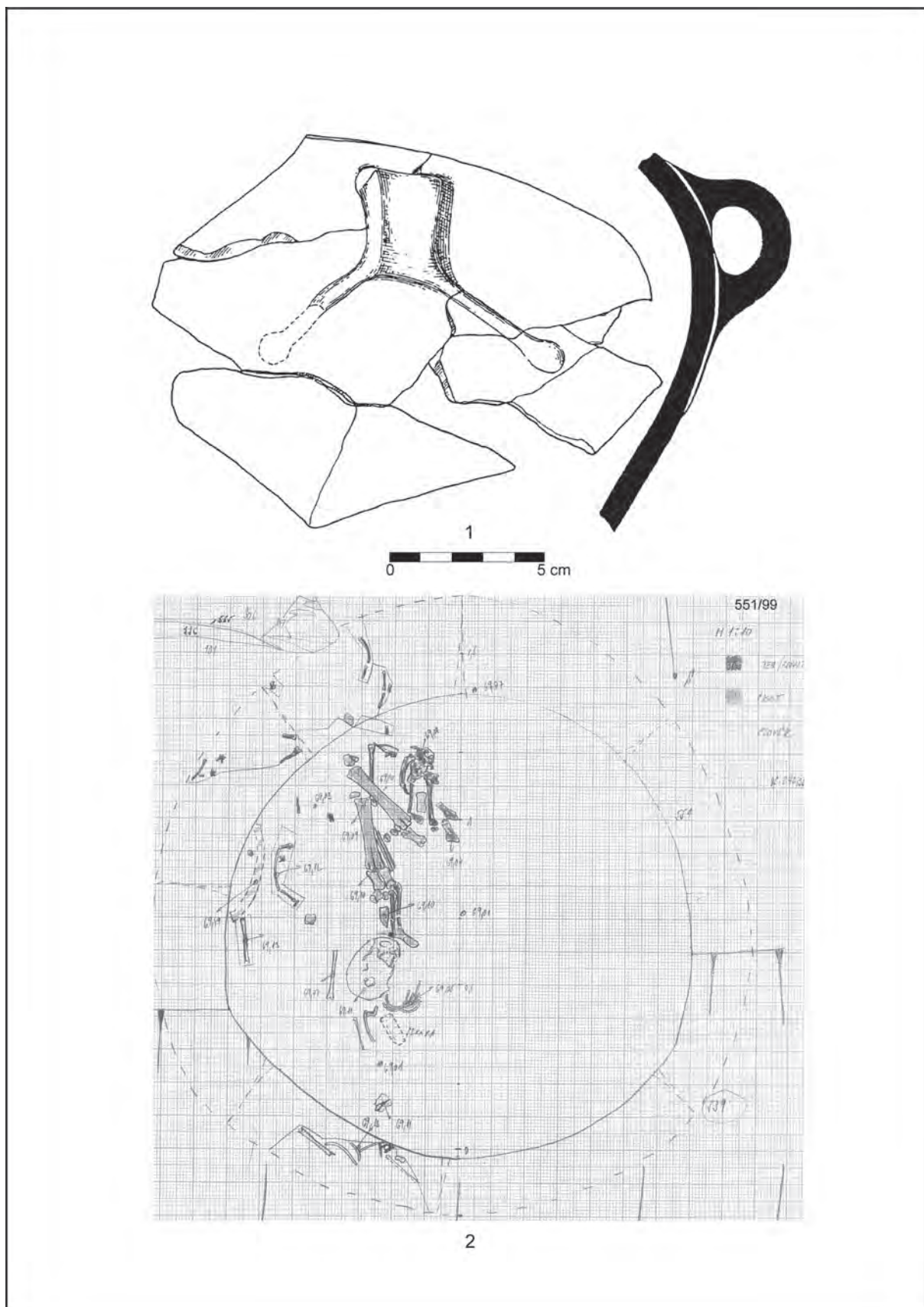
Tab. 94. Seloutky, okr. Prostějov, poloha „U Planičky“. Výzkum 1999. 1-5 – objekt 551; 6-9 – objekt 583.

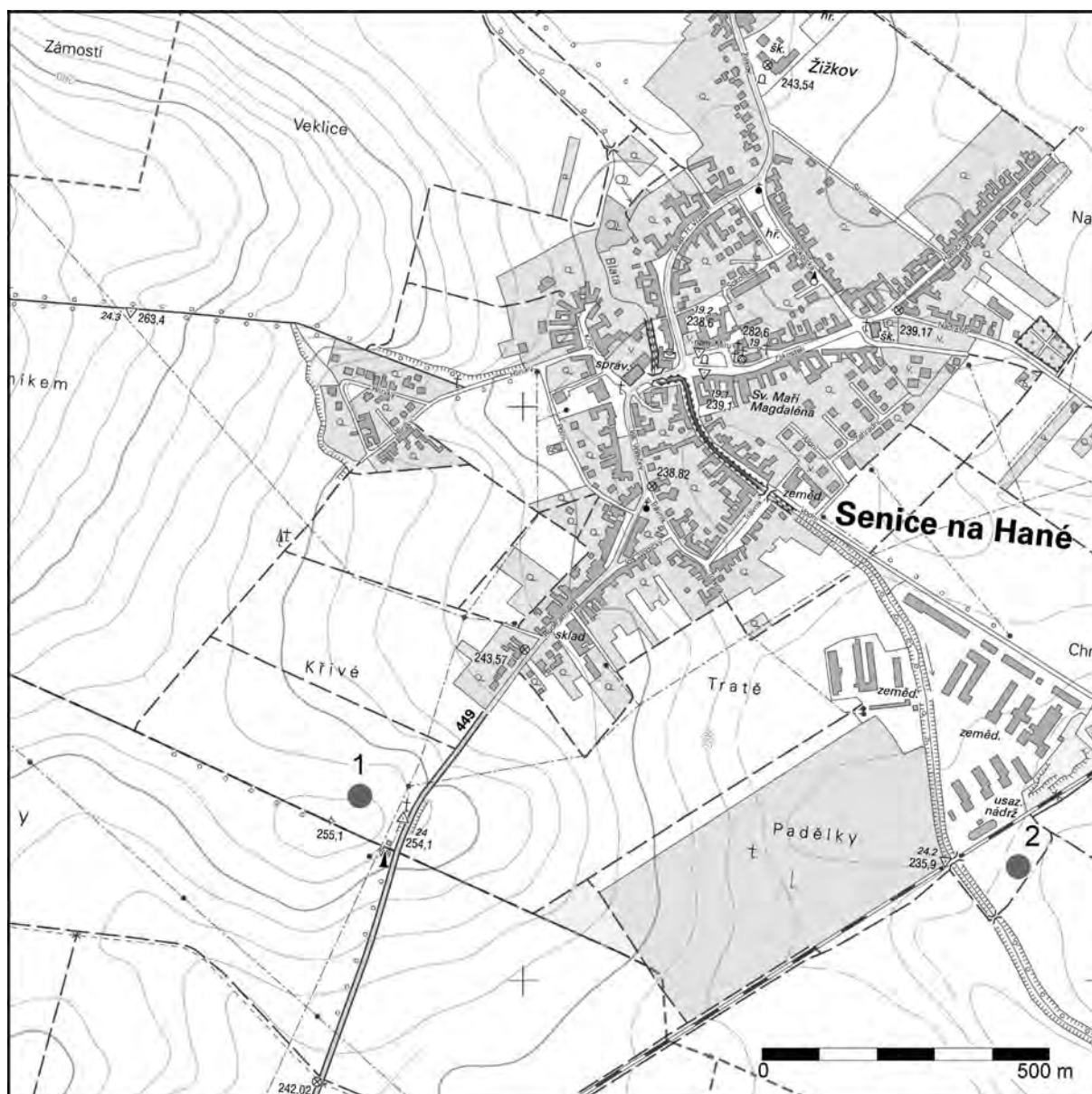
Tab. 95. Seloutky, okr. Prostějov, poloha „U Planičky“. Výzkum 1999. Objekt 633.

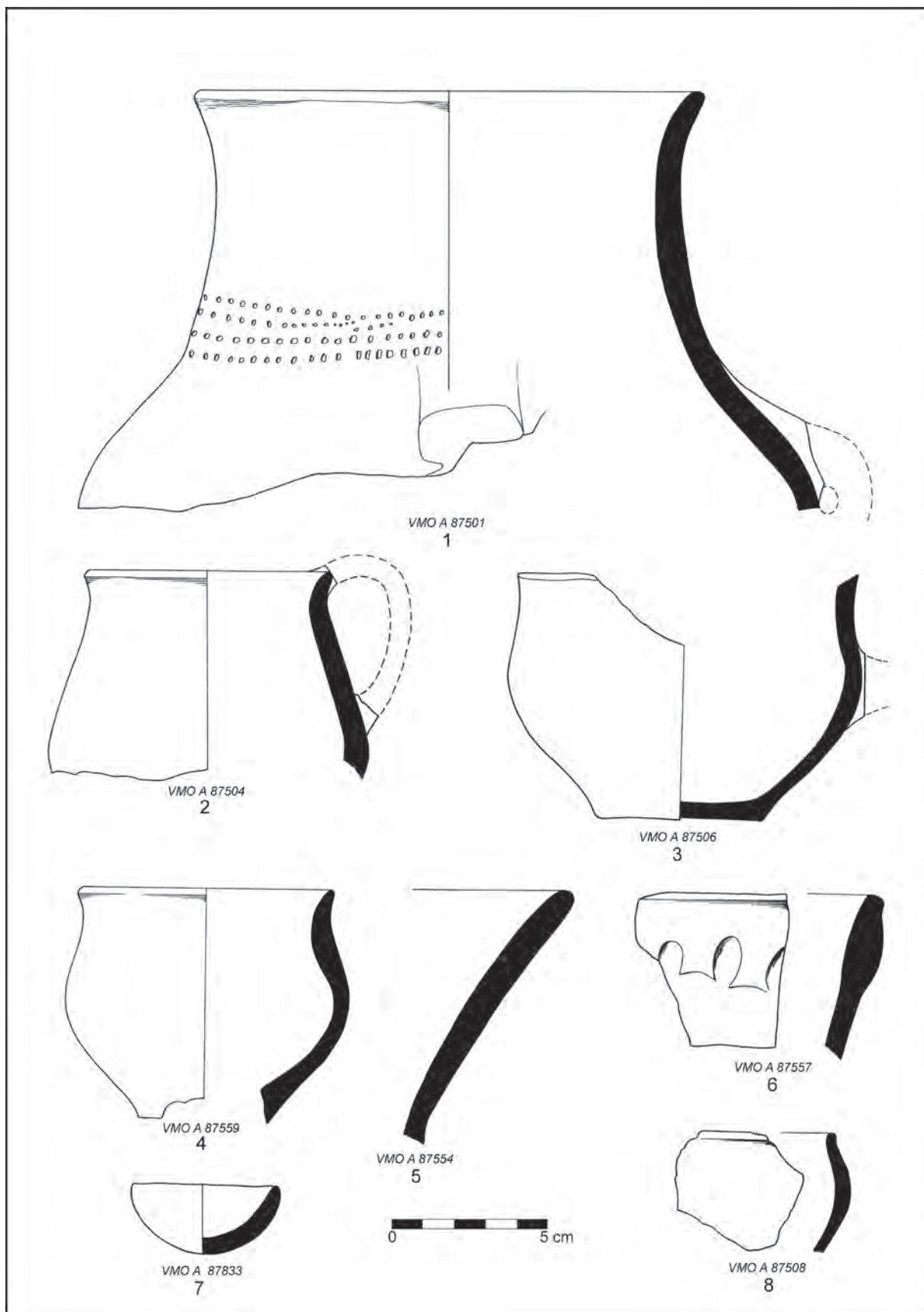
Tab. 96. Seloutky, okr. Prostějov, poloha „U Planičky“. Výzkum 1999. 1, 2 – objekt 501; 3–10 – objekt 537.

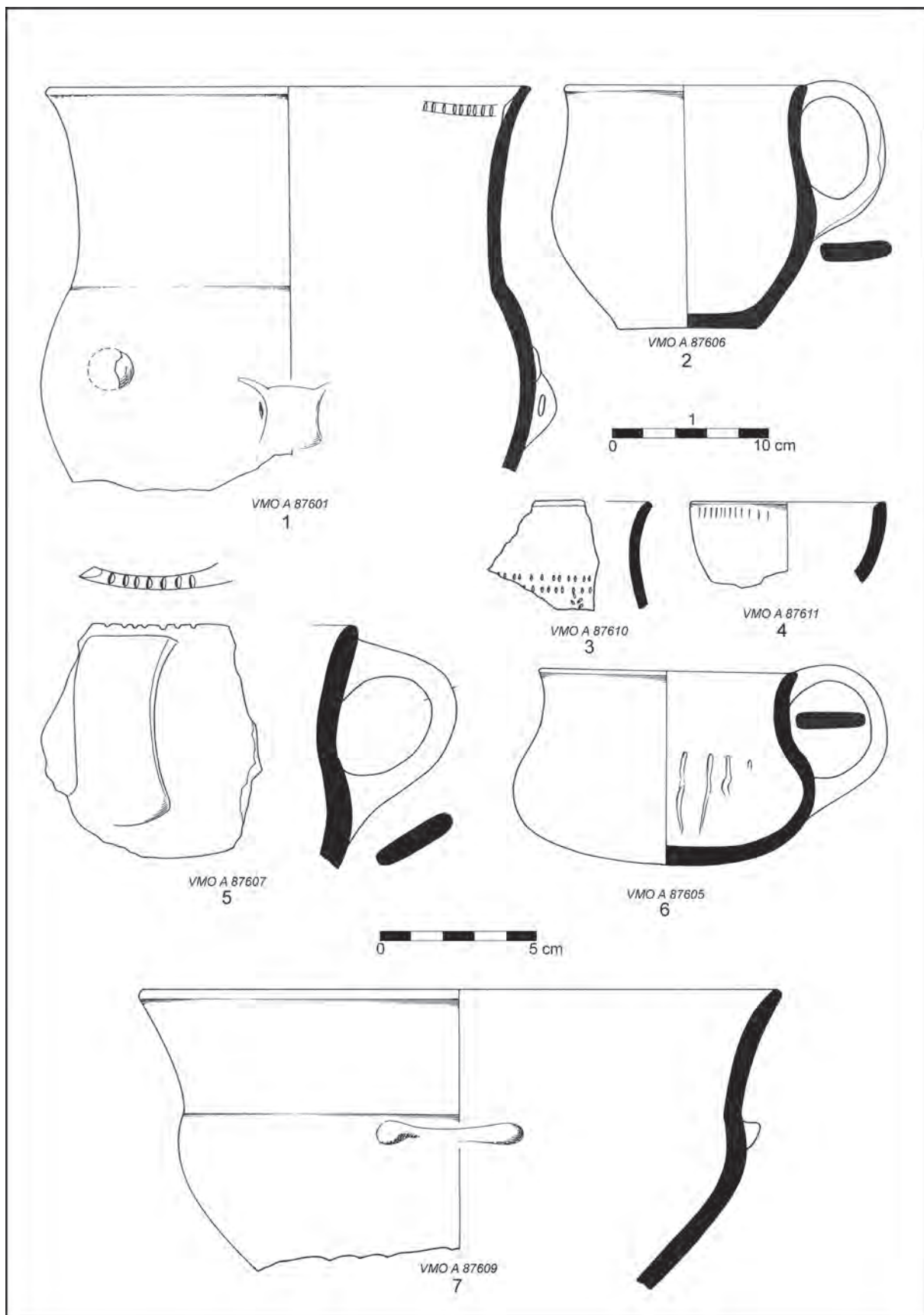
Tab. 97. Seloutky, okr. Prostějov. 1 – baalberská amfora z objektu v poloze „Bouzovce“; 2 – objekt 551/1999 v poloze „U Planičky“ s pohřbem dítěte.

Tab. 98. Senice na Hané, okr. Olomouc. Sídliště kultury nálevkovitých pohárů na ZM ČR 1:10000. 1 – sídliště v poloze „Loucká hora“, 2 – sídliště v poloze „Lučanské“.

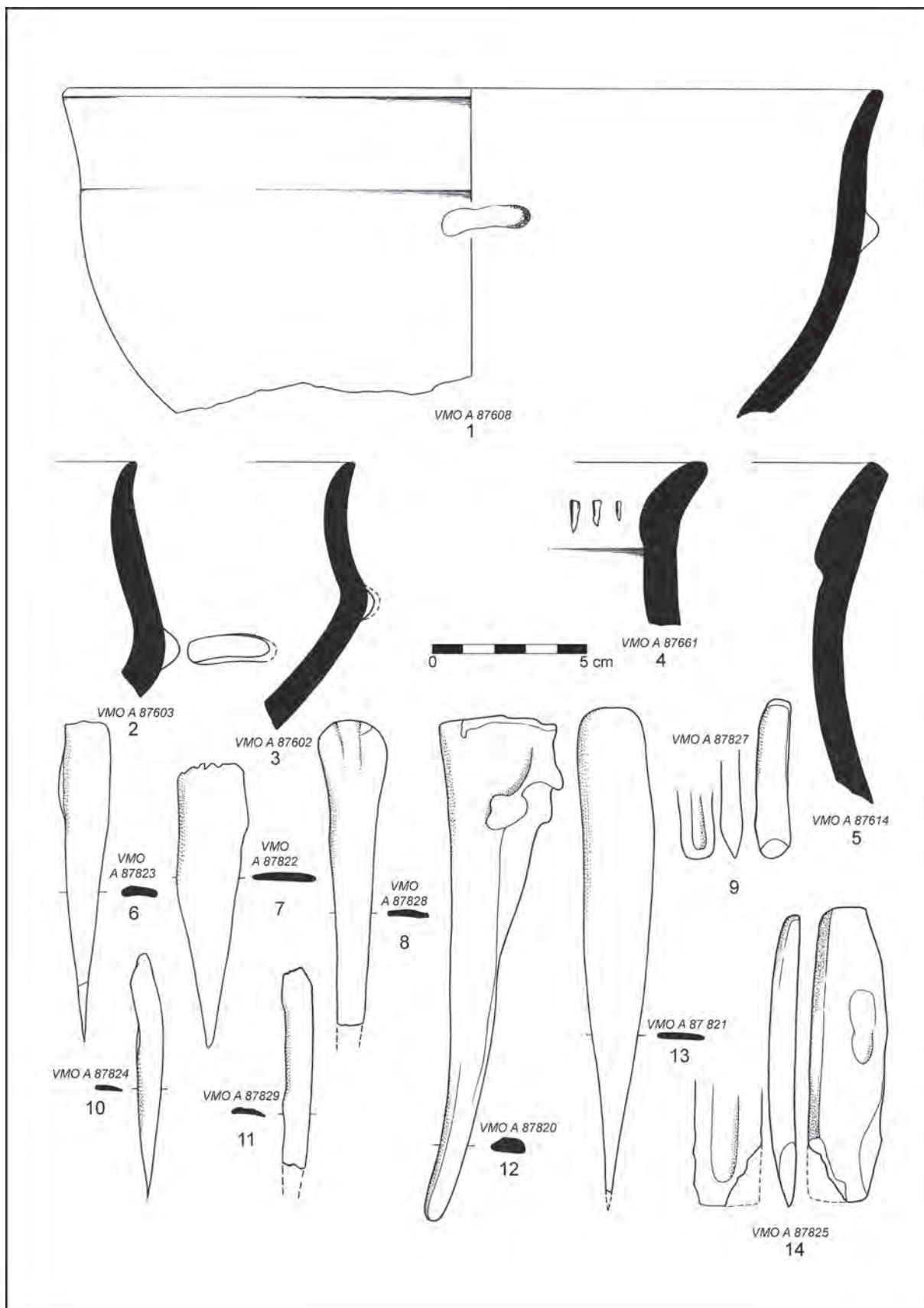

Tab. 99. Senice na Hané, okr. Olomouc, poloha „Loucká hora“. Výzkum 1995. 1–6, 8 – objekt 1b; 7 – objekt 3.

Tab. 100. Senice na Hané, okr. Olomouc, poloha „Loucká hora“. Výzkum 1995. Objekt 2-1.

Tab. 101. Senice na Hané, okr. Olomouc, poloha „Loucká hora“. Výzkum 1995. Objekt 2-2.